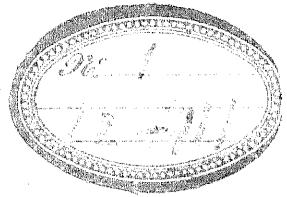
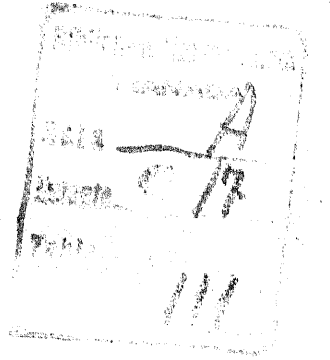
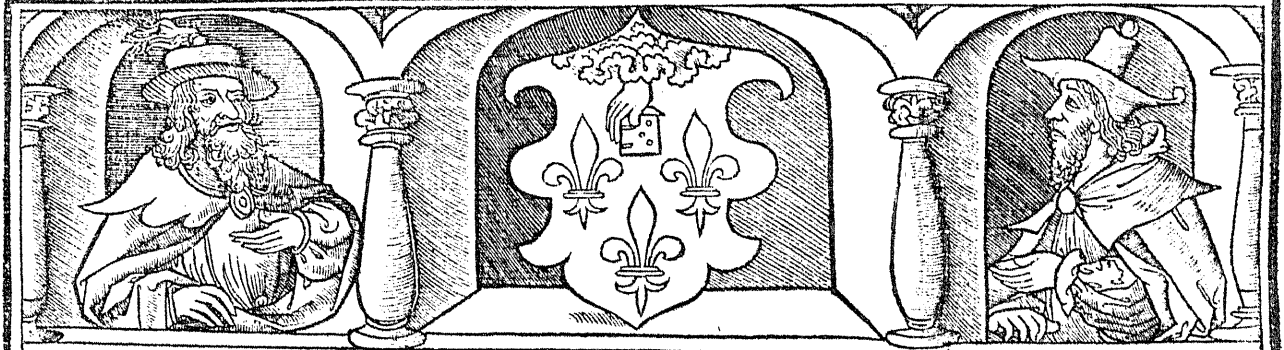

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

Plus II Lit. K. V. 26

ARISTOTELES :

Nō de virtute scire fat est: sed enitēdum est ipsam habere.

SOCRATES :

Adolescentes speculum consulant: quo ad bonū incitentur.

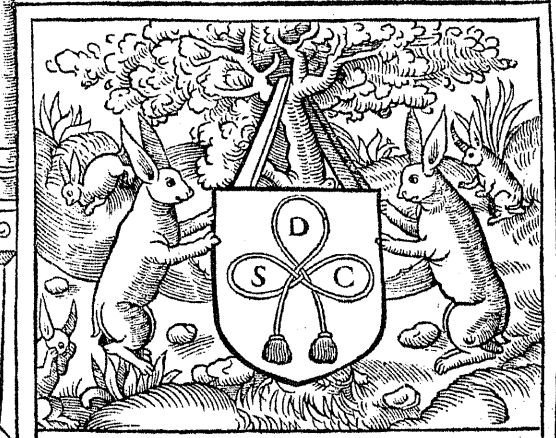
CICERO :

Qui virtute præditi sunt: soli sunt diuites.

IN HOC LIBRO CONTENTA.

Politicorum libri	Octo.
Commentarij.	
Oeconomicorum	Duo.
Commentarij.	
Hecatonomiarum	Septem.
Oeconomicarum publ.	Vnus.
Explanationes Leonardi in œconomica.	Duo.

PARISIIS
Ex officina Simonis Colinæi.
1 5 2 6

PYTHAGORAS :

Stateram ne trāsgre diare. id est, virtutis mediū ne tranſcas.

PLATO :

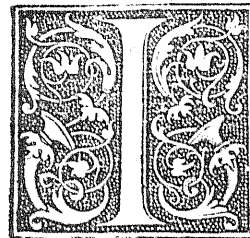
Breues virtutis labores: æterna voluptas sequitur.

SENECA :

Nunquā stygias fertur ad vmbas incluta virtus.

AD REVEREND. IN CHRISTO PATREM D. GVILLERMVM
BRICONNETVM EPISCOPVM LODOVENSEM IACOBI FA-
BRI STAP. IN POLIT. ET OECON. ARISTOT. RECOGNI-
TIONEM PRAEFATIO.

IN his Politicorum & Oeconomicorum libris, quos vnà cum
cōmentarijs, accuratissime recognitos, nomini tuo sacratissi-
me Præsul impresentiarū nuncupo, visus est mihi Aristoteles
alicui viro cōparandus: quem deus in altissima specula collo-
catū, vnde vno cōtuitu vniuersi cœtus hominū, facile lustrari
possent, fecisset suæ admirandæ circa homines dispensatio-
nis contemplatorē. Qui quidem primū conspiceret populos
natura benignos, minime ociosos, dei prouidentia suis in laboribus æquanimitè
expectantes, eius ingentia beneficia meditantes, gratias agentes iugiter, & solam
eius bonitatem admirantes: quibus deus regem longe præstantissimum omnium
(ceu in examine sedularum apum) ad suæ clementiæ similitudinem dispenseret.
Secundo populos primis quidem dissimillimos, fortunę ludibrio cuncta committè-
ntes, prouidentia despicientes, nullis vnquam gratiarum actionibus torius bo-
nitate actorem prosequentes: quibus deus pro mentis illorū stoliditate dispensa-
ret tyrannū. Tertio populos virtutū affectatores, quæ optima mortaliū sunt bo-
na: quibus pro bonæ mētis desiderio, optimos viros præficeret diuinitas. Quarto
populos diuitiarum, honorūmq; cupidos: quos sineret deus tanquam vmbri-
bris inhærentes, veris quidem neglectis bonis, ab ijs qui diuitijs & generis nobilitate
tument, durā experiri gubernationis sortem. Quinto populos quasi omnes
inter se fratres essent, mutuā in rerum mediocritate charitatē diligentes: quibus
deus concederet vicariam administrationis (seruata, quā diligunt: mediocritatis
lege) facultatē. Sexto & vltimo loco populos qui quomodocūq; ferat mentis im-
perus, & vt quisq; velit, viuere gestientes: quos pro ineruditione sensus, frequēter
morbis, cædibus, seditionibūsq; castigatos, permetteret deus populariter tumultuari.
His sex viuendi formis: regia, tyrannica, optimate, paucorum potentia, re-
publica, & populari licentia, vt in totius mundi spectaculo cōstitutus, cunctos ho-
minum cœtus viuere vidit Aristoteles, ac his in libris scripto digessit, tres impares
probans, improbens autem tres pares. & hæc vniuersa fermè horum librorū est
materia. Neq; crediderim legislatorem, rerūmq; publicarum institutorē, satis ido-
neum vnquam haberi: qui mentem diuinam non induerit, humanāq; diuinorum
instar pro virili non effinxerit. Quod de Mose (vt gentium Minoa, Rhadaman-
thum, Eacum, Lycurgum, Xamolxin, Numam Pompiliū taceā) manifesto cō-
stat argumento: qui non alio quàm ex diuino consortio, gentis Hebrææ cōstituit
republicam. quod & in sacro carmine testatur Orpheus. In Oeconomicis autē
tam sancte conjugalem societatem, paternā, & herilem instituit: vt qui legunt (&
si nunq̄ adiecissent animum) miro reifamiliaris teneantur amore. Et vt finem fa-
ciam: hi rerum publicarum, & reifamiliaris libri eiusmodi sunt, qui dum leguntur
oblectent, & legētibus eruditionem afferant & vtilitatem non modicam. In quo-
rum recognitione quantum laboris assumpserim, quot mendas eluerim, non est
quod ipse recenseam, quandoquidem tui contemplatione, labor omnis, aut nul-
lus penitus, aut leuissimus visus est. Et haud dubito te pro nobilitate tui animi hoc
opus probaturum, suscepturūmq; benigne, præsertim vbi illud vel ex ipso de re-
bus publicis titulo intellexeris, non modo priuato cuique, sed & ciuitatibus, cun-
ctisq; communitatibus profuturum. M.D.V.

Moses.
Minos.
Rhadama-
thus.
Eacus.
Lycurgus.
Xamolxis.
Orpheus.

CONTENTORVM IN PRIMO POLITICORVM INDEX.

I De ciuitate, gubernatore, partibus, domo, pago.	2
II Quid ciuitas. homo ciuile animal. partibus, ciuitas prior.	3
III De re familiari, domino, seruo, acquisitione, imperandi modis.	5
IIII De duplici seruo, potentia gubernandi, imperio, dominatione, gubernatione.	7
V De possessione, acquisitione, hominum vitis, veris diuitijs.	8
VI De nummularia acquisitione, quod præter naturã, q̄ differat à cura rei familiaris.	10
VII De acquisitione necessaria, medicina, nummularia, & speciebus eius.	11
VIII De partibus rei domesticę, differentia, virtutibus mulieris, serui, pueri, imperantis, parentis, artificum, & causa.	13

CONTENTORVM IN SECUNDO POLITICORVM INDEX.

I De optima republica Socratis, differente multitudine, æqualitate, sufficientia.	16
II De republica Socratis: improbatio.	18
III De cõmunitate facultatum, & nonnullis incommodis rempublicam Socraticam sequentibus.	20
IIII De republica Platonis, quæ & Socratis secunda respublica dicitur.	22
V De Phaleę (quæ & Carthaginensium) republica.	25
VI De Hippodami & Milesiorum republica.	27
VII De Lacedæmoniorum republica.	30
VIII De republica Cretensium.	33
IX De superiorum rerumpublicarum comparatione.	34
X De republica Solonis, & institutoribus rerum publicarum.	36

CONTENTORVM IN TERTIO POLITICORVM INDEX.

I De ciuitate, ciue, ciuitate donatis, magistratibus, de iuste & iniuste ciuibus.	37
II De identitate, magnitudine, mutatione & pacto.	39
III De virtute absolute viri boni & boni ciuis, eius qui præest & eius qui subest, & de opificibus.	40
IIII De republica, gubernandi speciebus rei familiaris, imperijs, republica recta & lapsa.	42
V De diuisione & diffinitionibus rerũ publicarũ, & trãsgressionũ earũ.	43
VI De iusto paucorum & popularium, ciuitatis sine, virtute & vitio.	44
VII De dominio ciuitatis, & repetundis rationibus.	46
VIII De fine Politicę, præcellentia, nobilibus, opulentis, iustitia, virtute bellica, legiflatore.	48
IX De vno cæteris virtute præcellentĩ, ostracismo, optima republica.	50
X De republica regia, & regum speciebus.	51
XI De speciebus regũ, imperatore, optimo viro, optimis legibus, vno, multa,	

tis, potentia circa regem.	53
De potestate regia, multis, vno, multitudine apta regno, & alijs rebus publicis.	XII 55

CONTENTORVM IN QVARTO POLITICORVM INDEX.

De optima republica, & pertinentibus ad legiflatorem.	57 I
De speciebus rerumpublicarum, transgressionibus, censu potestate, de exquirendis à ciuili viro.	II 58
De diuersitate partium ciuitatis, de prisca, & propria de rebuspublicis sententia.	III 58
De populari gubernatione, partibus ciuitatis, speciebus plebis, & speciebus nobilium, & speciebus popularis gubernationis.	III 59
De speciebus paucorum potentia, & permixtis gubernationibus.	V 62
De speciebus popularis & paucorum potentia, & causis earum.	VI 62
De diuisione Platonis, & speciebus optimatum.	VII 63
De censu potestate, de legibus bonis, finibus optimatis, popularis, & paucorum potentia.	VIII 64
De commixtione, & modis commixtionis reipublicæ.	IX 65
De tyrannide & modis tyrannidis.	X 66
De optima republica, partibus ciuitatis, mediocritate, excessu atque defectu.	XI 67
De multitudine popularitati apta, & de fallaci & fucaria diuitem bonitate.	XII 69
De vafis legibus paucorum potentia & popularium, de contemperamento, gubernatoribus, antiquitate regie gubernationis.	XIII 69
De partibus reipublicę, consilijs, magistratibus, iudicijs, de consultandi potestate & membris eius.	XIII 70
De magistratibus, necessarijs, proprijs, honestis, & de magistratuum institutionibus.	XV 72
De iudicijs, iudiciorum speciebus, & de modis iudiciorum.	XVI 74

CONTENTORVM IN QVINTO POLITICORVM INDEX.

De causis mutationum rerumpublicarum, rebuspublicis, inæqualitate, æqualitate iusto & stabilitate.	I 75
De seditionibus paucorum & popularium, pro quibus rebus seditiones oriantur, & de causis earum.	II 76
De causis vndecim seditionum, declaratio.	III 77
De medelis, & documentis circa seditiones.	III 78
De mutationibus, & modis mutationum popularis gubernationis.	V 79
De mutationibus, & modis mutationũ gubernationis paucorum potetie.	VI 80
De mutationibus, & modis mutationum optimatum.	VII 82
De conseruatione rerum publicarum: præcepta viginti.	VIII 83
De conditionibus præcipuos aduentium magistratus, & præceptis popularitatum, & potentatum saluandorum.	IX 85

X	De mutationibus regni & tyrannide.	89
XI	Per quæ regna saluantur, & quibus modis retinentur tyrannides.	89
XII	De duratione tyrannidis, & loco Platonis obscuro, & reprobatione Socratis.	91

CONTENTORVM IN SEXTO POLITICORVM INDEX.

I	Quæ quæ rebus publicis, paucorum potentibus & popularibus gubernationibus conueniant: considerandum sit.	96
II	De fine popularis gubernationis, & quibusdam popularium gubernationum peculiaribus.	96
III	De censu partiendo in populari gubernatione.	97
III	De quatuor speciebus popularium, ad quos pertineant, de earum legibus atque vaframentis.	98
V	Ad populares institutiones præcepta.	100
VI	De speciebus paucorum, ordinatione census, qui ex populo assumendi, quæ paucorum gubernationes potiores, & quæ deterrima.	101
VII	De partibus multitudinis, quot utiles ad bellum, & præcepta ad paucorum potentias.	101
VIII	De magistratibus, speciebus magistratuû, & quibusdã quæ expediunt.	102

CONTENTORVM IN SEPTIMO POLITICORVM INDEX.

I	De optima republica, & ciuitate beata.	105
II	De identitate felicitatis, felicitate actiua & contemplatiua, & optima rei publicæ dispositione, placitis aliorum, & officio legislatoris.	106
III	De cõtrouersia in vsu virtutis, dominatu, & præstatiã vitæ cõtẽplatiuæ.	108
III	De multitudine, quãtitate regionis, & præcipua ciuitatis quãtitate.	109
V	Conditiones optimæ regionis, & de situ vrbis.	111
VI	De communione maris, nautica turba, nauali potetia, & exclusione nauticæ turbæ à ciuitate.	111
VII	De qualitate ciuium optimæ ciuitatis, laude Græcorum, & de custodiibus ciuitatis.	112
VIII	De exclusis à partium ratione, de fine, operibus necessarijs, & ciuitatis partibus.	113
IX	De partitione reipublicæ, tractatibus arma, & iudicia, & sacerdotia.	113
X	De distributione ciuitatis, comessationibus, partitione regionis, cultoribus & agricolis.	114
XI	De situ vrbis, locis rebus publicis accommodatis, priuatis ædibus, muris, ornatu ciuitatis.	115
XII	De ædibus sacris, foris, & locis comessationum.	117
XIII	De recta intentione finis & medijs, de felicitate & actibus virtutis, de externis, de ijs quibus homines fiunt studiosi, & qualitate ciuium.	117
XIII	De identitate imperantium & parètium, & differentia, & disciplina, virtute, partibus animæ, errore circa fines, & de dominatione.	119
XV	Virtutem contemplatiuã ad optimam rempublicam pertinere, de virtutibus	

tibus tempore pacis & belli, & à quo primum institutio facienda.	121
De natura & generatione, ætate liberorum ad parentes, tempore nubendi, tempore procreandi, corporis habitudine, prægnantibus, orbis scetibus, procreandorum multitudine, maxime probato procreandi tempore, & alieno concubitu interdicens.	122
De victu & disciplina puerorum.	123 XVII

CONTENTORVM IN OCTAVO POLITICORVM INDEX.

Quòd facienda sit institutio circa pueros, & illam esse publice suscipiendam ad reipublicæ formam.	I 125
Qualis esse debeat institutio puerorum: quæ necessariorum non omnium, quæ liberalium disciplinarum quantum sat est, & ad finem liberalem.	II 126
De quatuor quæ pueri discere solent, quòd otium negotio præferendum, & disciplinæ illius disciplinis huius, musica ad otium, literæ indifferentes, gymnastica & figurandi peritiã ad negocium.	III 126
De gymnastica, & puerorum exercendorum disciplina.	128 IIII
De musica disceptatorio modo.	129 V
De musica ex sententia, quid discendum, & quid non, & quo pacto ea utendum.	VI 131
De harmonijs, rhythmis, melodijs, moralibus, actiuis, abstractiuis, & quæ quibus ætatibus.	VII 133

INDICIS OCTO POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

CONTENTORVM IN PRIMO OECONOMICORVM INDEX.

De differentia & cõuenientia Politicæ & Oeconomica, & ordine earum.	136 I
De partibus domus, & vnde sumenda possessio.	136 II
Qualis viri & mulieris oeconomica societas.	137 III
Leges viri ad vxorem.	138 IIII
Leges domini ad seruos.	138 V
Leges Oeconomica.	139 VI

CONTENTORVM IN SECVNDO OECONOMICORVM INDEX.

Leges probæ mulieris	141 I
Leges viri ad vxorem.	142 II
Quarundam harum legum testimonia ex Homero.	143 III
Quædam communes viri & vxoris leges.	144 IIII

INDICIS DVORVM OECONOMICORVM ARISTOTELIS FINIS.

INDEX PROPRIORVM NOMINVM ET LOCO-
RVM POLITICORVM EX ARISTOTELE.

Abydus.	81	Ariobarzanes.	87	Cantor.	127
Achei.	30	Ariopagus.	78	Cantor.	129
Achei.	77	Ariopagus.	91	Carthago.	92
Achei.	128	Aristophanes.	18	Carthaginenses.	37
Adamas.	87	Aristogiton.	87	Carthaginenses.	45
Agamemnon.	51	Arrabeus.	87	Carthaginenses.	63
Agamemnon.	55	Artapanes.	87	Carthaginenses.	82
Agésilauus.	82	Asia.	51	Carthaginenses.	83
Alceus poëta.	51	Asia.	59	Carthaginenses.	100
Amasis.	14	Asia.	112	Carthaginenses.	107
Ambratiotæ.	77	Astyages.	87	Celtæ.	30
Ambratia.	87	Attalus.	87	Celtæ.	107
Amadocus.	78	Atarnes.	26	Celtæ.	124
Amphipolitæ.	78	Athenæ.	26	Chalcidenses.	37
Amphipolis.	81	Athenæ.	28	Chalcidenses.	59
Amyntas.	87	Athenæ.	60	Chalcidenses.	78
Andrij.	31	Athenæ.	74	Chalcidenses.	78
Andria.	33	Athenæ.	77	Chalcidenses.	81
Androdamas.	37	Athenæ.	78	Chalcidici.	36
Annon.	82	Athenæ.	79	Chalcis.	92
Anaxilaus.	92	Athenæ.	79	Chaones.	115
Antimenides.	51	Athenæ.	79	Charondas.	2
Antissei.	78	Athenæ.	92	Charondas.	36
Anticleon.	92	Athenæ.	81	Charondas.	67
Antisthenes.	50	Athenæ.	86	Charondas.	69
Apollodorus.	12	Athenienses.	36	Charicles.	81
Apollonia.	59	Athenienses.	50	Chares.	12 81
Apollonia.	81	Athenienses.	77	Charillus.	33
Apolloniata.	78	Athenienses.	78	Charilaus.	92
Aphytali.	99	Athenienses.	78	Chij.	50
Arcades.	16	Athenienses.	132	Chios.	78
Arcades.	30	Ausonij.	115	Chius.	12 60 81
Argi.	77	Autophradates.	26	Chytrus.	78
Argos.	86	Babylon.	39	Cinadon.	82
Argiuí.	30	Babylonij.	50	Cithara.	131
Argiuí.	77	Babylonia.	23	Citharcedus.	129
Archius.	81	Barbari.	2	Clazomenij.	78
Archelaus.	87	Barbari.	10	Cleander.	92
Architas.	131	Barbiti.	132	Cleomenes.	77
Archilochus.	112	Byzantium.	60	Cleopatra.	87
		Byzantiij.	77	Cleotimus.	81
		Camerina.	33		

Clifthenes.	37	Dionysius.	86	Europa.	115
Clifthenes.	91	Dionysius.	87	Euthycrates.	78
Clifthenes.	92	Dionysius.	87	Euxinus Pontus.	78
Clifthenes.	99	Dionysius.	88	Gela.	92
Codrus.	86	Dithyrambus.	133	Gelon.	77
Colophon.	59	Diophrantus.	26	Gelon.	92
Colophonij.	78	Dorica harmonia.	39	Gelon.	92
Comcedia.	124	Dorica melodia.	130	Gelon.	88
Corinthus.	81	Dorica melodia.	133	Gnidus.	80
Corinthus.	86	Doracium.	55	Gordius.	91
Corinthus.	91	Doxandrus.	78	Gorgias.	14 37
Corinthij.	45	Dracon.	36	Gracia.	68
Cotys.	87	Egina.	60	Gracia.	77
Cous.	79	Egina.	81	Graci.	2
Crateus.	87	Egyptus.	51	Graci.	28
Creta.	20	Egyptus.	114	Graci.	51
Creta.	107	Egyptij.	115	Graci.	66
Creta.	114	Elibia.	87	Graci.	70
Cretenses.	21	Elis.	81	Graci.	112
Cretenses.	30	Epidamni.	26	Graci.	119
Cumæ.	28	Epidamnum.	78	Gymnastica.	126
Cumæ.	79	Epidamni.	75	Hebdoma.	77
Cypselus.	86	Epimenides.	2	Helena.	7
Cypselus.	91	Ephialtes.	36	Hellanocrates.	87
Cypselidæ.	89	Ephori.	31	Heptagoña.	132
Cypselidæ.	91	Eniochi.	128	Heraclia.	80
Cyrene.	99	Enotria.	114	Heraclia.	81
Cyrus.	86	Enotri.	115	Heraclides.	87
Cyrus.	87	Eretria.	81	Heraclitus.	87
Daphneus.	80	Eretrienfes.	58	Heracleodorus.	77
Darius.	87	Erythrenfes.	80	Heracleotæ.	111
Decamnichus.	87	Esymnetæ.	51 66	Hercules.	50
Dædalus.	5	Aethiopia.	59	Hesiodus.	2
Delphi.	78	Euagoras.	87	Hesiodus.	88
Derdas.	87	Eubolus.	26	Hestia.	78
Diagoras.	81	Eution.	81	Hetrufci.	45
Diocles.	36	Euripides.	40	Hieron.	89
Dion.	87	Euripides.	86	Hieron.	92
Dionysius.	12	Euripides.	87	Hieron.	88
Dionysius.	54	Euripides.	127	Hiberi.	107
Dionysius.	80	Euriphon.	129	Hipparinus.	81
Dionysius.	81	Europa.	51	Hippodamus.	116
Dionysius.	82	Europa.	112	Hippocrates.	109

Horeum.	77	Lacones.	128	Megarenfes.	77	Paufon.	130	Pittacus.	51	Solon.	26
Homerus.	2	Lameticus finus.	115	Megarenfes.	79	Pectades.	132	Plato.	16	Solon.	36
Homerus.	3	Lariffei.	37	Menander.	14	Pediáci.	80	Plato.	25	Solon.	46
Homerus.	5	Lariffa.	81	Mcfenij.	30	Peloponnesus.	33	Plato.	31	Solon.	67
Homerus.	14	Leontini.	86	Meffenia.	82	Peloponnesus.	39	Plato.	36	Spartiatæ.	31
Homerus.	41	Leontini.	92	Midas.	10	Penthalida.	87	Plato.	63	Spartiatæ.	82
Homerus.	51	Lesbij.	50	Miletus.	12	Penthilus.	87	Polocrates.	89	Stentor.	110
Homerus.	55	Leuadenfes.	81	Miletus.	80	Periander.	50	Polignotus.	130	Sybaris.	77
Homerus.	60	Leucas.	26	Minerua.	132	Periander.	79	Pontus.	81	Sybaritæ.	77
Homerus.	127	Libya fuperior.	18	Minos.	33	Periander.	89	Pfammeticus.	91	Sypontini.	55
Iambi.	124	Lydia mixta.	130	Minos.	114	Periander.	91	Pyramides ægypti.	89	Syracufij.	89
Iapyges.	77	Lycij.	33	Mithridates.	87	Periander.	87	Pyreum.	78	Syracufij.	89
Iapygia.	115	Ligdamis.	80	Mitilene.	78	Pericles.	36	Regium.	92	Syracufani.	54
Iafon.	40	Literæ.	126	Mitilene.	87	Perfa.	78	Rhodus.	33	Syracufani.	78
Indi.	119	Locri.	26	Mitilenei.	51	Perfa.	89	Rhodus.	79	Syracufani.	78
Ionium.	59	Locri.	82	Mitilenei.	78	Perfa.	107	Rhodij.	77	Syracufani.	78
Ionium.	115	Lycophon.	45	Mnæfea.	78	Perfa.	129	Salamin.	78	Syracufani.	88
Ionía.	86	Lydi.	59	Mnefon.	78	Perrebi.	30	Samij.	50	Syracufæ.	7
Iphiadus.	81	Lycurgus.	30	Moloffi.	89	Phalaris.	86	Samij.	78	Syracufæ.	80
Ifter.	80	Lycurgus.	33	Moloffi.	86	Phaleas.	26	Samus.	81	Syracufæ.	92
Italia.	114	Lycurgus.	36	Mufeus.	129	Pharfalica equa.	18	Sardanapalus.	87	Syracufæ.	86
Italus.	114	Lycurgus.	67	Mufica.	126	Pharfalum.	81	Scyllaticus finus.	115	Syracufæ.	92
Lacedæmonij.	20	Lyfander.	75	Myron.	92	Phiditia.	31	Scylax.	119	Syrtis.	115
Lacedæmonij.	20	Lyfander.	82	Naxus.	80	Phiditia.	33	Scythæ.	107	Tarentum.	60
Lacedæmonij.	30	Macedones.	86	Notij.	78	Phidon.	23	Sefoftris.	114	Tarentum.	82
Lacedæmonij.	30	Magnefij.	30	Onomacritus.	36	Phidon.	86	Seuthes.	87	Tarentini.	77
Lacedæmonij.	31	Magnefij.	59	Onomarchus.	78	Philippus.	87	Sicilia.	33	Tarentini.	100
Lacedæmonij.	51	Malienfes.	70	Onophyti.	77	Philolaus.	36	Sicilia.	92	Telecleus.	71
Lacedæmonij.	63	Mantinia.	78	Olympus.	89	Philoxenus.	133	Sicyonij.	91	Tenedus.	60
Lacedæmonij.	75	Mantinia.	98	Olympus.	89	Phyfici.	122	Sicyonij.	92	Thales.	12
Lacedæmonij.	77	Maflalienfes.	80	Olympia.	129	Phocenfes.	78	Sirra.	87	Thales.	36
Lacedæmonij.	78	Maflilia.	101	Opici.	115	Phocylides.	67	Smerdes.	87	Thebani.	30
Lacedæmonij.	79	Meander.	59	Ortagoras.	91	Phoxus.	78	Socrates.	14	Thebani.	41
Lacedæmonij.	89	Medi.	50	Oftacifmus.	47	Phrygia harmo.	39	Socrates.	16	Thebani.	77
Lacedæmonij.	81	Medi.	77	Oxylus.	99	Phrygia melo.	133	Socrates.	21	Thebani.	101
Lacedæmonij.	82	Medi.	129	Paches.	78	Phrynichus.	81	Socrates.	21	Thebæ.	81
Lacedæmonij.	82	Medi.	131	Panetiús.	86	Pififtratidæ.	89	Socrates.	22	Theagenes.	80
Lacedæmonij.	83	Medici.	122	Paron.	87	Pififtratidæ.	92	Socrates.	60	Theodectus.	7
Lacedæmonij.	86	Mediterranei.	128	Partheniæ.	82	Pififtratidæ.	87	Socrates.	92	Theodorus.	124
Lacedæmonij.	119	Megacles.	87	Paufanias.	75	Pififtratidæ.	88	Socrates.	92	Theopompus.	89
Lacedæmon.	107	Magaræ.	80	Paufanias.	82	Pififtratus.	80	Socrates.	115	Thera.	59
Lacedæmon.	100	Megarenfes.	45	Paufanias.	87	Pififtratus.	91	Socrates.	133	Theffali.	30
Lacedæmonia.	107	Megarenfes.	73	Paufanias.	120	Pittacus.	36	Solon.	9	Theffalia.	109

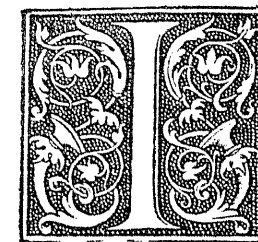
Thibron.	119	Xerxes.	87	Carthaginenses.	138
Thracēs.	107	Zaleucus.	36	Circe.	143
Thraſybulus.	50	Zancleī.	78	Chryſeis.	143
Thraſybulus.	92			Clytemneſtra.	143
Thraſybulus.	87	INDICIS PROPRI		Dionyſius.	139
Thraſybulus.	88	ORVM NOMINVM		Dion.	139
Thraſymachus.	79	ET LOCORVM		Helena.	143
Thraſippus.	132	POLITICORVM		Heſiodus.	136
Thurij.	77	EX ARISTOTE		Homerus.	143
Thurij.	82	LE FINIS.		Libycus.	139
Thurij.	82			Nauſica.	144
Tibia.	131	INDEX PROPRI		Orpheus.	141
Tibiae.	132	RVM NOMINVM		Penelope.	141
Timophanes.	78	OECONOMICORVM		Penelope.	143
Trezenij.	77	EX ARISTO		Perſa.	139
Trezenij.	122	TELE.		Pindarus.	144
Trigona.	132			Priamus.	143
Triopium.	33	Admetus.	141	Vlyxes.	141
Tyrrenia.	115	Alceſte.	141	Vlyxes.	142
Tyrteus.	82	Agamemnon.	143	INDICIS OECO	
Vlyſſes.	127	Atlas.	143	NOMICORVM	
Vulcanus.	5	Calypſo.	143	FINIS.	

INDEX HECATONOMIAE SOCRATICAE.

De legiſlatore.			146
De nuptijs.	146
De educatione.		..	146
De diſciplina.		..	146
De moribus.	148
De artificibus.			148
De regione.		..	148
De victu & neceſſarijs.	..		148
De militia.		..	149
De re ſacra.			105
De magiſtratu.	150
De legiſlatore.			152

Hic index Socraticę Hecatonomię appoſitus eſt: quod illa ordinata eſt. ceterę autem conſimiles ferę materias continent: ſed inordinatę relictę ſunt, quemadmodum à Platone ſunt diſcuſſę. quare qui volent: poterũt & indices ordinare. Nunc autem audiatur Leonardus.

PROLOGVS LEONARDI ARETINI IN LIBROS POLITICORVM ARISTOTELIS E GRAECO IN LATINVM TRADVCTOS.

Inter moralis diſciplinę præcepta, quibus humana inſtituitur vita & docetur: eminentiſſimum quodam modo locum obtinent, quę de ciuitatibus, earũq; gubernatione conſeruatiõq; traduntur. Quippe diſciplina huiusmodi omnis: felicitatẽ hominibus efficere ſtudet. Felicitatem vero ſi vni acquirere præclarũ eſt: quanto magnificentiũs erit vniuerſę ciuitatis beatitudinẽ adipiſci: bonum enim, quanto latius patet: tanto diuiniũs eſt exiſtimandum. Cũq; homo imbecillum ſit animal, & quam per ſeipſum non habet ſufficientiam, perfectionẽq; ex ciuili ſocietate reportet. nulla proſecto conuenientior diſciplina homini eſſe poteſt, quàm quid ſit ciuitas, & quid reſpublica intelli gere: & per quę conſeruetur intereatq; ciuiliſ ſocietas non ignorare. Mihi quidem, qui hæc ignorat, ſeipſum pariter ignorare videtur, ac ſapientiſſimi dei præceptum deſpicere. Itaque & Plato decem illis præclaris libris qui ſunt ab eo de reſpublica ſcripti: in hac parte oſtendenda docendaque plurimum nixus eſt. & Marcus Cicero noſter: ſex inclytis libris (quos de reſpublica ſcripſit) hanc ipſam eſt materiam proſecutus. & Ariſtoteles in hoc volumine, quod nunc in latinum conuertimus: hæc ipſa complexus eſt. tanto quidem nitore & copia & ornatu: vt verẽ mereatur flumen aureum vocitari. Materia igitur huius operis talis eſt. Conuertendi autem interpretandiq; mihi cauſa fuit eadem illa: quę iam decem & octo annis ad conuerſionem Ethicorum induxit. Nam cum viderem hos Ariſtotelis libros, qui apud Græcos elegantiffimo ſtilo perſcripti ſunt: vitio mali interpretis ad ridiculam quandam ineptitudinẽ eſſe reſductos, ac præterea in rebus ipſis errata permulta, ac maximi ponderis: laborem ſuſcepĩ nouę traduccionis, quo noſtris hominibus, in hac parte prodeſſem. Quid enim opera mea vtilius, quid laude dignius efficere poſſim: q̄ ciuibus meis primũ, deinde ceteris qui latina vtuntur lingua, ignaris Græcarum literarum facultatem præbere, vt non per ænigmata & deliramenta interpretationum, ineptarum ac falſarum, ſed de facie ad faciem poſſint Ariſtotelẽ intueri: & vt ille in Græco ſcripſit: ſic in latino perlegere. Excitauit me quoq; vtilitas maxima: quam ex interpretatione Ethicorum proueniſſe conſpexeram. Homines enim ingenue eruditi, quos primo veteris interpretationis ineptitudo ac barbaries à legẽdo repellat: ita poſtmodum eos libros complexi ſunt, vt in maximam lucem illarũ rerum cognitio ſit perducta. Quod idem fore ſpero in his de quibus nunc agimus Politicorum libris. Atque eo magis: quo hæc materia ciuiliſ, & verba ad exprimendũ alia, quàm in ſuis diſputationibus ſcho-

laſtici vtantur, & maiorem quendam eſſagitant dicendi ornatum. Quæ duo interpres ille nedum conſequi: ſed ne ſuſpicari quidem potuit. Ariſtoteles certè tanta facundia, tanta varietate & copia, tanta hiftoriarum exemplorumq; cumulatione hos libros referſit: vt oratorio penè ſtilo ſcripti videantur. Sic enim argumentationes totas interdum explicat: vt cuncta dicendi ornamenta, in eis ſtudioſe coniuncta liceat intueri. nec eſt in his libris quæſtio vlla paulo vberior: quæ tractata ab illo ſit abſque rhetorico pigmento atque colore. Quorum eſſi non expreſſionem, attamen adumbrationem quandam, diligens lector in hac traductione noſtra deprehendet. Fuit enim Ariſtoteles ſtudioſiſſimus eloquentiæ: quod artes rhetoricæ eius, pluribus voluminibus explicatæ declarant. Quæ ſit, igitur horum librorum materia, & qua de cauſa laborem hunc ſuſceperimus, & quales libri ipſi in Græco ſint: hæc præfatos eſſe ſufficiat. Hortamur autem omnes vehementer, ad huius operis diligentiffimã lectionem: vtpote doctrinam vberrimam, ac rerum prope innumerabilium cognitionem, & quidem neceſſariam ad vitam ſuſcepturos.

PRIMVS POLITICORVM ARISTOTELIS EX TRADVCTIONE LEONARDI: RECOGNITORE ET ELVCIDATORE IACOBO FABRO STA PVL ENSI.

De ciuitate, gubernatore, partibus, domo, pago.

Cap. I.

VONIAM videmus omnẽ ciuitatẽ eſſe ſocietatẽ quandã, & omnẽ ſocietatẽ boni alicui⁹ gratia cõſtitutã (nã eius gratia quod bonũ videtur: omnia omnes agunt) patet q̃ bonũ aliquod omnes cõiectãt. maxime vero principaliffimũ omnĩũ quẽ eſt principaliffima, & ceteras omnes cõplectitur. eſt autẽ hæc illa quæ ciuitas appellatur, & ciuilis ſocietas. ¶ Quicunq; vero putãt gubernatoris ciuitatis & regis, patriſq; familiã & domini eandẽ

eſſe rationẽ: nõ bene dicũt. Multitudine enim & paucitate: ſed nõ ſpecie illorũ ſingulos putãt differre, veluti ſi paucorũ quidem dominũ, ſi vero pluriũ patrẽfamiliã, ſin etiã pluriũ gubernatorẽ ciuitatis, vel regẽ: quaſi nihil differat magna dom⁹ & parua ciuitas, gubernatorq; ciuitatis & rex. quãdoquidẽ ipſe præſidet: rex. quãdo vero ſecũdũ rationẽ talis ſciẽtiæ in parte præſidet, & in parte ſubẽſt: gubernator ciuitatis. Sed hæc vera non ſunt: quod manifeſtũ erit ſecũdũ hæc doctrinã cõſiderãtib⁹. ¶ Vt enim in alijs cõpoſitũ vſq; ad incõpoſita diuidere neceſſariũ eſt (hæc nãq; ſũt minimæ toti⁹ particulæ) ita ciuitatẽ ex quibus cõponitur cõſiderãtes, intuebimur quæ illarũ magis & quid illæ differant inter ſe: & ſi quid artificij ſingulæ illarũ admittut. Si quis igitur ab initio rerũ originẽ reſpiciat, vt in alijs, ſic & in iſtis optime diſcernet. ¶ Primũ igitur neceſſe eſt cõbinare illos qui nõ poſſunt eſſe niſi ſimul: ceu marẽ & foeminã generatiõis cauſa. & hoc nõ ex electiõẽ: ſed velut in ceteris animalibus & plãtis, naturale eſt deſideriũ, quale ipſum eſt tale alterũ relinquẽdi. Imperãs vero natura & parẽs propter cõſeruationẽ. nã quod poteſt mẽte proſpicere: natura imperat, & dominatur. quod autẽ poteſt corpore hoc facere, paret natura & ſeruit. quapropter domino & ſeruo idẽ cõfert. ¶ Natura igitur diſtincta ſunt foemina & ſeruus. Nihil enĩ natura facit tale: quale ſtatuarij Delphicũ gladiũ ob inopiã, ſed vnũ ad vnũ. ſic enĩ optime inſtrumẽta pficiẽt: ſi eorũ ſingula nõ multis, ſed vni deſeruiãt. verũ apud barbaros foemina & ſeruus eodẽ gradu habẽtur. Cauſa vero huius eſt: quoniã quod natura dominetur non habẽt: ſed ſit eorum ſocietas ex ſeruo & ſerua. Quã ob rẽ aiũt poẽtẽ: Græcos barbaris dominari oportere. quod idẽ ſit natura: barbarus & ſeruus. ¶ Ex his duab⁹ igitur ſocietatib⁹ domus prima, recteq; Heſiodus inquit, domũ in primis mulierẽq; & bouẽ aratorẽ. bos enĩ pro ſeruo: pauperib⁹ eſt. Quotidiana igitur ſocietas ſecũdũ naturã cõſtituta: domus eſt. quos Charõdas quidẽ homofiſpyos: Epimenides vero Cretẽſis homocapos appellat. ¶ Sed quẽ ex plurib⁹ domibus cõſtituitur ſocietas

Declaratio.

Barbari.

Græci.

Heſiodus. Quid domus.

Charõdas. Epimenides

Quid pag⁹ tas prima, vtilitatis gratia nō quotidianę: pagus est. Maxime vero secundū naturā videtur pagus: propagatio quædā esse domus eorū quos dicimus coaluisse, & natos esse natorū. Quapropter primo sub regibus ciuitates crāt: nūc vero etiā gētes. nā ex ijs quę suberāt regno: processerūt. ōnis enim dom⁹ regitur à seniore. quare & pag⁹ inde ppagati: ppter cōsanguinitatē. Et hoc est quod inquit Homer⁹, Iura dāt singuli natis & vxorib⁹. sparsim nāq; etiā sic antiquit⁹ habitabāt. Et deos ob hoc ipsū putāt cūcti regē habere: quoniā & ipsi partim nūc, partim antiquit⁹ sub regib⁹ debebāt. quēadmodū vero deorū formas sibi ipsi attribuūt homines: sic etiā & vitas.

Homerus.

PRIMI CAP. COMMENTARIVS.

Olligit syllogismo, omnes ciuitates boni alicuius gratia esse cōstitutas, hoc pacto. omnis societas boni alicuius gratia cōstituta cernitur (nā omnes qui societati cōcedunt, eius gratia cūcta agunt quod bonū videtur, aut vtilis videlicet, aut iucūdi, aut honesti gratia) atqui omnis ciuitas, societas. omnes igitur ciuitates boni alicui⁹ gratia cōstitutę sunt, arbitranturq; omnes ipso suo in vnū cōuentu se bonū aliquod cōsecuturas. vt sub rege ab externis defensionē, securā inter se vitam, tranquillāq; pacē. sub optimatibus: vitę honestā cōuersationē, iucundāq; cū frugi, tēperatāq; vitā virtutū possessionē. sub cōsuetudinib⁹: diuitias ad huiusmodi vitę honorificentia bellicāq; virtutē. sub populo: libertatē, & viuere vt quisq; velit. & quāto minus lapsa fuerit res publica: tāto maius bonū arbitrat⁹ atq; cōiectat, se ex sua in vnū cōcordi cōuentione adepturam. Et nō modo ciuitas bonū simpliciter adīfici cōiectat: sed maxime societati, principalissimū bonū. nam ex dialecticorum regula, si societas omnis, bonū aliquod cōiectat: melior societas maius bonū cōiectabit, & optima optimū. ciuitas autē societati optima est. vtpote quę ceteras per partes claudat. & maxime omnium quę perfectissima optimęq; legibus instituta est. sunt enim in ea, societates: & ad vtilitatē, & ad iucunditatē, & ad honestam degendā vitam. merito igitur ciuitas: inter societates & optimū, & principalissimum bonū cōiectat. ¶ Socrates in libro de regno facile cōsentit hospiti Eleate (quē Melissus fuisse putant) patrē familiās, gubernatorē ciuitatis, regē, & dominū eundē esse, tamen multitudine & paucitate distent. quod Aristoteles hic refutat. verū contendit, ratione speciei q; differre. quod ex processu libri: dilucidius apparebit. Et nos hic res subiectas nō respiciamus (nam speciei sunt eadē. homines enim sunt) sed administrationū gubernationumq; species. alia profecto species est gubernandī oeconomici, alia p̄fecti ciuitatis, & alia regis. & alia sunt officia oeconomici ad domesticā familiam, alia p̄fecti ciuitatis ad ciues, & alia regis officia ad subditos emoderādos atq; gubernandos. immō oeconomici, patrisq; familiās: alia seruorum gubernandorum ratio, alia liberorū, alia vxoris. quare speciei non sunt eadem dominus, pater, maritus: tamen vnus idēmq; fit homo, sed triplici gubernandī, familiarem administrandī specie scinditur. & rursus de hac re numero 27. ¶ In alijs doctrinis si cōsiderabimus: videbimus omnes à doctrinę minimis inchoare. Grammatica siquidē inchoat à literis: quib⁹ nihil minus simpliciusq; habet. Logica à nomine & verbo: quę sūt minimę quas contēpletur partes. Geometria à puncto. Arithmetica à monade. Musica à diefi, apotome, comate, & tono: hoc est semitonio minore, maiore, eorūq; differētia, atq; tono: quę profecto in disciplinis illis ceterorū sunt minima. quid mirū igitur: si cum disciplina societatum ciuitatūq; queritur, seruato eo (qui in ceteris obseruatur) ordine, minimę earū partes peruestigentur. ¶ Partes minimę societati, singuli quiq; qui multitudinē coaceruat. Et primę societatis particule minimę: vir & foemina. ab ea enim ceterę proueniūt. nam tolle virū & foeminā: neq; serui erūt vlli, neq; domini, neq; liberi. quare neq; societas domini & seruorū, patris & liberorū, neq; ceterarū vlla. prima igitur omnium est. Et hæc societas esse nō potest: nisi simul cohabitantiū. est enī generatiōis gratia. & hæc maris & foeminę cōiunctio: nō modo electione, sed & natura prouenit. quādoquidē in hominib⁹, perinde ac in ceteris animalib⁹ quę orbata nō sunt, similiter & in plantis: naturale est desiderū tale alterū relinquēdi qualis homo ipse est. quod hac societate: per generationis vicē assequitur. deinde natura domini⁹, & seruus: propter vtriusq; salutē societatis necessitudine iugendi sunt. nā qui valet mente prospicere quę agēda sunt, quę ve omittēda ad vtriusq; salutē: is natura p̄est, atq; dominus est. qui autē id mēte perspicere nō valet, sed corporeis virib⁹, quę bene perspecta sūt, exequi potis est: is natura subest, estq; natura serui⁹. quare domino & seruo idē, executio

Socrates.
Melissus.

scilicet eorū quę prouidā mēte prospecta sūt p̄dest: perinde ac in prima omnium societate, proles vtriusq; & maris & foeminę, bonū est. nam illic executio: quod hic prolis generatio. ¶ Ex dictis paulo ante: colligit foeminā & seruiū, suapte natura distincta esse instrumēta. nā illa generationis: hic vero executionis eorū, quę prouido mētis oculo fuerint prospecta, instrumentū est. & natura nihil tale operatur: quale ferri, grīs ve fusores ob inopiā gladiū Delphicū faciūt. sed natura vnū instrumētū facit, ad opus vnū. vt oculos ad videndū, aures ad audiendū, gustū ad discretionē saporū, linguā ad loquendū: & huiusmodi cetera. nec id quidem iniuria. nam sic instrumenta proficiūt optime: quando singula non multis, sed vni de seruiūt operi. quare merito carpit Barbaros: q; foeminis ad duo, ad generatiōis scilicet vsū, & seruitutē vtatur. sed hoc illis euenire dicit: q; Barbari illi, natura sint serui. iccirco ex seruo & serua, fit huiusmodi societas. Græcos effert: quod plurimū mente valeant. & iccirco sunt natura domini. & hanc ob causam Homerū & poetas dicere cōsentaneū esse: vt Græci Barbaris dominaretur. tanq̄ idem sit natura Barbarus, atq; seruus. ¶ Diffinit primā domū, quę maxime simpla est: eā esse vitę cōiunctionē, quę ex duabus quę dicte sunt societatib⁹, viri scilicet & vxoris, domini atq; serui coalescit. & scitē Hesiodus in suo poemate dixit, In primis domus est vir, cōiunx, bos & arator. quia bos pro seruo pauperibus habeatur. diffinit & aliter domū esse natura cōstitutam in vnāquanq; diem societate. & eos qui tali societate iugentur: Charondas cōpenuarios, Epimenides vero Cretensis cōtubernales, quod eodē vtatur diuersorio, nūcupat. ¶ Diffinit pagū: primā esse ex pluribus domib⁹ societate vtilitatis gratia, nō quotidianę. Itē pagus secundum naturā: maxime videtur esse deriuatio domus à domo eorū quos collactaneos & natos natorū quidā nuncupant. Ex his infert primas olim ciuitates regibus gubernatas: nunc vero etiam gentes regibus gubernari. nec ab re quidem. nam ab ijs processerunt qui regio suberāt imperio. omnis enim domus à seniore tanq̄ rege moderatur. quare & pag⁹ etiam inde propagati: propter generis affinitatem. atq; id est quod ait Homerus, Ius quisq; ministrat progenitis ac coniugibus. sparsim enim etiam olim hoc pacto habitabant. & hanc ob causam arbitrantur omnes, deos ipsos rege gubernari. quoniam & ipsi: partim nunc, partim antiquitus sub regibus debebant. at qui quemadmodum formas dijs similes se gerere putant homines: ita quoq; & eorum degere vitas.

Barbari.

Quid domus.
Hesiod. is.

Quid pagus.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM.

Argumentum primi Politicorū Aristotelis. In hoc primo differuntur hæc: partes ciuitatis, domus, pagus, ciuitas. Partes rei domesticę quatuor: cōiugalīs, dominica, paterna, acquisitiua. coniugalīs: virum & vxorem cōtinet. dominica: dominum & seruiū. paterna: patrē & liberos. Acquisitiua: quatuor hominū vitas. tres simplices: pastorā ex māfuetis animalibus, agriculturā ex frugibus, p̄datoriā ex venatione & piscatura, & quartā ex duabus pluribusve simplicibus compositam. Pars cōiugalīs & paterna: natura est. dominica: quædam secundū naturā, vt cū est dominus natura, & natura seruus. quædā p̄ter naturā: vt cum dominus solū lege dominus est: & seruus, lege seruus. Itē acquisitiua quædā natura, vt quę ex animalū pastu, agricultura & p̄da auū, ferarūq; & piscū prouenit. altera p̄ter naturam: vt nūmularia. quę quatuor species habet: mercaturā, scenerationē, mercenariā, ceduā & fossitiam. & semper quod secundū naturā est, expectandum & p̄ferendū: quod autem p̄ter naturā, illaudabile fugiendū, aut postponendū. Ex ijs cognoscere licebit quę domus secundum naturam sint aut magis sint: & quę non sint aut minus sint. & ita quoq; de ciuitatibus. nomine domini: dominū & heram serui, serui & ancillā. patris, vtrūq; parentē, patrem videlicet atq; matrē intelligimus. de domo & simplicibus partibus eius à numero 3 ad 7. de pago 7. de ciuitate ab 8 ad 13. de cōbinatis cōpositisq; partibus dom⁹ 13. de parte domus dominica natura, de domino & seruo natura à 14 ad 22. de domino lege & seruo, lege à 22 ad 29. de acquisitiua secundū naturā à 29 ad 34. de acquisitiua cōtra & p̄ter naturam à 34 ad 42. de vtraq; acquisitiua quædam adiuicem collatione à 42 ad 53. de coniugali & paterna, vbi & quædam de seruo & virtutibus singulorum à 53 ad finē vsq; primi. & ex his ratio distinctionū capitū quam adiunximus dilucere potest. litera enim Aristotelis cōtinua est, absq; capitū distinctione. attamen ad cōmentariū literę subiungendū, & ad iuuandā eorum qui discere volunt intelligentiam: mihi conducere visa est. & hæc pro argumento primi: satis. ¶ Græci πολιτεια, nostri ciuitatē & republicā dicunt. vnde libri πολιτικῶν id est (serē græca voce) politicorū: latine dici possunt libri ciuium, & libri rerū publicarū, seu de rebus ciuilibus & de rebus publicis, quēadmodū dicimus Platonis, Xenophōtis, Ciceronis libros de republica. Et pluratiue politicorum, id est de rebus publicis nūcupatur: quod non vna sit res publica sed multę eius species, regia optimatū, a. iij.

Plato.
Xenophon
Cicero.

Xenophon
Plato

cenſupotentū . inſuper ſecundo loco paucorū potentiā , & popularem gubernationē (quarū quilibet multas habet ſpecies) reſpublicas appellant , vt quarto huius operis libro cognoſcetur . de quibus omnibus diſſeritur abunde : neq; de vna tantū , vt apud Xenophontem de Lacedæmonica , Platonē de Socratica . ¶ Societas : plurium cōſequēdi boni alicuius , mali ve deuitandī gratia conſenſio . qui enim ſocietatem ineunt : aut vtile aut quod oblectet , aut honeſtum ſit , mutuo cōſentiendī iuuamine aſſequi intendūt , aut eorū oppoſita fugere , incommodū , moleſtū , turpe . ¶ Quid ciuitas , ex numero 8 huius primi , & ex 2 tertij cognoſcetur . ¶ Hoc non electione . Non negare intendit viri & mulieris mutuā ſocietatē , conſenſionem mutuā , mutuū q; ad prolē ſuſcipiendam iuuamen , interdum conſilio & electione non iniri : ſed etiam vult id naturale eſſe , vt in cæteris animātibus cernere licet q̄ apertiffime , quibus electio , cōſiliūmq; deſt . ¶ Quale ſtatuarij Delphicū gladiū . ſic græce διορ χαλκότυποι τῆρ μάχαϊραρ δελφικῆρ περιχρῶς . quod ſonat , Quale ærarij , ferrarij ve fabri gladiū Delphicū ob pauperiē . huiusmodi enim gladiū (quē Delphicū appellabāt) ob paupertatē vtentiū , ad varios vſus habilem cōſtaſſe veriſimile eſt . ¶ Quā ob rem aiunt poëtæ , Græcos . Naturale eſt vnūquēq; ſuos cōmendare . & cōmendat Ariſtoteles Græcos eo potiſſimū tempore , quo rerum ſumma potiebantur , & toti ferme imperitabant orbī . de cōmendatione Græcorū iterū numero 23 ſeptimi . quam ſi amplius noſſe deſideras : lege Menexenū Platonis , vbi & orationē Aſpafiæ mulieris de laude Græcorū . ¶ Charondas Catiniensis : legū lator ciuibus ſuis (de quo numero 30 ſecūdi) eos qui quotidiane comuiebant *δμοσιπνους* vocabat : quos cōpenuarios (cum aptius non ſuccurrebat verbum) interpretati ſumus , q̄ eandem penū habeāt . *δμοῦ* enim , ſimul ſignificat : & *σιπνῆ* (Suda teſte) ἀρετοδικῆρ id eſt reſpoſitoriū panis , pro quo , penū diximus , & inde cōpenuarius vocabulū effinximus . ¶ Epimenides Cretenſis , quē Plato in tertio ſuarum legum dicit longe nouarū rerum excogitatione excelluiſſe apud Atticos , & Solonis in cōdendis legibus adiutor ſcribitur à Plutarcho : eos qui quotidiani eſſent victus *δμοκῆπος* appellabat : quos interpretati ſumus cōtubernales . nam *κῆπη* vnde deductum eſt : tabernā , & diuerſoriū ſignificat . ¶ Quæ ciuitates primo ſub regibus fuerint : iterum 53 quarti . quod ex hīſtorijs facile diſcoſcitur . Berofus enim Chaldæus , author eſt , ſtatim poſt diluuium & recentē orbis cladem ſeminas cōtinuo geminos foetus marem & foeminā parere ſolitas , inopiam generis noſtri ſuppleuiſſe , & ſtatim homines in multitudinē excreuiſſe . & hinc diuiſis per loca turmis & affinitatibus : reges illis moderādīs deputatos fuiſſe . & ferme qui primas vrbes condebant : reges erant . vt pater Belī , Babylonis cōditor , Babylonijs Aſſyrijsq; regnauit . poſt quē : Belus . poſt Belū : Ninus . poſt Ninum : Semiramis . vt Romulus , Romæ conditor : regnauit Romanis . poſt quē : Numa . poſt Numā : Tullus . & ita conſequentes , quouſq; Tarquini tyrannide deficientes : regnū tranſijt in optimates , quos conſules appellarunt . Sic & Medi , & Perſæ , Ægyptij , Meceni , Argiui , Baſtriani & Armeni quōdam ſuis ſub regibus vixere . ¶ Nunc vero etiam gentes . Inter ciuitatem & gentem id intereſt : quod ciuitatem locus vnus , & vrbs vna : gentem vero regio vna tota continet . vt ex numero 4 ſecūdi , & 16 ſeptimi cognoſci poteſt .

Menexen?
Aſpafia.
Charōdas.
Suda.
Epimenides.
Plato.
Solon.
Plutarchus
Berofus.

Belus.
Ninus.
Semiramis
Romulus.
Numa.
Tullus.

Quid ciuitas.

¶ Quid ciuitas . homo ciuile animal . partibus ciuitas prior . Cap . II .
Væ autē ex pluribus pagis cōſicitur ſocietas : ciuitas eſt , que quidē (vt ita dixerim) totius ſufficiētīe vitā habet , cōſtituta quidē gratia viuendī , exiſtens autē bene viuendī gratia . ¶ Quapropter omnis ciuitas natura eſt . ſiquidē & primæ ſocietates . nā hec illarū finis eſt . natura vero , ſi finis eſt . quale enim vnūquodq; generatione perfecta : hāc vnūſcuiuſq; naturā eſſe dicimus . ceu hominis , equi , domus . Inſuper cuius gratia & finis : optimū . ſufficiētīa vero finis , & optimū . Ex his igitur patet ciuitatē eſſe ex ijs quæ natura ſunt : & q̄ homo natura ciuile eſt animal . & qui abſq; ciuitate eſt propter naturā non propter fortunā : aut nequā eſt , aut potiſſimū q̄ homo . vt ab Homero per cōtumeliā increpatur , ſine tribu , ſine iure , ſine domo . nā ſimul natura talis eſt , & belli cupidus : veluti qui nullo retinetur iugo , vt neque volatilia . ¶ Ex quo patet ſociale ani-

Homerus.

mal eſſe hominē magis q̄ omnis apes , magis q̄ omne gregariū animal : nihil enim (vt dicimus) fruſtra natura facit . ſermonē vero homo habet ſolus omnīū animalium . vox autē , moleſti atq; iucundī ſignū eſt . quapropter alijs quoq; exiſtit animalibus . hucusq; enim natura in his proceſſit : vt ſenſum habeant iucundī & moleſti , & hæc inter ſe ſignificare poſſint . at ſermo ad hoc datus eſt nobis : vt oſtendamus vtilitatē & damnū . quare & iuſtum & iniuſtū . hoc enim præter cætera animalia hominibus proprium eſt : vt boni & mali , ac iuſti & iniuſti , & aliorū huiusmodi , ſenſum habeant ſoli . horūmq; ſocietas faciat domum & ciuitatem .
¶ Et certe : ſecundum naturā prius eſt ciuitas q̄ domus , & q̄ ſinguli noſtrum . nā totū prius eſſe q̄ partē , neceſſariū eſt . perempto enim toto , nō erit pes neq; manus , niſi aſqui uoce , veluti ſi quis dicat lapideā . nā corrupta quidem erit talis . cunctæ quidē : opere diſſinitæ ſunt , & potentia . Itaq; cū amplius non ſint tales : non eſt dicendū illas eſſe eaſdē , ſed æquiſuocas . Eſſe igitur ciuitatē natura , & prius q̄ ſinguli : manifeſtum eſt . ſi enim non eſt ſufficiēs vnūſquiſq; ſeparatus : perinde ſe habet ac reliquæ partes ad totū . Qui autē in cōmuni ſocietate nequit eſſe , quiq; nullius indiget propter ſufficiētīā : nulla pars eſt ciuitatis . quare aut beſtia aut deus . natura igitur omnibus ad huiusmodi ſocietatem eſt appetitus . Qui autē primus inſtituit : maximorū bonorum cauſa fuit . vt enim perfectione ſuſcepta , optimū cunctorum animalium eſt homo : ita ſi alienus fiat à lege & à iudicijs , peſſimū eſt omnīū animalium . ſauiffima enim eſt iniuſtitia tenens arma . homo vero arma tenet per innatā prudentiam atque virtutem : quibus plurimum valet in contrarium vti . Itaque impiſſimum & immaniſſimum eſt ſine virtute : ad libidinē cibationemq; deterrimum . iuſtitia vero ciuile quiddam eſt . nam ius , ordinatio eſt ciuilis ſocietatis . ius autem , iuſti iudicium .

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

8 **D**iſſinit ciuitatem : ex pluribus pagis perfectam eſſe communionē totius iam ſufficiētīa : (vt ita dicatur) terminum habentem , quæ quidē ſit viuendī gratia , facta autem exiſtens , bene viuendī . ¶ Ex diſſinitione & ſuperius monſtratis : inſert ciuitatem natura eſſe . quod oſtenditur . Primo primæ ſocietates domus atq; pagus natura ſunt . igitur & ciuitas : quæ ex illis coaleſcit . Secūdo quia ciuitas finis eſt primarum ſocietatum : quæ ſecundū naturam eſſe monſtratę ſunt . igitur & ciuitas ſecundum naturam eſt . & non modo ſecundū naturā : ſed & natura . quale enim quodq; vbi generatio eius absoluta eſt : hāc naturam cuiuſq; dicimus eſſe , ceu hominis , equi , domūſve naturam . Præterea ciuitatem eſſe illarū ſocietatum finem : hinc cōſtat eſſe manifeſtū . quia id cui⁹ gratia & finis : optimū eſt . ſufficiētīa vero finis & optimū . quā ipſa ciuitas in ſe continere definita eſt . merito igitur illarū ſocietatū finis eſt . ex his igitur perſpicuū euafit : ciuitatem in ordine eorū eſſe locandā , quæ natura exiſtunt , & hominem eſſe ſuapte natura ciuile animal . qui vero abſq; ciuitate eſt , propter naturæ ſuæ mores non propter fortunā : aut nequā eſt , aut potiſſimū q̄ homo . vt is qui ab Homero cōuitio laceſſitur q̄ ſit abſq; ciuitate , abſq; iure , abſq; lare . nam ſimul qui talis eſt ob naturę mores , belli inferēdi cupidus eſt . vt qui nullo coerceatur iugo , haud aliter quā volatilia .
10 ¶ Oſtendit hominē animal eſſe ſociale magis q̄ apes , & quodcūq; aliud animal , quod gregatim turmatimq; ſocialiter viuūt . nā (vt dicere ſolem⁹) natura nihil temere , nihil fruſtra facit . at qui omīū animātū ſolus homo ſermone prædit⁹ eſt : etſi alia animalia voce ſunt præ-

Quid ciuitas.
Ex numeris
4. 6. 7.

ditā. vox autem, molesti atq; iucundi signum est. quare ad molesti, iucundi q; expressio-
 nem: vox alijs animantibus concessa est. haec enim natura in illis processit: vt moles-
 ti atq; iucundi sensum habeant, & haec inter se significare queant. at sermo ad hoc nobis
 tributus est: vt ostendamus vtilitatem & iacturam. quare & iustum & iniustum. id enim
 praeter caetera animalia hominibus peculiare est: vt boni & mali, iusti atq; iniusti & alio-
 rum huiusmodi, sensum habeant soli. & in horum communicatione domū efficiant atq;
 ciuitatem. nimirum igitur, si homo qui vt caetera animantia molestum atq; iucundū in
 societate communicat, & insuper bonum & malum, iustum & iniustum cōmunicando dif-
 cernit: magis sit sociale, & ad communionem natum animal quā vel apes, vel caetera
 quævis, quæ socialiter degunt animalia. ¶ Hoc in loco molitur ostendere: ciuitatem na-
 tura priorem esse domo, domūq; partibus. nam totum suae integritatis partibus natura
 prius esse necesse est. perempto enim toto: intereūt & huiusmodi partes. vt homine per-
 empto: non erit pes neq; manus (nisi homonymæ: perinde ac si quispiam lapideā manū,
 manū dicat, equiuoce nuncupat) nam corrupta erit huiusmodi. omnes enim huiusmodi
 partes: diffiniuntur opere & potestate. Vt oculus: quo videmus, cuiq; inest videndi facul-
 tas. manus: qua palpamus, & cui palpani potestas adest. quare quæ amplius tales non
 sunt: nō est dicendum easdem esse, sed partes æquiuocas. simili quadam ratione: & ciuita-
 tem natura priorem suis partibus esse, ac nostrū quolibet. nam si sufficientia caret & ope-
 ris & potestatis quisq; separatus: perinde sese habet ac aliæ partes ad totum. constat igitur,
 ciuitatem quoquo pacto natura priorem & domo, domūq; partibus. Et si quis talis
 sit, vt nihil quod ad societatis cōmunionem attinet aptus sit, aut talis vt nullius indige-
 at propter sufficientiam: nulla pars est ciuitatis. quare aut bestia: aut deus est. natura igitur
 cuiq; ad huiusmodi societatem inditus est appetitus. & reuera qui primus ciuitatem
 instituit: maximorum bonorum extitit occasio. nam quemadmodum legis & disciplinæ
 institutione perfectus, omnium animalium optimum est homo: ita à lege & iure separa-
 tus, pessimū omnium. fauissima enim iniustitia tenens arma. homo autem arma tenet:
 per insitas & prudentiæ & virtutis habilitates, quibus ad contraria vel maxime vti va-
 let. quare animalium scelestissimum & fauissimum est sine virtute: & ad venerea, cibatio-
 nemq; deterrimum. Iustitia autem quippiam est ad ciuilem pertinens societate. nam ius:
 ciuilibus societatis est ordinatio. est autem ius iusti iudicium.

ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

Natura: homonymum est, nūc principium rerum naturalium vt apud Physicos,
 nunc perfectionem, consummationem, & finem (vt hic) indicans. ¶ Homi-
 nem esse suapte natura ciuile animal, quaedam hominis descriptio est huic di-
 sciplinæ accommodata. nullum enim animal: ad ciuilem vitam degendam,
 praeter hominem, natum est. tamen si alia sint ad gregariam, socialemque vitam nata: vt
 apes, formicæ, grues, corniculæ, columbæ, & id genus cōplurcula. ¶ Sermonem vero so-
 lus homo. Vinculum societatis humanæ, sermonem vult esse Cicero: qui docendo, di-
 scendo, cōmunicando, disceptando, iudicando, conciliat inter se homines, coniungitq;
 naturali quadam societate. neq; vlla re longius nos abesse à natura ferarum: quippe quæ
 rationis & orationis sint expertes. & vt Socrates dicere solebat, Animalia nos virib; vin-
 cunt: nos autem ratione sermonēq; superamus. ¶ Qui primus autem instituit. Qui cœ-
 tus hominum ad ciuilem vitam primi cōegerunt, maximorum bonorum causam fuisse:
 qui amplius nosse desiderat, legat Protagoram Platonis ad quod sermo maxime potest.
 hac laude celebrantur Saturnus, Orpheus, Amphion, Mercurius qui (vt canit Horatius)
 Feros cultus hominum recentum:
 Voce formauit catus & decore:
 More palæstræ. Et de Saturno canit Ouidius.
 Is genus indocile & dispersum montibus altis
 Composuit, legēq; dedit, latiumq; vocari
 Maluit: his quoniam latuisset tutus in oris.
 De Orphea autē & Amphione item Horatius: sed carmina nota sunt. ¶ Homo vero ar-
 ma tenet per insitam prudentiam ac virtutem. his habilitatibus naturæ nos posse vti ad
 virtutes æque & ad vitia, & sine duce mente, rationēq; obesse posse plurimum: monstrat
 Aristoteles capite vltimo sexti Ethicorū. ¶ Ad libidinem, cibationēq; deterrimū. Nisi
 ratione & legibus viuāt homines, fauissimi fiunt: & ad infandas venere & cibationes dea-

Tertij
6.4.

Cicero.

Socrates.

Protagoras
Plato.

Saturnus.

Orpheus.

Amphion.

Mercurius.

Horatius.

Ouidius.

terrini. Et scribit Berofus (si modo Berofi sunt: quæ circumferuntur scripta cū Megasthe-
 ne, Myrtilo & alijs nonnullis vetustioribus) olim a deo cataclysmū in vltionem inductū ob
 infandos venereorū cōgressus, ob ferales cibatiōes quæ adeo (horrendū dictū) sece erāt,
 vt vteros matrum immanes illi & feri illius tempestatis homines refecarent: quo infan-
 tes ad scelestas epulas extraherent. & ex latria & confortio malorum dæmonum: venesi-
 cium omne & magicum, omne maleficium contraxerant. quæ nefanda (vt par fuit) vlti-
 ces aquæ diluuij, vniuersa funditus extinxerunt.

De re familiari, domino, seruo, acquisitiōe, imperādi modis. Ca. III.

Quoniam declaratum est quibus ex partibus consti-
 tuta sit ciuitas: necessariū videtur primum de re do-
 mestica dicere. omnis enim ciuitas ex domibus con-
 stat. ¶ Rei domesticæ rursus partes sunt: ex quibus
 domus est cōstituta. domus autē perficitur ex seruis
 & liberis. cū vero prima quæq; sint in minutissimis
 perquirenda, primæ vero ac minutissimæ partes domus existāt domi-
 nus & seruus, maritus & vxor, pater & filij: de tribus vtique his parti-
 bus considerandū fuerit, quid vnaquæq; & qualem esse oporteat, hoc
 est de dominica, de coniugali (nā & ipsa proprio nomine non nomina-
 tur) de paterna re familiari. sint autem hæ tres: quas diximus. Est insu-
 per quaedam pars quæ videtur quibusdā esse res familiaris: quibusdam
 vero maxima eius pars. loquor autem de illa parte quæ versatur circa
 acquirendum: quæ & ipsa quemadmodū se habeat, considerandū erit.
 At primū de seruo & domino dicamus: vt ea quæ necessaria sunt intue-
 amur. & si quid de his melius comprehendere possumus: quæ ea quæ nunc
 existimantur. ¶ Quibusdā porrò videtur sciētia quaedam esse domina-
 tio: eademq; esse disciplina domestica, & dominatio, & gubernatio ciui-
 lis, & regia. vt in principio diximus. Alijs autē: præter naturā videtur
 esse dominatio. quoniā natura nihil differat: sed lege dūtaxat inductū
 sit, vt alij liberi sint, alij serui. quapropter neq; iustum, violentū enim.
 ¶ Cū igitur possessio sit pars domus: certe & illa per quā acquirimus,
 pars erit domesticæ disciplinæ. nā sine necessarijs, impossibile est & vi-
 uere & bene viuere. Vt vero in artibus definitis necessarium est subesse
 propria instrumenta, si opus modo confici debeat: sic etiā in re familiari.
 ¶ Instrumentorū vero quædā inanima sunt: quædā animata. veluti gu-
 bernatori nauis, quæ quidem inanimis est: qui vero prorā regit, anima-
 tus. nam minister, in artibus locum instrumenti obtinet: sic & possessio
 instrumentū est ad vitam. res autē possessa: multitudo instrumentorū.
 & seruus possessum quiddā animatū: & tanq̄ instrumentū ante instru-
 menta omnis minister. Si possent enim instrumenta ad iussum vel nutū
 domini suum opus conficere, quæadmodū Dædali aut Vulcani tripo-
 des (quos inquit poeta sponte sua diuinum prodisse in certamen) sic &
 pectines texerent, & pleetra citharam pulsarent: neq; architecti fanē mi-
 nistris, neq; domini indigerent seruis. ¶ Quæ igitur instrumenta dicun-
 tur: factiua sunt. quod vero possidemus: actiuum est. à pectine quidem:

Berofus.

Numero

Dædalus
Vulcanus
Homerus.

aliquid fit præter illius vsum. à velle vero atq; lectica: vsum solum. Præ-
 terea cum specie differant facere & agere, & indigeat vtrunq; instrumē-
 tis: necessarium est & illa eandem habere differentiā. vita certe actio est,
 & non factio. Quapropter seruus, minister est ad actionē. ¶ Id autem
 quod possidetur: dicitur quēadmodū & pars ad totum. pars vero alte-
 rius nō solum est pars: sed etiā omnino alterius. similiter autē & quod
 possidetur. Quapropter dominus, serui est dominus solū: sed illius nō
 est. seruus autem non solum domini seruus: sed omnino illius. ¶ Quæ
 igitur sit natura serui, & quæ potestas: ex his patet. qui enim sui ipsius
 non est secundū naturam sed alterius: homo hic natura est seruus. alte-
 rius autem homo est quicūq; possidetur, homo existens. possidetur au-
 tem instrumentū actiuum, & separabile. ¶ Vtrū vero sit aliquis natura
 talis an non, & vtrū melius ac iustius sit alicui seruire an nō, sed omnis
 seruitus sit præter naturā: post hæc considerandū est. nec sanē difficile est

Prima ratio

ratione peripicere: & ex his quæ sunt cognoscere. ¶ Imperare enim &
 parere: nō solū necessariorū sunt, verū etiā vtilium. ac statim ex genera-
 tione quædā distincta sunt, alia quidem ad imperandū: alia vera ad pa-
 rendū. & species multæ & imperantiū & parentium existunt. & semper
 melius imperium: meliorū parentium est. ceu hominis, q̄ bestia. nam
 quod à melioribus perficitur: melius est opus. vbi vero aliud imperat,

Secūda ra-
tio.

aliud paret: est aliquod horum opus. ¶ Nam quæcūq; ex pluribus cō-
 stant, & fiunt vnum quippiam commune, siue ex cōiunctis siue ex se-
 paratis: in omnibus apparet & quod imperat & quod paret. & hoc ex
 tota natura inest animatis. Nā & in ijs quæ expertia sūt vitæ: est quod-
 dam imperiū instar harmoniæ. sed hæc forsā aliena sunt ab ista cōside-
 ratione. ¶ Animal vero constat primum ex anima & corpore. quorum

Declaratio
secundæ ra-
tionis in cō-
iunctis & in
seuinctis.

altera imperat secundū naturā: alterum paret. oportet autē considerare
 quod natura, non in corruptis, sed in ijs quæ magis se habent secundū
 naturā. Quocirca eum hominē qui & anima & corpore optime disposi-
 tus sit: inipiciendū est. in quo certe id manifestū est. nā prauorū quidē
 aut prauæ dispositōrū: saepe inuenietur corpus imperare animæ. ex eo
 quæa peruerse & præter naturā se habent. Est igitur vt dicimus: primū
 in animali prospicere imperium dominicū & ciuile. nam anima quidē

Appetitum
rationalem.

in corpus dominicū habet imperiū. mens vero, in appetitū ciuile & ra-
 gium. in quibus clarum est secundū naturam & vtilitatē imperari ab
 anima corpori: & ab ea parte quæ habet rationē ei parti quæ subiacet
 perturbationi, aequalitatē vero ac vicissitudinem omnibus nocere. Rur-
 sus in homine & in animalibus alijs: eodem modo. mansueta quidem
 meliora natura sunt q̄ fera. his autē vniuersis melius est, vt homini pa-
 reant. nam salutem ita recipiunt. præterea autem masculus & foemina:
 alter melior secundum naturam, altera deterior. & hic imperās, illa ve-

Cōditiones
seruorū na-
tura 5.

ro parens. eodēmq; modo necesse est in cunctis hominibus esse. ¶ Qui-
 cūq; igitur tantum distant quantū anima à corpore, & homo à bestia,

2 per hunc modū se habent. ¶ Quorumcūq; est opus in corporis vsum, &
 3 hoc est in eis potissimū: hi sunt natura serui. ¶ Quibus melius est vt im-
 peretur hoc imperio: quemadmodū in præmissis. est enim natura seruus:
 4 qui potest alterius esse. quapropter & alterius est. ¶ Et qui tantū parti-
 ceps est rationis: vt sentiat quidem, at non habeat. nā cætera quidem ani-
 malia rationē non sentiunt: sed passionibus inseruiunt. & vsum variat pa-
 5 licet & mansuetis animalibus. ¶ Vult autem natura, & differentia facit
 corpora liberorum & seruorū. alia quidem robusta ad necessarios vsus:
 alia vero recta & inutilia ad tales operationes, verū vtilia ad ciuilem vi-
 tam. hæc autem diuisa est in belli oportunitates & pacis. Accidit vero sa-
 pe & contrā: hos quidē corpora habere liberorū, illos vero animas. Nā id
 quidē patet q̄ si tantū præcellant corpore solum, quantū deorum imagi-
 nes: reliqui omnes digni apparēt illis seruire. Id si verū est in corporibus:
 multo iustius in anima idē putare. sed non vt corporis: ita & animæ pul-
 chritudinem discernere facile est. Quod igitur sint secundū naturā alij li-
 beri alij serui: manifestum. quibus & seruire prodest, ac iustum est.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

12 **D**ere domestica esse dicendum: quantū scilicet huic disciplinæ sat erit, fueritq;
 13 accommodatum: exactius autem & specialius in œconomicis. ¶ Rei familiaris
 quatuor partes ponit. dominicam quæ dominū & seruū cōplectitur. nuptia-
 lem: quæ virum & vxorem. paternam: quæ patrem & liberos. & quartam quæ
 in acquisitione pro re familiari conseruanda versatur & quam vocant nonnulli
 14 pecuniariam. ¶ Denarrat ea quæ alij suo tempore de domino, seruo, & alijs administratio-
 15 nibus sentiebant. ¶ Offendit præterea acquirendi disciplinam: partem esse domesticæ disci-
 16 plinæ. ¶ Diducit instrumenta generali nuncupatione vtendo instrumenti. & inducit Home-
 17 ri fabulam de Dædali & Vulcani tripodibus. ¶ Specialius vsitatisq; vtendo nomine instru-
 menti: ea dicit appellanda proprie instrumenta quæ ad affectionem possidentur, & ex qui-
 bus quippiā aliud præter vsum exigitur. vt ex pectine: tela. ex subula: calceus. ex acu vestis,
 aut interula, & huiusmodi. cætera autem quæ possidentur ad vsum, dūtaxat ad actionē ma-
 gis pertinent. & non simpliciter appellari solent instrumenta: sed instrumenta ad agendum.
 vt diuitiæ: ad liberalitatis opus. vestis: ad modestiæ. lectus & mensa: ad temperantiæ. & reli-
 qua id genus. qui si ea quæ longe infra serui dignitatē, qui & animatus & rationalis est sub-
 sistunt, ad agendum possidemus: seruū ministrum facere debemus ad actionem. tamen si
 seruus etiam aliquando faciat, & in opificio versetur: finis tamen semper actio esse debet. &
 cū quodq; iure à fine denominetur: minister igitur potius possideatur seruus, actionis q̄ ef-
 18 fectionis gratia. & instrumenta effectiua & actiua: specie differūt, vt facere & agere. ¶ Adijcit
 insuper quod seruus, domini est seruus, & res possessioq; domini: at cōtrā, dominus solū ser-
 ui est dominus, non autē res possessioq; serui. possidet enim dominus seruū: non contrā ser-
 uus dominum. & ita de cætera possessione ad possidentem. & perinde ista dicitur vt pars ad
 totum. pars enim non solum totius est pars, sed etiam res ipsius totius. at cōtrā totum so-
 lum partis est totum, sed non est aliqua ipsius partis possessio. possideo enim & oculum &
 manum proprie dicas, estq; oculus & manus res aliqua mea. at neq; oculus neq; manus me
 possidet, neq; sum res aliqua ipsius aut oculi aut manus. & totum vtitur parte, vt dominus
 19 seruo: nō autem pars toto. ¶ Ex illis colligit diffinitionem serui natura: quod sit is homo cui
 secundum naturā facultas deest vt sit sui, sed omnino alterius est. alterius autem is homo
 dicitur: quicūq; possidetur cum sit homo. & reuera instrumentum actiuū & separabile pos-
 20 sidetur. quare nimirū si seruus homo alterius est: si possidetur, estq; alterius possessio. ¶ Di-
 luit primum hanc quæstionē: vtrum quispiam natura sit seruus an non, vtrum melius ac ius-
 tius sit alicui seruire an secus: vtrūq; natura quēpiam seruū esse, & melius ac iustius esse ali-
 cui seruire. primo quia imperare & parere: non solum necessaria sunt, sed etiā vtilia, tamen si

Quid natu-
ra seruus.

est)seruitutem quæ ex bello prouenit, iustam posuere: atq; simul non iustam esse aiunt. nam fieri potest: vt belli principiū nequaquā sit iustū. Et indignum seruire: nemo diceret esse seruum. alioqui contingeret eos, qui nobilissimi videntur: seruos esse. atq; ex seruis: si contingat eos capi atq; vānundari. Itaq; istos non volunt seruos dicere: sed barbaros. Atqui cū ista dicunt: nihil quærūt aliud quā natura seruos, vt ab initio diximus. necesse est enim dicere aliquos esse, & hos quidem vbique seruos esse: alios vero nusquam. Eodēque modo de nobilitate. ipsos enim non solum apud seipsos nobiles, sed vbique existimant: barbaros vero domi solum nobiles. quasi existat alia simpliciter nobilitas: alia non simpliciter. vt Theodecti Helena inquit, Ex dijs ab vtraq; stirpe prognatam, quisquam appellabit seruam? Sed cum hoc aiunt, nullo alio quā virtute & vitio definiunt seruum & liberum, nobilesque & ignobiles. putant enim vt ex hominibus hominem, ex bestijs bestiam: sic ex bonis bonum generari. sed natura quidem hoc vult: attamen plerunque non potest. ¶ Quod igitur hæc dubitatio habet rationem quandam, & quod sunt alij natura serui, alij liberi: manifestum est, & quod in quibusdam determinatum est esse tale aliquid, quibus ob id ipsum prodest & iustum est alium seruire aliū esse liberum, & conuenit alium imperare, alium parere eo imperio quod innatum est, quare & dominari. ¶ Quod autem male: vtrisque inutiliter fit. Nam idem prodest toti & parti: & animæ & corpori. at seruus pars quædam est domini, quasi animata quædam corporis: sed separata pars. quapropter aliquid est quod simul prodest: & amicitia est seruo & domino inuicem secundū naturam ita dispositis. illis vero qui secundū legem & per violentiam: contrarium. ¶ Patet autem ex his: qd non idem est dominatio & gubernatio reipublicæ, nec omnes ad inuicem principatus: vt quidam aiunt. nam aliud liberorum secundū naturā: aliud seruorum est. Et in re familiari imperiū est vnius. nam ab vno regitur omnis domus. in reipublica autem, liberorum & æqualium est gubernatio. ¶ Dominus ergo nō dicitur secundū scientiā: sed quia est talis, eodēque modo & seruus & liber. Scientia vero est & liberalis & seruilis. seruilis quidem: qualem Syracusis quispiam docebat. nam ibi quidem mercede pueros docebat seruilia ministeria. fuerunt sanè etiam complurium eorum quæ talia sunt, disciplina. ceu coquinaria, & alij huius generis famulat⁹. sunt enim opera alijs quædā honestiora, alia vero necessaria magis. & vt est in proverbio, Seruus præ seruo: & dominus præ domino. hæc igitur omnes scientiæ, seruiles sunt. Domini autem scientia est: per quā vtitur seruis. nam dominus est: non in possidēdo seruos, sed in vtendo seruis. Continet autem hæc scientia: non magnū aliquid, neq; gloriosum. quæ enim seruum scire facere oportet: illum oportet scire iubere. Quapropter quibuscunq; est facultas à laboribus cessandi: vicarius quidem hunc honorē suscipit. ipsi vero aut reipublicæ administrandæ, aut studijs philosophiæ intendunt. Acquirendi vero disciplina, alia est ab vtraque istarum: ceu bellica

quædam iusta, aut venatica. De seruo igitur & domino: in hūc modum determinatum sit.

QUARTI CAPITIS COMMENTARIUS.

- 22 **D**iluit rationem eorum: qui prius numero 14 contendeant esse præter naturam, & non esse iustum, vt aliquis sit seruus. nam dupliciter & seruus & seruire dicitur: natura scilicet atq; lege. de seruo autem natura melius est ac iustius: vt seruiat illi, qui est natura dominus. de seruo vero lege: quandoq; præter naturam & iniustum est, vt seruiat. & legem illam qua cauetur, quæcunq; bello capta, illorum fieri qui ceperunt: multi eorum qui in legibus versantur, scribunt hoc iustum simile esse rhetori, qui suadet iniqua. tanq̄ graue sit: si is qui vim patitur, seruus & subdit⁹ illi fiat, qui vim maxime afferre valet, viribusq; præpollet. & quibusdā hoc modo videtur: quibusdā autem alio, etiam sapientum. qui censent: iustum natura esse, potentiorē per vim aut ferre ea, quæ debiliorum sunt, & potētiorem dominari debilibus. ¶ Dicit causam huiusmodi cōtrouerfiarum sermonū esse, quod quodammodo virtus, cui omnia suppetunt, magnam vim afferre possit, quodq; semper id quod superat, in excellētia sit alicuius boni. quare non videtur absq; virtute vis esse, sed de iusto solum videntur habere ambiguitatē. nam qui contrā sentiunt: benevolentiam iustum esse putant. alij vero hoc ipsum esse iustum: potentiorē dominari. ¶ Adducit præterea. cū discordent inter se huiusmodi sermones, alteros neq; quicq; validum neq; peruersum continere. quia non oportet qui virtute melior sit potentiaq; (vt putat) superior: præesse ac dominari. sed quidā vsurpantes iustū aliquid vt opinantur (nam lex iustum quippiam) omnino seruitutem quæ ex bello est, iustam posuere. sed & simul: non esse iustam fateri cogunt. Primo quia fieri potest: vt bellum nequaquā sit iustū. quare neq; iustū erit illi seruire: qui iniuste euaserit superior. Secūdo. nemo dixerit eum esse seruum: qui vt seruiat indignum est. alioqui contingeret eos qui nobilissimi sunt: esse seruos, & mancipijs annumerari. vt si capiatur: capti q; vānudentur. at vero propter hanc rationē: nolunt eos qui nobilissimi sunt si capiantur, numerōq; seruorum aggregentur, appellare seruos, sed tūc appellare barbaros. Verum qui ita dicunt: nihil quærunt aliud quā (vt ab initio diximus) esse quosdam natura seruos. necesse enim est dicere, aliquos esse natura seruos, & hos quidem vbique esse seruos: alios vero nusquam esse seruos, vt quos posuimus natura dominos. Et eodem modo de nobilitate sentiendum: nam hos nō solum apud seipsos nobiles, sed vbique apud quoscunq; nobiles existimant: alios autem vt barbaros, solum domi dici nobiles. quasi quædam absolute sit nobilitas: quædam non omnino & absolute. quemadmodum apud Theodectum Helena inquit, Vtraq; diuina ex stirpe progenitam: dignū putabit quisquam appellare seruam? Sed cum Theodectus simileq; ita aiunt: nullo alio quā virtute & vitio diffiniūt liberum & seruum, nobilesq; & ignobiles. putant enim quæadmodum ex hominibus hominem, & ex bestijs bestiam: sic ex probis probum generari. verum natura quidem id efficere affectat: attamen plerunq; quod intendit, minime assequitur. ¶ Facit pene epilogum eorum quæ dixit. ¶ Infert: male imperare, inutile esse & domino & seruo. similiter quoq; male seruire, vtrisque inutiliter fieri in analogia totius & partis, seu animæ & corporis. nam si totum aut anima male corpori imperat: id totum malū est. & si corpus male paret: & id quoque toti malum est. nam quod prodest toti: & parti. & ex opposito, quod nō prodest parti: neq; toti. seruus autem, vt pars quædam corporis domini est, sed separata: dominus autem vt totum, & vt anima. quare quippiam est, vt bene imperare & bene parere: quod vtrisque pariter prodest. fit etiam: vt natura domino atq; seruo, amicitia sit. vt amicitia toti adest & parti: animæ & corpori. dominis autem lege & violentia & consimili modo seruis: opposita fiunt, neq; illis inuicem amicitia vlla est. ¶ Ostendit dominationē & gubernationem ciuitatis non esse idem: nec omnes inter se principatus eosdem esse. nam gubernatio ciuitatis: est principatus respectu eorum, qui secundū naturam liberi sunt. dominatio vero: principatus est, natura seruorum. & omnis domus ab vno regitur: in qua & vxor & nati & serui cōtinētur. in re autem publica: solum liberorum & æqualium est principatus. 28 quare nō omnes inter se magistratus idem sunt. ¶ Vult præterea, dominū, seruum & liberum non dici secundum scientiam: sed quia natura tales sunt. tamen si scientiæ sint liberorū: sint etiam & scientiæ seruorum. seruilis quidem est: qualem quidā Syracusis accepta mercede docebat. ceu coquinaria est. & inter huiusmodi seruilia opera: quædam sunt honoratiora, quædam vero magis necessaria. sic & seruorum: quidam alijs honoratiora, & vt prouerbiū habet, Seruus præ seruo, & herus præ hero. domini autē scientia ea est, per quam vtitur ser-

Pindarus.
Callicles.
Thrasymachus.

nīs (non enim dominus in possidendo, sed vtendo seruis: dominus dicitur) nō magnum ali-
quid, neq; gloriosum continens. nam quæ seruum scire facere oportet: dominū oportet sci-
re iubere. quæ cura quandoq; alteri, qui vices hac in parte suppleat, mādatur: cum dominis
facultas vacādi ab huiusmodi laboribus suppeditat. & tunc ipsi: reipublicæ administrandæ,
aut philosophiæ studijs operam dant. Et acquirendi disciplina, seu iusto bello siue venatio-
ne fiat. ab vtraq; harum disciplinarum & seruili & dominicæ altera est. sed de domino & de
seruo: hoc pacto discussum sit.

ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

Abeatur in litera, Tanq̄ oratorem qui cōtra leges decreuerit. Græce autē habe-
tur πολλοὶ δὲ τῶν ἐν τοῖς νομοῖς ἔσπερ ἔηταρα γράφονται παρανόμων. vbi para-
nomon dictio vna, iniquorū significat. at vero si duæ essent dictiones: non proprie
significaret cōtra leges. eo quod para, cum pro contra sumitur: accusatiuum non
genitiuum affectat. sic igitur dicendum fuisset παράνομος. ¶ Quibusdam illo, etiam sapi-
entum. vt Pindaro, Callicli in Gorgia, Thrasymacho in primo de re publica Platonis. cen-
sebant enim iustū natura esse: potentiorē, per vim auferre ea quæ sunt impotentiorū, & po-
tentiorē dominari ijs qui reperiātur inualidiores. & de huiusmodi potētia dominādi adhuc
in septimo, numeris 13 & 69. ¶ Sic ex bonis bonū generari. hanc sententiā habet qui dixit

Baptista fe- Qui viret in folijs venit ab radicibus humor,

cūda fylua. Et patrum in natos abeunt cum femine mores.

Valerius. Verum non ita semper esse: exempla apud Valerium & hīstóricos pene omnes, succurrunt

Epaminun- innumera. Epaminundas procreandis liberis non dat operā: ne malos & dissimiles procreet.

das.

Cæsar. Exclamabat Cæsar, Vtinam debuissē esse cælebs & sine prole perire. filiam, neptem, &

Pelopidas.

Agrippam nepotem (authore Suetonio) non aliter appellare solebat, quā tres vomicas,

Neocles.

& tria Carcinomata sua. Pelopidæ: improbus filius dedecori est. Neocli: Temistoclis iuuen-
ta. Fabius Gurges, Sergius, Albidus Romanus, Vitellius: quid nisi dedecus & infamiæ notā

Temisto-

cles. bonis etiā parentibus reliquerunt: & problema est apud philosophos: cur viri sapientes &

Fabius.

Sergius. eruditi, generent vt plurimum filios ignauos, tardos, & hebetes? Verum itaq; est naturā bo-
nos ex bonis generari appetere: attamen plerunq; nō posse. nam & educatio, & consuetu-
do, & voluptas vitiorū esca, & cæteræ perturbaciones: ne ex bonis boni fiant, plerunq; sunt

Albidus.

Vitellius. quod dominū solū dicitur ad seruos. & tamen omnes qui natura dominū sunt, inter se non
dicātur dominū, sed ad natura seruos: inter se omnes liberi dicūtur. serui autē inter se: cōserui.

¶ De possessione, acquisitione, hominum vitis, veris diuitijs. Cap. V.

Totaliter autem de vniuersa possessione & de acquisitione
ne intuebimur secundū antecedentem modum: quādo-
quidem & seruus possessionis erat pars. Primum igitur
dubitare possit utiq; aliquis vtrum illa disciplina, quæ
ad acquirendum spectat, eadem sit facultati rei familia-
ris, vel pars aliqua eius, vel ministra. & si ministra: vtrū

quemadmodū pectinaria textoriæ, aut quemadmodū æraria statuariæ.
non enim eodem modo subministrant: sed altera quidem organa præbet,
altera materiam. dico autem materiam ceu id quod subiacet ex quo ali-
quod perficitur opus: ceu textori lana, statuario æs. ¶ Quæ quidē igitur
non sit eadem rei familiaris disciplina illi, quæ pertinet ad acquirendum:
manifestum est. Nam huius quidem parare est: illius vero vtī. quæ enim
vtitur ijs quæ sunt in domo: nisi rei familiaris disciplina? ¶ Sed vtrum
sit eius pars vel alia species: dubitationem habet. Nam si est diligentis pa-
trifamiliaris videre quomodo pecuniæ & possessio assint, possessio autem
& pecuniæ multas complectuntur partes: itaque primum dubitatio est
vtrum agricultura pars aliqua sit illius acquirendi disciplinæ, an aliud
quoddam genus: & omnino circa alimentū cura & acquisitio. Atqui spe-

cies alimētandī multæ sunt. quapropter & vitæ plures sunt animalium, &
hominum. non enim fieri potest: vt viuatur sine alimēto. quare diuersita-
tes alimentorum: diuersas fecerunt animalium vitas. nam ferarum quidē
aliæ gregales sunt: aliæ soliuagæ. vt hoc vel illo modo: illis cōducit ad vi-
ctum. quoniam aliæ viuīs animalibus: aliæ fructibus, aliæ cunctis pascun-
tur. quare ad facultatē victus atq; delectum: ipsarum vitas natura distin-
xit. Cum vero non idem cuiq; dulce sit secundum naturā, sed alijs alia: &
illarum quæ animalia, & illarum quæ fructus comedūt, vitæ inter se dif-
ferunt. Hoc idem est in hominibus. multæ enim differunt eorum vitæ. nā
qui pigerrimi sunt, pastorem vitā sequuntur: quoniam a mansuetis ani-
malibus sine labore educatio ipsis provenit ociofis. cumq; sit necesse mu-
tare locum animalibus: & ipsi cogūtur vnā sequi: quasi agriculturā quan-
dam viuam colentes. Alij vero ex præda viuunt. & præda quidē alia alijs.
ceu alijs venantes: alijs piscantes: vt qui paludes & stagna & flumina & ma-
re accolunt. alijs ab auibus & feris. Sed maxīma pars hominum a terra vi-
uit, & fructibus non syluestribus. Vitæ igitur ferme tot sunt: quot secun-
dum propriā & innatam habentur operationē. Non per cōmutationē &
cōmertiā sibi præparāt alimentū pastoralis, agricultura, prædatoria, pi-
scatoria, venatoria. Sunt & qui ista miscētes iocunde viuāt, supplētes defi-
cientem vitā qua deficiens est: vt sufficiētia adsit. ceu quidam pastorem
simul & prædatoriā: alijs vero agriculturā & venationē. Eodem modo &
circa alias, vt indigentia compellit: in hunc modū degunt. ¶ Talis igitur
acquisitio ab ipsa natura videtur omnibus data: vt statim post geniturā,
sic etiā ad perfectionem deductis. nam ab ipso generationis initio quædā
animalium coexprimunt tantū alimēti: vt sufficiat donec possint sibi ipsi ac-
quirere, quod generatū est. vt quæcunq; ex putredine vel ex ouis gignun-
tur. Quæ vero pariunt viuētia: alimentū habent in seipsis, ad natorū edu-
cationem vsq; ad tempus quoddā, quam lactis naturam dicimus. Quare
similiter est de perfectis quoq; existimandū: plantasq; animalium esse gra-
tia, & cætera animalia hominū causa. māsueta quidē propter vtilitatē &
cibum: fera vero (etsi non omnia, at plurima illorū) propter cibum & alia
adiuamenta: vt & vestis & cætera instrumenta ex illis fiāt. si igitur natu-
ra nihil neq; imperfectū faciat, neq; frustra: manifestum est illa omnia ho-
minum gratia fecisse naturā. Quapropter & bellica secundū naturā quo-
dāmodo acquisitiua erit. Nam & venatoria pars illius est: qua vtī oportet
contra bestias, & cōtra eos homines qui ad parendū natī sunt, nec volunt
parere. quia natura id bellum: iustū existat. vna igitur acquirendi species
secundū naturā: pars est rei familiaris. quam oportet subesse iam, aut illā
parare: quo ea subsint quorū est cōparatio rerum in vita necessariarum &
vtilium ad societate ciuitatis & domus. ¶ Et videntur quidē vere diuitiæ
ex his constare. Nā sufficiētia huiusmodi acquisitionis ad vitā bonā: non
infinita est. ceu Solō poetico more dicebat, Diuitiarū homini finis nō po-
nitur vllus. At certe ponitur: vt in alijs artibus. nullū enim instrumentum

cuiusq; artis: infinitū est, neq; magnitudine, neq; multitudine. diuitiæ autem sunt multitudo instrumentorum rei familiaris & reipublicæ. Quod igitur sit aliqua acquisitio secundum naturā patribus familiaris & gubernatoribus reipublicæ, propter, & quam causam: manifestum est.

Q V I N T I C A P. C O M M E N T A R I V S.

Roponit se determinaturū prorsus de vniuersa possessione. & de acquirēdi disciplina secundū antedictum modū: dubitādo scilicet & dubitationis veritatem discutiēdo. de vniuersa dicit possessione. nā de parte iam dictū est. quādoquidē seruis possessionis pars quædā sit. Et primū dubitationem proponit: an acquirēdi disciplina eadē sit disciplinæ rei familiaris: an pars eius aliqua, an ministra. Si ministra, an rei familiari, instrumēta præbeat, vt pectinaria textoriæ. an materiā: vt æraria statuariæ. dico autē materiā: ceu id quod subiacet, ex quo aliquod perficitur opus. vt lana, textori: & æs, statuario. ¶ Primā dubitationis partē diluit: nō esse scilicet omnino eandē rei familiaris disciplinā, & acquirēdi disciplinam. nam disciplinæ acquirēdi est parare: rei vero familiaris, partis iā, atq; paratis vti. quænam enim ijs vtitur quæ in domo sunt: nisi domestica, rei q; familiaris disciplinā? ¶ Secūdā similiter dubitationis patrē terminat: disciplinā acquirēdi quæ est secundū naturā, partem esse disciplinæ rei familiaris. & illa est quæ versatur circa alimentū, & alias corporis necessitates. vitæ sq; hominū inter se, & aliorū animalium ab homine: alimentorum diuersitate perquirūt. sic enim eas: ad alimentorū facultates & delectum, natura distinxisse videtur. Et vitæ hominū sunt pastoralis. eorum scilicet qui à mansuetis animalibus vitam quærunt: & hi peregrini esse solent, & pallantes homines. agricultura. eorum: qui ex frugibus & fructibus viuunt. tertia est prædatoria. quæ diducitur in venatoriā & piscatoriā. & nascūtur aliqui qui insitum habent, mites armentorum greges pascendi appetitū. alij fruges stirpēsq; & arbuta colendi. alij ex præda viuendi. hi quidē ex syluis & saltibus, illi vero ex stagnis mariq; & fluminibus partim pastoritiā pecuariamq; vitam amant. secūdi agricultoriā. & tertij prædatoriā. & tot reuera sunt hominum vitæ: ad quot homines prompti natura gignūtur. & hæ vitæ simplices sunt: & absq; cōmutatione ac commertio fiunt. sed sunt qui has vitas mīscēt ac cōponunt: prout vitæ eorum poscit indigentia. vt quidam pascuis & præda viuunt. quidā agricultura & venatione. ¶ Vt facilius pateat eam acquirēdi disciplinam quæ est ex pastura, agricultura, & præda, partem esse disciplinæ familiaris: ostendit huiusmodi acquisitionem esse secundum naturā. & naturam fecisse fruges, fructus, & animantes: tum cūcures, tum feras, hominum gratia. & hominum quosdam vt hebetioris crassiorisq; sensus & intelligentiæ: liberorum, mentisq; acumine videntium gratia. Ex quo infert bellicam acquisitionem: quodā modo esse secundū naturam. vt est ea qua vtimur contra feras: & eos homines, qui nati sunt ad parendū, & parere recusant. quod id bellū: natura sit iustū. ¶ Ostēdit veras diuitias: ex ijs acquisitionibus constare, quæ sunt secundū naturā. & diuitiarum terminū esse statutū, contra Solonis sententiā.

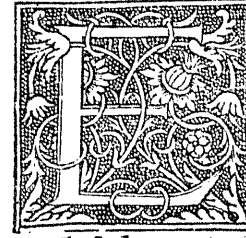
ANNOTATIONES AD CAP. Q V I N T V M.

Qvisuapte natura insitā habēt operationē. Qui enī ad aliquod aut artis aut disciplinæ opus, vim insitā habuerūt: illos viuēdi modos excoluerūt. Id tamē scire est operæpretiū: quæsdā vitas secundū naturā esse, quæsdā artes, tertias vero secundū disciplinas. Secundū naturā tres sunt: pecuaria, agricultura, prædatoria, quæ hoc numero tangūtur. & de quib; præcipue loquit Aristoteles. Secundū artes vitæ: sunt opificū. vt fabrorū lignariorū: architectorū, ædificatorū, cælatorū. fabrorū ærariorū: vt flatorū, fusorū, statuariorū, plastiū, figulorū. lanariorū: vt textorū, vestiariorū. coriariorū: sutorū calceolariorū, & innumerorū pene talium. secundū disciplinas: grāmatici, rationales, rhetores, naturales, mathematici, geometræ, arithmetici, musici, astronomi, methaphysici, theologū. & maxime omnium illi qui ad aliquod artis aut disciplinæ opus, vim insitā habuerūt: primas artes, primasq; disciplinas inuenerūt. ex quib; posterius multas vitas, multosq; viuēdi modos, alios quidē ab ijs qui secundū naturā sūt, sibi formauerūt. qui secundū naturā sunt: omnium primi extiterūt, quib; diuina subscribit, subministratq; prouidētia. qui secundum artes: humanæ curæ, humanæq; magis subiactæ prouidētiæ. & in illis fortuna plurimū loci habet. in ijs autem viuēdi modis qui secundū disciplinas: mens diuinorū æmula & virtus fortuna superior gubernacula tenere debēt. & vitæ secundū doctrinas: vltimo loco sūt repertæ. quæ vero secundū artes: secūdo loco, & maxime eæ quæ ad pfectionē earū que secundū naturā sūt accommodatæ.

De nummularia acquisitione, quod præter naturam, quod differat à cura rei familiaris. Cap. VI.

34

St aliud genus acquirēdi, quod maxime vocāt & merito vocari debet pecuniariū: ob id q; nullus finis videtur esse diuitiarū ac acquisitionis. quod esse vnū & idē cū illa specie de qua supra diximus pleriq; tradiderūt: propter vicinitatē. sed neq; est idē: neq; ab illa valde remotū: est enī illorū altera secundū naturā: alterū vero nō secundū naturā, sed magis secundū peritiā & artē. de quo dicere sic exordiamur. Cuiusq; enī (quæ possidetur) rei duplex est vsus. vterq; vero rei secundū se, sed nō similiter secundū se: verū alter proprius alter nō proprius rei. ceu calcei quidē est calceatio & veditio. vterq; enī vsus calcei est. nā qui calceū indigēt vedit pro pecunia vel cibo: vtitur calceo qua calceus est, sed nō secundū propriū vsū. nō enim cōmutationis gratia est calceus. eodē modo se habet in alijs rebus, quas possidemus. est enī permutatio in omnibus, cœpta quidē ab initio ex eo q; est secundū naturā: q; alij plura q; opus sit, alij pauciora habeāt homines. Ex quo manifestū est: nummulariā nō esse secundū naturā eius, quæ pertinet ad acquirēdū. quoad enī ipsi sufficeret: necessariū erat permutationē fecisse. ¶ In prima igitur societate id est in domo: manifestū est nihil opus esse illius, sed iā in maiori existēte societate. Alij enī illorū cōmuniter habebāt omnia, alij separatim multa rursus & alia: quorū secundum indigentiam necesse erat permutationē facere. quæadmodū adhuc faciunt barbarorū nationes multæ: alia pro alijs dantes, recipiētēsq; vtilia Barbari. enim pro vtilibus tradūt: vltra enim nihil. ceu vinū pro tritico, & cæteris talibus. ¶ Huiusmodi ergo permutatio neq; præter naturā est, neq; nummulariæ species vlla est: cū sit in supplementū indigentia secundū naturā. Ex hac tamē: illa nō ab re processit. nā cū à remotioribus quæreretur auxiliū, importādo illa quibus indigebāt, & exportādo illa quibus abundabāt: necessario nūmi introductus est vsus. nō enī facile deferrī possunt singula eorū: quæ sunt secundū naturā necessaria. Quare ad permutationes faciendas tale aliquid cōposuerūt inter se dare & accipere: quod vtiliū quippiā existens, haberet vsū cōmutandi facilē ad vitā. ceu ferrum, & argentum: & si quid aliud tale. primo simpliciter diffinitū quātitate & pōdere: postmodū vero etiā signo impressum, quo à mēsurā liberī essent. nā signū positū est: ad quātitatē demonstrandā. Reperto igitur nūmo, ex necessaria permutatione: alia species acquirēdi emerūt, nummularia: primo forsan simpliciter, postea per experiētiā artificiosior vnde & quomodo permutādo, plurimū faciat lucrū. Quapropter nummularia maxime circa quæstū nūmorū versari videtur: & illius esse opus posse discernere, vnde proueniat multitudo pecuniarū. diuitiarū enim & pecuniarū effectiua est. nā & diuitias plerūq; ponūt esse multitudinē nūmorum: ex eo videlicet q; circa illā intēdunt pecuniaria nummulariaq;. ¶ Cōtra vero interdū futile quiddā videtur nummus & lex omnino & ne quicq; secundū naturā. Quoniā mutatis

Midas.

ijs qui vtuntur: nullius pretij aut vtilitatis est ad aliquod necessariorum. & locuples numeris: penuriam patietur necessarij alimentj. atqui absurdum est tales esse diuitias affirmare: quarum abundans quis fame perire possit. vt de Midas illo in fabulis traditur. cui propter infatigabilitatem desiderij: quicquid apponebatur, fiebat aurum. ¶ Quam ob rem quarunt diuitias alias, & aliam acquirere di rationem. Et recte quidem est enim aliam acquirere ratio, & diuitiarum secundam naturam. & hec quidem rei familiaris disciplina: illa vero numularia pecuniarum effectiua, non omnino sed per ipsarum pecuniarum commutationem. Et videtur circa nummum ista versari. nam numerus primus est & ultimus in commutatione. ¶ Et infinite sunt huiusmodi diuitiarum: quae ab hac ratione rei augenda proficiuntur. Vt enim medicina sanitatis in infinitum est: & vnaquaeque ars finis in infinitum. nam quae maxime volunt illum efficere. eorum vero quae sunt ad finem: non in infinitum. finis enim extremum omnibus. sic & huius rationis augenda rei: non est finis terminus. finis autem tales diuitiarum, & pecuniarum acquisitio. sed rei familiaris: non augenda rei, est finis. non enim hoc est rei familiaris opus. Quapropter in hac videtur necessarium: vt sit finis omnium diuitiarum. Sed contra video fieri. omnes enim in infinitum augent: qui student congregare numerum. Causa vero huius est illarum propinquitas. variatur enim vsus eiusdem rei: cum sit vtriusque acquisitio. ipsius enim vsus acquisitio: sed non secundum idem. ac huius quidem alius finis: illius vero amplificatio. ¶ Quare videtur quibusdam hoc esse rei familiaris opus: & perseverant exstimantes oportere aut conseruare aut augere numerum substantiam in infinitum. Causa vero est huius dispositionis: studium viuendi, sed non bene viuendi. Cum ergo cupiditas in infinitum extendatur, illa quoque quae efficiunt, infinita cupiunt. Sed qui bene viuere student: ad fructum corporis querunt diuitias. vnde cum hoc quoque in acquisitione consistere videatur: omnis eorum cura circa acquirendum est. Et altera augendi species hinc processit. cum enim fructus modum excedat: illam querunt quae huiusmodi excessum adimplere possit. Et si per hanc acquirere specie nequeat parare: per aliam causam efficere conantur, vnaquaeque freti potentia non secundum naturam. fortitudinis enim non est pecuniam parare, sed fiduciam animi, neque rei militaris aut medicinae. sed illius quidem victoriam, huius vero sanitatem. at illi cunctas ad pecuniam conuertunt: quasi hic sit finis. ad finem vero cuncta oportet tendere. ¶ De illa igitur acquirere specie quae necessaria non est, & quam ea sit, & propter quam causam ipsius vsus nobis ascriuimus: diximus. & de illa quae necessaria est: quae altera ab illa. & disciplina rei familiaris, secundum naturam: circa alimentum nec infinita sicut illa, sed finem habens.

SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

Stedit: genus acquirere pecuniarum, non esse idem cum specie acquirere paulo ante determinata. quod hec secundum naturam sit: illud vero non secundum naturam, sed secundum peritiam & artem potius. quia non ex proprio vsu rei procedit: sed ex permutatione, quae non est proprius vsus. duplex enim cuiusque rei est vsus. vnus proprius, & secundum rei naturam, sine quo proprius: vt calcei calceatio, ferrae sectio & similia. alius vero non proprius & secundum rei naturam. vt calcei & ferrae permutatio, venditioque. ¶ Declarat autem eos qui in prima societate ac in domo sunt: hanc acquirere specie locum non habere. non enim inter se comu-

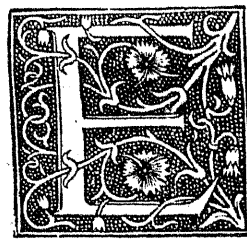
tant vir & vxor, dominus & seruus, & pater atque mater cum liberis ad pecuniarum acquisitionem. sed locum habet in maiori societate: vt pago, castello, ciuitate, gente. vbi quidam in communitate viuentes, omnia tenent: alia separati multa, & insuper aliqua, quorum pro natura indigentia necesse est permutationem facere. vt adhuc faciunt multae barbarorum nationes: alia pro alijs dantes, recipientesque: nam vtilia ijs qui accipiunt pro ijs quae sibi vtilia sunt tradunt, neque quicquam vltra. vt vinum pro tritico, & caeteris talibus. ¶ Id ostendit vbi vtilia pro vtilibus ad necessitatem commutantur: huiusmodi commutationem non esse speciem pecuniarum, sed pecuniarum ab ea, comperto, percusso, obliuatoque nummo emeruisse. quod pecuniarum non sit species: hoc idem est, quod est secundum naturam cum sit in supplementum indigentiae naturalis & necessaria permutatio. pecuniarum autem neque secundum naturam, neque necessaria. & quo pacto pecuniarum (quam & numulariam etiam appellat) ex hac emerit, primum rudis, deinde experientia artificiosior: dilucide aperit. ¶ Contra eos qui congerendis, cumulandisque nummis tanquam veris diuitijs student: ostendit nummorum multitudinem non esse veras diuitias. primo quia quippiam futile videtur nummus, & lex qua aestimatur omnino, & nequaquam secundum naturam. quia mutato proposito eorum qui vtuntur: nullius pretij aut vtilitatis est, ad aliquid eorum quae necessaria sunt. quo pacto igitur asseremus eius coaceruatam multitudinem, qui ad nihil proficit veras esse diuitias? Secundo fieri potest vt locuples & nummis abundans: penuriam patiatur necessarij alimentj. sed absurdum est tales veras esse diuitias asserere, quarum quis abundans, fame perire possit. vt de Midas in fabulis proditum est. ¶ Infert. hanc ob causam, eos qui vere sapiunt alias querere diuitias, & aliam acquirere rationem, eam scilicet quae est secundum naturam. nec ab re quidem id fuerit: nam haec veras continet diuitias: & est rei familiaris disciplina. pecuniarum vero circa nummi foeturam inteta est, non quod per se possit gignere multiplicare que nummum: sed per commutationem. & vndique oculum defigit in nummo. nam numerus primus est & ultimus in commutatione. ¶ Aperit in quo oecumones rei que familiaris ratio, ab hac pecuniarum augenda rei cura differat. quod diuitiarum quae a pecuniarum proficiuntur: in imensum contendunt, terminum nusquam offendentes vt caeterae artes in suo fine finem non inueniunt, quod quam maxime illum efficere velint. sed ea quae sunt ad finem: terminum habent. nam finis omnium terminus & extremum. sic pecuniarum: non est sui finis terminus. finis autem, huiusmodi diuitiarum, & pecuniarum acquisitio. Sed rei familiaris in non augenda re finis terminusque est. non enim rem semper augere familiaris opus atque officium est. quare in re domestica videtur necessarium: vt omnium diuitiarum sit terminus. Verum ex ijs quae fiunt: videmus contrarium euenire. nam omnes in infinitum diuitias augent: nummorum lucro inuigilantes. & causa huius erroris est rei familiaris acquirere rationis, & pecuniarum vicinitas. nam variatur vsus eiusdem rei: cum sit vsus eiusdem in vtraque acquirere ratione, domestica videlicet ac numularia. ad ipsum enim vsus, attinet acquisitio: sed non secundum eundem finem. nam rei domesticae finis est non rei augmentatio: pecuniarum vero finis, augmentatio rei. ¶ Ostendit insuper ob vicinitatem harum duarum acquirere facultatum: quibusdam videri opus rei familiaris esse diuitiarum accumulationem. quare opes congerere perseverant: arbitantes oportere aut conseruare aut augere numeros in infinitum. & causa cur ita congerunt: est studium viuendi: at non bene viuendi. cum ergo hec irrationabilis cupiditas, & ingens habendi sitis in infinitum se extendat: & illi quoque ea quae diuitias efficiunt infinita percipiunt. sed qui bene viuere student: ad tranquillum corporis vsus querunt diuitias. quare cum ijs qui habendi cupiditate cecati sunt, bene viuere in acquisitione collocatum esse videatur: omnis eorum conatus circa acquisitionem consumitur. & hinc altera acquisitionis species: pecuniarum scilicet, & non naturalis, processit. cum enim fructus & frugalis vitae modum excedant: illam acquirere specie querunt quae huiusmodi excessum adimplere queat. & si per pecuniarum rerum commutationem id parare nequeant: vnaquaeque potentia & arte vtuntur non secundum naturam, ad cumulandas opes. nam fortitudinis non est pecuniam parare: sed animi fiduciam. neque rei militaris pecuniam parare: sed victoriam. neque medicinae: sed sanitatem. verumtamen illi cunctas has facultates, ad pecuniam conuertunt: tanquam pecunia sit ipse finis. ad finem vero cuncta contendere oportet. ¶ Breue capituli facit epilogum.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTUM.

Secundum peritiam & artem. secundum experientiam & artem. est enim peritus qui rerum habet experientiam. & Graeci *εμπειρα* καὶ *εμπειρο* dicunt: nos peritiam & peritum, experientiam & expertum. ¶ Quae uemadmodum adhuc faciunt barbarorum nationes multae. hanc consuetudinem adhuc esse apud Seres populos, & b. iij.

Garomantas nonnulli scribunt. verum non est nobis cognita regio: vbi rem pro re non cō-
mutent, vt triticum pro vino & talia pro talibus, aut omnino, aut partim suscipiēdo num-
mum, & partim mercem pro merce. ¶ Hęc pecuniarię species, nummularia merito nūcu- 36
patur: quōd post inductum nummum emerferit, quōdque circa quęstum, cumulationem q;
nummorum maxime versari videatur. imō in hac pecuniarię specie ex numero 38 nūmus
primum est, & vltimum. ¶ Phidon Corinthius, legissator Corinthiorum: primus fertur nū-
mum percussisse ac signasse, & pondera & mensuras ad commutationum æquitatem exco- 37
gitasse. ¶ Fabulam Midę regis Phrygię, qui thronum aureū in quo ius dicere solebat (vt
scribit Herodotus) Delphico Apollini pro munere obtulit, narrat Ouidius, qui cum Silenū
nutritorem Bachi festiue hospitio suscepisset, & restituisset Bacho,
Huic deus optanti gratum sed inutile fecit
Muneris arbitrium: gaudens altore recepto.
Ille male vsurus donis, ait effice quidquid:
Corpore contigero, fuluum vertatur in aurum.
Annuit optatis, nociturāq; munera soluit.
¶ Ad fruitionem corporis quærunt. Latini frui id volunt fere significare: quōd ex frugibus 40
voluptatem capere. & paulo latius frui: cum ex re qua vtimur, voluptate afficimur. & hinc
fruitio: in vsu rerum oblectatio. Non igitur qui pecuniarię rei, & congerendis nummis stu-
dent: acquisitis fruuntur, quandoquidem illis minime vtuntur.

¶ De acquisitione necessaria, medicina, nummularia & speciebus
eius. Cap. VII.

X quo patet id quod ab initio dubitabatur: vtrum gu- 42
bernatoris domus & ciuitatis sit acquirere an non, sed
oporteat prius subesse. sicut enim homines nō faciunt res
publica, sed factos à natura suscipiens, vtitur illis: sic &
alimentum oportet naturam præbere aut à terra, aut à
marī, aut aliō quopiam. sed quemadmodum hæc admi-
nistranda sunt: ad gubernatorem pertinet domus. Neque enim textoria
est lanas facere: sed factis vtī, & discernere qualis sit bona & apta, & ma-
la & inepta. ¶ Enimuero dubitarit vtique aliquis: cur ea diligentia quę 43
ad acquirendū pertinet pars rei familiaris sit, medicina vero non sit eius
pars? Atqui sanam esse familiam oportet: quemadmodū & victum ha-
bere, aut aliud quicquā necessariorum. ¶ Sed cum sit vt patrifamilias 44
& gubernatoris de sanitate prouidere: sic etiam vt non, sed medici. itaq;
etiam de pecunijs est vt patrifamilias: est etiam vt non, sed vt lucro inser-
uentis. ¶ Maxime vero (vt prius dictum est) natura oportet hæc existe- 45
re. naturę enim opus est alimentum genito præbere. nam cuiq; ex eo ex
quo generatur, alimentum relinquitur. quare secundū naturā est compa-
randi facultas omnibus: ex fructibus & animalibus. ¶ Cum vero & hæc 46
sit duplex vt diximus & altera nummularia, altera vero disciplina rei fami-
liaris, & hæc quidē necessaria & laudabilis, illa vero trāslatitia & merito
improbāda, quia non secundū naturā, sed ab hominibus acquirit, ratio-
nabiliter habetur odio ipsa nummularia. quoniā à nummo ipsa facit acqui-
sitionem: & non ad quod inductus est. cōmutationis enim causa nūmus
inductus fuit: scenus autē seipsum maius facit. vnde & nomē venit: quo-
niā illa quę pariūtur similia gignentibus sunt. in scenore autem nūmus
nūmum parit. quare maxime præter naturā est hic acquirendū modus.

Phidon.

Mida.
Herodotus
Ouidius, me-
tamorpho-
seos II.

Questio.

Dilutio.

47 ¶ Quoniā vero illa quę ad cognitionē pertinebant, determinauimus suf-
ficienter: illa quę ad vsū pertinent, discutienda sunt. Cuncta enim hæc:
48 considerationem habent liberalem, experiētiā vero necessariam. ¶ Sunt
autē circa acquirendū partes vtilēs, rerum ipsarum quę acquirendę sunt
peritiā habere quę optimę sint, & vbi & quomodo. ceu quales equi com-
parandi sint. quales boues aut pecudes, eodē modo & in ceteris animalibus.
oportet enim peritū esse: quę istorum potissima & vbi & qualia. nā
alia alibi potiora gignuntur. deinde agriculturę, eiusq; specierū. vt nudi soli
& consiti: & apium & aliorū animalium, tum natatiliū, tum volatiliū, ex
quibus sit vtilitas prouentura. maxime igitur proprię acquisitionis illę
49 sunt partes, & primę. ¶ Eius vero quę per translationē dicitur: potissi-
ma pars est mercatura. & huius partes tres: nauigatio, deuectio, negocia- 1
tio. differunt autem hæc inter se, cum alia securiora sint, alia fructuosio- 2
ra. Secunda pars est sceneratio. Tertia mercennaria, & huiusmodi, alia 3
viliū artium: alia sine arte solo corpore ministrāte est. Et quarta acqui- 4
rendi species mediā inter hanc & primā (habet enim partem eius quę est
secundū naturam: & partē eius quę per translationē dicitur) & est in ijs
omnibus quę à terra, & ab ijs quę terrę sunt: non à fructibus, sed vtili-
bus. ceu sylua cædua: & omni metallica. hæc rursus multas complectitur
50 partes. nam multę sunt ex terra, metallorū species. ¶ De singulis horum
in genere dictum est nunc: in specie vero de his dicere vtile quidē foret ad
opera conficienda, sed graue nimis in his edocendis persistere. Sunt enim
operationes illę artificiosissimę: in quibus minimū est fortuna, illę sor-
didissimę: in quibus maxime inquinatur corpus. illę seruilissimę: in quibus
51 corpus est vsus plurimum. illę vero ignobilissimę: in quibus mini-
mum requiritur virtutis. ¶ Cum vero sit à quibusdam de his scriptum,
vt à Charete Pario, & Apollodoro Lemnio de cultu agrorū tam nudo-
rum quām consitorum, & similiter ab alijs de alijs: ea quidem (cui cura
est) præcepta consideret. Etiam quædam à frugi patrifamilias dicta,
colligere oportet, per quę consecuti sunt diuitias: qui acquirere studue-
runt. Quale est illud Thaletis Milesij (id enim consideratio quędā est: ad
acquirendū) sed illi quidē attributū propter sapientiā. cōtingerēq; potest:
cum sit vniuersale. cū enim obijceretur illi philosophię studiū propter in-
opiam, quasi inutile & infructuosum: prospexisse illum ferunt per astro-
logiam, oliuarum vbertatem futuram. Cumq; coegisset pax illum pecu-
niarum: hyeme adhuc vigente emptionē oleę fecisse in Mileto, & in Chio
pro paruo admodum pretio, vtpote nemine plus offerente, arrāsq; dedisse.
Cum itaque postea tempus venisset: multis subito quærentibus vendi-
disse oleum, quanti ipse voluit. ac magnam vim pecuniarum inde super-
lucratum: ostendisse amicis, per facile esse philosophis ditari, si vellent.
sed hoc non est illis curę. Thales igitur: in hunc modū dicitur scientiam
suam ostendisse. Est autem (quemadmodū diximus) vniuersalis hic quę-
rendi modus: si quis possit sibi soli venditionem comparare. quapropter
b. iij.

Chares.
Apollodor.

Thales.

Miletus.
Chius.

ciuitates quædam hunc faciunt quæstum, cum indigent pecunijs. venditionem enim sibi soli referuant. In Sicilia quidam cum apud eum pecunia reposita esset: quidquid erat ferri, ex ferrarijs emit. postea vero mercatoribus illuc accedentibus vendebat solus: non magnum excessum pretij faciens, sed tamen ita ut pro quinquaginta talentis, centum conficeret. hoc itaque sentiens Dionysius, pecunias quidem illi iussit efferre: sed amplius Syraculis morari vetuit. ut qui quæstus reperisset ipsius rebus inutiles. Iste vidit aliquid tale: quale Thales viderat, atque hoc idem. vterque enim sibi soli venditionem comparauit. **V**tile etiam est videre hæc in republica. nam ciuitates pecunijs indigent, & huiusmodi quæstibus: quemadmodum domus, sed & magis, quam ob rem in republica: quidam huic soli parti intendunt.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

Etiam partem dubitationis ad numerum 29 mota, diluit. necessariam videlicet acquirendi facultatem ministrare gubernatori domus, similiter & gubernatori ciuitatis, materiaque subesse oportere. ceu lanam textoriae. nam ut homines non facit respublica, sed factos a natura suscipiens illis vitur: sic rei familiari oportet naturam alimentum præbere, aut a terra, aut a mari, aut ab aliquo alio, quod ut materia subit atque subiaceat. sed quo pacto hæc administranda sit: ad administrationis domus, rei que familiaris disciplinam pertinet. nam & textoria, lanas non facit: sed eius est factis vti, & discernere qualis sit bona & apta, & qualis mala atque inepta. **A**lteram sugillat dubitationem. cur necessaria acquirendi facultas, pars est domesticæ disciplinæ rei que familiaris: medicina vero eius non sit pars? & plane videtur oportere: medicinam partem illius esse. nam sanam oportet esse familiam, ut & victum habere, aut aliud quicquam eorum quæ sunt necessaria. æquo igitur iure, medicina pars erit domesticæ: perinde atque necessariorum acquirendorum disciplina. **D**iluit. quod quodam modo ad œconomum spectat de sanitate prouidere: ut patrem familiam, & gubernatorem domus. & quodammodo non spectat: ut scilicet artem medendi callentem, sed ad medicum. quare etiam œconomus est de pecunijs curam habere: est etiã ut non: nam eius est eas curare ut patri familiam: non est autem eius curam habere ut auari, illis que inferuētis. **C**uius pecuniæ œconomus curam habere debeat: ostendit. illius profecto quam oportet natura subesse non nummi. nam nature opus ac officium est alimentum ei quod ex ea gignitur præbere. cuique enim ex eo ex quo ortum ducit: alimentum prouidetur. Et infert acquirendi facultatem: ex fructibus & animalibus, cuique esse secundum naturam. **A**cquirendi facultatem pecuniariam, nummulariamque accusat, dænat, execratur: necessariam autem quæ est rei domesticæ disciplina commendat, & laudibus effert. hanc quidem laudat quæ necessaria, quæ reuera rei familiaris disciplina atque ideo iure laudabilis, quod secundum naturam, & non ex hominibus, sed ex ijs quæ natura ad eos usus subministrat acquirat. illam vero culpatur, & odio prædicat dignam: quod non necessaria, quod non reuera domestica disciplina, sed translatitia & adulterina, & ideo improbanda & illaudabilis, quæ non secundum naturam & ex ijs quæ natura parat acquirat, sed ex hominibus, & idcirco homines eam merito oderunt, quæ a nummo acquisitionem facit, eius usum peruertens. nam naturalis commutationis gratia inductus fuit nummus: non autem ad fœnus, & nummorum quandam fœturam. fœnus enim seipsum maius facit seque multiplicat. unde & fœnoris nomen venit: quia fœtus similes gignentibus sunt. in fœnore autem nummus nummum parit. quare maxime præter naturam est hic acquirendi modus: ut & præter naturam, & monstro simile videtur, ut nummus nummum pariat. **O**stendit postea de acquirendi disciplina, quæ domestica sit & quæ non, monstratum est sufficienter: ea quæ usum, vtilitatemque rei familiari afferunt discutienda esse. nam hæc vniuersa considerationem continet homine libero dignam, & experientiam necessariam. **E**numerat ea quæ rei familiari vtilia sunt, & quorum oportet bonum œconomum experientiam habere. ea enim sunt equi, boues, pecudes, apes, & cetera id genus animalia, seu terrestria, seu natatilia, siue volatilia, ex quibus rei familiari sit vtilitas prouentura. deinde agriculturam, & agriculturæ species, ut nudi soli & cõsiti. nam œconomus commoda partes sunt, vtilisque officium: earum rerum quæ acquirendæ sunt, experientiam habere quæ

optimæ sunt, & vbi, & quo modo. ceu quales comparandi equi optimi, quales optimi boues, aut pecudes, & ita in ceteris animalibus atque rebus, quæ acquirendæ sunt, & vbi, & quo modo. nam alia alibi potiora gignuntur. & quæ dictæ sunt: propriissime acquisitionis atque naturalis partes sunt, primæque & præcipuæ. **E**numerat identidem modos & species acquisitionis non propriæ, non secundum naturam sed translatitiæ, quam pecuniariam ac nummulariam nominauimus. prima & præcipua eius species est mercatura. cuius tres partes sunt, nauigatio, oneraria vectio, & stataria negociatio: quæ inter se differunt: quæ hæc securiores sunt, illa vero etiam minus secuta, copiosiore tamen lucelli fructum reddere solet. Secunda species est: fœneratio. tertia: mercenaria. & huius quædam species est vilium feruilliumque artium. alia vero: sine arte solo corpore ministrante lucrum comparat. quarta species est in ijs omnibus quæ a terra sunt, & quæ a terra gignuntur, infructifera quidem, vtilia tamen. ut sylua cædua, & omnis metallica. & metallica rursus multa iam complectitur membra. nam multæ sunt in terra metallorum species. **S**e excusat de specialiori harum rerum determinatione. de vnoquoque autem horum generaliter dictum nunc est: particulariter autem de his accurate dicere, vtile quidem ad conficienda opera, sed onerosum nimis in his edocendis, nobis operam consumere. sunt artium opificiorumque operationes ille artificiosissimæ: in quibus minimum est fortunæ. ille fordidissimæ: in quibus maxime inquinantur corpora. ille feruillissimæ: in quibus est corporis plurimus usus. illæ vero ignobilissimæ: in quibus minimum requiritur virtutis. **T**amet si specialia de ijs quæ ad necessariam rei familiaris acquisitionem spectant, & tanto minus de ijs quæ spectant ad translatitiã & non necessariã, hic minime sint determinanda: citat tamen Charetem Parium, & Apollodorum Lemniũ qui de cultu agrorum tam nummorumque consistorum scripserunt. ut ijs quibus cura fuerit: eorum præcepta legant. & admonet ea quæ a frugibus familiam dicta sunt (per quæ consecuti sunt diuitias: qui acquirere studuerunt) esse colligenda. quale est id quod de Thalete Milesio recensent. cuius narrationem: dilucide litera continet. & quale fecit quidam Syraculis: qui cum vili pretio esset, ferrum omne a ferrarijs emit: & rursus mercatoribus vendens lucrum multiplicauit. quem Dionysius Syraculanus expulit. utpote qui quæstum faceret, suis molitionibus non conuenientem. **A**dijcit. sibi soli venditionem referuare: vtile magis, magisque licere ciuitati, quam cuique priuato. nam ciuitates: pecunijs indigent & huiusmodi quæstu, & magis quidem quam domus. & hac quoque de causa: quidam solent in republica, illi soli parti (rerum videlicet aliquarum, sibi quidem solis referuata) venditioni inuigilare.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

Sicut homines non facit respublica. Quod respublica sit: numero 25 tertij cognoscitur & 28. est enim ordinatio ciuitatis, & cum circa alios tum maxime circa eum magistratum qui in ciuitate summus est. sic etiam res familiaris: ordinatio domus est circa seruos & liberos, & maxime circa patres matresque familias. **F**œnus autem & seipsum maius facit. unde & nomen venit. Fœnus græce τόκος ἀπὸ τοῦ τέκεν quod parere significat. unde & apud Latinos etiam fœnus, non immerito nominatur quasi fœtus. est enim nummi fœtus. & in fœnore & vfura: nummus nummum parit, quod contra naturam est. unde fœneratores (qui & danistæ & vfurarij) nomen sibi reppererunt. **C**eu quales equi comparandi sint, quales boues, aut pecudes. De equis: Virgilij Georgicon. Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia cura reponit.
Primus & ire viam, & fluuios tranare minaces
Audet: & ignoto sese committere ponto.
Nec varios horret strepitus. illi ardua ceruix
Argutumque caput: breuis aluus: obesaque terga
Luxuriaque thoris animosum pectus. honesti
Spadices, glaucique color deterrimus albis,
Et giluo. tum si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit: micat auribus & tremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.
Densa iuba & dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina: cauaturque
Tellurem, solido grauius sonat vngula cornu.
Forma bouis cui turpe caput, cui plurima ceruix,
Et crurum tenuis a mento palearia pendit.

Virgilius de equis.

De bobus.

b. v.

Tum longo nullus lateri modus, omnia magna,
Pes etiam & camuris hirtæ sub cornibus aures.
At neq; displiceat maculis insignis & albo,
Aut iuga detrectans, interdumq; aspera cornu
Et facies tauro propior, quæ que ardua tota,
Et gradiens ima vertit vestigia cauda.

De ouibus
& capris.

Continuòq; greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quis aries sit candidus ipse)
Nigra subest vdo tantum cui lingua palato
Reijce: ne maculis infuset vellera pullis.

Cato.

Columella.

Palladius.

Xenophon.

Virgilius.

Et qui amplius præcepta pecuariae vitæ, agriculturæ & prædatoriae agnoscere volunt: legat
Catonem, Columellam, Palladium, Xenophontem. ¶ Nudum solum: quod sine arboribus
& stirpibus & fruticibus est. Confitum vero: quod fruticeta, arbuta, arboreisve continet.
¶ De apibus: ex quarto Georgicorum Virgilij, Plinio & superioribus authoribus agnosces
abunde. ¶ Vbi vero potiora nascantur: à negociatoribus secundum regiones est discendum.

nam ut insignis canit Poëta,

Hic segetes, illic veniunt felicius vuzæ,
Arborei foetus alibi: atq; iniussa virescunt
Gramina.

India mittit ebur: molles sua tura Sabæi.

At Calybes nudi, ferrum: virosq; Pontus

Castorea, eliadum palmas epiros equarum.

Continuo has leges, æternaq; foedera certis:

Imposuit natura locis. ¶ Foeneratio, scenus, vsura. ¶ In quibus minimum est fortunæ. Artium 49

quædam ad corpus vt cerdonica, lanifica, olearia, doliaria, cuparia, vinaria & similes, & ea 50

rum plerq; fordidae, corpib; artificum inquinantes, plerq; fortunas locorum sequentes. alia

vero ad mentem: vt artes pingendi, & statuariae, & plasticæ quæ symmetrias, & proportiones

suas seruât. quib; & scribendi artes adiungimus: quæ sic disciplinis, vt vomeres, trullæ, dens-

talita, aratra, subseruiunt agricolis. & summatum, quæ plus intelligentiæ & mentis requirunt: mi-

nus fortunæ habere intelliguntur (externa enim: fortunas nuncupamus) & hæ artificiosissi-

mæ artium maximæq; & præcipuæ dicuntur. nec ab re quidem: cum mens plurimo interual-

lo dignitate corp; antecedit. ¶ Vt à Charete Pario, & Apollodoro Lemnio. latini etiam ci-

tantiuos auctores, qui de cultu agrorum scripserunt M. Catonem, Virgiliū, Siferum, Tre-

mellium, Celsum, Giæcinum, Hyginum. exteri suos: Hieronem, Artalum, Philometorem,

Archelaum, Xenophontem, Magonem & plerofq; alios. ¶ Vtile etiam est videre hæc in re-

publica. cum priuatae aut personæ, aut societates sibiipsis & solis quidem, rerum aliquarum

necessariarum venditionem referunt: id ad oppressionem aliorum, & ad reipublicæ detri-

mentum faciunt. vt cum vnus, aut vna priuata societas: omnem triticeam annonam, aut vna-

riam, aut salinariam sibi comparat, vt cogantur qui indiguerint ab huiusmodi priuatis pre-

terio comparare. Verum ciuitatibus & rebus publicis id licere: exemplo sunt Heracleote, & ple-

teriq; ciuitatum alia, quæ aliquando cum res postularent, hoc ingenio vsæ, statum suum re-

tinuerunt. exemplo etiam (sacrarum literarum auctoritate) Ioseph saluator Ægypti: cuius

consilio rex in septem annos annonam collegit. quam pro salute regni & adiacentium pro-

uinciarum: tempore necessitatis dispensaret.

¶ De partibus rei domesticæ, differentiâ, virtutibus mulieris, serui, pue-

ri, imperantis, parentis, artificum, & causa. Cap. VIII.

¶ Quoniam vero tres erant partes rei domesticæ: vna domi-

nica de qua supra diximus, alia paterna, tertia coniuga-

lis. nam & vxori præest & filiis: tanq; liberis quidem am-

bobus. sed nõ eodẽ imperij modo: sed vxori quidem ci-

uilitur, filiis autẽ regie. masculus enim q̄ foemina natu-

ra principalior est: nisi aliter præter naturam conserit,

quod & antiquius est & perfectius: iuniore & imperfecto. In ciuilibus

autẽ principatibus: plerunq; comutatur is qui præest, & is qui subest. nã

æquales esse volunt secundum naturam, nec quicq; differre. attamen cum hic
quidem præest, ille vero subest: requirit differentiã, & habitu, & sermoni-

bus, & honoribus, vt Amasis inquit de pedum lotore. enimvero masculus ad foeminam semper ita se habet. ¶ Filiorum autẽ, imperium est regium.

quod enim genuit, quodq; per amicitiam præest & ætatẽ: id ipsum est idem

quod species quædam regij imperij. ideo bene Homerus de Ioue inquit, Hominum pater atq; deorum, sic appellas omnium regem. Natura enim ex-

cellere regem oportet: genere autem esse eundem. quod accidit seniori ad

54 iuniorem, & parenti ad natum. ¶ Manifestum ergo est: quod plus studij

domesticæ disciplinæ est circa homines quam circa possessionem inanima-

torum, & circa eorum virtutes q̄ circa virtutes possessionis, quas diuitias

55 appellamus, & circa liberos magis quam circa seruos. ¶ Primum igitur

de seruis. dubitauerit utiq; quispiam: vtrum præter ministeria & corpora-

ralia opera sit aliqua virtus serui excellentior, puta modestia & fortitu-

do & iustitia, & alij huiusmodi habitus: an non sit vlla præter corpora-

lia ministeria. Ambiguitatem sanè id vtraque ex parte habet. nam siue sit

aliqua: excellentiores erunt serui quam liberi. siue non est aliqua (cum ho-

mines sint rationis participes) absurdum videbitur. Eadem ferè est quæ-

stio: de muliere & puero. vtrum & horum sint virtutes: & oporteat mu-

liorem esse modestam & fortem & iustam. Et an puer sit intemperans &

modestus, an non. ¶ Et vniuersaliter illud quærendum est de imperante

natura, & parente: vtrum eadem virtus an alia. Si enim oportet utrosque

participes esse probitatis: cur tandem alter imperare debet, alter parere

penitus? Non enim secundum magis & minus possunt differre. nam im-

perare & parere specie differunt: & non secundum magis & minus. Sin

vero alium oportet, alium non: admirabile est. nam si imperans non erit

temperatus & iustus: quomodo bene imperabit? Sin vero is cui impera-

bitur: quomodo bene parebit? Intemperatus enim & timidus: nihil faciet,

56 vt oportet. ¶ Constat igitur oportere utrosq; habere virtutem: sed in ipsa

virtute esse differentiã. quemadmodum in ijs quæ natura obediunt: id

aperte in animo inspicitur. est enim in animo quod natura imperat, &

quod patet: quorum diuersam censemus esse virtutem, vt rationem habẽ-

tis & irrationalis. patet igitur eodem modo se habere in alijs. Quare pler-

aq; sunt natura imperantia & parentia. alio enim modo liber præest ser-

uo: & masculus præest foeminae, & vir puero. & omnibus insunt partes

animæ: verum differenter insunt. seruus enim omnino non habet delibe-

randi arbitrium. mulier vero habet quidẽ: sed inualidum. puer autem ha-

bet: sed imperfectum. Eodem igitur modo se habere necesse est circa mo-

rales virtutes. Purandum autem est omnes participes esse oportere: sed non

eodẽ modo. sed quantum cuiq; opus est. Ex quo fit vt is qui imperat, perfe-

ctam virtutem habere debeat moralem (nam eius opus est illius qui sim-

pliciter præcipit ac præsidet: ratio autem præcipit atq; præsidet) aliorum

vero vnusquisq; quantum sibi competit. Quare patet virtutem moralem esse

omnium supradictorū. ¶ Nec eadem temperantia mulieris & viri, neq; 57
 fortitudo neq; iustitia: vt Socrates putabat. sed hæc quidem iubens forti-
 tudo: illa vero obediens. eodem modo & in alijs. Patet autem id magis:
 particulariter considerantibus. nam qui vniuersaliter dicūt, quod animā
 bene se habere virtus est, aut recte agere, aut aliquid tale: seipsos decipiūt.
 multo enim melius dicunt, qui enumerant virtutes, quemadmodū Gor-
 gias: q̄ qui ita definiūt. quapropter oportet sicut poeta de muliere dixit,
 ita censere in omnibus, Mulieri decus affert taciturnitas, sed non idem vi-
 ro. cū vero puer sit imperfectus: patet q̄ virtus huius non ipsi ad seipsum
 est: sed ad perfectū & ducem. similiter & serui: ad dominū. posuimus autē
 seruū ad necessaria esse vtilem. Quapropter patet ipsum virtute indigere
 parua, & tanta: vt neq; propter intemperantiā, neq; propter timiditātē in
 operibus deficiat. ¶ Dubitabit vero aliquis (si verū est quod nunc dixi- 58
 mus) vtrum artifices oporteat habere virtutē. Nam sæpe propter intēpe-
 rantia deficiunt in operibus. ¶ An hoc longe differt? nam seruus quidē 59
 adhæret nobis cōmuniōne vitæ: ille autē remotior est. et tantū sibi cōpe-
 tit virtutis, quantū seruitutis. vilis enim artifex, determinatā habet quā-
 dā seruitutē. Et seruus est secundū naturā: sed nemo futor neq; alius opi-
 fex. ¶ Patet ergo q̄ huiusmodi quidē virtutis causam esse oporteat domi- 60
 num seruo: non eū qui doctrinā habet in operibus dominicā. quapropter
 nō bene dicūt: qui seruos spoliāt ratione, dicentes, præcepto vti dūtaxat.
 admonēdi sunt enim magis serui q̄ pueri. Et de his in hunc modū deter-
 minatū sit. ¶ De viri autē & mulieris, filiorūmq; & patris virtute, & con- 61
 uersatione adinuicē, quid recte vel cōtrā, & quomodo oportet hoc quidē
 facere, ab illo autem abstinere: in ijs qui de republica, necesse est intueri.
 Nam cum omnis domus sit ciuitatis pars, illa autem pars domus, partis
 autem virtus ad totum respicere debeat: necessariū est respiciētes ad rem-
 publicam filios vxorēsq; instruere, si quid refert ad rectam institutionem
 reipublicæ, pueros & mulieres esse bene institutas. enimvero referat ne-
 cessarium est. nam mulieres media pars sunt liberorum, ex pueris autem
 sumuntur qui rempublicam gubernant. ¶ At vero cum de his determi- 62
 natum sit, de reliquis autem in alijs sit dicendū, omīssis ijs que nunc agi-
 tantur, tanquam finem habentibus: alio assumpto principio differamus,
 & primum consideremus quæ tradita sunt de optimo ciuitatis statu.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

Res esse rei domesticæ partes, dominum & seruū, maritum & vxorem, pa- 53
 trem & liberos, hoc est dominicam, conjugalem, & paternam: ex capite tertio
 & numero 13 cognitum est. & de domino & seruo, & adiecta quarta rei familia-
 ris parte, acquisitione scilicet necessaria, & de translaticia que illi assimilatur: à
 tertio capite hætenus est discussum. hic autem de re domestica conjugali, &
 paterna exequitur: offendens eūdem vxori & filijs præesse non tanq̄ seruis, sed tanq̄ vtriusq;
 liberis: attamen non eodem imperij modo: sed vxori ciuilitate similitudine quadā, & filijs re-
 gie. quod d' autem vir vxori præsit: non id iniuriā fuerit. nam masculus q̄ foemina natura præ-
 stantior est, nisi interdū aliter præter naturā cōtigerit. merito igitur vir vxori præest. at quia
 inter partes domus, nullæ magis q̄ vir & vxor æqualitati propinquant: huiusmodi princi-
 patus ciuili similitior esse videtur. differt tamē: quia in ciuilibus principatib; se penumero cō-

mutatur is qui præsidet, & is qui subest, ita vt vicissim vterq; principatū gerat & vicissim sub-
 iiciatur. nam equales natura esse volūt, nec quicq̄ differre. id autē inter virū & vxorē nō fit.
 nam vir semper præsidet: & semp natura differt, naturāq; præstantior est. q̄ etiā hoc cognosci-
 tur indicio. quia in ciuilib; cū vicissim alter præest & alter subest: differentiā etiā vicissim ha-
 bet & habitu & sermonibus & honorib;, vt & Amasis de pelui dixit. at masculus ad foeminā 54
 semp & habitu, & sermone & honore simili modo natura se habet. semper igitur illi præesse
 debet. ¶ Quid autē filijs præsit: quid mirū? nam antiquius & perfectius: iuniore & imperfecto
 præstantius. igitur pater filijs præsit. ¶ Sed q̄ imperio regio patet. Primo. quia quod genuit,
 quodq; per amicitia & ætatē præest: id ipsum est idē, quod quædā species imperij regij. quare
 Homerus probe de Ioue canit, Hominū pater atq; deorū, sic appellās omnīū regē. at qui
 pater sic liberis imperat. regij igitur est quoquo pacto huiusmodi imperiū. ¶ Secūdo. quia
 natura regē excellere oportet, genere autē esse eundē. quod quidē accidit seniori ad iuniore
 & parēti ad liberos. præest igit imperio quoquo modo regio. ¶ Ex his infert, disciplinæ do-
 mesticæ esse, ipsam magis intentā esse circa homines q̄ circa inanimatorū possessiōes, & ma-
 gis circa virtutes hominū, q̄ circa virtutes possessionū, quas diuitias appellam;. & iterum
 magis circa eorū mores qui liberi sunt: q̄ qui domi seruilē vitā degūt. quare si que possidem;
 curamus vt q̄ optima sint: tanto magis id curare debemus, vt familiā habeam; q̄ optimā. &
 si nobis curę est vt bonos habeam; seruos: multo magis cordi esse debet, sic & vxorē & libe-
 ros virtutib; excolere, vt eos efficiam; q̄ probissimos. ¶ Huius gratia q̄ in calce præcedētis
 capituli dictū est disciplinæ domesticæ esse circa hominū virtutes qui domi sūt, ipsam magis
 intentā esse oportere q̄ circa virtutes possessionū: dubitationes mouet. Primo. Vtrū præter
 corporis obsequia, serui sit virtus quædā alia præstantior, vt temperantia, fortitudo, iustitia, aut
 quouis alius huiusmodi studiosorū habituū: an prorsus nulla? & vtraq; ex parte: id ambigui-
 tatē affert. nā si sit aliqua: excellentiores erūt serui q̄ domini. sin nulla: absurdū id quoq; vide-
 bitur, cū serui homines sint, & ratiōis cōpotes. ¶ Secūdo. Vtrū mulieris & pueri sint virtu-
 tes. & oporteat mulierē temperantē esse, fortēq; ac iustā. & vtrū intemperantia & tēperantia
 circa puerū locū habeāt: an nō. ¶ Tertio. Vtrū eius qui natura imperat, & illius qui natura
 subest, eadē sit virtus: an alia. ¶ Quarto. Si oportet vtrōq; & imperantē & parentē virtutis
 esse participes: cur hunc quidē oportet penitus parere, illū vero imperare? Nō enim possūt
 eorū virtutes secundū magis & minus differre. nam imperare & parere: specie differūt, non
 secundū magis & minus. sin autē alterū oportet habere virtutē, alterū vero non: admirabile
 id quidē fuerit. nā si imperans temperatus nō erit, & iustus: quo modo probe imperabit? sin
 vero is cui imperabitur: quo modo bene parebit? intemperatus enim & timidus nihil faciet
 vt oportet. ¶ Hic diluit præpositas quæstiones. & domini & serui, & mulieris & pueri esse
 oportere virtutes: sed differētes. quia domini sunt virtutes, ipso perfecte consultate atq; de-
 liberate: serui virtutes sunt, nō ipso sed domino deliberate. nā seruo ad ea quæ agit: delibe-
 randi nō adest facultas. & mulieris sunt ex deliberatione quidē: sed abrogata, per seq; inua-
 lida. pueri vero ex deliberatiōe: sed imperfecta. sicq; istorū omniū sunt moris virtutes: quā-
 tum cuiq; cōpetit. Et harū exempla in animi parte rationali ad sensualē reperit. ¶ Ad ostē-
 dit. tamēsi domin; tēperatus sit & fortis & iustus, & seruus identidē, etiā & mulier tēpera-
 ta, fortisq; & iusta, & ita de pueris: has tamē temperantias, fortitudines & iustitias non esse
 eadē, ceu sentiebat Socrates. sed viri virtutes principes sunt: mulieris autē subministræ. ser-
 ui nō ad se virtus est: sed ad dominū. simili quoq; pacto, pueri (cū imperfecti sit) nō ipsi ad se:
 sed ad ducē virtus est referenda. & seruus: parua virtute indiget (vt pote qui ad necessaria
 vtilis sit) & tanta, vt neq; propter intemperantiā, neq; propter timiditātē, in operibus quæ
 illi iniūgūtur, deficiat atq; oberret. ¶ Quæstionē de artificibus mouet. An si verū est, oportere
 seruos virtutē habere: oporteat & artifices virtutē habere. & videtur. nā & artifices ser-
 ui esse vidētur. & propter intemperantiā vt & illi: persæpe in suis operibus deficere oberra-
 réq;. ¶ Diluit. lōge ad rem familiarē referre an seruus, an artifex virtute sit præditus. Primo
 quia seruus adhæret iugiter cōmuniōne vitæ, artifex autē nō: sed à cōmuniōnis necessitudi-
 ne est remotior. Secūdo. Quia tantū artifici cōpetit virtutis: quantum seruitutis. nō enim
 omnino seruus vilis sordidusq; artifex, sed determinatā quandam habet seruitutē. Tertio.
 Quia seruus est secundū naturā: artifex autē non. nemo enim: aut futor, aut alius quouis ar-
 tifex natura. ¶ Quia seruū virtus nō ipsi ad se est, sed ad dominum: infert iccirco eiusmodi
 virtutis causam esse oportere dominū seruo, nō autem aliū quēlibet, qui doctrinā haberet
 ad dominos pertinentē. quare nō probe dicūt: qui seruos ratione priuāt, & dicentes præce-
 pto vti dūtaxat. nā admonēdi sunt serui: & magis quidē q̄ pueri. ¶ Cur ad Politicorum li-

Amasis.

bros (id est de republica) oporteat intueri de viri & mulieris, filiorumque & patris virtute, & mutua inter se conversatione, quid bene, quid perperam, quomodo oporteat unum facere, & ab altero abstinere: causam subdit. quia cum omnis domus, civitatis sit pars, vir autem & mulier, pater & liberi, partes domus: partes igitur erunt civitatis. & cum partis virtus ad totum respicere debeat: necessarium profecto est, ad rempublicam respicientes, filios uxoresque instituire, si quid refert momentumque: habet ad rectam rempublicam institutionem, pueros & mulieres esse bene institutas. at qui referat necessarium est. nam mulieres: dimidia pars sunt eorum qui liberam vitam degunt. ex pueris autem economi fiunt: & qui rempublicam tandem sint gubernaturi. quare ad Politicorum libros: haec expedit consideratio. De propensiore praedictorum determinatione se excusat: & ad reliqua in sequentibus libris determinanda transit. & primum ad ea quae tradita sunt a Platone & Socrate de optima republica.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

Amasis egyptiorum rex.
Leonardus

VT Amasis inquit de pedum lotore. sic habet Aristotelis litera *ἡσπερ καὶ λέωνος* *ἔπι τὸν περὶ τοῦ ποδανίπτου λόγον.* podanipteros interpretatus est Leonardus pedum lotore: ego dixissem pelui, aut pelluio. *ποδανίπτου* enim peluis est, & vas in quo pedes lauantur: quod latine pelluuium dicitur, sicut malluuium peluis in qua lauatur manus. Et ex Herodoto cognoscitur historia. Amasin, inquit, qui Aprie extincto regnavit: inter initia, Aegyptij contempserit, nec ullius sane momenti duxere. ut qui plebeius fuisset: nec insigni familia ortus. Sed hos Amasis solertia non asperitate perduxit. erat enim illi peluis aurea, in qua tam ipse, quam omnes, continue semper pedes abluabant. hanc ille contempsit, ex eaque demonis statuam fecit: & in apertissimo urbis loco statuit. Aegyptij simulachrum adeuntes: summopere sunt venerati. Id Amasis fieri, est popularibus edoctus: convocatis Aegyptijs, aperit ex illa pelui in qua prius Aegyptij euomere, meiere, & in qua pedes abluere consueverunt: factum esse simulachrum, quod tunc tantopere venerarentur. itaque se aiebat perinde atque peluim esse factum: qui si ante hac fuisset plebeius, in praesentiarum tamen rex esset. & iccirco iurare: ut sibi honor haberetur, atque reuerentia. & hunc in modum ad se traxit Aegyptios: ut equum censerent illi esse feruendum. haec Herodotus. ex quo intelligitur quidnam hic velit Aristoteles.

Herodotus
Apries.

Socrates.

Nec eadem modestia mulieris & viri. De fortitudine, temperantia, iustitia, & prudentia: describit Socrates in quarto de republica. quas totius civitatis dicit easdem esse: neque eas distinguit viri & mulieris. sicut neque in quinto distinguit disciplinas virorum & mulierum: sed easdem esse vult. inquit enim, Eadem sunt disciplinae in musica, gymnastica, & artibus bellicis virorum & mulierum, tam in custodiendis quam auxiliariis & opificibus. Qui enumerant virtutes quaedam modum Gorgias. Dialogus est apud Platonem qui inscribitur Menon, ubi Socrates disputat de virtute contra Menonem auditorem Gorgiae. qui ubi quid virtus sit postulat assignare: virtutes multas enumerat ex sententia Gorgiae. dicit enim Menon (inquit Socrates) per deos obsecro quid esse virtutem existimes, dic inquam nec invidias, ut fortunati cuiusdam mendacium redarguar si quidem tu & Gorgias id cognoscere videamini, cum tamen ego nemini unquam hoc scienti occurrisse praedixerim. Cui Menon. At o Socrates nequaquam difficile est id dicere. & primo quidem si libet quae viri sit virtus. haec plane est ad civilium rerum administrationem sufficientem esse, hisque tractandis amicos iuvare, inimicos laedere, necnon diligenter cauere ne quid ipse tale aliquando patiatur. Quod si ulterius quae sit mulieris virtus nosse requiris: neque id arduum erit. est enim mulieris virtus: domum recte gubernare, dum custodit domestica virorumque obedit. alia quoque virtus est pueri, foeminaeque & masculi, & viri iam etate maturi. necnon liberi si velis & alia serui, atque aliae permultae virtutes existunt. quare haud nobis deest: qui de virtutis definitione dicamus. haec Menon. ubi virtutes enumerat viri, mulieris pueri, foeminae, masculi, adulti, liberi, serui. quas Socrates easdem putat: ut eandem sanitatem, & robur, viri & mulieris, liberi & serui, foeminae & masculi. Et rursus Menon iustitiam virtutem esse fatetur, at non tantum, verum etiam & alias virtutes fortitudinem, temperantiam, sapientiam, magnificentiam. & cum quaeritur, quid virtus sit: virtutes enumerat. & non quid, sed quot virtutes potius respondet. unde a Socrate redarguitur, ut haec omnia etiam facile intueri licet dialogum percurreribus. Sicut poeta de muliere dixit. Menandri Atheniensis Diopithis & Egestratae filij, insignis Comaedi scriptoris haec fertur sententia *ἡ ἀρετὴ πασαῖς κοσμοῦ ἡσυχίας φέρει:* quam & hic Aristoteles affert. Verum cum Aristoteles alienos authores citabit: alienae curae diligentiaeque saepius relinquimus, ut ex authoribus qui velint requirant: nam nostrum institutum est: quae Aristoteles ex re & sententia dicit aperire, non autem omnium aliorum quorum meminit aut dicta aut gesta enodare. id enim nimium, & supra vires fuerit: & a commentatoris officio non minus alienum.

Menander.
Diopithes.
Egestrata

PRIMI POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

SECUNDVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

De optima republica Socratis, differente multitudi- ne, aequalitate, sufficientia. Cap. I.

VONIAM proposuimus considerationem facere de civili societate, quae sit optima omnium istarum, qui possunt vivere maxime ad votum: oportet quoque alias considerare republicas, quibus utitur civitates aliqua earum, quae bene legibus instituta videntur. & si aliqua sint aliae ab aliquibus scriptae, quae bene se habere videantur: ut recta institutio utilitasque appareat. Nec putetur esse ad ostentationem & superfluitatem: quare quippiam aliud praeter illas. verum quia illae non bene se habent: ideo hunc disciplinam laborem a nobis esse susceptum. Incipiendum est autem ab eo quod est secundum naturam: huius confederationis principium. Necessarium est quidem aut omnia esse communia inter cives omnes, aut nulla, aut quaedam & quaedam non. Enimvero nulla esse communia: impossibile constat esse. cum civitas sit communio quaedam. Ac primo necesse est locum esse communem. nam locus aequalitas est unius civitatis, cives autem socij unius civitatis. Sed utrum melius fuerit in bene instituenda republica, quaecumque recipere communionem possunt, ea omnia esse communia: an quaedam communia esse, quaedam non esse, melius: nam fieri posset: ut filij & uxores & res quae possidentur: communes essent civibus adinvicem. quemadmodum in Platonis republica. Ibi enim Socrates inquit, oportere communes esse filios, & mulieres, & facultates. id vero utrum praestat ita fieri, ut nunc sit: an secundum legem illam in republica scriptam? Continet porro & alias difficultates permultas: ista mulierum omnibus communio. Et id propter quod censuit hanc legem esse ferendam: non videtur consequi ex rationibus. Praeterea ad finem: quem inquit oportere civitati existere (ut nunc quidem dictum est) impossibile. Quomodo autem distinguere oportet: nihil ab eo determinatum est. dico autem, ut quod una videlicet sit civitas tota: tanquam id sit maxime optimum. suscipit enim hanc suppositionem Socrates. Atqui constat, quod ea si procedat atque una fiat magis: civitas non erit. est enim civitas multitudo quaedam secundum naturam: quae dum fit una magis, domus erit ex civitate, & homo ex domo. unam enim magis domum censemus esse quam civitatem: & hominem unum quam domum. Quare etiam si quispiam posset hoc facere: tamen non esset faciendum. quia perimit civitatem. Nec solum ex multitudine hominum constat civitas: verum etiam ex eorum multitudine, qui specie differunt. non sit enim civitas ex similibus. aliud enim ad bellum confederatio quam civitas. illa enim quantitate prodest, & si eadem sit specie, cum auxilij gratia suapte natura fieri nata sit huiusmodi confede-

Socratis
prima res publica.

Plato.
Socrates.

Unitas civi-
tatis Socra-
tica repro-
batur.

Arcades.

Ethica.

ratio: ceu si pondus amplius trahat. Differt autem & eo modo ciuitas à gente quādo per pagos diuisa non sit multitudo: sed quēadmodum Arcades. ¶ Ex quibus autem vnum fieri oportet: specie differunt. quapropter æquale repensum ciuitatē conseruat: vt in Ethicis dictum est prius. quoniam inter liberos & æquales necessarium est hoc esse. nam omnes simul magistratum gerere, impossibile est: sed aut per annum aut per aliā præfinitionem & tempus. atque isto modo sit: vt omnes gerant magistratum, ceu si mutarentur futores & fabri, nec semper ijdem fabri & futores essent. cum vero melius esset ita se habere ea quæ sunt circa societatem ciuilem: manifestum est melius esse si ijdem semper magistratum gererent, modo id fieri posset. Sed in quibus nequit hoc fieri, propterea quod omnes natura sunt æquales: simul est etiam iustum (siue bonum, siue prauum est gerere magistratum) vt omnes huiusmodi muneris participes fiant, & in eo imitētur vicissim æquales, cedendo inuicem alios alijs, vt potest qui ex principio sint æquales. nam alij regunt, alij reguntur in parte: tanquam si ipsi alij fiant. eodem modo illorum qui regunt: alij alios gerunt magistratus. Patet igitur ex his, quod non recipitur sic aptam esse vnam ciuitatem, ceu dicunt quidam. & quod maximum esse cōmodum ciuitatibus dicebatur: id interimit ciuitates. atqui singulorū bonum: singula conseruat. ¶ Patet etiam alio modo, quod quærere nimum vnire ciuitatem: non est melius. Domus enim magis sufficiens est: quā vnus homo. ciuitas autem quā domus. & vult ea quidem iam esse ciuitas: cum habet sufficientiam multorum societas. Si igitur magis expetendum est quod magis sufficientiam habet: certe minus vnum eo quod est magis, expetibilius est.

Primi
8

PRIMI CAP. SECUNDI POLITICORVM COMMENTARIVS.

¶ Vm in fine præcedentis libri dixerit se velle illa discutere quæ de optima republica tradita sunt: ad id faciendum insuper ait oportere etiam alias respublicas considerare, & si quæ scriptæ sunt ab aliquibus, vt quid rectum, quidq; vtile sit appareat. ¶ Se modeste excusat, & candidum lectorem oratum facit: ne putet id opus, ab eo aut superflue, aut arroganter esse susceptum, cum tot de rebus publicis ante eum scripserint. verum quia res illæ publicæ, quæ ex aliorum scriptis nobis relictae sunt, non recte se habent: iccirco nobis hunc denuo exarandæ ciuilibus disciplinæ laborē suscepit. ¶ Proloquium ponit sub disiunctione tricolom: oportere in ciuitate omnia ciuibus omnibus esse cōmunia, aut nulla, aut quædam cōmunia esse, quædam etiam non. secundum membrum, nulla omnibus ciuibus esse cōmunia, tollit. Primo. quod ciuitas cōmunitas quædam sit. Secundo. quod locus communis sit omnibus ciuibus. nam locus: vnus ciuitatis est æqualitas, ac æque ab omnibus participatur. ciues autem vnus ciuitatis socij. An primum membrum, omnia ciuibus omnibus esse cōmunia, tollendum sit: respublica Socratis scripta à Platone facit ambiguitatem. verum primum mēbrum tollit: ostendens rationes Socratis quibus censuit hanc legem esse ferendam, & filios & mulieres, & facultates ciuibus omnibus debere esse communes, futiles esse & inanes. Primo quod hæc mulierum cōmunitas, quodq; omnibus cōmunes existant: multas alias molestias ac difficultates continet quæ nunc sunt, vbi propriæ sunt & non cōmunes. Secundo quia rationes Socratis inualidæ sunt, & non colligunt id quod vult. Tertio, quia ad finem quem dixit oportere inesse ciuitati vt scilicet maxime vna sit: hanc mulierum cōmunionē (cei nunc dictum est) efficere impossibile est. Et de vnitate ciuitatis non sufficientem distinctionē ac elucidationē Socrates adduxit: sed omnia obscuritatis nube cōtecta reliquit, hac suppositione non sufficienter (cei dictum est) enucleata vtens, quod tota ciuitas sit vna. tanq̄ id sit omnium optimū. relinquatur igitur ter-

tium proloquij mēbrum: quædā scilicet ciuibus omnibus esse cōmunia, quædam vero nō. ¶ Ostendit suppositionem Socratis, ciuitatem scilicet vnam esse, ciuitati esse optimum: inualidam esse. primo quod vnitate semper magis procedente, atque continuo vna facta magis: deperit ipsa ciuitas. nam ciuitas cum continuo magis magisq; sit vna, tandem fiet domus, & domus si ad vnitatem continue magis accedat, tandem euadet vnus homo. id autem est impossibile. quare si quispiā efficere posset, vt ciuitas esset maxime vna, in vnumq; conflata omnia: tamen id minime illi faciendum esset. quandoquidem perimeret ciuitatem. ¶ Secundo quia non modo ex coaceruatione hominum constat ciuitas: sed ex multitudi- ne eorum qui specie differunt, vt eorum qui seruis, qui natis, qui vxoribus, qui que ciuitati resq; publicæ præiungunt, & qui illis subsunt. qui specie differre, & in primo & in quarto primi libri capite præostensum est. non enim ciuitas ex similibus. quare tanta vnitas in ciuitate, quam vult Socrates: minime est requirenda. Neque simile est de ciuitate & de confœderatis ad bellum. nam huiusmodi ad bellicos vsus confœderatio: quantitate prodest, etiam si eadem specie sit, cum suapte natura sit auxiliij gratia. quantitate quidem prodest: cei quantitate maius pondus valentius est ad trahendum. neque simile etiam de ciuitate vt de gente. nam quando per pagos diuisa non est multitudo, sed quemadmodum Arcades. gens est, non ciuitas. quare ciuitatem magis vnam gente, minus vero vnam bello confœderatis esse oportet. ¶ Tertio quod ciuitatem conseruat, non est illa maxima vnitas (cum ea ex quibus oportet ciuitatem vnam effici specie differant) sed æqualitas vicissitudinis magistratus gerendi atque parendi vt in institutionū moralium libris prius dictum est. nam inter liberos & æquales: necesse est huiusmodi vicissitudinem esse. vicissitudinem dico. quando quidem magistratum simul omnes gerere impossibile est: sed vicissim vnus post alium, aut per annum, aut per aliam temporis præfinitionem. fit que hoc pacto: vt omnes gerant magistratum. quemadmodum si mutarētur futores & fabri: nec semper ijdem fabri essent, nec futores, sed vicissim nunc hi nunc illi. Cum vero melius esset ita se habere ea quæ sunt circa ciuitatem, vt se res habet circa futores atque fabros: lucidum esse potest, melius fore si ijdem semper magistratum gererent, modo id possibile esset, perinde ac melius est semper eosdem futores fabrosque esse. atqui vbi id fieri nequit, eam ob causam quia natura sunt æquales: simul etiam iustum est (seu bonum siue malum sit magistratum gerere) vt omnes huiusmodi muneris euadāt participes, & in eo subeundo imitentur vicissim, æquales æqualibus cedendo, vt qui ex principio sint æquales. nam hac vicissitudine seruata: hi regunt, hi que reguntur vicissim ac si alij fiant. & eodem modo eorum qui regunt: alij alios vicissim subeunt magistratus. ex ijs igitur constat non fore aptum sic vnam esse ciuitatem, cei Socrates, & Glaucō consentiunt. quodq; maximum bonum autumant ciuitatibus: id interire mere ciuitates. veruntamen cuiusque bonum: quodq; conseruat. non igitur ea vnitas ciuitatis bonum: sed ea quæ per vices rependitur æqualitas. ¶ Quarto quærere nimum vnire ciuitatem, non esse melius: hac ratione perpalam efficitur. nam domus magis sufficiens est quā vnus homo: & ciuitas magis sufficiens quā domus. nam ex diffinitione tunc dicitur ciuitas: cum iam plurium societas sufficientiam est assecuta. si ergo magis expetendum quod magis sufficientiam nactum est: profecto minus vnum, eo quod magis vnum est expetibilius est. non est igitur ipsa maxima vnitas: maximum ciuitatis bonum.

Socrates.
Glaucō.ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SECUNDI
POLITICORVM.

¶ Argumentum secundi Politicorum Aristotelis. In hoc secūdo discutiuntur hæc: Prima & optima respublica Socratis. secūda respublica Socratis. respublica Phalææ. respublica Hippodami. respublica Lycurgi. respublica Minois. cōparatio. respublica Solonis. & qui de rebus publicis scripserunt. prima respublica Socratis: nullorum. Secūda: Magnesium. Phalææ: Carthaginensium. Hippodami: Milefiorum. Lycurgi: Lacedæmoniorū. Minois: Cretensium. Solonis: Atheniensium. de prima respublica Socratis vnitas ciuitatis. Socratica cōmunitas mulierum & natorum. cōmunitas rerum. Prima respublica Socratis, differitur à primo ad 8. secūda, ab 8 ad 12. Phalææ, quæ Carthaginensium, à 12 ad 15. Hippodami, quæ & Milefiorū, à 15 ad 20. Lycurgi & Lacedæmoniorum, à 20 ad 21. Minois & Cretensium, à 21 ad 25. Comparatio Carthaginensium, Lacomice, & Cretensium, à 25 ad 27. Solonis & Atheniensium, & qui de rebus publicis scripserunt, à 27 ad finem vsq; secūdi. & ex his ordo capitum huius secūdi textitur. ¶ Et si

c. j.

Socrates. aliquæ sint aliæ. Qui de rebus publicis aut tractauerunt aut scripserunt: horum meminit Aristoteles, qui subiunguntur Socrates, Plato, Phidon Corinthius, Phaleas, Hippodamus, Plato. Lycurgus, Minos, Solon, Draco, Zaleucus, Charondas, Onomacritus, Thales, Philolaus, Phidon. Diocles, Pittacus, Androdamas, Telecleus. & nisi superfluum putarem: possemus & nominare alios, & exterorum plures alios recensere. **S**ocrates inquit. Lex Socratis in quinto de republica est: ut mulieres, nati & facultates sint communes. Nulli nisi barbari: mulieres leguntur habuisse communes, ut de Ausibus circa Tritonidem paludem, Agathyrsis, & Massagetis, qui communibus & in aperto utuntur mulieribus refert Herodotus. & Mella de Garamantibus, & si qui sunt tales in Africa monstripara: qui non ut homines, sed pecudum more conuertentur. oblitus etiam pene eram citare Strabonem, qui in quarto anthropophagos carne humana vescens, hanc consuetudinem habere scribit, & in propatulo alienis vxoribus misceri, matribus quoque atque sororibus. sed qui ita gignuntur ex parentum carnibus obsonia parare. & horum exemplo infandam legem, de commixtione matrum & sororum & esu humanarum carniū tulit Chrysiippus. Et ut veritatem de lege Socratis dicamus: similem mulierum, natorum, & facultatum communionem inducere volebat, & forte eodem spiritu, quo & temporibus apostolorum Nicolaus Antiochenus. qui ut non modo facultatum, sed & mulierum, & natorum esset communitas, suam primus (quæ & iuuenis & formosa erat) in commune produxit mulierem. vnde secta orta est Nicolaitarum: quæ instar Socraticæ reipublicæ, proprium habet nihil, sed communia omnia, mulieres, natos, facultates. ab apostolis damnata & diuino ore detestata. in Apocalypsi enim angelum Ephesi commendat deus: quod cōmunitatem Nicolaitarum oderit. sed hoc habes (inquit) quia odisti facta Nicolaitarū: quæ & ego odi. Et angelum Pergami increpat. habeo (inquit) aduersum te pauca. quia habes illic tenentes doctrinam Balaam: qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israël, edere & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Quod igitur à deo reprobatur intelligimus: nemo defendere audeat, nemo probare. hæc enim doctrina Balaam est: hæc Nicolaitarum. sed & intelligamus eam etiam à philosophis fuisse irrisam, & reprobam. **Q**uomodo autem distinguere oportet. Socrates ciuitatem vnā esse: maximum ciuitatis bonum esse volebat. at quo modo vnā: minime distinguebat. sic enim Socrates in quinto de republica. Habemusne vllum ciuitatis perniciosius malum: quam quod eam diuidit, & ex vna plures facit? vel melius quicquam eo: quod ipsam vnit, quodq; & vnā efficit? Non habemus. Nonne voluptatis, dolorisq; cōmunio vnit: quando ciues omnes, ex earundem rerum accessu vel decessu, pariter gaudent ac dolent? Maxime. Horum vero diuersitas eam dissoluit: quando eisdem ciuitatis & eorum qui in ciuitate sunt casibus, alij vehementer dolent, alij gestiunt. Quid nisi? Ex hoc autem tale quid prouenit: quando non simul in ciuitate hæc verba vulgantur meum scilicet & non meum, ac de alieno, eodem modo. Valde. In quacunq; igitur ciuitate complurimi ad idem secundum eadem hæc dicunt meum & non meum: ea optime gubernatur. Prorsus. Et quæcunq; q̄ proxime ut vnus homo effecta sit. & reliqua quæ longo ambitu verborum circumducit: quæ, & sequentia (quæ Aristoteles refutat) licet ex illo quinto contueri. interlocutor hic Glauco intelligatur. Sed capita ferme, & rerum summam de republica Platonis (quam primam rempublicam Socrates Aristoteles appellat) collegimus in primo Hecatonomiarū: quas post Politicorū & œconomicorū libros subiunximus. ut non sit tantus labor huius disciplinæ studiosis: euoluere Platonem. **S**ed quemadmodum Arcades. Vitam pastoriam olim viuebant Arcades, morantes in agris separati, sæpe loca demutantes & palantēs homines. de quibus Pythia ad Lacedæmonios Multi apud Arcadiam vescentes glande viri sunt. Qui te reijcient.

Idathyrsus. Et ex oratione Idathyrsi: apud Scythas neq; oppida sunt, neq; culti agri. author Herodotus. **Q**uapropter æquale reipensum ciuitatem conseruat: ut in Ethicis dictum est. Ex tertio capite quinti Ethicorum cognoscitur: commune iustum per quod societates continentur, æquale esse. sed communium distributiuum: æquale secundum dignitatem, & geometricam medietatem. commutatiuum autem, quo omnium commutantium & opificum societates continentur, conseruanturq; ex quarto eiusdem quinti secundum numerum & arithmeticam medietatem esse æquale. Et capite primo nomi: æquale reipensum aut secundum dignitatem aut numerum: amicitias, ciuilesq; societates saluare.

De republica Socratis: improbatio.

Cap. II.

Nimvero nec si optimū sit vnā q̄ maxime esse ciuitatē: non tamen id demonstrari videtur ex sermone: si omnes simul dicant meum & non meū. hoc enim Socrates putat esse signū ciuitatis perfecte vnitæ. At enim verbū omnes, duplex est. Si igitur tanq̄ singuli: forsā esset magis, quod efficere vult Socrates. singuli enim eundem filium suū esse dicerent: & mulierē eandem. & de substātia & facultatibus quibusuis eodē modo. nunc autē non ita dicunt, qui cōmunibus utuntur mulieribus & filiis: sed omnes quidē, at non ut singuli ipsorum. eodē modo de facultatibus, omnes quidē: sed nō ut singuli eorū. **Q**uod igitur aberratio quædā sit in verbo omnes, manifestū est. nā & vocabulū omnes & vtraq; & imparia & paria dicūt propter duplicitatē, & in sermonibus posita litigiosos faciunt syllogismos. quare hoc ipsum omnes dicere, vno quidē modo bonum est, sed nequaquā possibile: alio autē modo nihil cōsentaneū. Habet præterea quod dicitur: nocentū aliud. quod enim multorum cōmune est: in eo minima adhibetur diligentia. nā de proprijs maxime curant homines. de cōmunibus autē minus, q̄ de eo quantū singulis competit. tanq̄ enim alio curante: ab alijs negliguntur. quæadmodū in seruilibus ministerijs: famulantes multi interdum deterius inseruiunt q̄ pauci. **F**iant etiam vniciq; ciuium mille filij. & ipsi non ut singulorū: sed ut cuiusuis, quiuis similiter est filius. quare omnes similiter negligent. **P**ræterea hoc modo singuli ciuiū, meus est dicent, de eo qui bene agit aut male (quotcūq; cōtigerint numero) dicēt hoc modo videlicet, meus est aut illius de singulis ex mille, vel quotquot ciuitas nata sit, & hoc dubitantes. nam incertum est: cui contigerit genuisse filium, & saluū esse genitum. Atqui vtrum præstat sic dicere meū, ita vocātes vnūquēq; duorum milliū, & decem milliū: an magis ut nunc in ciuitatibus meū vocāt, hic quidē filiū suum, ille fratrem suum, ille nepotem, aut per aliam quandam coniunctionē ex cōsanguinitate vel familiaritate, & affinitate illius primū, vel suorum, & præterea alium sodalem, alterū cōtribulem? præstat enim esse propriū nepotem: q̄ illo modo filiū. **Q**uinimō nec vitari quidē potest: quin suspicentur à quibusdā fratres & filij, & patres & matres. nā per similitudinē natorum ad parētes: necessariū est ut fidem de se inuicem recipiant. quod tradunt quidā qui terræ ambitus describunt. esse enim aiunt nonnullis superioris Lybiæ populis mulieres cōmunes: filios tamen partiri secundum similitudines. Sunt enim sceminæ quædā etiam aliorum animalium ceu equæ & boues: quarum ea natura est, ut simillimos genitoribus ædant foetus, ut equa illa apud Pharsaliam, nuncupata iusta. **P**ræterea huiusmodi molestias non facile erit vitari ab ijs, qui eam statuunt communitatem: puta plagas & neces partim voluntarias partim inuoluntarias, & rixas & iurgia. quæ nefas est committere aduersus parentes & propinquos: magis quā aduersus extraneos.

Communitas mulierū reprobatur. Socrates.

Lybia superior.

Pharsalica equa.

Sed frequentius illa euenire necesse est, vbi ignorant: q̄ vbi sciunt. & ea si contingant, a scientibus expiationes debito modo fieri possunt: ab ignorantibus vero, ne vna quidem fieri potest. ¶ Illud etiam absurdum: quod qui filios cōmunes fecerunt: coire solum, amantes vetuerunt, amare vero non vetāt, nec alios vsus, quos esse patri ad filios & fratri ad fratrem, omnium difformissimum est, cum & amare solum, aliquid absurdum sit. & non aliam ob causam coitionē illorum vetuisse, nisi quia nimia voluptas sit inde prouentura: sed quod pater sit aut filius, aut fratres ob eam rem nihil putare referre. ¶ Videtur autem magis prodesse vt agricolis cōmunes sint mulieres & filij, q̄ custodibus. minus enim erit amicitia si cōmunes sint nati & mulieres. enimvero tales sint quibus imperatur, oportet: quo ipsi pareant imperio, nec res nouas in ciuitate moliantur. ¶ Penitus autem contrarium eueniat necessarium est ob huiusmodi legem quam ea sint quorum causa optimas leges esse oportet, & q̄ id cuius gratia Socrates censet ita instituendum de natis & mulieribus. amicitia enim putamus maximū esse bonum ciuitatibus. nam sic minime seditionibus agitabuntur. ¶ Sed vnam esse ciuitatem laudat maxime Socrates: quod & videtur, & ipse ait esse amicitia opus vt in amatorijs sermonibus scimus dicentem Aristophanem: propter eximiam amantium cupiditatem, applicari simul, & ex duobus fieri vnum. hic ergo necessarium est ambos corruptos esse, vel vnum. At in ciuitatibus necesse est amicitiam infirmā fluxamq; fieri propter huiusmodi cōmunitatem: & minime dicere meū aut filium, patrem: aut patrem, filium. ¶ Vt enim parum dulcis multa in aqua diffusum, insensibilem facit mixturam: sic accidit eam adinuicem familiaritatē, quæ ab huiusmodi nominibus prouenit curare minime, esse necessarium in tali republica, vel patrem vt filij interest, vel filium vt interest patris, vel fratres inuicem. ¶ Duo enim sunt quæ faciunt homines curam habere & amare: proprium scilicet & affectio. quorum neutrum sit necesse est in huiusmodi republica. ¶ Insuper translatio illa natorum ex agricolis & artificibus in custodes, & ex his in illos: magnam continet difficultatem quemadmodum tandem fiet. & cognoscant necesse est dantes & transferentes: quibus quos dedant. ¶ Præterea superius etiam dicta magis in his necessarium euenire: puta rixas & plagas, & amores, & cædes. nam non amplius appellant custodes fratres & filios, & patres & matres, qui alijs ciuibus deduntur: & rursus qui ex custodibus, alijs ciuibus, vt caueant tale aliquid perpetrare propter consanguinitatem. De cōmunitate igitur natorum & mulierum: determinatum sit in hunc modum.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Stendit rationem Socratis inuvalidam esse. vult enim Socrates signum esse ciuitatis perfecte vnitate: si omnes pariter dicere possint meum, & non meum. id enim non accidit. Primo. Nam omnes vocabulum, anceps est: quod nunc ad vniuersam collectionem refertur, nunc vero ad collectionis singulos. si igitur singuli possent dicere de muliere eadem, de filio eodem, deq; eisdem facultati-

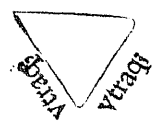
bus, meum: forsitan magis signum esset ciuitatis perfecte vnitate. nunc autē ita singulos eorum dicere, qui cōmunibus vtitur mulieribus, filijs & facultatibus, impossibile est. sed omnes: vt tota quædam collectio, non vt singuli eorum. ¶ Secundo. quia Socraticam rationē paralogissimum quendam esse, ratione vocabuli omnes: statim perspicuum est. nam vocabula omnes & vtraq; in disceptationibus posita: litigiosos faciunt syllogismos, & paria & imparia dicunt ob duplicitem. quare omnes posse meum dicere vno modo & vt singuli, cōsentaneum sit, ad id quod intendit Socrates: sed nequaquam possibile. alio autem modo vt omnes, non vt singuli posse id dicere: nihil ad id quod colligere nititur consentaneum. ita enim nunc etiam dicere queant: vbi neq; mulieres, neq; liberi neq; facultates communes existūt. ¶ Tertio. Præter id quod ratio Socratis sophisticam hallucinationem continet: sua vxorū, liberorū, facultatūq; cōmunitas, nocuentū aliud habet, quod ciuitatis res, neglectui habentur. nam in eo quod multorum commune est: minima adhiberi solet diligentia. siquidē de proprijs, maxime curant homines: de communibus autē longe minus, quam de ijs quæ singulis quibusq; competunt. veluti enim alio cōmunia curante: ab alijs negliguntur. ceu in feruilibus ministerijs accidere solet: multos famulantes interdū deterius quam paucos inseruire. ¶ Quarto. Eadē etiā in filijs, quæ in facultatibus: negligentia obtinget. nam ex hac mulierum cōmuni abusione: fiunt vnicuiq; ciuium mille filij. & ipsi non vt singulorū, sed vt omnium: quibus similiter est filius. quare omnes similiter negligent. ¶ Quinto. Præterea non alio modo contingat singulum queng; ciuium dicere de eo qui bene agit aut perperā, quotquot numero sint: q̄ hoc pacto, videlicet meus est vel illius, hoc modo dicens de singulis ex mille, vel quotquot ciuitas nacta fuerit, & id quoque dubitans. nam incertum est cui contigerit genuisse filium, & saluum esse genitum. sed an præstat ciues sic dicere meū, ita vocantes vnūquēq; duorum millium, & decem millium: an potius vt nunc in ciuitatibus meum vocant, hic quidem filium suum, ille fratrem suum, ille nepotem, aut alia quadam coniunctionis appellatione ex consanguinitate, familiaritate, aut affinitate primū sui ipsius vel suorum, & præterea alium sodalem, alium contribulem? Et certe præstat proprium esse nepotem: quam illo modo filium. ¶ Sexto. vitari nequit à quibusdam (esto esset ea cōmunitas) quin suspicentur quibusdam proprii fratres, filij, patres, atq; matres. nam per similitudinem natorum ad parentes: necessarium est, vt fidem de se inuicem recipiāt. quod & tradunt quidam accidere, qui terre ambitus negociandi causa circumeūtes experti sunt. aiunt enim in superiore Lybia, mulieres quasdam communes esse: attamen filios secundum similitudines dispartiri. sunt autem & aliorum animalium foeminae quædam, ceu equæ & boues: quarum ea natura est, vt simillimos genitoribus ædant foetus. vt equa illa apud Pharsalū, iccirco nuncupata iusta. quid mirum igitur: si mulieres nonnunq; parentibus similes ædunt filios, & non posse esse illā liberorum cōmunitatē, vt Socrates volebat. ¶ Septimo. Si ita instituatur cōmunitas: haud facile erit has vitari erga parentes & consanguineos molestias. plagas inquam, & necesse, tum voluntarias, tum inuoluntarias & rixas & iurgia. quæ nefas magis est: aduersus parentes & propinquos committere, quam aduersus extraneos. at qui frequentius illa eueniant necesse est: vbi parentes propinquosq; ignorant, quam vbi discunt. adde etiam si ista a scientibus perpetrentur: posse expiationes debito modo fieri. at si ab ignorantibus: nulla profus expiatio fit. ¶ Octauo. Quia Socrates qui hanc cōmunitatem inducit: adamare non vetat, suauari, & reliqua id genus (concupitu duntaxat excepto) quæ esse patri ad filios, & fratri ad fratrem, omnium indecentissimum est, cum & adamare solum, quippiam sit absurdum. concubitum autem non aliam ob causam videtur prohibuisse: nisi quia nimia voluptas inde prouentura sit, quod autē pater sit aut filius, aut fratres adinuicem, ob eam rem nihil putare referre. ¶ Nono. Si Socrates mulieres & natos voluit esse communes: id magis agricolas quam custodes, ciuitatisq; principes decessisset. nam si nati atq; mulieres cōmunes erunt: minor erit amicitia. at vero tales, minusq; cōspirantes amicitia sint ij, quibus imperatur oportet: quatinus ipsi pareāt imperio, neq; noua in ciuitate machinetur. cuiusmodi sunt agricolæ. ¶ Decimo. Quia ob huiusmodi Socraticā legem: necessarium est contrariū eorum euenire, quorū recte latæ leges, causæ esse debent, & contrariū illius cuius gratia censet Socrates, ita de natis ac mulieribus esse instituendū. nā amicitia existimamus ciuitatibus maximū esse bonū quam vt visum est: aut tollit aut imminuit, ob huiusmodi cōmunionis inductionem Socrates. ¶ Vndecimo. Cæterū ciuitatē vnā esse maxime laudat Socrates, quod id (inquam) vnū esse, & videtur & asserit ipse esse amicitia opus. quemadmodū in amatorijs sermonibus Aristophanes ait: propter scilicet nimiam amantium cupiditatē cōglutinari, & ex duobus effici vnū. sed id profecto ridiculū. quo pacto enim

coalescūt, & ex duobus fit vnum: nisi aut ambo aut alter eorū corrūpatur: verum ob huiusmodi cōmunitatem: necesse est in ciuitatibus amicitia imbecillē, debilemque fieri, & minime patrem dicere meum filium, & filium item minime dicere meū patrem. ¶ Duodecimo. Sed esto seniores, filios iuniores appellitent, & contra iuniores vocent seniores patres: id perparū valuerit. nam vt parum dulcoris multa aqua dilutum temperaturā insensibile facit: sic accidit in ea familiaritate, quæ ab huiusmodi nūcupationibus prouenit, & minime curare filium eum, quē vocat patrem vt deceret patrem curari: & contra, qui vocatur filius, minime curari vt deceret filium. ¶ Tertio decimo. Duo sunt quæ homines inducunt & ad curandum & ad amandum: proprium scilicet & affectio. atqui in huiusmodi Socratica republica: neutrum affit necesse est. cura igitur perpauca, atque perpauca amicitia. ¶ Quarto decimo. Translatio natorum ex agricolis & artificibus ad custodes, & contra ex custodibus ad agricolas, ne nati parentes, & parentes natos agnoscant: non recte se habet. at difficultatem continet immodicā: quo pacto id fieri tandem queat. nam & dantes & transferentes cognoscant oportet: quibus dent, & etiam quos dent. valeant igitur tandē agnoscere parentes natos, nati que parētes. ¶ Quinto decimo. Et esto per huiusmodi translationē, neque parētes neque nati agnoscat: tanto magis tamen superius allata grauamina contingunt, rixæ inquam, & plagæ, & cædes & illicitæ (maxime cōsanguineis) adamatōes. nam qui alijs ciuib⁹ deditur: non amplius custodes, fratres, & filios, & patres, & matres appellant: neque rursus qui ex ijs qui custodiūt trāserunt in alios ciues: quo min⁹ caueāt quippiā huiusmodi flagitiorū peccare, ob cognationis reuerentiā. Sed de cōmunitate natorū ac mulierū dictū sit hactenus.

ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

Nam & vocabulum omnes & vtraque: & paria & imparia dicunt. Quomodo paria & imparia dicunt: hoc pacto. tria & tria si totam collectionem respicis: vtraque paria. si collectionis singula: vtraque imparia. textitur paralogism⁹ quod imparia sunt paria hoc pacto. tria & tria vtraque paria. & tria & tria vtraque imparia. imparia igitur paria. & ita quatuor ternarijs mōstratis: omnes dicis pares collectim & vt omnes, & omnes dicis impares singulatim & vt singuli. & simili pacto paralogismū facis: quod imparia sunt paria. ¶ Nam incertum est cui contigerit genuisse filium. In re illa publica Socratis incertū esset: tum quod mulieres cōmunes, quas sine delectu ciues congregarentur, tum quod statim natis pueris, extra urbem deferūtur ad ouile, vt ne vnq̄ quidē matres agnoscere possint. ¶ Quinto nec vitari. sextam rationem adducit Aristoteles. quia (vt dictum est) iubet Socrates natos pueros, statim ad gregem deferendos, ne à parentibus agnoscat. Verum ob similitudinem natorum ad parentes: id aliquando deprehendatur necesse est. Quod ex historijs facile est deprehendere. & Plinio authore: quædam similes auo pepererunt, quædam geminos alterum sibi, alterum patri similem, quædam semper sibi similes, quædam semper similes patri. vt etiam Homerus dicit Penelopen similem patri peperisse Telemachū. sunt & quædam quæ neutri similem pariunt. nam Artoon plebeus Antiocho regi Syriæ similis. magno Pōpeio Vibius Plebe⁹, & Publicius seruitute liberat⁹ similes. Monogenes coquus: patrem referebat Pompei. & Proconesia (authore Solino) ex duplici adulterio: duos edidit. vtrunq; suo patri similem. & innumera talia. Et equa Pharsalica, icetus equis qui inibant similes: semper reddebat. Causam dicerent philosophi forsā hora conceptus, similitudinē ineuntium equorum, in parte imaginatiua impressionem: & ita de liberis cum parētes referunt. sed an ita an secus sit: nihil ad præsens referat. ¶ Aiunt in superiore Lybia. Lybia eadem est quæ Africa. & dicit in Lybia superiore propter Auses vicinos Nomadibus, & Agathyrsos: de quibus in annotatione superiore, numero 3 dictū est. ¶ A scientibus expiari debito modo possunt. certi modi expiandi apud gentiles olim erant: cum quis conuitia, verbera, plagas, aut necem parentibus aut propinquis intulerat: quæ quidē purgationes & expiationes pro ritu eorū à sacerdotibus fiebāt, fallaces quidē. at nunc per exomologesin, id est confessionē, & poenitentiam verè fiunt scelerū expiationes, & emūdationes animæ. ¶ Vt in amatorijs sermonibus scimus dicentem Aristophanem. Amatorijs sermonibus: id est in symposio siue conuiuio Platonis. vbi Aristophanes inducitur narrare impudentissimā (vt ita dicā) fabulam, & merū deliramentū, de sectione hominū ab Ioue facta: vt ex vnoquoque duo fierent: & de infano amore commiscendi: vt rursus duo in vnum cōsenserent. ceu de Salimace & hermaphrodito fabulatur, cū dicit Ouidius, Corpora iunguntur, faciēsq; inducitur illis: Vna. & reliqua. sed asserre fabulam vt Aristophani enarrata tribuitur: neque cōsiliū meū est, neque vt quis vnquam ad tam nefaria legenda cōtaminet oculos, consuluerim. incestant enim talia mentem: nisi protinus oblata, tanq̄ præsentanea venena refugiantur.

paria. imparia.

Tria & tria

III III

paria. imparia.

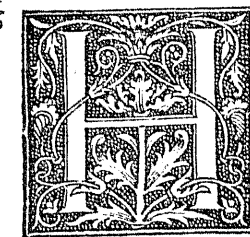
Terna rij

III III III III

- Homerus.
- Penelope.
- Telemach⁹
- Artoon.
- Antiochus.
- Pompeius.
- Vibius.
- Publicius.
- Monogenes.
- Proconesia
- Solinus.

- Plato.
- Aristophanes.
- Ouidius.

De cōmunitate facultatum, & nonnullis incommodis reipublice Socratice sequentibus. Cap. III.

Is consequens est de rebus quæ possidentur considerare: quomodo sit constituendum illis, qui in optima republica versari debeāt. vtrum cōmunes esse debeant, an nō cōmunes. Hoc seorsum scrutandum est (nec simul cum ijs quæ de natis & mulieribus lege statuuntur) dico autem circa res, vtrum (etsi sint nati mulierēsq; separatim: quæadmodū nunc sunt omnibus) præstet tamen res esse cōmunes & vsus. puta vtrum præstet fundos esse seorsum, fructus vero in cōmune conferre: quod apud quasdam fit gentes. vel cōtrā, solum quidem cōmune esse, & cōmuniter coli, fructus autem partiri in proprios vsus: quod etiā face re dicuntur quidā barbarorū. vel etiam fundos & fructus esse cōmunes. ¶ Si ergo alij essent agricolæ: alius esset modus & facilior. sed cum ipsi sibi laborent: ea quæ ad possessiones attinent, plures præbebunt difficultates. nam si in fruendo & laborando non sint pares: necesse est incusationes existant contra fruētes quidem & consumentes multa, parum vero laborantes, ab his qui minus consumunt & multū laborant. ¶ Omnino autē conuictus & cōmunitas rerum humanarū omnium, difficilis est, & maxime in talibus. Probant autē eorum qui vnā peregrinātur societates: quorum pleriq; serē inter se dissident, de paruis vilibusque rebus offensi. Nos quoque etiam ministris illis plurimū aduersamur: quibus maxime vtimur ad circularem famulatū. cōmunes igitur habere res: has & alias huiusmodi continet difficultates. ¶ Eo autem modo quo nunc fit si insuper moribus & moderatione legum reclarum honestetur: non parum distabit. habebit enim vtriusque cōmoda. dico autē vtriusque: videlicet eius quæ cōmunes sunt res, & eius quæ propriæ. oportet enim omnino vt res sint propriæ: sed quodāmodo communes. curæ enim diuersæ: incusationes adinuicem non parient. immò proficient: vt pote ad propriū vnoquoque sedulo incumbēte. at vero ob virtutem erunt ad vsū (vt est in proverbio) amicorum cōmunia. ¶ Est autem etiam nunc quibusdam in ciuitatibus in hunc modum subscriptū: ne putetur impossibile. & præcipue in ijs quæ bene gubernantur, aliqua sunt & aliqua esse possunt. propria enim vnusquisque possidens: partim vtilia facit amicis, partim vtitur communibus. vt in Lacedæmone seruis vtuntur vicissim tanq̄ (vt ita dicam) proprijs: & præterea equis & canibus si forte in vijs, in agris, per regionē quis indiguerit. patet igitur esse melius, vt propriæ sint res: sed vsu facere illas communes. quæadmodū autē hoc fiat: legislatoris erit prouisio. ¶ Est sanè inenarrabile: quantū intersit ad voluptatem, considerare aliquid esse propriū sui, non enim frustra quisque ad seipsum amicitiam habet. est vero id naturale. Sed cū amator sui reprehenditur iuste: non id reprehenditur quia se amat, sed quia magis quàm oportet se amat, quemadmodum & amator pecuniarū. nam amant omnes (vt ita dixerim) talia. attamen & largiri & opem ferre c. iij.

Communitas rerum Socratis reprobatur.

Lacedæmonij.

amicis aut hospitibus aut sodalibus dulcissimum est: quod sit si proprie sint facultates. hoc autem non contingit illis: qui nimis unam efficiunt civitatem. Et praeter haec, duarum virtutum opera manifeste tollunt, temperantiae ergas mulieres alienas (ab ea enim quae aliena est: honestatis opus est se ob temperantiam abstinere) & liberalitatis circa res possessas. neque enim discerni poterit liberalis: neque liberalem operationem faciet ullam. nam in usu earum rerum, quas ipsi possidemus, liberalitatis est opus. ergo eiusmodi legis positio faciem habet apparentem atque humana videri possit. auditor enim libenter recipit, putans fore mirabilem quandam amicitiam omnibus erga omnes: praesertim cum quis incommoda accusat rerum publicarum nunc provenientia, ex eo quia non sint communes omnium facultates, ceu litigia ex contractibus, falsorum testimonium iudicationes, divitum adulationes, quorum nihil sit propter proprietatem: sed propter improbitatem. cum etiam res in communi habentes, rerumque utentes communione: multo magis inter se dissidere videamus, quam eos qui separatim possident. sed videmus paucos qui in communi res habent: dissidentes esse adversus multos congerentes proprias facultates. Insuper aequum erat referre: non solum quantis malis privabuntur si communitatem rerum habebunt, sed etiam quantis bonis. videtur autem omnino impossibile esse illa vita. Causam vero Socrati huius erroris putandum est: suppositionem non rectam fuisse. oportet enim quodammodo unam esse civitatem & domum: sed non penitus. est enim quo si procedat: non erit civitas. est etiam quo erit quidem prope, ut non sit civitas, deterior civitas. veluti si quis concentum faciat unisonum, & versum pedem unum: sed oportet cum sit multitudo (ut prius diximus) per disciplinam, communem & unam efficere. & eum qui disciplinam sit habiturus putantem per illam studiosam facere civitatem: absurdum est per talia quadam instituendam putare (ac non per mores & per philosophiam & per leges) veluti ea quae circa possessiones sunt in Lacedaemone, & comestiones in Creta, quarum legislator communione induxit. Neque id sane ignorandum est: quia oportet ad multum tempus ac multos annos inspicere in quibus haudquam lateat, si haec recte se habuerint. ferme enim omnia inuenta sunt quidem: sed alia non inducta, alia ab expertis repudiata. maxime autem id apparet: si quis per opera inspiciat rempublicam sic institutam. non aliter enim poterit fecisse civitatem: nisi separet illa atque distinguat, partim in comestiones, partim in partes tribuum, partim in tribus. Quare nihil aliud continget lege provisum esse: nisi ut custodes agrum non colant, quod & nunc Lacedaemonij facere tentant. Modus vero totius reipublicae, quis futurus sit in communicatione degentibus: neque Socrates ipse inquit, neque dictum facile est. & licet ferme multitudo civitatis, diversorum civium est multitudo: de illis nihil determinatum est. an & agricolis communes esse facultates oportet: an proprias singulorum. praeterea utrum mulieres & pueros proprios: an communes. si enim eodem modo communia sunt omnia omnium: quid different isti ab illis custodibus,

Lacedaemō
Creta.

Lacedaemo
nij.

vel quid plus erit istis qui sustinent eorum imperium, vel quam ob causam imperium sustinebunt, nisi forte machinentur aliquid tale quale Cretenses? illi enim caetera omnia servis permittentes, solum illis gymnasia veterunt, & armorum possessionem. Quod si eo modo quo in alijs civitatibus apud illos talia erunt: quis modus erit communitatis? necesse enim erit duas civitates in una esse civitate: & eas inter se contrarias. facit enim alios quidem custodes quasi in munitione: alios autem agricolas & artifices, & alios civis. Litigia vero, & iudicia, & quaecumque alia mala civitatibus provenire inquit: omnia provenient & istis. quamquam dicat Socrates fore ut non multum legibus indigeant, propter disciplinam: veluti circa res urbanas, & circa forum, & alia huiusmodi, legibus, tribuens solum disciplinam custodibus. Insuper dominos facit suarum rerum, agricolas & tollere permittit. at multo magis verisimile est eos fore difficiles & fastu plenos, quam eos quos apud quosdam vocant ilotias & penestias & dulias. Enimvero siue necessaria sint haec similiter, siue non, nihil nunc quidem determinatum est. neque de consequentibus quae sit eorum civilis administratio, & disciplina, & quae leges. Est autem neque facile reperire, neque parum referens: quales hos esse oportet ad conservandam custodum communione. At vero si mulieres facit communes, facultates vero proprias: quis curam habebit rei domesticae, ut habent agriculturae, viri, quibus etiam sint communes facultates, & agrorum mulieres? Absurdum etiam ex bestiis facere similitudinem, quae conveniat eadem efficere mulieres quae viri: ad quas nequaquam cura rei domesticae pertinet. Periculosa est insuper magistratum constitutio: quam facit Socrates. facit enim ut semper sint iidem. at hoc seditionis est causa etiam apud illos, qui nullam possident dignitatem. quid ergo apud bellicosos & animosos viros? Quod autem necessarium sit ipsum eisdem semper magistratus facere: patet. non enim aliorum modo, & modo aliorum miscetur animis divinum illud aurum: sed semper eisdem. inquit autem quibusdam statim a genitura aurum misceri, quibusdam argentum: aere vero & ferrum illis, qui & artifices futuri sunt, & agricolae. Praeterea custodibus felicitatem auferens: totam inquit civitatem facere beatam oportere legislatorem. at impossibile est totam beatam esse: nisi aut plurimam, aut omnes partes, aut quaedam habeant felicitatem. non enim eorundem est felicitas: quorum & integrum. nam ipsum contingit totum existere, & si nulli partium: at felicitatem impossibile est. quod si custodes non erunt felices: qui tandem alij? non enim artifices quidem, neque multitudo sordidorum. Illa igitur respublica de qua Socrates locutus est: has continet difficultates, & alias his non minores.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

6 T communitatem natorum ac mulierum refutavit superiore capite Aristoteles: aequae & hic facultatum rerumque communitatem. primam quaestionem huiusmodi proponens: utrum si nati & mulieres separatim sint, quemadmodum nunc sunt passim: praestet tamen atque melius sit rerum esse communitatem, & communes rerum usus. id est utrum praestet fundos proprios esse, & fructus in commune ferendos: an contra, fundos communes esse communiterque coli, & fructus partiri in usus proprios.

an utrosque & fundos & fructus esse communes. ¶ Ostendit non conducere villo dictorum modorum: rerum, facultatum, possessionum, ve esse communionem. Primo, quia rerum communitas: facilius esset si alij essent agricolae, & non de communitate. verum cum nunc ipsi, sibi laborent: res ipsae si communes erunt, plurimas afferent difficultates. nam si ipsi & utendo & laborando non fuerint pares, tantumque percipiant, quantum laborauerint: incusationes & querelae oriuntur ab ijs qui minus consumunt & multum laborant, contra eos qui multis utuntur consumunt quae multa, parum vero laborant. ¶ Secundo, quia omnino conuictus & rerum quarumcumque humanarum communitas: difficilis est vel maxime talibus, quorum nonnulli multum laborant, alij autem aut parum aut nihil, quod manifesto declarant eorum societates, qui vna peregrinantur: quorum plerique inter se dissident, de calceolis, minutisque rebus offensi. & nos etiam ministris illis plurimum succensere solemus: quibus maxime ad ancillarem famulatum utimur. tanto magis igitur illi ad rerum omnium communionem dissidebunt: quorum alij multum laborabunt, & alij non. communes igitur habere res: has continet difficultates. ¶ Tertio, quia facultatibus eo se modo habentibus quo nunc, si insuper moribus, & rectorum legum moderatione ornentur: non parum id ab illa facultatum communitate differet. nam horum utriusque, & quod res sint communes, & quod propriae: comoda retinebit. expedit namque omnino ut res sint propriae: sed quodammodo communes. nam cum res erunt propriae: curae diuersae, incusationes & querelae inuicem non parient, quinimodo proficiunt, utpote vnoquoque ad proprium sedulo incubente. sed cum accesserit huiusmodi morum & rectorum legum institutio: tunc ob virtutem erunt omnia ad vsum (ut est in adagio) amicorum communia. ¶ Quarto. Ne id putetur impossibile: est etiam nunc in quibusdam ciuitatibus hoc modo subfiguratum. & praecipue in ijs quae bene gubernantur: aliqua quae diximus insunt, & aliqua inesse possunt. nam in huiusmodi ciuitatibus, propria vnusquisque possidens: quaedam facit vtilia amicis, quibusdam vero utitur communibus. ceu in Lacedaemone: seruis utuntur vicissim, ac si essent (ut ita dicam) cuiusque proprii. & praeterea equis & canibus: si forte in via, aut per regionem in agris, quispiam egerit. patet igitur praestare res proprias esse: sed amicitia & charitate illarum vsus communes facere. verum quo pacto id fiat: legislatoris providere proprii opus, atque officium est. ¶ Quinto. Dictum sane haud facile fuerit: quantum intersit ad voluptatem considerare quippiam esse proprium sui. neque enim frustra quisque ad seipsum amicitiam gerit (est vero id naturale) quare & ad sua. Sed dices, Cur igitur amator sui reprehenditur? prompta est responsio: quae adhibeatur. nam cum amator sui iuste reprehenditur: non id reprehenditur quod se amat, sed quod magis quam oportet se amat, quae admodum & amator pecuniarum. nam omnes (ut ita dicam) talia amant. ¶ Sexto. Enimvero largiri & opere ferre amicis, aut hospitibus, aut sodalibus: delectabilissimum est. id autem fit: si propriae facultates affluunt. non autem contingat illis qui facultatum omnium communionem inducunt: & qui nimis vnam ciuitatem efficiunt. non expedit igitur facultates atque res, eae quae possidentur: omnibus esse communes. ¶ Septimo. Praeter haec quae dicta sunt: qui mulierum & facultatum communionem inducere moluntur, duarum virtutum opera manifeste tollere videntur, temperantiae videlicet & liberalitatis: temperantiae quidem erga mulieres alienas. nam ab ea quae propria non est: honestatis opus est, sese ob temperantiam continere. liberalitatis vero circa facultates, resque possessiones. qui enim fiat ut liberalis appareat, liberalemve operationem faciat vllam? nam in vsu earum rerum quas ipsi possidemus: liberalitatis opus situm est. Huiusmodi ergo legis positio facie tenuis est apparens, & quae possit humana videri. audiens autem, spontaneus alacereque suscipit: ratus fore admirabilem quaedam amicitiam omnium ad omnes, tum maxime cum quis incumoda accusat rerum publicarum, nunc ea prouenientia de causa, quod non communes sint omnium facultates. ceu litium contestationes super contractibus, ex falsis testibus iudicia, assentationes erga diuites, & id genus talia. Verum agnoscere oportet: nihil horum propter proprietatem euenire, sed propter improbitatem. cum etiam ij qui res in communi habent, quique rerum communi utuntur: multo magis inter se dissidere videamus, quam eos qui separatim possident. videmus etiam eos qui in paucis numero sunt, res in communi habentes: disceptantes aduersus multos, proprias congerentes facultates. ¶ Octavo. Aequum praeterea erat referre non solum quae malis priuabuntur, si communitatem rerum habebunt: verum etiam quantis priuabantur bonis. videtur certe omnino impossibilis illa vita: & causam huius erroris, suppositionem non rectam putandum est Socrati fuisse. nam oportet quodammodo vnam esse ciuitatem, & domum vnam: sed non penitus & maxime vnam, ut putabat Socrates. nam est quo si procedat: non erit amplius (ceu dictum est) ciuitas. est etiam quo si procedat: erit propemodum, ut non sit ciuitas, iam deterior ciuitas, veluti si quis faciat concetum vnisonum, & carmen

pedem vnum. sed oportet cum sit multitudo: per mores, & rectorum legum institutionem (ut dictum iam est) communem & vnam efficere. eum porro qui moderandae ciuitatis disciplinam sit accersiturus, & arbitrandem per eam ciuitatem fore studiosam: absurdum est per talia quaedam qualia sunt ea quae circa possessiones sunt in Lacedaemone, & comestationes in Creta (quarum legislator communionem induxit) arbitrari ciuitatem dirigendam, ac non potius per mores, per philosophiam, & per leges. ¶ Nono. Quia id minime latere debet, ad rectam gubernandae ciuitatis disciplinam: oportere inspicere ad longinquum tempus & plurimos annos, in quibus nequaquam lateat rectene se habuerint an secus. nam ferme omnia sunt adinueta: sed quaedam non inducta, alia vero a peritis refutata. quam quidem rem Socratem minime fecisse constat. quod vel maxime apparet: si quis per opera huiusmodi constitutam rempublicam inspiciat. non enim poterit Socrates ciuitatem constituere: nisi separet illa atque distinguat, haec in comestationes, ista in fratruales, illa vero in tribus. quare si inspicitur: continget nihil aliud Socratica lege prouisum esse, nisi ut custodes agrum non colant. quod & nunc facere tentant Lacedaemonij. ¶ Decimo. quia quis modus futurus sit totius ciuitatis, illis quidem in omnium rerum communicatione degentibus: neque Socrates dixit, neque dictum facile est. & omisit quae plurima. nam tamen si ciuitatis ferme multitudo diuersorum ciuium sit multitudo: de illis ab eo nihil discussum est. vtrum scilicet agricolis communes esse oportet facultates. an cuique eorum proprias: vtrum etiam agrorum mulieres & pueros communes esse oportet, an proprios: nam si eodem modo communia erunt omnia agricolis omnibus: quid differet hi ab illis custodibus, vel quid amplius erit ijs qui eorum tenent imperium, vel quam ob causam eorum imperium tenebunt? nisi forsitan aliquid tale machinentur: quale Cretae. illi namque cetera omnia seruis permittebant: sola vero gymnasia illis vetabant, armorumque possessionem. quod si eo modo quo & in alijs ciuitatibus similia erunt & in Socratis republica: quis modus erit communitatis, quoniam ve modo erit communitas? nam necesse iam est duas esse ciuitates in vna ciuitate: & eas inter sese esse contrarias. nam facit alios custodes quasi in munitione: alios autem agricolas, artifices, & reliquos ciues. & reuera lites, incusationes, iudicia & quaeque alia mala alijs ciuitatibus prouenire dicit Socrates: omnia & istis euenient, tamen si dicat Socrates fore ut non multum legibus indigeant propter disciplinam. legibus dico circa res vrbanas & circa forum & alia huiusmodi, tribuens solum custodibus disciplinam. praeterea dominos facit rerum suarum agricolos, & tollere permittit. aut multo verisimilius est eos fore insolentes & elatos, magis quam serui quidam apud nonnullos: quos appellant *ελαστας πτωχους* & *ουλιες*, ita a versione, paupertate, & seruitute dictos. ¶ Undecimo quia nihil nunc determinatum comperitur a Socrate: an quae paulo ante dicta sunt, custodibus & ceteris ciuibus ut agricolis & artificibus, necessaria similiter sint an secus. neque quae consequenter eorum ciuilibus esset administratio. quae disciplina, & quae leges. neque sane facile copertum est, neque parui momenti res pondus habens: quales agricolos, artifices, reliquosque ciues esse oportet, ut custodum conseruetur communitas. At dicit forsitan quispiam: agricolarum mulieres faciet Socrates communes, facultates vero proprias. sed tunc quis curam geret rei domesticae: ut curam gerunt agriculturae, viri? Et illud idem accidat etiam: si agricolarum communes sint & facultates & mulieres. ¶ Duodecimo. Quia etiam absurdum est Socrate ex bestijs sumere similitudinem: quod eadem efficere conueniat mulieres quae & viros decet. quandoquidem ad bestias nequaquam rei domesticae cura attinet. ¶ Tertiodecimo. Quia insuper periculosa est magistratum constitutio: quam Socrates facit. nam facit ut semper sint iidem qui magistratum gerant: verum id seditionis est causa: etiam apud illos qui nulla dignitate, nullaque praediti sunt excellentia. quid igitur erit apud bellicosos & animosos viros? At vero quod necessarium sit Socratem semper eosdem facere qui magistratus administrant: perspicuum est. nam non modo horum & modo aliorum miscetur animis diuinum illud aurum: sed semper eisdem. inquit autem quibusdam statim ab ipso ortus exordio, aurum misceri, quibusdam argentum: aes vero & ferrum ijs qui & artifices futuri sunt & agricolae. ¶ Quartodecimo. Quia cum a custodibus felicitatem auferat, utpote a quibus auferit coniuges proprias, propriosque liberos, & facultatum proprietatem, quae virtutum sunt organa, nihilosecius dicit oportere legislatorem facere totam ciuitatem beatam. Atqui impossibile est totam ciuitatem beatam esse ac felicem: nisi aut omnes, aut plurimae, aut aliqua eius partes habeant felicitatem. non enim eorundem est felicitas: quorum & integrum, eamque subiens rationem. nam fieri potest ut integrum toti conueniat: cum tamen nulli conueniat partium. quod ita de felicitate non est. at vero si custodes felices non erunt: quinam tandem alij? non enim artifices, & vili reliqua multitudo. pars igitur nulla beata. quare neque tota beata. haec itaque respublica de qua Socra-

tes locutus est:has continet difficultates & alias his etiam non inferiores.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Portet enim omnino vt res sint propriæ. Qz expediat omnino res esse proprias: sic antiquæ leges quæ à deo Moli mandatæ sunt, cōtinent. mādauit enim omnia per sortes esse distribuēda, vt libri sacri declarant. Sed cum amator sui reprehenditur iuste. de amatore sui Cap. octauo nomi Ethicorum dictum est abunde: & quis amator sui iure carpēdus & vituperationi subiaceat obnoxius, & quis nō. Partim in partes tribuum, partim in tribus. vbi ponitur hic partes tribuum: erat prius genera, obsecurius sane in re verbū. verū Aristoteles habet φερεγγίς. de qua dictiōe Græci ἐστὶ δὲ φερεγγίς κνείας τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς, id est, est autē phratría proprie tertia pars tribus. ad quam exprimēdā: cum nō facile succurrat vocabulū latinum, partes tribuū apposuius.

Socrates.

Tria Atheniensium gymnasia.

Plutarchus Lycurgus.

Socrates. Glauco.

Socrates.

Leonardus

Socratis secunda respública. Socrates.

Nisi vt custodes agrum non colant. Custodes appellabat Socrates: qui in re militari exercitati, vrbem & regionem incolentes, & arma tenentes vrbis & regionis, deputati essent custodia. Solum illis gymnasia vetuerūt. Gymnasium exercitationis locus, & in disciplinis & in militaribus exercitijs. quomodo dicere solent tria Athenis fuisse Gymnasia, Achaademiam, Lycion, Cynosarges. Ilotias, penestias, dulias. Lacedæmonij eos quorū regiones, oppida, ciuitates bello superabāt, aut in deditiōem accipiebant: habebant pro seruis, & huiusmodi seruorū genus ἑλωτῆες καὶ ἑλωπῆες appellabant: id est Ilotes & Iliotias. Et simili modo suos aut superatos aut deditios Thesali πνεστῆες. & Cretenses suos δουλιῆες appellabant. vt & de ijs adhuc in principio capituli septimi huius cognoscetur. Plutarchus in vita Lycurgi Ilotes nominat: & alij historici (vt res eorū exigit) horum faciunt mentionē. Absurdū est etiam ex bestijs facere similitudinem. In quinto de republica, de quo supra sepe: Socrates Glaucōnē interrogat, Vtrum inter canes gregis: custodes fœminas ipsas censemus vnā, eademque custodire debere, quæ & mares, & vnā venari, ac cætera omnia communiter facere: an fœminas quidem intus quasi domesticas asseruare, tanq̄ ad forensia opera impotentes, propter ipsum catulorum partum & nutrimentū, masculos autem laborem subire, omnēmq; armenti curam gerere: Cōmuniter his omnia tribuimus. Fieri ne potest vt animalī aliquo ad eadem vtaris: nisi eadē ratione nutriueris, erudierisq; Nullo modo. Si ergo fœminis ad eadem vtemur ac viris: in eisdem erudire decet. Certe. Musica autem & gymnastica viros in superioribus erudiimus. Sane. Mulieribus igitur artes hæc similiter, & res bellicæ tribuendæ sunt, ad eademq; vti his decet. hæc inibi Socrates & pærisq; alij in locis: hanc ex bestijs & præsertim canibus, inducit similitudinem. Diuinum illud aurum. In tertio de republica Socrates de magistratib; disserit: & de illo diuino, at fabuloso auro, circa finem inquit. Estis utiq; omnes in ciuitate tanq̄ fratres. sed cum deus vos formaret: quicunq; vestrum ad imperandum idonei nati sunt, aurum in eorum generatione ipsis admiscuit. propter quod honoratissimi sunt. illis autem qui ad auxiliandum: argentū indidit. ferarum deniq; atq; æs: agricolis, & alijs opificibus. Non enim eorundem est felicitas: quorū est integrum. Non est felicitas eadem subiens rationem: quam & integrum. nam integrum soli toti conuenit: nulli autem partium. totum enim dūtaxat integrum & nulla partium integrum. at totam ciuitatem felicem esse. & nullam partium esse felicem: impossibile est. & quod antiqua translatio et ea quæ est Leonardi (vbi integrum posuimus) par habeant: hoc fecit vocabuli ἀετιον (quod Græce habetur) duplicitas, quod nunc par, nunc integrum significat. integrum autem & intelligentiæ & analogiæ quadrat: par vero orationem reddidit haud intelligibilem.

De republica Platonis, quæ & Socratis secunda respública dicitur. Cap. III.

Erme autem similiter circa leges quoque se habet postea scriptas. quapropter & de illa hic respública parte: cogitare parum, melius erit. Etenim in republica de paucis admodum determinauit Socrates: vt de mulierum & natorum communitate, & de rebus possessis, & de institutione respública. Diuisit enim in partes duas, multitudinem habitantiū: in agricolas & propulsatores belli. tertiā ex ijs fecit: qui consultāt & deliberant: & in quibus summa respública consistit au-

thoritas. agricolæ vero & artifices vtrum nullius magistratus an alicuius participes sint, & vtrum arma possidere debeāt, & vnā pugnare an secus: de his nihil determinauit Socrates, sed mulieres vnā censet pugnare debere, ac disciplinā habere eandē quam custodes. cætera vero extraneis peregit sermonibus: & disciplinā custodum qualem esse illam oportet. Legum autem maxima quidem pars: leges existunt. pauca vero de republica dixit: quam cum pergit cōmuniorem facere ciuitatibus: paulatim circumagit in aliam rempublicā. Præter cōmunitatem enim mulierum & rerum possessorū: cætera eadem vtriusq; attribuit rebus publicis. nā & disciplinam eandem & quod abstineant viuere ab operibus necessarijs. Et de comessationibus eodem modo. Præterq̄ quod in illa existimat mulierum quoq; comessationes esse debere, atq; eandem mille habētium arma: hanc vero, quinq; millium. superfluum ergo quiddā & facete captiosum, & nouum & exploratorium omnes Socratis habēt sermones: sed cuncta recte, forsitan difficile: quoniā & de multitudine illa de qua nunc dicebatur (latere id minime decet) quia Babylonia aut quadā alia infinita regione indigebit tanta multitudo, ex qua ocioforum quinq; millia cum mulierum ac ministratium multiplici turba alantur. suppositiones quidē ad optionem faciendæ: non tamen impossibiles. Dicitur autē debere legislatorē ad duo respicere in ferenda lege, ad regionem & homines: addendum est etiam & ad vicina loca, si oportet ciuilitate viuere ciuitatē. nō solum enim necessariū est ipsam talibus vti ad bellum armis, quæ utilia sint in sua regione: verum etiā quæ in aliena. quod si quis huiusmodi non recipit vitā, neq; priuatam neq; publicam ciuitatis: nihilominus tamen oportet terribilem esse hostibus, non venientibus modo in regionē, verum etiā ab euntibus. De modo quoq; rerum possidendarum videndum est: ne forsitan melius sit aliter diffinire & clarius. Tantas inquit possidere oportet: vt modice viuatur. perinde ac si quis dicat vt bene viuatur. verum hoc est nimis generale. & est modice viuere, erumnose tamen. at melius est dicere modice & liberaliter. separatim enim vtrunq; alterum luxuriæ accommodabitur, alterū difficultati. cum soli huiusmodi habitus virtutes sint circa vsum facultatum nostrarū (vt patrimonio mansuete vel fortiter vtī non dicimur. at modice & liberaliter dicimur) eam ob rem necessariū est circa illud istas versari virtutes. Absurdū quoq; est cum facultates adæquauerit: de ciuium multitudine nihil disponere, sed indefinitam relinquere filiorum procreationē, quasi sufficiēter æquatā propter sterilitates quotquot nasci cōtingat. quod videtur nunc quoq; euenire in ciuitatibus. sed opus est aliam certitudinē tūc hoc habeat circa ciuitates quā nunc. nā nunc quidem nemo dubitat: ex eo quod diuisæ sunt facultates in quantacunq; multitudine. tunc vero cum sint indiuisæ: necessarium erit adiuges nihil habere, siue pauciores sint multitudine siue plures. Magis autē existimauerit quis oportere determinatū esse modum procreandorū filiorū q̄ facultatū: vt numero quodam & non plures q̄ determinatū sit procreand-

Babylonia.

Modice, modeste.

Phidon.

tur. & numerus diffiniendus est, respectu habito ad fortunas, si cōtingat decedere aliquos natorum: & ad defectum procreandi cæterorū. ¶ Prætermittere autem id vt in plerisq; ciuitatibus: necesse est egestatis causa sit ciuibus. egestas vero seditiones & maleficia parit. itaq; Phidon Corinthius, vnus ex vetustissimis legūlatoribus: familias censuit æquales permanere debere, & ciuium multitudinē, quāuis sorte distributiones prius habuissent omnes inæquales secundum magnitudinē, at in his legibus contrarium est. Verum de his quē admodum statuendū putemus melius se habere: postea erit dicendū. ¶ Omīssa sunt etiam in his legibus ea quæ ad magistratus pertinet: quemadmodū differant præsidēs à subiectis. Inquit enim oportere quemadmodū ex alio, lanæ filum ducitur quā linis: sic & eos qui præsumt, se habere debere ad eos qui subsunt. ¶ Cum vero totam substantiam augeri dixerit vsq; ad quīcuplum: quare hoc vtiq; nō erit in regione vsq; ad aliquid? ¶ Vidēdum est etiam ne ædificiorū diuisio non prosit ad rem familiarem. duas enim cuiq; domos attribuit separatim diuidens. at difficile est duas habitare domos. ¶ Tota vero constitutio apparet esse neq; popularis status. neq; paucorum potentia: sed horum media quam vocant rempublicam. est enim ex ijs qui arma ferunt. si igitur vt communissimā omnium aliarū ciuitatum hanc constituit rempublicam: recte forsitan dixit. sin vt optimam post primā rempublicam: non recte. ¶ Forsan enim Lacedæmoniorū rempublicā quis magis probabit, vel aliam quandam, magis optimatium. sunt qui dicant optimam rempublicā ex omni genere gubernationū admixtam esse debere. atq; ob id Lacedæmoniorū laudant rempublicam. constare quidē illam ex paucorum potentia, item ex vno principe, populariq; statu affirmant: dicētes regnū vnus esse gubernationē, senatum vero paucorū potentiam, Ephoros autem statum popularē, quoniā Ephori ipsi ē populo sumuntur. alii ephoriam quidem tyrannidem putant: sed populariter regi per comestationes, & alium quotidianū victum. Sed in his legibus dictum est optimam rempublicā ex populari statu constare debere ac tyrannide: quas aut nō reponat quis omnino inter species rerūpublicarū, aut deterrimas omnium esse fateatur. melius ergo dicūt: qui plures cōmiserunt. nam quæ ex pluribus cōstat respublica: melior est. ¶ Deinde nihil videtur habere ex vnus gubernatione, sed ex paucorum potentia ac populari statu: verum ad paucorum potentia inclinare magis. quod patet ex magistratū creatione. nam q̄ ex delectis sortitio fiat: commune est vtriq; sed q̄ necesse sit ditiōres cōtionē habere, & magistratus creare, vel aliud quippiam huiusmodi publicorum negotiorū facere, alios vero præteriri: id paucorū potentia est. Insuper conari vt plures ex diuitibus ad dignitates sumantur, & ad maximas quidem ex maximo censu: paucorum potentia est, & consiliariorum delectio. deliguntur enim cuncti ex necessitate: sed ex primo censu, postea totidem ex secundo, postea ex tertio. verū non omnibus necesse erat ijs qui ex tertio vel quarto. ex quarto autē & quartis, solis ne-

cesse est primis & secundis. postea ex his æqualē à singulis censibus numerum esse monstrandum inquit. erunt itaq; plures & potētiōres qui ex maximo censu sumuntur. quare necesse non est. quod igitur ex populari statu ac vnus principatu non constabit huiusmodi respublica ex his patet: atq; ex ijs quæ postea dicturi sumus cum de ea specie reipublicæ tractabimus. ¶ Habet etiā circa magistratuum creationē q̄ ex delectis deligi possint: quippiam periculosum. nam si aliqui cōspirare velint etiam mediocri numero: semper secundum horum voluntatem fiet electio. In legibus igitur res illa publica, ita se habet.

Q V I N T I C A P. C O M M E N T A R I V S.

- 8 **P**osteaq; monstrauit rempublicam Socratis (quæ decem libris apud Platonem, qui de republica inscribuntur: comprehenditur) infirmam esse & inuolidam, & plurima cōtinere incōmoda: subinde monstrare intendit, eā insufficientē: quam Plato in quinto de legibus scripsit. quæ non minus intelligitur fuisse de mente Socratis. verum quæ improbata est, prima & optima à Platone censetur & Socrate: de qua vero futurus paulo post sermo est, secunda respublica appellatur. Adijcit igitur consimilia fere circa leges, quas postea Plato scripsit: cōtineri. quare cōmodius videtur hic parūper illius reipublicæ considerationi insistere. ¶ Narrat Socratem de paucis admodum determinasse: vt de mulierum & natorum cōmunitate, de ciuium facultatibus, & institutione suæ reipublicæ. instituit enim eam multitudinē habitantium: in duas partes secundo, in agricolas scilicet & propulsores, tertiam ex propulsatoribus cōflat quæ cōsulet & deliberet, & in qua summa sit reipublicæ autoritas atq; ciuitatis dominiū. at vero vtrum agricolæ & artifices nullius magistratus, an alicuius participes sint, & an arma possidere debeant, an secus: nihil determinauit Socrates. sed id censuit: mulieres vnā cum custodibus debere pugnare, & disciplinam eadem quam & custodes habere debere. cætera satis extraneis, parūmq; accomodatīs, oppleuit sermonibus: & quænam esse debeat custodum disciplina.
- 10 ¶ Narrat insuper de ea republica quam Plato scripsit in legibus: eamq; in plerisq; deficere coarguit. ¶ Primo. Quia librorū legum maxima pars leges existunt: & pauca de republica illic differit. sed cum vult rempublicā communiōrem q̄ deceat ciuitates, facere: in quādam nouam alienam circūagit rempublicam. ¶ Secundo. Quia cætera eadem vtriq; reipublicæ insunt: præter cōmunitatem mulierum & facultatū, quæ in prima & in secunda aliter disponuntur. nam vtriq; disciplina eadem est, quōdq; ciues custodēsq; vrbs à necessarijs operib; ceu opificijs & agricultura abstineant, & de comestationibus eodē modo. verū tamen in prima republica: existimat mulierum cōiuiā esse debere, & rempublicam eadem. qui arma teneant: mille possidere. in secunda vero: ponit quinq; millia eorum, qui arma possideant. superfluum igitur quiddam, verutum, nouū, & exploratoriū habent omnes Socratis sermones. atq; q̄ recte cuncta se habeant: id forsitan difficile. quia minime latere decet: pro dicta multitudine, opus esse aut Babylonia aut alia quadam intermina regione. qua tanta multitudo nutriatur: quinq; millium inquam ocioforum, cum mulierum ac famulātium alia longe ingentiore caterua. suppositiones enim etsi ad votum sint faciendæ: non tamen faciendæ impossibiles. ¶ Tertio. Quia dicit legilatore in lege ferenda ad duo respicere: ad regionē videlicet & homines: verum addendum etiam est & ad vicina loca, si debeat ciuitas vitam degere ciuilem. nam non solum necessarium est ipsam talibus ad bellum vti armorū pressidijs, quæ sua in regione sunt vtilia: verum etiam & quæ in aliena. Et quis nulla ciuili vita viuere, aut propria possidendo aut rerum cōmunionē tenendo: nihilominus oportet se terribiles præbere hostibus, non solum in regionem venientibus, verum etiam & abeuntibus.
- ¶ Quarto. Quia non satis aperte circa possessiones est definitum. nam inquit tantas esse oportere: vt modice viuatur, perinde ac si quis dicat vt bene viuatur. id enim nimis generaliter dictū est. nam modice, temperatēq; viuere est: erūnose tamen. verum fatius est vt dicatur: modice & liberaliter simul. nam si separatim dicas vt viuatur liberaliter: id luxui accōmodabitur. si vt modice: & id quoq; penuriæ calamitosq; vitæ. Cæterum cum soli habitus hi, virtutes sint circa vsum nostrarum facultatum (nam patrimonio mansuete aut fortiter vtī nō dicimur: at modice liberalitēq; dicimur) iccirco necessarium est circa patrimonium, nostrarūmq; facultatum vsum has virtutes versari, expedirēq; tantas opes possidere vt &

temperate & liberaliter viuatur. ¶ Quinto. Quia absurdum est cum in secunda republica, Socrates ciuium facultates adæquet, de ciuium multitudine nõ disponere, sed indefinitam relinquere filiorum procreationem, quasi sufficenter equatam propter sterilitates quotquot nasci contigerit, quia id videatur nunc in ciuitatibus contingere. verũ oportet: tunc & nunc aliam circa ciuitates habere certitudinem. nam nunc nulla suboritur ambiguitas. quia non æquantur: sed partiuntur facultates in quantacunq; multitudine. tunc vero cum facultates æquatę sunt & indiuisę: necesse est eos qui adiungentur, nihil habere, siue pauci siue numero multi sint. verum operæpretium magis quispiam dixerit, oportere determinatum esse modum procreandorum filiorum q̄ facultatum: vt numero quodam & non plures q̄ definitum sit procreentur. & numerum illum definire: ratione habita ad fortunas, ad decedentes, si quos natorũ decedere contingat, & ad aliorum sterilitates. id sane prætermittere (vt in plerisque ciuitatibus) vt ægestatis ciuibus causa sit necesse est. egestas vero seditiones, flagitiãq; parit. quare Phidon Corinthius vnus ex vetustissimis legulatores: familias æquales permanere censuit, & æqualem ciuium multitudinẽ, tametsi forte distributas facultates, prius inæquales multitudine, obtinuissent omnes. at in ijs quas Plato scripsit legibus: contrariũ reperitur. verum de his quemadmodũ statuendum melius esse arbitramur: posterior habendus est sermo. ¶ Sexto. Quia in illis legibus, omiffa sunt nõnulla, quę ad magistratus pertinent, insufficienter discussa. ceu quemadmodum differant præsidēs a subiectis. inquit enim oportere quemadmodũ ex alio lanę filium ducitur q̄ lini: sic eos qui præfunt, se habere debere ad subiectos. ¶ Septimo. quia cũ totam substantiam augere posse dixerit vsq; ad quintuplum: cur etiam & in terra vsq; ad aliquid non admittetur? ¶ Octauo. Quia partitio ædificiorũ nõ satis accõmoda rei familiari videtur. nam cuiq; duas domos separatas attribuit. atq; difficile est duas habitare domos. ¶ Nonno. Quia neque tota esse videtur popularis gubernatio, neq; tota paucorum potentia: sed horum media, nonnihil vtriusq; participas. quare si vt cõmunissimam cæterarũ ciuitatum, suam Socrates constituere intendit rempublicam, recte forsitan dixerit: sin vt optimã (cei volebat) post primam, id non recte. ¶ Decimo. Quia forsitan quispiam magis Lacedæmoniorũ rempublicã laudauerit, aut aliam quã libet: quã magis sit optimatium. enimvero sunt qui dicant optimam rempublicã ex omni gubernationũ genere intemperatam esse oportere. atq; eam ob causam Lacedæmoniorum laudant rempublicã: eãmq; huiusmodi esse, & constare ex paucorum potentia, ex principatu vnus, atq; ex populari statu illam astruunt. inquit in republica Lacedæmoniorũ regnum vnus esse gubernationẽ, senatum vero paucorum potentiam, & Ephoriã, statũ esse popularem. quoniã Ephori desumuntur è populo. alij Ephorum potentia, tyrannidem esse putant: sed ob comestationes & alium quotidianum victum, populariter regi. atq; in ijs quas Plato scripsit legibus: dictum est optimam rempublicam ex populari statu cõstare debere atq; tyrannide. quã omnino aut non sunt reponendę inter rerũ publicarum species: aut omnium deterrimę sunt censendę. rationabilis igitur loquitur, qui plures republicas intemperant ac miscet: vt in Lacedæmonica. nam quã ex pluribus constat rebus publicis: melior respublica est ea quã ex tyrannide & statu populari. ¶ Vndecimo. Quia secunda res illa publica, nihil habere videtur ex vnus gubernatione, sed ex paucorũ potentia ac populari statu: sed magis ad paucorũ potentiam deurgere, quam post illam primã arbitratu optimam. male igitur etiam asserat optimam rempublicam: ex tyrannide constare atq; populari statu. q̄ vero ex paucorum potentia & ex populari statu cõstet, sed magis inclinetur deurgatque ad paucorum potentiam: exploratum esse potest ex magistratum creatione. nam q̄ ex delectis sortitio fiat: vtriq; & paucorum & populi potentia cõmune est. verũ q̄ necesse sit ditiores contionem habere, & magistratus creare, aut quippiam aliud huiusmodi publicorum negotiorum facere, & alios omitti: paucorum potentia est. & tentare vt plures ex diuitibus magistratus gerant, & maximos ex maximo censu: paucorũ etiam potentia est, & cõsiliij electio. eliguntur enim necessario ex omni censu: sed primũ ex primo censu, postea totidem ex secundo, deinde ex tertio. verum non omnibus necessarios esse dicit tertios aut quartos. sed ex quarto censu quiq; quarto sunt loco: necessarios esse primis & secundis, eorũmq; electioni, subinde ex ijs æqualem à singulis censibus numerũ monstrandum esse dicit. quare si ex primo censu primos eligunt quiq; ex tertio & quarto etiam eos ex primo censu eligant: plures erunt & potentiores qui ex maximo censu deliguntur. quapropter id minime necessarium ita fieri. manifestũ igitur ex his est: ex populari statu & vnus principatu non constare huiusmodi rempublicã, atq; amplius ex ijs quã postea dicturi sumus (cũ de ea specie reipublicę tractabimus) dilucebit, sed magis constare ex populari & pau-

corum potentia ad paucorum potentiam se magis inclinantem. ¶ Duodecimo. Quia circa magistratum creationem, q̄ videlicet ex ijs qui electi sunt eligi possunt: rem continet periculosam. nam si aliqui conspirare velint, etiam in paucis numero: secundum eorum voluntatem absoluetur electio. sic igitur in legibus illis: respublica se habet.

ANNO TATIONES AD CAP. Q V A R T V M.

- 8 **E**rme autẽ similiter circa leges. In quinto de legibus: rempublicã Socraticã (quam pauloante ab Aristotele reprobata audiuimus) approbat Plato. Certe (inquit) in hoc præcipue virtutis erit terminus, quo nullus poni rector poterit: si alicubi aut sit istud, aut vnq̄ fiet, vt cõmunes mulieres sint, cõmunes & liberi, cõmunis quoq; omnis pecunia, omniq; studio quod propriũ dicitur, vndiq; è vita remotũ sit. vsque adeo vt ea etiã quę sunt singulis propria, vt oculi, aures, manus: cõmunia fiant. vt cõmunẽ in vsum cernere, audire, & agere videatur: laudentq; & vituperet eadẽ similiter omnes, eisdẽmq; rebus gaudentes, eisdẽmq; dolentes. ac deniq; pro viribus sub ijs legibus viuant: quã vnã q̄ maxime ciuitatẽ efficiunt. talem vtiq; ciuitatẽ siue dii alicubi, siue deorũ filij vno plures, habitet: ita viuentes eãmq; seruantes, omni certe gaudio reserti viuunt. hæc prima ciuitas. & hæc & tam bella de hac prima & optima (vt autumat) Socratica re publica scripsit Plato: vt Mahumetes illic videatur sui fingedi paradisi desumpsisse materiã, illãmq; Arabib; tradidisse & Agarenis. proinde hæc illi, q̄ Christiani libetius audiãt. Neq; hic Getes forsitan libenter audissent Platonẽ: vt qui ne Iunonẽ quidẽ Ioui propriã relinquebat. ¶ Cætera vero extraneis peregit sermonibus. Cũ in quinto de republica dixisset: easdẽ fore debere disciplinas in musica, gymnastica, & ceteris artibus tam viris q̄ mulierib; & nudas cũ vetulas tum iuuenes viris cõcurrere. & in palestrã descendere, in bello cõmunicare, cõmunes omnes, cõmunes itidẽ habere debere ædes, de pueris, coronatione, osculis, de honoribus vita functis decernedis, quo pacto in Græcos & Barbaros arma exerceda. subinde suã reipublicã gubernatores: philosophos esse vult. qui ex contemplatione idearũ euadant consummati. & extraneis de idea omnia implet sermonibus: vt licet facile intueri, quintũ percurrentibus librum.
- 9 **Q**uin & in sexto eadem cõtinuat: & in reliquis q̄ plurima miscet extranea. ¶ Omnes Socratis habent sermones. Respublica cuius leges ponuntur in libris de legibus Platonis: respublica Socratis secunda dicitur. Et hospitiẽ Atheniensem, qui nunc cum Clinia Cretensi, nũc vero cum Megillo Lacedæmonio disserit: interpretatur Aristoteles Socratem, alij vero interpretari solent Platonẽ. verum id mihi latere nõ videtur Aristotelem: quẽnam Plato, hospitem illic intelligeret Atheniensem. sentiebat tamen Plato in vtraq; republica Socrati, & vtraq; scripsit. quare & promiscuã reipublicẽ Socratis, & reipublicã Platonis, atq; leges: dici solent. imò & id Aristoteles facit: nũc appellans Socratis vt hic, aliã vero Platonis vt capite vltimo huius, circa finem libri. ¶ Ociosorũ quinq; millia. In quinto de legibus numerũ diffinit 50 40: & quã non approbat Aristoteles, pleraq; in quinto habentur. in sexto de magistratibus. in septimo de procreatione & educatione puerorum. in alijs de exercitationibus, iudicijs, poenis, & huiusmodi: & cui curã id fuerit, recurrat ad illos libros legẽdos, si modo nõ erunt satis hecatonomiã, quas ad eos (qui hos libros legent) laboribus leuãdos, in fine operis vt dictum iam est, adieciimus. adducere enim vbiq; in annotationibus Platonem: fastidiosum mihi visum est, & non solum mihi quidem colligenti, sed & lectoribus ipsis ita futurum. ¶ Necessariũ erit adiuges. Adiuges: adiecti illi qui supercrescunt atq; adduntur multitudini, quę pro facultatibus sufficit ac satis est, quos παρασώγας Aristoteles appellat. ¶ Sin vt optimam post primam rempublicam. Primam rempublicam, in qua rerum omnium, vxorum, liberorum, facultatum esset communitas: volebat & Socrates & Plato esse optimam. secundo autem loco, eam quam scripsit Plato in legibus. vt in prima annotatione huius capituli dictum est. ¶ Sunt autem: qui dicant optimam rempublicam, ex omni genere gubernationum admixtam esse. Polybius vbi rempublicam Romanorũ descripsit, quam suo tempore omnium rerum publicarum pulcherrimam esse dicebat, & optimam: hoc ideo assererat, q̄ ex omni gubernationum genere esset composita, atque temperata. & eam quã à Lycurgo Lacedæmonijs tradita fuerat: similiter dicit ex omni gubernationum specie fuisse temperatam, regno, optimate, & populari gubernatione. reges enim (inquit) insolefcere impediuntur, populum timentes: cui & sufficiens in republica pars cõceditur. populus vero reges despiciere non audeat, senatores veritus: qui omnes ex optimatibus delecti, sese ipsos iustos exhibaturi essent. & reliqua: quã licet in sexto suarum historiarum perspicue intueri. ¶ Constare quidem illam ex paucorum potentia, item ex vno principe populari quẽ statu assument. Tres species rerum publicarum esse putabant: regnum qui

Mahumetes.

Plato.
Socrates.
Hospes.
Clinias.
Megillus.
Aristoteles.Socrates.
Plato.

Polybius.

Lycurgus.

est principatus vnus, paucorum potentiam quam & optimatem & senatum, Græci autem τὴν τῶν γερόνων ἀρχήν, id est senum principatum appellant, & popularē gubernationem vt etiamnum in Polybio videre possis. verum quæ pro veritate sint rerumpublicarum species: ex quarti numero 3 agnosceretur. ¶ Ephoria: is magistratus erat apud Lacedæmonios, qui è populo creabatur, maximam quidem habens potestatem. qui vero magistratum gerebat: Ephorus. & plures ad magistratum gerendum assumpti: Ephori dicebantur. & Ephorus & Ephori: illis respōdent qui in republica Romana Tribunus & Tribuni plebis dicebantur. & Ephoria, tribunitiæ potestati respondet. sumebatur enim hic magistratus è populo, decemuiratu ob iniuriam filie Virginij intentatam sublato. est igitur Ephorus: præfectus & tribunus plebis. & Ephoria tribunatus, ac tribunitia plebis potestas. & hunc magistratum: regibus Lacedæmonijs addidit Theopompus. ¶ Sed in legibus dictū est. Socrates & Plato nihil habent stabile & firmum in suis assertionibus. quia quod in vno dialogo asseritur: in altero alterum & plærung; oppositum, & opposito modo. In libris de republica optimatum status optima respublica est. quam suam esse Socrates asserit. & quatuor illi species de generes subiungit: quinque species rerum publicarum faciens, vnam rectā & quatuor lapsas. in politico regnum ponit rerumpublicarum optimā: & tres asserit rerūpublicarum species, & tres oppositas lates. In legibus autem optimam rempublicā (saltem vt sua fert opinio) post illam primā rempublicam Socraticam, ex tyrannide componit & populari gubernatione. ¶ Quod patet ex magistratuum creatione. dictum est Platonem in sexto de legibus, de magistratibus, & magistratū creatione determinare. & proinde quæ de magistratibus & electione consilij ex quadruplici censu hic asserit (eo sexto lecto) nota erūt. ¶ Nam quæ ex delectis sortitio fiat. Sortitio, id est assumptio ad suffragia aut magistratus per sortes: & multi modi sortiendi, apud præcos erāt. quidā fabis, quidā calculis, vt numero 16 huius cognoscitur, sortiebatur. Veneti hoc nostro æuo sortiuntur, & ad suffragia, & ad gerendos magistratus, nunc nominibus in vnam vnam coniectis, nunc aureis, nunc argenteis pilis inscriptis quibusdam, secundū quod præfens magistratus requirit, quibusdam vero inanibus. nunc ex vna vna vocantur ad alteram. in quibusdam sola sortitione vtuntur, in quibusdam sola electione: in quibusdam vero partim sortitione, partim suffragijs, atq; electione. de quibus legi potest apud Sabellicum: in eo libro quem de magistratibus Venetorum reliquit.

¶ De Phalæa (quæ & Carthaginensium) republica. Cap. v.

Vnt vero & aliæ respublicæ tū idiotarū tū philosophorum, & insuper in administratione ipsarū, versatorum: omnes etiā propinquoiores sunt illis quæ constitutæ sunt, & illis secundū quas nūc regūt, q̄ illæ duæ. nullus enim alius neq; de cōmunitate filiorū, neq; de mulieribus talem aliquā introduxit nouitatē, neq; etiā de foeminarū comessatiōib; sed à necessarijs magis inchoāt. ¶ Videtur autē quibusdā maximū: vt de facultatibus recte cōstituatur. nā hinc seditiones oriri cunctas, asserūt. Quā ob rem Phalæas Carthaginensis ante omnia de hac parte cōstituit. inquit enim facultates ciuū equales esse debere. hoc autē per facile factū esse: si statim ab ipsa conditione ciuitatis prouideretur. Postq̄ vero cōdita esset difficilius quidē, attamē satis mature adæquari posse: si diuites, dotes dent, neq; accipitā. pauperes autē contrā: accipiant dotes, at nō tradāt. Plato autē leges scribēs vsq; ad aliquid censuit esse permittēdū: supra autē quincuplū earū facultatū quæ minimæ essent: nemini licere ciuū possidere, vt prius dixim;. ¶ Sed oportet ne id quidē latere legiflatōres (quod certe nūc latet) quæ qui facultatib; modū imponūt: debēt etiā filiorū numero modū imponere. nā si excedat filiorū numerus, facultatū multitudinē: necessariū erit legē abrogare. & sine illa abrogatiōe: improba lex erit, vt quæ ex diuitibus pauperes faciat. labor enim est: ne tales sint noui-

Polybius.

Theopomp.

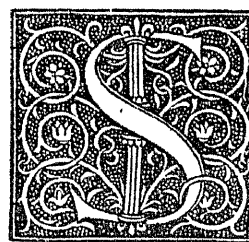
Veneti.

Sabellicus.

Phalæa quæ & Carthaginensium respublica.

Phalæas.

Plato.

12

13

14

tatum actores, propter quam sane causam valet aliquid in republica, facultatū exæquatio. & veterū aliqui videntur cognouisse: vt Solon lege cōstituit. & apud alios lege cauetur: vt nō quicum quisq; velit, sed quicum lex permittit, agri possideāt. eadem quoq; ratione proprias facultates alienare leges vetant. vt est apud Locros lege cautum: ne quis patrimoniū alienare possit, nisi euidentem calamitatē ostenderit superuenisse. præterea vt antiquæ hereditates conseruētur. Quod sublatū apud Leucada valde popularem eorū ciuitatē effecit. non enim amplius euenit: ex taxatione census ad magistratū assumi. ¶ Sed possibile est equalitatē quidem facultatū constitui: verū illas, aut ita amplas esse vt delitiri liceat, aut ita exiguas, vt tenuiter victū agant. patet igitur quod nō sufficiat facultates equatas fuisse à legiflatore: sed mediū coniectandū esse. ¶ Præterea si quis mediocres statuatur omnibus facultates: nulla vtilitas est. magis enim cupiditates adæquandæ sunt quæ substantiæ. hoc autē fieri nō potest: nisi sufficiēter disciplina ciuitatibus adhibita sit per leges. ¶ Sed forsitan respōderet Phalæas hoc ipsum se dicere. Censet enim horū duorum equalitatē ciuitatibus inesse debere, rerum possessorū scilicet & disciplinæ. Sed quæ tandem hæc disciplina sit: exprimendū fuit. & vnam eandē esse: nihil prodest. nam fieri potest, vt sit vna, eademq; disciplina: verū eiusmodi per quam cupidī fiant pecuniarū, aut honoris, aut vtrorūq;. ¶ Insuper seditiones oriūtur: non solum propter facultatū, verū etiam ob honorum inæqualitates. & id diuersum in vtroq;. nam multitudo quidem grauitur fert possessionum inæqualitatem: præstantes autem viri inæqualitatem honorum. vnde illud ortum est, Honori incūbit tam ignauus quæ bonus. ¶ Non solum vero homines propter necessaria iniuriantur, quorum remediū putant adæquationem facultatum, ne spolient alios propter frigus aut propter famem: verum etiā vt gaudeant, neq; concupiscant. nam si maiorem habent necessariorum cupiditatem: ob huiusmodi cupiditatis medelam, iniurias inferunt. Non ergo ob hanc solū: verum etiam si concupiscant, vt sine molestia voluptate fruantur. Quod igitur horum trium remediū est? his quidem exiguum patrimoniū & opificiū, illis autē temperantia: tertium vero si qui velint per se delectari, nō aliūde quæ à philosophia quærāt remediū. nam cætera quidē hominibus sunt necessaria. ¶ Cū iniurias inferant plurimū propter superflua, non propter necessaria: puta tyrannidē inuadunt: non vt frigus repellant (quapropter honor maximus habetur non ei, qui furē occiderit: sed ei qui tyrānum) Phalæas itaq; paruīs duntaxat iniurijs hac sua reipublicæ cōstitutione occurrīt. ¶ Præterea multa statuere pergit, per quæ ad seipfos recte instituti erūt: sed oportebat quoq; ad finitimos, ac peregrinos omnes. vt puta necesse est constitutā esse rempublicam ad bellicum robur: de quo ille nihil dixit. ¶ Eodem modo de facultatibus. tantas enim esse oportet: vt non solū ad ciuū vsus, verum etiam ad pericula externa sufficiant. quare nec ita magnas esse decet: vt finitimi potentiores concupiscant, quibus resisti non possit. nec rursus ita

Solon.

Locri.

Leucas.

Phalæas.

Phalæas.

Eubolus.
Autophradares.
Atarnes.

paruas: vt cum paribus & similibus bellum nequeant sustinere. illæ vero nihil determinauit. Oportet autem neq; id latere: quantas facultates habere conducat. forte recta determinatio fuerit: tantas esse debere, vt lucrū superantibus bello, ob excessum asserre nō possint, sed ita sint quasi nihil superacquirant. quale Eubolus considerare iussit Autophradatem cum Atarnea obsidere vellet. vt cogitaret quanto tempore circa expugnationē eius loci detineretur, ac existimaret illius temporis iacturam. velle enim pro minori pretio iam tunc Atarnea relinquere. quæ cum dixisset: Autophradatem in suam sententiam traxit, & obsidionem prætermittere fecit. ¶ Habet igitur vtilitatem exæquatio facultatum inter ciues, ne inde seditiones oriantur: verum (vt ita dixerim) non admodū magnam. nam & præstātiores conqueri possint: quasi ipsi plus habere debeant. ex quo fit: vt ipsi sæpe insurgant ac seditiones concitent. ¶ Præterea improbitas hominum insatiabilis est. & primo quidē sufficere dicunt pauca: vt duo æra minuta solum. mox vero vbi illa sunt consecuti, plura appetunt semper, quousq; in infinitū procedant. infinita est enim cupiditatis natura: ad cuius expletionem plurimi viuunt. horum igitur principium est magis q̄ tales facultates æquare: vt boni quidē & æqui suapte natura viri (plusq; sibi competat) habere non quærant. improbi autem, & si quærant: habere non possint. hoc autē fit: si pauciores sint, nec iniuriā patiātur. ¶ Nec vero in hac ipsa exæquatione facultatum: recte est ab eo dispositum. nam fundos & agros exæquat solum. sed sunt feruorum quoq; armetorumq; & pecuniarum diuitiæ, & apparatus ingens earum rerum, quam supellectilem vocitamus: an igitur omnium horum exæquatio querenda est, vel moderatio quædam mediocris, an cuncta omittenda? ¶ Videtur etiam ex ipsarū legū positione: ciuitatē exiguā cōstituere. siquidē artifices omnes, publici erunt, nec multitudinem augebūt ciuitatis. sed certe publicos esse eos qui publica faciunt opera oportet: quemadmodū Epidamni, & quæ admodū Diophātus quādoq; Athenis cōstituit. De Phalea igitur republica, fere ex ijs deprehēdi potest: si quid ab eo bene sit dictū, aut nō bene.

Q V I N T I C A P . C O M M E N T A R I V S .

Stendit alias esse respublicas, tum illiteratorū, tum in sapiētiae studio versatorum, atq; etiā qui ciuilitate vixerunt: & vniuersas quidē ijs quæ constitutæ sunt, & secundū quas nunc degunt viciniore q̄ dux illæ sint de quibus superior habitus est sermo. nam nullus aliorum, neq; de filiorum cōmunitate, neq; de cōmunitate mulierum: talem aliquam introduxit nouitatem. neq; etiam de foeminarum comestationibus: sed ab ijs quæ magis necessaria sunt, inchoant. ¶ Transit ad illas alias respublicas enucleandas: & primū ad Carthaginensē, quam posuit Phaleas. narrans quo pacto quibusdam videtur maximū esse: vt de facultatibus, ijsq; quæ possidētur rebus, recte statuatur. nā hinc vniuersas seditiones (nisi recte prouisum sit) omni arbitratur. eā quoq; ob causam Phaleas Carthaginensis ante omnia de hac re disposuit. inquit enim facultates ciuium, æquas esse debere. hoc autem per facile factu esse: si statim ab ipso ciuitatis exordio, & q̄ primum conditur prouideatur. simulatq; condita erit difficilior quidem: attamen tempestiue satis, si diuites, dotes dent, neq; accipiant. pauperes autem contrā: accipiant quidē, & non tradant dotes. at Plato in legibus quas scripsit: vsq; ad aliquid censuit diuites accipere dotes, sed nullis licere supra quincuplum minimū centus, earūmq; facultatum quæ minimæ essent possidere, ceu prius dictum est. ¶ Ostendit Phalea ordinationē circa facultatum

æquationem, nō fuisse sufficientem. Primo. nam id minime latere decet legiflatores (quod adhuc profecto latet) eos qui facultatibus modum imponunt, debere etiam filiorū numero imponere modum. nam si numerus filiorum, facultatum quantitatem excedat: necessarium erit abrogare legē, irritāmq; facere. & sine illa abrogatione lex erit improba: utpote quæ ex diuitibus pauperes efficiat. vix enim fiet: ne tales nouitatum sint actores, seditioni ve fiant. Et qua de causa vtilitatem aliquam in ciuitatis administratione habet facultatum adæquatio: veterum etiam nōnulli cognouisse videtur, vt Solon, quia ea de re legē sanxit. Et apud alios etiā lege cautetur: vt nō quantum quisq; velit, sed quātum lex permittit, agri possideat, identidem & proprias facultates venditioni exponere, leges vetant: vt est apud Locros lege cautum, ne quis vendat, nisi ingentem aduersæ fortunæ calamitatem accidisse monstrauerit. præterea & lege cautum est: vt antiquæ hæreditates conseruentur. quod sublatū apud Leucada: valde popularem reddidit eorum ciuitatem. nam non amplius euenit Leucadis: a determinatis censibus, ad magistratus subuehi. ¶ Secundo. Quia possibile est facultatum æqualitatem cōstitui: verum eas esse ita amplas, vt delitieri & ad luxū viuere liceat, aut ita tenues & modicas, vt inopia & pauperie, vita laboret. perspicuū igitur est, non sufficere facultates a legiflatore æquatas esse: verū medium coniectare oportet. ¶ Tertio. Quia tametsi legiflator mediocres ciuibus omnib; statuatur facultates: neq; hoc quidem vile satis sit. nam magis cupiditates: q̄ substantiæ, facultatesq; æquandæ. quod sane fieri nunq; possit, nisi sufficēter ciuitatib; disciplina sit per leges adhibita. debet igitur legiflator: huiusmodi legū disciplina, prius atq; accuratius ciues imbuere, q̄ facultates atq; opes æquare. ¶ Quarto. Esto dicat Phaleas hoc ipsum se dicere: arbitrari enim horum duorum, facultatum videlicet & disciplinæ æqualitatem ciuitatibus inesse oportere. verum id non fat est: sed quæ tandem hæc esset disciplina dicendum fuit. At dicit Phaleas: ciuium vnam & eandē scientiam esse oportere. Verum id dicere nihil iuuat. nam fieri potest vt omnium ciuium. vna eadēq; sit disciplina: sed quæ sit eiusmodi, per quam cupidi fiant pecuniarū, aut honoris, aut vtrorūq;. ¶ Quinto. Quia seditiones oriuntur insuper non solum propter facultatum, verum etiam & propter honorum inæqualitates, contrario autem modo circa vtraq;. nam multitudo grauius fert facultatum inæqualitatem, præstantes autem viri: inæqualitatem honorum. vnde opus habeant honore: sed hoc quidem Plebeus & inelegans, illo vero probitate præstans. debuit igitur Phaleas & de honorū æquandi ratione determinasse. ¶ Sexto. Quia non solum homines propter necessaria, quæ a facultatibus proueniunt iniuriantur, quorum quidē malorum remediū esse putant facultatum adæquationem ne alios spoliēt propter frigus aut famem: verum etiam vt gaudeant, neq; concupiscentia molestentur, iniuriā lacescunt. nam si maiore torquentur necessariorum cupiditate: propter illius medelā iniurias irrogant. & certe non propter hanc solū: sed & si non necessariorū molestia est concupiscentia, etiam cōtumeliantur, vt sine molestia voluptate fruantur. debuit igitur Phaleas: nō modo de facultatum adæquatione, sed concupiscentiarum remedijs prouidisse. Sed quæ res, quod igitur horum trium concupiscentiū videlicet necessaria, concupiscentiū non necessaria, & volentium sine molestia voluptate frui, remediū est? Primis facultates pauca, & aliquod opificium. secundis temperantia. tertijs philosophia. nam si qui velint per seipfos sine molestia gaudere, non aliunde q̄ a philosophia remediū quærant. cæteræ enim medelæ: potius hominibus necessariae, q̄ vere & per se voluptariae. ¶ Septimo. Quia homines maxime afficiunt iniuria propter abundantias quæ necessariae non sunt, non autē maxime propter necessaria. vt verbi causa tyrannidem inuadunt, non vt frigus repellant: sed dominantium libidine atq; excessu. quapropter magnus honor habetur non ei qui furem ob necessaria interficit: sed qui tyrannū. minus igitur est facultates equasse, quæ voluptates & concupiscentias necessariae respiciunt: q̄ si concupiscentijs excessuum, & rerum non necessariarum prouidisset. quare manifestum est: Phaleam paruis iniurijs in sua reipublicæ constitutione occurrisse, & magnas omisisse. ¶ Octauo. Pergit præterea Phaleas constituere multa, per quæ ciues inter se recte instituti erunt: sed oportebat etiam ipsum instituisse per quæ ipsi ad finitimos ac externos omnes recte se haberent. vt necesse est constitutam esse rempublicam ad bellicum robur, quod est ad externos: de qua re nihil locutus est Phaleas. constat igitur ipsum: insufficienter rempublicam constituisse. ¶ Nono. Quia simili quoq; modo de ipsius facultatibus, male eadem de causa prouidit. nam eas tantas esse oportet: vt non solū ad ciuium vsus, sed & etiā vt ad externa pericula sufficiat. quare nec ita magnas esse oportet: vt finitimi potentiores concupiscant, quibus resisti non possit. neq; rursus ita exiguas, vt cū paribus & similibus nequeant bellū sustinere, at ille de earum quantitate: nihil determina-

uit. Sed dices. Quantas oportet esse facultates: & recte quidē. nam id minime latere decet: quātas cōducant esse facultates. Et forte recta huius rei determinatio est: tantas eas esse debere, vt lucrum hostibus, si forte bello superent, ob earum excessum afferre non possint. sed ita eis sit, vbi etiam superarint: quasi nihil superacquirant. quale Eubolus considerare iussit Autophradatem: cū Artanea obsidere vellet. iussit enim vt cogitaret quanto tempore circa expugnationē eius loci detineretur: ac aestimaret illius temporis iacturā. velle enim pro minori pretio etiam tunc Artanea relinquere. quæ cum dixisset: Autophradatem in suā sententiam traxit, fecitq; vt solueret obsidionē. ¶ Decimo. Quia quāuis facultatum adæquatio vtilitatē habeat inter ciues, ne seditiones oriantur: non tamen admodū validam (& vt ita dixerim) efficacē. nam præstantiores conqueri possunt: quasi indignū sit, si cæteri æquale ipsi percipiant. quapropter frequenter insurgūt: & seditiones concitant. ¶ Undecimo. Insuper parū est facultates æquare. quia hominū improbitas insatiabile quiddā est: & primo quidem aiūt sufficere pauca, vt duo trientes duntaxat, mox vero vbi sunt illa pauca consecuti, semper plura auent, quousq; in infinitum euadant. nam infinita, intermināq; est cupiditatis natura, ad cuius expletionē q̄ plurimi viuūt. ab his igitur potius incipiendū: q̄ ab huiusmodi æquatione facultatū. vt boni quidem & æqui natura vni, plusq; sibi competat habere nō quærāt: improbi autē, etsi quærāt, habere nō possint. hoc autem erit si pauciores sint & virib; inferiores, nec iniuria afficiātur. ¶ Duodecimo. Quia etiā de facultatū æquatione: nō recte diffiniuit. nam solum fundos & agros equat. at sunt feruorū & armentorū, & pecuniarū diuitiæ, & ingens reliquæ supellectilis apparatus: an igitur horum omnium exæquatio quæranda est, aut moderatio quædam mediocris, an prætermittenda sunt cūcta? ¶ Tertiodecimo. Quia etiā videtur Phaleas: ex legum suarum positione, ciuitatē exiguam cōstituere. nam in re sua publica: artifices omnes publici erūt. neq; quicq; eorum in ciuem assumetur: ad ciuitatis cōplementū. at tamen par est publicos & negotia publica tractātes: esse (sicut Epidamni) ciuitatis participes, & quemadmodū Diophantus quandoq; instituit Athenis. de Phalea igitur republica. ex his fere deprehendi potest, si quid ab eo recte, an perperam dictum est.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Nam illæ duæ. Socraticæ scilicet. Prima quæ in republica, & maxime vna. & secunda quæ ex tyrannide & populari gubernatione composita. ¶ Non solum vero homines propter necessaria. Necessaria dicit vt cibus, & potus ad vitæ necessitatem: non ad voluptatem, & stomachi lenocinia. vestitus ad defendendā nuditatem: non ad luxum, & vanam ostentationem. & hæc necessaria & naturales afferunt voluptates. sicut pulmenta, moreta, oxygara, vnguenta: & id genus superfluas & innaturales. & de his necessarijs & eorum voluptatibus, & non necessarijs & cōsimilibus voluptatibus: Aristoteles cap. vndecimo tertij Ethicorū. & Plutarchus in eo dialogo: in quo inducit Vlysem cum Grillo vno suorum sociorum in porcum à Circe mutato, disputantem introducit. ¶ Nam cætera quidem hominibus necessaria. alia duo priora remedia hominibus sunt necessaria, & necessaria ac naturales afferunt delectationes. Tertium vero remedium, quod à Philosophia petitur: non tam necessarium sed honestum, & nobiliorem conditionem sortitum est: honestissimas atterēs voluptates. necessarium enim ad esse: honestū vero ad bene esse. necessariū vtilitatem: honestum vero continet dignitatem. ¶ Quale Eubolus considerare iussit Autophradatem. simile Plutarchus in vita Pyrrhi Epirotarum regis pene affert de Cynea Thesialo, qui fuerat Demosthenis auditor. illud exemplum aliquando me adduxisse memini: in annotationibus quarti capituli, quarti Ethicorū: vbi de modestia tractatur. ¶ De Hippodami & Milesiorum republica. Cap. vi.

Hippodamus autem Euriphōtis, Milesius: qui & ciuitatum diuisiones inuenit, & Pireū incidit: cū esset quoq; in cætera vita morosior propter gloriæ cupiditatē, vsque adeo vt quibusdam videretur vitæ esse superfluæ, capillorum prolixitate & ornatu sumptuoso, præterea vestitu frugali quidem, sed admodum calido non in hyeme solum, verum etiam in æstate. studiosus autē de omni natura esse volens: primus omnium qui non in republica versati essent, aggressus est aliquid dicere de optimo ciuitatis statu. ¶ Constituuit autem ciuitatem multitu-

dine quidem decem millium virorū: in tres diuisam partes. faciebat enim vnam partem artifices, alteram agricolas, tertiā propulsores belli atq; arma tenentes. ¶ Diuisit quoq; regionem in tres partes: vt esset pars vna sacra, alia publica, tertia priuata. Vnde cultus fieret dijs: sacra. vnde vero belli propulsores alerentur: publica. quæ autem agricolarum foret: priuata. ¶ Legum quoq; tres esse species solum putabat: de quibus vero iudicia fierent, totidē esse numero, iniuriam, damnū, cædem. ¶ Lege quoq; statuebat vnum iudicarium forum principale: ad quod omnia quæ male iudicata viderentur reuocarentur. idq; constituēbat ex senibus quibusdam delectis. ¶ Sententias vero in iudicijs non calculis ferendas esse censebat: sed vnumquēq; iudicem tabellam afferre, in qua scriberet, si condēnaret simpliciter, sententiam. sin absolueret simpliciter: vacuam. sin partim condēnaret, partim absolueret: id ipsum definiret. nam vt nunc quidē sit, non recte prouisum à lege existimabat: quia cogantur homines peierare, aut hoc aut illud iudicantes. ¶ Ferebat quoq; legem: de ijs qui vtile quippiam ciuitati reperissent, vt honoribus afficerentur. ¶ Filios autem eorū qui pro patria bellando occubissent: ex publico alendos esse. quasi id nondum apud alios fuisset lege prouisum. nam est Athenis ea lex nūc: & in alijs quibusdam ciuitatibus. ¶ Magistratū vero omnium electiones populo attribuit. Populum autem faciebat: illa tria genera ciuiū. qui vero delecti essent: eos reipublicæ curam habere debere, & peregrinorū, & pupillorū. Plurima igitur ac maxime digna memoratu in Hippodami constitutione: ista sunt. ¶ Sed primo dubitabit aliquis de partitione ciuium. Nam & artifices, & agricolæ, & qui arma tenēt: omnes in reipublicæ communiōe versantur. verum agricolæ quidem arma non habent, artifices autem neq; arma neq; agros. quare quodam modo eorum serui fiunt qui habēt arma. Participes igitur esse omnium honorum impossibile est. quādoquidem necessariū sit ex ijs qui habent arma cōstitui belliduces, & custodes ciuiū, & principalissimos (vt ita dixerim) magistratus, q̄ si participes non sunt reipublicæ: quomodo bono animo esse poterunt in republica? ¶ Enimvero potentiores oportet esse illos qui arma tenent ambabus partibus: id autē non facile est, nisi multitudine exuperent. ¶ si hoc erit: quid opus est alios participes esse reipublicæ, & suffragia magistratuum habere? ¶ Præterea. agricolæ quid vtilitatis afferunt ciuitati? artifices autē esse necessariū est. nam omnis ciuitas artificibus indiget: & possunt proficere ex artibus, quemadmodū in alijs ciuitatibus. sed agricolæ si habentibus arma, victum parant: merito essent pars aliqua ciuitatis. at illic priuatim habent agros, priuatimq; colunt. ¶ Præterea. publicos agros ex quibus propulsores belli victū habere oportet, si ipsi ijdē colant, non esset ab agricolis aliud propulsator belli: quod legislator esse vult. sin alij quidem ab agricolis & propulsatoribus: quartū erit mēbrū ciuitatis nullius particeps, sed alienum à republica. ¶ Quod si quis dicat eolde agricolas, & proprios colere & publicos agros: tūc fructuū multitudo

Athenæ.

Reprobatio

Aristoteles.
Plutarchus
Vlyses.
Eubolus.
Autophradates.
Plutarchus
Pyrrhus.
Cyneas.
Demosthenes.
Hippodami & Milesiorum res publica.
Euryphon.

non sufficeret, ex quibus singuli binis domibus habeant ministrare. deinde quam ob rem non statim ex eisdem agris pro sua sorte sibi alimenta sumant, & propulsatoribus exhibeant. hæc sane omnia magnam continenturbationem. ¶ Nec de iudicio quoque recte se habet lex: quæ iudicare dignum ducit separatim lite simpliciter scripta: ita ut ex iudice fiat arbiter. hoc enim in arbitrario iure, & pluribus, recipitur, nam conferunt inter se de sententia ferenda) sed in iudicijs non recipitur. imò legum latores plerique contra statuunt: ne iudices inter se colloquantur. ¶ Deinde quomodo non erit litigiosa sententia: cum iudex debere quidem arbitrabitur, non tantum autem quantum petitor. nam si petitor viginti minas postulabit: iudicum autem vnus decem minas iudicet, aut hic quidam plus, alius quinque, alius quatuor, & hoc modo videlicet partiantur, & alij in totum condemnent, alij in nihilum: quis erit modus sententiarum concordandarum? ¶ Præterea nemo peierare cogit simpliciter condemnantem vel absoluentem, si quidem simpliciter accusatio scripta est iuste. non enim cum absoluit, nihil debere iudicat: sed viginti minas non debere. At ille iam peierat qui cum putet viginti minas non deberi: tamen condemnat. ¶ De eo autem quod inuenientibus aliquid commodum civitati, honores aliqui tribuendi sint: non est tutum lege cauere. sed bono vultu talia audienda sunt solum. continet enim calumnias, & motum forsan reipublicæ. ¶ Et incidit in aliam questionem & considerationem aliam. nam dubitant nonnulli: vtrum damnosum sit vel utile civitatibus leges patrias mutare, si sit alia melior. quapropter non est facile dicto statim assentiri: si quidem non conducit mutare. fieri autem potest: ut inducatur aut aliquarum legum, aut reipublicæ dissolutio, tanquam commune bonum. ¶ Sed cum in hanc mentionem inciderimus: etiam pauca de eo perstringenda sunt melius. habet enim (ut diximus) dubitationem: & melius videri potest, ut mutationem recipiant. nam in alijs quidem scientijs: hoc prodest. ceu si medicina ab institutis patrijs mutetur: & gymnastica, & aliæ artes atque facultates. quarum cum vna sit ponenda civilis disciplina: patet in ea quoque eandem rationem esse tenendam. ¶ Probari autem hoc dicet aliquis: & in ipsis rebus. antiquæ enim leges nimium rudes erant & barbaræ. armati siquidem ferro, incedebant Græci: & vxores emebant inuicem. & quotcumque vetusta iura alicubi extant: penitus rudia sunt. ceu apud Cumas de cæde lex est: si accusator multos testes inducat ex agnatis proprijs: reum esse cædis, contra quem probatur. ¶ Quarunt autem omnino non patrium: sed bonum omnes. Putandumque est priuscos illos homines, siue ex terra geniti fuerint, siue ex corruptione aliqua seruati, similiter fuisse ignaros & imprudentes, ceu de terra natis dicitur. quare absurdum fuerit in eorum opinionibus persistere velle. ¶ Præterea neque leges scriptæ meliores sunt: si sint immutabiles. ut enim circa artes alias: sic etiam circa civilem institutionem impossibile est singula exacte scriptis comprehendere. nam necesse est ut generaliter scribantur. at actiones circa singula existunt. ex his ergo videtur: & quasdam leges: & quan-

Græci.

Cumæ.

doque esse mutandas. ¶ Alio autem modo considerantibus: cauendum videtur esse maxime. nam cum id fuerit: utilitatis quidem accessio parua fit. assuescere vero facile leges mutare: improbandum. ¶ Constat vero errata quædam esse toleranda & legum latores & magistratuum. non enim tantum proderit qui corrigere perget: quantum nocebit assuefactio superioribus non parendi. ¶ Mendax & de artibus exemplum. neque enim simile est mutare artem atque legem. nam lex nullam vim habet ad suadendum: nisi ex more. mos autem non fit nisi temporis longitudine. quare facile mutare leges ex presentibus in alias novas: infirmam facere est vim legis. ¶ Præterea si mutandæ sunt leges: vtrum omnes & in omni republica, an non? & vtrum à quocumque an à quibusdam? ¶ In his enim magna est differentia. quapropter nunc quidem omittamus considerationem hanc. nam aliorum est temporum.

SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

15 **V**isnam & qualis Hippodamus, qui de optima republica scripsit, fuerit: narrat. fuit enim Milesius Euryphontis filius, laudis & gloriæ appetitor, & in otio vitam egit, à fori strepitu & negotio semotus. ¶ Paucis que & strictim: reipublicæ Hippodami constitutionem institutis nouem comprehendit. Primum. Hippodamus civitatem, decem millia virorum continere voluit: quam in tres partes diuisit, artifices, agricolas, & propulsatores belli qui arma tenerent. ¶ Secundum. regionem diuisit in tres partes, sacram, publicam, priuatam. sacram vocabat: unde cultus dijs fieret: publicam: unde belli propulsatores alerentur. priuatam: quæ esset agricolarum. ¶ Tertium. Hippodamus tres duntaxat legum species esse censuit: de iniuria videlicet, de damno, & de cæde. & totidem esse: de quibus iudicia fierent. ¶ Quartum. lege sancit vnum iudicarium forum præcipuum: ad quod (si quid male iudicatum videretur) prouocaretur, id que voluit esse ex senibus quibusdam delectis. ¶ Quintum. sententias in iudicio non calculis esse ferendas voluit: sed quenque iudicum tabellam afferre: in qua scriberet sententiam si simpliciter condemnaret. sin absolueret simpliciter: afferret vacuam. si vero partim condemnaret & partim absolueret: id ipsum definiret. nam ut nunc fit: non recte putabat lege cautum fuisse, quod cogatur homines deierare, aut simpliciter condemnantes, aut absoluentes simpliciter. ¶ Sextum. legem tulit: ut ij qui quippiam civitati vtile comperissent, honoribus afficerentur. ¶ Septimum. aliam tulit legem: filios eorum qui pro patria in bello occubissent, ære publico esse alendos. sed id ante apud alios: lege erat prouisum. nam ea lex: Athenis, & plerisque alijs civitatibus adhuc perdurat. ¶ Octauum. omnium magistratuum electiones populo attribuit. populum autem vocat: quem tria genera ciuium, artificum scilicet, agricolarum & propulsatorum constituunt. ¶ Nonum. eos qui in magistratum delecti essent: voluit curam reipublicæ habere debere, & peregrinorum atque pupillorum. hæc sunt quæ maxime memoratu, sciti: que digna sunt: in constitutione reipublicæ Hippodami. ¶ Ostendit constitutionem reipublicæ Hippodami: non satis rationabiliter stabilitam. Primo. Quia quis iure dubitauerit: de partitione ciuium, quam facit Hippodamus, in artifices, agricolas, & tenentes arma, quos omnes munium reipublicæ participes esse vult. sed agricolæ arma non habent: artifices vero neque arma neque agros. quare & agricolæ & artifices: quodammodo serui fient eorum, qui arma tenent. qui igitur fieri possit: ut omnium honorum participes sint? id profecto impossibile. & maxime quidem cum necessarium sit ex ijs qui arma tenent, constitui belli duces, & custodes ciuium: & maxime præcipuos (ut ita dixerim) magistratus. quod si participes non sint omnium reipublicæ munerum: quomodo bono animo esse poterunt in republica? ¶ Secundo. Quia in ea republica: potentiores esse oportet, reliquis duabus partibus eos, qui arma tenent, cum magistratuum summa penes eos esset, & reprimendarum seditionum & aliarum iniuriarum potestas. atqui id non facile est: nisi multi existant. quod si multitudine sunt sufficienti: quid opus iam alios munerum reipublicæ esse participes, & suffragia magistratuum habere? ¶ Tertio. Quid præterea agricolæ, suæ civitati utilitatis afferunt? artifices autem necessarii, illi sunt. nam omnis ciuitas: artificibus indiget. & potest sua ciuitas sensim

Instituta Hippodami.

1
2
3
4
5
6
7
8
9

d.v.

ex artibus proficere, ceu in alijs ciuitatibus fieri videmus. at non sic est de agricolis. nā illic agricolae priuatim habent agros, priuatimq; colunt. verum si agricolae victum pararet habentibus arma: merito pars aliqua ciuitatis statueretur. ¶ Quarto. Quia publicis insuper agris erit opus: ex quibus propulsatores ipsos, armāq; tenentes, victum habere oporteat. quos si ipsi iisdē colant: non erit propulsator belli & agricola aliud: quod legislator esse vult. sin alij ab agricolis & a propulsatoribus, publicos agros illos colant: quartū inducetur ciuitati membrum, nullius particeps, sed a sua republica alienum. At vero si dicat eosdem agricolas, proprios & publicos colere agros: tūc fructuū multitudo non sufficiat, ex quibus singuli binis domibus habeant subministrare. praeterea cuius gratia propulsatoribus belli ministrabunt ex terra, & ijs quae suae sunt sortis: & non potius sibi ipsi alimēta fument: haec sanē omnia magnā continent difficultatem. ¶ Quinto. Quia lex ab eo de iudicio lata: nō recte se habere videtur. quae dignum existimat separatim iudicare lite simpliciter scripta: & iudicem fieri arbitrum. id enim in arbitrario iudicio fit, & pluribus committitur (nam plures illi inter se cōferunt de sentētia ferenda) sed in publicis iudicijs, id non admittitur. imō legislatores pleriq; contra statuunt: ne iudices inter se colloquātur. ¶ Sexto. Quia haec circa iudicia ordinatio: sententiā facit controuersam, & nulla fultam concordia. verbi causa si iudices arbitrabuntur non tantū reum debere, quātum exigit petitor. nam si petitor viginti minas exiget, & iudicum vnus decem minas iudicet, & alius quinq; & alius quatuor, & hoc pacto particulatim, & alij in totum condemnent, alij in nihilum: quis erit tandem sententiarū conciliandarum modus? ¶ Septimo. Quia id praeterea non recte se habet: qd censet nunc peierare iudices aut condēnantes simpliciter, aut simpliciter absoluentes: nā nemo peierare cogit, simpliciter aut condēnantē aut absoluentē: si accusatio simpliciter iuste scripta est. vt verbi causa qd debeat viginti minas. quōd si non: neq; etiam peierat. nā cum absoluit: ne utriquam nihil debere iudicat, sed viginti minas non debere. verum ille iam peierat, qui cum putet viginti minas non debere, tamen condēnat. ¶ Octauo. Quia non est tutum eam legē ponere, quam posuit Hippodamus: de ijs qui quippiam vtile inueniunt ciuitati, vt honore aliquo afficiantur. sed huiusmodi legibus: oculis dūtaxat est annuendū. nam ita facere: continet calumnias, & mutationē forsitan reipublicae. ¶ Nono. Quia ex illa lege qd ciuitati quippiā vtile reperiētes honore afficiantur: alia grauis irrepit dubitatio. vtrū videlicet damnosum sit, an vtile ciuitatibus leges patrias mutare, si alia quaequam melior comperiat atq; vtilior. quare haudquaquā facile est ilico dictae legi assensum praebere: si non conducit patrias leges mutare. nam fieri potest: vt inducatur aliquarū legum, aut reipublicae dissolutio, tanq̄ cōmune bonum. ¶ Cum ratione illius legis Hippodami de rerum inuētoribus, incidit Aristoteles in illam quāstionē: an obsit an profit ciuitatibus leges patrias mutare, si meliores inueniātur, discutit exactius illam, ad vtrāq; partem. & primū melius, conducibilitq; esse: vt mutationē recipiāt. Primo. Quia in alijs scientijs: prodest melioribus inuentis, priora tollere: vt medicinā, gymnasticam, & alias facultates omnes, ab institutis patrijs demutari: melioribus inuentis. cum igitur huiusmodi facultatū, disciplina ciuili vna sit: constat inuēta meliore, ratione, iurēq; eodem esse mutandā. ¶ Secundo. Quia id experientia praetiarum rerum monstrat. nā antiquae leges nimium rudes erāt: vt Graecos incedere armatos, & vxores emere inuicem. & quotquot vetusta iura alicubi reperiuntur, rudia sunt omnino: vt ea lex quae apud Cumas de caede, si accusator plures testes inducat ex agnatis proprijs, reum esse caedis qui accusatur. et iam leges illae & instituta mutata sunt. iuuat igitur patrias leges mutare: si meliores inueniātur. ¶ Tertio. Quia omnes omnino querunt non patrium: sed bonū. & putandū est priscos illos homines siue ex terra geniti fuerint, siue ex corruptione aliqua saluati: simili modo rudes fuisse & imprudētes, ceu de terrigenis dicitur. quare absurdum fuisset: in eorum opinionibus persistisse. & nunc quoq; absurdū, vbi meliora reperta erunt: in rudioribus, deterioribusq; persistere velle. ¶ Quarto. Quia nō iccirco leges scriptae meliores erunt si sint immutabiles. nam vt in alijs artibus: sic & in ciuili institutione impossibile est cuncta exacte scriptis comprehendere. quandoquidē necesse est: vt generali cōprehensione scribātur. at actiones circa singula versantur. Ex his igitur videri potest: quasdam patrias leges, etiam quādoq; esse mutandas. ¶ Differit ad partem alterā. cauendū esse vel maxime patrias leges mutare. Primo. quia cum fiet huiusmodi mutatio: parua fieri solet vtilitatis accessio. & etiam afluere facile leges mutare: improbum esse videtur. ¶ Secundo. Quia manifestum est: errata quaedam & legumlatorū & magistratuū esse toleranda. nā qui corrigere perget: non tantū proderit, quantū ciuitati oberit superioribus nō parendi assuefactio. quare etiam patrias leges tolerandae erunt, non corrigendae, aut mutandae. ¶ Tertio.

Quia captiosum & fallax est: de artibus supra adductum exemplum. nam simile non est artem mutare & mutare legem. quia lex nullam vim habet: quo stabilis sit & sua sufficenter, nisi ex consuetudine. consuetudo vero non nisi longo temporis paratur interuallo. quare qui prompti sunt mutare leges ex praesentibus in alias nouas: infirmam vim legis faciunt. ¶ Quarto. Quia si mutandae sunt leges: vtrum omnes, & in omni republica, an non, & vtrū a quocunq; an a quibusdam: haec difficultatem ingerunt. fatius igitur videtur: ipsas non esse mutandas. ¶ Se excusat de vltiori quāstionis determinatione. quia in his reuera ad partem vtrāq; adductis rationibus: magna controuersia est. quare fatius videtur: hanc in praesentiarum missam facere considerationē. nam in aliud tempus: eius discussio est referenda.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

18 **D**Vt adum est priscos illos homines: siue ex terra geniti fuerint. De prima hominum generatione scriptorum antiquissimus Moses. Formauit (inquit) dominus deus hominē de limo terrae: & inspirauit in facie eius spiraculum vitae. & haec historia sacra, & vera est. ex qua videtur mutuatus reū genesim Ouidius. Postq̄ (inquit) Cesserunt nitidis habitandae piscibus vndae, Terra feras cepit, volucres agitabilis aër, Sanctius his animal mentisq; capacius alta Deerat adhuc, & quod dominari in caetera posset Natus homo est. siue hunc diuino semine fecit Ille opifex rerum mundi melioris origo. Siue recens tellus, seductaq; nuper ab alto Aethere: cognati retinebat semina caeli Quam fatus Iapeto mixtam fluuiatibus vndis, Fuxit in effigiem moderantum cuncta deorum. Sic modo quae fuerat, rudis & sine imagine tellus: Induit ignotas hominum conuersa figuras.

De Lacedaemoniorum republica

Cap. VII.

20 **D**E Lacedaemoniorum autem republica, & Cretensium, Lycurgi & Lacedaemoniorum res publica. fere autem & de aliorum rebus publicis: duo sunt consideranda. vnum si quid recte an non recte ad optimā cōstitutionem lege sit ordinatū. alterum si quid ad suppositionem & modū subcōtrariae ipsis suppositae reipublicae. Quia igitur necessariū est in bene cōstituenda republica, necessariorū adesse facultatē: omnes fatentur. sed quēadmodū id futurum sit: non facile est comprehendere. nā & Penestiae Thessalorū, frequēter insurrexerunt. similiter autem & Ilotes Lacedaemoniorū. nam in casibus eorum aduersis: nunq̄ insidiari desituerunt. Verum apud Cretenses nihil adhuc tale accidit. Causa forsitan est. quia vicinae ciuitates, quamuis inuicem bellum gerāt: tamen aduersus nullam rebelles bello coadiuuāt. quoniam id non conducit: quādo & ipsas possessiones habent, domibus eorum finitimas. at Lacedaemoniorū finitimi omnes, inimici erāt: Argiui, Mefenij, & Arcades. nam & Thessalis ab initio rebellarunt: dum cum finitimis Acheis, & cum Perrebis & Magnesijs gererent bellum. ¶ Videtur autem etsi nihil aliud: attamē hoc ipsum esse cura perdifficile, quēadmodū cum eis sit conuersandum. nam si remisse erga illos te geras: insulescunt illi quidem, ac se pares dominantibus existimant. sin aspere tractentur: insidiātur, atq; odio habent. patet igitur: non reperire optimum modum eos, quibus ista contingunt, erga subiectos. ¶ Praeterea remissio in mulieres: & ad propositum reipublicae nocet & ad concordia ciuitatis.

Moses.

Ouidius.

Lycurgi & Lacedaemoniorum res publica.

Thessali. Lacedaemonij. Cretenses.

Lacedaemonij. Argiui. Mefenij. Arcades. Thessali. Achei. Perrebi. Magnesijs.

Vt enim domus partes sunt vir & vxor: ita propemodū & ciuitatem bifariam diuidi censendū est in virorum multitudinē ac mulierum. quocirca in quacūq; republica male prouisum est circa mulieres: in ea putandū est medietatē ciuitatis lege esse male ordinatā. quod ibi contingit. volens enim legislator totam ciuitatem esse duram ac laborum patientē: in viris quidē id fecisse constat, in mulieribus autem omisisse. Viuunt enim moliter, ac in omnem licentiā dissolutæ. Quare necessariū in tali republica, diuitias haberi in pretio: multo magis quā si à mulieribus abstinerēt. quod accidit plarīsq; militaribus, bellicosisq; generationibus, præter Celtas, & si qui alij coitum masculorū palām receperunt. Videtur autem, qui primus fabulatus est: non irrationabiliter venerem marti coniunxisse. nam omnes huiusmodi homines proni videntur ad eam quæ masculorum aut ad eam quæ mulierum conuersationē. Quapropter apud Lacedæmonios hoc fuit. Multaq; in eorum principatu a mulieribus administrabantur. Etenim quid refert vtrum mulieres ipsæ gubernēt: an eos qui gubernāt, à mulieribus gubernari? idem enim accidit. Cūmq; audacia ad nullū obsequium utilis sit, nisi forte ad bellum: maxime nociue etiā ad hoc ipsum Laconum mulieres erant. patefecerunt hoc in Thebanorū aduentu. non enim magis vtilēs præstiterunt se, quā aliarum ciuitatum mulieres: & turbam inferebant magis quā hostes. Ab initio igitur rationabiliter contigisse Lacedæmonijs videtur in mulieres indulgētia. nam propter militiā multum temporis domo abfuerant: aduersus Argiuos, deinde aduersus Arcadas & Mefenios bellum inferentes. exercentes enim seipfos: legumlatori præstabant assuefactos propter militarem vitam. multas enim: cōtinet virtutis partes. Mulieres autem fertur Lycurgus deducere conatus, ad leges: at vbi repugnabant, abstinuisse tandem. Causæ igitur factorum hæc sunt. quare manifestum quod & huius peccati. Sed nos non id consideremus cui venia danda sit, vel non danda: sed rectūne sit, an non rectum. quæ autem circa mulieres non bene se habent: videntur (vt diximus ante) non solum ipsa indecentiam quandā facere in republica, sed impellere quoq; ad cupiditatem pecuniæ. Post certe illa quæ nunc dicta sunt: in aequalitatem rerum possessorū, quispiam illis increpare possit. nā eorū quibusdam hoc euenit: vt magnā nimium opulentiam haberēt: alijs vero vt penitus exiguam. quapropter ad paucos deuenerūt agri. hoc autem ex eo accidit: quia male fuerat lege prouisum. emere enim, aut vendere quod habeas: ordinauit non esse honestum, & recte id quidem. sed donare ac testamento relinquere concessit: atq; idem accidat necesse est per hunc modū & illum. nā sunt mulierum fere ex quinque partibus totius regionis duæ: multis heredibus institutis. Et ob traditionem dotum magnarum. atqui melius erat aut nullam, aut paruam, aut mediocrē esse cōstitutam. nunc autem licet donare ex testamento cuiuscūq; libuerit: etiam si nullo instituto hærede decesserit, ipse cuiuscūq; voluerit, dat. ex quo factum est vt regio sufficiens mille & quingentos equites alere, peditem autem triginta milia:

Celtæ.

Thebani.

Argiui.
Arcades.
Mefenij.

Lycurgus.

ne mille quidem totos habeat. probarunt autē opera ipsa: prauē apud illos in hac parte fuisse prouisum. nam ne vna plaga suscepta: ciuitas ea corruit, ob hominū paucitatem. Aiunt etiam per tempora primorum regum: novos homines permultos ciuitate donatos, ob numerum ciuium (qui bello diminuti multo tempore fuerant) adaugendum. et aiunt fuisse quandoq; Spartiatīs decē millia. attamen siue sint ista vera, siue nō sint: melius est per adæquationem possessionū implere hominibus ciuitatem. Cōtraria etiā quodāmodo est huic prouisioni: lex illa circa prolis procreationē. Volens enim legislator quā plurimos fore Spartiatas: induxit ciues ad multitudinem procreandā. Est enim illis lex: qui tres genuerit filios, eum esse immunē à custodia. qui vero quatuor: immunē esse ab omnibus. atqui patet: quod si multi gignantur in regione sic distributa, necessarium multos fieri pauperes. Enimvero & quæ circa Ephoros cōstitutæ sunt: prauē se habent. Hic enim magistratus maximarū apud illos rerum potestatem habet. sumuntur autem ad eum, ex plebe omnes. quare sæpe cōtingit homines valde pauperes in hac potestate cōstitui: qui propter egestatē venales fiunt. ostenderunt & sæpe prius, & nunc in Andrijs. corrupti enim pecunia quidā: quantū in se fuit totam rempublicā euerterunt. & propter eius magistratus nimiam potestatem ac tyrannidē parēt: etiam reges ipsos populares fieri compulerunt. vt in hac quoq; parte res publica læderetur. nā popularis status: ex optimate resultauit. Continet tamen rempublicam magistratus ipse. acquiescit enim plebs ex eo: quia maximū magistratus capax est. quare siue per legislatores, siue per fortunam hoc euenit: cōducibiliter se rebus habet. Oportet enim rempublicam (quæ duratura sit) velle: vt omnes ciuitatis partes constēt atq; in statu suo permaneāt. reges ergo propter honorē suum ita se habebunt. præstantes autem viri propter senatum. nam ea dignitas virtutis est præmiū. plebs autem propter Ephoriam. nā cōstituitur ex omnibus. Sed oportebat hunc magistratum sumi quidem ex omnibus: non tamen per hunc modum, per quē nunc sit. est enim nimium puerile. præterea & iudicandi de rebus magnis potestatem habent homines vtcunq;. itaque melius esset non secundū propriam mētem eos iudicare: sed secundū literas & leges. Est etiam Ephorum viuendi modus: nequaquam conueniens proposito ciuitatis. nam Ephori quidē molliter viuunt: in cæteris autē tanta asperitas est vitæ, vt nequeāt homines illam perferre, sed clam trāsredientes legem, corporis voluptatibus fruuntur. Senatorū quoq; potestas non recte apud illos cōstitutæ est. nam si sint viri æqui & boni ac sufficiēter ad virtutē eruditi: dicet forsā aliquis ciuitati conducere. attamen quod per omnem vitam magnis de rebus discernendī potestatem habeant: periculosum est. est enim vt corporis: sic etiam mentis senectus. per hunc autē modum eruditi: vt & legislator ipse diffidat tanquam non bonis viris, nequaquam tutum. Videntur autem ij qui in hac potestate cōstituti sunt: dona largiendi gratificandiq; ex cōmunibus permultā facultatē habere. quapropter me-

Spartiatæ,
id est Lacedæmonij.Ephori qui
& tribuni
plebis.

Andrij.

lius erat eos non esse absq; vlla correctione. nunc autem sunt. ¶ Videtur autem Ephorum magistratus omnes alios magistratus corrigere. hoc autem Ephorię nemiū certe permissum est munus. & non per hunc modū dicimus correctiones effici oportere. ¶ Insuper creatio ipsa senatorū quā per suffragia faciunt: perleuis est. ac ipsum petere magistratum qui eligendus sit: nō recte se habet. oportet enim & volentem & non volentē ad magistratum assumere: si dignus sit eo magistratu. nunc autē idem facere in hoc videtur legislator: quod & in alia republica. ambiciosos enim faciens ciues: illis vtitur ad senatorū delectum. nemo enim magistratū petit: nisi honoris sit affectator. attamen pleraq; eorū quæ homines iniuste faciūt: per ambitionē & auaritiā cōmittuntur. ¶ De regia vero potestate vtrū melius sit eam in ciuitatibus existere necne: alia fuerit disputatio. Verum tamen melius (non vt nunc quidem) sed pro vita cuiusque regis iudicare. ¶ Quod autē ne ipse legislator credit posse se facere bonos & honestos: manifestum est. diffidit enim: quasi non sint ad sufficientiā boni viri. Itaque legatos simul mittebant inimicos: ac salutem ciuitatis esse putabant, seditiones regum. ¶ Non bene etiā circa comestationes, quæ illi Phiditia nominant: lege constitutum est ab initio. Oportebat enim magis ex publico esse conuentū: quemadmodū Creta. sed apud Lacedæmonios vnusquisq; conferre habet: etsi sunt quidam longe pauperrimi, qui huiusmodi sumptum nequeāt sufferre. ex quo fit: vt legumlatori contrā eueniat q̄ ipse voluerit. Voluit enim ciuitatem facere popularem per comestationes. sit autem minime popularis ex tali legis prouisione. nam non facile est pauperibus: comestationū esse participes. more enim patrio sic apud eos definitur: vt qui comestationū particeps esse nequeat, is ad reipublicę gubernationem non admittatur. ¶ Legem vero quæ est circa præfectos classis: & alij quidā improbarunt. & recte quidē improbarunt. est enim seditionis causa. nam cum reges sint belli duces: præfectura illa perpetua, fere alterum est regnū. ¶ Et simili pacto suppositionem legislatoris: quis reprehendere possit. quod & Plato in suis legibus reprehendit. ad partem enim virtutis: tota ordinatio illarum legum cōtendit, scilicet bellicam. hæc autem utilis ad victoriā obtinendā. itaq; saluabantur bellum gerentes: peribant vero vbi rerum potiebantur. quoniā nec otium agere: neq; quicquā aliud exercere sciebāt præstabilius, q̄ rem militarem. ¶ Illud quoq; erratum non sanē minus. nam putabant bona illa, quæ ad bellum pertinent: ex virtute magis q̄ ex vitio fieri. & in hoc quidem recte. sed quod hæc potiora q̄ virtutē ipsam putant: in hoc non recte. ¶ Male etiā circa pecunias publicas apud Spartiatas cōstitutū est. quia nec in publico habēt quicq; & magna bella gerere coacti, pecunias agre cōferunt. nā quia Spartiatarum est plurimū agri: non scrutantur inuicem quantū quis conferre possit. & euenit legislatori: cōtrā q̄ quod cōmodum est. nā publice inopiam: priuatim auaritiā induxit. De Lacedæmoniorum igitur republica: in tantum dictum sit. nam hæc sunt: quæ maxime quis reprehendat.

Phiditia.

Cretenses.
Lacedæmonij.

Plato.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

20

Stendit in præcedenti capite Milesiorum rempublicā ab Hippodamo non irreprehensibiliter fuisse ordinatam: illud idem ostendit de republica Lacedæmoniorum, proponens in republica Lacedæmoniorum & Cretensium, & reliquis, fere duo esse perquirenda. Primum si quid recte an non recte in illis sit ordinatū. Secundum si quid subaduerfetur ad propositam intentionem & modum reipublicæ, quam ipsi intēdunt. Primo igitur apud Lacedæmonem non scitē ordinatū esse videtur: è vicinis vrbibus, vbi compugnarent aut rebellarent suis magistratibus, dedititios accipere in seruitutem & clientelam, quos ilotas vocabant. nam certum est omnium consensu, oportere in bene constituta republica necessariorum adesse facultatem. sed quo pacto id tandem faciendum sit: haudquaquē cognitu facile. non enim eiusmodi extraneorum in clientelam susceptio: eorum est, quæ reipublicæ necessaria sunt. nam & penestiarum Thessalorum, frequēter insurrexerunt, & simili modo ilotes Lacedæmoniorum, in casibus eorum aduerfis insidiari persistunt. verum apud Cretenses nihil adhuc tale accidit. causa forsan est: opposita ordinatio. nam tametsi vicinæ vrbes inter se bella gerunt: abstinent tamen, vt cum nulla earū aduerfus aliam compugnent, neq; admittant in clientelam. quoniā contra eos pugnare non cōducit: quibus possessiones & agros habent finitimos. at contrā Lacedæmonijs euenit. nam omnes finitimi, Agiui, Mefenij, Arcades: Lacedæmonijs fuerūt inimici, postq; & ipsi à Thessalis, eorumq; principibus defecerunt, dum cum finitimis Acheis, Perrebis, & Magnesijs gererent bellum, quos Lacedæmonij contra eos bello iuuerunt. ¶ Secundo. Qui admittūt in suam clientelā huiusmodi inter se dissides, aut suis magistratibus rebelles: & si nihil aliud, attamen id perdifficilem curam affert, quonā pacto cum eis cōuersandum sit. nam si remisse erga illos te geras: insolescunt, & seipsos dominatibus pares existimant. sin aspere tractentur: insidiantur & odiunt. patet igitur eos qui hæc erga ilotas, suosq; subditos patiuntur: non reperisse optimum reipublicæ modum. ¶ Tertio. Quia in republica Lacedæmoniorum: remissio in mulieres & ad propositū reipublicæ nocet, & ad ciuitatis decorum atq; concordetiam. nam vt domus partes sunt vir & vxor: ita statim censendū est ciuitatem diuidi in virorum multitudinē ac mulierum. quare in quacunq; republica male circa mulieres prouisum est: in ea putandum est, ciuitatis medietatē legibus male esse dispensatam. quod in illa republica factitatum comperitur. volens enim legislator totam ciuitatem duram, & laborū patientem efficere: in viris quidem id effecisse constat, in mulieribus autem omisisse. nā mollior viuunt, & in omnem licentiam, atq; vitæ luxum dissolutæ. quare necessarium est, in tali republica diuitias haberi in pretio: multo etiam magis q̄ si mulieribus non essent obnoxij. & mulieribus quidē deditos esse atq; obnoxios: omnibus ferme militaribus, bellicosiq; generationibus accidit, præterq; Celtis, & si qui alij masculorum infandam venerem palam receperunt. videtur sanē qui primus fabulatus est: non irrationabiliter venerem marti conuixisse. nā omnes huiusmodi homines: proni sunt ad venerea, illisq; dediti. quare & apud Lacedæmonios idem fuit: multaq; in eorum principatu à mulieribus ministrantur. enimvero quid refert vtrum mulieres ipsę gubernent: an eos qui gubernant, à mulieribus gubernari idem profecto accidit. Et cum temeritas ad nihil, nisi forte ad bellum utilis sit: maxime etiā nocue ad hoc ipsum fuerunt Lacedæmonicæ mulieres. quod patefecerūt in Thebanorum aggressu. nam nō magis vtilis se præstitere: q̄ aliarum ciuitatū mulieres, & tumultum turbationemq; inferebant magis, q̄ hostes. Et ab initio forte non irrationabiliter contigisse videtur Lacedæmoniorū mulieribus: huiusmodi vitæ licentia. nam longo temporis interuallo domo viri abfuerant, nunc aduerfus Argiuos, subinde aduerfus Arcades & Mefenios bellū inferentes: exercentes enim seipsos: legumlatori se præstabāt assuefactos propter militiam. vita nanq; militaris: multas continet virtutis partes. Et fertur Lyncurgus, conatus deducere mulieres ad suas leges: verum vbi reluctabantur, abstinuisse tandem. causæ igitur cur in luxum, mollitiemq; & huiusmodi vitæ licentiā inciderunt Laconicæ mulieres: hæc sunt. quare (vt manifestum est) & peccati earum. Sed nos non id cōsideremus, cui venia danda aut nō danda: sed rectūne sit an non rectum. quæ vero circa mulieres non recte se habent: videtur (ceu dictum est prius) nō solū indecentiā quandā, indecorumq; & incōcinnitatem facere in republica: sed ad cupiditatem quoq; impellere pecuniæ. ¶ Quarto. Quia quispiam iure carere possit inæqualitatē possessionum. nam hinc effectum est: vt eorum aliqui magnā nimium facultatum opulentiam haberent, alij vero penitus exiguā. quare ad paucos eorum deueniunt agri. & hoc certe accidit illis, ea de causa: quia male lege prouisum fuerat. quoniā legislator legem tulit, emere ab altero aut vendere quod habeas non esse licitū, & id quidē

recte: sed donare ac testamento relinquere concessit. Verū idem accidat necesse est: per hunc donandi, testandiq; modum, ac per emptionem, venditionemq; proprietariū facultatum. nam mulieres, ferme duæ sunt partes è quinq; partibus totius regionis: quarum multæ constitutæ sunt hæredes. ¶ Quinto. Respublica Lacedæmoniorum: ob dotes argui reprehendi que potest. nam magnarum dotum annuit traditionem. atqui melius erat aut parvam, aut nullam, aut mediocrem esse institutā. nunc etiam licet donare ex testamento cuiusq; libuerit: & quis nullo instituto hærede decesserit ipse qui è vita migrat, cuiusq; voluerit dat. ex quo factum est vt regio sufficiens mille & quingentos equites alere, peditum autem tria millia: ne mille quidem totos habeat. probauit autē rerum euentus: prauæ apud illos hac in parte fuisse prouisum. nam ne vnam quidem plagā sufferre potuit ciuitas: sed dissipata est ob minimum paucitatem. Aiunt etiam per tempora primorum regum nouos homines permultos ciuitate donatos: ob numerum ciuium adaugendum, propter eos qui (plurimo tempore durante bello) diminuti fuerant. feruntq; fuisse quandoq; Lacedæmoniorum decem millia. attamen siue hæc vera sint, siue non: melius est per æquationem facultatum, implere hominibus ciuitatem. ¶ Sexto. Quia circa liberorum procreationem: non recte videtur lege prouisum. nam facultatū æquationi aduersatur. volens enim legislator q̄ plurimos fore Lacedæmonios: induxit ciues ad procreandæ multitudinis studium. nā illis lex est: qui tres genuerit filios, eum immunem esse à ciuitatis custodia. qui quatuor: immunem esse ab omnibus. atqui perspicuum est si q̄ plurimi gignantur in regione sic distributa: necessariū fore multos fieri pauperes. ¶ Septimo. Quia circa Ephorum præsidiumq; magistratū: in republica Lacedæmoniorū, non recte prouisum est. nam is magistratus maximarum apud illos rerum potestatem habet, & è populo omnes assumuntur Ephori. quare sæpenumero contingit homines valde pauperes: in hac potestate constitui. qui propter egestatē: venales fiunt. ostēderunt id sæpe prius: & nunc in Andrijs. corrupti enim quidam pecunia: quantum in se fuit, totam rempublicam Lacedæmoniorū euerterunt. & propter nimiam huius magistratus potestatem, ac tyrannidē parem: reges ipsi se cogebant, fauore populum tractare ita vt in hoc læderetur respublica. nā ex optimorum gubernatione: popularis status inductus est. At dices, Continet hic magistratus rempublicam. nam populus reipublicæ acquiescit: quia maximus magistratus est capax. quare siue legislatoris prudentia, siue fortuna id acciderit: cōducibiliter sese rebus habet. nam oportet rempublicā quæ duratura sit: velle vt omnes ciuitatis partes consent, suōq; in statu permaneant. ergo reges propter honorē ita se habebūt: probitate autem præditi viri, propter fenatū (nam ea dignitas, virtutis est præmiū) populus autem propter Ephoriam. nam constituitur ex omnibus. Ad id respondemus, oportere quidem hunc magistratum sumi ex omnibus: non tamen per hunc modum, per quē nunc fit. est enim nimium puerile. præterea iudicandi de rebus magnis habent homines qualescūq; potestatem. verum satius esset: non secundū propriam mentem, sed secundū literas & leges iudicare. ¶ Octauo. Quia Ephorum viuendi forma: subaduersatur proposito ciuitatis. nam Ephori laxæ, remissæq; viuentes, ætatem transigunt: in cæteris autē tanta est vitæ asperitas, vt nequeant homines illam perferre. sed clam legem transgredientes: corporis genio, voluptatibusq; indulgent. ¶ Nono. Neq; apud Lacedæmonios: senatorum potestas recte est instituta. nam si sint viri æqui & boni, ac sufficienter ad virtutem eruditi: annuat forsan aliquis ciuitati conducere. attamen quod per omnem vitam magnis de rebus hanc decernendi potestatem habeant, periculosum est. est enim vt corporis: sic etiam prudentiæ senectus. hoc modo autem institutis, vt & legislator ipse diffidere possit tanq̄ non bonis viris, nequaquam tutum illi videri debuit per totam vitam illis annuere magistratus administrationē. ¶ Decimo. Quia hæc potestas facultatē permultā habet dona elargiendi, gratificandiq; ex cōmunibus bonis. Ideo satius videtur: vt correctioni, reddendæq; rationi subiecta esset, neq; essent ipsi magistratum hunc gerentes sine correctione. nunc autē sunt. ¶ Undecimo. Quia magistratus Ephorum: videtur omnes alios magistratus corrigere. & in hoc certe nimium Ephoriæ potestati permisum est munus, neq; hoc modo dicimus correctiones fieri oportere, repetundāsq; esse rationes. ¶ Duodecimo. Quia creatio ipsa senatorum, quam per suffragia faciunt: admodum leuis est. quodq; magistratum petat qui eligendus sit: non recte se habet. nam oportet & volentem & non volentem (modo eo magistratu idoneus sit) ad magistratum assumere. nunc autem legislator hoc statuendo: idem facere videtur, quod & in aliā respublica. ambitiosos enim, honorisq; cupidos ciues reddens: eis vititur ad senatorū delectū. nam nemo magistratū petit: nisi sit honoris affectator. sed certe quamplurima eorum quæ homines iniuste perpetrāt: per ambitionem & auaritiam committuntur. ¶ Tertiodecimo.

Quia nō recte circa regiā potestatem diffinitū esse videtur. iudicāt enim solū per tēpus. at satius (nō vt nūc quidē) per totā cuiusq; regis vitā, iudicare. verū de regia potestate, cōducibilis sit: ne in ciuitatibus existere, an secus, alia sit disceptatio. ¶ Quartodecimo. Quia ex ordinatione legislatoris constat: eū nō credidisse se posse facere honestos, probosq; ciues. nā diffidit quasi nō sint ad sufficiētiam boni viri. quocirca censuit vt cū res efflagitaret: legatos sibi vnā mitterent inimicos, ac salutē ciuitatis esse putaret, seditiones regū. ¶ Quintodecimo. Neq; comessatiōes (quæ Phiditia nūcupāt) recte sūt ab initio lege ordinatæ. nā magis oportebat huiusmodi cōuētū ex publico esse: quæadmodū in Creta. Verū apud Lacedæmonios: vnusquisq; cōferre habet, tametsi quidā sunt lōge pauperrimi, & qui huiusmodi sumptū nequeat perferre. quare euenit cōtrariū legislatori: atq; ipse volebat. volebat enim: per huiusmodi comessatiōes, ciuitatē efficere popularē. at ex tali legis puissio: minime euadit popularis. nā nō facile est pauperibus comessatiōnū esse participes. quandoquidē more patrio sic apud eos diffinit: vt qui comessatiōnū particeps esse nequeat, is ad rei publicæ administrationē nō admittat. ¶ Sextodecimo. Quia eā legē quæ est circa præfectos classis: & aliorum nonnulli iā improbauerūt. nec ab re quidē. est enim seditiōis causa. nā cū reges, belli sint duces: præfectura illa perpetua, sere alterū est regnū. ¶ Septimodecimo. simili modo quis reprehendere queat legislatoris suppositionē atq; ppositū: quod & Plato in legibus facit. nā ad partē virtutis, tota Lacedæmoniorū legū ordinatio cōtendit, ad bellicā videlicet. hæc autē ad cōparandā victoriā dūtaxat: vtilis est. quare saluabatur Lacedæmonij belligerantes. at vbi rerum erant potiti: peribant. quoniam nec otium agere, neq; quicq; aliud præstabilius q̄ rem militarem exercere sciebant. ¶ Duodenicesimo. Quia id erratum nō sane minus est: q̄ arbitrentur ea bona quæ ad bellum pertinent, ex virtute magis quàm ex vitio fieri. & esto in hoc arbitretur recte: sed quæ hæc ipsa virtute potiora sint, in hoc nō recte putat. ¶ Vndecimodecimo. Male etiā apud Lacedæmonios circa publicas pecunias dispensatū est. quia neq; in publico habent quicq;: & vbi magna bella gerere coguntur, egre pecunias erogāt. nam quia Lacedæmoniorū est plurimū terra: nō explorant inuicē, quātum quis cōtribuere possit. & accidit legislatori cōtrarium eius: quod reipublicæ cōducit. nā publice inopiā: priuatim auaritiam induxit. Et hæc de republica Lacedæmoniorum: quæ quis maxime reprehendere queat.

ANNOTATIONES ADCAP. SEPTIMUM.

20

DE Lacedæmoniorū autē republica. Lacedæmoniorū respublica tribuit Lycurgo. Veruit tamē illā scribi. nā fertur vna legū Lycurgi (quas rhetras appellant) hæc fuisse. legibus scriptis nō vtendū. suspicatur enim id tulisse Lycurgū: vt omnia futura instituta, sua esse videretur, sicq; leges suæ nūq̄ interiret. quas si scripto reliquisset: facile fuisset internoscere, quæ postea ad formationē reipublicæ adiecta essent, nō fuisse Lycurgi. ¶ Viuit enim molliter, ac in omnē licentiā dissolute. delicētia mulierū Lacedæmoniarū: ex ijs quæ Xenophō scribit de republica Lacedæmoniorū, cognoscere licet. scribit enī Lycurgū noluisse mulieres Lacedæmonicas educari vt ceteras, nō domi clausas esse, nō lanificia tractare, & reliqua aliarū in alijs ciuitatibus mulierū opera: sed huiusmodi, voluit eas quæ feruere essent agere. mulieres autē ipsas in certamē descēdere, cōcurrere viris, & nudas exercere palestras. neq; cōgressionē earū militibus inhiuit vbi cōcupitæ forēt: dūmodo id clāculū & in oculto pararet, & multa lōge stultiora. & cū Plutarchus ad maiore Lycurgi cōmēdationē de mollitudine Lacedæmoniarū taxare voluisset Aristotelē, quasi non recte illas accusasset: statim ferme quasi sui oblit⁹ inducit quēdā: interrogatē quādā Lacedæmonia, cur mulieres Lacedæmonie solē, viris suis dominarent: respōdisse autē quia solē viros parerēt. quo subiūcto: earū & petulantia, & licentiā cōfirmat. ¶ Præter Celtas. Celtas: Gallos interpretant. & cōsimile de Gallis Clemēs in recognitionibus Petri habet. & Gallia Celtica cōtineri diffinit limitibus suis Rhodano, Garona & Secana fluminibus: lōgissime nūc ab hoc infādo vitio abhorrens. quod si vspiciā forte cōtingit, quod perrarū cognoscit: statim tā sceleratū, tā immane facin⁹ vlciscit, vindicibus flāmis. quæ si aliquādo infecta hoc horrēdo vitio notat, cū forte diti litaret & inferno Ioui: postq̄ Christū agnouit, misericordiā cōsecuta, tantū facin⁹, & quicquid tale esset vel maxime exhorruit, nomē etiā tā infame nō ferēs. Christ⁹ igit (cui gratiæ debent) omnē gentē à tā infāda peste liberet. ¶ Patefecerūt hoc in Thebanorū aduētū. Quia hi Politicorū libri rebus gestis quæ ex historijs cognoscuntur scātēt, & si ex vnaquaq; quippiā quæ exiguū in mediū inferret, maior moles succresceret q̄ ipsum sit Politicorū opus: iccirco nō est consiliū cū de Thebanis, Atheniēnsibus, Lacedæmonijs & huiusmodi innumeris res gestas paucis ad suū ppositū tāgit Aristoteles, & quod sane ad politicā intelligentiā sufficit, & satis esse duxit: historias illas adducere. quod enim superadderet, ad curiositatē magis, & superflū, q̄ intelligentiæ necessariū. verū qui forte erūt curiosiores, cū Lacedæmoniorū res memorādas citat:

Xenophon
Lycurgus.Plutarchus
Lycurgus.
Aristoteles.Galli celtici
Aristoteles.

Lycurgus. legat Plutarchi Lycurgū, Agidē, Cleomenē, Lyfandrū, Agefilāū. cū Athenienfū: Ariftidē, Agis. Alcibiadē, Cimonē, Demofthenē, Euagorā, Periclē, Nitīā, Photionē, Solonē. cū Thebanorum: Pelopidā, & Epaminūdā. cū Carthaginēfū: Hamibalē. & ita cū reliquorū: alios fecundū Lycander. regiōes & loca. ¶ Etia reges ipfos fieri populares cōpulerūt. duo apud Lacedemonios erāt Agesilaus. reges: & illi in bellica expeditione, omnē habebāt authoritatē. itaq; Lacedemoniorum rex: Ariftides. imperator belli. quod ex numero 91 quinti: amplius intelliges. ¶ Aiunt etiā per tēpora pri- Alcibiades. morū regū. primi reges Lacedemoniorū: Euriftheus, Agis, Archefratus fuiſſe leguntur. hi enim tēpora Charilli ſiue Leoboti & Lycurgi præceſſerunt. ¶ Eſt enim vt corporis ſic etiā Cimon. mētis ſeneſtus. Non hic ſeneſcā ſecundū ſubſtātiā intellige (mens enim eſſentia, ſubſtātiāq; Demofthe. immortalis) ſed ſecundū prudētię habitū. nā ſeniū, rerū memoriā delet, obliuiōſq; reddit: Euagoras. & ad agēda cōſiderāda reddit impotes. bene igit ea ex parte: mētis quādā & perſpicitię Pericles. ſeneſcā intelligitur. Et græce habetur *ὡς διαβολας γήρας*: vbi dianceas non proprie mētē, Nitias. ſed ſententiā & cogitationē ſignificat. loco cuius pro ſubiecta materia in literę elucidatione Photion. poſuim⁹ prudentiā. nā ſunt qui ex hoc loco conētur, ad impiorū ſectā traducere Ariftotelē: Solon. quaſi hominū mētēs & animas ſenſerit cū corpore interituras. verū taliū & cōſuetudinē & Pelopida. contentionē ſalubre eſt cognoſcere: ſemper eſſe deuitādas. ¶ Circa comeſſationes quę Phiditia. Phiditia quaſi Philitia ab amicitia volūt Græci huiuſmodi cōiuiua eſſe dicta. ¶ Non Epaminūd. facile eſt pauperibus. authore Plutarcho quiſq; *μεδνιμους*, id eſt modios, quinq; inferebat. Hamibal. ¶ Male etiā circa pecunias publicas. In vita Lycurgi cōtinetur: quopacto vulgares artes & Euriftheus. Agis. pecuniarū ſtudiū tanq̄ non neceſſariū, prohibuerit, q̄q; ſeruilis eſſet opificū & parantiū pecunias occupatio. verū & nummū ferreū ſtatuit pene inutile: magno quidē pōdere, & mini- Archefrat⁹. Charillus. mo valore. vbi enim primū (inquit Plutarch⁹) nūmū omnē aureū & argenteū irritū reddi- Lycurgus. Nummus ferreus. diſſet: ferreo ſolo vtēdū imperauit. fecitq; vt ex vaſto pōdere & magnitudine, valeret parū: ita vt nummus decē minaiū inſtar: magno domi penu indigeret, iumentisq; ad vehendum.

Minois, & Cretēſium reſpublica.

Lycurgus. Charillus. Lyctij qui & Cretēſes.

Minos.

Pelopōneſus quę & in ſula Pelopis Triopium. Rhodus. Sicilia. Camerina.

Phiditia. Andria.

De reſpublica Cretenſium. Cap. VIII. Retenſiū vero reſpublica: huic ſinitima eſt. Habet autē 28 pauca nō deterius quidē: ſed plurima min⁹ nitide. enim uero videtur & fertur Lacedemoniorū reſpublica: in plurimis imitata Cretēſem. vetuſta autē pleraq; rudiora ſūt nouis. Ferūt enim Lycurgū poſt dimiſſam Charilli regis tutelā: cū lōgo tēpore peregrinaretur in Creta, tūc plurimū tēporis fuiſſe diuerſatū ppter cognationē. erāt enī Lyctij Lacedemoniorū coloni. ſuſceperāt autē ij qui in eā coloniā venerāt inſtituta legū: quę tunc in antiquis habitatorib⁹ obtinuerāt. quapropter & nūc accolæ eodē modo illis legib⁹ vtūtur: quomodo eas Minos cōſtituit primus. Videtur autē hec inſula ad principatū Græcię nata, ac præclare ſita. cūcto nāq; imminet mari. cū fere Græci ōnes, circū mare ſint poſiti. abeſt enim, hinc modicū à Pelopōneſo: illinc vero ab Aſia, à loco qui circa Triopiū & Rhodū. quare imperiū maris obtinuit Minos: ac inſularū alias ſubegit, alias vero dudū incultas habitari fecit. tādē Siciliā aggreſſ⁹, circa Camerinā deſcēſ⁹ eſt. ¶ Habet autē 22 cōueniētiā Cretica inſtitutio cū Laconica. nam agriculturā exercēt apud hos quidē Ilotes: apud illos vero Perieci, id eſt accolę. Et comeſſationes ſūt apud vtroſq;. & antiquitus nūcupabāt Lacedemonij hæc nō Phiditia, ſed Andria: quę admodū Cretenſes. ex quo palā eſt: inde proueniſſe. Insuper autē & reipublicę inſtitutio. Ephori nāq; eādē vim habēt: quā in Creta ij qui Coſmi appellātur. niſi q̄ Ephori numero quiq; ſūt: Coſmi autē decē. Senatores autē: pares ſūt ſenatorib⁹, quos vocāt Cretes cōſiliū. Regia autē potestas fuit primo apud Cretas: poſtea illā ſuſtulerunt, imperio in bello ad Coſmos trāſſato. Cōcio autē ōnib⁹ cōmunis eſt: ſed aliam nullā ha-

bet authoritatē, q̄ ea cōprobandi quæ à ſenatorib⁹ & Coſmis fuerint ante 23 decreta. ¶ Quę igitur de comeſſatiōib⁹ cōſtituta ſūt: meli⁹ ſe apud Cretas q̄ apud Lacedemonios habent. nā apud Lacedemonios vnusquiſq; certū quid in ſingula capita taxatū ſoluūt: quod niſi faciat, à reſpublica lex repellit, vt prius dixim⁹. at in Creta cōmuni⁹ eſt. ex cūctis enī qui oriūtur fructib⁹ & armētis, ex publicis & ijs allatiōib⁹ quas ferūt accolę: diuiſio fit. vt pars vna ad deorū cultū & ad publica onera, pars ad comeſſationes deputetur. atq; ita fit vt ex publico educētur omnes: & mulieres, & pueri, atq; viri. ad tēperantiā autē cibi, quaſi vtilis ſit: multa legiſſator philoſophat⁹ eſt. & de mulierū diuortijs, de earū cōgreſſione ad viros: ne ſuperfluā pariāt multitudinē etiā proſpexit. quod vtrū prauē an nō prauē cōſtitutū ſit: aliud erit cōſiderādū tēpus. ſed q̄ circa comeſſatiōes melius pro 24 uiſum ſit apud Cretas q̄ apud Lacedemonios: manifeſtū eſt. ¶ Ac circa Coſmos deteri⁹: q̄ circa Ephoros. quod enim mali habet Ephororū magiſtrat⁹: id eſt & in illis. Sumūtur enim quiuis: ſed quod in his prodeſt reipublicę, illic nō eſt. nā hic quia ex omnib⁹ aſſūptio eſt, particeps popul⁹ ampliſſimi magiſtratus, vult manere reipublicā: illic autē nō ex omnibus ſumūtur Coſmi, ſed ex quibuſdā familijs, & ſenatores ex ijs, qui iā Coſmi fuerūt. ¶ De quibus idē dici poteſt: quod de ijs qui apud Lacedemonios ſiūt. nā eſſe liberū magiſtratū atq; perpetuū: maius eſt munus, q̄ dignitas eorum mereatur. & nō ſecundū legē ſcriptā iudicare, ſed ſecundū quod ſibi videtur: periculōſū eſt. Quieſcere autē plebē non participantē: nullū ſignū eſt bene cōſtitutę ciuitatis. ¶ Nec quicq; ſuſceptiōis ſit Coſmis: quę admodū Ephoris. abeuntq; per inſulā lōge à cōtendētibus. Medicina vero quā huic delicto adhibēt, ridicula eſt: nec ciuilis, ſed potētatus. ſepenumero enim aut collegę illorū, aut priuati homines inſurgētes per ſeditiōnē Coſmos expellūt. ¶ Licet autē Coſmis ſeipſos magiſtratu abdicare. enim uero hec ōnia præſtabat lege fieri, quā pro hominū volūtate. non enim ſecura eſt regula. ¶ Omnium vero deterrimū: potentiū à Coſmatu depoſitio. quā ſæpe cōcitant: cū non ſentētias dare volūt. qua etiam ratione manifeſtū eſt, habere illā inſtitutionē aliquid reipublicę: ſed nō eſſe reipublicā, at potētātū magis. conſueuerunt autē cōcitata plebe & amicis: ad vnus arbitriū rem conſicere, ſeditiōneſq; & prælia inter ſe miſcere. at vero id quid differt ab eo: quod tandē ea ciuitas non ſit, diſſoluta ciuili ſocietate. ¶ Eſt autē periculofus hic reipublicę ſtat⁹: ſi qui velint, poſſintq; inuadere. ſed (vt ſupra dixim⁹) ſeruatur ppter locū. procul enim aduenas expulit. quapropter accolæ manēt Cretēſibus: verū Ilotes perſepe à Lacedemonijs defecere. nō enim erat in Creta externorū vllus principat⁹. ſed nuperrime bellū peregrinū irrupit in illā inſulā: quod pateſcit imbecillitatē legū ſuarū. De hac igitur reſpublica: hæc dixiſſe ſufficiat.

OCTAVI CAP. COMMENTARIVS. 21 **H**ic de reſpublica Cretenſiū. Narrat Cretenſem reipublicā habere pauca, nō deteriora quidē: ſed plurima min⁹ dilucide q̄ Lacedemonica. nā videt. & ita inuulgat fama: reipublicā Lacedemoniorū in plurimis imitatā eſſe eā, quæ eſt Cretenſiū. modo pleraq; vetuſtiora rudiora ſunt, & minus elaborate tradita nouis. e. ij.

& quomodo Lycurgus leges quas imitaret, quoquo pacto à Cretēsis accepit. dilucida est & aperta in litera narratio. ¶ Cōueniētia Laconicę reipublicę & Cretēsis. q̄ q̄; Cretēsis anti-
 quior sit, utpote ad cuius imitationē, Lycurgus Lacedæmonicā formauerit. litera apertā cōti-
 net narrationē. ¶ Melius ordinatū fuisse circa comessationes in republica Cretensiu q̄ La-
 cedæmoniorū: q̄ illic publicarum opū pars ad comessationes deputaretur, hic vero non ex
 communibus sed proprijs conuiuant. ¶ Apud Cretenses deterius esse lege prouisum circa
 Cosmos & consiliū, q̄ apud Lacedæmonios circa Ephoros & senatū. primo q̄ apud Lace-
 dæmonios Ephori ex omni populo eligantur: quod cōtinet, saluāq; rempublicā. illic vero ex
 certis familijs, & q̄ ex illis qui fuerūt Cosmi, eligitur consiliū. sic autē: apud Lacedæmonios
 non fit. ¶ Secundo. Quia ea quę de Ephoris adducta sunt in superiori capite incōmoda: de
 Cosmis afferri possunt. nam liberum correctioni repetendisq; rationibus non subiacentē, &
 perpetuum esse magistratum: maius est munus q̄ Cosmorum mereatur dignitas. & secundū
 arbitriū iudicare, & non secundum legem scriptam, ut Cosmi faciunt: nequaquē est tutum. & si
 populus quiescit neq; insurgens seditiones mouet, quis huius dignitatis minime sit parti-
 ceps: id nullum est signū bene institutę ciuitatis. ¶ Tertio. Quia à Cosmis, respublica nul-
 lam sumit utilitatem: ut ab Ephoris. nam Cosmi per insulam longe à contententibus diua-
 gantur. Et medicina quam huic delicto adhibent: ridicula est, & paucorū potentia. quia vi-
 delicet (nisi per insulam diuagentur) sæpenumero comprincipantū aliqui, aut quidam con-
 spirantes: seditiones excitant, ac expellunt Cosmos. ¶ Quarto. Quia licet Cosmis seipso
 magistratu abdicare. verum hæc omnia lege fieri præstabat: q̄ pro hominum voluntate. non
 enim secuta est regula: hominum voluntas. ¶ Quinto. Quia omnium deterrima turbatio:
 ipsorum potentum à Cosmatus dignitate depositio, quę sæpe concitatur, quoties senten-
 tias ferre nolunt. vnde manifestum esse potest: Cretensium institutionem habere aliquid rei-
 publicę, sed non esse rempublicam, sed paucorum potentiam magis atq; Dynastiam. consue-
 uerunt autem (cum quis à Cosmatus deponitur) concitata plebe & amicis: ad vnus arbi-
 trium, ceu monarchię, rem conficere, seditionesq; & prælia inter se miscere. at vero quid hoc
 tandem differt ab eo: ut ea ciuitas non sit dissoluta civili societate atq; concordia. ¶ Sexto.
 Quia hic status reipublicę periculosus est: si qui velint, possintq; inuadere. Sed (ut superius
 dictum est) conseruatur propter loci aptitudinem, optimūq; situm. aduenas enim procul
 excludit. quapropter accolę inmanent: neq; vnq̄ deficiunt à Cretensibus. verū Ilotes: per-
 sæpe à Lacedæmonijs defecere. neq; enim Cretes exteris principare soliti erant: ut Lacedæ-
 monij Ilotibus. Sed nuperrime bellum peregrinum (quod in Cretam irrupit) patefecit im-
 becillitatem legum suarum. sed de republica Cretensi: hæc dixisse sufficiat.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

E runt enim Lycurgum. Sic Herodotus de Lycurgo. ferunt Lacedæmonij Ly-
 curgū cum esset tutor & patruus Leoboti Spartiatarū regis: Creta hæc attulisse.
 siquidē cōprimū tutor factus est: omnia iura immutauit. deditq; operā ne quis
 ea præteriret. deinde quę ad bellum pertinerent, iusiurādum, conuētus, comessa-
 tiones: super hæc instituit tribunos plebis, Ephoros, ac senatores. ¶ Nūcupabant Lacedæ-
 monij hæc nō Phiditia: sed Andria. cōiuiua sua Cretenses nō ἀπὸ τῆς φιλίας, ἀλλὰ μὲρ ἀπὸ
 τῶν ἀνδρῶν, id est à viris nūcupabāt: q̄ soli viri, illis interessent comessationibus. ¶ Quā in
 Creta ij qui Cosmi appellantur. Cosmus id est ornamentū: magistratus quidā apud Cretas
 ex plebe creatus qui Ephorię Lacedæmonicę, & tribunitię potestati Romanę respōdebat.

De superiorū rerū publicarū cōparatione. Cap. IX.

V idetur autē Carthaginensiu respublica bene constituta: multaq; habere præter alias, quędā vero maxime similia
 Lacedæmonijs. tres enim istę respublicę quodammodo
 inter se proximę sunt: multūq; distāt ab alijs, Cretica di-
 co, & Laconica, & earū tertia Carthaginensium, multaq;
 apud illos prouisa sunt recte. Signū autem reipublicę bene institutę est:
 q̄ populus manet in institutione reipublicę: neq; seditionem vllam (quod
 dictū dignū sit) vnq̄ fecit, neq; tyrannū. Cōtinet similia autē Lacedæmo-
 niorū reipublicę: comessationes quidē sodalitiōrū, phiditijs. centū autem
 & quatuor virorū potestas, Ephoris. præter q̄ q̄ non deterior. nam illi ex

Dynastia
 potētatus.

Cōparatio.
 Tres respu-
 blicę: Cretē-
 sis, Lacedæ-
 monica &
 Carthagi-
 nensis.

quibuscūq; sunt: hanc autē potestātē suscipiunt optimates. Reges vero &
 senatus: cōueniūt Lacedæmoniorū regibus & senibus. melius autē, q̄ re-
 ges nō secundū genus, neq; id temere: sed si quid præstātius est eorū qui
 eligūtur, q̄ quod affinitas afferat, aut ætas. nā qui magnā habēt potestātē:
 si ipsi nullius pretij sint, multū nocent: nocuerūtq; iam Lacedæmoniorū
 ciuitati. ¶ Plurima igitur eorū quę reprehendi solent propter trāsgressio-
 nem: cōmunia sunt omnibus antedictis. ¶ Sed quātū ad intentionē opti-
 matū attinet & reipublicę: quędā ad popularē statū magis declināt, quę-
 dam ad paucorū potentia. nam referendū quidē ad populū aut nō referē-
 di aliqua: reges vnā cū senatu domini sunt, si omnes cōcordēt. si nō cōcor-
 dent: dominus ipsorū populus est. quęcūq; autē retulerint magistratus:
 nō approbādī modo sententias quę magistratibus visę sint, potestas per-
 missa est populo, verū etiā pro arbitrio cōstituēdi prouidēdiq; & cuius
 cōtradice relatis eorū licet, quod nō est in alijs rebus publicis. quinque-
 uiratū vero qui multarū ac magnarū rerū potestātē habet ab illis eligi, &
 centū uiratū hos eligere qui est maximus magistratus, & hos pluri tem-
 pore q̄ alios imperiū retinere (nā & perfūcti magistratu, imperāt, & desi-
 gnati ad magistratū) ad paucorū potentia spectat. esse autē sine mercede
 & sine electione quę sorte sit, optimatiū est ponēdū, & si quid aliud tale:
 & iudicia omnia à cunctis magistratibus iudicari, & non ab alijs alia, ut
 apud Lacedæmonios. ¶ Tranfgreditur autē maxime ab optimatibus ad
 paucorū potentia institutio Carthaginensiu, secundū quędā intelligentia:
 ea ratione quā etiā multī cōprobāt. nō solū enim optimos, verū etiā ditis-
 simos censent in magistratibus esse ponēdos: quasi impossibile sit, qui ege-
 nus existat, eū bene magistratū gerere, & quietē agere. si igitur sumere di-
 uitē paucorū potētia est, per virtutē autē optimatiū: ista quidē fuerit spe-
 cies tertia, per quam cōstituta est apud Carthaginēses respublica. creant
 enim magistratus ad hæc duo respiciētes: & præsertim maximos, ut reges
 & duces bellorū. ¶ Putādū est autē huiusmodi excessum ab optimatib⁹:
 esse errorē legis cōditoris. nā ab initio prouidisse, valde necessariū fuit: ut
 optimi valerēt quietē agere, nec quicq̄ indecorū facere, non solū in magi-
 stratu, sed nec etiā in vita priuata. ¶ Quod si inspicere oportet ad opes gratia
 quietis: prauū est maximos magistrat⁹ esse venales, regnū & bellū ducātū.
 hæc enim lex: pretiosas magis facit diuitias q̄ virtutē, ac ciuitatē totam ad
 studiū pecuniarū cōuertit. nā quicquid apud ciuitatis principes habetur
 in pretio: necessariū est & aliorū ciuiū opinionē subsequi. vbi autē nō ma-
 xime honoratur virtus: ibi non est possibile firmū optimorū esse in repu-
 blica statū. assuescere vero ad lucra rationabile est vendendo: quando per
 largitionē adipiscuntur dignitates. absurdū est enim si pauper quidē ali-
 quis, verū bonę mētis lucrari velit: improbius autē non velit, cū sumptus
 fecerit. quocirca oportet eos, qui possunt optime gerere magistratum: ad
 magistratū assumere. satius quoq; fuisset, si author legis opulentia præstā-
 tia bonorū virorum prouidisset: ac eorū qui in magistratu forent, quieti

prospexisset. ¶ Prauū etiam videri potest, plures magistratus ab vno homine geri: quod in honore est apud Carthaginēses. vnicum enim ab vno optime perficitur opus. hoc autē vt fieret: prouidēdū fuit à legiflatore, atq; iubendū nō eundē tibicinē esse atq; futurē. quare vbi nō parua est ciuitas: magis ciuile est vt plures sint participes magistratuū, magisq; populare. cōmunius enim vt dicimus: & melius singula cōficiūtur, atq; celerius. patet autē hoc in bellicis rebus & nauticis. in his enī ambab⁹ per ōnes (vt ita dixerim) trāsīt imperare & parēre. Sed cū ad paucorū potentiā vergat respublica: optime illud effugiūt, vt semper aliqua plebis pars ditetur ad oppida mittētes. per hoc enim arbitrat̄ur, ac efficiūt: statū ciuitatis permanere. sed hoc est fortunæ opus. oportebat vero nō per fortunā sine seditionibus esse: sed per legiflatore id fieri. nunc autem si aduersa fortuna quēpiā incidat, & plebs à gubernatoribus secedat: nullū est remediū legis ad quietē adhibitū. Lacedæmoniorū igitur, & Cretensū, & Cartaginensū respública, quæ merito insigniores habētur: in hunc modum se habent.

NONI CAP. COMMENTARIUS.

DE republica Carthaginensi: apertā litera continet narrationem. ¶ Tunc est respublica Carthaginensū, quædam melius cōstituta cōtineat q̄ Lacedæmonica: non tamen optima respublica est, optimēq; instituta. Primo, quia plurima cōmunia sunt ijs, quæ de republica Lacedæmoniorum adducta sunt: quæ ratione confirmari reprehendi queūt. ¶ Secūdo. Quia quædā suppositioni, intētioniq; & proposito legiflatoris subaduerfantur. nam quantū ad intētionē optimatū attinet, & reipublicæ: quædā ad populare statū magis declinat, & quædam ad paucorū potentiā. nam reges cū senatu, nōnulla ad populū referendi aut nō referēdi domini sūt, si omnes cōcordent, si non cōcordent dominus ipsorū populus est. quæcūq; autē magistratus ipsi retulerint, nō solum nō approbandi sententias quæ magistratibus visæ fuerint, populo permīssa est potestas: verū etiā pro arbitrio constituendi prouidēdiq; & cuius eorum ijs quæ à magistratibus relata fuerint contradicere licet. quod quidem nimis populare est: & quod in cæteris rebus publicis non est. at quinqueuiratum qui multarū ac magnarū potestatem habet, ab illis eligi, ab his autem quinqueuiris centumuiratū qui maximus magistratus est, in quo qui magistratu fungūtur pluri tempore authoritatē retinent (nam & perfuncti magistratu imperāt, & designati ad magistratū) ad paucorū attinet potentiā. at esse sine mercede, & sine ea que forte fit electione, & si quid aliud tale, & iudicia omnia à cūctis magistratus iudicari, & non alia ab alijs, vt apud Lacedæmonios: optimatiū esse ponendū est. ¶ Tertio. Quia maxime respublica Carthaginensium intelligentia quadā vt etiā multi comprobant: trāsgreditur ab optimatē ad paucorū potentiā. nam non solū optimos, verum etiam ditissimos censent in magistratibus esse ponendos: quasi sit impossibile, eum qui inopia labore & bene magistratum gerere, & contentū abstinentēmq; ab aliorum bonis viuere. quare si sumere ad magistratum diuitem, paucorū potentiæ est, & per virtutem optimatium: ista species, per quā respublica apud Carthaginenses constituta est, tertia sit, neq; optimorum status neq; paucorum, sed ex vtriusq; nonnihil participans. nam creant magistratus ad hæc duo (virtutē inquam & diuitias) respicientes: & præsertim maximos, vt reges & imperatores, ducēsq; bellicorum. ¶ Quarto. Quia videtur hic error & ab optimorum statu lapsus, ex culpa legiflatoris contigisse. nam à principio prouidisse valde necessariū fuit: vt optimi sic nulla pauperie premerentur quin valerent quietē agere, nec quicq; indecorū admittere, nō modo in magistratu, verum etiā ne in vita quidem priuata. atqui si inspicere oportet ad opes, vt quis in magistratu quiescat, rēmq; nō concupiscat, neq; quærat alienam: prauū est maximos magistratus, regnum & imperiū diuitijs emereri, atq; esse venales. nam hæc lex magis pretiosas facit diuitias q̄ virtutē: ac ciuitatē totam ad studiū pecuniarū cōuertit. nam quicquid apud principes ciuitatis habetur in pretio: necessarium est & apud reliquos ciues identidē haberi in pretio. vbi autem non maxime honoratur virtus: ibi haud quāq; possibile est firmū optimorum in republica esse statutū. affuefacere vero ad lucra vendendo: rationi cōsentaneum

est eos, qui per elargitionem adipiscūtur dignitates. nam absurdū fuerit: si pauper quidem aliquis, verū bonæ mentis lucrari velit, improbius autē non velit, cū sumptus fecerit. quare oportet eos qui possunt optime gerere magistratū, seu pauperes, seu diuites: ad magistratū assumere. & satius quoq; si legiflator, præstatiæ bonorū virorū opulentia prouidisset: ac eorum (qui in magistratu forent collocandi) quieti cōsulisset. ¶ Quinto. Quia prauū etiam videri potest: plures magistratus ab vno eodēq; homine geri, quod in honore est apud Carthaginēses. nā vnicū ab vno: optime perficitur opus. hoc autē, ne fieret: prouidēdū fuisse. neq; iubendū eundē esse tibicinē, atq; futurē. quare vbi non parua est ciuitas, sed immodica atq; ingens, cuiusmodi est Carthago: ciuilius est vt plures sint magistratuū participes, magisq; populo accommodatū. nam cōmunius (ceu diximus) meliusq; atq; celerius: singula cōficiūtur. id enim ita esse: in bellicis, nauticisq; rebus liquido cōstat. in his enim vtriusq; per omnes trāsīt (vt ita dicatur) imperare & parēre: Sed forsitan dicet aliquis, Cū eorū respublica, ad paucorū potentiā deurgat: summopere deuitat, ne semper aliqua pars populi ditetur, ad oppida mittentes. per hoc enim efficere arbitrantur, ac certe efficiūt: paucorū ciuitatis statum permanere. Verū illi dicemus: q̄ permaneat, esse fortunæ opus. atqui oportebat non per fortunam sine seditionibus esse: sed per legiflatore id fieri. nūc autē si aduersa quædam incidat fortuna, & populus à gubernatoribus (alijs ad alias vrbes, & oppida missis) deficiat, seditionēq; insurgat: nullū est remediū legis ad quietē, sedandamq; huiusmodi defensionē adhibitū. hæc de Lacedæmoniorum, Cretensū, & Carthaginensium republica.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

Sed quantū ad intētionē optimatū attinet & reipublicæ. Optimatū status, & respublica: status est optimorū. vbi qui præsumunt: virtute præsumunt. & qui parēt: virtute parent. & qui præsumunt, studiosi ac boni. Res autē publica ea est: quam vocāt censuram potestatem. & est laudabilem & mediocriam respublica. sed de optimatē & respublica in quarto huius. ¶ Quinqueuiratū vero. Quinqueuiratus magistratus: qui à quinq; viris geritur. & centumuiratus: qui à centum viris. & ij magistratus & qui ab alio virorum numero denominantur vt decemuiratus, qui Romæ summus fuit exactis regibus: solent in paucorum potentiā inueniri. & nihil prohiberet & in optimatē republica: dūmodo sola prudentia & virtute, omnia peragerentur moderamina.

¶ De republica Solonis, & institutoribus rerūpublicarum. Cap. x.

Rorum autē qui de republica aliquid tradiderūt: quidā Solonis, & Atheniēsiū respublica, & qui scripserunt. nunq̄ veritati sunt in gubernatione ciuitatis, ne vlla quidem: sed in priuata vita ociofi vixerūt. de quibus si quid dignū relatu fuit: de omnibus fere supra diximus. quidam autē legiflatores fuerunt: gubernaueruntq; hi quidam in proprijs ciuitatibus, illi vero in alienis. & horum quidā solūmodo legū actores fuere: quidam etiā reipublice constituēda, veluti Lycurgus & Solon. hi enim leges & respublicas cōdidere. Lycurgus quidē Lacedæmonijs, vt dictū est: Solon autē Atheniēsius. ¶ Existimāt autē quidā, Solonē legiflatore fuisse præclarū. nā & paucorū potentiā sustulisse, quæ nimis intemperās erat: & plebē à seruitute liberasse, ac statū populare in patria cōstituisse, optimēq; rempublicā tēperasse. nā esse cōsiliū Ariopagi: paucorū gubernationis est. delectus vero magistratuū: optimatiū. iudicia vero: populare. Sed videtur Solon illa duo (cum essent prius) nō sustulisse, cōsiliū Ariopagi, & magistratuū delectus: ac populare statū cōstituisse, ex omnibus iudicia efficiēs. Quapropter quidā illi succēsent, q̄ alterū dissoluerit: cū authoritatē omnē ad iudiciū tradiderit, quod per sortitionē est. nā cū hoc inualuit, tanq̄ tyranno gratificantes populo: in eum (qui nūc est) populare statū, rempublicā redegerunt, & cōsiliū Ariopagi Ephialtes inhiuit, & Pericles. iudiciibus vero saluatis.

ria Pericles indixit. ac per hūc modū vnusquisq; eorū qui apud plebem posse voluerūt, populi vim augere perseuerarūt: donec in istā quæ nūc est populi licentiā peruenit. ¶ Apparet autē hoc non tam Solonis volūtate 29 q̄ casu euenisse. naualis enim potētīe aduersus Medos, cū populus causa fuisset: maiora de se sapere cōpīt, & accepit patronos seditiosos, cōtra bonos & honestos ciues, qui rempublicā gubernabant. cū videatur quidem Solon eā (quæ maxime necessaria fuit) potestātē populo tradidisse: vt magistratus crearet, & malefacta corrigeret. nisi enim populus hanc habeat potestātē: seruus erit & inimicus. At magistratus omnes cōstituit ex nobilibus & locupletibus ex censu quingentorū modiorū, & iugerū, & tertio sine: qui equestris nominatur. quod autē quartū est: seruile, & ex opificibus sordidis, quibus nullū magistratus assequēdi ius erat. ¶ Fuerūt 30 autē legum positores Zaleucus apud Locros occidētales: & Charondas Catanensis ciuibus suis, ceterisq; ciuitatibus Chalcidicis, quæ sunt circa Italiā & Siciliā. Tentāt vero quidā inducere, quasi Onomacritus fuerit primus legū ferendarū peritus: hūc vero exercitātū in Creta, cū esset Locrus. profectū autē Thaletem: per artē diuinationis, eius familiarē fuisse. Thaletis autē auditorē fuisse Lycurgū & Zaleucum. Zaleuci autē Charondā. sed qui ista dicūt: tempora nō supputāt. Fuit enim Philolaus Corinthius legūlator Thebanis. erat autē Philolaus ex familia Bacchiadū, amicus vero Dioclis: qui in Olympijs vicit. sed vbi ille ciuitatē deseruit, cōmotus ob amorē matris Alcyones, Thebas migravit: atq; ibi ambo defuncti sunt. mōstranturq; etiā nunc illorū sepulchra, quæ ab inuicē facile spectātur. sed hoc quidē à regione Corinthiorū cōspici potest: illud vero minime potest cōspici. fabulātur enim ita esse cōstituta: vt ex Dioclis quidē sepulchro nō sit prospectus in Corinthiū agrū, ob animi infensionē. ex Philolai autē sit prospectus. habitauerunt igitur ob huiusmodi causam apud Thebanos. Legēs q; illis Philolaus descripsit & de alijs quibusdā, & de sobole procreāda: quas illi leges proletarias appellāt. Et hoc est præcipue ab illo prouisum: vt numerus hæreditatum cōseruetur. Charondæ autē nihil est propriū, nisi multæ falsorū testiū. Primus enim de his legē posuit. diligentia autē & claritate etiā elegantior q̄ ij qui nūc sunt legum cōditores. Philolai propriū est: patrimoniorū disparitas. Platonis autem mulierū, & natorū, & patrimoniorū cōmunitas & comessationes sceminarū. & præterea lex circa ebrietatē, vt qui præfides sunt conuiuiorū, sobrii sint: & in rebus bellicis exercitatio, & per quam ambidextri fiant per exercitium: cum oporteat non alteram manum vtilem, alterā inutilem habere. Draconis quoq; leges sunt: sed iam constituta republica leges tulit. propriū autem Draconis est nihil quod sit memoria dignum: nisi rigiditas, ob magnitudinē poenarū. fuit quoq; Pittacus legum conditor: sed nō in republica versatus. Lex est propria illius, ebrios (si quem pulsauerint) maiorī poena dānari, q̄ si sobrii fecissent. q̄ enim plures delinquūt ebrii q̄ sobrii: nō ad id respexit, quod magis esse debeat ebrijs venia, sed ad vtilitatem.

Solon.

Zaleucus.
Charondas
Catanensis.
Chalcidici.
Onomacritus.
Thales.
Lycurgus.
Zaleucus.
Charondas.
Philolaus.
Diocles.

Charondas.

Philolaus.
Plato.

Dracon.

Pittacus.

tatē. Fuit etiā Androdamas Reginus legū cōditor Chalcidēsis qui sūt in Thracia: de homicidio, & de hæreditatibus. nihil tamen huius propriū referre quis potest. De ijs ergo rebus publicis quæ principales sūt: & de ijs quæ sunt ab aliquibus scriptæ: in hunc modū cōsideratū fuisse sufficiat.

Androdamas.
Chalcidenses.

DECIMI CAP. COMMENTARIUS.

27 **T**Ransit ad rempublicam Solonis, quæ est Atheniensium: conditionem eorum, vitamq; qui circa institutionē rerū publicarū duplicē fuisse narrās, hanc priuata & in otio degentiū, vt Socratis, Platonis, Hippodami, & similitū: illorū vero vitā publicā, & in negotio rerūq; publicarū administratione viuentiū, vt Lycurgi, & Solonis & similitū. littera aperta est & conspicua. ¶ Non approbat eos: 28 qui aiunt Solonē sustulisse paucorū potentiā quæ erat in Ariopago, & magistratū creatorem, quæ electione in optimos & secundū virtutē fiebat. Nā insolecētia populi (victoria, eorū causa, cōtra Medos parta) illā infregit: & Ariopagū Ephialtes inhibuit, & Pericles populi authoritatē atq; potentiā adauxit, quousq; peruenisset Atheniensium respublica, in eā vitæ licentiam quæ Socratis Platonisq; & Aristotelis tēpestate crassata seueret. littera clara est. 29 ¶ Quæ causa fuerit vt respublica Atheniensium ad popularē statū ex optimorū gubernatione demigrauerit: & quædā quæ Solon ordinauit, vt q̄ populus magistratus eligeret, & errata corrigeret. quæ maxime necessaria est populo potestas: alioqui seruus habetur & inimicus. Cōstituit omnes magistratū ex nobilibus & locupletibus: ex primo censu quingentorū medimnorū, ex secundo totidē iugerū, ex tertio qui iam finis esset, eorū qui equū alere sufficerent, qui equestris census nūcupatus est. à quarto autē censu qui erat opificū, seruiliū atq; sordidorum: nullū ordinauit magistratū esse sumendū, neq; illis magistratus assequēdi ius vllum erat. narratio: in littera est manifesta. ¶ Tertio, in transitu citat eos qui rerū publicarū curā gerētes, ciuitatibus leges posuerunt, & si quid eorum est propriū, posuerunt quidem leges, Zaleucus: Locros occidētalibus. Charondas Catanensis: ciuibus suis, & ciuitatibus nonnullis quæ ad Carthaginē spectant, Siciliæ & Italiæ adiacētibus. Philolaus: Thebanis. Plato: Magnesijs. Dracon: Atheniensibus. Pittacus: Prieneis. Androdamas: Thracibus. Philolai: propriæ sunt leges proletariæ, & vt numerus hæreditatū saluetur. Charondæ: multæ falsorum testiū. Platonis: mulierum, natorum, & facultatum cōmunitas, & comessationes sceminarum. Draconis: rigiditas ob magnitudinē poenarū. Pittaci: ebriosos (si quē pulsauerint) maiorī poena plectendos, q̄ si sobrii pulsassent. Androdamantis: nihil afferunt proprium. Hæc paucis perstricta sint: quia littera clara satis, aliena luce non videtur indiga.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMUM.

27 **V**idā nunquā versati sunt in gubernatione ciuitatis: vt Hippodamus Milesius. at Lycurgus & Solon rempublicā administrarunt: & legūlatores pariter extiterunt. 28 ¶ Lycurgus quidē Lacedæmonijs. illud Græce nō habetur: sed loco eius id dānaxat. & de ea quæ Lacedæmoniorū est, dictū est. Verū id intelligētia nihil prædicat. dimissa igitur littera est: vt traduxit Leonardus. ¶ Nauale enim potentia aduersus Medos. de victoria illa Atheniensium in Medos, bello cōmisso in Maratone, ducibus Atheniensium Melciade & Callimacho: legatur sextus Herodoti, vbi cōflictus ille ingens narratur, deuictis barbaris, Medis atq; Persis, oppetit tamen in bello Callimachus. ¶ Ex censu quingentorum modiorū. Illic est quingentorū medimnorū. verum pro medimnis: latini (vt dictū est) modios ponunt. magistratus à tribus censibus omnes sumi voluisse aiunt Solonē. primus census erat quingentorū medimnorū: secundus eorū qui equos alere possent ad equestrem militiā. tertij qui trecentorū medimnorū censum attingerēt. Ceteri vero infra hos census: seruiles & mercenarij, quibus nullum inire magistratū fas erat, sed contionis & nonnullorum aliorum publicorum, solum erāt participes. ¶ Platonis autē mulierum & natorū. Quas respublicas præcedētibus cap. Socratis appellauerat: hic eadē Platonis appellat. nec abs re quidē. nam Plato & libros de republica & de legibus scripsit: motus dictis Socratis, qui eam sententiā defendebat. ipse vero Plato (vt & iam dictum est) eadē cum Socrate sentiebat. ¶ Proprium autē Draconis est nihil. Draconis leges abrogauit Solon. quibus: vna ferē omnibus mors, poena definita erat. dānati otio: capite mulctētur. olera aut fructus furati: vt homicidæ mortis supplicij pendāt. quare Demades dicere solebat: Draconē non atramento, sed sanguine leges suas exarasse. sed hæc frequēter sunt audita: & qui plura desiderat, legat Plutarchum.

Hippodamus Milesius.
Lycurgus.
Solon.
Leonardus
Melciades.
Callimachus
HerodotusPlato.
Socrates.
Plato.
Draco.
Solon.
Demades.

TERTIUS POLITICORVM
ARISTOTELIS.

De ciuitate, ciue, ciuitate donatis, magistratibus, de iuste & iniuste ciuibus. Cap. I.

Ciuitas.

Quid respu-
blica.

Vi de republica considerat, quæ sit vnaquæq; & qualis: fere prima illi cōsideratio occurrit videre, quid sit ciuitas. nam ea nonnunq̄ in controuersia venit: cum alij dicant à ciuitate factum, alij non à ciuitate, sed à potentibus quibusdā, vel à tyrāno. ciuilibus autē viri ac legum positoris: totū negociū versari videmus circa ciuitatē. Est autē respublica eorum qui in ciuitate degunt: institutio quædam. Cum vero sit ciuitas compositū quiddā, quemadmodum alia tota ex pluribus partibus consistētia: manifestū est primo de ciue esse perquirēdū. nam ciuitas, est ciuium multitudo quædam: quare & quem oporteat ciuem vocari, & quid sit ciuis, est considerandum, nam de ciue saepe contenditur: nec eundem omnes fatentur semper esse ciuem. & qui in populari statu ciuis est: persæpe in paucorum gubernatione non erit ciuis. Eos igitur qui alio quodā modo hanc appellationē sortiuntur, ceu eos qui ciuitate donati sunt: omit. tamus. Nec habitatio ciuem facit. nam isto modo aduenæ & serui ciues essent, cum habitatione cōmunicent. Nec rursus hoc pacto qui fori ac iudicij ius habent. nam hoc existit etiam illis: qui simul contrahunt, cum per contractum fori fortiantur. quanq̄ multis in locis peregrini ne id quidem perfecte habeant: sed necesse est vt patronū accipiant. ex quo fit vt imperfecte quodā modo sint fori, iudiciorūq; participes: sed vt pueri nondū ob ætatem inscripti, & senes à muneribus publicis vacantes, nō multum simpliciter ciues dicendi: sed cum adiecto, illos quidem imperfectos, hos autem transcriptos, aut quippiam aliud adiungentes. at nos quærimus eum, qui simpliciter ciuis dicatur: nec habeat aliquā adiunctionem, quæ restringat & corrigat. quoniā etiā de infamibus & exulibus eodē modo (vt supra) dubitari, & respōderi potest. Ciuis simpliciter, nulla alia re diffinitur magis, quàm participatione potestatis publicæ, iudicandi atq; gerendi magistratus. magistratū autem alij sunt determinati secundū tempus: ita vt non liceat interdū, nisi semel eundem habere, aut per alia temporis spacia. alij sunt indeterminati: ceu illius qui iudicat, & qui cōcionatur. quāq; fortasse diceret aliquis: tales non esse in magistratu constitutos. Atqui ridiculum fuerit: eos qui maxime principantur, magistratū dicere non habere. Sed nihil referat. nam de nomine est quæstio. est enim absq; nomine publica potestas iudicantis decernentisq; in concione, & nondū inditum quo pacto oporteat vtrunq; nominare: sed sit definitionis gratia, indeterminatus magistratus. Ponimus autē eos esse ciues, qui huius potestatis,

vna cum alijs participes sunt. maxime igitur proprie ciuis super omnes, qui ciues dicuntur: fere talis est. Nec latere nos debet, q̄ in rebus quarum subiecta differunt specie, & aliud eorum est primum, aliud secundū, aliud consequens: aut omnino nihil est (qua talia sunt) eis commune, aut vix. respublicas autem videmus specie differre abinuiçē: & alias esse posteriores, alias vero esse priores. Quæ enim aberrauerunt ac prolapsæ sunt: necesse est vt posteriores sint integris & incorruptis. quomodo autem dicamus eas labi: postea patebit. quare ciuem quoq; esse alium atq; aliū necesse est secundū differentiā rerum publicarū. Itaq; ille de quo diximus: in populari quidē statu, maxime est ciuis. in alijs vero speciebus esse quidem potest: non tamen necesse est. in quibusdam enim, neq; populus est, neq; concionis vsus: sed cōuocationes habent & iudicia ad partē. vt apud Lacedæmonios: de contractibus cognoscunt ij qui Ephori nuncupantur, alij alia. de cæde autem senatus: & forsan alius magistratus de alijs ius dicit. eodēq; modo apud Carthaginenses: de omnibus quidē causis magistratus quidam cognoscunt. Sed recipit correctionem diffinitio ciuis. q̄ in alijs rebus publicis nō est indeterminatus magistratus ille, qui in concione decernit & iudicat: sed secundum magistratum determinatus. horum enim aut omnibus, aut quibusdā: concessum est & deliberare, aut iudicare, vel de omnibus, aut de quibusdam. Quis igitur sit ciuis: ex his patet. cui enim habitas est participandi potestatis publicæ deliberatiuæ, aut iudicariæ, ciuem iam esse dicimus eius ciuitatis: ciuitatem vero talium multitudinem: quæ ipsa per se sufficiens sit (vt simpliciter dixerim) ad viuendum. Consueuerunt autem dicere eum esse ciuem, qui ex ambobus ciuibus ortus sit: & non ex altero solum, ceu ex patre aut matre. Alij vero magis vltra requirunt: ceu auos, & proauos, & tritauos, vel plures. His itaq; diffinitis ciuilibus & succinçte: dubitant quidā quomodo tertius ille aut quartus erit ciuis. Gorgias quidem Leontinus partim dubitās fortasse, partim ludens inquit: quæadmodum mortaria sunt illa quæ à factoribus mortariorum fiunt, sic Larissæos esse qui ab artificibus eorū fiunt. esse nanq; aliquos Larissæorum factores. est autem simplex. si enim participarent administratione reipublicæ, secundum determinationē iam dictam essent utiq; ciues. etenim neq; possibile est congruere definitionem illam primis cōditoribus aut habitatoribus: vt ex patre matreq; ciuibus sint exorti. Sed forsan magis de eo dubitari potest: cum facta mutatione recipiuntur quippiam ad cōmunionem reipublicæ. quæadmodū Athenis fecit Clisthenes post tyrannorum electionem. complures enim in tribus descripsit peregrinos, & seruos, & inquilinos: de quibus dubitari potest non quis ciuis, sed vtrum iuste an iniuste. Atqui & de eo insuper quis dubitabit: an si non iuste ciuis, nūquid ciuis non sit? quasi idem valeat iniustus & falsus. Sed cū videamus quosdā iniuste se in magistratibus gerere: quos tamen magistratus esse dicimus, sed nequaquā iuste, ciuis autem quodāmodo magistratu diffinitus sit (nā qui particeps est ta-

Huius
13

Lacedæmo-
nij.

Carthaginē-
ses.

Quid ciuis
Quid ciui-
tas.

Gorgias.

Larissæi.

Clisthenes.

lis magistratus: est ciuis vt diximus) patet q̄ hos quoq; ciues esse dicendum est. Iuste autē an iniuste: pertinet ad primā illam quæstionē, in qua quæritur, nunquid à ciuitate factum sit, an non à ciuitate: ceu cū ex potentia paucorū, vel ex tyrannide: ad popularem statum fit mutatio. tunc enim neq; pactam pecuniam soluere quidā volūt: quasi non ciuitas eam suscipiat sed tyrānus, nec alia huiusmodi permulta. quasi respUBLICæ quædam: vi atq; victoria cōstent, non publica vtilitate. Si igitur per hunc modum quædam in populari statu geruntur: similiter dicēda sunt esse illius reipUBLICæ acta, & paucorum potentia, & tyrannidis.

PRIMI CAP. TERTII POLITICORVM COMMENTARIVS.

Rimum proponit de ciuitate querendū esse ei, qui recte rempublicam statuere voluerit: quid sit. nam frequenter cōtrouersum est, sit ne quippiam factum à ciuitate, an secus. finitq; rempublicam q̄ sit eorum qui in ciuitate degunt institutio quædam, recta videlicet. alioqui si non recta: non iam respUBLICA, sed reipUBLICA quædam labes, corruptela, prolapsioq; esset. quæ diffinitio profecto, nunq̄ cognoscatur: nisi cognoscatur quid sit ciuitas. ¶ Diffinit ciuitatem: multitudinē quædam esse ciuium, ad bene videlicet probēq; degendam vitam, sufficientem: vt ex calce capitis monstrat. quæ diffinitio minime cognoscatur: nisi primum cognoscamus quid sit ciuis. tum q̄ ciuitas totum sit: ciuis pars. totum autem non nisi cognitis partibus: haudquaq; sufficienter agnoscī potest. tum q̄ in ciuitatis diffinitione collocatur: & obscuritatē habet. nā de ciue saepe contendunt: nec eundē omnes fatentur semper esse ciuem. nā si popularis status mutetur in paucorū potentiam: nequaq; omnis is ciuis erit in paucorum illa potentia, qui ciuis erat in populari statu. ¶ Reiscit à nuncupatione ciuis simpliciter: ciuitate donatos, inquilinos, eos insuper qui solū ius fori iudicij cōmune habent, siue pro se causam dicere possint, siue cogatur patronum, aut qui dicat aut defendat accipere, pueros, senes, nota quadā insignis infamiae notatos, & exules. nam aut hi ciues absolute non dicuntur: aut cum adiectione: vt vrbe donati ciues, imperfecti ciues, emeriti ciues, infamis ciuis, aut exul ciuis.

Quid respUBLICA.

Quid ciuitas.

Quid ciuis

¶ Diffinit simpliciter absolutaq; nuncupatione ciuem. eum esse qui publicæ potestatis de liberandi, consultandi, iudicandi q; atq; magistratus subeundi particeps sit. Et partitur magistratus: in determinatos & in indeterminatos. Potestatem autem deliberandi, consultandi & in concione iudicandi: indeterminatū appellat magistratū, alios autem qui extra concionem geruntur, determinatos. patet igitur hunc esse ciuem simpliciter: qui indeterminati & determinati magistratus ciuitatis, sit particeps. sed hanc diffinitionē: paulopost emendabit. quia non in omni respUBLICA inuenitur hic indeterminatus magistratus, qui est in tota ciuium cōmunionē potestas concionandi, deliberandi videlicet atq; iudicandi: sed maxime in populari. ¶ Ostendit ciuem à ciue specie differre: quemadmodū & subiectæ respUBLICÆ, quarum ciues existunt, specie differunt. & non modo ciuem nō vniuoce dici: sed & analogice. quædam modum respUBLICA primo dicitur de recta respUBLICA: posterius autē & secundo de respUBLICA lapsa, quibus nihil cōmune vniuocum, aut vix reperias. & quia nō in omni respUBLICA est cōcilio & indeterminatus concionandi magistratus, vt apud Lacedæmonios & Carthaginenses, magistratus omnes definiti determinati q; sunt: ideo diffinitionē ciuis secundum intelligentiam superiorē emendat, facit q; cōmunem ad omnē respUBLICÆ speciem, & analogice ad respUBLICARUM prolapsiones. videlicet ciuem alicuius respUBLICÆ esse: cui participandi publici magistrat⁹ illius respUBLICÆ, facultas adest, siue deliberatorius sit is magistratus, siue iudicatorius. Diffinitionē etiam ciuitatis amplius declarat q̄ expresserat prius: ciuitatē scilicet eam ciuium multitudinē esse: quæ per se sufficiat (vt simpliciter dicatur) ad viuendū. Hæc præcedentiū summa. ¶ Duas diffinitiones ciuis cōfutat. Primā. ciuē esse: qui vtroq; parente resq; habuerit ciues. nam de tertio illo aut quarto requiratur: qua ratione ciuis sit, & tandem aut datur non sic esse ciuis, aut in infinitum fiet euasio. Et prima diffinitio: primis cōditoribus, habitatoribusq; ciuitatis, conuenire non potest, à quibus nihilominus per successiones cæteri sunt exorti: quare nulli omnino erunt ciues. & simplex est, inefficax & ieiuna Gorgiæ respōsio. sic ciues ab artificibus ciuium fieri, ceu mortaria ab artificibus mortariorū, & ceu Larissæos ab artificibus Larissæorum. & fatius respondisset ciuē eum esse: qui (ceu dictū est)

7 in respUBLICA publici magistratus esset particeps. ¶ Duas de ciue dubitationes proponit. Prima est. vtrum cum status vnius respUBLICÆ in alium mutatur, vt paucorū potentia in popularem: si qui ad ciuitatis administrationē de nouo admittuntur, ciues sint? & si ciues: an iuste an iniuste ciues? Secunda. si ciuis iniuste, quispiā est: nunquid ciuis est? an iniustus & falsus ciuis: idem valeat? ¶ Diluit dicēs illos ciues esse. nā ciuis participatione magistratus definitus est. quādū igitur functionis magistratū participes erunt: tādū dicēdi erunt ciues, sed an iuste an iniuste ciues sint: cognoscetur, si à ciuitate id factū erit. nā in huiusmodi mutatis rebus publicis, iuste ciues sunt: in paucorum potentia qui à paucis potentibus ciues facti sunt, & in populari statu qui à populo, & in tyrannide cui tyranni fauor accessit ac voluntas. Contra iniuste ciues essent: si à tyranno aut paucis potentibus, in populari gubernatione positi, iniussu populi, magistratibus participaret, aut contra. id capitū summa sit.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM TERTII POLITICORVM.

Argumentū. Quæ tertius discutit sunt hæc: ciuis, respUBLICA, dominās in respUBLICA, cui gubernatio cōmittenda, præexcellētia vnius, regia gubernatio. De ciue: quid ciuis. quando eadē ciuitas. an eadē virtus boni viri & boni ciuis. De respUBLICA: quid, quot, & quæ respUBLICÆ. quoad & quantū iusti paucorum potentia & popularis gubernationis. quid ciuis, à numero 4 ad 9. quādo eadē ciuitas, à numero 9 ad 14. virtus boni viri & boni ciuis, à 14 ad 25. quid respUBLICA, à 25 ad 29. quot & quæ respUBLICÆ, à 29 ad 35. iustum paucorū & populare, à 35 ad 36. dominās, à 36 ad 53. cui cōmittenda gubernatio, à 53 ad 62. præexcellētia vnius, à 62 ad 67. species regum, & iterum cui cōmittenda gubernatio, à 67 ad 81. iterum de regia potestate, à 81 ad calcem libri. ¶ Gerēdi magistratus. de magistratibus differetur libro quarto: à numero 64 ad finem quarti. & in sexto, à 48 ad finē sexti. dilucidior igitur diffinitiois intelligentia: vbi visa illa fuerint, patentiorq; apparebit. ¶ Quæ enim aberrauerūt & prolapse sunt. quid incorrupta respUBLICA, recta, & iusta simpliciter: & quid aberrans, lapsa, & iniusta, intelliges numero 28 huius. & ex 29 & 30 regnū, optimatē rempublicam, & censu potestate incorruptas esse respUBLICAS. at tyrannidē, paucorū potentia, popularem gubernationē: oberrates & prolapsas. Et ciuis tot modis dicitur. nā quidā sunt ciues in regia gubernatione: qui in ea suscipiendorum magistratū sunt habiles. quidā in optimata respUBLICA: qui etiā capaces sunt magistratuum illius gubernationis. alij sunt ciues in censu potestate: qui in illa gubernandi specie ad gubernandi potestates & ad magistratus admittuntur. & hi ciues: regij, optimatis gubernationis, & respUBLICÆ siue censu potestatis, legitimi & recti sunt ciues. Verū tyrannici, paucorū potentia, & populares ciues, qui ad munera gubernationū & magistratus, in huiusmodi speciebus admittuntur: non legitimi & simpliciter ciues, sed prolapsi ciues, & cū adiecto. vt gubernationes illæ nō legitime & simpliciter respUBLICÆ: sed prolapsæ, & cū adiecto respUBLICÆ. homonymum igitur ciuis: & secundū rectas gubernationes rerum publicarū, & prolapsas aliter & aliter diffiniendū. ¶ Ut simpliciter dicatur ad viuendū. in regia scilicet respUBLICA, optimata, & censu potestate: ad bene & recte, beatēq; viuendū. sed in tyrannide, paucorū potentia, & populari gubernatione licet esset ad viuendū sufficiētia: nō tamen in hūc ciuitatibus, quæ tyranno, paucis potentibus, aut plebe gubernatur: bene, recte, beatēq; viuunt. sed tyrannica vita violenta est, & scelerata. paucorū ambitiosa & auara. popularis autē intemperans & licetiosa. & quales respUBLICÆ: tales ciues. & tales quoq; putandæ sunt huiusmodi ciuitates: nō simpliciter & absolute, sed cū adiecto dici ciuitates. ¶ Gorgias quidē Leōtinus. Gorgias auditor fuit Empedoclis: præceptor Periclis, Isocratis, Alcīdamātis, & Poli: quē Plato introducit in dialogo, quē Gorgiam appellat. artem rhetoricam docuit: pacta mercede. tropis, metaphoricis, allegoricis & schematicis: frequenter vtebatur. cuius dictum de Larissæis hic citat Aristoteles. multa composuit: verum solus dialogus Platonis, apud nos extat.

¶ De identitate, magnitudine, mutatione, & pacto. Cap. II. ¶ Idetur autem proprius huius quæstionis locus: quomodo aliquando dicamus ciuitatē esse eandem, aut non eandem sed aliam. potissime igitur inuestigatio huius dubitationis est, circa locum & homines. fieri enim potest, vt separetur locus & homines: & hos ibi, & alios alibi habitare. sed hæc leuis est dubitatio. nā cum multiplici

Gorgias.
Empedocles.
Pericles.
Isocrates.
Alcīdamas.
Polus.
Plato.
Aristoteles.

Peloponnesus.
Babylon.

ter dicatur ciuitas: perfacilis est huiusmodi quaestio. ¶ Similiter quoque eorum hominum qui eundem inhabitant locum: quoad dicendum sit vnā esse ciuitatem: non enim moenibus hoc diffinitur. Licet enim Peloponnesum totam vnīs moenibus circundari. talis fortasse est Babylon: quae capta cum esset ab hostibus, ferunt partem aliquam eius ciuitatis, tertia die nondum aliquid sensisse. similiter & quaecumque alia magis habent circumscriptionem gentis, quam ciuitatis. sed huius quaestionis alio loco utilis erit consideratio. nam de magnitudine ciuitatis, & quantam esse vtile sit, & vtrum vna vel plures, latere non debet ciuilem. ¶ At habitantium in eodem loco: vtrum quoad sit idem genus habitantium, eandem esse ciuitatem dicendum est, quāuis semper alij intereant alij, oriatur. vt & flumina solemus eadem dicere, & fontes eosdem: quāuis semper vnda noua superueniat ac defluat. An homines dicendum est eosdem esse propter hanc causam: sed ciuitatem aliam: nam si ciuitas est societas quaedam (est autem societas ciuium) variata reipublicae gubernandae forma, & alia specie effecta, necessarium vtique videatur, ciuitatem quoque non eandem permanere. vt & chorum alium esse dicimus: dum tragicus est, quā dum comicus: etsi iidem sint homines. eodemque item modo: omnem aliam societatem, & compositionem aliam, si species compositionis alia fiat. ceu harmoniam earundem vocum aliam esse dicimus: & modo Doricam, modo Phrygiam vocitamus. ¶ Id si ita est: patet quod maxime dicendum est, eandem ciuitatem, ad rempublicam respicientes. Nomine autem vocari alio, aut eodem licet: eisdem habitantibus ipsam, vel alijs penitus hominibus. ¶ Vtrum autem iustum sit pactum dissoluere aut non dissoluere, mutata reipublicae gubernandae specie: alia est disputatio.

Harmonia
Doria &
Phrygia.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

uestionem diluit. Vtrum si ciuium multitudo alio migret, & alium incolat locum, & contra, alij locum eorum subintrēt, eadem erit ciuitas quae migravit alio, an eadem quae successit abeuntium loco: sed haec dubitatio leuis est, diluitque facilis: cum ciuitas multipliciter dicatur, nunc de loco, nunc de ciuium multitudine. qui namque migrarunt: ciuitas eadem sunt hominibus, sed non loco eadem. qui succedunt: loco ciuitas eadem, sed non ciuibus quae prius eadem. ¶ Secundam mouet quaestione. eorum hominum qui eundem incolunt locum: ad quam usque magnitudinem dicendum est vnā esse ciuitatem. hanc hoc in loco non diluit: sed relinquit ad septimum diluendam, vbi de magnitudine ciuitatis, quantaque magnitudine esse expediat, disputat. ¶ Tertia quaestio est. quoad usque hominum eundem locum habitantium ciuitatem eandem putare oportet: an quoad genus durat, quis semper alij intereant & alij orientur, ceu solemus semper eadem flumina dicere, & fontes eosdem, quis vnda effluat continuo & noua succedat: an propter hanc ipsam causam dicendi sunt homines iidem: sed ciuitas diuersa, quia forma videlicet reipublicae gubernandae sit immutata: nam cum ciuitas sit quaedam societas (est autem ciuium societas) variata reipublicae gubernandae forma, & facta specie altera: necessarium videri queat, non eandem permanere. vt chorum alium dicimus dum tragicus est, & dum comicus: tamen si iidem sint homines. eodemque item modo communem aliam societatem, & compositionem aliam esse dicimus: si species compositionis alia fiat. vt harmoniam earundem phthongorum aliam esse dicimus: & modo Doricam, modo Phrygiam vocitamus. ¶ Diluit quaestionem. ita esse censendum, ciuitatem vnam dici, aut alteram: quoad modum chorum eundem aut diuersum, & harmoniam eandem, diuersamve harmoniam. quare perspicuum est: ciuitatem dici eandem cum ad rempublicam respicimus, cumque est continuo eadem gubernandi rei: publicae forma atque species. & licet ciuitatem ipsam, nunc

eandem, nunc alteram nomine nuncupare: siue eisdem, siue prorsus alijs incolentibus ipsam hominibus. ¶ Quarta quaestio. an iustum sit pactum dissoluere mutata reipublicae specie: an potius non dissoluere sit iustum. hanc non diluit: quod alteri loco eius discussio sit accommodata.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDUM.

¶ T chorum alium. Cum in scena, tragediae & comediae representabantur: pars vna choro deputabatur. dum interualla fieret, & mutatis prioribus personis, noue inducerentur. chorus autem concentu & ritmo materiae convenientibus, interdum saltu & tripudio: ad interim demulcendum populum peragebatur. Et diffiniunt chorum: conuentum, & quasi choronam, eorum qui ad ludos conueniunt: & proprie esse conuentum saltantium, atque canentium, deductum a chora id est gaudio. & in tragediis & comedijs agentes chorum: aut choreas ducebant, aut cantabant, rei subiectae chorum accomodantes. & actoris partes (vt inquit Horatius) chorus, officiumque virile defendat. & quoties in comedia, tragedia, aut satyra simul agunt (vt loquuntur, cantillant, aut choros dicunt) personae illae chorus dicitur. si in duas partes diuisae haec agunt: hemichoria. singuli autem per se agentes: mimi. sed de choris satis. ¶ Tropus Dorius, Phrygius: modi sunt musicici. Phrygius quidem violentus & animum distrahit: Dorius autem pacatus & moderatus. vt ex octauo huius numero 19 agnoscitur. cantu Phrygio Timotheus musicus, ita exasperasse fertur Alexandrum: vt ex epulis ad arma continuo profiliret. at mutato Phrygio modo in remissum: ad conuiuas pacatum reduxit. & quam eadem voces sonent, & eadem chorde in vtriusque modis tangantur: non tamen eadem est melodia. verum haec: potius a musicis sunt discenda. ¶ Vtrum autem iustum sit. Huius quaestionis dilutio: potius ad leges pertinet. & tanta est diuersitas legum: quanta & rerum publicarum, similiter quoque & pactio. leges tamen regiae, optimatum, & reipublicae: bonae & iustae, & pacta talia, at leges tyrannicae paucorum poterunt, & populares: neque simpliciter bonae, neque iustae, & plerumque pacta talia.

Timotheus.
Alexander.

¶ De virtute absolute viri boni & boni ciuis, eius qui praestit & eius qui subest, & de opificibus. Cap. III.

14

15

Is vero (quae nunc dicta sunt) consequens est videre: vtrum eadem sit virtus boni viri & boni ciuis, an non eadem. ¶ Verum si hoc est perquirendum: prius de virtute ciuis, sub copendio dicere oportet. Vt igitur nauta vnus aliquis est eorum qui sunt in communi societate: ita & ciuem dicimus. Nautarum vero quaeque dissimiles sint secundum potentiam (nam alter est remex, alter gubernator, alter prorā dirigens, alter alterā huiusmodi appellationem habens) patet quod expressissima vnus cuiusque nuncupatio, propria erit illius virtutis. similiter autem & communis quaedam conuenit omnibus. salus enim & conseruatio nauigantium: commune est omnium opus. hoc enim vnusquisque eorum intendit. sic igitur & ciuibus, licet dissimiles sint: opus est conseruatio communis societatis. societas vero: est respublica. quapropter necesse est virtutem esse ciuis ad rempublicam. ¶ Siquidem igitur plures sunt rerum publicarum species: patet non esse recipiendum, vt studiosi ciuis vna sit virtus perfecta. at viri boni perfecta est virtus. quod igitur fieri possit: vt ciuis studiosus non possideat virtutem illam, per quam dicitur vir bonus: manifestum est. ¶ Quintam & alio modo inquirentibus deuenire licet ad eandem rationem circa optimam rempublicam. nam impossibile est ex omnibus studiosis esse ciuitatem: & oportet singulos, opus suum bene conficere. hoc autem a virtute. cum vero sit impossibile similes esse ciues omnes: nequaquam vna fuerit virtus ciuis & viri boni. nam virtutem studiosi ciuis: omnibus adesse oportet. sic enim optimam, necesse est esse ciuitatem. at viri boni virtutem impossi-

bile est omnibus inesse: nisi necessariū sit in studiosa ciuitate, ciues omnes esse viros bonos. ¶ Præterea cum ex dissimilibus cōstet ciuitas: vt animal continuo ex anima & corpore, anima vero ipsa ex ratione & appetitu, & domus ex viro & vxore, & acquisitio ex domino & seruo: eodem modo ciuitas ex his omnibus, ac præterea ex alijs dissimilibus cōstet speciebus: necesse est non vnam esse ciuium omnium virtutem. quemadmodū neq; chororum agentium, supremi & adiutoris. quod igitur non eadem simpliciter: ex his patet. ¶ Sed an erit alicuius eadem virtus ciuis studiosi: & vi- 16
ri boni? ¶ Dicimus vtiq; studiosum in magistratu bonum esse atq; pru- 17
dentem. ciuilem autē hominem necessarium est esse prudentem. & statim aliam esse disciplinam magistratū gerētis aiunt quidā: vt patet in regum filijs, qui ad equestrem bellicāmq; disciplinā in adolescentia erudiuntur. vt Euripides inquit, Nō mihi speciosa, sed ea quorū ciuitas indiget. tanq̄ sit magistratu fungentis disciplina quadā. si autem est eadem virtus præ-
sidentis boni, ac vi-ri boni: ciuis autem est, & qui subest, non eadem virtus simpliciter fuerit ciuis, & vi-ri boni, sed tamen cuiusdam ciuis. non enim eadem virtus est eius qui præest, & ciuis qui subest. & ob hoc forsan Ia-
son inquit grauius ferre, si nō regnaret: quia nesciret priuatus esse. ¶ Sed 18
nihilominus laudandū est posse imperare & parēre: ac præclari ciuis vir-
tus est posse præesse & subesse laudabiliter. si ergo virtutem boni vi-ri po-
suimus præsentē, ciuis autem vtrāq; non vtiq; fuerint ambæ similiter laude dignæ. ¶ Cum ergo aliquando videatur vtrāq; sed non eadē eum 19
qui imperat, & eum qui parat addiscere debere, ciuem autem vtrāq; scire
& participare vtrorūq; hinc itaq; quispiam consideret. ¶ Est enim præsi- 20
dentia dominatiua. hac vero in ijs quæ necessaria vocātur, scire facere ne-
quaū necessarium est ei, qui præsidet: sed vti magis. alterum vero seruile
est. dico autem alterum posse exhibere seruilia ministeria. seruorum autē
species plures esse dicimus. nam sunt & ministeria plura. quorum partem
vnā obtinent manuales. hi sunt (vt nomen significat) qui ex manibus vi-
uunt: in quibus sunt mechanici opifices. Quapropter apud quosdā anti-
quitus huiusmodi artifices, excludebātur à reipublicæ honoribus: anteq̄
populus extremus fieret. hæc igitur opificia hominū qui subsunt sic: neq;
rectorem discere oportet, neq; eum qui in republica versatur, neq; bonum
ciuem, nisi fortasse quandoq; sui ipsius gratia ad seipsum. non enim am-
plius contingeret esse alterum dominum, alterum seruum. sed est præsi-
dentia quadā: per quam præest similibus genere, & liberis hominibus.
& hanc dicimus ciuilem præsentia: quam eum qui præest didicisse pa-
rendo oportet. ceu præfectum equitum esse: cum ipse prius sub alio fue-
rit. & exercitum ducere: cum ipse prius in exercitu per inferiores militiæ
gradus ductus sit, in insidijsq; delituerit. quā ob rem recte dicitur nemi-
nem bene imperare posse, qui non ipse prius sub imperio fuerit. ¶ Sed 21
horum diuersa est virtus. & oportet bonum ciuem: scire, ac posse præesse,
& subesse. & hæc est virtus ciuis: scire recte se habere in vtraque parte. &

Euripides.

Iason.

boni igitur vi-ri in vtrāq; quanquam alia species est eius modestiæ ac iu-
stitiæ quæ præest. nam eius qui subest ac liber est: nō vna profecto fuerit
virtus atq; boni vi-ri. vtpote iustitia: alias species habet cū præest, alias cū
subest. ¶ Quemadmodū vi-ri & mulieris: alia temperantia, & fortitudo.
nam videretur vtiq; timidus esse vir: si ita fortis esset, vt foemina fortis. &
mulier inhonesta videretur: si sic honesta foret vt vir honestus. administra-
tio quoq; domus: alia mulieris, alia vi-ri. nam vi-ri opus est acquirere: mu-
lieris autem seruare. ¶ Prudentia vero, propria virtus est eius qui præest
sola. nam cæteræ quidem virtutes videntur cōmunes, tam eorū qui præ-
sunt, q̄ eorū qui subsunt. at prudentia non est virtus eius qui subsit: sed
opinio vera. qui enim subest, vt is est qui fistulam facit: qui vero præest,
vt is qui vtitur fistula. vtrum igitur eadem sit virtus vi-ri boni & ciuis stu-
diosi an alia, & quomodo eadem & quomodo alia: ex his patet. ¶ Restat
adhuc vna dubitatio circa ciuem: vtrum reuera ciuis sit is, cui solū partici-
patio est publici magistratus, an opifices etiā ac mercenarij sint ciues nū-
cupadi: nā si ponamus hos quoq; esse ciues qui magistratū sint exper-
tes: nequaū possibile est vniuscuiusq; ciuis talē esse virtutē. si vero nullus
horū est ciuis: in qua parte sunt huiusmodi homines reponendi? neq; enī
22 in eorū ministrorū loco, qui nobiscū habitāt: neq; rursus peregrini. ¶ An
secundum hanc rationem nihil dicemus euenire absurdum? neq; enim
serui supradictorum quicq; neq; liberti. Illud autem verum, qd nō omnes
illi dicendi sunt ciues: sine quibus ciuitas esse non potest. cum neq; pueri
ita ciues sunt: vt vi-ri. sed hi quidē simpliciter, illi vero ex suppositione. ci-
ues enim sunt: sed imperfecti. Vetustis autem temporibus apud quosdā:
opifices erāt serui, aut peregrini. quapropter etiā nunc pleriq; tales sunt.
optima quidem ciuitas: nunq̄ opificem facit ciuem. qd si is ciuis, ciuis au-
tem virtus est quam diximus: dicendum est eā non esse cuiusq; ciuis, neq;
liberi modo, sed eorum qui à ministerijs necessarijs sunt alieni. necessaria
vero qui vni ministrat, seruus est: qui autē publice, viles & sordidi. ¶ Pa-
tebit autem & hinc paulo adhuc considerantibus, quemadmodum in his
res se habeat. hoc enim quod diximus: illud ostendit. cum enim plures
sint rerumpublicarum species: plures quoq; species ciuium sint necesse
est, ac maxime eorum ciuium qui subsunt. itaq; in quadam republica
opifices & sordidi ciues erūt. in quibusdam vero impossibile est: vt ciues
sint. puta in optimatum gubernatione: si qua illa est, in qua secundum
virtutem dantur honores, & secundum dignitatem. non enim virtutem
exercere potest: qui vilibus officijs occupatus est. in paucorum quoque
gubernatione tenues homines ad rempublicam non recipiuntur. ex ma-
gno enim censu ad honores reipublicæ peruenitur. artifices tamen ad
hanc speciem reipublicæ peruenire possunt, etsi sordidi sunt: quoniam
plerique artificum diuitijs abundant. apud Thebanos autem lex fuit: Thebani.
vt nemo habilis esset ad honores reipublicæ suscipiendos: nisi per decem
annos à mercatura destitisset. in multis autem rebus publicis: attrahuntur
f. j.

etiam lege, ad ciuitatē peregrini. est etiam lex in quibusdā popularibus ciuitatibus: vt satis sit ex matre ciue esse genitum. & spurios quidem recipiunt hoc pacto multi. attamen propter defectum legitimorum ciuium: tales faciunt ciues. paucitate enim hominum inducti: his vtuntur legibus. quod si abundant in multitudine: paulatim excludunt. primo libertini generis homines. deinde eos qui ex matre solūmodo, ciues sunt. in fine autē non nisi ex utroq; parente natos ciues: pro ciuibus habēt. **Q**z igitur plures sint species ciuis: ex his patet. & quod maxime dicitur ciuis ille: qui habilis sit ad honores suscipiendos, vt **H**omerus inquit. sed vbi id occultum est ex deceptione habitatorum: tanquam inhonoratum quendam repticiū, repellunt. vt inquilinus enim est & aduena: qui honores capere non potest. **V**trum igitur alia an eadem virtus sit, per quam est vir bonus & ciuis studiosus: patet ex supradictis, quod alicuius ciuitatis idem, alicuius vero alius. & ille non omnis: sed qui p̄est reipublicę, & dominus est, aut solus aut cum alijs, communium curam gerens.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

Rima quæstio. An eadē sit virtus, qua quis absolute dicitur vir bonus & bonus ciuis: an altera. **D**iluit: non esse eandem. Primo. quia bonus ciuis dicitur: vt bonus nauta. atqui eadē virtus nō est, qua quis simpliciter bonus est: & bonus nauta. neq; igitur eadē: qua quis simpliciter bonus & bonus ciuis. bonus autē nauta dicitur: qui bene officij suum peragit. vt qui bene remos impellit si remex, qui bene clauū moderatur si gubernator, qui bene prorā dirigit si prorarius, totius pro functionis suæ modo, nauigantium multitudini, cōseruationē efficiens. salus enim & cōseruatio cōmune est omnium nauatarum opus. sic bonus ciuis: qui probe, felicitēq; suū peragit officij: pro modo functionis suę, ad totius cōmunitatis, totiusq; reipublicę status cōseruationē. vt qui publica decreta, sententias, & facta ciuitatis fideliter exarat, si scriba. qui bene ac fideliter publicū ærariū curat: si quæstor. qui pro dignitate quietos tranquille moderatur, fontes punit, seditiosos sedat: si gubernator. & ita quisq; secundū id officij, quod in reipublica sortitus est moderandū: pro modo suo quantū in se est, totius reipublicę salutē efficiēs. est enim reipublicę salus, totiusq; multitudinis cōseruatio: omnium ciuium opus. quare boni ciuis: virtutē dici necesse est respectu habito ad reipublicā, nō absolute ad ipsum. **S**ecundo. Quia rerum publicarū multæ sunt species. manifestū igitur est: boni ciuis nō esse virtutem vnā perfectam, a qua bonus ciuis dicatur. at boni viri a qua absolute bonus dicitur: perfecta est virtus. perspicuum igitur est: fieri posse bonū ciuem eā virtutem nō possidere, a qua vir bonus dicitur. **T**ertio. Quia optimam reipublicā impossibile est esse ex omnibus absolute, simplicitēq; bonis viris. attamē in optima reipublica: necesse est ciues omnes opus suū bene peragere. & opus bene peragere ab aliqua virtute proficisci oportet. at vero non a qua vir absolute bonus dicitur: alioqui absolute boni essent omnes atq; similes. hoc autē cum sit impossibile: manifestum est non omnino eandē esse virtutē boni ciuis atq; boni viri. quandoquidē in optima ciuitatis gubernatione: virtutē boni ciuis omnibus adesse ciuibus oportet. at absolute boni viri virtutem: omnibus adesse: impossibile est, nisi necessarium sit, in optima ciuitate omnes ciues esse absolute bonos viros. **Q**uarto. quia cum ex dissimilibus constet ciuitas, ceu animal ex anima & corpore, anima ex ipsa concupiscente particula & animosa, & domus ex viro & vxore, & acquisitio ex domini seruiq; acquisitione: si milī quoq; pacto, cum ciuitas (inquam) ex his omnibus, ac præterea ex alijs dissimilibus, specieq; dissidentibus constet, necesse est nō eandem omnium ciuium esse virtutē. vt neq; eadem est virtus eius, qui ducentium choros summus est: & eius qui assidet adiutor. Patet igitur ex his: non simpliciter atq; omnino eandem esse virtutem, qua quis bonus ciuis, bonusq; vir esse dicatur. **S**ecunda quæstio. cum non omnino & cuiuslibet boni ciuis, & boni viri oporteat virtutē esse eandē: an saltē alicuius boni ciuis, virtutē oporteat esse eandē, ac boni viri? **D**iluit. nos id asserere posse: in optimo reipublicę statu, bonū in magistratu ciuē, eundē absolute virū bonum esse & prudentem. in tali enim reipublica: eum virum qui ciuis

lem suscipit administrationē, prudentē esse oportet. & si prudens: morū probitate præditus est. quare & absolute vir bonus. nō tamen dicere velim: omnium ciuiū eandē esse virtutem, a qua scilicet & bonus ciuis & vir bonus dicatur. quia aiunt nonnulli: statim aliam esse disciplinam eius qui p̄est. vt in educatione filiorum regum: licet intueri. qui ab ineunte ætate: in bellica, equestriq; disciplina instituuntur. vt Euripides inducit loquentem, **N**ō mihi sunt vasa: sed ea quorum ciuitati opus est. tanq̄ sit disciplina quædā eius qui p̄est, magistratūq; fungitur. si igitur eadem est virtus eius qui bene p̄est ac boni viri, & nihiloscilicet ciuis est is qui subest: nō eadem profecto virtus omnino fuerit boni ciuis & boni viri. tametsi cuiusdam ciuis eadem erit virtus boni ciuis & boni viri. nam non eadem virtus est eius ciuis qui p̄est: & eius qui subest. & ob hoc forsitan Iason inquit: grauius ferre, si non regnaret, quia nesciret priuatus degere. **Q**uanq̄ eius qui p̄est & eius qui subest altera sit virtus: nihilominus laudabile est posse præesse & subesse. & præclari consummati que ciuis virtus est: & posse bene præesse & bene subesse posse, sed non vtræq; æqua laude dignæ. Nam eius qui p̄est: virtutem qua quis simpliciter vir bonus dicitur, posuimus. eius autem qui subest: id non oportere. dignior igitur præidentis virtus. **S**ed quæstio suboritur: cum interdum videamus eum qui p̄est & eum qui subest addiscere oportere vtræq; hunc scilicet ea quæ pertinent ad parandum, illum vero ea quæ pertinent ad præidentum, sed quæ non sunt eadem, præclarum autem ciuem vtræq; scire oportere & quæ pertinent ad parandum & quæ ad præidentum, atq; vtrorūq; esse participem: quænam igitur sunt ea quæ oportet ciuem parando discere? hinc enim quispiam: id considerandum esse ducat. **D**ilutio. non oportet eum qui p̄est discere ea quæ necessaria sunt. nam præidentia dominatoria est: qua in ijs quæ necessaria vocantur, vt obsonia parare, pinferre, coquere, vestes parare, calceos suere, & id genus, nequaquā necessariū est eum qui p̄est scire facere, sed vti potius. alterum autem (scire inquam facere) mancipiorum est. dico alterum: vt posse seruilia ministeria exhibere. & seruorum multę sunt species: quandoquidem & huiusmodi ministeria complura sunt. quorum partem vnā obtinent manuales: qui opere manuali viuunt, ceu nomen indicat, inter quos annumerantur fordidi opifices. in ijs igitur non eadem discunt: & qui p̄est, & qui subsunt. quare apud quosdam: antiquitus huiusmodi opifices a reipublicæ excluderentur honoribus, anteq̄ fieret extrema popularis gubernatio. hæc igitur opificia hominum qui sic subsunt: neq; præidem discere oportet, neq; eum qui in reipublica versatur, neq; bonum ciuem, nisi fortasse vtilitatis sibi ad seipsum, priuatimq; causa. alioqui non amplius contingeret: alterum esse dominum, & alterum seruum. Cæterum est præidentia quædam: qua quis p̄est similibus genere, liberis que hominibus. & hanc ciuilem præidentiam magistratūq; dicimus: quem eum qui p̄est didicisse parando oportet. ceu præfectum equitum esse: cum prius sub alio fuerit. & exercitum ducere: cum ipse prius in exercitu per inferiores militiæ gradus ductus fuerit, in insidijsq; delituerit. quapropter recte dici videtur: neminem bene imperare posse, qui non prius sub imperio fuerit. hæc igitur & similia sunt: quæ eum qui p̄est & qui subest eadem discere oportet. **O**stenditur quod frequenter ante sumptum est: alteram esse virtutem eius qui p̄est & eius qui pareret, quanquam oportet præclarum consummatūq; ciuem vtræq; virtute esse præditum, & scire recte se habere, siue præidentum sit siue parandum. quare & bonum virum idēdem vtræq; esse præditum. sed alteram esse: patet. **P**rimo. quia altera species est moderationis ac iustitiæ quę principatur. nam eius qui subest tametsi liber sit, & bonus: manifestum est quoniam non eadem est virtus. vt iustitia species alias habent: secundū quas, quis aut p̄est est aut pareret. non igitur eadem est virtus: eius qui p̄est & eius qui subest. **S**ecundo. quia principantis virtus ad virtutem parentis, ita sese habere videtur: quemadmodum viri virtus ad mulieris virtutem. atqui viri & mulieris reuera alia est virtus. vt alia temperantia, & fortitudo alia. nam videretur vir timidus: si ita fortis esset vt foemina fortis. & mulier intemperata: si sic temperata, vt vir temperatus. Administratio quoq; domus: alia mulieris, alia viri. nam viri officium est acquirere: mulieris vero parta cōseruare. Alia igitur virtus præidentis, & parentis. **T**ertio. quia prudentia: propria virtus sola est eius qui p̄est. nam cæteras virtutes cōmunes esse oportet, tam eorum qui p̄est q̄ qui subsunt: prudentia autē non est eius qui subest, sed opinio vera. est enim qui subest vt fistulæ factor: qui vero p̄est, vt qui fistula vtitur. ex his itaq; manifestum est: an eadem sit virtus viri boni & boni ciuis, an alia, & quomodo eadem & quomodo alia. **S**urgit dubitatio, ex eo quod didicimus est ciuis virtutem esse & præesse & parere posse bene, & vt oportet: an igitur reuera solū is sit ciuis qui publici magistratus est particeps, an etiā opifices sint ciues nūcupandi,

cum ipsi magistratū sint expertes: si ciues appellabimus: nequaquam fieri potest, ut cuiusque ciuis sit virtus, qua possit & bene praesse & subesse probe. si non sunt ciues: in qua parte eos locabim? neque enim in numero seruorum qui nobiscum habitant: neque peregrinorum locare possumus. **D**iluit. Primo in optima ciuitate optimaque: republica, opifices ciues non esse: tamen neque serui sint, neque peregrini, neque ex seruis facti liberi. quis olim apud quosdam tales fuerint: sintque & nunc tales plurimi. & hoc distat a seruis: quod seruorum quisque vni necessaria, ipsi vero opifices viles quidem & sordidi necessaria communitati ministrant. & falsum insuper est: omnes illos dicendos esse ciues, sine quibus ciuitas esse non potest. Secundo. ut respublicae multae sunt: sic multiplices sunt ciues. in optimatum & censu potentium republica: opifices minime sunt ciues. sed in paucorum: nihil prohibet opifices ad ciuium munus admitti. nam sunt plerique artificum: qui pecunijs abundant. & maxime omnium in colluuii popularis gubernationis: opifices omnium munerum magistratuumque capaces, ciues existunt. reliquorum: apertam litera continet narrationem. **A**liquorum supradictorum: sub breuitate comprehensus epilogus.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Siquidem igitur plures sunt reipublice species. species rerū publicarū & rectorum & prolapsarū: ex octavi Ethicorum cap. 10 patuerunt. & adhuc generaliter patebunt numeris 29 & 30 huius. specialiores autem modi ac species: in quarto huius. in regia gubernatione & optimate: vir absolute bonus, & bonus ciuis reperitur. & ultimo loco in censu potestate. at in tyrannide, paucorum potentia, & populari statu: haec non satis se cōpatiuntur, et si inter eos sint absolute viri boni: neque tyrannide velint, aut magistratū ad tyranni gerere arbitrium, neque rempublicam, paucipotentū more, aut populariter gubernare. **A**t viri boni perfecta est virtus. Virtus boni viri, virtus moralis. virtus boni ciuis: virtus secundū specie reipublicae. ut moralis virtus: in optimate. in censu potestate: mediocritas, & militaris strenuitas. in populari: aequitas secundū numerū, & arithmetiū medium. **A**gētium, supremi & adiutoris. summus agētium chorū, & ut Aristoteles inquit, κορυφαίος τῶν χορευτῶν, est qui opus ipsum dirigit, alij autē assistunt ut socij & adiutores ad chorū ipsum quisque pro suo officio peragendū. **S**ed horū diuersa est virtus. Sunt ciues qui bene norunt subesse, sed adhuc bene praesse nesciunt: & illi nondū praecleari & cōsummati sunt ciues. sed qui vtrūque munus praecclare obirent: iam cōsummati & praecleari ciuis. at contra non videtur: ut qui apti sunt ut bene praesint, idē bene parere nesciunt. quis enim vnquam euasit ad docendū praeclearus: qui idē non recte didicerit? **Q**uēadmodū viri & mulieris. Ille qui in ciuitate praestit, ut vir est: & multitudo quae in ciuitate parat, ut foemina. quare illius viri, viri virtuti: huius vero, mulieris virtuti non absone cōparatur. **P**rudētia vero propria virtus eius qui praestit sola. cū prudentiae tria sunt officia, bene consultare, iudicare, & praecipere: ea qua bene cōsultatur eubulia, & bona consultatio dicitur. qua bene iudicatur: sagacitas. qua vero recte praecipitur: prudētiae nomē sibi retinet. & de hac praecipitua prudētia: id Aristotelis, quod ea sola propria sit eius qui praestit, intelligitur. & de ea: cap. 10 sexti Ethicorum. **P**rimo libertini generis homines. liber: simpliciter qui nunquam seruus fuit. libertus qui cū fuerit seruus: liber factus est. libertini qui iusta seruitute manu missi sunt: & haec apud iurecōsultos frequentia.

De republica, gubernandi speciebus reifamiliaris, imperijs, republica recta & lapsa. Cap. III.

Is itaque determinatis videndū est postea: vtrū vna sit respublica, an plures? & si plures: quae & quot & quam differentiae earū sint. Est autē respublica, ordinatio ciuitatis: & circa magistratū alios, & maxime circa id quod summā in ciuitate habeat authoritatē, & sit principalissimū omnium. nam principalissimū: vbiq; gubernat ciuitatem. quod autē gubernat: respublica est. dico autē ceu in populari quidem statu, populus est dominus: in paucorum vero potentia pauci. dicimur autē & respublicas alias esse ab istis: de quibus quoque alijs, eodē modo dicemus. **S**upponendū est prius: cuius gratia ciuitas sit cōstituta, & quot sint gubernandi species circa hominē, & circa societate vite. in superioribus libris

Aristoteles.

Quid respublica.

Primi 10 12

vbi de gubernatione rei domesticae, ac de domino & de seruo determinauimus. dictū est, natura esse hominē, ciuile animal ac sociale. Ex quo fit: ut etiā si nihil indigeat mutuo auxilio, nihilominus affectet vite societate. quinetiā & communis vtilitas coniugit eos: inquantū cōfert singulis parte bene viuēdi. maxime igitur hic est finis: & publice omnibus, & priuatim. **C**ōgregatur etiā ipsius vite gratia. forsan enim inest sibi aliqua particula honesti, & cōtinet ciuile societate, etiā viuēdi gratia solū: si non molestiae in vita nimis exuperet. patet autē quod tolerat homines multa aspera, propter viuēdi cupiditate: ut existente in eo quadā prosperitate & naturali dulcedine. **A**tqui & modos imperij facile est diuidere: cū sepe sit de his a nobis in externis sermonibus determinatū. dominatio enim licet vtilis reuera existat natura seruo & natura domino: nihilominus imperat pro domini vtilitate, pro vtilitate autē serui cōtingenter. neque enim fieri potest: ut seruo deficiente, seruetur dominatio. Filiorum vero imperiū & vxoris, & domus totius, quā vocamus rei familiaris gubernatione: aut gratia est eorum qui gubernantur, aut gratia alicuius quod sit vtriusque commune. gratia eorum qui gubernantur: ut videmus & alias artes, ceu medicinā, & gymnasticā, illorum quibus imperatur, vtilitate querere, contingenter tamen & eorum qui praecipunt, esse potest. nihil quippe vetat: magistrū ipsum gymnasijs, esse vnū eorum qui exercetur. quēadmodū gubernator: semper est vnus ex ijs, qui sunt in nauī. magister igitur gymnasijs, & gubernator: cōsiderant semper eorum vtilitate quos gubernant. sed quādoque eorum vnus ipse: per accidens suscipit vtilitate, hic quidem nauta, ille autē vnus eorum qui gymnasio exercetur. **Q**uapropter ciuilia quoque imperia, cū sint secundū aequalitate ciuiū cōstituta, & secundū paritate: vicissim censent ea esse gerenda. primū quae natura fert, censentes inuicē munera subire: & cōsiderare vicissim quoddā illius bonū, quēadmodū ille prius cū praestit, cōsiderauit istius vtilitate. nunc autē ratione cōmodorum, ex reipublicae gubernatione proueniētium, volunt continue in magistratu esse: veluti si contingeret magistratū gerentes, semper sanos esse, vbi aduersa valitudine laborassent. nam forsan sic ipsos magistratus amplecteretur. **C**ōstat igitur quod quaecūque respublicae ad cōmunē vtilitate intendunt: illas rectas esse, secundū simpliciter iustū, quaecūque vero ad propriā eorum qui praesunt vtilitate solum: aberrare omnes, atque esse rectorum rerū publicarum transgressiones & labeles. gubernantur enim quasi a dominis. at ciuitas: liberorum est societas.

QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

Diffiniunt rempublicae ordinatione esse ciuitatis, cū circa alios magistratus, tum maxime circa eū qui omnium est summus, summusque praecipuus. **I**n tertio capite primi libri, huius politicae institutionis, circa hominum, & vitae rei que familiaris societate: quatuor gubernandi species tetigit. prima respicit virū & vxorē: quae oeconomica coniugalisque dicitur. secunda dominū & seruū: quae herilis. tertia patrē & filios: & haec paterna nūcupatur. quarta respicit possessiones, facultatūque cōseruatione & accremēta: quae acquisitiua appellari solet. & in secundo capite eiusdem primi: dixit ciuitate bene viuēdi gratia cōstitutā esse, beneque viuere ciuitatis esse finē, & hominē suapte natura ciuile animal esse, & pleraque quae ex illo loco patentē retinent intelligentiā. **D**e modis imperij in re familiari hic intelligit: qui sunt imperiū oeconomicū viri scilicet ad vxorē, dominatio quae quidem f. iij.

Quinti Ethicorum cap.

est imperiū domini ad seruū, & imperiū paternū patris videlicet ad liberos. imperiū domini: primo vtilitatē domini respicit, secundo autē loco bonū & vtilitatē serui. oeconomicū: bonū vtriusq; nam generationis prolis q; gratia est: quæ ex æquo est vtriusq; bonū. paternū vero imperiū: bonū eorū qui gubernātur, præcipue respicit, vt medicina & gymnastica eorū bonū quib; medetur, & qui exercētur. secūdo autē loco & quasi ex accidētī: bonū eorū qui imperāt, ceu medicina & gymnastica medētis & magistrī ludī bonū. ¶ Ex his: in superiorū analogiā colligit, ciuilia publica q; imperia, ad bonū totius cōmunitatis esse debere, & non primū intendere vtilitatē eorū qui magistratū, imperiū q; tenēt. nā huiusmodi imperia sunt inter homines liberos & æquales: & eorūde magistratū atq; superiorū capaces. quæ quia simul nequeūt: ea subeūt vicissim. ex quib; statim colligit: quæ sint respUBLICÆ recte atq; simpliciter iuste, & quæ lapsæ & iniuste. nā respUBLICÆ recte iuste q; simpliciter eæ sunt: quæ cōmunē vtilitatē, totius q; societatis bonū intendūt. respUBLICÆ lapsæ & aberrātes: quæ ad ppriā eorū qui præsūt vtilitatē solū respiciūt. & hæc rectorū rerūpublicarū transgressiōes, & labe dicunt. in his enī subditi gubernant: vt serui natura, à dominis. Attamē ciuitas liberorū est societas.

Respublica
recta.
Respublica
lapsa.

ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

IN superioribus sermonibus. in primo libro numero 10 & 12. ¶ At qui modos imperij. octauo Ethicorum (vt in annotationibus dictū iam est) cap. 10 posuit species reipublicæ, & labe earum: ex quibus imperandi modos facile est intelligere.

De diuisione & diffinitionibus rerumpublicarum, & transgressio-
num earum. Cap. V.

IS determinatis consequens est respUBLICAS considerare: quot numero sunt & quæ. & primo quidē eas quæ sunt rectæ. nam labe earum ex illarum determinatione patescunt. Cū vero gubernatio ciuitatis & regimen id significet, regimen autem est potestas ciuitatis: necesse est potestatem huiusmodi ciuitatis, aut penes vnū esse, aut penes paucos, aut penes multos. quando igitur vnus vel pauci vel multi cōmunem vtilitatem in gubernatione sequūtur: has esse rerūpublicarum species necesse est. quādo autem ad propriam vtilitatē vel vnus, vel paucorum, vel multitudinis gubernatur: transgressiones sunt & labe. Aut enim dicendum est non esse ciues, qui potestate participāt, aut par est ad vtilitatem cōmunitatis participare. Vocare autem consueuimus: cū vnus ad vtilitatem cōmunē respiciens gubernat: regiam potestatem. cum vero pauci gubernant, plures tamen vno: optimatiū gubernationem, vel ex eo quia optimi præsunt, vel ex eo quia ad optimū ciuitati, & ijs qui ea comunicant, præsunt. cum autē multitudo gubernat ad cōmunem vtilitatē: vocatur cōmuni nomine omnīū rerumpublicarū, respUBLICA. accidit autē rationabiliter. vnū enim excellere secundum virtutem, aut paucos datur: vt vero multitudo excellat ad omnē virtutem difficile est, sed maxime ad bellicā excellit. hæc enim in multitudine fit: quare in hac respUBLICÆ specie principalissimum quod propugnatiuū est. atq; ea re participant: qui arma possident. ¶ Labuntur vero & transgrediūtur huiusmodi species. ex regia quidem gubernatione: in tyrānidē. ex optimatibus vero: in paucorum potentiam. ex republica autem: in popularē statum. Tyrannidem enim esse dicimus: dominatū vnus ad propriū commodū intendētis. paucorū autem potentia: cum ad opulentorū commodum, gubernatur. Popularē autē statum: cū ad cōmodum egenorum. harum enim nulla: ad cōmunē vtilitatem respicit. ¶ Oportet autē paulo vberius explicare: quæ

Quid respu-
blica regia.
Quid opti-
matium.
Quid cōsu-
potentium.

Quid tyrā-
nis.
Quid pau-
corum po-
tentia.
Quid popu-
laris status.

sit vnaquæq; istarū. habent enim dubitationes quasdam. philosophantis enim circa singulorū disciplinā, & non solū ad agendū respicientis: propriū est nihil negligere, neq; prætermittere, sed demonstrare in singulis veritatē. Tyrānidē esse diximus vnus dominationē ciuili societati præsidentis. Paucorū autē potentia: quando respUBLICA tenent opulenti & diuites. Popularē vero gubernationē: cum tenues homines & nō possidētes diuitias, gubernāt. ¶ Prima igitur dubitatio circa diffinitionē est. nā si plures sint opulenti & diuites ac respUBLICA teneant, & popularis gubernatio sit cū multitudo regit: eodemq; modo sicubi cōtingat inopes esse pauciores q̄ opulenti, sed potentiores ac respUBLICA teneant, & vbi pauci respUBLICA obtinent: paucorū potentiam nūcupamus, non recte viderentur istæ diffinitiones gubernationū esse posita. ¶ Enimvero si quis adiūgens opulentiq; quidem paucitatē, inopiq; vero multitudinē, sic appellet reipUBLICA species, vt dicat paucorū potentia esse: in qua gubernationē reipUBLICA habent opulenti, numero pauci, popularē vero, in qua inopes respUBLICA tenent multi existētes: aliam habet dubitationē. quas enim modo dicemus eas respUBLICAS: eā videlicet in qua plures opulenti, & eā in qua pauciores inopes gubernāt in vtraq; rerūpublicarū, si quidem nullæ sunt aliæ respUBLICÆ præter supradictas? ¶ Videtur igitur ratio ista ostendere: q̄ paucos esse, vel multos qui gubernāt, contingens est, aliud paucorum potētia, alterū populari. propterea q̄ vbiq; accidit, vt pauci sint opulenti: multi vero inopes. Ex quo fit: vt huiusmodi causæ nō faciant differentiā: sed in eo differant popularis gubernatio & paucorū potentia abinuicem, q̄ alibi opulenti, alibi inopes respUBLICA obtinent. Necessariūq; est vbiq; per opes ac diuitias præsunt, siue hi pauciores sint, siue plures: hanc esse speciem illā, quæ vocatur paucorū potentia. vbiq; inopes: hanc esse popularē gubernationē. sed accidit (vt diximus) hos quidem paucos esse, illos vero multos. opibus enim ac diuitijs pauci abūdant, libertatis tamē omnes participes sunt: propter quas causas cōtendūt vtriq; de republica.

QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

IDucit respUBLICAM rectam: in regiam, optimatum, & in eam quæ sibi peculiariter respUBLICÆ nomen vendicat. quam alij censu potestatem appellant. regia penes vnum est: qui paterna pietate atq; affectu, omnium directionē suscipit. optimatum respUBLICA: paucos respicit, virtute & probitatis integritate perfectos. quæ autem peculiariter respUBLICA, & censu potestas dicitur: multos qui & belli & pacis tempore totius cōmunitatis bonum procurant. Diffinit respUBLICA regiam: eam esse in qua vnus excellētī virtute præeminens, ad cōmunem omnīū vtilitatē gubernat. Et optimatum: in qua pauci optimi & ad optimum, ciuibus præsunt. Censu vero potentium respUBLICAM: in qua multi ad cōmunem omnīū vtilitatem, ciuitatis gubernationem administrant. & hæc: respUBLICA nominari solet, cōmune rerumpublicarum nomen sibi vendicans. & hæc maxime cōsistit in ijs qui bellica virtute præpollent, qui arma tenent, & hostes propulsant. Nam fieri potest: vt vnus virtute excellat, vt in regia. aut pauci: vt in optimatum respUBLICA. vt vero multi excellant ad virtutem: haud quaq; facile, nisi ad bellicam. ¶ Prolapsiones, labe, transgressiōesq; & corruptelas rerumpublicarum enumerat, & diffinit: tyrannidem, paucorum potentiam, & popularem gubernationem. Tyrannis: regno contrariatur. & est: dominatus vnus, ad propriū cōmodum cuncta molientis. Paucorū potentia: optimatiū gubernationi aduersatur. & est: cum pauci opulenti, ad suum cōmodum res ciuitatis administrant. Censu vero potestati: popularis status contrarius est. & est: cū ad

egenorum commodū, res gubernantur. & nulla harum: ad comunē omnium vtilitatem atq; bonum, respicit. ¶ Resumit trium transgressionum rerum publicarum diffinitiones (omissis 31 vocabulis: multi & pauci) vt eas exactius enucleet. nam philosophi est: circa singulorū dici plinam nihil negligere, nihilq; prætermittere, sed dilucidā apertāmq; facere in singulis vtilitatem. ¶ Primę dubitationis circa diffinitionem paucorum potentia, q; ea sit transgressio 32 in qua pauci opulenti & diuites rempublicā tenent: causam adducit. nam si plures sint opulenti & diuites in republica q̄ inopes, rēmq; publicam teneant vt olim Colophonij, & insuper popularis gubernatio vocetur cū multitudo & pars maior gubernat, illa profecto esset popularis gubernatio. Diffinitio igitur illa nō recte de paucorum potentia fuerit assignata. Præterea si paucorū potentia est vbi pauci potēiores rēpublicā tenēt, & euentu aliquo alicubi cōtingat inopes, pauciores esse q̄ opulētos & diuites, sed potēiores ad rempublicā tenendā, vt in Apollonia & Thera, & in Ethiopia vt magni & pulchri pauci, ex numero 10 quarti huius: tunc illa erit paucorum potentia. attamen opulenti & diuites rempublicā non gubernant. diffinitio igitur paucorum potentia non recte allata est. nō recte etiam popularis gubernatio diffinitur: in qua tenues homines & diuitias non habētes, gubernāt. ¶ Ma- 33 lam dilutionem refutat. Sed esto quis dicat particulas multi & pauci adiungendas esse: vt paucorum potentia sit in qua opulenti ac diuites numero pauci, rempublicam gubernant. & popularis status: vbi inopes numero multi, res communitatis administrant. verū alia insurgit dubitatio. quas enim tunc dicemus eas respublicas: in quarum vna plures opulenti, & in altera pauciores inopes gubernant, si nullæ sunt respublicæ præter eas quæ dictæ sunt? ¶ Diluit. Annuens particulas multi & pauci: nō esse de illarum diffinitionū integritate, neq; 34 differunt paucorum potentia & popularis gubernatio, per hoc q; hic multi, illic pauci gubernent: sed per hoc q; hic inopes, illic vero opulenti, & respectu habito ad diuitias præsumunt & rempublicam tenent. Verū tamen sæpenumero accidit in his gubernationibus, vt pauci sint opulenti & multi inopes: ideo particula illæ pauci & multi cū apponuntur, non intelligantur vt necessariae, sed quæ id explicant quod frequenter accidit. accidere tamen & alio modo etiam potest. vt & dubitationis prætendebat ratio.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Polybius.

Is determinatis. Species quas hic enumerat: simplices sunt. volūt autē eas in ciuitatibus componi: vt in Laconica & Romana republica secundū Polybiū. nam qui aspicit ad imperatores bellī: regia videtur. qui ad senatum: optimatū. qui illic ad Ephoros, hic autem ad tribunitios: censu potentū. Verū Laconicam nō recte illa continere, & in multis aberrare & labi: monstrauit Aristoteles cap. septimo præcedentis. de Romana autem republica qualis ipsa fuerit: non est in præsentiarum differēdum. Verū si in aliqua ciuitate, aut dux aut tres harum specierum iungantur: res ea publica composita, nihil vetat dici. si tamen vna alijs præficiatur, in eaq; summa respublicæ locetur: ab ea vt à dominante respublica denominatur. ¶ Paucorū autē potentiam: quādo rempublicā tenent 31 opulenti & diuites. Cum & in paucorum potentia & populari gubernatione, audis rempublicam nominari: intellige translaticie & improprie dici, secundum materiā subiectam, pro republica aberrante, & lapsa: quod passim fit, & hic & in sequentibus libris: more aliorū, qui & has labes, respublicas appellare cōsueuerunt. Verum ex ijs quæ hic discutiūtur: cognoscimus nō esse absolute respublicas, sed transgressionem rerum publicarum, atq; labes.

¶ De iusto paucorū & populariū, ciuitatis sine, virtute & vitio. Cap. VI

Vmendum est prius: quos terminos esse dicunt paucorū 35 potentia & popularis gubernationis, & quid sit iustū in vtraq;. Omnes enim attingūt iustum quoddā: sed vsq; ad aliquid procedētes, & aiunt nō omne iustū proprie. puta videtur æqualitas iustum quiddam esse (& est enim) sed nō omnibus, at æqualibus. & inæqualitas iustū videtur esse (& est quidem) sed non omnibus, at inæqualibus. alij vero hoc auferūt, scilicet quib⁹: & male iudicāt. causa vero est: quia de ipsis iudiciū fit. qui vero de proprijs iudicant: vt plurimū non recti sunt iudices. itaq; cū iustum sit aliquibus: & diuisum sit eo modo in rebus &

personis (vt & prius diximus in Ethicis) æqualitatem rei confitentur: sed Quiti cap. 3
de personis contendunt maxime propter id quod dictum est modo, quia de se ipsis non recte iudicant. ¶ Deinde quia vsq; ad aliquid, vtriq; eorū iustum quiddā dicentes: putant se dicere simpliciter iustum. illi enim si in aliquo sint superiores, ceu opibus & diuitijs: alios omnino putant esse impares. hi vero si in aliquo sint pares, puta in libertate: omnino putant esse pares. ¶ Cæterum quod est principalissimū: non dicunt. si enim possessionum gratia societate iniissent, vnāq; conuenissent: tantum caperēt ciuitatis, quantū possessionis. quare ratio illa valeret quæ est paucorū potētium. aiunt enim non esse iustum vt qui vnum contulit, tantum recipiat de centum minis, quantū is qui contulit omne reliquum, neq; de ijs quæ ab initio, neq; de ijs quæ postea superuenient. ¶ Siquidē non viuendi solum gratia: sed magis bene viuendi. nam sic seruorum & aliorum animalium ciuitas esse posset. nunc autem non est: ex eo quia felicitatis nō sunt capacia, neq; vitæ secundum electionem. neq; societatis gratia belligē, ne à quoq; iniuria afficiantur. neq; propter cōmercia, ac mutuā vtilitatem. nā sic Hetrusci & Carthaginēses, & omnes ij quibus est cōmercium inuicē: tanq; ciues essent vnus ciuitatis. sunt nempe illis fœdera circa res importandas & pacta: ne iniuria afficiantur. & scripturæ circa mutuā bellandī societate. sed neq; magistratus cōmunes his deputati sunt omnibus: verū alij apud alios. neq; quales esse oportet: alteri alteros curant. neq; vt nemo eorū iniustus sit, qui sub fœdere comprehenduntur, neq; vt prauitate nullam habeant: sed solum vt non inuicem iniuria se afficiāt. ¶ At enim de virtute ac vitio publice cogitant: quicunq; curā habent bonis legibus instituire ciuitatē. ex quo manifestum etiam est: de virtute curā esse habendam ei, quæ reuera ciuitas sit nominanda, non orationis gratia. nā sit cōmunio societas aliorum ad bellum, loco solum differēs ab illis socijs longe existentibus. & lex pactio (vt ait Lycophron sophista) fideiussor inuicem iustorum, sed non talis vt bonos & iustos ciues efficiat. Et quod ita se habeat: patet. nam si quis coniungat loca in vnum, vt Megarensium & 36 Corinthiorum ciuitates, sese inuicem contingant mœnibus: nihilominus vna non erit ciuitas, nec si simul coniugia ineant. quanq; hoc vnum sit de ijs cōmunionibus, quæ proprie sunt ciuitatū. Eodemq; modo si qui habitent separati quidem, non tamen ita longe vt nequeāt simul cōmunicare: legesq; habeant, iniuriam sibi inuicem in cōmercijs prohibentes. seu si vn⁹ faber, alter agricola, alter futor, alter aliquis huiusmodi esset, essentq; hi decem millia numero, nec alia eis esset cōmunio, nisi talium rerū puta contractus, & ad bella confederationes: nec sic quiddē ciuitas adhuc esset. propter quā tandem vtiq; causam: non enim quia non propinqua sit cōmunicatio. nam si in vnum conuenirent ita cōmunicantes, vnusquisq; tamen vtatur propria domo vt ciuitate, ac sibi ipsis vt confederati auxiliū ferant contra iniuriantes solum: ne sic quidem ciuitas esse videretur recte considerantibus. si quidem eodem modo conuersarentur simul: coniun- f. v.

Hetrusci.
Carthaginēses.

Lycophrō.

Megarēses.
Corinthij.

ctim, & separatim. Ex quo patet igitur quod ciuitas non est comunicatio loci, & non iniuriadi sibiipsis, & comercij gratia: sed ista quidem ut affint, necessarium est, siquidem futura sit ciuitas. nec tamen ista adsint omnia: ciuitas adhuc erit. At bene viuendi societas & domibus & generibus, vitæ perfectæ gratia & per se sufficientis. hoc tamen non erit nisi vno eodemque loco habitantibus, & coniugia simul inuentibus. propter quod propinquitates in ciuitatibus extiterunt: & sodalitia, & sacra, & conuersationes ad simul conuiuendum. idque est amicitia opus. nam simul viuendi electio: amicitia est. finis est igitur ciuitatis bene viuere: illa vero, gratia finis. ciuitas autem est generum, pagorumque societas, vitæ perfectæ ac per se sufficientis. hoc est (vt diximus) bene, beatèque viuere. bene igitur agendi gratia ponendum est esse ciuilem societatem: non autem gratia simul viuendi. quapropter quicumque plus conferunt ad huiusmodi societatem: his plus iuris competit in ciuitate, quam ipsi qui libertate ac etiam genere pares sunt vel maiores, sed ciuili virtute sunt impares. & quæ ipsi qui diuitijs superant: sed virtute superantur. quod igitur omnes qui de republica contendunt partem aliquam iusti dicunt: manifestum est ex supradictis.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

Eq; in paucorum gubernatione, neque in populari iustum simpliciter esse: sed solum secundum quid. Primo. Quia id primum requirendum est, quos terminos iusti dicant, in paucorum potentia & populari gubernatione: & quid paucorum, & quid populare censeant esse iustum. vtrique certe & paucipotes & populares vsque ad aliquid, certosque terminos attingunt iustum: attamen non proprie totum ac omne iustum attingunt. vt verbi causa: his æqualitas iustum quiddam esse videtur. & est profecto: sed non omnibus, verum æqualibus. illis vero: inæqualitas iustum videtur esse. & est etiam: sed non omnibus, at inæqualibus. hi vero (populares inquam) cum dicunt rerum æqualitatem iustum esse, auferunt quibus sit iustum: quasi nihil intersit, & ipsa sola rerum æqualitas (vt ipsum iustum sit) sufficiat. at ipsi male iudicant. & causa in promptu est: quia ipsi de se & re propria iudicium ferunt. qui vero de proprijs iudicant: vt plurimum perperam iudicant. quare cum iustum aliquibus sit iustum, cum rebus tum personis, sitque eodem modo similique rationum comparatione in vtrisque diuisum, vt & prius in Ethicis dictum est: ipsi errant, qui æqualitatem rei confitentur esse iustum. sed maxime de personis contendunt: atque vt iustum sit, non oportere esse æqualitatem personarum, propter id quod paulo ante dictum est. **S**ecundo. Quia vtrique eorum & paucipotes & populares vsque ad aliquid iustum quoddam atque secundum quid, dicentes, putant se dicere simpliciter iustum. pauci enim potentes si in aliquo sunt superiores, ceu in opibus & diuitijs, in omnibus se putant esse superiores, & alios omnino esse inæquales. Contra vero populares: si in aliquo sint æquales, vt in libertate, omnino putant atque in omnibus par esse ipsos esse, æquales. quod profecto minime oportet. non igitur ipsorum iustum, simpliciter est iustum: sed secundum quid iustum. **T**ertio. Quia in vtraque harum transgressionum: omittunt finem adducere, gratia cuius esse debet ciuitas, & quod est principalissimum. quod sane non est possessionum adeptio. nam si possessionum gratia, societatem iniuissent, vnaque coissent: tantum quisque particeps esset ciuitatis, quantum & possessionis. quare & ratio illa paucorum potentium valida esset: qua aiunt non esse iustum, vt qui vnum ad rem publicam contulit, æque de centum minimis participet, vt qui totum reliquum impenderit, neque de ijs quæ à principio proueniunt, neque quæ subinde sequuntur. **Q**uarto. Quia non viuendi solum, sed magis bene viuendi gratia est ciuitas. Nam si solum gratia viuendi esset: sic seruorum & brutorum ciuitas esse posset. atqui nunc non est. quia felicitatis sunt immunitia, & huius vitæ quæ est secundum electionem. neque societatis bellicæ gratia est ciuitas: ne à quoque iniuria laceffantur. neque propter commercia ac mutua vitæ comoda. nam sic Tyrreni & Carthaginenses, & ipsi omnes quibus mutuuum est commercium: tanquam ciues essent vnius ciuitatis. sunt enim illis foedera circa res importandas,

ac pacta: ne iniuria se mutuo afficiant, & scripturæ circa mutuam belli societatem. sed quomodo ciuitas esset: cum his omnibus minime sint communes constituti magistratus: sed alij apud alios: neque alijs de alijs curæ est: quales ipsos esse oporteat. neque vt nemo eorum iniustus sit: qui sub foedere comprehenduntur. neque vt prauitatem nullam habeant: sed id duntaxat vt non seinuicem iniuria afficiant. Hunc autem finem qui est bene viuere: non attendunt, neque paucipotes, neque populares. quod quidem est optimum. qui sit igitur: vt in illis sit simpliciter iustum. **Q**uinto. Quia de virtute ac vitio totius societatis cogitant: quicumque curam adhibent bonis legibus instituere ciuitatem. ex quo etiam perspicuum est: horum curam habendam esse ei ciuitati, quæ reuera ciuitas sit nominanda, non gratia sermonis solum, sed operationum magis. nam hoc pacto lege & sermone comunicio: fit societas aliorum, loco differens solum ab illis socijs, longe quidem degentibus. & lex pactio est (vt inquit Lycophron) fideiussor iniuicem iustorum: sed non talis vt bonos & iustos ciues efficiat. & latius declarat Aristoteles: huiusmodi confœderatorum societatem, etiam si loca iungantur non efficere ciuitatem. quod propositum finis ciuitatis, qui est bene viuere ad totius communis vitæ sufficientiam: illis desit. hunc autem solum esse finem. Et infert cætera non sufficere ad ciuitatem, & finem non esse: sed ipsius finis gratia. quare qui plura conferunt in ciuitate, ad hunc finem (ad bene inquam & beate viuendum) in illa ciuitate plus merito habere debent, quam opulenti & diuites, aut populares, qui æqua cum eo sunt libertate. Ex quo patet id iustum non simpliciter esse quod pauci potentes dicunt: neque simpliciter iustum quod dicunt inopes, plebei, atque populares. ex quo etiam dilucidum est: quam particulam iusti contineant, qui de iusto rerum publicarum contendunt. quæ intercepta est litera: satis clara esse visa est.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Itaque cum iustum sit aliquibus. de iusto quod ad distributionem accommodatum est, quodque in aliquibus consistat, cum muneribus tum personis, & quod in geometrica medietate suam seruat æqualitatem: dictum est abunde cap. tertio quinti Ethicorum.

De dominio ciuitatis, & repetundis rationibus.

Cap. VII.

St autem dubitatio: quid oporteat dominans esse in ciuitate. nunquid populum, an eos qui diuitias habent, an bonos & æquos, an vnum qui sit optimus omnium, an tyrannum? verum hæc omnia videntur habere difficultatem. **Q**uid enim si inopes quia plures sint, partentur ea quæ sunt opulentorum: hoc non iniustum est? videbitur enim mediussidius: id ei qui dominatur iuste fieri. iniuria igitur summa: quæ tandem dicenda est. **R**ursusque omnibus acceptis: si plures ea sibi tribuant quæ sunt paucorum, constat quod ciuitatem corrumpunt. atque virtus nunquam corrumpit id quod eam habet: neque iustum ciuitatis corruptiuum est. ex quo patet legem istam non posse iustam esse. **P**raeterea illa quoque quæ facta fuerint à tyranno: necessarium esset iusta esse omnia. vim enim affert propter potentiam: quemadmodum multitudo diuitibus. **S**ed an paucos & opulentos iustum est dominari: an ergo si & illi agant hæc, & rapinas exercent, auferantque multitudinis bona, hoc est iustum? & cætera ergo. hæc igitur omnia constat esse praua & non iusta. **V**erum bonos & æquos dominari oportet: autoritatemque habere omnium. ergo alij omnes cum magistratus non capiant: inhonorati manebunt: nam honores quidem: magistratus, potestatesque appellamus. quos si boni semper habeant: necessarium est alios excludi ab honoribus reipublicæ. **S**ed vnum qui sit optimus: dominari melius. verum id adhuc nimis ad paucorum potentiam pertinet. nam plures erunt ab honoribus exclusi. **S**ed forsitan di

et aliquis legem dominari debere: non autem hominem, in quem cadunt animi perturbationes. Si igitur sit lex quidem: sed vel ad paucorum potentiam, vel ad popularem fauorem declinans, quid tandem refert ab ijs de quibus dubitatum est? euenient enim simili pacto eadem: quae supradicta sunt. de his igitur sit alius quidam sermo. ¶ Quod autem magis penes multos debeat esse dominandi potestas, quam penes paucos licet optimos: videtur solui posse, & quaedam habere dubietatem, imò forte & veritatem. nam si plures sint, quorum vnusquisque non sit vir studiosus: tamen fieri potest, vt in vnum conuenientes, omnes meliores sint quam illi, non vt singuli sed vt omnes. quemadmodum coena in qua plures conferunt: quam ea quae ex vnus erogatione fit. nam cum plures sint: vnusquisque partem habet virtutis ac prudentiae, ac fiunt in vnum collecti quasi homo vnus, qui multos pedes habeat, multasque manus, multosque sensus. & eodem modo circa mores & intelligentiam. quapropter melius iudicant multi, & in musica, & in poetarum operibus. alij enim partem aliam, & cuncti cunctas discernunt. Sed in hoc differunt studiosi viri ab vnoquoque aliorum ex multitudine: quemadmodum decoros a non decoris aiunt, & picta artificiose, a veris: eo quod seorsum distincta, in vnum colligantur. cum separatorum pulchrius se habeat, huius quidem oculo picto oculus: alterius vero quodam alio alia particula. ¶ Si igitur de omni populo omnique multitudine recipitur haec esse differentia multitudinis ad paucos studiosos: incertum est. imò mediussidius certum: quod de quibusdam est impossibile. nam eadem ratio de bestiis congrueret. ecquid differunt quidam (vt ita dixerim) a bestiis? sed de aliqua multitudine nihil vetat quod dictum est esse verum. ¶ Quapropter dubitationem illam priorem: per ista soluere quis potest, ac similiter aliam subsequente. quorum oportet dominandi potestatem habere liberos homines: ac multitudinem civium, quales sunt quicumque neque opes habent, neque virtutis existimationem ullam. ¶ Etenim permittere istis magnos magistratus: nequaquam est tutum. nam propter iniustitiam & imprudentiam: in quibusdam iniuriarentur, in quibusdam autem errarent. excludere vero illos penitus ab honoribus periculosum esset. cum enim multitudo inopum est in ciuitate, eademque ab honoribus exclusa: necesse est eam ciuitatem plenam esse hostium reipublicae. restat igitur: vt ad consulendum & decernendum isti recipiantur. Quapropter & Solon, & alij quidam eorum qui leges condidere, huiusmodi homines: ad repetendas gestorum rationes, & ad suffragia electionisque magistratum admittunt. solis autem vt magistratus committantur: nequaquam permittunt. dum enim cum alijs vnà decernunt, atque consultant: capiunt omnes simul sufficientem sensum, & permixti melioribus, profunt reipublicae, quemadmodum non purum alimentum vnà cum puro: totum facit vtilius, quam paucum. separatim vero vnusquisque imperfectus est ad iudicandum. ¶ Sed habet dubitationem huiusmodi ordinatio reipublicae. Primum quia videatur eius esse hominis scire iudicare quis medelam recte attulit: qui ipse sciat etiam mederi, ac sanitatem ei qui

Solon.

febre laborat afferre, cum morbus affuerit. hic autem est medicus. eodemque modo de alijs facultatibus & artibus. vt enim medicum, rationes suae medelae apud alios medicos reddere oportet: ita & alios apud similes. medicus autem est & ille qui agit, & ille qui praecipit: & tertio loco ille qui expertus est circa artem. sunt enim quidam tales in cunctis (vt ita dixerim) artibus. tribuimus enim iudicium: non minus expertis quam scientibus. ¶ Deinde & circa electionem eodem se videtur habere modo. nam recte eligere scientis est opus: ceu geometram geometricorum: & gubernatorem in gubernanda naue peritorum. etsi enim in quibusdam operibus & artibus concurrunt alij quidam ignorantes: non tamen melius iudicant, quam scientes. Itaque secundum hanc rationem, autoritas dominandi multitudini danda non esset: neque in electionibus magistratum, neque in rationibus administratorum reposcendis. ¶ At forsitan non haec omnia bene dicuntur, etiam propter superiorem sermonem: si sit multitudo non nimis seruilis. erit enim vnusquisque deterior iudex, quam ij qui sciunt: veruntamen simul omnes vel melius iudicabunt vel non deterius. & de quibusdam quidem: non solum is qui fecerit melius iudicat, quam quicumque qui opera cognoscunt, etiam non habentes artem. puta domum non solum is intelligit & iudicat qui fecit: sed melius is qui utitur. utitur autem paterfamilias, & de temone melius gubernator quam faber, & de epulis conuiuia quam cocus: hoc igitur dubium fortasse per hunc modum videatur sufficienter solui. ¶ Est & alia dubitatio cum hac annexa. quia inconueniens videtur, vt deteriores qui sunt, maioribus habeant dominandi potestatem, quam probi. rationes vero administratorum a magistratibus reposcere, & magistratus ipsos deligere: maximum est. quae duo in quibusdam ciuitatibus (vt dictum est) populo tribuuntur. contio enim: talium omnium domina est. atque contionis quidem participes sunt, & deliberant, & iudicant exigui census homines, & cuiuscumque aetatis. quaesturam vero & militum praefecturam & maximos magistratus suscipiunt ex magno censu. ¶ Quaestio ista potest eodem modo solui. nam forsitan id se recte habet. neque enim iudex, neque consultor, neque is qui in contione existit dominatur: sed iudicium & consilium, & populus. dictorum vero vnusquisque particula est istorum. dico autem particula esse consultorem & contionatorem & iudicem. quare iuste domina maiorum est: multitudo. ex multis enim populus constat, & consilium & iudicium: maiorque census vniuersorum quam singulorum per se, & quam illorum paucorum qui magnos suscipiunt magistratus. Haec igitur in hunc modum determinata sint. ¶ Prima vero dicta quaestio: manifestum facit nihil adeo, vt leges recte positas debere dominari. illum autem qui reipublicae praest, siue vnus hic sit, siue plures: in ijs potestatem habere debere, de quibus leges exacte, cauere non possunt, ex eo quia non facile sit generali sermone singulos casus comprehendere. ¶ Quas tamen leges recte positas dicamus, nondum apparet: sed adhuc superest anterior dubitatio. enimvero tales esse leges, quales sunt reipublicae necessarium est: prauas

vel studiosas, iustas vel iniustas. & hoc vnum manifestum esse oportere: ad speciem reipublicæ, leges esse accommodatas. quod si ita sit: patet, quod leges illas quæ ad rectas gubernationes datæ sunt: necesse est esse iustas. illas vero quæ ad earum labes: esse non iustas.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

Questionem mouet. quid oporteat dominari, summamque tenere authoritatem in ciuitate: an inopum multitudinē, an opulentos, an æquos & bonos, an regē, an tyrannum? **Q**Disputat: inopum multitudinē non oportere dominari. Idem facit: non oportere dominari tyrannū. **Q**Disputat etiam: non oportere dominari paucos & opulentos. **Q**Neque oportere reipublicæ summam esse penes æquos & bonos. **Q**Hic insuper disputat: neque regem, vnumque qui omnium optimus sit, totius ciuitatis summam potestatem tenere. **Q**Demum disputat: neque legem dominari oportere. & quam rationes aliquæ de aliquibus colligere videantur: nihil adhuc hic asserit. sed tantum differendi modo, cuncta proponit: vultque aliam de his certiore expectandam esse discussionem. neque difficile est literam mente assequi. **Q**Summum dominium penes multos esse debere potius quam penes paucos optimos: dicit id posse solui, habere tamen aliquam dubitationem, & forte propemodum veritatem. & disputat melius penes multos esse: argumentum ex Socrate fumens (quod clarum est in litera) & ex similitudine differentiæ virorum studiosorum ab alijs, quod differat ut decori à non decoris, & ut artificiose picta à veris. quod in huiusmodi affabre pictis: quæ dispersim in varijs formosa reperuntur, cuncta simul vna colligit imago. cum separatorum hoc quidem quid pulchrius habeat picto, ut pulchriorem oculum oculo picto, & aliud, partem aliam parte picta pulchriorem, atque meliorem. **Q**Socratis ex similitudine differentiæ paucorum studiosorum (si ad omnem populum, omnemque multitudinem intelligatur) refutat. quia quædam tales multitudines sunt: quæ perparum à bestijs differunt: particulariter tamen & de aliqua multitudine nihil vetat similitudinem veram esse. **Q**Per ea quæ subinde sequentur vult dilui posse dubitationem superiorem: an videlicet penes multos magis quam penes paucos licet studiosos, dominandi potestas esse debeat. & sequentem dubitationem: in quibus videlicet dominandi facultatem, gubernationisque authoritatem tenendi, oporteat habere liberos homines, & qui alicuius peni probitatisque habeantur, & multitudinē etiam cuiusmodi sunt qui neque opes habent, neque virtutis aliquam existimationem. **Q**Per hæc dilui possunt. liberos homines, qui & fortunis, & virtutis opinione, præcellunt: præcipuos gerere oportere magistratus, reliquā vero multitudinē ad consultandū & discernendum admittere, ad suffragia, electionesque magistratum, & repetendas eorum quæ in magistratu gesta sunt, rationes. ceu Solon instituit, & aliorum nonnulli. nam cum alijs vnā consultant ac discernunt, eliciuntque omnes simul sufficientem sensum: & permixti melioribus, reipublicæ profunt. ceu non purum alimentū vnā cum puro: totum facit vtilius, quam paucū purū. sic seorsum: quisque insufficientis est ad iudicandū. & multitudinē magnos, præcipuosque magistratus committere: nequaquam est tutum. nam propter iniustitiam & inscitiam: quibusdam iniuriarentur, & in quibusdam errarent. & penitus excludere: periculosum esset. nam multitudinē inopum in ciuitate ab omni magistratus honore exclusa: ciuitatem illam refertam esse hostium reipublicæ necesse est. quare reliquū est: ut est dictum, magistratus dispensare. **Q**Dubitationem adducit: quæ protinus emergit ob id ipsum quod dictum est multitudinē oportere esse participem repositendarum rationum, eorum quæ in magistratu gesta sunt, suffragiorumque pariter & electionum. & primo de repetendis rationibus. quia eius hominis esse videtur, scire iudicare quis recte medelam attulit: qui idem sciat etiam mederi, ac sanitate afferre, qui febre laborat, cum febris affuerit. hic autem est medicus. & eodem modo in alijs facultatibus & artibus. nam ut medicum rationes suæ medelæ apud alios medicos reddere oportet: ita & alios artifices apud alios similes. medicum autem dicimus: & eum qui medicinas conficit, & eum qui præcipit, & tertio loco eum qui circa medendi facultatem est expertus. nam sunt quidam tales in cunctis (ut ita dixerim) artibus. tribuimus enim iudiciū expertis non minus quam scientibus. si igitur multitudinē eorum quæ in magistratu gesta sunt, rationes sunt reddendæ: oportet & eam scire magistratū gerere, aut similem gubernandi artē ipsi magistratibus habere, circa ve illam esse sufficienter instructam: ut similes, suas rationes apud similes reddant. quod nequaquam verum est. igitur non recte se habere videtur: multitudinem, repetendarum rationum debere esse participem. **Q**Secundo par esse non videtur:

multitudinē suffragiorum electionisque magistratum esse participem. nam recte eligere scientis est opus, ceu geometriam eligere geometricorum est, & gubernatorum eorum qui in gubernatione nauis fuere. etenim si in quibusdam operibus & artibus concurrunt alij quidam ignorantes: non tamen melius iudicant quam scientes. quare secundum hanc rationem, nequaquam authoritas præualens, multitudinē credenda est in electionibus magistratum, neque (ut visum est) in exigendis, repositendisque rationibus rerum administratarum. **Q**Diluit inueniens superiorē rationem non omnino forsitan veritatem continere: dummodo non nimium ebes sit, nimiumque rudis atque feruilis. nam esto sit vnusquisque deterior iudex quam is qui sciunt: veritatem simul omnes vel melius iudicabunt, vel non deterius. Et de quibusdam cernere licet: non solum eum qui fecerit iudicare melius, quam alij quicumque opera cognoscetes, tametsi artē non habent. ceu domum non solum is cognoscit & iudicat melius qui fecit: sed is potius qui ea vititur. vititur enim domo patrifamilias, & temone gubernator quem à fabro suscipit, & obsonio vititur cōiuiua non cocus. per hunc modum: forsitan videatur dubitatio sufficienter diluta. **Q**Tangit continuo: quæ dubitatio inde emergit. quia inconueniens videtur: ut qui in ciuitate deteriores sunt, maiorem circa magistratus habeant dominandi potestatem quam probiores. atqui rationes administratarum rerum à magistratibus repetere, & magistratus ipsos deligere: maximum est. quæ duo nonnullis in ciuitatibus populo (ceu dictum est) tribuuntur. nam ad contionem vocata multitudo: omnium talium domina est. at vero contionis participes sunt, & deliberant, & iudicant exigui sensus homines, tenuisque fortunæ, & cuiusque conditionis ac ætatis: quaesturam vero & militum præfecturam à magno censu suscipiunt. **Q**Diluit. neque iudicem, neque consultorem debere dominari sed iudiciū, consilium, & populum: quorum quisque & iudex, & consultor, & contionator particula est. quare iuste domina maiorū dicitur multitudo: ut pote quæ ex iudicio, consilio ac populo conficit, & quæ maximum continet censum. siquidem maior census vniuersorum, quam per se singulorum. **Q**Primam inquit dubitationem, quæ numero 36 mota fuit, quidnam in ciuitate summam tenere oporteat authoritatem summamque dominari: posse terminari, respondendo leges recte positas debere dominari. vbi vero ob vniuersalem minime sufficienter exprimentur: æquos & bonos viros debere dominari. **Q**Hic adijcit quaestionem illam non adhuc sufficienter esse dilutam. quia nondum constat: quæ leges recte positæ sunt. id tamen ratum esse debere: quales fuerint reipublicæ, tales leges esse oportere. ut si studiosæ, si iuste: studiosas & iustas. si prauæ, si iniuste: prauas quoque & iniustas. quo sit, ut si iuste leges sunt rectis rebus publicis accommodatæ: iniustas esse, quæ ad earum labes, transgressionisque accommodantur.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

QVid oporteat dominans esse in ciuitate. dominans: præcipua & summam reipublicæ authoritatem tenens. neque hic dominans intelligatur: ut id imperiū quod est dominum in seruos nominat. ciuitas enim liberorum, non seruorum est: & liberi ciues. **Q**Videbitur enim mediūssidius. Vbi hic mediūssidius: Græca litera habet $\nu\iota$ $\Delta\iota\kappa$. & vtraque particula est iuratis: & hæc per Iouem, illa per filium Iouis significare videtur. & numero 44 simili iurandi particula usus est Aristoteles. sic enim Socrates & Plato sæpe, & alij gentiles iurare solebant. sed hæc: à sancta religione sint aliena. **Q**Sed forsitan dicit aliquis. sic græce $\kappa\lambda\lambda\iota\sigma\omega\varsigma$ $\phi\alpha\iota\eta$ $\tau\iota\varsigma$ $\delta\epsilon$ $\tau\omicron$ $\kappa\upsilon\rho\iota\omicron$ $\delta\lambda\omega\varsigma$ $\alpha\theta\rho\omega\pi\omicron\mu$ $\epsilon\iota\upsilon\alpha\iota$ $\alpha\lambda\lambda\alpha$ $\mu\eta$ $\nu\omicron$ $\mu\omicron$ $\phi\rho\alpha\upsilon\lambda\omicron\rho$ $\epsilon\chi\omicron\upsilon\tau\alpha$ $\gamma\epsilon$ $\tau\alpha$ $\sigma\upsilon\mu\beta\alpha\iota\upsilon\omicron\upsilon\tau\alpha$ $\pi\alpha\theta\eta$ $\pi\epsilon\rho\iota$ $\tau\eta\omicron$ $\psi\upsilon\chi\eta\omicron$. quod sonare videtur. sed forsitan dicit quispiam: ipsum sanè dominans, omnino hominem esse, verum non malam legem habentem, perturbationes sci licet, quæ solent animo accidere. & malam legem videtur hic appellare huiusmodi animi perturbationes. & disputare videtur: esto homo perturbationes non habeat, non tamen iccirco oportere ipsum secundum legem dominari, quis id absque perturbatione vlla fieret. nam nihil prohibet: huiusmodi legem aut paucorum esse, aut popularem.

QDe fine politicæ, præcellentia, nobilibus, opulentis, iustitia, virtute bellica, legislatore. Cap. VIII.

QVm vero in cunctis scientijs & artibus finis sit bonum: maximum autem & maxime in principalissima omnium. est autem hæc ciuilis potestas. est autem ciuile bonum: iustum. id autem: cōmunis vtilitas. **Q**Videtur autem omnibus æquum quiddam, esse iustum, & vsque ad aliquid consentiunt philosophicis rationibus: de quibus deter-

minatum est in moralibus. quid enim & quibus iustum, & oportere paribus par existerere, quorum etiā paritas & quorum imparitas sit: oportet non latere (habet enim id dubitationem) & philosophiam civilem. ¶ For-
 san enim dicet aliquis: secundū omnis boni præminentiam oportere impariter magistratus tribuere, si etiam in ceteris alijs nihil differant, sed pares sint. differētibus enim aliud esse iustum: & quod sit secundū dignitatem.
 ¶ Atqui si hoc verum sit: erit & secundum colorem, & secundū magnitudinem, & secundū vnumquodq; bonorum plus tribuendum de civili iusto, illis qui superexcellunt. an id quidem aperte falsum est? patet profecto in alijs scientijs & artibus. paribus enim fistulatoribus: quantum ad artem danda non est prerogatiua fistularū, illi qui sit nobilior (nihil enim melius caneret) sed oportet ijs, qui in opere ipso superexcellunt, tribuere prerogatiuam fistularum. quod si nondum patet, quod diximus: etiam magis deducantibus erit manifestum. nā si erit aliquis excellens in fistulatoria arte, inferior tamē multo nobilitate generis vel forma, & si maius quodlibet illorum est bonum q̄ fistulatoria (dico autem nobilitatē & formam) & secundū proportionē plus superexcedant fistulatoriam q̄ ille in fistulatoria: tamen illi dandæ sunt meliores fistulæ. oportet enim ad opus ipsum prerogatiuam conferre. diuitiarum vero & nobilitatis respectus: nihil confert. ¶ Præterea secundū istam rationē: omne bonū ad omne bonum esset utiq; comparabile. nā si magis aliqua magnitudo: & certe omnino magnitudo comparabilis esset & ad diuitias & ad libertatē. itaq; si magis hic excelleret magnitudine, q̄ ille virtute, & magis superemineret omnino magnitudo virtuti: essent omnia comparabilia. quāto enim magnitudo huius illum superaret: tanto constat fore parem. cum vero hoc sit impossibile: patet quod in rebus civilibus, non secundū omnē imparitatem de magistratibus recte contendunt. si enim sint hi quidem tardi, illi autem veloces: nihil ob hoc oportet alios plus, alios minus habere. sed in agonicijs certaminibus: horum excellentia honorē capit. ¶ At ex quibus constat ciuitas: in his necesse est contētionē cadere. quapropter rationaliter sibi arrogat honorē nobiles & ingenui & opulenti. oportet enim ingenuos esse, & censum habere ad onera perferēda. non enim ciuitas esse potest ex pauperibus omnibus. quemadmodū nec ex seruis. atqui si hæc requiruntur. patet q̄ & iustitia, & virtus bellica requiritur. sine his enim: stare ciuitas nō potest. Hoc tamen interest: q̄ sine primis illis, ciuitas esse non possit: sine his autem nō bene permanere. ad hoc igitur ut sit ciuitas: videri possunt vel omnia, vel quædam istorum recte sibi honores vēdicare. ad vitam tamen optimā: disciplina & virtus, iustissime sibi vendicare honores utiq; viderētur, ut supradictum est. ¶ Cum vero non omnium parium par habere debeant, qui in vno aliquo sint pares, nec impar impares secundum vnum: necessarium est omnes huiusmodi rerum publicarū transgressiones esse, & labes. dictum vero est prius: quia inter se quodam modo omnes iuste contendunt, simpliciter autem non omnes iuste. opu-

Ingenui, liberi.

lenti quidē: q̄ plus regionis possidēt. regio autē cōmune quiddā. præterea in cōmercijs magis creditur eis ut plurimū. liberi autē & nobiles quasi prope inter se. ciues enim generosiores poti⁹ q̄ ingenerosi. nobilitas autē apud omnes in honore habetur. insuper quia consentaneū est ex melioribus ortos esse meliores. est enim generis virtus nobilitas. Similiter quoq; dicemus: virtutē merito cōtentionē inducere. sociabilē enim virtutē dicimus esse iustitiā: cui ceteræ omnes virtutes, necessario cōsequuntur. Atqui & plures ad pauciores. nam & potētiores & ditiores & meliores sunt: ut
 58 susceptis plurib⁹ ad pauciores. ¶ An ergo si omnes isti essent in vna ciuitate, ceu boni, diuites, & nobiles, etiāmq; alia multitudo quadā civilis: utrū in dubiū veniret quib⁹ gubernatio reipublice foret tribuēda, an nullum esset dubiū?
 59 ¶ In vnaquaq; igitur republica earū quas dixim⁹: indubitātū est iudiciū, quinā debeant gubernare. principatib⁹ enī inter se differūt: ceu alia per diuites, alia per studiosos viros principat⁹ esse, & aliarū vnaquaq; eodē modo. Sed tamē cōsiderandū est: quādo circa idē tempus ista existūt, quomodo sit determinādū. nepe si virtute præditi sint in ciuitate admodū numero pauci: quomodo est agēdū? an cōsiderare oportet: si pauci, ad opus gubernādī reipublicā sufficiāt, an tot esse oporteat multitudinē: ut ex illis ciuitas cōstet. est autē dubitatio quædam in cūctis: qui de honorib⁹ in republica cōtendūt. nā qui vel ppter diuitias, similiter quoq; & qui ppter genus gubernationē sibi tribuēda putāt: nihil iuste dicere videantur. sequeretur enim: ut si quis omnium ditissimus esset: is vnus eodē iure gubernare alios omnes deberet. eodē modo, qui nobilitate antecelleret: eorū gubernator esset, qui cū ipsi sint ingenui de honore cōtendūt. Hoc idem forsā cōtinget in optimatū gubernatione circa virtutē. si quis enim vn⁹ vir probitate antecellat alijs, qui in eadē republica studiosi versantur: hūc dominari oportebit secundū illud iustū. ergo si & multitudinē dominari oportet, ex eo quia potentior est q̄ pauci: etiā si vnus vel plures vno, pauciores tamē q̄ multitudo, potētiores sint alijs, hos oporteat gubernare potius q̄ multitudinē. ¶ Hęc itaq; omnia vidētur ostēdere: q̄ harū determinationū nulla est recta, secundū quā censent ipsi gubernationē sibi esse tribuēda, ceteros vero omnes sub eorū gubernatione esse debere. nā pfecto & ad eos qui per virtutē sibi arrogāt gubernādī authoritatē, similiter autē & ad eos qui per diuitias: respōdere posset multitudo, iustū fermonē. nihil enī vetat multitudinē, quādoq; meliorē esse q̄ pauci ac ditiores: nō secundū singulos, sed secundū vniuersos. ¶ Ex quo ad eā quæstionem quā quærunt ac proponūt quiddā: cōtingit modo sequenti respōderi. dubitant enim nonnulli, utrū legislatori volenti quidē rectissimas condere leges: sanciedē ne leges sint ad meliorū an ad pluriū vtilitatē, quādo cōtingerit quod modo dictū est. ¶ Rectū quidē accipiendū est æque. æque vero rectū ad totius ciuitatis vtilitatē, & ad cōmunem ciuiū. ciuis autē cōmuniter quidem: qui particeps est imperandī & parandī: licet alius secundū vnāquaq; speciem rerū publicarū. secundum autē optimam speciem: qui

potest & elegit parere & imperare, ad vitam secundum virtutem degendam.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

Stedit politicae disciplinae ac civilis, sine (qui est commune bonum, quodque uniuersae 53
 communitati conducit, ac civile iustum) finem ceterarum facultatum esse praestantissimum.
 Ad memoriam reuocanda esse: quae in quinto Ethicorum de iusto & aequo & in 54
 quibus consistat, discussa sunt, & quid iustum, & quo pacto equis equa dispartienda
 sunt, & minime latendum est: qui aequales, qui uel inaequales sint. nam haec ad civile
 philosophiam momentum habet: difficultateque afferunt. Improbatur absurditate eorum qui arbitriantur 55
 secundum praecellentiam etiam in ceteris sint aequales: oportere inaequaliter magistratibus dis-
 partiri, ut pro dignitate dispensentur. Primo quia si id uerum esset: eis qui colore praecellunt, aut
 magnitudine, aut aliquo alio cuiusque bonorum: plus tribuendum esset administrationis civilis.
 quod facientem & in aperto statim se prodit esse falsum. ut licet in ceteris artibus intueri. nam
 paribus in arte tibicinibus: danda non est prerogatiua fistularum, illi qui sit nobilior (nihilomel-
 eni ille caneret) sed iis qui in opere ipso superexcellunt tribuere prerogatiua fistularum oportet.
 & id latius explicat: atque explicatio dilucida est, ac aperta. Secundo quia sua ratione: omne
 bonum omni bono comparabile esset. nam si magis aliqua magnitudo ad diuitias & libertatem
 facit: magnitudo certe comparatione omnino & magis & minus & aequaliter suscipiet, & ad
 diuitias & ad libertatem. quare si hic magis excelleret magnitudine quam ille virtute: magnitudo
 illa, virtute praestantior esset, & omnia omnino & plus & minus & aequaliter essent compara-
 bilia. quanto enim magnitudo huius, illius virtute superaret: aut adiecto tanto virtuti, aut a
 magnitudine sublato tanto, oporteret magnitudinem virtuti esse aequalem. quod cum sit impossi-
 bile: perspicuum est in administrationibus civilibus, non secundum omnem praestantiam inaequalitatem,
 magistratus esse dispartiendo recte contendere. Nam si hi incessu sunt tardi, illi veloces: nihilom-
 magis oportet veloces magistratibus plus habere, tardos uero minus. sed in cursu, contenditum
 certaminibus: horum excellentia capit honorem. Ostendit opus esse ciuitati nobilibus, libertatis 56
 hominibus atque opulentis: & multo magis iustitia & virtute bellica. illis, ut sit ciuitas: his uero
 ut bene sit. & ad vitam optimam: disciplinam & virtutem, iustissime omnium honores sibi vindicare.
 Insuper uult omnes huiusmodi gubernationes, ubi aut qui in aliquo sunt praecellentes, 57
 contendunt omnium inaequalitatem, & plus habere debere ut in paucorum potentia, aut ubi qui in
 aliquo sunt aequales, uolunt omnium aequaliter esse participes ut in populari gubernatione: la-
 bes esse, & transgressiones rerum publicarum. ut contendunt opulenti quod plus possessionis de com-
 munitatis rebus: quodque plus auctoritatis habeant in commertijs: in circo se plus reliquorum bonorum
 habere debere. & contendunt liberi contra nobiles ac generosos, aequa se participare debere: quod
 parum distent libertas & nobilitas, quodque ciues sint, ciues autem generosi potius quam non generosi.
 contra, nobiles uolunt: quod nobilitas apud omnes in honore habeatur, quod meliores sint, utpote
 qui ex melioribus orti sint. nobilitas enim: generis uirtus est. sic & virtute praediti: merito con-
 tendunt. nam iustitia uirtus est, ad continendam civilem societatem: cui ceterae famulantur uirtutes.
 plus ite aduersus paucos contendunt: quod potentiores, ditiores, & meliores, quasi plura suscipere
 debeant quam pauciores. Quae ueritas an si omnes hi, boni, diuites, nobiles, & alia quaeuis multi- 58
 tudo ciuium, in eadem ciuitate esset: cuius gubernatio tradenda foret? Responsio. in de- 59
 terminatis rebus publicis ut in iis quae dictae sunt: exploratum habere quisnam debeat guberna-
 re. ut in regno: rex. in optimatum statu: optimi, uirtuteque insignes uiri. in censu potentium republi-
 ca: honorifici quidam & potentes, pro uirili ad totius communitatis bonum anhelantes. sed ubi in
 eodem loco ista eodem tempore concurrunt: nondum exploratum, qui iure sibi uindicet, gubernandi po-
 tentiores partes, nam si boni ac studiosi sibi uindicant: uidentur ne sint admodum numero pauci, ut
 ad gubernandam rempublicam pondus non sufficiat, an tot multitudinem ut ex illorum gubernatione
 stare possit ciuitas. quod non est facile. & quid prohibet: uniuersam multitudinem meliorem esse
 paucis: si propter diuitias aut propter genus id sibi arrogat: nihil iuste dicere uidentur. nam pari
 iure si quis esset ditissimus omnium, aut omnes nobilitate praecellens: omnes alios gubernare de-
 beret. sic & in optimatum gubernatione: si quis ceterorum esset optimus. sic multitudo: quia
 potentior. eadem quoque ratione pauci: si essent potentiores. si opulenti primas sibi mode-
 randae ciuitatis partes defendunt: iustum his sermone, ut & illis qui per uirtutem idem sibi ar-
 rogant, respondere possit multitudo, nihil sane uetare multitudinem interdum & meliorem esse
 quam pauci ac ditiores, non secundum singulos sed secundum uniuersos. Aliam quaestio- 60
 nem diluit: quae quaerere solent, utrum legislator cui cordi est rectissimas condere leges, respi-
 cere debeat ad meliorum an ad plurimum utilitatem, quando id quod dictum est acciderit.

61 Diluit. illas iniquas leges rectas esse: ubi aequae ad totius ciuitatis utilitatem, & omnium commu-
 ne ciuium bonum respiciunt. ciuis autem communi apprehensione, est qui particeps est imperandi &
 parandi: tamen si alius & alius sit secundum unamquamque rempublicam speciem. secundum autem optimam
 speciem: is ciuis est, qui potest atque uult & parere & imperare ad degendam secundum uirtutem vitam.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVUM.

55 Atqui si hoc uerum. In Aethiopia magistratus ab elegantia corporis desumebantur:
 ut a colore & magnitudine. ut ex quarti huius numero 10 habetur.

62 De uno, ceteris uirtute praecellenti, ostracismo, optima republi. Ca. IX.

62 Quod si unus sit usque adeo superexcellens uirtute, uel plu-
 res quam unus, nec tamen tot numero ut implere ciuitatem possint,
 ut neque comparanda sit aliorum omnium uirtus, neque fa-
 cultas gerendi rempublicam ad hanc plurimum, si sint plures,
 uel unius tantum si unus: non amplius hi ponendi sunt ciui-
 tatis pars. fieret enim illis iniuria, si alijs paribus, pares
 censerentur: cum sint usque adeo superiores secundum uirtutem, atque civile po-
 tentiam. putandum est enim tale uirum: tanquam deum in hominibus esse. Ex quo
 manifestum est: positionem legum necessariam esse circa aequales genere & po-
 tentiam, sed de illis qui tales sunt non est lex. ipsi enim lex sunt. etenim ridi-
 culus esset: qui legi illos subijcere conaretur. diceretur enim fortasse quae-
 admodum de leone scribit Antisthenes: concionantibus lepusculis, ac celsentibus
 Antisthe-
 nes.
 bus equum omnes habere debere. ideoque a ciuitatibus quae populariter regun-
 tur: ostracismus repertus est, propter eiusmodi causam. haec siquidem ciuita-
 Ostracismus
 tes aequalitatem maxime omnium complectuntur. quare qui superexcellere uide-
 tur, uel propter diuitias, uel propter amicos, uel propter aliquam aliam civilem
 potentiam: extra ciuitatem relegatur, atque transfertur ad tempus aliquod de-
 terminatum. Tradunt etiam fabulae, ob huiusmodi causam: Herculem ab ar-
 Hercules.
 gonautis fuisse relictum. non enim unum cum alijs nauem regere illum uol-
 uisse: ut nimium superexcellens inter nauigantes. Quapropter qui uis-
 tuperant tyrannidem & consilium Periandri Thrasibulo datum: non sim-
 Periander.
 Thrasibulo
 pliciter existimandi sunt recte increpare. Ferunt enim Periandrum nihil
 respondisse ei, qui consilij petendi causa ad ipsum missus fuerat: sed super-
 eminentes spicas demetendo segetem adaequasse. cuius quidem facti cau-
 sam, cum non intelligeret nuncius, ac factum ab eo narraret: intellexisse
 Thrasibulum, quod oportebat supereminentes ciues auferre. hoc autem nec
 solum prodest tyrannis, nec soli faciunt tyranni: sed & in paucorum potentia,
 & in populari statu similiter se habet. Ostracismus enim eandem quodammodo
 Ostracismus
 vim habet: tollendo eos qui supereminet, & in exilium pellendo. Hoc idem &
 in ciuitatibus & in gentibus faciunt ij, qui dominantur potentia. uelut Athe-
 Athenienses
 Samij.
 Chij.
 nientes circa Samios, & Chios, & Lesbios. quae primam imperium firmi-
 Lesbij.
 ter habuerunt: eos in multis pessundarunt contra foederis aequitatem. Per-
 Perfarum rex
 farum autem rex Medos & Assyrios, & alios qui magnam aliquid de seipsis
 Medij.
 sapiebant ob imperium prius habitum: saepe contriuit. Quae autem pro-
 Babylonij.
 sita: circa omnes est rerum publicarum species uniuersaliter, & quae etiam sunt
 quae Assyrijs
 recte. nam ille quae transgreditur ad propriam respicientes utilitatem: hoc agunt,
 quinimo & ille quae ad commune respiciunt bonum: eodem modo se habent. pa-
 g. ij.

tet hoc quoque in alijs artibus & scientijs. neque enim pictor excedentem mensuram, pedem animal habere pateretur, quis pulcherrimus ille pes esset. neque nauis artifex proram aut aliam partem nauis. neque certe magister chori, eum qui pulchrior ac melior toto choro vocem emittit: sine in choro esse. itaque ob hoc quidem nihil prohibet eos, qui domini sunt conspire in ciuitatibus: si cum eorum proprius principatus ciuitatibus utilis sit hoc agunt. ¶ Quare secundum eas quas confitemur superexcellencias: quaedam habet ciuile iustitiam, ratio illa que circa ostracismum est. melius tamen fuisset sic ab initio per legis conditorum fuisse prouisum: ut respublica non indigeret tali medicina. secundo autem loco, si quid tale accidat: conandum est, tali aliquo remedio corrigere. quod tamen factum non est in ciuitatibus. non enim respexerunt ad commodum propriam reipublice: sed per seditionem vsi sunt per ostracismum ciuium impulsione. in his igitur speciebus gubernandi, quae lapsae sunt: quod ad priuatum commodum pertinet, ac iustum est: patet. forsitan autem non simpliciter iustum. & hoc est manifestum. ¶ Sed in optima republica: magnam habet dubitationem, si non per excellentiam aliorum bonorum (ceu uirum & diuitiarum & amicitiarum) sed si quis excellat uirtute: quid de eo sit faciendum: non enim dicendum est: ut ita talis uir sit de ciuitate pellendus, transferendusque. atqui nec gubernationi aliorum talis uir erit subiiciendus. perinde enim est ac si cum Iuppiter gubernaret: magistratus cum eo partirentur. restat ergo ut uideatur: naturam huius talem esse, ut omnes sponte sua parere illi debeant. quare huiusmodi quidem homines: reges perpetuos esse in ciuitatibus.

NONI CAP. COMMENTARIUS.

Ad id insuper si sit vnus adeo uirtute superexcellens, aut vno plures. non sufficientes tamen complere ciuitatem ita excellentes, ut neque aliorum omnium uirtus, aut gubernandi reipublicae facultas ac peritia, conferenda sit ad eam quae est plurium aut vnus tantum: non amplius illos ponendos esse ciuitatis partem. nam illis fiet iniuria: si aequales caeteris censerentur, cum sint usque adeo uirtute & gubernandi facultate superiores. sed qui ita uirtute excellit: ut deus quidam habendus est. ¶ Ex quo infert legum positione illis esse necessariam, qui genere sunt aequales, & gubernandi potentia: sed ipsi qui ita excellenti, heroicamque uirtute pollent ut dictum est, non ponitur lex. ipsi enim lex sunt. Quae subinde narrat: clara sunt fere uniuersa, exceptis istis quae in annotationibus redduntur illustriora. ¶ Quod modo dictum est, eos qui tam insigni uirtute, aut gubernandi excellentia praecellunt, non esse in ciuitatis partem vlla: intelligendum esse dicit uniuersum, in reipublicarum speciebus, & quae recte sunt, & quae transgressae. nam reipublicae quae transgrediuntur: illos in re sua publica esse non sinunt, ad propriam respicientes utilitatem. quinimodo & recte, quae communem respiciunt utilitatem: illos reipublicae suae partem non admittunt. & nimirum id quidem. nam idem perspicuum est in caeteris artibus ac scientijs. ut pictor: haudquaquam pateretur animalis pedem, habere comensurationem excedentem, tametsi pulcherrimus pes ille esset. neque nauifactor: proram, aut aliam nauis partem incomensuratam. neque chori magister: eum qui pulchriorem ac uniuerso choro praestantioris uocem emittit, sine in choro esse. quare hanc ob causam: nihil prohibet eos qui soli magistratus administrant, concordare cum ciuitatibus, si non sinunt ita praecellentes inter eos manere, cum proprius ipsorum gubernantium principatus, ciuitatibus utilis sit. ¶ Non probat ostracismum. infert tamen ex istis quae dicta sunt: orationem illam quae relegatio, ostracismusque fieri debeat circa iam confessas superexcellencias, quoddam iustum habere ciuile, attamen id iustum non simpliciter est probandum. sed satius fuisset sic ab initio fuisse prouisum: ut tali medicina, respublica non indigeret. secundo autem loco: si tale aliquid, ostracismusque contingat, conandum est lege aliqua corrigere. quod adhuc factum non est in ciuitatibus. nam qui ostracismo sunt vsi: non respexerunt ad commodum propriam reipublice, sed per factionem, vsi sunt, per ostracismum, ciuium pulsione. in istis igitur rebus publicis quae lapsae sunt, quae ostracismus pri-

uatim conferat ac iustum sit: dilucidum est, ac forsitan non simpliciter iustum. sed id etiam dilucidum. ¶ Ostendit cum minime ostracismus probandus sit: quid in optima republica de eo qui sic uirtute excellat, agendum sit. illi sane omnes sua sponte parere debent: & habere huiusmodi homines in ciuitatibus, perpetuos reges.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

De quoque a ciuitatibus quae populariter reguntur: ostracismus repertus est. Ostracismus: Ostracismus: relegatio exilij in decennium. & nomen accepit ab ostracis id est testis, & calculis: qui uiritim dabantur in consilio, in quibus quisque literis designabat eum ciuem, quem aut damnaret aut absolueret. coiectis itaque in deputatum locum calculis: magistratus, cui ex officio incumbebat, omnes recensabat. qui nisi 6000 numerum excederent: nihil coiectum erat. sin vero eum excederet numerum: calculos condemnatum & absoluentium seiegebant, & eum quem pluribus sententijs damnatum cognosceret, decem annos extorrem fore declarabat. Ostracismo: Aristides iustus ab Atheniensibus exilio mulctatus est: in qua condemnatione nonnulli penitus agrestes & literarum ignari: Aristidi tanquam uni ad quem nihil tale pertineret, ostracum suum porrexerunt, ut in Aristidem scriberetur. hic uero cum multitudinis aduersus se concitatae studium admiraretur: interrogauit eos numquid ab eo, quem in exilium mittere statuissent, mali quicquam perpassi essent: cui responderunt, nihil sibi mali factum, nec ab se uirum cognitum: sed moleste ferre, quod omnibus in locis ipsum appellare iustum audiret. Aristides autem nihil locutus: ut petebat, inscriptum illis ostracum reddidit. & ex urbe secedens, manibus in caelum leuatis: precatus est, ut Atheniensibus quaeque uellet, bene, fauste, feliciterque euenirent. haec ex Plutarchi Aristide leges. & ostracismum dicit Aristoteles: ut numero 65 intelligitur. ¶ Quaedam habet ciuile iustitiam. non ueram: sed apparentem. non simpliciter: sed secundum quid, ut paucorum potentiam, aut popularem. ideo non probat ostracismum: sed statim subiicit, melius fuisse alio modo legem prouidisse.

¶ De republica regia, & regum speciebus.

Cap. X.

Forsan uero post haec: congruum fuerit considerare de regia gubernatione. diximus enim hanc esse unam ex rectis speciebus rerum publicarum. considerandum est autem: utrum conducat ciuitati & regioni quam recte gubernari oportet, regem habere an non, sed alia quaedam species gubernandi magis conducat, an quibusdam conducat, quibusdam uero non. ¶ Antea omnia uero distinguendum est: an sit unum genus eorum, an differentias habeat plures. facile est profecto id intueri quod plura genera sunt: neque regum omnium modus vnus potestatis est. in Lacedaemoniorum enim republica: uidetur regia potestas esse maxime secundum leges. neque enim potestatem habet omnium: sed cum egreditur extra regionem, imperium habet eorum, quae pertinent ad bellum. praeterea sacrificia, deorumque caerimoniae ei commissa sunt. haec igitur regia potestas: est quasi auctoritatem belli perpetuam habere. uita enim necisque alicuius non habet potestatem, nisi in aliqua regnandi parte: ut dum ad bella egreditur lege id potest, quod etiam apud antiquos fuisse uidetur. Quod ostendit Homerus. nam Agamemnon in concionibus maledictis & iurgijs vexabatur: sed cum a concione digressus in praelium erat, occidendi habebat potestatem. Itaque (inquit) quem ego procul a pugna fugientem conspexero: non sibi sat erit fugere canes & aues. nam penes me occidendi potestas. vna ergo species regni: est auctoritas belli perpetua. & quadoque per genus: quandoque per electionem huiusmodi regnum obtinet. ¶ Est & alia insuper monarchiae species: quae licet sint legitima & secundum morem patriae. ob id enim: quia magis apte natura sunt ad seruiendum nationes barbarorum quam Graecorum, & eorum qui

Ostracismus

Aristides.

De regia potestate.

prima regni species. Lacedaemonij.

Homerus. Agamemnon.

Secunda regni species.

Graeci.

g. iij.

Asia. incolunt Asiamque eorum qui Europam: perferunt sub herili principatu ser-
 uile iugum aequo animo, & ob hoc tyrannica sunt huiusmodi regna. sed ha-
 bent securitatem. quia more & legibus consistunt. & ea de causa custodiam
 Europa. habent regiam non tyrannicam. reges enim a ciuibus, armis custodiuntur: tyranni
 vero ab extraneis mercede conductis. & reges secundum leges & volentibus:
 tyranni vero inuitis dominantur. itaque alteri a ciuibus custodiuntur:
 alteri contra ciues custodiam parant. sunt igitur hec de quibus dictum est: duae
 species monarchiae. **T**ertia vero species est: ut antiquitus in Graecia
 Tertia re- fuerunt, quos vocabant Elymnetas. est autem haec ut simpliciter dicamus: ele-
 gni species. ctiua tyrannis, differens a barbarica. non eo quod non secundum legem, sed eo
 Elymnetae. quod non secundum legem patriam. potestas autem huiusmodi, aut uiuente eo
 durabat, aut tempore quodam definito, rebusue gestis finiebat. qualis elegerunt
 Mitylenei. quandoque Mitylenei Pittacum aduersus exules suos: quibus praerant
 Pittacus. Antimenides, & Alceus poetae. ostendit hoc Alceus in quodam loco suorum
 Antimenides. carminum. increpat enim quod patriam maleficum Pittacum, ciuitati intemperatam
 Alceus poeta. & aduersa laboranti fortuna praefecerint, tyrannum simul collaudantes.
 Huiusmodi igitur species: quia tyrannicae sunt, dominationem habent: quia
 Quarta spe- vero electiuae sunt & uolentium, regiae. **Q**uarta species regni est: quales
 cies. erant heroicis temporibus, spontaneae & secundum morem patrium & legem.
 propter beneficia enim a primis collata in populos, vel per artes, vel per bellum,
 vel propter congregationem in unum, vel propter acquisitionem regionis, delatum
 fuit eis regnum de populorum uoluntate & successoribus patriae. Hi & imperium
 habebant belli, & rei diuinae cultum exercebant: nisi talia essent sacrificia,
 quae sacerdotum requirerent. & praeterea de controuersijs iudicabant. & hoc
 faciebant alij quidem iureiurando praestito: alij uero sine iureiurando.
 erat autem illis iusiurandum: per sceptri eleuationem. **A**lij antiquis
 temporibus ciuitatem, & quae publica erant, & externa continuo gubernabant.
 postea uero (partim ipsis regibus dimittentibus: partim multitudine detractante)
 illud solum in quibusdam ciuitatibus relictum est regibus, ut ceremoniarum
 erga deos haberent facultatem, ubi & dignum censent dici regnum, si etiam
 solum in externos assit ducendi belli facultas.

DECIMI CAP. COMMENTARIUS.

Hic ratione illorum qui mira uirtute caeteris prelucent, quos perpetuos esse
 reges oportere dixit: de regia republica differit. imprimis id sciscitans: an ciuitas
 & regioni quae recte gubernari debeat, expediat rege gubernari, an alia
 gubernandi specie, an quibusdam conducatur, quibusdam uero non? **I**d determinare
 prosequitur. ponendo quatuor regum modos, ac regni species. prima est
 eorum: qui non omnium sed auctoritatem belli perpetuam habent, quibus & sacrificia & ce-
 rimoniae rerum sacrarum, commissae sunt. Secunda est eorum regum: qui secundum leges &
 patrium morem, uolentibus quidem & aequo animo seruile iugum ferentibus, dominorum
 ritu praesunt ac imperant. Tertia species eorum: qui uigentibus rebus eliguntur, quorum
 potestate aut per vitam durante, aut certo quodam tempore dum res ad finem perductae
 sint: dominorum more exercent imperium. Quarta species est heroicorum uirorum: quibus
 ob ingentia beneficia, & longe praecellentem uirtutem sponte traditur regnum, quibus & belli
 potestas & controuersiarum cognitio, & rei diuinae cura (excepto sacerdotio) committi so-
 lent. & haec regni species: praeiis temporibus uiguit, nunc ferme absoleta. Quinta. cum unus
 omnium habet potestatem, & in ciuitate & in ijs quae publica sunt, & in ijs quae foris geruntur.

sed haec potestas: multis in locis est restricta. litera ex se facile dinosci queat.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMUM.

DE regia hic peragit gubernatione. de regno autem scripserunt Plato, Theophrastus,
 Antisthenes, Xenocrates, Dion. de tyrannide uero Xenophon. & Onofander
 de imperio. uerum quia respublica Gallorum regia est, & ueritatem heroica illa quarta
 species, aut quae illi quamproxime accederet: aequum duxi, ut paulo longiorem
 de regia institutione protraham sermonem. nam si illam prorsus silentio pertraherem: essent
 forte qui me circa respublicas elucidandas occupatum, iuste increparent, ut qui eam sub qua
 semper educatus sum, & enutritus neglexerem. illis igitur ut paream: octoginta praecipua
 quae ex Xenocrate collegi, in medium afferam. quae cum reges nostri, neutiquam ignorantes, ob-
 seruant: sicut amplitudine regni, uirorum copia, ueritatem excellentia, & prompta ac alacri sub-
 ditorum obedientia: ita caeteris principibus ac regibus, beatam uitam exemplo, latissime praesulgent.
 cum igitur reges nostri (ceu dictum est) ex nobili educatione, & auitis moribus, satis in
 his obseruandis persuasi iam sint: cuiusque generosi principis, aut cuius adhuc ad regni
 gubernationem iuuenilis formandus est animus, erit intelligere haec praecipua ad ipsum
 summopere pertinere. sed ne forte longior sermonis mora, fastidio detineat lectores: primum
 id esto praecipuum. **R**egis officium esse curare, ut aut regionem, aut ciuitatem inclinatam
 aduersis calibus erigat, aut retineat secundum affluentem: aut amplam ex parua efficiat.
Quacumque in dies agenda acciderint: ad haec continuo omnia referenda censeat. **S**e-
 gnis non sit: sed in agendis consultandisque prudentia & uigilantia caeteris praestet. **I**ngenij
 uires haud minus intendere debet: quam conuenit athleticis continuo certamine corpus
 exercere. cum nulla theatri praemia, cum illis conferenda sint quae a regibus elaborantur.
Nihil laboris, curae, studij praetermittendum: ut quanto opibus ac potentia, tanto digni-
 tate atque uirtute caeteros antecellat. **H**is maxime studijs mentem appellat: quae sibi & or-
 namento & uisui futura sint. nam minime putandum est, curam ac diligentiam ad res alias
 ualere plurimum: nihil uero ad bonos mores, ad ipsamque prudentiam prodesse. neque
 enim fors hominum adeo infelix: ut cum agrestes feras arte ac studio mansuetas, nobis que
 plurimum accommodas reddam, id ipsum in nobis desperemus proficere posse, ad uirtutem,
 mutuamque societatem natis. **E**orum qui prudentia ac fide praestiterint: sententiam plu-
 rimi faciat. **C**omplures uiros doctissimos rerum peritos, praeterea cum poetas, tum hos
 quos uulgo philosophos uocant, quorum hi discipulum ipsum, illi auditorem habeant: sibi
 uendicet. **I**nferiorum iudicem: superiorum uero se exhibeat aemulum, ac concertatorem.
Iniquum ducat: deteriores melioribus, imperitiores sapientioribus imperare. nam quo
 caeterorum imperitiam uehementius contempserit: eo ingenium suum ad bonas artes, atque
 doctrinam, ardentius excitabit. **S**uam ciuitatem aut gentem, & amore & pietate com-
 plectatur: & humanum cunctis sese beniuolumque praestet. nam nemo rei cuiusque, recte
 quis imperabit: qui eorum non afficiatur uoluptate, quibus est studium, operamque praesti-
 turus. **P**opularem turbam colat. nam & paucorum potentia, & caeterae ciuitatum forme
 tunc diutissime perdurant: cum popularem multitudinem, benigne atque humane colue-
 runt. **B**eniuolentiam populi sibi conflet: neque iniurias illis inferri patiens, neque illatas asper-
 natus. **O**ptimos ex omnibus, atque sanctissimos gerendis magistratibus praeficiat: ne uulgus,
 popularisque turba praeter fas, iuraque publica male uexetur. nam pulcherrima, validissimaque
 sunt bene instituendae reipublicae fundamenta. **S**tudeat quoad poterit, optimas excogi-
 tare leges, & suae genti ciuitati ue commodissimas: & si quid in legibus ipsis parum uile
 debetur, continuo emendet, aut omnino amoueat. **S**i per se id consequi non possit: eas
 quae in alijs ciuitatibus recte institutae erunt, imitetur. **L**eges ciuibus ponat: quae iustae, &
 inter se consentaneae sint, & bonis ciuitatum moribus accommodatae. **H**as in primis le-
 ges exquirat: quae non modo nullas discordias nutriant, uerum etiam lites omnes ac con-
 trouersias (si quae euenerint) funditus tollant. **A**rtes & opificia inducantur quae uilia sint:
 uana autem & inutilia uentur, impositis poenis. ut haec fugiendo: ad illa se conuertant
 libentius. **C**um inter ciues iudicaturus est: non amicitia, aliaue re uilla plus apud eum,
 quam ius aut aequitas ualeat. **R**es similes: dissimilibus iudicijs non iudicet. nam sicuti bo-
 nas leges decet immobiles esse: ita regem in iure dicendo constantem, omnibusque aequa-
 bilem. **C**iuitem suam: ceu paternam domum gubernet. ut in apparatu splendor emi-
 neat: & in sumptibus diligentia. **M**agnificentiam non in ijs sumptibus declaret: quae sta-
 tim nullo ex se dimisso fructu, euanescent. **M**axime in amicis beneficium comparandis:
 magnificentia utatur. nam eius generis sumptus sunt, ut quae data uidentur perpetuo ma-
 g. iij.

Xenocrates
 Praecepta
 80

67

68

25 neant: & cum data fuerint, pretiosiora posteris relinquuntur. ¶ In re diuina: maiorum suorum ritus religionemque imitetur. ¶ Hoc prius intelligat, victimarum, sacrorumque omnium illud esse optimum, efficacissimumque: si se sanctissimum, iustissimumque praestet. ¶ Eos magistratus quibus plus dignitatis inerit & honoris: suis tribuat necessarijs, quibus autem ciuitatis, gentisve salus innitetur: fide atque beniuolentia sibi coniunctis. ¶ Tutissimam sui corporis custodiam arbitretur: ubi non in muro sed amicorum virtute, non armatis sed ciuium beniuolentia, non satellitibus sed proprio ingenio, propriaque virtute fuerit circumspectus. nam haec sunt: quibus potissimum acquiruntur regna, & acquisita seruantur. ¶ Domesticas suorum ciuium copias: ne negligat. quinimò qui largiores aequo sunt: suas quodammodo opes effundere putet. & quos diligentia atque industrialocupletari viderit: contra suam rem augere. ¶ Veritatem ante omnia colat, & usque adeo: vt fidei plus suo verbo, quam caeterorum iururando praestetur. ¶ Ciuitates: libere ac tute, peregrinis omnibus pateant, constantisque sint in pactis, conuentisque seruandis. ¶ Pluris eos faciat: qui petituri aliquid quam qui ad eum aliquid venerint donaturi. nam cum illos honoribus honestabit: vt illorum beniuolentiam, ita maximam apud caeteros laudem consequetur. ¶ Caueat ne eum terribilem: ciues infantes metuant. nam quali se ostenderit animo esse: tales erga se, illos est redditurus. ¶ Nihil in quempiam iratus flatuat. ¶ In publicum prodeat cum ei per occupationes licuerit. in eoque velit callidus & astutus videri: vt nihil eum, quae in ciuitate geruntur, latere videatur. ¶ Hominum plectens errata: illa non tam peccati magnitudine quam sua clementia metiatur. nam regium ingenium est: non tam crudeliter & acerbè subditos puniendo quam eos consilio sapientiaque, emendando ac soluendo. ¶ In bello gerendo: non minus rei militaris confidat scientia, quam caetero apparatu. ¶ Nihil alienum appetat. sic enim pax: recte seruabitur. ¶ Ea mente in vrbes minores sit: qua potentiores in se esse velit. ¶ Certet non de omni re: sed de ijs tantum, quae vincendi, vtilitati cedunt. ¶ Animi magnitudinem putet: non quae ardua difficiliaque suscipiat, sed quae ratione consilioque suscepta fortiter constantemque perficiat. ¶ Amuletur non tam eos qui ampla nacti sunt imperia: quam qui vel parua iuste, moderate, fortiterque gubernant: nam non qui terrarum orbem in suam potestatem redegerit, periculis metumque agitatus possidens, felix: sed qui praesenti fortuna contentus, ea quam rectissime vitatur. ¶ Amicos sibi comparet: non quicumque volent, sed quos suapte virtute dignos amicitia sua putauerit. nec eos quorum familiaritas voluptati tantum cessura sit: sed quorum ope, res ac negotia publica gerere possit quam optime. ¶ Prius scrutetur: quali ijs quos sibi amicos ascieuerit, aestimatione apud alios fuerint. nam tali ingenio esse iudicabitur: quali fuerint illi, quos familiaritate ac amicitia coniunctos habebit. ¶ Publica negotia, caeterasque res quae per ipsum geri non potuerint: aliorum curae committat. sed ea expectatio: vt si minus bene euenerint, in se vnum omnis culpa vertenda sit. ¶ Repudiet summopere eos: qui quodcumque dixerit, feceritve, laudent continuo, & assentando extollunt. at potius amet & perhumane eos audiat, qui eum (cum errauerit) & monere & corrigere audent. nam ijs quos altius fortuna euexit: nulla perniciosior adulator, pestis adhibetur. ¶ Prudentia, fideque praestantibus viris: liberiorè tribuat in se loquendi potestatem. vt si quando quicquam quod ignoret, sibi deliberandum acciderit: habeat qui intrepide consilium afferant, quos dignis honoribus honestet. & adultores affectos ignominia, penitus abigat: ne plus, malorum improbitas quam bonorum virtus & merita, ab ipso capere videatur. ¶ Si quempiam comperiat, compertumve habuerit in alios falsas calumnias machinatum: eundem quasi facinus admisisset, poena mulctet. ¶ Sibi ipsi non minus quam alijs imperet. nam id in primis regium: si nulli omnium voluptatum turpiter feruet. quinimò sic illas domitas sternat: vt illi magis, quam subditi homines pareant. ¶ Ne minem sibi socium aut familiarem temere, inconsultève diligit: sed eorum consuetudine delectetur, qui & vsui sint, pariter & ornamento. ¶ Laudes non ex illis rebus expetat, in quibus bonaeque atque improbi excellere possunt: verum ad gloriam per virtutem solam contendat. ¶ Si honores ipsum non efferant: quos populus palam, metu potius quam iudicio affert. sed ciues cum soli, liberi que de eo cogitant: virtutem mirentur, potius quam fortunam. ¶ Absiectis in rebus, nunquam laetitiam declaret: sed efficiendum, vt solo magnarum rerum studio, affectus videatur. ¶ Mores ita omni ex parte componat: vt ipsum veluti speculum rectissimamque viuendi normam, ciues sibi ipsis proponant. nam quid indignius, quam priuatos homines honeste ac moderate viuere: reges autem ipsos impure atque turpiter: adde & id exploratissimum esse: ciuitates omnes, principum suorum vitam imitari solere plurimum. ¶ Si ciuium opes cum modestia, excreuisse conspexerit: hoc illi bene administrati regni, certissimum sit argumentum. ¶ Liberos suos potius virtutis velit quam diuitiarum locupletes: haeredes relinquere. haec

nanque, casu quidem vel leuissimo dilabuntur: illa vero immortalis, constans, aeternaque permanet. item diuitiae gloria, non autem gloria diuitijs comparatur: & gloria nunquam nisi virtuti coniuncta est, diuitijs vero sapissime comes est improbitas. ¶ Veste, caeteroque corporis cultu ornato vtatur: in reliqua autem vita molliores omnes delicias repellat. vt illi qui eum extrinsecus oculis intuentur: dignum iudicem principatu, qui autem familiaris, secretisque diuersantur: ob singularem animi virtutem atque modestiam, id ipsum quoque de eo sentiant. ¶ Si quid illi serio dicendum faciendumve sit: accurate prius illud pensitet. ¶ In declaranda modestia: carere quam abundare malit. nam plus solet ea virtus: in egestate, quam in copia, opulentiaque splendere. ¶ Urbanum & grauem pro loci & temporis oportunitate seipsum exprimat: & sic vtraque amplectatur: vt id quod in vtroque inerit vitij, penitus euitet. nam alterum regium, alterum familiari consuetudini accommodum: & in vtroque excellere difficillimum. quos enim natura graues effinxit: hi a salibus atque facetijs, in tristem quandam, frigidamque recedunt feruitatem. & contra, quibus vrbianum est ingenium, atque festiuum: in paulo humiliores delapsi mores, suae dignitatis fastigium, grauitatemque amittunt. ¶ Philosophia omnium bonarum artium princeps: regem omnium rerum quas scire par & vsus est, gnarum doctumque efficiat. haec enim iter, rationemque monstrat: vsus vero & exercitatio, ad res grandem, facilitatem promptitudinemque suppeditat. ¶ Quae tyrannis & priuatis hominibus euenerit: ea saepius mente reuoluat. nam prudentius de rebus futuris consulit: si quae praeterita cognouit, animo repetat. ¶ Statuas huiusmodi relinquat: quae suarum potius virtutum, animique representent imaginem, quam posteris linamenta exprimant. nam indignum est priuatos quam plurimos morte sponte oppetisse, vt vita functi immortalis laude praedicarentur: reges autem ijs studijs nullam operam dare, quibus viui nomen suum longe, lateque celebratum valent illustrare. ¶ In primis ciuitatem quam vel maxime incolit: tutissimam seruet. ¶ Si in pericula forte inciderit: gloriose malit, pulchreque mori, quam turpiter ac foede viuere. ¶ Quicquid dicat, faciat, cogitetve, semper se regem esse meminerit, vt nihil vnquam agat tanto nomine indignum. ¶ Sicuti animum natura, non vna cum corpore interiturum illi tradidit: ita enitatur pro viribus, vt immortalem perpetuamque sui memoriam posteritati commendat. ¶ Assuescat insuper nihil ineptum, nihil non decorum, nihil non regium dicere: ne turpia loqui assuetus, eadem & animo sapere videatur. ¶ Quaecumque illi cogitanti ratio optima esse monstrauerit: eadem vt ab eo fiant, operam det. ¶ Clarorum virorum res gestas amuletur: vt quorum famam & gloriam admiratione prosequetur, eorum quoque facta non minus imitetur. ¶ Ea dicat, faciatque: quae liberis suis vt faceret, consuleret. ¶ Non eos sapientes putet, qui vel minimis de rebus accurate contendunt: sed eos qui de maximis quam optime sentiant. ¶ Non fidem illis praebet: qui cum ipsi miseria ac egestate laborant, alijs tamen felicitate non dubitant polliceri. ¶ Illis credat potius: qui modeste de se loquentes, seipsos & gratia & vtilitate hominibus commendant. ¶ Eos aspernetur: qui aut secundis elati casibus, aut aduersis depressi, nullam ferre fortunam sciunt. admiretur autem eos: qui nullo humanorum casuum turbine concussi, constantes immoti que omnem fortunam perferunt. ¶ Maxime autem ijs animum adhibeat: qui temporibus consilia sua accommodent. contra autem eos aspernetur: qui nulla aut temporum aut actionum habita ratione, de vniuersis confuse & indiscrete differunt. quo enim pacto alios sapientes efficiat: qui sibi nullo vsui fuerit? ¶ Mentatum virum & rerum vsu, cognitionemque valentem, cum nactus fuerit: hunc plurimum faciat, hunc colat, hunc quam charissimum sibi seruet, non ignarus eum qui consilio excellat, omnium possessionum vtilissimam, regiamque, in primis esse adeptum. ¶ Regnum suum amplissimum ab eo maxime effici speret: qui eum sapientissimum reddere possit. ¶ Ea munera penitus aspernetur: quae sibi plaris constant a donantibus accipienti, quam si eadem a mercatoribus pretio sibi compararet. ¶ Ea vero maxime expetat pendatque: maximi: quibus quo vtatur crebrius, nec villo intermiserit tempore, eo & minus trita & longe sibi commodiora, pretiosioraque reddentur. & haec siquidem quod sola virtus & philosophia, donare possit: existimet. Haec pro institutione regia, de praecipis Xenocratis Atheniensis. ¶ Verum & his praecipis ad regiam institutionem Claudianus adderet. o Monarcha
Hoc te praeterea crebro sermone monebo
Vt te totius medio telluris in orbe
Viuere cognoscas, cunctis tua gentibus esse
Facta palam, nec posse dari regalibus vsquam
Secretum vitij. nam lux altissima fati
Occultum nihil esse finit, latebramque per omnes

Intrat: & abstrusos explorat fama recessus.
 Tu ciuem, patrēmq; geras. tu consule cunctis.
 Nec tibi, nec tua te moueant: sed publica vota.
 In commune iubes si quid, censēsq; tenendum,
 Primus iussa subi. tunc obseruantior aequi
 Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
 Actorem parēre, sibi componitur orbis
 Regis ad exemplum. nec sic inflectere sensus
 Humanos edicta valent, vt vita regentis.
 Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

De speciebus regum, imperatore, optimo viro, optimis legibus,
 vno, multis, potentia circa regem. Cap. XI.

Regia ergo potestatis tot sunt species: quatuor videlicet 69
 numero. vna quidem qualis erat temporibus heroum.
 hæc autem erat volentium, & apud quosdam, determi-
 natarū rerum. dux enim belli, & iudex controuersia-
 rum erat rex, & dominus cerimoniarū erga deos. Al-
 tera erat barbarica: ex progenie scilicet, dominatio se-
 cundum leges. Tertia erat quam Esymnetiā vocāt: & quam esse diximus
 electiuam tyrannidē. Quarta Laconica. ea autem est (vt simpliciter dicā)
 imperium belli secundū genus perpetuum. iste quidem igitur per hunc
 modum inter se differunt. Quinta autē est species regni: quādo vnus om-
 nium habet potestātē. quemadmodū vnaquæq; gens & ciuitas vnaquæq;
 publice ordinata: ad exemplar gubernatiōis domus. vt enim gubernatio
 patrifamilias est regia quādā potestas domi: ita regia potestas, & ciuita-
 tis, & gentis vnus aut plurimi, quasi domestica quēdam gubernatio est.
 ¶ Fere autem duæ sunt (vt sic dixerim) regni species: de quibus conside- 70
 rationē facere expedit. vna hæc de qua diximus: altera Laconica. nā alia-
 rum ceterarū inter has mediæ sunt. paucorum enim domine q̄ omnimoda
 potestas regia, plurium vero q̄ Laconica. ¶ Itaque consideratio ferē circa 71
 duo versatur. vnum quidē: conducatur ne ciuitatibus perpetuum belli du-
 cem habere, & hunc, an per genus, an per electionē? Alterum: cōducatur
 vnum habere potestātē omnium, an non conducatur? De duce igitur belli cō-
 siderare potius ad leges pertinet: q̄ ad aliquā speciem reipublicæ. nam in
 omni reipublica id cadere potest: quare dimittamus hanc primā partem.
 de regia autem (quoniā hæc est vna reipublicæ species) reliqua inquiren-
 dum est particula. quare & par est de ea cōsiderare, & dubitationes (quæ
 in eam cadunt) percurrere. ¶ Initium vero huius quæstionis est: vtrū ex 72
 pediat magis ab optimo homine regi, an ab optimis legibus? ¶ Qui gu- 73
 bernationē hominis præferunt: aiunt leges solum vniuersaliter provide-
 re, non autem de singulis (quæ accidunt) iubere. quare in quacunq; arte
 per literas præcipere fatuum est. & in Aegypto post tertiā diem mouere
 licet medicis. q̄ si prius: suo periculo id agunt. Patet ergo propter eandē
 causam: non esse per literas & leges optimam gubernationem. attamen &
 illam adesse oportet gubernatibus vniuersalem rationē. ¶ At melius cer- 74
 te: cui non adest turbatio aliqua omnino, q̄ cui natura inest. eiusmodi au-

Quæstio.

Ad partem
 vnā ratiocin-
 natio.

Aegyptus.

Ad partem
 alteram.

tē turbatione lex caret. mens vero humana ex necessitate id habet. ¶ Sed
 forsā dicat aliquis: quōd per huiusmodi rationem: probabilius delibera-
 bit circa singula. ¶ Quōd igitur necesse sit ipsum legis cōditorem esse, ac
 leges poni, manifestum est: sed non dominas esse quatenus transgrediun-
 tur. nā in cæteris quidem eas dominari oportet. ¶ At de quibuscūq; lex
 aut prouidēre non potest omnino, aut non bene prouidēre: vtrum in his
 75 vni viro optimo danda sit potestas, an multis? ¶ Etenim nunc plures si-
 mul cognoscunt de causis, & deliberant & iudicant (sunt autem huiusmo-
 di cuncta iudicia de singularibus) secundū autem vnumquēq; (quicunq;
 etiam fuerit) is comperietur comparatus, fortasse deliberādo iudicādoq;
 deterior. sed & ciuitas ex multitudine cōstat: & vt conuiuiū ad quod plu-
 res cōferunt melius est, q̄ vna atque simplex mensa: sic iudicia multorum
 sæpe meliora sunt, q̄ vniuscuiusq;. ¶ Præterea multitudo minus subiacet
 corruptioni, quemadmodū aquæ magna cōgeries: sic etiam plures q̄ pau-
 ei, incorruptibiliores sunt. at cum vnus iudicat: si ira vel alia huiusmodi
 perturbatio vincat, necessariū est iudicium corrumpi. sed in multitudine:
 difficile foret omnes irasci, atq; errare. sit vero ea multitudo liberorū ho-
 minum qui nihil agunt præter legē: nisi in quibus lex ipsa necessario defi-
 cit. quōd si hoc nō facile in pluribus, si plures sint boni viri & ciues: vtrū
 incorruptior erit vnus in gubernando, an cum erunt plures & boni om-
 nes? an patet quōd plures? ¶ Enimvero plures inter se factionibus cōten-
 dunt. vnus autem non contendit. ¶ Sed aduersus hoc forsā ponendū est: 76
 quōd studiosi viri bonæq; mētis sint omnes, vt ille vnus. si ergo plurium
 gubernatio, bonorum autem virorum omnium, optimatum dicitur, vnus
 autem regnum: optabilius fuerit ciuitatibus ab optimis gubernari q̄
 à rege, & cum potestate & sine potestate principatus, modo reperiri que-
 ant plures similiter. & ob hoc forsā rex ab initio repertus est: quōd diffi-
 cile erat viros plures excellenti virtute reperiri, præsertim cum tunc ciui-
 tates parua fuissent. Præterea ob beneficia accepta reges creauēre: quod
 opus est bonorum virorum. sed cum postea cōtingeret vt plures pari vir-
 tute reperirentur: non amplius tolerauerunt regem, sed cōmune quiddā
 quærentes, respublikas constituēre. cum vero deteriores facti, lucrum sibi
 quærerēt ex gubernatione reipublicæ: paucorum hinc potentiā exortam
 fuisse credendum est. honorabant enim diuitias. ex his vero, in tyrānides
 transiere. ex tyrannide rursus ad popularem potentiam. semper enim ad
 pauciores redigentes propter turpem quæstus cupiditatem: multitudinē
 corroborauerunt, vt tandem insurgens multitudo ad popularem statum
 ciuitates redegerit. quoniā autem contigit maiores esse ciuitates: non fa-
 cile fortasse, aliam q̄ popularem speciem remanere. ¶ Si autē quis ponat
 79 optimum esse ciuitatibus à rege gubernari: quomodo fiet in filiis, vtrum
 per genus erit successio? At si genitorū qualescunq; perniciosum est. Sed
 dices: non relinquet regnum huiusmodi natus rex, cum id sua sit in pote-
 state. At non facile etiam est in hoc fidem habere, arduum enim ac maio-

Dilutio.

Quæstio.
 Ad partem
 vnā primo.

Secundo.

Ad partem
 alteram.

ris virtutis quàm secundū humanā naturam. **Q**uestio est etiam vtrum 80
habere debeat qui regnaturus est: circa se potentiam quandam, qua pos-
sit compellere non parentes. Alioqui quomodo gubernationē exercebit?
Primo. **S**i enim habeat potestatem à legibus concessam, & nihil ex voluntate
Secundo. sua faciat præter leges: tamen necessaria sibi erit potentia, per quam leges
Tertio. tueri queat. **F**orsan quidem de huiusmodi rege non difficile est deter-
minare. nam oportet ipsum vires habere: sed tales, vt vnoquoque separa-
tīm & simul pluribus potentior sit, populo tamen sit impotentior. vt an-
tiqui solebant custodiam ciuitatis tradere: quando aliquem præficiēbāt,
quem Esymnetam vocabant, vel tyrannum. & Dionysio postulanti cir-
ca se habere aliquos custodiæ causa: consuluit quidam Syracusanus, tot
esse dandos.

VNDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Resumit easdem species, sed cōmutato ordine: quatuor scilicet quibus non om- 69
nium potestas, curaque incumbit. primam heroicam. hinc barbaricam: quæ
ex more patrio & legibus dominatio quædam est. tertiam electiuam tyranni-
dem: quam Athenienses ἀριστοκρατία appellabant. & quartam Laconicam: quæ
apud Lacedæmonios hæc regni species maxime fuerit. quæ quidem ducen-
di belli perpetuum est imperium. & quintam quando vnus omnium habet potestatem: ceu
paterfamilias in domo. **A**dijcit duas esse præcipue regni species: eam scilicet in qua vnus 70
omnium habet potestatem. de qua pauloante sermo habitus est, & eam in qua penes vnū,
sola belli adest potestas, quæ & Laconica dicitur, de quibus incumbit determinatio. nam cæ-
teræ inter has duas: aut paucorum dominæ quæ illa quinta, aut plurium quæ prima illa & Laco-
nica. **C**ōsiderationem de his duabus regni speciebus circa duo versari. Primum quidem. 71
ciuitatibusne conducatur perpetuum habere imperatorem, bellicarumque rerum ducem? & si
sic: an per genus, an per electionem? secundum: conducaturne vt vnus habeat omnium pote-
statem: an secus? verum de duce belli: ad leges potius quàm ad aliquā reipublicæ speciem
pertinet consideratio. quare primam partem missam faciamus: de regia gubernatione quia
species vna est reipublicæ, determinationē suscipientes. **I**ncipit rem prosequi: primū quæ- 72
rens, vtrum magis expediat reipublicam ab vno optimo homine regi, an à legibus opti-
mis? **R**ationem adducit eorum: qui optimum hominem legibus præponunt. **Q**uod 73
optimæ leges optimo sint præferendæ viro, argumentatur. **Q**uestionem aliam mouet: an
in quibus lex non potest prouidere omnino, aut non bene prouidere, vni viro optimo dan- 74
da sit potestas, an multis? **A**rgumentatur: eo in casu, multis potius dandam esse potesta- 75
tem. **A**rgumētatur ad oppositam partem: tutius vni optimo quàm multis hanc potesta- 76
tem esse tribuendam. **I**terum aggreditur: quod id concedi multis, melius sit. **D**isputat: 77
non esse optimum ciuitatibus, à rege gubernari. **D**isputat insuper regem circa se poten- 78
tiam quandam habere oportere, qua possit compellere non parentes: verum tantam, quæ 79
populo sit impotentior. quemadmodū Syracusanus quidam consuluit: vt Dionysio circa se 80
aliquos habere postulanti, tot videlicet, qui multitudinem superare non valerent darentur.
& hæc solum differendi modo sunt allata: & litera satis perua.

ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

Tertia erat quam Esymnetiā vocant. Græci ἀριστοκρατία καὶ ἀριστοκρατία olim re- 69
gem, & ἀριστοκρατία καὶ ἀριστοκρατία reginam & regnum appellauerūt: de quibus
hic Aristoteles, & in superiori capite loquitur. **E**t in Ægypto post tertiā diem 73
mouere licet medicis. mouere: carthaticum exhibere, quam medicinam soluti-
uam, purgatiuamque dicunt. **E**t enim nunc plures. apud Herodotū in Thalia, Otanes Per- 76
sa, popularium partes has tutatur, & quod melius sit multitudinem gubernare. Megabyfus
partes paucorum: & quod paucos bonos, & eruditos. Darius partes regias: quodque vnum
omnium optimum, principari melius est. cuius oratio: à Persis approbata fuit. ita quoque
approbat Aristoteles: regiam gubernationem omnium esse, & antiquissimam & optimam.
Otanes enim dicebat. cum dominatur multitudo: imprimis nomen obtinet omnium pulcher-
rimum ἰσονομία, id est iuris æqualitatem. deinde nihil eorum agit: quæ monarcha id est

Herodotus.
Otanes.
Megabyfus
Darius.
Otanes.

vnicus princeps. nam magistratus: tum forte deliguntur, tum administratorū rationem red-
dunt. omnia denique consilia: in commune referuntur. quare (vt mea fert sententia) censeo
nobis, qui monarchiam deiecit: statum multitudinis esse optandū. in multitudine enim
omnia infunt. At Megabyfus contrā, quæ dixit Otanes de abolenda tyrannide: ea sint pro-
dictis à me quoque: sed quatenus hortatur summā deferri ad multitudinem: in hoc ab opti-
ma aberrauit sententia. etenim populari multitudine: nihil est neque insipientius, neque insolentius.
plebi enim suum est: nihil intelligere. nam quo pacto sciat: qui neque edoctus est, neque
honestum quicquam nouit, nec domesticum quidem. qui ad res agendas: sine consilio præ-
ceps torrenti flumini similis ruit. ex quo: si qui male consultum Persis cupiunt: ij statu
populari vtantur. nos vero qui coetum virorum optimorum delegimus: ad hos imperium
deferamus. nam inter eos: & ipsi erimus. & ex optimis viris: credibile est optima existere cō-
silia. Tertio vero loco suscepit Darius. Quæ Megabyfus dixit: quoad statum popularem,
recte quidem mihi videtur. quoad vero statum paucorum: non recte. propositis enim tri-
bus statibus, & ijs omnibus optimis, ita vt optime imperet populus, optime pauci, optime
vnus: inter hæc multo antecellere vnus imperium sentio. nam vnus viri qui optimus sit,
imperio: nihil melius esse constat. in statu enim paucorum: cum plures virtuti incumbant,
in publicum vehementiora priuatim odia excitari consueuerunt. nā cum quisque princeps
esse optet, & in dicenda sententia vincere: ad ingentia inter se odia euadunt. ex quibus sedi-
tiones oriuntur, è seditionibus cedes, è cædibus ad vnus imperium deuenitur. plebe etiam
imperitante: malitia exoritur. qua exorta: inter malos non odia, sed amicitia validæ fiunt qui
aduersus rempublicam facinorosi: se mutuo occultant. idque tam diu fit: dum aliquis po-
pulo præpositus, tales homines compestat. is videlicet, quem populus inter cæteros admi-
retur. qui cum admirationi est: tunc vere monarches ostenditur, declaraturque: vbiq; monar-
chiam esse præstantissimam. atque vt omnia summam dicam: vnde nobis libertas extitit,
& à quo data? à populone, an à paucorum potentia, an à monarcha? Ego sentio: cum sitis
per vnum virum liberati, vos debere talem rem complecti, ne alioqui leges patrias & bene
quidem conditas (quod nequaquam fatius est) dissoluatis. huic sententiæ Darij: cæteri assensere.

Megabyfus

Darius.

De potestate regia, multis, vno, multitudine apta regno, & alijs
rebus publicis. Cap. XII.

Vtrum de eo rege qui cuncta ex voluntate sua gerit: con- 81
sideratio est nunc facienda. nam ille qui secundum leges
dicitur rex: non facit (vt diximus) regis gubernationis
speciem. quia in cunctis rebus publicis cadere potest (vt
si quidam ducendo exercitui, quoties ciuitas bellum ge-
rit: perpetuo sit præfectus) puta in populari statu & opti-
matium gubernatione, pluresque autoritatem vni cōmittunt belli geren-
di. talis enim quædam est deputatio apud Doracium, & apud Sypontis
82 nos: licet apud Sypontinos paulo cōstrictior. **S**ed regia illa potestas ple-
nissima, per quam rex ex voluntate sua gubernat: videtur quibusdam non
esse secundū naturam, vt vnus omnium dominus sit ciuium, cum ex si-
milibus ciuitas constet. nam similibus natura idem iustum esse necessa-
rium est: & eandem dignitatem secundum naturam. quare vt parem ha-
bere impares alimoniam aut vestem, nociuum est corporibus: ita & in ho-
noribus se res habet. similiter ergo & inæqualem æqualibus. ex quo non
magis præesse quàm subesse iustum est. & per vicissitudinem eodem mo-
do, & hæc iam lex. nam ordo lex est. **M**elius est igitur: vt lex domine-
tur, quàm aliquis ciuium. hac quoque ratione si quos præesse oportet: ita
sunt præficiendi, vt custodes legum atque ministri. necesse enim est aliquos
esse magistratus: sed non vnum hunc esse debere, aiunt esse iustum, cū om-

Huius
61.Doracium.
Sypontini.
Primo.

Secundo.

Tercio. nes similiter se habeant. ¶ Quæcunq; vero videntur per legem quidē de-
terminari non posse, neq; per hominem agnosci potuisse: prudēter cauens
lex instituit, cætera iustissima sentētia iudicari atq; dispensari debere per
Quarto. eos, qui iudicijs præfunt: ac insuper emendare permittit, quod videatur
expertis, vt melius disponatur q̄ vt iacent. ¶ Qui igitur legem præesse iu-
ber: videtur iubere deum præesse & leges, qui autem hominem iubet præ-
esse: adiungit & bestiam. libido quippe talis est: atque ira obliquos agit
etiam viros optimos, qui sunt in potestate, propter quod: mens absq; ap-
Quinto. petitu, lex est. ¶ Videtur autem de artibus falsum esse exemplum: quod
secundum literas medicari vanum esset. verum & melius fuerit: si artem
possidentes illis vtantur. nam illi quidem nihil contra rationem propter
amicitiam agunt: sed recipiunt mercedem, cum sanos effecerint. at in ciui-
libus magistratibus multa per affectionem & gratiam consueuerunt delin-
quere. & cū de fide medici timeretur, ac suspitio foret, ne suscepto ab ini-
micis pretio necare velit: tunc ex literis, curam magis optaremus. atq; i
ægrotautes medici, alios ad se medicos vocant, & magistri palæstræ, alios
magistros: quasi nequeant verum discernere, qui de proprijs iudicant, &
in affectu constituti sunt. quare manifestum est: quod iustum quærentes,
Sexto. medium quæerunt. Lex enim, medium. ¶ Præterea validiores & de vali-
dioribus rebus leges: sunt leges illæ quæ ex moribus proueniunt, quàm
quæ ex literis. Quare si securior homo magistratum gerens quàm hi qui
Primo. secundum literas: non tamen q̄ hi qui secundum morem. ¶ At vero, nec
facile est vnum discernere. opus ergo erit: vt plures sint sub eo magistratū
gerentes. quare quid refert hoc (multos inquam) statim ab initio esse: vel
vnum constitutum esse hoc modo? ¶ Insuper quod prius dicebatur. si
Secundo. quidem vir studiosus, quoniam melior sit præesse debet: vno autem duo
scilicet mul-
tos magi-
stratū sub se.
Homerus.
Agamēnon
Tercio. boni meliores sunt. hoc enim est quod Homerus ait: duo simul euntes.
& optatio Agamemnonis: vtinā tales decem mihi consultores adessent.
¶ Sunt autem etiam nunc magistratus cū potestate iudicandi de quibus-
dam: ceu iudex de quibus lex determinare non potest. tanquā non opti-
me præcipere potuerit, iudicabit. nam de quibus lex determinare potest:
nemo dubitaret. sed cum quædam comprehendī legibus possint, quædam
non possint, & hæc sint illa quæ dubitationē & quæstionē faciunt: vt
melius sit ab optima lege, an ab optimo viro gubernari? nam quæ in con-
sultationem veniunt: de eisdem ferri legem impossibile est. non igitur ad-
uersus hoc aiunt, quod nō necessarium sit hominem in huiusmodi rebus
iudicare: sed quod non vnum solum sed plures. iudicat enim vnusquisq;
Quarto. in magistratu bene: si sit eruditus à lege. ¶ Forsan vero absurdum videri
posset: si melius discernat quis duobus oculis, & duabus auribus audiat,
& duobus pedibus, duabusq; manibus agat, quàm plures pluribus. cum
& nunc quidam reges & tyranni: oculos sibi plures comparent, & aures,
& manus, & pedes. nam & eos qui sunt in magistratu, & suos amicos vnā
principatus participes efficiunt, curationem rerum eis committēdo. qui

nisi sint amici: non faciunt secundum illorum intentionem. si vero sunt:
amici sunt & illorum & principatus, cum amicus par sit & similis. quare
si eos censet præficiendos: certe pares & similes gubernationi præesse cen-
set oportere. Quæ igitur cōtendentes contra regiam gubernationē aiunt:
84 ferè ista sunt. ¶ Sed hæc forsā in quibusdam ita se habēt: in quibusdam
autem nō ita. est enim quiddam natura dominabile. aliud regibile. aliud
ciuile. & iustum, & vtile. tyrannicum vero non est secundū naturam, nec
vlla aliarum gubernationum: quæ rectam transgrediuntur formam. hæc
enim fiunt præter naturam. ¶ Sed ex his quæ dicta sunt, patet: quod in
similibus & partibus, nec vtile est neq; iustum, vt vnus sit dominus om-
nium, neq; si non sint leges, sed tanquā ipse sit lex, neq; si sint leges, neq;
bonus bonorum, neq; non bonorum non bonus, neq; si secundum virtute-
tem sit melior, nisi aliquo modo. quis autem iste sit modus: dicendum. di-
85 ctum est etiam aliquo pacto & prius. ¶ Et primo determinandum est
quid congruat regi, quid optimatibus, quid reipublicæ. Regibus con-
gruit huiusmodi multitudo: quæ natura apta sit ferre genus præstās vir-
tute, ad principatum ciuilem. optimatibus vero congruens est multitu-
do liberorum: quæ nata sit ad ferendum gubernationē eorum qui sint se-
cundum virtutem primarij. Ad ciuilem autem gubernationem reipubli-
cæ: congruit ea multitudo in qua populus innascitur bellicus, qui guber-
nari possit & gubernare secundū leges & dignitatem, impartiens ijs qui-
86 bus est opus honores & magistratus. ¶ Quādo igitur aut totum genus,
aut inter alios vnum aliquem, secundū virtutem ita præcellere contingat,
vt vnus ipsius virtus maior sit aliorum omnium virtute: tunc iustum est
hoc esse regium genus, & omnium dominari, & hunc vnum, esse regem.
vt enim dictum est prius: non solum sic se habet secundum iustum quod
proferre solent rerum publicarum institutores, & qui optimatum, & qui
paucorum potentia, & qui popularis. omnes enim secundum excellen-
tiam censent: sed excellentiam non eandem, sed secundum quod prius di-
ctum est. neq; interficere, neq; in exilium agere, neq; relegare hunc posse
deceat: neque dignari, vt per vices gubernet. non enim natura fit: vt pars su-
peret totum. habentī vero tantam excellentiā: hoc accidit. quare restat so-
lum, vt huic suadenti pareatur: & potestate eum habere non per vices sed
simpliciter. De regia igitur gubernatione: & quas differentias habeat, &
vt vtrum utilis sit ciuitatibus an non, & quibus & quo modo: in hunc mo-
87 dum determinatū sit. ¶ Cum vero tres dixerimus esse rectas gubernan-
di species: harum vero necessarium est eam esse optimam, quæ ab optimis
gubernetur. talis autem est: in qua contingit, aut vnum aliquem omnium,
aut genus totum: aut multos virtute præstante gubernare eos, qui guber-
nari valeant ad eam vitam, quæ sit maxime expetenda, & in primis ostē-
sum sit sermonibus necessarium esse, vt sit eadem virtus boni viri & ciuis
optimæ ciuitatis: patet quod eodem modo & per eadem fit vir bonus, &
ciuitatem statueret quis ab optimis gubernari vel à rege. itaq; ferè eadem

Numero.
56Quas diffe-
rentias, quos
modos &
species.
Huius.
29Huius.
16

disciplina, & iidem mores faciēt studiosum virum: qui faciunt ciuilem & regium. His determinatis, conandum iam erit de optima republica dicere quemadmodum fieri nata sit, & quo modo cōstituat. nam necesse est: de illa conuenientem considerationem facere.

DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Refumit de regia illa potestate: quæ vnus est, omnium quidem habentis potestatem. Disputat: illam plenissime authoritatis potestatem regiam, non esse secundum naturam, neque debere in ciuitate libera dominari, sed legem potius. quod sex rationibus prosequitur: quæ in litera sunt apertæ. Cōtendit itē quatuor rationibus: multos bonos, principatui vnus qui omnium potestatem habeat esse preponendos. & similiter in litera dilucidè sunt & apertæ. Diluit primam rationē factam numero 72: vultq; quibusdam communitatibus expedire, vt vnus omnium potestatem non habeat, esse etiam quibus id vel maxime expedit. nam est quiddam quod natura dominari natum est, quiddam quod natum est regi, quiddam ciuile: & horum quodq; iustum & conducibile, neque præter naturam. sed quod tyrannicum est: non est secundum naturam, neque aliarum transgressionum vlla. ille enim præter naturam fiunt. & id ingenue fatemur: quod in similibus & æqualibus, neque conducibile neque iustum est, vt vnus sit omnium dominus, neque si non sint leges, neque etiam si leges existant, neque bonus bonorum, neque non bonorum, non bonus neque si virtute sit melior, nisi aliquo modo. quis autem is sit modus dicendum est. Dicitur autem est etiā quo pacto & prius: si longe videlicet eniteat præfulgens virtute. Declarat quæ multitudo apta est regie gubernationi, quæ optimatum, & quæ reipublicæ censurq; potestati. Quod regium genus, & quis merito rex sit habendus: litera perspicua. Ostendit: eodem modo, & per quæ sit vir bonus, quis statuere possit ab optimatibus aut rege gubernari. nam eadem virtus viri boni, qui rectam rempublicam administrat & boni ciuis: vt numero 16 huius visum est. & tres esse rectas gubernationes, regiam, optimatum, & rempublicam: ostendit numerus 29 huius. quare eadem disciplina, & iidem ferè mores faciunt studiosum virum: qui faciunt ciuilem & regium. Ad sequentis libri materiam transit, præparatque dicenda. nam in eo consequenter de optima republica differere incipiet.

Numero 56

ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

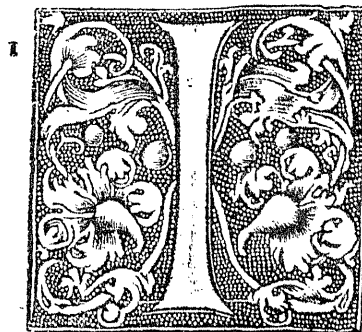
Doracium. Aristoteles. Alis enim quædam est deputatio apud Doracium & apud Syponinos. Sic Aristoteles habet. talis enim principatus quidam est: & apud Epidamnum, & apud Opunta quidem secundū partem aliquā minor. επιδαμνῶν καὶ ὀπονῶντα. Quādo igitur totum genus. Omnis respublica secundum excellentiam aliquam sumitur, sed non eandem. nam absolute regia: secundum heroicam quandam, & beneficam vnus virtutem. Optimatum: secundum excellentiam virtutis plurium. Censu potestas: secundū virtutis bellicæ, mediocri quidem vita viuendum excellentiam. Imò & transgressionem excellentiam quādam habere videntur. vt tyrannis: potentie. paucorum: nobilitatis & opum. popularis gubernationis: libertatis viuendi excellentiam. verum si excellentia solum in bonum sonat: potius habere videantur quā reuera habeant.

Doracium. Aristoteles.

TERTII POLITI
CORVM ARI
STOTE
LIS
F I N I S.

QVARTVS POLITICORVM
ARISTOTELIS.

De optima republica, & pertinentibus ad legislatorem. Cap. I.

In cunctis artibus & sciētijs, quæ nō circa partē, sed circa genus aliquod perfecte existūt: vni⁹ est cōsiderare, quid cuiq; cōueniat generi. ceu exercitatio corpori qualis quali conueniat, & quæ sit optima. optime enim natura disposito atq; distributo: optimā cōuenire necessariū est. & quæ plurimis: vna omnib⁹. etenim id ad gymnasticen pertinet. Præterea vero si quis nō exactū illū cupiat habitū & sciētiā circa certamina: nihilominus magistri gymnasiorum & exercitatoris est hanc potentiā præparare. eodemq; modo in medicina, & in effectione nauū, & vestīū: & in omni alio artificio videmus cōtingere. Quare manifestū est: quod huius est sciētię videre, quæ sit optima respublica, & qualis maxime ad votū fuerit, nullo externorū eā impediētē, & quæ quibus cōueniat. nā plures optimā assequi: forsā impossibile est. Itaq; & ea quæ sit simpliciter optima, & ea quæ ex rebus subiectis q̄tum fieri potest optima: latēre nō debet legis cōditorē, ac vere ciuilem hominē. Ac præterea tertiā: quæ sit ex suppositione. nā oportet datā quoq; cōsiderare posse: quēadmodū ab initio cōstituat, & cōstituta quodā modo seruetur q̄ plurimo tempore. dico autē: ceu si cui ciuitati cōtigerit, neq; optimā gubernationē habere, neq; necessaria illi suppeditare, neq; illis ipsis quæ adsint recte vti, sed alijs deterioribus. Præter hæc autē omnia: eā gubernationē quæ omnibus maxime cōgruat ciuitatibus, nosse oportet. vt tradunt plurimū eorum qui de republica tractant. et si de alijs recte dicant: de vtilibus certe aberrant. nō solum enim rempublicā optimā cōsiderare oportet: sed etiā illam quæ in vsum cadere possit, & quæ sit facillima & cōmunissima omnīū. nunc autē alij supremam quærunt solum, multis sane adminiculis indigentem: alij magis cōmunē aliquā nominantes, tollētēq; eas quæ in vsum sunt, Laconicā vel aliā quandā cōmendant. At enim oportet talē institutionē reipublicæ inducere, vt suadeatur ac possint homines ex ijs quæ sibi adsunt facile eā recipere. nam est nō minus difficile corrigere rempublicā iā institutā q̄ ab initio instituere. quēadmodū & post discere, q̄ ab initio didicisse. Quapropter præter ea quæ dicta sunt: rebus publicis quæ nunc existunt, auxiliari posse oportet ciuilem hominē, vt diximus & prius. Hoc autē facere non potest: si ignoret quot sunt species earum. nā nunc quidā putant vnā esse popularē, & vnā paucorū potentum: quod nō est verū. quare oportet nō latēre differētiās omnīū: & quot sint, & quotupliciter cōponatur. Leges etiā simul cum hac ipsa, prudenti indagine cōsiderandæ erūt, quæ sint optimæ, & quæ cōueniāt vnicuiq;

Ad legislatorem pertinentia.

Primum. Secundum. Tertium.

Quartum.

Quintum.

Sextum.

Septimum.

Octauum.

h. j.

gubernationi. sūt enim leges omnes ad rempublicā accōmodādē: nō autē respUBLICē ad leges. est nāq; respUBLICa: institutio ciuitatis circa magistratus honorēsq; publicos, quēadmodū debēt impartiri, & in quo potestas dominādī sūma debeat consistere, & quis sit finis cuiusq; societatis. leges autē earū variē sunt: per quas modus respUBLICæ gubernādē significatur. secūdū quas: debeāt illi qui sunt in potestate imperare, & prohibere trāsgressores. Ex quo patet: q̄ necessariū est differētias & numerū tenere singularū rerūpublicarū, etiā & legū positiones. neq; enim fieri potest: vt eadē leges vtilēs sint paucorū potētīe, ac popularibus omnibus. siquidē plures sunt & nō vna popularis potestas, neq; vna dūtātaxat paucorū potentia.

PRIMI CAP. QVARTI POLITICORVM COMMENTARIVS.

Stendit politicę disciplinę esse cōtemplari quę sit optima respUBLICa, & qualis maxime optanda: si nulla externa afferrent impedimentū. est & eiisdē cōsiderare: quę respUBLICa, cuiq; ciuū multitudini sit accōmoda. nā in omnib; artib; & sciētīs, quę circa aliquod totū rei subiectę gen; exacte cōsistūt: vni; eiisdē artis ac disciplinę est cōsiderare, quale cuiq; in suo genere conueniat, quid; q; eo in genere sit optimū. ceu gymnasticę est cōsiderare, qualis cuiq; corpori exercitatio cōpetat: & quę sit optima. optime enim natura affecto quodq; distributū est optime: optimā cōuenire necesse est. & quā id cōsiderat in plurimis: vna in omnib; disciplina est. id enim gymnasticę officiu est. & tametiā etiā quispiā huiusmodi exactū habitū, exactamq; circa certamina scientiā nō affectet: nihilominus tamen, magistri exercitationū est hāc posse instituire disciplinā. simili quoq; modo & in medicina, & in artificio conficiendarū nauium, & in arte vestiaria, & in quaq; alia arte: cōtingere videmus. quid mirū igitur si vnus eiisdēmq; disciplinę (politice inquā) sit cōsiderare: quę optima sit respUBLICa, & qualis cuiq; cōueniat. nam pleriq; societatib;: optimā assequi rempublicā forte impossibile est. **C**octo quę legislatorē, virūq; ciuile latere nō debent. **P**rimū. quę sit optima simpliciter, respUBLICa. **S**ecundū. quę optima ijs quę illi subiiciūtur. **T**ertiū. quę optima ex suppositione: si videlicet noua ab initio instauraretur, aut lapsa restitueretur. nā oportet legislatorē, si id daretur: posse cōsiderare, quomodo ab initio bene cōstituatur, & cōstituta quonā modo q̄ plurimo seruetur tempore. ceu si quādā ciuitas lapsa cū neq; optimā haberet gubernationē, neq; necessaria illi suppedirent, neq; si adessent vti sciret: sed deterioribus illis abrogatis legislatori cōmitteretur ordināda. **Q**uartū. quę gubernatio maxime omnib; cōgruat ciuitatib;: quęq; omnib; & facillima, & cōmunissima sit. **Q**uintū. talē respUBLICæ statum, talēmq; ordinationē inducere debet legislator: quā persuasi homines & velint, & possint ex ijs quę sibi assunt facile admittere. **S**extū. præsentio; rebus publicis politicū ciuilemq; hominē suppetias ferre posse oportet: vt & prius tertio loco dictū est. **S**eptimū. viri politici est nosse rerūpublicarum species, & trāsgressionū earū: alioqui trāsgressū auxiliū ferre nō possit. & sunt qui putant popularē gubernationē vnā esse respUBLICæ specie, & paucorū potentia vnā: quod nequaquā verū est. horū igitur omnib; nosse differētias: atq; species oportet: & quot modis adinuicem cōpositionē admittāt. **O**ctauū. quę leges cuiq; respUBLICę cōueniāt. nā leges omnes ad respUBLICā: nō autē respUBLICæ ad leges sunt accōmodādæ. resumit; q; hoc in loco diffinitionē respUBLICę positā in superiori libro numero 25: & colligit specialius quod & septimo loco dictū est, oportere politicū hominē nosse species & modos rerūpublicarū, tā reuera, q̄ trāsgressorū, eorūq; numerū, & legū positiones. nā alię sunt leges vni; speciei & alteri; . neq; enim fieri potest vt modis omnib; paucorū potētīe, & modis omnib; popularis status: eadē leges cōducāt. sūt enim modi speciesq; plures, & nō vna solū popularis gubernatiōis, neq; vna solū paucorū potētīe: vt capite 4 & 5 hui; amplius cognoscetur. & hęc summā sint dicta.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM QVARTI POLITICORVM.

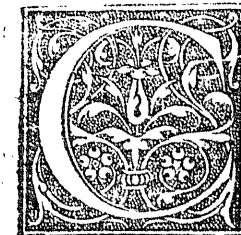

R gumētū. Hoc in quarto hęc discutiūtur: legislator, species rerūpublicarū, apta multitudo, vāframēta, partes respUBLICæ. De specieb; rerūpublicarū: quę. diuersitas. partes, & species popularis gubernatiōis. species paucorū. species optima. quid cēsupotestas. modi mixtiōis. modi tyrānidis. optima respUBLICa. De partib; respUBLICę: cōsilia, magistrat; iudicia. De legislatore: à numero 1 ad 3, quę species respUBLICæ

est: à 3 ad 7. de diuersitate: à 7 ad 10. de populari gubernatione: à 10 ad 19, & rursus numero 22. de paucorū potentia: à 19 ad 21, & rursus 23. de optimate: à 24 ad 26. de censu potestate quid: à 26 ad 33. de mixtionibus eius: à 33 ad 37. de tyrannide: à 37 ad 39. de optima respUBLICa: à 39 ad 46. de apta multitudine: à 46 ad 49. de vāframētis: à 49 ad 55. de consilijs: à 55 ad 64. de magistratibus: à 64 ad 75. de iudicijs: à 75 ad calcē libri. hinc capitū ratio.

Quod non est verum. Cap. quarto, quinto & sexto huius ostenditur verū non esse vnā solam speciem paucorū potentie, aut gubernationis popularis. **L**eges etiā simul. Leges & populares & paucorū potentie: ex sexto libro. **E**x quo patet: q̄ necessariū est differētias & numerum tenere. differētias illæ, & numerus: ex capite tertio huius habentur.

De speciebus rerūpublicarum, trāsgressionibus, censu potestate, de exquirendis à ciuili viro. **Cap. II.**

Vm vero in præcedētibus dictū sit à nobis, tres esse rerūpublicarū species rectas: regnū, optimatiū, & eā quę appellatur respUBLICa, ac tres earū trāsgressiones & labe: cū regnū in tyrānidē, optimorū autē gubernatio in paucorū potētia, respUBLICa autē in popularē statū labatur. & de optimatiū gubernatione ac regia sit dictū. nam de optima respUBLICa cōsiderare idē est: ac de illis dicere. vult eni vtraq; illarū per virtutē (cui suppetāt cætera) cōsistere. & insuper quid inter se differāt regia potestas, & optimorū gubernatio, & quādo regia gubernatio putāda sit: determinatū est prius. **R**estat nūc: vt de illa quę cōmuni nomine appellatur respUBLICa dicamus: & de ceteris gubernādī formis, vt de paucorū potentia, ac de populari statu, & de tyrannide. Patet autē harū trāsgressionū quę deterrima sit, quęve secūda. necesse est enim primę quidem ac diuinissimę trāsgressionē: esse deterrimā. regiā quoq; gubernationē necesse est aut nomē habere solū, cum non sit: aut propter magnā illius, qui regit excellentiam, esse. ex quo sit cognitū: tyrānidē deterrimā existere, ac plurimū à recta specie gubernandi abesse. secundo autē loco: paucorū potētia esse. nā optimorū gubernatio multū ab hac specie distat. maxime vero mediocrē: esse popularē statū. **F**uit & prius quidā: qui isto modo tradidit, nō tamē idē aspiciēs nobiscū. ille eni existimabat tanq̄ æquæ & bonæ omnes essent, vt paucorū potētia bona: aliarū tamē bonarū deterrimam esse popularē, improbarū vero optimā. nos autē eas quę trāsgrediūtur aberrare omnes dicim;. nec q̄ paucorū potētia melior sit altera q̄ altera recte dicitur: sed q̄ min; improba. verū de his nūc discutere omittam;. **E**st autē à nobis primo distinguēdū, quot sūt differētias rerūpublicarū: siquidē plures sūt species popularis gubernationis: ac paucorū. Deinde quę cōmunissima & optabilissima sit post optimā respUBLICā, et si qua cōtingit alia ad optimatiū naturā declinās recte cōstituta, & q̄ plurimis cōgruēs ciuitatib;: quēnā ista sit. deinde aliarū: quę à quib; expetēda. For san eni quibusdā est necessaria popularis gubernatio magis q̄ paucorū potētia: quibusdā vero hęc magis q̄ illa. deinde quēadmodū dispositū esse cōueniat illū: qui velit has gubernatiōes recipere. dico autē popularē secūdū illas species, ac rursus paucorū potētia. Tandē vero omnib; istarū cū facta fuerit breuiter mētio: conādū erit trāscurrere, quēnā corruptiōes, & quę

Tertij cap.

h. ij.

cōseruatiōes sint rerū publicarū & cōmuniter omnīū, & separatim vniūscuiusq; & per quas causas, illas suapte natura maxime euenire cōtingat.

SECUNDI CAP. COMMENTARIVS.

Refumit rectorum rerū publicarū & transgressionū species: quas capite quinto præcedētis libri posuit. & de regia republica heroica & optimatum, numeris 68. 69. 75. eiusdem & numero 77. p̄miscue de regia & optimatū. quæ ex capite quinto eiusdē: id differre cognite sunt, q̄ in hac multi virtute præditi præunt, in illa vero vnus solus emineti bonitate cōspicius. & de optimata republica: postmodū rursus numero 25. huius. ¶ In hoc libro determinaturum se pollicetur de republica (quam timocratiam & censu potestatem aliquando nominare solent) & de transgressionibus rerū publicarū: quæ sunt tyrānis, paucorum potentia, & popularis gubernatio. quarum deterrima est tyrānis: quippe quæ optimæ reipublicæ (regiæ inquam) opponatur. deinde paucorū potentia: opposita quidem optimorū gubernationi. tertium vero malitig locum tenens: popularis illa & licentiosa gubernatio, opposita reipublicæ, censuq; potestati. ¶ Socrates in illo Platonis libro, qui Politicus siue ciuilis appellatur: ita vt prius species rerū publicarū, & transgressionū digessit. nō tamē probat modū loquēdi Socratis: vt q̄ popularis legitimarum gubernationū sit deterrima, iniuarum optima. sed id perq̄ exiguum est, missūq; faciendū. ¶ Proponit quæ magis erunt exquirēda. Primū. quot differētis, species & modi sunt paucorum potentia, & popularis gubernationis: sunt enim illarū species plures. Secundū. quæ reipublica cōmunissima, & optabilissima post optimā. Tertium. aliarum rerū publicarum, ac transgressionū: quæ cuiq; communitati cōpetat. fieri enim potest: vt cuiusdam societati popularis gubernatio magis expediat, alteri vero magis cōueniat paucorum potentia. Quartum. quo pacto affecti esse debent: qui vnam quamlibet speciem popularis gubernationis, aut paucorum potentia sunt recepturi. Quintum. per quæ corrumpantur reipublicæ, & vniuersim & particulatim, & quæ maximæ sunt corruptionis earum causæ.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Socrates.
Politicus.

Regia & pri⁹ quidā: qui isto modo tradidit. Socrates in Politico isto modo diffixit. Inquit enim vni⁹ principatū in regnū & tyrānidē distribuim⁹. dominationē vero, quæ nō multis cōpetit, in specie vna quæ laudāda est, optimatū scilicet gubernationē: alterā quæ vituperāda est paucorū potentia. ad multorū administratōnē, tūc simplicem posuim⁹ popularē gubernationē denominātes. nūc rursus & hāc duplicē esse dicimus: vel vt leges seruet vel transgrediatur. & subiūgit vni⁹ igitur dominatio, bonis cōiūcta cōscriptiōib⁹, quas leges vocauim⁹: omnīū lex optima est. legū expers dura est: & subiectis, omnīū onerosissima. gubernationē vero in qua nō multi cōmunicāt: quo ad vtraq; spectat, mediā cēdere debem⁹ (quæadmodū quod paucū est: inter vniū, multāve mediū obtinet) ceterū multorū administratōnē, secūdū omnia debilē. vtpote quæ ad alias cōparata: nihil magnū siue bonū siue malū valeat. quia magistratus ad exigua redacti sunt, in multosq; diuisi. quapropter legitimarū omnīū rerū publicarū hæc deterrima est: iniuarū optima. hæc illic Socrates. ¶ De diuersitate partium ciuitatis, de prisca, & propria de rebus publicis sententia.

Vigitur sint plures rerū publicarū species: illa est causa: q̄ cuiusq; ciuitatis partes sint plures. videmus enim primo: ex domibus omnē constare ciuitatē. deinde rursus, ex hac multitudine alios esse diuites alios pauperes, alios medios. diuitūmq; & pauperum partem esse bellicā, partem imbellem. & rursus ex plebe partem agrorū cultura debitam videmus: partem mercaturæ, partem opificis ac sordidis ministerijs. nobiliū quoq; differentia sunt secundum opulentiam, & magnitudinem census. sunt enim alij equites. quod munus nemo facile supportare potest: nisi sit diues. Quapropter antiquis temporibus quæcunq; ciuitates equestri potentia excellabant: in his paucorum potentia gubernabat. equitatu autem bella contra finitimos exercebant: ceu Eretrienfes

Eretrienfes.

& Chalcidēses & Magnēsij, qui sunt sub Meandro. & aliæ plures Asiaticarū ciuitatum. præterea sunt aliæ, q̄ secundum diuitias nobilium differentia. quosdam enim genus, quosdam virtus extollit: & si quid aliud tale, ciuitatis partem esse oportet: dictū est, vbi de optimatibus tractauimus. ibi nāq; distinximus: quot ex partibus necessarijs omnis constat ciuitas. & hæc quidem partes, quandoq; concurrunt omnes ad rempublicā gubernandam: quandoq; pauciores, quandoq; plures. patet igitur q̄ necesse est plures esse respublicas inter se differentes specie. nam & ipsæ earū partes: inter se specie differunt. Res enim publica est institutio gubernationum. hanc vero distribuunt omnes: vel secundū potentiam eorum qui participes sunt, vel secundū aliquā æquabilitatē cōmunē. dico autē: veluti tenuiorū, vel opulentiorū, vel cōmunē aliquam amborū. necessarium est ergo respublicas tot esse: quot sunt institutiones circa earū supereminentias, & secundum differentias partiū. ¶ Maxime vero duæ videntur esse: quemadmodū de ventis dici solet, alios quidē esse boreales alios australes, cæteros autē ventos horum esse excessus. sic etiā respublicas duas esse: popularem scilicet & paucorum potentiam. nam optimates, speciem esse paucorum potentiam posuere: & eā quæ vocatur reipublica dixerūt esse populare. quemadmodū de ventis zephyrum quidē borealē: eurū autem australem. eodemq; modo in harmonijs: vt quidam tradunt. nam & in illis duas species posuerunt: vnam Doricam, alterā Phrygiam. cæteras omnes: vel ad Doricā, vel ad Phrygiā referri. maxime quidē igitur consueuerunt: de rebus publicis sic existimare. ¶ Sed certe melius ac verius est, vt nos diuisimus: duarū vel vnus recte cōstitutæ, ceteras transgressiones esse. & aliquas esse bene cōtēperatę harmonię, alias vero ipsius optimæ reipublicæ. ad paucorū vero potentia quæ duriores sunt ac magis violentæ. quæ vero remissæ & molles, ad popularem statū pertinere.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

Ausam diuersitatem rerū publicarum ostendit esse: diuersitatem partiū ciuitatum, siue rectæ sint siue lapsæ. sed hic præcipue de lapsis. Sūt diuites, sunt pauperes, sunt bellici, sunt imbelles, sunt agricolæ, sunt nobiles, sunt ignobiles, sunt opifices & mercatores, & id gen⁹. & quæ pars obtinet in ciuitate prævalentiōr; est: in ea ciuitate rem efficit publicam. litera clara est. & de partibus ciuitatis exactius adhuc: numero 11 huius, & 13. ¶ Pōnit priscorum sententiam de rebus publicis: qui duas præcipue, popularem & paucorum potentiam esse crediderūt, cæteras autē ad eas reduci. vt duos præcipuos ponebant ventos, ad quos reliquos reuocabant: boream videlicet & austrum. & duos canendi modos: Dorium & Phrygium. ¶ Hunc de rebus publicis opinandū modum: refutat Aristoteles: approbans modum qui capite quinto tertij, & numero 3 huius, & de rebus publicis, & de transgressionibus labibusque earū positus est. & rectorum rerū publicarū: quasdam esse bene cōspirantis, cōtēperatęq; harmonię vt eæ quæ reipublicæ & censu potestates. alias autē esse ipsius optimæ reipublicæ, ad optimūq; pertinere gubernationis statū: vt sunt regia & optimatū reipublicæ. & lapsarū, quæ duriores sunt & magis violentę, ad paucorū statū pertinere: quæ vero molliores & licetiores ad populare.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Vbi de optimatibus tractauimus. allegare videtur aliud opus eius q̄ quæ passim in manibus habeantur. verum partes ciuitatis necessariae: ex numero 11 huius, & ex operibus facile ex numero 18 septimi intelliguntur. ¶ Maxime vero duæ videntur esse: quemadmodū de ventis dici solet. duodecim esse ventos, quorū duo maximos habent effectus auster & boreas: ex libris meteoricis est cognitū. Et harmonia h. iij.

Chalcidēses
Magnēsij.
Meander.
Alia.

Nicomach⁹ Myxolydium. Hypodorym & Phrygium ex Nicomacho, Philoxeno, Cleonide & alijs
Philoxenes muscis cognoscitur. & hæc, vt hic offendantur: a præfenti cõtemplatione sunt aliena. diffici-
Cleonides. tur enim vnumquodq; proprio in loco, vel commodissime.

De populari gubernatione, partibus ciuitatis, speciebus plebis, & speciebus nobilium, & speciebus popularis gubernationis. Cap. III.

Etq; vero popularis ita simpliciter nunc ponenda est, vt
quidam ponunt: vbi multitudo dominatur. nam & in
paucorum potentijs, & vbiq; dominari maior pars præ-
ualet. etenim si essent vniuersi mille trecenti, & horum
mille essent opulenti, neq; partem gubernationis darent
trecentis illis pauperibus ingenuis ac in cæteris paribus:
nemo certe diceret hanc esse popularem. Eodemq; modo si pauci quidem
inopes in ciuitate potetiores essent q̄ multi opulenti, nec honores illis im-
partirentur: nemo vtiq; diceret hanc esse speciem, quæ appellatur paucorū
potentium. potius itaq; dicendum fuerit popularem quidem esse: cum pe-
nes ingenuos homines est gubernatio. Paucorum autē potentium cū pe-
nes opulentos. sed contingit vt alteri multi sint: alteri pauci. plariq; enim
ingenui sūt: rari vero diuites. Etenim si magistratus, honorēsq; publici se-
cundum magnitudinem distribuerentur, vt in Aethiopia quidam tradūt
fieri, vel secūdm pulchritudinem: paucorum esset gubernatio, cū parua
sit multitudo magnorum & formosorū. verūtamen non isto modo fat est
respublicas istas determinasse: sed cum plures sint partes & multitudinis
& paucorū potentium, adhuc resumendum est. vt neq; ingenui pauci exi-
stetes, plurib⁹: neq; Ionium multitudo, ingenuis dominetur. vt in Apo-
lonia, quæ est in Ionio, & in Thera. in vtraq; enim istarum vrbium hono-
res, dignitatēque erant illorum: qui nobilitate præstabant, & eorum qui
primi in eas colonias venerant, qui erant pauci: non autem diuitum, licet
Colophon. diuitum multitudine superaret populus, vt & in Colophone antiquitus.
ibi enim possidebat magna patrimoniam multitudo: anteq; bellum gererēt
Lyd. aduersus Lydos. Sed est multitudinis quædam gubernatio: quādo inge-
nui homines & inopes multi existentes gubernant rempublicam. Pauco-
rum vero potentium: quando opulenti & nobiliores pauci existentes gu-
bernant. Quia igitur plures sint rerumpublicarū species, & quibus de cau-
sis: patet. Quam ob rem vero plures sint: quàm illæ quas dictum erat,
& quænam istæ sint, & propter quid, deinceps dicemus, principio vnde
prius assumpto. Fatemur enim non vnam partem, sed plures: omnem ha-
bere ciuitatem. vt igitur si animalis vellemus species capere: primo segre-
garemus id quod necessarium sit omne animal habere, ceu quædā senso-
riorū, & quod cibum conficiat atq; receiptet, puta os & ventrē. & præterea
illas: quibus mouentur partes. Si itaq; tot species solū, harū vero differen-
tiæ essent, dico autē ceu oris genera plura, & ventris & sensoriorū, & præ-
terea earū quib⁹ mouetur, partiū: harū cõiugationis numerus necessario
efficeret plura genera animalium. nō enim fieri posset: vt idē animal haberet

plures differentias oris, sic etiam neq; aurium. itaq; quando susceptæ fue-
runt omnes cõbinationes istorū, facient species animalis: & tot quidē spe-
cies, quot coniugationes sunt partiū necessariarū. Eodem modo de dictis
rebus publicis. ciuitates enim non ex vna, sed ex multis partibus constāt:
vt sæpius dictum est. Vna quædam pars est circa alimenta multitudo:
quos agricolas dicimus. Secūda vero pars ea quæ vocatur mechanica.
hæc autem versatur circa artes: sine quibus ciuitas habitari nō potest. hæ-
rum vero artiū aliæ sunt necessariæ: aliæ ad delicias pertinent, & ad vitæ
cultum. Tertia pars est forensis multitudo: quæ circa emendū venden-
dūmq; & circa mercaturā, & nūmulariam versatur. Quarta pars. mer-
cenarij. Quinta. propulatores belli. quæ quidē pars non minus neces-
saria est ciuitati q̄ aliqua superiorum: si velint aduersus inuadētes tueri li-
bertatem. impossibile est enim vt quæ ciuitas vocari mereatur: sit natura
serua. per se enim sufficiens ciuitas. seruus autē non per se sufficiens est.
Quapropter in libris de republica, ornate quidē hoc: sed non sufficienter
dictum est à Socrate. inquit enim ex quatuor maxime necessarijs ciuitatē
constare. hos autem esse textorem, agricolam, coriarium, ædificatorem.
rursus vero adiungit, quasi illi non sufficiāt: fabrum ferrarium, & pasto-
rem necessariarum pecudum, & insuper negociatorem, & nummulariū.
& hæc omnia ciuitatem complent primam. Quasi vero ciuitas omnis
necessariorum gratia sit constituta, ac non magis gratia honesti: & quasi
æque indigeat coriarijs & agricolis. Propulatores autē belli nō primā
facit partem, anteq; aucta regione, & vicinis coactis, ad bellū deueniatur.
atq; & in quatuor illis & in quocūq; cõmunicantibus, necessarium est
esse aliquem: qui ius dicat, & decernat. Siquidē ergo animam quis ponat
animalis esse partē magis q̄ corpus: & ciuitatū magis talia ponenda sunt
esse partes, q̄ ea quæ pertinent ad necessariū vsum, propulatores belli vi-
delicet ac iustitiæ iudiciariæ exhibitores, & præterea cõsultores, quod est
ciuiliis prudentiæ opus. & hoc siue separatim existat quibusdam, siue eis-
dem: nihil refert ad hunc sermonem. nam & in armis esse, & agros colere:
sepe cotingit eisdē. Quare si & hæc & illa ponenda sunt ciuitatis esse par-
tes: manifestum est q̄ propulatores belli pars necessaria sunt ciuitatis.
Septima pars est eorum: qui magna patrimoniam habentes, reipublicæ
onera sustinent: quos opulentos vocamus. Octaua eorum qui publicā
operā exhibent. & qui in magistratibus gerendis occupati existunt. ciui-
tas enim absq; magistratibus esse nō potest. necessariū est igitur esse quos-
dam, qui magistratus gerere valeāt: & hoc munus sufferre in ciuitate, vel
perpetuo, vel ad tēpus. Reliqua vero sunt illa: de quibus ad integrū de-
terminabim⁹ quod in cõsulendo & ius cõtrouersiā habētibus reddendo,
versatur. Si igitur hæc ciuitatibus adesse oportet, rectēq; fieri & iuste: ne-
cessariū est esse aliquos, qui virtutē habeāt rerū ciuiliū. Cæteras ergo
potētias eisdē adesse posse videtur pluribus, ceu eosdē esse propulatores
belli & agricolas & artifices, & præterea cõsultores & iudicātes. arrogant
h. g. iij.

Partes ciui-
tatis.

Socrates.

quoque sibi virtutem cuncti: & multifariam se existimant idoneos ad gubernandum. verum pauperes & diuites, eisdem esse impossibile est. quapropter hæ partes præcipuæ videntur esse ciuitatis, inopes scilicet & opulenti. Et præterea ex eo quod ut plurimum alij pauci sunt, alij multi: contrarię partes inter se apparent. quare & respublicas secundum earum præualemiam constituerunt: ac duæ videntur popularis scilicet & paucorum potentia. Sed quod sint plures respublicæ, & ob hoc quas causas: dictum est prius. ¶ Quod vero & popularis ipsius species sint plures: & paucorum potentium ostendemus. Patet autem hoc ex ijs quæ dicta sunt. nam & in plebe & in nobilitate plures sunt species. plebis quidem: vna species, agricolę, alia artifices, alia negociatores, qui emendis vendendisque rebus intendunt, alia circa rem maritimam. & horum alij bellatores, alij mercatores, alij portitores, alij piscatores. multis enim in locis horum turba ingens. ut piscatores: Tarenti & Byzanti. naualis multitudo: Athenis. mercatores: in Egina & Chio. portitores: in Tenedo. insuper manuales & paruas facultates habentes: qui ociosi esse non possunt. præterea qui non ex utroque parte ciue sunt orti, liberi tamen homines: & si qua huiusmodi plebeiorum hominum species altera. ¶ Nobilitatis vero: diuitiæ, gen⁹, virtus disciplina, & his similia: quæ dicuntur secundum eandem differentiam. ¶ Popularis igitur prima species dicitur maxime secundum æqualitatem. vult enim lex huiusmodi popularitatis, pares esse diuites & pauperes, nec alteros plus posse, alteros minus, sed utrosque esse æquales. siquidem maxime libertas est in populari statu: ut putant quidam. & æqualitas certe fuerit maxime simili modo omnibus republica participantibus. cum vero populus sit multitudo, & id obtineat quod pluribus videatur: necesse est ut hæc sit popularis gubernatio. vna igitur species popularis hæc est. ¶ Alia vero species: ut magistratus honorisque in republica secundum censum patrimoniorum, & eum quidem paruum, tribuantur, ita ut qui tanta possidet, habilis sit ad honores reipublicæ suscipiendos. qui vero non possidet: inhabilis sit. ¶ Alia species popularis est: ut omnibus omnino ciuibus habitas sit, modo sint obnoxij: dominetur autem lex. ¶ Alia species popularis est: ut omnes omnino habiles sint ad magistratus gerendos: modo sint ciues, & dominetur lex. ¶ Alia species, eodemque modo: nisi quod non lex dominatur, sed multitudo. Hoc autem fit: quando populi decreta præualem legibus. ¶ Accidit vero istud ob quosdam, qui populum ducunt. nam in ijs rebus publicis in quibus dominatur lex: non sit aliquis qui populum ducat, sed optimi ciuium rempublicam gubernant. at ubi leges non dominantur: ibi ductores populi oriuntur. solus enim populus regit, compositus vnus ex pluribus. multitudo enim dominandi auctoritatem habet: non ut singuli, sed ut omnes. Homerus autem cum dicit, non esse bonum ut plures regant: vtrum de hac dicit, vel de alia cum plures gubernant ut singuli, incertum est. talis ergo populus utpote absolutam potestatem habens: dominari solus querit, nec ulli legi subesse, efficiturque dominator. quare assentatores eius: in pretio habentur.

Huius
7

Tarentum.
Byzantium.
Athenæ.
Egina.
Chius.
Tenedus.

Species popularis gubernationis.

Homerus.

17 ¶ Et est huiusmodi populus: in gubernatione sua tyranno persimilis. idem nempe mores: & utrobique meliores deprimuntur. & decreta huius populi: perinde sunt, ut tyranni præcepta. & ductores, suaforisque huiusmodi populi: sunt velut adulescentes illi, qui circa tyrannos versantur. & maxime utrisque apud utrosque potentia est: adulescentibus inquam penes tyrannum, ac ductoribus suaforibusque populi apud ipsum populum. Hi actores sunt ut decretum populi leges infringant: & ad populum cuncta referunt. contingit autem illos fieri potentes: ex eo quia populus dominatur omnium, ipsi vero voluntati populi. nam fides a populo eis adhibetur. Præterea qui de magistratibus conqueruntur: aiunt ad iudicia populi, negocia referri oportere: populus autem audit gratanter eorum prouocationes. quare per hunc modum magistratus dissoluuntur omnes. ¶ Merito igitur reprehendere videntur: qui dicunt huiusmodi popularem esse potentiam, non autem reipublicæ speciem. ubi enim leges dominari non præualem: non est respublica. nam lex dominari omnibus debet: de singularibus autem magistratus & respublica iudicare. quare si est popularis potentia vna specierum reipublicæ: clarum est quod talis gubernatio, in qua decretis populi cuncta efficiuntur: non est proprie popularis potentia. nullum enim populi decretum: recipit esse vniuersale. De popularis igitur speciebus: in hunc modum determinatum sit.

Q V A R T I C A P. C O M M E N T A R I V S.

10 **R**efutat diffinitionem popularis gubernationis, ita simplicem & nudam: ut nonnulli eam ponunt, resumens pene vniuersa quæ capite quinto tertij, dixit. quædam etiam specialiora ad illius intelligentiam adducens. ut de Æthiopiis: qui a corporum elegantia & pulchritudine, magistratus dispensabant. de Apolloniatis, Theracensibus, & Colophonis: quæ in litera satis constat. ex quibus liqui de diffinitiones illæ ita nude traditæ atque intellectæ: inualidæ monstrarentur. ¶ Vult plures esse modos & species rerumpublicarum speciatim, quæ iam expressæ sunt: & causæ cognoscuntur ex enumeratione partium ciuitatis, a quarum vnaquaque sumi potest species vna gubernandi. & partes ciuitatis annumerat. Vna est: agricolæ, qui circa alimeta versantur. Secunda: opifices, qui versantur circa artes, aut necessarias, aut ad delicias aut voluptates, aut ad ornatum pertinentes. Tertia: cauponaria, vendentium ementiumque, mercatoria, & nummularia. Quarta: mercenarij. Quinta: propulsores belli. Sexta: ij qui ius dicunt, atque discernunt. Septima: opulenti & diuites, qui onera reipublicæ sustinere valent. Octaua: publicis magistratibus fungentes. Nona: ij de quibus alio in loco exactius, consultores & ius in cotrouersijs assignantes. Interim notat Socratem in diuisione partium ciuitatis: quæ a Platone ponitur in libris de republica. ¶ Primas partes ciuitatis esse inquit opulentos & inopes: & quæ maxime inter se contrariæ videtur, quod nunquam contingat eisdem simul esse opulentos & inopes, quod ut plurimum hi multi sint, illi vero pauci, quod ubi opulenti præualem rem statuant publicam, ubi vero inopes & illi quoque sibi gubernandi facultatem arrogant. Sed aliæ partes coincidere possunt: ut contingit eisdem esse, & agricolas & artifices & belli propulsores, insuper & consultores & cotrouersiarum iudices & magistratum gerentes. nam cuncti sibi virtutem arrogat: & multipharia se idoneos ad reipublicæ gubernationem existimant. ¶ Species plebis noue enumerat: ex quibus cætera facile intelligetur, si quæ sint. circa terram: agricolas, opifices, & negociatores qui vendendis emendisque rebus intendunt. circa mare: nauales bellatores, ut Athenis. mercatores: ut in Egina & Chio. piscatores: ut Tarenti, & Byzanti. portitores: ut in Tenedo. insuper manuoperarij paruas facultates habentes. & liberi, qui tamen non ex utroque parte ciue sunt orti, & si qua huiusmodi plebeiorum hominum est species. ¶ Tægit quatuor nobiliu species. nobiles ob insignes diuitias. nobiles genere. virtute. disciplina. ¶ Subiugit popularis gubernationis species quinque. Prima est secundum æqualitatem: ubi & pauperes & diuites

h.v.

2 tes, æquam habent gubernandi potestatem. Secunda. in qua magistratus & honores secundum censum & quidem exiguum dispensantur, lege posita, ut qui tantula possidet sit habilis
3 ad magistratus adipiscendos, qui vero non, inhabilis esto. Tertia: in qua omnes omnino ciues
4 indispicendorum honorum habiles sunt, modo cõperiatur idonei, sed lex dominatur. Quarta:
5 in qua omnes omnino ciues ad gerendos magistratus habiles habentur, at lex dominatur.
Quinta: in qua omnes omnino ad magistratum functiones sunt indifferetes, verum nõ lex
sed multitudo dominatur. Hac enim in specie: decreta populi plus possunt q̄ leges. ¶ **Ostē-** 16
dit in hac quinta specie oriri quosdã populi ductores (quos demagogos quidem Græci dicunt) qui benevolentia & fauore populum quò volunt ducunt, populo assentantes. in quarta & tertia specie, nunquã oritur hæc pestis: neq; in duabus alijs, modo sinant leges dominari. litera dilucida. ¶ **Assimilat** in quinque, populũ quintæ & deterrimæ gubernationis popularis, tyranno. primo: quia & populo huic, & tyranno: idem sunt mores. secundo: q̄ decreta huius populi: sunt ut tyrãni præcepta. tertio: quod tyrãno sunt adulescentes: id sunt apud huiusmodi populum, populi ductores, atque suafores. quarto: q̄ adulescentes maxime possunt apud tyrannũ: & hic quoq; populi ductores apud populũ. quinto: insuper cũ accusantur magistratus, populi ductores aiunt ad populũ referri debere: ut & omnes accusationes, volunt adulescentes deferri ad tyrãnos, sicq; omnes dissoluntur atq; pereunt magistratus. ¶ **Dam-** 17
nat hanc quintam speciem gubernationis popularis. neq; dignũ censet: ut ei vilo modo rei publicæ nomen tribuatur. q̄ in ea neq; lex neq; magistratus auctoritatem vllam habeant: sine quibus respublica esse non posse definita est. litera conspicua est.

ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVVM.

Ex Socrate
vir popularis.

DE quibus ad integrum determinabimus. cap. vndecimo & duodecimo huius: vbi de cõsilijs, magistratibus, & iudicijs. ¶ **Et** est huiusmodi populus: in gubernatione sua, tyranno persimilis. de viro populari huius speciei: Socrates in octauo de republica. Quãdo inquit iuuenis, nutritus ruditer & aride nimium, fucorum mel gustat, adheretq; ardentibus, vehementibusq; & callidis animalibus, potentibus omniformes & varias voluptates vndiq; cõparare: hinc oriri existima mutationẽ, qua ex paucorum potentia quæ in eo est, trãsit in popularẽ, propter inficitiam paternæ educationis. qui externas cupiditates & nõ necessarias: non reprimat increpãdo, coarguẽdo vehementer, ne paucorum conditio, populari statũ cedat. verũ neglecta iuuenilis animi cultura: multæ vehementesq; sunt cupiditates, trahuntq; ad cõsuetudinẽ. ac dum clam serpũt: magnũ excrescunt in numerũ. & tandẽ iuuenilis animi arcem occupãt, præsentientes vacuã esse doctrinarũ, honestorũq; officiorum, verarũq; rationũ: quæ in priorum hominũ mētibus, optimi omnium custodes, seruatoresq; extãt. succeduntq; falsæ, superbæ, petulãtesq; rationes & opiniones in earum locum: neq; præsidium admittũt, neq; priuatorum senum monitus excipiunt. & pudorẽ, fatuitatem appellãtes: turpiter in exilium pellunt. & temperantiã nominãtes ignauã, reprobantesq; eiiciunt. modestiã quoq; in moribus, & in sumptibus moderatiõẽ: tanq̄ rufficitatẽ, & illiberalitatẽ penitus detestãtur & fugãt. cum multis futilibusq; cupiditatibus viuẽtes: petulantia, ingenuam educationẽ nominãt. licentiã: libertatẽ. prodigalitã: magnificentiã. impudentiã: fortitudinem. illas extollunt, illisq; applaudũt: sicq; trãsit iuuenis ex insita necessarii cupiditatũ affectione, in resolutã non necessariarũ voluptatum licentiã, illarum gratia erogãs pecunias, laborãs, exercitiãq; suscipiens. in dies ita viuẽs: ut incidẽtibus, præsentibusq; cupiditatibus semper obsequatur, dũ alias ebrietati modulationibusq; indulget, alias aquæ potu contẽtus est, & inedia. interdũ gymnasticẽ studijs se exercet: nõnunq̄ remissiore animo torpet. quãdoq; philosophiã studiũ attingit. sæpe etiã se ad rempublicã cõfert, proditq; in medium: quicquid obtulit fors, & dicẽs & faciẽs. si quandoq; milites admiratur: ad eos fertur. sin mercatores: ad hos aduẽtat. neq; ordine vilo, aut necessitate, vitam suam dirigit: sed hanc viuendi licentiã, iocundam & liberalem, & beatã vitam appellãs, assidue colit. ¶ **Et** de ciuitate populari. Talis popularis ciuitas: in qua neq; cogaris magistratibus fungi, etiã si ad id sufficias, neq; parere si nolis, neq; bellum gerere alijs bellum gerẽtibus, neq; pacem agere agẽtibus alijs, nisi id placeat. si qua lex imperare vetet, & sentẽtias ferre: nihilominus & imperes, & sentẽtias feras in iudicio, si tibi visum fuerit: morte & exilio dãnati nihilominus vrbem incolãt, & prodeant in mediũ & persæpe (quasi nemo videat: aut curet) instar heroum quorũdam per vrbem incedãt. indulgentia maxima: & sine vlla obseruatione nihil curans, ex quibus studijs se quis ad ciuilia cõferat, sed honorãs, quisquis ametur à vulgo. in qua nunq̄ vir præclarus euadet: nisi statim a pueritia honestis studijs nutriatur, & illa frequẽter exercent, altõq; præditus sit animo. Cæterum cum popularis ciuitas sitiẽs libertatẽ,

Ex Socrate
Ciuitas popularis.

malos pincernas præsidẽtes nascitur, & ea licẽtiosa libertate profusus q̄ decet sese ingurgitans debachatur: principes causans, tanquã rigidiores & tyrãnicos punit, nisi mites admodũ sint, plurimũq; cõcedãt licentiã: & eos qui principibus parent tanq̄ seruales sint, & nullius pretij homines, obiurgat. principes autem subditis pares: & subditos pares principibus, priuatim & publice laudat, & honorat. haud secus ac in domo: vbi pater filio fiat similis, & filius patri sit par, neq; vereatur, neq; metuat parentes, ut sit maxime liber. & inquilus ciui, & inquilino ciuis æquetur, peregrinusq; similiter. & ea in vrbe præceptor discipulos timet, eisq; blanditur: discipuli præceptores spernunt, & similiter pedagogos. & summatim iuniores senioribus se similes præstãt: verbisq; & operibus aduersantur. seniores autẽ, iuniorum gerunt vices. tanq̄ scurræ facetijs eos delectant: ne seueri, imperiosiq; videãtur. vulgi libertas extrema. empta mancipia: nihilominus libera sunt, q̄ emptores. maxima mulieribus erga viros, & viris erga mulieres æqualitas, libertasq;: & bestia quæ hac in ciuitate sub hominibus nutriuntur: quàm alibi liberiores sunt. nam & catellæ (ut habet prouerbiũ) perinde ac dominae sunt: & equi & asini tanta per vias libertate cõsuecunt, ut in obuium quẽq; impetũ faciant, nisi ceserit. cæterãq; omnia: summa aguntur licẽtia. omnes leges tam scriptas, quàm non scriptas: spernunt, ne quis illis dominetur. Hæc Socrates.

De speciebus paucorum potẽtiæ, & permixtis gubernationibus. Ca. v.

PAucorum vero gubernationis species vna est, in qua census habentes ad gubernationẽ reipublicæ recipiuntur: tantum quidem ut tenues homines ad eum peruenire nõ possint, is vero qui tanta possidet, habilis sit ad rempublicam gerendam. ¶ **Alia** species est: cum à paruo cõsu est fungendi magistratus habilitas: atq; cum eligunt ipsi, eos qui defunt. si igitur ex omnibus hoc faciant: videtur hoc potius esse optimatum. sin vero ex definitis quibusdã: paucorum potẽtiã. ¶ **Alia** species est: cũ pro patre succedit filius. ¶ **Quarta** species: cũ hoc fit quod modo diximus & lex non dominatur, sed id illi qui regunt. ¶ **Et** hæc est correspondens in paucorum gubernatione: ut est tyrãnus in monarchia, & ut est in populari statu vltima illa species de qua diximus. & vocãt huiusmodi speciem paucorum potẽtiã. gubernationis igitur paucorum hæc species sunt. ¶ **Nec** latere debet nos: quod multis locis accidit rempublicam quæ secundũ leges non sit popularis: consuetudine tamen & viuendi modo populariter gubernari. similiter autem econuerso apud alios contingit rempublicã secundũ leges magis esse popularem: moribus tamen et viuendi modo ad paucorum gubernationẽ magis pertinere. Contingit hoc autem maxime post mutationes rerumpublicarum. non enim statim mutantur: sed contenti sunt ab initio homines parua accessione potẽtiæ. Quare leges manent vti prius erant: prævalent tamen qui rempublicam mutauerunt.

Species
paucorum
potẽtiæ.

QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

PAucorum potẽtiæ: species quatuor affert. ¶ **Prima** est: in qua solum à magno censu ad administrationẽ reipublicæ admittuntur, ad quem quidem tenues homines, nequaquã attingere valent. ¶ **Secunda**: in qua à paruo quidem censu, sed ex determinatis quibusdã, ad subeundos magistratus habiles iudicantur atque idonei. ¶ **Tertia**: cum in magistratu pro patre succedit filius. & in his tribus lex dominatur. ¶ **Quarta** species: cum similiter ut in aliquo superiorum modorum magistratus ineunt, verũ lex non dominatur, sed is qui administrãdi gubernationẽ accipiunt. ¶ **Hæc** quartã speciem paucorum potẽtiæ: correspondere dicit tyranno in principatu vnus, & populo quintæ & vltimæ speciei. quare gubernationũ paucorum potẽtiæ determinata est: & quæ

iam reipublicæ nomine sit indigna. De cōfufis & permixtis gubernationibus. cur aliquando contingat mixta & confufa gubernatio popularis, item & paucorum potentia, ostendit. confufam & permixtā appello gubernationē popularem: cum leges paucorū potentia habent aut alterius gubernationis, attamen populariter gubernāt. identidē permixtā paucorum potentia: cum leges habēt populares aut alterius reipublicæ, oligarchice tamen & (vt sic dixerim) paucipotēter viuunt. id accidit: propter mutationes rerū publicarū. vt cum paucorum potentia tranfit in popularem gubernationem: aut popularis gubernatio in paucorum potentiam. non enim ilico mutantur leges: sed contenti sunt ab initio homines, parua accessione gubernationis. quare leges manent vt prius erant. praualent tamen: qui priorem reipublicæ statum demutauerunt.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Ex Socrate
vir paucorum
potentia.

Hæc est correspondens. Ex Socrate: vir paucorum potentia. Similis (inquit) huius reipublicæ vir est ei: qui patrem ambitiosum habuit, sed qui in rempublicam tanq̄ in scopulum offenderit, subito ex culmine dignitatis prolapsus. siue post belli expeditionē, siue post alterius magistratus maximi dignitatem: in iudicium ab infidiatoribus trahitur, a calūniatoribus circūuentus eijcitur, deprimitur, spolatur. hæc autem intuitus filius atq; perpeffus: amisso patrimonio, propter formidinē cōfestim ex animi throno ambitionē illam, animositatēq; deijcit, & humilior propter paupertatē factus, sese ad quæstum cōuertit. & angusto admodum animo: aride nimium, & parce vitens, seq; vexans in opere, pecunias congregat. & in ea animi sede: auarum, & lucri cupidū collocat affectum, eumq; magnum in se regem efficit, ornāmētisq; regijs exornat, coronis, balteis, fibulis, simbrijs, ense Persico, rationalem vim, & animositatis ardorē humi hinc & illinc subiiciēs, & in seruitutē redigens, illam nihil aliud inquirere & cōsiderare permittēs, quā vn̄ de ex paucioribus pecunijs plurimæ congregentur. hunc vero nihil aliud mirari & colere q̄ diuitias, atq; diuites: & si quid aliud ad id cōferat. Ex Socrate vir & ciuitas. Pecunias multifacit maximēq; honorat, parciōr est, & ad lucrum anxior. solas necessarias cupiditates explet: cæteris vero sumptibus nequaq̄ indulget, sed alias appetitiones tanquā superuacaneas cohibet. aridior itaq; & squallidior viuūt: vndiq; summa parcimonia rem familiārē augens, coaceruando intentus thesauro. neq; disciplinæ applicuit animū. non enim cæcum sibi ducem proposuisset. cupiditates habet fucis persimiles: partim mendicas, partim maleficas. maleficas enim cernes ad orphanorum tutelas, & si quid tale: in quo licentiā plurimam ad iniuriā, nanciscitur. in cōmercijs prauas cupiditates si cohibet: id vi, necessitate, ac metu fit, circa reliquam substantiam contremiscens, non ratione illas mansuefaciens. in alienis erogandis fucis similis. seditione intestina nequaquam cārens. non vn̄: sed duplex. & reliqua quæ subiungit Socrates.

Ex Socrate
vir paucorum
potentia & ciuitas.

De speciebus popularis & paucorū potentia, & causis earū. Cap. VI.

Aliter species
popularis
gubernationis
& causæ.

Quod autem tot sint popularis & paucorum gubernationis species: ex dictis patet. necesse est enim aut omnes partes populi (quas supra enumerauimus) reipublicæ gubernationem habere, aut quasdā habere, quasdā non habere. cū igitur & agricolæ & mediocria possidentes, rempublicam gubernāt: secundum leges est gubernatio. vitium enim ex opera sua quærere habent: nec ociosi esse possunt. quare legem agnoscentes: solūmodo ad necessarias contiones populum conuocāt. alijs autem recipi ad rempublicā licet: cum tanta possidebunt, quāta determinat lex. omnino enim non licere omnibus: paucorū potentia est. otiosi autē eum qui non redditus habeat: impossibile. Hæc igitur his de causis: vna est species popularis gubernationis. Altera vero species est ob adhibitā electionem. nam omnibus licet republica participare, qui prohibiti non sunt per genus, potentibus tamen in otio esse. quapropter in huiusmodi quidem populari administratione leges praualent, & gubernāt: quia redditus non est. Tertia species est omnibus omnino licere rem-

Huius 1
16
Huius
15

publicam gerere, qui liberi sint: non tamen licere ob supradictā causam. quare necessariū est in hac quoq; legem dominari. Quarta vero species est illa: quæ postremis tēporibus in ciuitatibus esse cœpit. maioribus enim multo factis ciuitatibus q̄ ab initio fuerant, & redditibus facultatibusq; abundantibus: participāt omnes reipublicæ propter multitudinis superabundantiā. versanturq; in republica gubernāda (ex eo quia possunt otiosi esse) etiam inopes, mercedem capientes. maximēq; huiusmodi multitudo otiosa est. non enim cura rei familiaris propria, eos impedit: quæ diuites ita occupat, vt sæpe a cōtionibus absint, & a iudicijs. ex quo fit: vt multitudo pauperū dominetur in hac republica, non autem leges. Species igitur popularis gubernationis tot ac tales sunt, ob necessitates supradictas.

Paucorum autem gubernationis prima species est: quando plures habent patrimonia: sed non admodum ampla. faciunt enim potestatem participandi ei: qui tanta possidet. & propter multitudinē eorum qui ad rempublicam recipiuntur, necesse est non homines, sed legē dominari. quanto enim magis distant ab vn̄ius principatu, neq; tam amplas habēt facultates, vt eas negligendo otiosi valeāt, neq; ita exiguas vt a ciuitate victum quærant: necesse est vt legem velint dominari, non autē ipsos. Quæ si pauciores sint qui patrimonia possident, siquidem plura q̄ prius: secūda species fit gubernationis paucorum. magis enim potētes: plus habendi se dignos putant. quapropter ipsi sumunt ex alijs: qui ad rempublicā se conferunt. propterea quod nondū ita robusti sunt, vt absq; lege gubernari possint: legem huiusmodi posuere. Quod si eō deueniant, vt ipsi pauciores numero, maiores facultates habeant: tertia fit gubernationis paucorū accessio. ipsi enim per se magistratus & imperia retinent, secundū legem iubentem: vt parentū defunctorum loco, filij succedant. Quod si magis etiā subnixi sint opibus & amicis: prope est talis potentia ad vn̄ius gubernationem, & dominantur homines, non autem lex. & est hæc quarta species gubernationis paucorum: correspondens vltimæ speciei popularis.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

Species quatuor popularis gubernationis, aliter q̄ quinq; illas capite quarto numero 15 digerit: & rationem reddit. tres tamen hic positæ: coincidunt cū quatuor primis illic positis. & quarta hic: cum quinta quæ illic est posita. Primam dicit fieri: cum agricolæ, artifices & id genus, & mediocria possidentes, non valentes otium agere, rempublicā gubernant. nam gubernant secundum leges. & populum ad summopere necessarias (secundū q̄ leges cōtinent) contiones conuocant. non enim licet illis ferari & otiosi. & ab eo censu quē lex diffinit: ad rempublicā admittunt. alioqui si nō ex omnibus admitterēt: paucorū potentia, nō popularis gubernationis id esset. Secunda species: ob adiectam electionē, in qua videlicet omnes qui ex genere ciuium sunt, ad magistratus sunt eligibiles, dum modo vitā in otio degere possint, neq; emolumentum ex gubernatione statuunt. iccirco in hac populari gubernatione: leges praualent & gubernāt. quia ex gubernatione: redditus nō prouenit. Tertia species est: cū omnibus omnino licet rempublicam gerere qui liberi sunt, nō tamen iccirco liceat eos in otio viuere: & in hac oportet legē dominari. Quarta: in qua multitudine praualēte, administrationis functionem participāt plebei mercedem capientes, & in hac multitudo pauperum dominatur & non leges. & hæc species: postremis tēporibus cœpit in ciuitatibus. nā ciuitatibus multo maioribus factis q̄ ab initio fuerāt, & auctis facultatibus: participāt omnes administratione

gubernationis ciuitatis, ob multitudinis incrementū etiam inopes, quia mercedē ex administracione capientes, otiosi viuere possunt. ¶ Digerit etiam hic paulo aliter quatuor paucorum potentiae species, q̄ numero 19. ¶ Prima species est: cū non pauci facultates possident, sed non admodum amplas, fit q̄ potestas gubernationē assumendi à tantula facultate. & in hac specie: necesse est legem non homines dominari, ob multitudinē eorum qui ad rempublicam admittuntur. ¶ Secunda: cum pauciores sunt qui facultates habēt, & quidē ampliores quā primī. qui quia per se rempublicā administrare non sufficiunt, ius tamen eligendū ex alijs qui pariter ad rempublicā moderandā recipiantur sibi vendicant, & hanc pariter legem vt ad eos spectet electio eorum qui ex alijs ad gubernationē assumentur, quod nondū validi satis & potentes, & sine lege gubernarēt. ¶ Tertia species: cum his adhuc pauciores sunt, & ampliores facultates habentes, qui magistratus & imperia sibi solis vendicāt, succeduntq; filij magistratibus, parentum loco, secundum legem quam tulerunt, vt filij defunctorum, parentum loco succedant. ¶ Quarta species: cum magis adhuc quā nouissimi opibus subnixi sunt & amicitijs, ita vt prope talis potētia ad vnius potentatū, monarchiamq; accedat, & dominantur homines nō lex. & hæc quarta species: paucorum potentiae correspondet vltimæ, & deterrimæ speciei gubernationis popularis.

ANNO TATIONES AD CAP. SEXTVM.

Quod autem tot sint popularis. Quatuor species popularis gubernationis hoc in capite positæ: cum quinque illis coincidunt, quæ numero 15 sunt adductæ. nam tres primæ hic positæ coincidunt cum quatuor primis, illis positis: & quarta cū quinta. ita & quatuor paucorum potentiae hic: cum quatuor cap. quinto positis.

De diuisione Platonis, & speciebus optimatum. Cap. VII.

Sunt insuper alia duo genera rerumpublicarū, præter eas in quibus aut multitudo, aut pauci gubernant: quarum alterā aiunt omnes speciem esse vnā ex quatuor. dicunt autem eas quatuor, monarchiam, paucorum gubernationem, popularem, & quartā quam vocant optimatē. est & quinta: quam cōmuni nomine omnium appellant. rem enim publicam vocant. sed quia non sæpe fit, latet numerare volentes: & ita suscipiunt, quasi sint quatuor solum. vt Plato in libris de republica dicit. ¶ Optimatē igitur recte se habet appellare illam. de qua tractauimus in primis sermonibus. quæ enim ab optimis viris simpliciter per virtutem est gubernatio reipublicæ, & non ad suppositionē quandam bonis viris: eam solam iustum est optimatē appellari. in sola enim ista simpliciter idem est vir bonus & ciuis. In alijs autem boni sunt ad suam gubernandī speciem. ¶ Sunt tamen quædam: quæ differentiam habent à paucorum gubernatione (& appellantur optimates) & ab ea quæ vocatur reipublica: vbi non solum respectu diuitiarū, sed etiam respectu virtutis, ad gubernationem reipublicæ sumuntur. hæc reipublica differt ab vtriusq; & naturā optimatis sapere videtur. nā & in his ciuitatibus quæ non faciunt publicæ curam virtutis: sunt tamen quidā præstationes, qui vidētur esse boni & æqui viri. ¶ Vbi ergo reipublica respicit ad diuitias, & ad virtutē, & ad populum vt est apud Carthagenenses: ea naturā optimatē sapere videtur. & vbi ad duo illorum solum: vt Lacedæmoniorū ad virtutē & ad populum. & est hæc mixtura popularis ac virtutis. optimatum igitur præter illam primā optimam reipublicæ gubernandī formam: hæc duæ species sunt. ¶ Et tertia: quæcunq; illius quæ appellatur reipublica, inclinant ad paucorum gubernationem.

Plato.

Tertij
29

Species optimatum.

Carthagenes.
Lacedæmonij.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

Vomodo Plato, reipublicas in quinque species digere in libro de republica, hic ostendit Aristoteles: scilicet in monarchiam quæ est tyrānis, & in paucorum potentiam, popularem gubernationem, optimatē, & reipublicā. sed vt inquit Plato: hæc quæ reipublica vocatur latet numerare volentes. iccirco solū quatuor esse putant. ¶ Quatuor affert aristocratæ optimatisq; reipublicæ species: dicens id recte se habere, si vocemus optimatē reipublicā primāmq; eius speciem, eam de qua superioribus sermonibus fecit mentionem numero scilicet 29 tertij, & alijs quibusdam locis. nam reuera eam solam reipublicā, quæ absolute ac simpliciter ab optimis viris secundum virtutē gubernatur: æquum est optimatē appellare, non autem quæ à bonis viris ex suppositione quadam, atq; adiectione. vt à bonis aut optimis ad popularem gubernationem: aut optimis ad paucorum potentatū. nec ab re quidem. quia in sola optimatē reipublica: idem est vir absolute bonus, & bonus ciuis, in alijs autem boni ex suppositione ad suæ scilicet gubernationis speciem. ¶ Secunda: in qua diuitiarū & virtutis habito respectu, ad magistratus assumuntur. hoc differens à paucorum potentia: quod non solum diuitias respicit. ¶ Tertia: in qua ad tria aut duo respicitur, diuitias scilicet virtutē & populum, vt in Carthagine, aut virtutem & populum vt Lacedæmone. volunt enim populariter viuere: sed illic præsidēs habere diuites & bonos, hic autem bonos. ¶ Quarta est: quæ provenit ab ea quæ reipublica appellatur, quotiescunq; ad paucorum potentiam inclinatur. & hæc infima & vltima optimatum est: & minus eo nomine digna.

ANNO TATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

Otimatē igitur recte sic habet appellare illā: de qua tractauimus, in primis sermonibus. Scilicet tertio huius numero 29.

De censu potestate, de legibus bonis, finibus optimatis, popularis, & paucorum potentiae. Cap. VIII.

Reliquum est: vt de ea quæ appellatur reipublica dicamus, & de tyrannide. ordinauimus autem sic: cū prius ordinatæ non essent, neq; hæc transgressio, neq; illæ (de quibus modo diximus) optimates: quia reuera omnes aberrant à rectissima gubernandī forma: post modum cum ijs numerantur quæ sunt harum transgressiones & labes, vt in superioribus circa principium diximus. merito autem postremo loco tyrānidem referuauimus: propterea quod ista minime omnium est reipublica. nostra vero materia est de republica tractare: qua igitur de causa sic ordinauimus: dictum est. ¶ Nunc autem est à nobis de illa quæ cōmuni nomine appellatur reipublica: ostendendum. nā clarius eius vis apparebit: post determinationē eorum, quæ ad paucorum gubernationē, & ad popularem spectabant: est enim reipublica (vt simpliciter dicamus) mixtura paucorum gubernationis ac popularis. ¶ Consueuerūt autem eas quæ inclinant ad popularem, vocare reipublica: eas vero quæ ad paucorum gubernationem, vocare optimates. ex eo quia opulentioribus: doctrina atq; nobilitas magis adesse cōsueuerūt. præterea qui diuitias habent: ea videntur habere, propter quæ ceteri iniurias faciunt: vnde & honestos & bonos & nobiles, istos appellant. cum ergo optimatum gubernatio velit excellentiam tribuere optimis ciuibus, & paucorum gubernationem esse dicant ex bonis & honestis magis: videtur impossibile ciuitatē nō bene legibus institui, quæ ab optimis moderatur, & non ab improbis, eodemq; modo quæ leges non habeat bonas, gubernari ab optimatibus. ¶ Habere autē leges bonas: non id est si recte sint positæ, nec eis pareat

Huius
3

tur. itaq; vna recta legum institutio putanda est: legibus parè re. altera, vt eæ rectæ sint leges positæ, quibus parè re oportet (fieri enim potest: vt pareant ciues male positæ legibus) id autè dupliciter accidit. aut enim optimis quantū contingit ipsis, aut simpliciter optimis. ¶ Videtur autè optimatum esse: maxime honores tribuere secundū virtutem. finis enim optimatum: virtus. paucorum vero gubernationis: diuitiæ. popularis autem: libertas. Quod autem pluribus videtur: cōmune est omnium. nā & in paucorum, & in multitudinis gubernatione, & in optimorum, quod videtur maiori partī eorum, qui in republica versantur: id obtinet. in plarisq; igitur ciuitatibus: hæc species gubernandī respublica vocatur. sola enim mixtio coniecturā facit opulentorum & inopum, diuitiarum & libertatis. Ferè enim apud plurimos illi qui diuitijs pollent: bonorum & honestorum locum obtinere videntur. ¶ Cum vero tria sint, quæ circa æqualitatem reipublicæ contendant, libertas, diuitiæ, virtus (nam quartum illud quæ appellatur nobilitas: duobus consequens est. nobilitas enim est anti- quæ diuitiæ & virtus) manifestum est: quia duorum mixtura diuitum & pauperum est respublica appellanda, trium vero, optimatum gubernatio maxime aliarum, præter illam veram & primam. ¶ Quod igitur alia sint respublicæ præter monarchiam id est vnius principatum, & popula- rem & paucorum potentium: dictum est. & quales istæ, & in quo differant inter se, & optimatum gubernatio, & alia species quæ ad optimates decli- nant, & quo modo non longe distant inter se: manifestum.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

Repone post assignatas populares gubernationes, paucorum potētia, & opti- matis reipublicæ species: de ea quæ solet appellari respublica determinare, & vltimo loco de tyrannidē. & sic ipse ordinauit: cū prius ordinatæ non essent neq; tyrannis, neq; species optimatis de quibus paulo supra, secunda scilicet tertia, & quarta. & causam cur has optimatis species post populares & paucorū species ordinauit: subdit. quia illæ labuntur à rectissima republica. iccirco nihil mirum videri debet: si deinceps eas enumerauerit cum popularibus & paucorum gubernationibus, quæ re- rumpublicarum sunt transgressiones atq; labe: vt capite secundo huius dictum est. sed vlti- mum tyrannidē referuat determinationis locum: quia minime sibi reipublicæ nomen vendi- cat. hic autem de hisce quæ quoquo pacto reipublicæ nomen sibi asciscunt: præcipuus ser- mo. & hic de nūcupata republica discutere locus esse videtur: cuius cognitio ex cognitione gubernationum popularis potestatis, atq; paucorum potētia agnoscitur. & cur hunc sta- tuerit ordinem: ratio dilucida esse potest. ¶ Quid sit respublica, quam & censu potestatem nonnunq; dicere solent, ostendit: mixturā, & æquabile quoddam contemperamentū esse pau- corum gubernationis ac popularis. ¶ Quid alij etiam senserunt aperit: vocari etiam respu- blicas huiusmodi mixturas, tametsi aliquanto plus inflectantur & deuergant ad popularem gubernationem, non prorsus & ad vnguem seruata illa æquabilitate. at si aliquanto amplius deuergant ad paucorum potētia: illas vocari optimates respublicas. quia censent diuitias propter quas cæteri iniurias afferre solent: bonos, iustos, & nobiles efficere. sicq; eos qui di- uitijs habent: appellant. atq; iccirco fieri non posse: vt ea ciuitas bonis non instituat legi- bus, vt pote quæ ab optimis & minime improbis (vt eorum fert opinio) gubernatur. & con- tra fieri non posse: vt ciuitas ab optimis gubernetur, quæ leges non habeat bonas. ¶ Osten- dit Aristoteles: quid sit ciuitatem leges habere bonas, & ad id duo requiri. Primum vt legi- bus pareatur. secundum: vt bene positæ sint. itaque leges habere bonas: est habere leges re- cte beneq; positas, & illis parere. & leges bonas habere: bifariam dici. aut bonas ex suppositio- ne: vt qua cuidam dato reipublicæ statui optimæ sint, aut simpliciter bonas: vt quæ sim-

30 pliciter sint optimæ. ¶ Declarat insuper: quā alij vocēt rempublicā, eā scilicet mixturā quæ optimata, paucorū potētia, & populo resultat, in qua hæc tria quodā modo equare cōten- dunt libertatē (inquam) diuitias, & virtutē. quartū: nequaquā appellant nobilitatē, quæ diuitias & virtutē comitatur. est enim nobilitas antiquæ & diuitiæ & virtus. nam optimatū maxime est honores tribuere secundū virtutem, paucorum secundū diuitias: populariū autē secundū libertatē. est enim optimatū finis: virtus. paucorū potētia: diuitiæ. popularis autē: libertas. quare cum distribuuntur ab æqualitate virtutis, æqualitate census, & æqualitate libertatis: id omnibus cōmune esse videtur, & reipublicæ. nā in quaq; specie quod plurib; videtur: cōmu- ne est in ea gubernandī specie omnib;. vt in paucorū gubernatione: quod plurib; eorū vide- tur. & in populi gubernatione: similiter. & similiter in optimorū gubernatione. quare & ho- rum triū mixtura: quod plurib; eorū videtur: cōmune omnib; erit. eritq; mixturæ equalitas: 31 respublica. ¶ Sententiā suā adducit eandē quam & numero 27: rempublicā proprie vocari mixturā duorū, diuitū in quā & pauperū. cū vero tres, studiosi, diuites & pauperes mixtio- nis æquabilitatem recipiunt: hanc gubernationis speciem esse optimatum. & maximā quide- m inter species optimatum: excepta illa vera & prima, ceu ex numero 25 cognoscitur. 32 ¶ Epilogum superiorū facit: qui statim cognitus est. vbi monarchiā pro tyrannidē secundū subiectam materiā sumpsit. dicitur tamen & regnū & tyrānis monarchia, vniūsq; principa- tus. sed hæc lapsus, & omnium deterrim; principat; illud vero legitim; atq; omnium optim;.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

27 Est enim vt simpliciter dicamus. Simpliciter: typo, & rudi Mineruo.

¶ De commixtione, & modis commixtionis reipublicæ. Cap. IX.

33 **V**omodo autem fiat præter populare & paucorū po- tentiā illa quæ appellatur respublica, & quonam pacto constituenda sit: deinceps dicemus. & simul appa- rebit: quibus diffiniant populare & paucorū guberna- tionē. sumenda est enim horū distinctio. postea ex his: ab vtraq; tanq; regulam sumentes componere oportet.

34 ¶ Sunt autē modi tres cōpositionis ac mixturæ, aut enim ambo sumēda quorum vtraq; leges ponūt. ceu circa iudicia. in paucorū enim potētia: diuitibus pœnā constituunt, nisi iudicando assint, pauperibus vero mer- cedem nullam. in popularibus autem: pauperibus mercedem, diuitibus autem pœnā nullam. cōmune ac mediū istorum ambo hæc. quare & ci- uile. mixtū est enim ex ambobus. vnus igitur modus hic est cōbinatio- nis. ¶ Alius autem: mediū capere eorum quæ ab vtriusq; iubentur. ceu concionarij. hi quidē à nullo censu vel exiguo penitus: illi vero à magno censu. cōmune certe neutrum: sed mediū vtriusq; census. ¶ Tertius vero ex vtrarūq; institutis: hæc quidē ex populari lege, illa vero ex paucorum gubernatione. dico autē tale. vt videtur populare quidē, magistratus for- tiri: paucorū autē gubernationis eligere. & populare nō ex censu tribue- re: paucorū autē ex censu. optimatū igitur ac ciuile ab vtraq; vtrunq; acci- pere. ex paucorū quidē gubernatione electiuos facere magistratus: ex po- 35 pulari autē sumere non per censum. modus igitur admiscēdi talis. ¶ Be- ne autē admiscuisse popularem & paucorū gubernationē finis est: quādo eadē respublica dici potest popularis & paucorū gubernatio. manifestum enim hoc accidere dicētib; eas bene esse cōmixtas. accidit hoc etiā medio. nā apparet in eo vtrūq; extremorū. quod cōtingit Lacedæmoniorū reipu- blicæ. sūt enim permulti, qui aggrediuntur dicere eā esse populare: ppterea quæ populariter cōplura in illa sunt constituta. ceu primū circa educationē

Primus modus mixtionis.

Secundus.

Tertius.

puerorū. pari enim modo diuitū filij educātur & pauperū. & eodem eru-
 diūtur modo, quo modo valeāt pauperū filij erudiri. similiterq; in sequē-
 ti ætate. & cum viri facti sunt eodē modo. in nullo enim magis cōspicius
 diues: q̄ pauper. cibi quoq; ijdē vtrūq; in comestationib⁹. vestitu etiā tali
 diuites vtūtur: qualē & pauperū quiuis habere potest. præterea: duorum
 maximorū magistratuum, alterum eligit populus, alterū gerit. senatores
 enim eligit: ephoriā autē gerit. Alij vero dicūt esse illam paucorū guber-
 nationē. quoniā multa habeat quæ paucorū potentiā afferant. ceu omnes
 dignitates per electionē cōferri: per sortē verō nullā. & insuper apud pau-
 cos potestatem esse necādi, & in exiliū pellendī: ac cætera huiusmodi per
 multa. ¶ Oportet enim in republica bene temperata vtrūq; videri inesse, 36
 & neutrum: & conseruari per seipsam, non aliunde, & per ipsam non per
 alios multos extraneos, qui velint. nam & prauæ reipublicæ hoc potest
 cōtingere: sed nec velle quidem gubernationē alteram quoquomodo par-
 tium ciuitatis omnino. Quēadmodum igitur oporteat rempublicam cō-
 stituere, & similiter illas, quæ appellantur optimates: dictum nunc est.

NONI CAP. COMMENTARIUS.

Vscipit hic monstrandū: quonā pacto ea quæ respublica appellatur, cōstitua-
 tur, cōtempereturq; ex paucorū potentia & populari, alia tamen species & à
 paucorū potentia & à populari. qua in re declaranda: simul patebit, quibus le-
 gibus definiant, determinentq; paucorū potentia & popularē gubernationē.
 nam quo pacto hæc leges inter se distinguātur: videndum erit. & subinde illas
 (quasi regulā quandā) ab harū gubernationū vtraq; sumentes: cōponere atq; commiscere.

- ¶ Tres ad huius rei intelligentiā: ostendit cōpositionis, cōmixtionis q; modos. Primus est:
 miscendo, cōponendōq; ambo illa, quæ vtraq; respublica lege statuit. ceu paucorum poten-
 tia: circa iudicia lege statuit, diuitibus damnum nisi prætorijs assint, pauperibus vero mer-
 cedem nullam. popularis vero potentia: pauperibus mercedē statuit, diuitibus autem dam-
 num nullum. commune autem ac mediū, ambo hæc. diuitibus (inquam) nisi assint dam-
 num, pauperibus autem si assint merces nulla. mixtum enim id & temperatum. quare & reipublicæ. 34
- ¶ Secundus commixtionis modus est: sumendo mediū eorum quæ in vtraq; republica
 iubentur. ceu circa cōtionē: popularis gubernatio statuit, à nullo censu, vel perexiguo esse
 contionandi facultatem. paucorum vero potentia: illam statuit à magno censu. commune
 autem, temperatū ac æquatum, neutrum horum, sed mediū vtriusq; à mediocri scilicet
 censu ad contionem admitti, eiusq; fieri participem, & hoc censu potestatis, atq; reipublicæ.
- ¶ Tertius mixtionis & temperaturæ modus: sumendo quædam ex vtriusq; reipublicæ in-
 stitutis, quædam vero missa faciendo. vt popularis gubernatio statuit magistratus sortitio-
 ne creati, & à nullo censu: paucorum vero potentia, magistratus electione nō sorte desumi,
 & ex censu. temperatum autem, & reipublicæ, & optimatum est: si ab vtraq; hæc desumā-
 tur vtraq; videlicet ex paucorum gubernatione magistratus electione fieri, ex populari au-
 tem non per censum, cætera autem missa sunt. & hic tertius est compositionis, admixtio-
 nis q; modus. ¶ Q uando mixtio popularis & paucorum gubernationis ad finem vsq; atq; 35
 complementum deducta fuerit: cum videlicet eadem nunc paucorum potentia esse vide-
 tur, nunc popularis, nunc neutra. ceu si fuscum nigro conferas: album apparet. si conferas
 albo: apparet nigrum. si vtriq; profecto apparet neutrum. id enim medijs, mixti q; natura.
 declarat de republica Lacedæmoniorum: quæ in multis videtur temperata. & litera se sta-
 tim captu peruiam monstrat. ¶ Q uomodo in republica bene temperata, oporteat vtrūq; 36
 extremū videri & neutrum, iam licuit: sed adiungit de conseruatione eius, oportere per se
 ipsam & non aliunde, per proprios ciues & non extraneos etiam si id velint, eam conserua-
 tum iri. sic enim prauæ reipublicæ, vt paucorū potentia: exterorū præsidio cōseruatur. neq;
 velle vllā alterā gubernationē quoquopacto, ex alijs partibus ac speciebus reipublicæ.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

34 ¶ Sunt autē modi tres. Ex subiecta figura: cōmixtionis modi, cōtēperationis q; patefcunt.

Primus modus vtrūq; sumptis.

Lex paucorum	diuitibus nisi prætorijs assint: damnum. pauperibus si assint: merces nulla.
Lex popularis.	pauperibus si assint: merces. diuitibus si absint: damnum nullum.
Leges rei	diuitibus nisi assint: damnum: pauperibus si assint: merces.
publicæ.	diuitibus si assint: damnum nullum: pauperibus si absint: merces nulla.

Secundus modus sumendo mediū.

Lex paucorum.	Magistratum à magno censu sumendum.
Lex popularis.	Magistratum à paruo.
Lex reipublicæ.	Magistratum à medio censu sumendum.

Tertius modus quædam sumendo & quædam non.

Lex paucorum.	Magistratus omnes electione & censu.
Lex popularis.	Magistratus omnes sorte, à nullo censu.
Lex reipublicæ.	Magistratus desumendos electione, à nullo censu.

¶ De tyrannide & modis tyrannidis.

Cap. X.

37

Estat nunc: vt de tyrannide dicamus. non q̄ multis ver-
 bis indigeat: sed vt habeat in hoc tractatu locum suum,
 quandoquidem hanc quoq; posuimus partē esse aliquā
 publicæ gubernationis. ¶ De regno igitur determina-
 uimus in superioribus libris. vbi tractatum est à nobis
 de eo quod maxime regnum dicitur: nunquid regis gu-
 bernatio utilis foret ciuitatibus, an inutilis, & quam oportet constituere,
 & vnde constituere oportet, & quomodo. Tyrannidis vero species duas
 ibidem distinximus: propterea q̄ earum potentia quodāmodo alteratur
 ad regiam gubernationem, ex eo quia ambæ potestates istę sunt secundū
 leges. nam & apud barbarorum quosdam eliguntur aliqui ad gubernā-
 dum soli, cum absoluta omnimodāq; potestate. Et olim apud vetustos
 Græcos, eodem modo quidam eligebantur, qui soli gubernarent: quos
 vocabant Elymnetas. Habent vero hæc inter se differentias quasdā. erant
 enim regię: ex eo quia secundum leges, & ex eo quia volentibus impera-
 bant. tyrānice autē: ex eo quia pro suo arbitrio dominationē exercebant.
 ¶ Tertia autē species tyrannidis quæ maxime proprie videtur id nomē
 habere: opposita est regię potestati absolute. hæc necesse est tyrannidem,
 vnus principatum esse: qui nullis subiaceat legibus, & dominetur æqua-
 liū, & meliorū omniū, ad propriā vtilitatē, non ad vtilitatē subditorum.
 quapropter inuolūtaria est. nullus enim liber: sponte sufferat huiusmodi
 seruitutē. Species igitur tyrānidis: ppter dictas causas, tot, atq; tales sūt.

Tertij 58

Species ty-
rannidis.

Græci.

Elymnetæ.

DECIMI CAP. COMMENTARIUS.

37

De tyrannide suscipit hoc in loco determinationē. nam & in tertio libro & ca-
 pite secundo huius ipsa posita est publica quædam gubernatio, sed labes &
 trāsgressio regni quod quidē legitima respublica est. ¶ Ad memoriā ferme re-
 uocat: quę numero 68 & 69 tertij huius determinauit, tres modos tyrānidis
 ponēs. ¶ Primus modus atq; prima species est: ea quæ numero 68 tertij po-
 sita est secunda regni species, quā & barbaricam appellat. ¶ Secundus modus est tertia illic

1. ij.

3 posita regni species: quam Athenienses esymnetiam appellat. Tertius modus est, ac tertia species, quæ & maxime proprie tyrannidis nomen sibi vindicat: cum vnus principatur, nullis subditis legibus, dominaturq; æqualium & meliorum quorūlibet, ad propriam & nō ad subditorū vtilitatē. & hæc: regis potestati illi absolutæ, atq; optimæ opposita est. & hæc dominatur non volentibus. nemo enim: sponte sufferret huiusmodi seruitutem.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMUM.

Ex Socrate
Tyrannis.

38 Tertia autem species tyrannidis. Socrates hanc tyrannidis pestem: ex extrema populari licentia (quæ posita est in vltima annotatione capituli quarti) nasci putat. Inquit enim: ex hac, tyrannis nascitur. nam excessus omnis: penitus in contrariū verti consuevit, in temporibus, in arboribus, in animalibus, & rebus publicis maxime. nimia autē libertas: maxime seruituti contraria. quare non ab re: non ex alia republica q̄ populari tyrannis exurgit, extrema videlicet ex libertate, grauissima, acerrimāque seruitus, hoc pacto. nam ocioiorum & prodigiorum hominū genus: partim fortius & virilius est, partim ignauius. quos homines, fucus comparauimus: illos fucus aculeos habentibus, hos vero carentibus aculeis. qui in quacunq; ciuitate fuerint: eam turbant, quemadmodū pituita aut bilis corpus. quos oportet bonū legum latorem, non minus q̄ solertem apum cultorem: eminus præcauere. primū ne orientur in ciuitate: ac si orientur, vt cum ipsi fauis excidantur. In populari itaq; ciuitate vnū genus hoc innascitur, longe acrius q̄ in paucorū potentia: propter nimiam licentiam. nam ferme id genus in populari gubernatione præfident: & quod in eo acerrimū, & dicit & agit. alius autem iuxta: tribunalia inherēs: susurrat, nec tolerat si quis alia dixerit. secundū genus viuūt: ex omnibus quæstum agentibus, quorum qui natura modestissimi sunt, vt plurimū ditissimi efficiuntur. hinc mellis copia, & vberior, & facilius fucus exprimitur: sicutq; diuites, fucorū herba. tertium genus. populus quocunq; ipsi sua dūtaxat curant: nec se alienis implicāt, haud multum pecuniosi. genus hoc principalissimū in ciuitate: dum congregatur. neq; quidem id vult: nisi particeps mellis efficiatur, estq; semper particeps. quia qui præfident: expoliantes diuites, dispertientēsq; populo, sibi possunt plurimū vsurpare. at qui spoliantur: coguntur repugnare pro viribus, in populū dicentes, atq; agentes, innouandarū rerum ab alijs occasione suscepta, etsi id nō cuperent. & populo insidiantes: ad paucorū imperiū animū intendunt, euaduntq; paucorum potentia: studiosi, non id vltro cupientes. sed hoc illis malum ingerit: fucus eos stimulans, ac pungens, hinc accusationes, litigia, contentionesq; mutua oriuntur. quam ob rem, populus consuevit vnum aliquem sui defensorē creare, eumq; nutrire: & vti magnum efficiat confouere. & ex hac quoq; radice tutoria: tyrannus pullulat. & vt habet fabula: q̄ circa templum Lycei Iouis, quisquis humana viscera, cum aliarū victimarū incisa visceribus gustauerit: lupum effici. sic ille cuius imperio vulgus obtemperat: cognato non abstinēt à sanguine. sed falsis, cōfictisq; criminibus: in iudiciū illos pertrahit a quibus timet, & iniusta se cæde cruentat, virorum vitam extinguens, gustansq; impura lingua & ore polluto, generis proximi sanguinē. ac nō nullos expellit: enecat alios, æs alienum caufatus, rerum possessiones, partitionēsq; agrorū. quare necesse est huiusmodi hominem: ab inimicis interfici, aut tyrannidē exercere, lupūq; ex homine fieri, aduersus opulentos homines seditiosum, cui periculum ab inimicorum vi imminet. hinc custodes aliquos corporis, vt auxiliator populū saluus sit: solēt à plebe requirere. dat plebs illi metuere: sibi vero ipsi nimis confidens. vir vero pecuniosus ob pecunias plebi hostis (iuxta oraculum Cræso datum) ad Hermum lapidosum fluuium, aufugit: nihil moratus, neq; timidus dici veritus. quisquis vero comprehēsus fuerit: vltimo afficitur supplicio. At populū defensor ille magnus: haudquaquā magnifice se gerit. principio quidē omnes salutat arridens, quibuscūq; obuius fuerit: & nomen tyranni recusat. pollicetur multa, & priuatim & publice: ære liberat alieno, agrorūq; distribuit. populūq; & familiaribus suis, ac deniq; omnibus mansuetus ac mitis esse simulat. at cum primū externos hostes partim sibi conciliauit, partim extinxit: rebus iam pacatis, ilico (quo populus, duce semper egeat) bellū aliquod excitare nititur. vt qui sub eo sunt (plurimis exhausti sumptibus) ad quotidianū victū cōverti cogantur, minūsq; aduersus tyrannū insidias meditētur. quinetiā si quos agnouerit, liberali ingenio præditos, talesq; vt eius imperiū recusaturi videantur: hostibus obijcit. his de causis necesse est, tyrannū, semper noua bella mouere: nullūmq; relinquere, vel amicorū, vel hostiū, qui alicuius momenti sit. ac acute illū inspicere: quis fortis, quis magnanimus, quis prudens aut diues sit, vt seu velit, seu nolit, his inimicus futurus sit, eisq; insidiatur, quousq; ciuitatem purgauerit. contrariū eorū (quæ medici) faciens. siquidē medici, à corpore quod deterrimū est, abstergunt: quod vero optimū est, relinquunt. ea astrictus necessi-

Ex Socrate
vir tyrannus

Ironia.
Cresus.
Hermus.

tatis lege: vt cum plurimis improbis vitā agat, à quib⁹ etiā odio habeatur, vel omnino nō viuat. nam quo infensiores habet. ciues, dū hæc agit: pluribus & fidelioribus satellitibus indiget. illi vltro aduolabūt vndiq; multa mercede pellecti, fuci quidā externis & varijs ex gentibus cōsuetes: alēq; hunc præclarū exercitū suum, variū semper ac diuersum. imprimis si quæ sunt sacræ opes in ciuitate: illas diripiens, cōsumēsq; quousq; illa sufficient quæ vendūtur, dū leuiores exigit à plebe tributa. q̄ si opes istæ defecerint: ex paternis aletur & ipse, & collegæ ipsius, contubernalēsq; & scorta. populusq; qui tyrannū genuit: ipsum, amicōsq; eius nutriet. q̄ si populus succenseat, dicatq; haud æquū esse, vt adultus filius à patre amplius nutriatur, sed cōtra pater à filio, neq; ad hoc eū creasse, vt postq̄ adoleuisset, seruis ei⁹ ministrasset, nutriens ipsum, ipsius seruos, & alios omnes vndiq; cōsuetes, eius astipulatores, velitq; tunc illū è ciuitate vt pater filium è domo, vna cū debachantiū turba depellere: sentiet tunc demū populus, qualis ipse, & quali bestia delectatus sit, generarit atq; educarit. nam audebit tyrannus, patri vim inferre: & si nō obtēperet, verberare. arma auferet: nihil etiā parricidū timens. atq; vt fertur, populus, seruitutis liberorū hominū fugiens fumū: in flammam dominationis seruorū incidit, locōq; ingentis illius & importunæ libertatis, durissimā & acerbissimā seruitutē subiens. hæc Socrates. & hæc proprie videtur tyrannus.

De optima republica, partibus ciuitatis, mediocritate, excessu
atque defectu. Cap. XI.

39

Væ vero sit optima respublica, & quæ vita optima plurimis ciuitatibus & plurimis hominibus: neq; per virtutem iudicāt quæ supra vulgus emergat, neq; per doctrinam quæ ingenio indiget & adiumentis externis, neq; per gubernationē quæ ad votum fiat. sed vitam eā probant, quam plurimi consequi possint: & gubernationem eam, quā plurimæ ciuitates valeant recipere. nam quas vocāt optimates de quibus modo diximus: partim exterius cadunt plurimis ciuitatibus, partim appropinquant illi, quæ respublica vocatur. quam ob rem de ambabus tanq̄ vna sit: dicendum est. Iudiciū autē de omnibus istis ex eisdem principijs est. si enim probe dictum fuit in Ethicis vitā beatam esse secundū virtutē nō impeditam, virtutem autem ipsam esse mediocritatē: necesse est mediā esse vitā optimā eius (quam singuli adipisci valeant) mediocritatis. & easdem definitiones necesse est esse circa ciuitatis virtutē & vitium, & rempublicā. est enim respublica, vita quædam ciuitatis. In cunctis autē ciuitatibus: partes sunt tres. nam alij diuitijs excellunt admodū, alij paupertate nimia deprimuntur, alij sunt inter hos medijs. cū igitur confessi simus mediocritatē, & mediū esse optimū: palam q̄ bonorum fortunæ mediocris possessio, est optima omnium existimanda. hæc enim facillima est ad obediendū rationi. At vero si modū excedunt in alterutrā partē (ceu si fortuna, si viribus, si nobilitate generis, si diuitijs: vel his contrarijs, ceu si paupertate nimia, si ingenti imbecillitate, si ignominia multa) difficile est vt rationi obediant. fiunt enim istorum alij quidem contumeliosi & delinquentes magis in rebus magnis. alij occulte prauis: & in rebus exiguis fraudatores. iniuriæ vero inferuntur quandoq; per cōtumentiam, quandoq; per dolum. insuper hi minime circa gubernationem reipublicæ afficiuntur: minimēq; consulunt. hæc autē vtraq; damnosa sunt ciuitatibus. præterea qui bonis fortunæ superabundant, ceu opibus, diuitijs, amicis, & alijs huiusmodi: nec imperium cuiusq; pati volunt, neq; sciunt.

& hoc statim: domi, eorū natis existit. propter delicias enim ne in scholis quidem præceptoribus obedire consueuerunt. qui autē horū sunt in indigentia nimia constituti: deiecto nimium animo, vilesque existunt. Ex quo fit vt hi magistratū gerere nesciant, sed ad parendū seruiliter sint apti. illi vero imperari sibi nullo modo patiantur: sed ipsi alijs tanquam domini, volunt imperare. efficitur ergo seruorū & dominorum ciuitas, non liberorum: & aliorū inuidientium, aliorū spernentium: quod plurimum abest ab amicitia & ciuili societate. nam societas amicabile quiddam est. cum inimicis enim: ne in via quidem communicare homines volunt. ¶ Vult quidem ciuitas ex paribus ac similibus esse quantum fieri potest maxime. hoc autē maxime existit medijs. quare necessario fit: vt huiusmodi ciuitas optime gubernetur, ex quibus dicimus natura constare ciuitatē. ¶ Conseruantur quoque in ciuitatibus isti maxime cæterorū ciuiū. neque enim aliena concupiscunt: vt faciūt pauperes. neque eorum bona cupiūt ab alijs: vt diuitiū a pauperibus. & quia neque insidiantur alijs, neque alij ipsis: sine periculo degūt. quapropter bene optauit Phocylides mediocribus optima multa. mediocris esse volens in ciuitate. ¶ Patet igitur: quod ciuili societas optima est, quæ per mediocres fit. easque ciuitates recipere, vt bene gubernentur: in quibus mediocres plurimi sunt, ac plus possunt maxime quidem ambabus. quod si non: at saltem altera parte. hæc enim addita, momentum facit: & prohibet contrarios excessus fieri. ¶ Quapropter valde optandū est: vt ij qui in republica versantur: facultates habeant mediocres, & sufficientes. nam vbi alij nimis multa possident, alij nihil: vel plebs infima insurgit, vel paucorū potētia illa extrema, vel tyrannus propter vtrūque excessum. ex populari enim statu nimium puerili, & ex paucorū potentia: ad tyrannidē deuenitur. ex mediocribus autē ac prope paribus: multo minus. cuius rei causam postea, vbi de mutationibus tractabitur: dicemus. ¶ Quod autē media sit optima: manifestum est. Sola enim seditionibus caret. vbi enim permultū est mediocre: minimū seditiones & discordiæ ciuiū ignascuntur: magnæque ciuitates ob hanc ipsam causam minus seditionibus subiacent: quia in his multa est mediocriū hominū multitudo. paruas autē ciuitates facile est in duas partes diuidi omnes, ita vt nihil medium relinquantur: & ferè cuncti vel inopes sunt vel opulenti. ¶ Populares quoque gubernationes tutiores sunt & diuturniores, quam paucorum potētie propter medios. Plures enim sunt: & magis honoris participant in populari gubernatione quam in paucorū. nam quādo sine his multitudo inops plus potest: male res se habent ac cito pereūt. ¶ Signū vero huius putandū est: quod qui optime leges cōdiderūt: ex mediocribus ciuibus fuere. nam & Solon huiusmodi fuit, vt apparet ex eius carminibus: & Lycurgus (non enim erat rex) & Charōdas, & ferè plurimi aliorū. ¶ Patet autē ex his: & propter quid plurima respublica, aut populares sunt, aut paucorū gubernationes. propter id enim quod frequēter in his, pauci sunt medijs: semper qui præualēt (siue hi sunt qui facultates habent siue plebs: quia mediū transcēdūt) per seipsos gu-

bernationē agūt. itaque aut multitudo populū, surgit: aut paucorū potētia. ¶ Præterea, ex eo quia seditiones fiunt & pugna inter multitudinem & opulentos: quibuscūque vincere contingit, hi neque cōmunem amplius habent rempublicam neque æqualem. sed quasi victoriæ præmiū reportāt, rempublicam obtinere: & alteri popularem statum, alteri paucorum potētiam faciunt. ¶ Præterea qui principatum Græciæ habuerunt: hi ad propriam respicientes rempublicam: aut popularem statum in ciuitatibus constituerunt, aut paucorū gubernationē, non ad ciuitatum illarū commoda respicientes, sed ad sua. quare per istas causas effectū est: vt vel nunquam mediocriū illa gubernatio extiterit: vel admodum raro, & apud paucos. vnus enim vir cōsensit solus ex ijs qui antiquit̄ in principatu fuere: hūc gubernandi modū constituere. iamque in ciuitatibus consuetudo obtinuit, non velle æquale: sed aut imperare quærere, aut victos obedire. ¶ Quæ igitur optima sit respublica, & quam ob causam: ex his patet. De alijs autē rebus publicis cum plures populares & plures paucorum gubernationes esse dixerimus: quæ prima ponenda sit, & quæ secunda, & quæ hoc pacto deinceps potior sit, aut deterior: determinata optima, non erit difficile inueniri. necesse est enim esse meliorem: quæ proxime huic accedit. deteriores vero quæ plurimum distat a medio: nisi ad suppositionem quis iudicet. Dico autē ad suppositionem: quia sæpenumero alia reipublicæ forma eligibiliore existente, nihil vetat aliam quibusdam magis vtilem esse.

VNDECIMI CAP. COMMENTARIUS.

39 Vid de optima republica sentiāt aliqui. optimā eam vitā, optimāque rempublicam censent: eā quam plurimi consequi possint, quamque plurimè recipere valeant ciuitates. neque per virtutem. neque per virtutem, eam vitā iudicant, quæ supra vulgus affurgat: neque per doctrinam quæ naturæ dexteritate & adminiculis fortunæ æget. neque eam optimā putant: quæ maxime esset optanda. nam quas vocant optimates, de quibus iam diximus: quædam deficiūt, extraque cadūt plurimis ciuitatibus, quædam vero inclinant ad eam quæ vocatur respublica. quare de ambabus: vt de vna, eademque sentiunt. ¶ Propriam affert determinationem: nos scilicet ex eisdem elementis atque principijs iudicare posse, quæ respublica sit optima, & quæ vita sit optima ciuitatibus. nam si probe dictum fuit in Ethicis, vitam beatā esse secundū virtutē non impeditam, sed cui cætera & corporis & extranea suppetāt bona, & virtutem ipsam mediocritatem esse: necesse profecto fuerit optimā vitam esse mediocrem, sed hac quidem mediocritate quam singuli quisque adipisci valeant, & metas terminosque eisdem, virtutis & vitij ciuitatis atque reipublice esse. nam 40 respublica: quædam vita est ciuitatis. ¶ Diducit ciuitatē in partes tres: supremam, infimā, mediā. & mediocritatem: vt in animi bonis, ita & in cæteris commendat. vt in forma, viribus, nobilitate generis, diuitijs, amicis, delitijs, & huiusmodi reliquis. primo nam hæc virtutibus comparandis sunt accommodatiora. excessus: fastum, superbiā, cōtemptumque & paritatis impatientiam pariunt. defectus vero: ad fraudes, nequitias, iniurias, inuidentiāque & inimicitias impellunt, & deiectos cōplusculos, seruilēque reddunt, & ad magistratus gerēdos ineptos. ¶ Secūdo. quia ciuitas: maxime ex æqualibus ac similibus (quoad fieri potest) esse vult. id autē maxime fit: si omnia mediocria assint. quare necesse est: vt huiusmodi ciuitas optime gubernetur. vtpote quæ ex ijs est: ex quibus asserimus secundū naturam constare oportere ciuitatē. ¶ Tertio. huiusce reipublicæ ciues: maxime omnium cōseruātur. nam aliena non concupiscunt, vt pauperes: neque eorum bona appetūt ab alijs, ceu solent diuitum bona a pauperibus. & quia neque alijs molitur insidias, neque alij ipsis: in tuto vitā transigūt. 42 quare non ab re videtur optasse Phocylides mediocribus optima multa. ¶ Ex ijs quæ dicta sunt, infert ciuile societatem eam esse optimā, quæ ex mediocribus coalita est. proxime autē huic & secundo loco: eas ciuitates probe gubernari, in quibus plurimi sunt mediocres, i. iij

& plus possunt maxime quidē ambabus alijs partibus. quod si fieri nequit: saltē altera parte. nam alterutri adiecti parti, preualebunt: & lapsus contrarios prohibebunt fieri. ¶ Infert etiam valde esse optandū: vt ij qui in republica versantur, facultates habeant mediocres & quæ illis sufficiant. alioqui respublica: aut in paucorū potentiā, aut populares licentias, aut tyrannides, propter vtrūq; excessum aut facultatū aut inopiā, misere detruditur. ex mediocribus: id perraro accidit. & causam huiusce se diciturū pollicetur: quod & quinto huius facturus est. ¶ Pauloante rempublicā ex mediocribus optimā esse, ex antecedentibus collegit: hic autē idem ex subsequentibus rursus ostendit. primo quia sola vel maxime hæc mediocriū respublica. seditionibus vacat: nam vbi est permultū mediocre: ibi minimū seditiones & discordias ciuium ignasce necesse est. & hanc quoq; ob causam: magnæ ciuitates minus seditionibus quatūtur. quia in his complures sunt mediocres. at paruæ ciuitates: facile duas in partes dirimūtur, ita vt nihil mediocre relinquatur. nā ferme cuncti vel inopes sunt, vel opulenti. ¶ Secundo. quia populares gubernationes tutiores & diuturniores sunt, q̄ paucorum potentiæ, propter mediocres. nam & plures, sunt & plures honorum sūt participēs in popularibus gubernationib⁹ q̄ in paucorum potentijs. quia cum absq; mediocribus inualuerit inopum multitudo: male res geruntur: atq; dispereūt. tutissima igitur & diuturnissima mediocriū respublica. quare & optima. ¶ Tertio. q̄ mediocriū respublica optima sit: id indiciū esse potest. quia qui optimā leges condidit: ex mediocribus ciuib⁹ fuit: re. nam & Solon huiusmodi fuit vt apparet suis ex carminibus. & Lycurgus. nō enim erat rex. & Charondas. & ferme q̄ plurimi aliorum. ¶ Tres causæ: cur plurimæ ciuitatum gubernationes, populares sint, aut paucorum potentiæ. Prima est: ob mediocriū hominū paucitatem. Secunda: ob seditiones & pugnas inter opulentos & multitudinem: quibus qui vincunt rempublicam statuunt, quasi victoriæ præmiū. ¶ Tertia. quia respublicæ principatū tenuerunt remq; publicam administrarūt ad eam quæ eis cordi rempublicam respicientes, non ad ciuitatum commoda sed sua: aut popularem statum, aut paucorū potentiam induxerunt. ceu olim in Græcia comperitur factitatum. litera dilucida. ¶ Inter species popularis gubernationis, & species paucorū potentiæ: quo quæq; loco habeatur, vt aut potior aut deterior dicatur, vult statim esse cognoscibile ex accessu aut abcessu ad mediocriū respublica, quæ iam optima cognita est. nam quanto illi accedet: tanto illo in genere potior. & quanto abcedet: tanto quoq; deterior. potior dico aut deterior in illo genere simpliciter, nō quoad suppositionem. nam ex suppositione: nihil prohibet deteriozem gubernationem alia simpliciter meliore, eligibiliorēq; respublica, quibusdam esse vtiliorem, meliorēmq;.

ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

SI enim probe dictum fuit in Ethicis. cap. decimo primi Ethicorum: vbi virtuti, 40
sufficientes fortunas adiūgit, ne impediatur homo à virtutis operatione. vt certe citharæodus, cui desit cithara pulsare nō potest, harmoniāmq; suscitare: neq; cui instrumenta defunt ad agendum, vitam actiuam administrare, & secundū virtutē operari. At virtutem mediocritatem esse: cap. 20, & 21 secundi eorūdem moralium sufficenter est monstratū. & quæ optima vita, & quæ optima ciuitas si qua esset: ex libris Ethicorum facilis adipiscitur intelligentia. quibus quidem haud prius intellectis: neq; ij quoq; libri intelligantur, necesse est. ¶ Nam & Solon huiusmodi fuit: vt apparet ex eius carminib⁹. Solon carmine scripsit: cuius initium legum ponit Plutarchus fuisse. 43

Solon.
Plutarchus

Legibus his oro primum rex Iuppiter affit:

Fortunāmq; ferat felix nomēq; secundet.

Et multa alia ex eius carminibus inserit in eius vita. ex qua cognoscitur mediocris fuisse, & æquationem adamasse. & in senio philosophia oblectatum fuisse: ipse se scribit.

¶ Quantāq; sat fuerat populo, permilla potestas:

Nec detractus enim nec datus vllus honor.

Ast qui diuitijs magnis, opib⁹q; superbi:

His æquum præter, munera nulla dedi.

Sed valida amborum muniui pectora parma:

Vinceret vt neutrum, vincere nēve tulī.

Consului populo, studiōq; & legibus aptis.

Dum propero ad senium discere multa iuor.

Gratāq; sunt nobis, venerisq; & dulcia Bacchi

Quæq; viris mulsæ munera læta ferunt.

Hæc de carminibus Solonis: authore Plutarcho.

De multitudīne popularitatis apta, & de fallaci & fucaria diuitū bonitate. Cap. XII.

46

Væ autem respublica, quibus, & qualis qualibus conferat: post dictas cōsequens est tractare. sed capiendum est prius vniuersaliter de cunctis. oportet enim partem illam ciuitatis quæ rempublicam, stare vult: potentior rem esse, q̄ illa pars, quæ non vult rempublicā manere. est autem omnis ciuitas ex quali & quāto. dico autem quale: ceu libertatē, diuitias, disciplinā, nobilitatē. quātum vero: ceu multitudinem excedentē. fieri autem potest, vt quale existat vni ciuitatis partī, earum quidem partiū, ex quibus coalescit ciuitas, alteri vero quantū, ceu maiorem esse numerū ignobilium q̄ nobiliū, & pauperum q̄ diuitū: neq; tamen tantū superare quantitate quantū superare qualitate. propter hoc: ad inuicē conferenda sunt. Vbi ergo superat pauperū multitudo eam quam diximus proportionē: hic suapte natura popularis gubernatio exoritur, ac species singulæ popularis status, secundū multitudinis exuperatiam. ceu si agriculturalū multitudo plus possit: prima species. si multitudo mechanicorum ac mercenariorū: vltima species. & sic de alijs: quæ sunt harum mediæ. Vbi autē ea pars in qua sunt opulenti & nobiles, magis superat qualitate, q̄ deficiat quātitate: hic paucorum potētia, gubernatioq; exoritur, ac eodē modo singulæ species secundū exuperatiam istiusmodi hominū. ¶ Debet autem qui legē ponit in republica: semper ad medios respicere. siue enim ad paucorū gubernationē dirigantur leges: de medijs est cōiectandū. siue ad populare statum, & ad medias quoq; leges respicere debēt. vbi enim mediocriū superat multitudo, vel vtrūq; extremum vel alterū tantū: hic respublica recipit stabilitatē. non enim est metus: ne quādoq; diuites cum pauperibus, conspirēt contra mediocres. nunq; enim alteri seruire alteris vellent. ¶ Quæ si cōmuniorem aliquā quærunt: nullam aliam q̄ istam reperiēt. nā per vices gubernare non paterētur: propter diffidentia, quæ inter eos existit. ¶ In cunctis vero locis: arbiter est fidelissimus. arbiter tamen medius. quātōq; melior est gubernatio tēperata: tanto durabilior. ¶ Aberrant etiā pleriq; illorum, qui optimates respublicæ gubernationes efficere volunt: non solum in tribuendo nimīū diuitibus, verū etiam in seducēdo populum. necesse est enim procedente tēpore, ex falsis bonis: verū malum euenire. diuitū enim cupiditates plus habendi: magis destruunt rempublicam quā quæ multitudinis.

Quib⁹ magis cōuenit popularis status.

Quib⁹ magis paucorū potētia.

DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

46

Væ & qualis multitudo apta sit, vt suscipiat aut populare gubernationē aut gubernationē paucorū: ex his cognoscere oportet. Primum oportet vniuersim in omnibus rebus publicis: eā partē ciuitatis quæ rempublicā incolumem esse vult potentiorē esse ea, quæ illa non vult, partiū ciuitatis: hæc quale cōtinet, illa quantum. dico quale: vt libertatem, diuitias, disciplinā, nobilitatem. quātū vero: vt copiosiorē multitudinē. fieri autem potest vt quale vni partium ciuitatis affit, ex quibus ipsa coalescit ciuitas: & alteri affit quātum, verū tamen quātū non tanto superare, quanto deficit qualitate. quare & quale & quātum: inuicem sunt conferenda. vbi ergo quantum, in optimq; multitudo dictā proportionē vincit, id est opposita pportioe quale superat, plusq; 1. v.

quãtitate superat, minúsq; simul qualitate deficit q̄ aliorum sit atq; possit qualitas: illic suã
 pte natura popularis gubernatio exoritur. Prima quidẽ species: si hæc agricolarũ multitudo
 est. vltima vero: si fordidorũ, & mercenariorũ. & sic de ijs, quæ inter illas sunt mediæ: quæ nu-
 mero 15 huius sunt determinatæ. vbi vero cõtra, pars qualũ, quæ opulentos & nobiles con-
 tinet, magis superat qualitate q̄ deficiat quantitate: hic paucorum potẽtia exoritur. & secũ-
 dum exigentiã huiusmodi hominũ: vnaquæq; paucorum potentia species. ¶ Documentũ: 47
 quod mirifice debet obseruare: qui leges statuere volunt. semper eas respectu ad mediocres
 habito: esse ferendas. Primo. q̄ illæ, & (quæ illis moderatur) respublica maxime recipit sta-
 bilitatem. ¶ Secundo. quod nulla ciuili vita est: quæ pluribus cõuenire possit q̄ mediocri-
 ¶ Tertio. q̄ cunctis in locis: maxime fides tribuitur arbitro. arbiter autẽ medius. litera cla-
 ra. ¶ Accusat eos, qui omnem tribuendo diuitibus authoritate: optimates respublicas effi- 48
 cere volunt. quasi qui diuitias habent: optimi sint. quia ipsi seducunt populum. nam neces-
 se est procedente tempore: ex falsis bonis, verũ malum euenire. quandoquidẽ diuitũ auendi
 cupiditates: plus rempublicam destruant, q̄ eã quæ populi existunt.

ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Necessè est enim procedente tempore: ex falsis bonis, verũ malum euenire. Homi- 48
 nes tãta cecitate mentis feruntur: vt eos putent meliores, & digniores, qui fortu-
 nis abundant. quare facile suadentur: vt illis gubernationis summã credant. verũ
 vt inquit Plato in nono legum suarum: hæc ignorantia diuitiarum, inexplibilem
 gignit auiditatem. at vero huius ignorantia causa est inquit: q̄ non recte laudantur diuitia-
 nam tam Græci q̄ barbari diuitias (cum tertium honorũ teneant locum) in primo ponunt.
 atque hac sententiã: seipos simul & posteros perdunt. at non oportet hominẽ qui felix futu-
 rus sit: diuitias quomodocũq; sed cum iustitia & temperatiã querere. hæc Plato. quare cum
 huiusmodi diuitibus summa reipublicæ cõmittitur: persæpe (quod hic inquit Aristoteles),
 vt ex falsis bonis, verum malum euenire comperiatur oportet.

Plato.

Aristoteles.

De vaftris legibus paucorũ potẽtiæ & populariũ, de cõtẽperamẽ-
 to, gubernatoribus, antiquitate regiæ gubernationis. Cap. XIII.

Sunt autem (vt exordij gratia dicatur) illa circa quæ si- 49
 mulant, fallaciterq; prætexunt ad populum, quinque
 numero: contio, magistratus, iudicia, armatura, exerci-
 tatio. ¶ Circa contionẽ quidẽ licere õnibus adesse: sed
 pœna appõsita diuitibus si nõ assint, vel solis, vel mul-
 to maior. ¶ Circa magistratus autẽ non licere ijs qui
 censum habent magnũ: renunciare magistratui, pauperibus autẽ licere.

Charõdas.
 Leges Cha-
 ronæ pau-
 corum po-
 tentia.

¶ Circa iudicia vero: pœnã esse diuitibus nisi iudicent, pauperibus autẽ
 impunitatẽ. aut illis magnã: his paruã pœnã, vt est in Charõdæ legibus.
 ¶ Quibusdam vero locis: omnibus licet descriptis, in contionibus, iudi-
 cijsq; adesse. quod si descripti sint & nõ exerceatur: in pœnas incidũt per
 magnas, vt metu pœnæ vitent descriptionẽ. & per nõ descriptionem: neq;
 iudicia neq; cõtiones exerceat. ¶ Eodẽ modo circa arma possidẽda, & cir-
 ca gymnasia legibus statuũt. pauperibus licet nõ habere arma: diuitibus
 autẽ pœna cõstituta est, nisi habeat. & si gymnasium se nõ exerceat paupe-
 res, nulla pœna est: diuitibus autẽ pœna est. vt alij metu pœnæ se exerce-
 re compellatur: alij (quia nullã formidat pœnã) non faciãt. Hæc igitur in
 paucorũ potentia legis positione, sunt machinamẽta. ¶ In populari autẽ 50
 statu: cõtra hæc, alia excogitat. pauperibus enim salaria statuũt cõtioniã-
 tibus, atq; iudiciãtibus. diuitibus autẽ nullã pœnã imponũt. ¶ Itaq; ma- 51
 nifestũ est: si quis velit iuste hæc tẽperare, q̄ oportet vtrinq; assumere. Et
 illis quidẽ salaria cõstituere. his autẽ pœnã. sic eni omnes cõmunicarent.

nã illo quidẽ modo: respublica fit alterorũ solum. oportet quidẽ republi-
 cam esse ex ijs solũ, qui arma possidẽt. cẽsus autẽ magnitudo definiri sim-
 pliciter non potest quãtus sit: sed cõsiderata qualitate, attinet maximũ (vt
 qui participat respublica: sint plures q̄ ij qui nõ participat) hũc instituere.
 volunt enim pauperes & honorũ expertes, quietẽ agere: si neq; cõtumelia
 eos quis afficiat, neq; bona illis auferat. sed hoc nõ facile. nõ enim semper
 cõtingit: vt qui respublicã gubernat sint mites & humani. cõsueuerũt autẽ
 quoties bellũ est: grauius ferre, nisi suscipiãt alimẽta, cũ sint pauperes. at
 52 vero si quis alimẽta porrigat: cupiunt bellũ. ¶ Apud quosdã: gubernatio
 reipublicæ existit, nõ in ijs solum qui ad armaturã sunt habiles, sed in ijs
 qui exercuerũt arma. in Maliesibus quidẽ gubernatio reipublicæ erat in Malieses.
 istis. & magistratũ creabãt ex ijs: qui militabãt. primãq; respublica apud
 Græcos cõstituta est ex ijs, qui bellum gerebãt, posteaq; desierunt regna, Græci.
 ab initio quidẽ ex equitibus. nã robur excellentiãq; belli tunc in equitibus
 habebatur. peditatus enim nisi ordo, ac disciplina assit: inutilis est. huius-
 modi autẽ disciplina & ordo: antiquis illis tẽporibus nondũ erat. ex quo
 fiebat: vt in equitatu robur belli haberetur. sed auctis ciuitatibus quæ in
 armis potentiã magis habebant: plures ad cõmunionẽ reipublicæ recepti
 sunt. ex quo factũ est. vt quas nunc respublicas vocamus: tunc popularis
 53 status diceretur. ¶ Fuerat enim antiqua ciuitatũ gubernatio rationabili-
 ter paucorũ, & regia. propter paucitatẽ enim hominũ: nõ erat magnũ nu-
 merus mediocriũ. itaq; pauci cũ essent multitudine & ordinatiõẽ: magis
 54 ferebãt ab alijs gubernari. ¶ Quã igitur ob causã plures sint rerũpublica-
 rum formæ: & quã ob rem præter illas quæ dicũtur aliæ sint (nã popula-
 ris gubernationis nõ vna numero est species: neq; aliarũ similiter) ac præ-
 terea quæ differentia sint inter eas, & quare accidat, & insuper quæ opti-
 ma rerumpublicarũ, vt plurimũ dici potest, & aliarum quoq; rerumpu-
 blicarum qualis qualibus congruat: dictum est.

TERTIIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Hic adducit leges sex vafre, argute subdolẽq; excogitatas ad paucorum potẽtiæ
 gubernationẽ: quæ circa quinq; prætexũtur populo, cõtione, magistratus, præ-
 toria, armaturã, & bellica exercitia. ¶ Prima lex. Licere omnibus interesse con-
 tioni, sed diuitibus nisi assint esse pœnã, pauperibus autẽ nullã: vel diuitib; nisi
 1 assint pœnã esse magnã, pauperibus autẽ perexiguã. ¶ Secunda. Nõ licere ijs
 2 qui censum habet magnũ, renunciare magistratui: pauperibus autẽ licere. ¶ Tertia. Diuiti-
 3 bus pœnã nisi prætoriorũ iudicijs assint, pauperibus autẽ nullã: aut illis pœnã multã, his
 vero pœnã perexiguã si nõ assint. vt est in Charõdæ legibus. ¶ Quarta. Lex circa eadẽ quæ
 4 prius, cõtione scilicet & prætoria: quæ quibusdã in locis habetur. õnibus qui descripti fuerit:
 licere & cõtioni & prætorijs adesse. qui cũ descripti fuerint: si nõ assint, permagnũ incurrere
 rerũ suarũ damnũ. quare inopes, metu dani, vitãt inscribi: vt per nõ descriptionẽ, neq; cõtio-
 nẽ, neq; iudicia exerceant. ¶ Quinta. pauperibus licere nõ habere arma: diuitibus autẽ mul-
 5 tam grauẽ impositã esse si ipsi arma non habeat. ¶ Sexta. pauperes, etiã si in bellicis exer-
 6 citijs se nõ exerceat, pœnẽ immunes esse: diuitibus autẽ si id nõ faciãt, pœnã esse pergrauẽ.
 Hac eni causa, hæc lex posita est: vt diuites metu pœnẽ se exercere cõpellatur, pauperes au-
 teõb pœnæ imunitatẽ id omittat. & hæc sunt paucorũ potẽtiæ: in legis positione machina-
 50 mẽta. ¶ In populari gubernatione alia cõtra hæc, ex opposito machinatur: cõtione inquã,
 magistratũ, iudicia, armaturã & gymnasticã exercitatoriam ve disciplinã. vt lex vna est. Pau-
 peribus qui cõtioni assint mercedẽ esse: diuitibus autẽ si non assint, pœnã nullã. & ita de

magistratu, contione, & reliquis, populares suo modo leges fiant: ceu factu facile est. ¶ Dat 53
modum temperadi has contrarias leges: vt numero 34 huius mostratu est, maxime secundu
primum modu. alioqui si leges istae non cōtemperabuntur: alterorū solum, vt paucorū potē
tū, aut populariū, erit publica gubernatio. oportet autē vbi haec cōtingunt: rempublicā fo-
lum ex ijs esse, qui arma possident. & census magnitudo, in paucorū potentia absolute affi-
gnari nequit quātus sit: sed (si res eorū publica stare debet) cōsiderata qualitate definiri de-
terminariq; debet, vt maximus cōstituatur. sic tamen: vt qui participāt rempublicā plures
sint, q̄ qui non participāt. alioqui respublica non stabit. nā tantisper pauperes, & qui ab ho-
noribus sunt exclusi, sedati sunt: dū neq; iniuria eos quis afficit, neq; bona illis aufert, quod
haudquaquā facile est. nā non semper contingit: vt qui rempublicā administrant mites sint &
humani. quare seditiones oriūtur, & bella. atqui cum bellum est: confueuerūt grauitate ferre
si à diuitibus non suscipiant alimentū, cum sint pauperes. at vero si quis alius porrigat: vo-
lunt etiam contrā diuites, atq; eos, qui rempublicam tenent, mouere bellum, quare qui rem-
publicam participant: plures ceteris esse oportet, si illam incolumem atq; permanentē esse
velint. ¶ Gubernatores in quibusdā ciuitatibus ex ijs solum fuisse, qui rem militare tracta- 52
rent: vt olim apud Malientes, & apud Græcos, vt Lacedæmonios. litera cōspicua est. ¶ Cur 53
antiqua ciuitatum gubernatio: regia fuerit, deinde paucorum potentū, demum popularis.
litera patet. ¶ Epilogus eorum: quae iam discussa sunt. 54

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIV MDECIMVM.

Sophisma. Vnt autem vt exordij gratia dicatur: illa circa quae simulant, fallaciterq; prætēxūt. 49
Hac machinamenta, vastramentaq; : sophismata hic nuncupat Aristoteles. nam
quod nos fraudem, deceptionē, cautelam, dolum, cōmentū, machinamētūmq; di- 50
cimus: Græci sophisma dicūt. ¶ Itaq; manifestum est: si quis velit iuste haec tem-
perare. Ex numero 34: temperadi modi sufficienter habētur. Et ex his elice regulā, præ-
ceptūmq; vniuersale: q; in ea republica, in qua non omnes ad rempublicam admittūtur: plu-
res debent esse, potentioresq; qui reipublicae participes sunt, q̄ partis alterius.

¶ De partibus reipublicae, consilijs magistratibus, iudicijs, de con-
sultandi potestate & membris eius. Cap. XIII.

Rursus autē & cōmuniter & separatim, de vnaquaq; di 55
cemus earū partiū, quae post haec sequūtur: cōueniētī sū-
pto principio. sunt ergo tres partes omniū rerū publi-
carū in singulis: quarū studiosus legis positor cōsidera-
re debet vtilitatē. quibus bene se habentibus, necesse est
republicā bene se habere: & gubernādi formas inter se
differre, in eo q; singulae istarū differunt. Harū trium partiū vna est quae
versatur in publicis cōsilijs. Altera in magistratib⁹: hoc est, quos esse oportet,
& quā potestātē habere, & quēadmodū habeāt creari. Tertia pars in
iudicijs cōsistit. ¶ Ea pars quae cōsultat: authoritatē habet de bello & pa- 56
ce, de societate inēnda ad bellū vel dissoluēda, de legibus ferēdis vel abro-
gādīs, de morte, de exilio, de publicatione bonorū, de rationibus reposcē-
dis. ¶ Necesse est enim vel ōnibus ciuib⁹ haec ōnia, decernēda tribuere. 57
vel quibusdā omnia, ceu vni cuidā magistratui, aut plurib⁹ alijs alia. vel
quaedā illorū omnibus, quaedā vero quibusdā. ¶ Omnia igitur & omni- 58
bus populare est. talē enim æqualitatē affectat populus. Sunt autē plures
modi eius quod est omnia ōnibus. Vnus si singulatim & nō simul om-
nibus: vt est in republica Teleclei Milesij. & in alijs rebus publicis: delibe-
rāt magistrat⁹ simul collecti, ad magistratū vero vadūt omnes singulatim
ex tribub⁹ & partibus etiā minutis, donec trāseat per ōnes. cōgregatur
autē populus: solū modo pro legibus ferēdis, & p ijs quae pertinet ad rei-

De prima
parte.

Telecleus.

publicae statum, & pro ijs audiendis quae à magistratibus nunciāntur.
¶ Alius modus est: omnes simul cōuenire aut solūmodo ad magistratus
creādos & ad ferendas leges, & pro bello vel pace, & ad rationes reposcen-
das, in ceteris vero eos qui magistratū gerunt discernere ad singula depu-
tandos, vel per electionē vel per sortē. ¶ Alius modus est: vt ad magistra-
tus creādos & rationes reposcēdas cōueniant omnes ciues, & ad delibera-
tionē belli suscipiēdi vel societatis ad bellū inēndae, cetera vero magistra-
tus exequantur per electionē creati quicūq; fuerint. tales vero sunt: quos-
cūq; gerere necessariū est, eos qui sciūt. ¶ Quartus modus est: vt omnes
de omnibus cōuenientes d eliberēt, magistratus autē de nullo statuāt, sed
tantū primo loco sententiā dicāt. quēadmodū fit in extrema illa guberna-
tione populari: quā in paucorū gubernatione specie violētā, & in guberna-
tione vnus tyrānidi correspondere diximus. Hi ergo modi populares
omnes. ¶ Quibusdā vero omnia: paucorū potentia. Habet autem & hoc
differētias plures. quādo enim à mediocri cēsu fiat assumptio, & multi as-
sumuntur propter eā census mediocritatē, & quae lex vetat non moueāt,
sed sequatur, & liceat possidētī cēsum, habere: paucorū & huiusmodi gu-
bernatio, sed tamen ciuili propter eius mediocritatē. ¶ Quādo vero non
omnes participes sunt, sed hi qui eliguntur, & secundū leges gubernāt: vt
& prius, paucorū potētiae est. ¶ Quādo autē ipsi se eligunt qui deliberan-
di authoritatē habēt, & quādo filius patri succedit, & domini sunt legū:
60 necesse est huiusmodi gubernationē esse paucorū potentū. ¶ Sed quādo
quedā, ceu cū de bello, pace, & repetendis rationibus vniuersi cognoscūt,
de alijs autē magistratus electi, vel sorte assumpti: optimatum id est, vel
eius quae appellatur respublica. q; si de quibusdā electi: de quibusdā vero
fortiti, & vel simpliciter fortiti, vel ex praelectis, vel communiter electi ac
61 fortiti: partim optimatū est partim reipublicae ipsius. ¶ Distinguitur er-
go ea pars quae in cōsulendo deliberādōve cōsistit: in hunc modū, pro na-
tura rerū publicarū. & administratur vnaquaq; respublica: secundū huius
62 modi determinationē. ¶ Confert autē & gubernationi illi populari: quae
nunc maxime videtur esse popularis (dico autē ei in qua populus domi-
nus est etiam legum in deliberādō, ac melius disponendo) hoc idem face-
re in cōmunibus, quod fit circa iudicia in paucorum potētia. imponunt
enim poenā illis, quos iudicare volunt: vt iudicent. Populares vero mer-
cedē statuunt pauperibus. cōfert & hoc idē circa contiones agere. melius
enim in cōmuni deliberabunt, si omnes consilio intersint: populus quidē
cum nobilioribus, isti autē cum populo. ¶ Confert etiā per electionē as-
sumi eos, qui deliberaturi sunt: vel per sortē æqualiter ex partibus ciui-
tatis. cōfert etiā si plurimū excedat multitudo plebis eos, qui sunt in gu-
bernādā republica peritiores: vel nō omnibus mercedē tribuere, sed quā-
63 tis correspondēt numero nobilitatis, vel exortiri plures. ¶ In paucorū ve
ro gubernationibus: aut eligere quosdā ex multitudine, aut talem magi-
stratum cōstituere, qualis est in quibusdā ciuitatibus quos appellāt prae-

Conferētia
populari
gubernati-
oni.

Conferētia
paucorum
potentiae.

consultores ac legum custodes, ac de ijs solūmodo rebus ad cōsiliū re-
 1 ferre, de quibus ante isti deliberauerint. Per hunc enim modum populus
 2 interueniet in deliberādo: nec tollere quicq̄ de republica valebit. ¶ Insu-
 per aut illa decernere poterit populus: aut nihil contrariū illis, quæ pro-
 3 ponentur, vel conueniēdi quidē omnes participes facere: deliberādi vero
 magistratibus potestātē relinquere. ¶ Et oppositum eius facere: quod fit
 in populari statu. populi enim decretum in condemnando ratum nō sit:
 sed ad magistratus rursus referatur, quod contra fit in popularibus. ma-
 gistratus enim absoluendi: domini sunt omnino. condemnandi vero non:
 sed ad populum habetur recursus. De consulendo igitur & deliberādo,
 eiusq̄ potestate: in hunc modum determinatum sit.

Q VARTIDECIMI CAP. COMMENTARIUS.

Numerat tres partes: in singulis quibusq̄ rebus publicis. Prima est: quæ consistit
 1 circa publica consilia. Secunda: circa magistratus. Tertia: circa iudicia. quas in
 2 vnaquaq; republica: studiosus legislator, vt bene sese habeat, pensulatiū cu-
 rare debet. de quibus: & generali sermone & particulari, se determinaturū pol-
 licetur. ¶ Septem: circa quæ versatur ea pars quæ cōsulit, quæ quidē partium
 3 prima est. bellum & pax. societas ineunda vel dissoluēda. leges ferēdæ aut abrogādæ. mors,
 exiliū, publicatio honorū, & repetundæ rationes. ¶ Potestatis cōsultandi de septē prædi-
 ctis: diuisionē tripartitā rebus publicis cōmunem ponit. Hanc videlicet: horum omnium pote-
 4 statem vel omnibus esse tributā. vel horum omnium quibusdā: vt vni cuidā magistratū, aut
 pluribus, alia alijs impartiendo. vel quorundā omnibus, quorūdam vero quibusdā hanc esse
 potestātē. ¶ Primum superioris partitionis membrū, omnium scilicet omnibus esse consulta-
 5 tionis potestātē: populari gubernationi conuenit. sed iterū: id in quatuor modos diducitur.
 Primus est is qui in republica Teleclei Milesij continetur, & nōnullis alijs rebus publicis: vbi
 omnium omnibus particulatim & nō simul, est hæc potestas. nā consultant solū magistratus
 simul cōueniētes: ad magistratus autē particulatim ex tribus & partibus etiā ascendunt,
 quousq; euadat per omnes. & solūmodo cōgregatur populus simul: pro legibus ferēdis, pro
 2 ijs quæ pertinet ad totius reipublicæ statū, & pro ijs quæ magistratus mādant. ¶ Secundus
 3 modus: vbi omnibus potestas cōueniēdi atq; cōsultandi ad magistratus creādos, ad feren-
 das leges pro pace & bello, & ad rationes reposcendas: in cæteris vero, eorū qui magistratu
 funguntur est discernere, quosdā disputādo aut electione, aut sorte ad reliqua obeunda mu-
 4 nera. ¶ Tertius modus est: cū omnibus est cōsultandi potestas, ad magistratus creādos, ad
 rationes reposcendas, ad bellum suscipiendū, aut ineundā ad bellū societate: cætera vero ma-
 gistratus electione creati quicūq; cōrigerint, quoad fieri potest administrāt. tales autē magi-
 5 stratus sunt: quosq; gerere oportet nō idiotas, sed sciētes. ¶ Quartus modus est: cū om-
 nes omnium cōsultandi facultatē habent. neq; magistratus de vllō statuāt, sed tantum ea de
 quibus cōsultandū est in medium adducāt. & id quoq; fieri solet in extrema populari guber-
 natione: quæ vltimæ & violentæ paucorū potētiae, & vnius tyrānidī correspondere dicta est.
 Hi itaq; modi cōmunes populares existūt. ¶ Secundū eiusdē diuisionis mēbrū scilicet, quo-
 6 rundā quibusdā esse potestātē: mōstrat paucorum potētiae congruere, idq; in tres diducitur
 1 modos. Primus: cum omnes à mediocri censu, ad consultationē admittuntur, ac reipublicæ
 secundū legē gubernationē. iuxta huiusmodi legum præcepta: quæ lex moueri vetat ne mo-
 2 ueant, sed sequātur. & qui censum habet: liceat magistratus esse participē. & id propter cē-
 sum est paucorū potētiae: propter autē mediocritatē, reipublicæ. ¶ Secundus: quādo non
 3 omnes ab huiusmodi censu cōsultandi habēt facultatē: sed qui electi fuerint, & secundū leges
 vt in primo modo gubernāt. ¶ Tertius mod⁹ est: quādo illi qui cōsultationis retinēt autho-
 4 ritatē: ex seipsis magistratus eligunt, & filius succedit patri, & domini sunt legum. ¶ Vltimū
 5 mēbrum, cum scilicet quorundā omnibus est potestas, & quorundā quibusdā: coaptat opti-
 matū potestati, aut ei quæ appellata est respublica. & sortitiones reipublicæ sunt, quatenus
 in ea popularis gubernatio est cōtemperata: electiones vero optimatum. litera conspicua.
 ¶ Præcedētium epilodus. ¶ Tria: quæ populari gubernationi, & maxime vltimæ cōferunt
 6 circa cōsultandi potestātē. ¶ Primum: vt poena quibusq; ad contionē nō veniētibus im-
 62

ponatur. sic enim melius cōsultabunt & deliberabunt simul: & nobiles cum populo, & popu-
 2 lus cū nobilibus. ¶ Secundū: vt aut per electionē aut per sortē ij qui deliberaturi sunt, assu-
 3 mātur æqualiter ex vtraq; parte diuitūmq; & insignium, ac populariū. ¶ Tertium: vt multi-
 4 tudo plurimum excedat eos, qui reipublicā ministrant: vel vt non omnibus dent mercedē,
 sed tot quot necessarij sunt vt numero nobilium respondeāt, vel exortes multos faciant for-
 5 tē ve deponāt. ¶ Tria identidem: quæ cōferunt paucorū potētiae circa consultationē. ¶ Pri-
 mum. vt eligatur quidā de multitudine: qui cōsultandi habeāt potestātē. aut præconsultorū
 legūmq; custodum magistratus eligatur: & nō liceat cōsultari de quibus ipse nō prædelibera-
 uerit. sic enim populus cōueniet ad cōsultandū: neq; moueri quicq; de reipublicæ statu vale-
 bit. ¶ Secundū. vt liceat populū de ijs solum cōsultando decernere: quæ proposita fuerint,
 aut saltē nihil cōtrariū. vel vt cōueniēdi quidē omnes sint participes: sed cōsultandi, magi-
 3 stratus facultatem habeant. ¶ Tertium. vt decreto, sententiāq; populus ad condemnandū
 dominus non sit: sed ad magistratus rursus referatur. Cuius contrarium: in rebus publicis fie-
 ri solet. pauci enim absoluendi domini sunt: condemnandi vero non domini, sed semper ad
 plurimos fit recursus. & hæc de cōsultandi potestate.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM DECIMVM.

Onfert autem & gubernationi illi populari. Hæc species popularis vbi populus
 72 omnium dominus est, etiam legum: deterrima est. conferunt igitur hæc quæ hic
 adijciuntur: illi gubernationi, quemadmodum viro ægro, pharmaça & medicina,
 ne cito intereat. & ita de ijs quæ conferunt paucorum potētiae.

De magistratibus, necessarijs, proprijs, honestis, & de magistra-
 tuum institutionibus. Cap. xv.

Onsequens his est circa magistratus distinguere, habet
 64 enim & hæc pars reipublicæ differentias multas: quōtq; magistratus, & quarū rerum authoritatē habere, & pro
 quo tempore magistratus quosq; (nā alij semestres, alij
 breuiores, alij annuos, alij diuturniores statuunt magi-
 stratus) & vtrum oportet esse perpetuos, an ad longum
 tempus, an neutrum. vtrum frequenter eosdem, an non eundē bis, sed tantū
 semel gerere oportet. & præterea circa cōstituendos magistratus: ex quibus
 oportet. & à quibus, & quomodo. de his enim omnibus oportet pos-
 se distinguere, quot modis valeat fieri: & deinde accōmodare, qui quibus
 65 conferāt gubernationibus reipublicæ. ¶ Est autē ne hoc quidē facile de-
 terminare: quales magistratus sunt nuncupādi. indiget enim ciuilibus socie-
 tas multis magistratū gerētibus. quapropter nō omnes qui vel eligūtur,
 vel assumūtur sorte: sunt magistratus existimandi. vtputa in primis sacer-
 dotes. hoc enim: aliud quiddam ponēdum est, à ciuilibus magistratibus.
 Præterea festorum prouisores, & præcones, & legati qui eliguntur. Sunt
 autē curæ ciuiles aut omnium ciuium ad vnam actionē: puta dux eorū qui
 militant. aut secundū partē: vt mulierū, puerorūmq; curatores. alia dispē-
 66 fatiua: sæpe enim eliguntur quidā, ad distribuendā annonā. Alia mini-
 stratiua: ad quas si opulēti eligūtur, substituunt seruos. Maxime vero vt
 simpliciter dicamus illi sunt magistratus appellandi: quibus est delibera-
 re de quibusdā, & iudicare, & iubere, & maxime hoc extremū. nā iubere
 imperiosius est. Verū ista quantū ad vsum nihil differunt: vt ita dixerim.
 nondum enim determinata est huiusmodi de nomine cōtrouersia. ¶ Ha-
 bet enim aliam quandā intellectuā considerationē. sed quales magistra-
 tus, & quot necessarij sunt ciuitati, & quales necessarij quidē, inutiles ve-

De secūda
 parte reipu-
 blicæ.

Quid ma-
 gistratus.

ro ad bonam reipublicæ gubernationē: magis utiq; quispiā dubitabit, & ad omnē rempublicā, & præsertim ad paruas ciuitates. ¶ Nā in magnis 67 quidem licet: & debet singulī magistratus ad singula opera deputari. sufficit enim multitudo ciuium ad magistratus gerēdos; propterea q̄ multi ciues sunt. quare hos cum intermissione magna tēporis, alios semel dūtaxat gerūt. meliūs q̄ singula curātur: q̄ si in multis cura nostra distrahatur. sed in paruis ciuitatibus: necesse est in paucos, magistratus plures conferre. nā cum sit paucitas hominū: nō facile est multos in magistratibus esse. quinā postea forent successores eorum? Indigent quādoq; magistratibus eisdem, & legibus, paruē magnāq; ciuitates: nisi q̄ hæc quidē saepe indigēt eisdē, illis vero multo tēpore intermisso id accidit. quapropter nihil prohibet multas simul curas illis demandare. non enim se impediūt. & propter hominū paucitatē: necessarij sunt magistratus quidā, quasi luminaria obeliscis imposta. si ergo dicere possumus, quot necessarij sunt omnī ciuitati, & quot nō necessarij quidem, sed oportuni: facile quis sciens ista, cōiungat. quales coniungere congruat in vnū magistratū. ¶ Debet etiam 68 hoc nō latuisse: quales cōueniant secundū locum magistratus pluriū curā habere, & qualium vbiq; vnū magistratū potestātē habere, ceu honestatis. vtrum in foro præfectū annonæ, aliū alibi, aut vbiq; eundē dicemus magistratū. & vtrum secundū negocia partiendū est: an secundū personas. dico autem, ceu vtrum curæ honestatis aliū puerorū & aliū mulierū. & in rebus publicis vtrum differat secundum vnāquāq; magistratū genus, an nihil. ceu in populari statu, & paucorū gubernatione, & optimatū, & in monarchia: vtrum idem sunt magistratus potestatem habētes, sed non ex æqualibus aut similibus, sed alij in alijs. veluti in optimatibus quidē ex hominibus doctis, in paucorū autē potentia ex opulentis, in populari statu ex ingenuis. an existāt magistratū quidā secundū has differentias. est autē vbi ijdem cōueniunt, est & vbi ijde differūt. alicubi enim cōgruit magnos esse: alicubi paruos eisdē magistratus. ¶ Verūtamen sunt aliqui 69 proprij: ceu eorū qui præconsultāt. hæc enim potestas non est popularis. consiliū vero populare. oportet enim esse aliquid tale: cui cura sit populū consilio præuenire, ne otiosus sit. id autē (cū pauci sint numero) paucorum potentia est. est autē necesse vt præconsultores illi sint pauci numero. quare paucorū id potētiæ est. sed vbi sunt ambo hi magistratus: præconsultores cōsiliarijs præficiūtur. nā cōsiliarius popularis: præconsultor autē paucorū potētiæ. ¶ Dissoluitur etiā potestas cōsiliij in huiusmodi plebeis 70 gubernationibus: in quibus populus ipse cōueniens de omnibus cōstituit. hoc autē accidere cōsueuit: cū est utilitas quædam aut merces cōstituta ijs qui in cōtionē conueniūt. otiosi etiā cōueniunt persæpe: & de cunctis ipsi statuunt. ¶ Qui autē puerorū curā habēt, & qui mulierū, & si quis alter 71 est qui potestātē & curā habeat huiusmodi: optimatū id est, & nō popula- re (quo pacto enim in populari statu, pauperū mulieres cohibebūtur foras non prodire?) neq; est paucorū potētiæ. nā mulieres ipsorū: in delitijs

72 viuūt. Sed de his quidē: eatenus dixisse, nūc sat sit. ¶ De cōstituēdis autē magistratib⁹ conādū est iā transigere. Cōsistūt autē differētię in trib⁹ terminis: quibus cōpositis necesse est omnes modos esse cōprehēsos. vnus ex trib⁹ bus est: qui sint illi qui magistrat⁹ cōstituāt. alter: ex quib⁹ cōstituatur. tertius: p̄ quē modū. Cuiusq; vero istorū: differētiæ tres sunt. aut enī ciues omnes cōstituūt, aut quidā, vel ex oibus, vel quibusdā determinatis, ceu p̄ cēsum, vel per genus, vel p̄ virtutē, vel p̄ quiddā tale aliud, quale apud Megarēses, ex ijs qui vnā cū populo cōiuncti sūt ad bella gerēda. Et hoc 73 p̄ electionē, aut p̄ sortē. rursus autē hæc simul cōduplicata. dico autē hos quidē quidā, illos vero omnes: & hos ex oibus, illos, ex quibusdā: & hos electōe, illos vero sorte. Vniuscuiusq; differētię istorū modi erūt quatuor. aut enī omnes ab omnib⁹ p̄ electionē. aut omnes ab oib⁹ p̄ sortē, & vel ex cūctis vel quasi diuisi per trib⁹ & cōuentus & societates, quousq; trāseat p̄ vniuersos ciues. aut semp̄ ab oib⁹: & partim sic parti illo modo. Rursus vero, si aliqui sūt qui cōstituūt magistrat⁹, aut ex oib⁹ p̄ electionē, aut ex oib⁹ p̄ sortē, aut ex quibusdā p̄ electionē, aut ex quibusdā p̄ sortē, vel partim isto modo parti illo. dico autē quædā ex oib⁹ p̄ electionē, quædā p̄ sortem. atq; ita duodecim modi efficiūtur seorsum: duob⁹ cōduplicatis. ¶ Horū autē duę cōstitutioēs sunt populares: hoc est omnes ex oib⁹ electōe vel sorte, vel ex vtriusq; partim sorte partim electōe fieri magistratus. At vero nō omnes simul, sed ex oib⁹ cōstituere vel ex quibusdā vel sorte vel electōe vel vtroq; modo, aut parti ex oibus, parti ex quibusdā vtroq; modo: dico, autē vtroq; modo, parti sorte partim electōe illi⁹ speciei est, q̄ appellatur respubli- 74 cæ. ¶ Quosdā vero ex oib⁹ cōstituere parti electōe parti sorte, aut vtroq; modo hos quidē sorte illos electōe: paucorū potētiæ est, multoq; magis, si vtroq; modo. sed quosdā ex oib⁹, quosdā ex quibusdā: ciuile optimatū, vel quosdā electōe quosdā sorte. quosdā vero ex quibusdā paucorū potētiæ: etiā si p̄ sortē fiat vel nō fiat, & quosdā ex quibusdā vtroq; modo. quosdā autē ex omnib⁹, & ex quibusdā omnes p̄ electionē: optimatū. ¶ Modi igitur circa magistrat⁹ tot sūt: & distingūtur ita secundū rerūpublicarū formas. q̄ autē quib⁹ cōducāt, & quomodo cōstitutiones eorū faciendæ sint vnā cū potestatib⁹ magistratū, & qui sint hi: manifestū erit. dico autē potestātē magistratus: ceu circa redditus authoritatē habere, & circa custodiā. alia enim potestatis species: quæadmodū circa bellū, & circa cōtractus forēses.

Q V I N T I D E C I M I C A P . C O M M E N T A R I V S .

64 **H**ic de magistratu secūda scilicet pte reipublicę, quę nūero 5: adducta est: & pfe- 65 quitur, disquirēdo ea quę deinceps sūt discutiēda. ¶ Qui ciuiles magistrat⁹ sūt nūcupādi. & excludit quosdā ab huiusmodi nūcupatōe: quis sint à multitudine aut sorte, aut electōe desūpti. vt sacerdotes, choragi, p̄cones, legati, dux belli, puerorū & mulierū institutores, qui pedonomi & gyneconomi appellātur, dispēsatores vt si tometre qui frumēta metiūtur, annonāq; dispēsant, administratorij vt cū ad administratio- nes aliquas, serui etiā (si abūdāt, pauloq; fuerint opulētiore) eligūtur. Diffinūt q; magistra- tus: eos videlicet pprie magistrat⁹ esse dicēdos, quibus in republica deliberādi, iudicādi, & iubēdi est facultas, & maxime iubēdi. nā iubere: ceteris imperiosius est. verū non vult vt de vocabulo, qui pprie & qui improprie magistratus dicātur, magnā agitemus cōtentionem. quia huiusmodi cōtrouersia: paruū ad rē nostrā pōdus habet, paruūq; momētū. ¶ Trāsit ad 66 aliā inquisitionē, & magis quidē intelligētia dignā: quales, & quot magistratus necessarij ci- k. j.

Megarēses.

Quid ma-
gistratus.

uitati, & quales necessarij, sed ad studiosū reipublicæ statū haudquaquā vtilēs, & circa omnē ciuitatē & maxime paruas, hęc dubitari possunt. ¶ Primū: generali respōsiōe diluit: multos esse oportere, & in magnis ciuitatib⁹ & in paruis, magistrat⁹. sed id interest: q̄ in magnis ciuitatibus vnūquēq; magistratū, ad vnū opus deputare oportet, & hominē vnū, vniciū gerere magistratū, ob multitudinē, quæ ad has obeūdas curas sufficit. sic q; melius singula a singulis curātur: q̄ si in multis simul gerēdis magistratibus, cura distraheretur. in paruis autem opus est: vt vnus & idē plures gerat magistratus, q; q; plures magistratus in paucos cōferātur. alioqui si in multos (illis deficiētibus) nō esset ob ciuū paucitatē, qui illis in magistratibus succederēt. pręterea magnis ciuitatib⁹ op⁹ est, sępe eosdē innouare magistrat⁹: paruis autē multo tēpore trāsactō. quare nihil phibet: multarū simul curarū, eosdē principatū gerere. nō enī illę se curę impediūt. & ad hominū paucitatem: facere oportet magistrat⁹, tanq̄ lychnia cādēlabris iposita. Verūtātmē cū vn⁹ plures magistrat⁹ gerit, nō necessarij sed optimi quidē, necessarij sūt iungēdi. sic enī illę curę se minus impediēt. ¶ Tāgit multa: quę ciuū uilē, rerū q; publicarū solertē indagatorē latere minime oportet. quæ ex determinatis partibus & adhuc ex determinādis dilucidiora euadēt. ¶ Prędicta respiciebāt cōmunes pluribus rebus publicis magistrat⁹: hic autē de p̄prijs magistratib⁹, & qui vni solū reipublicæ cōueniūt. & ostēdit pręcōsultorē esse paucorū potentię: cōsiliū autē populare. & illā pręcōsultādī potestātē expedire paucorū potentię: atq; pręcōsultationē primū locū, primas q; partes obtinere, vbi in republica vtrūq; & cōsiliū & pręcōsiliū (vt ita dicā) fuerit. ¶ Quāuis cōsiliū populare sit: nō tamē omni populari gubernationi cōpetit. nā in vltima populari specie: huiusmodi cōsiliū nō creatur, aut creatū dissoluitur. ¶ Demū patefacit: si quis magistrat⁹ creatur, qui curā honestatis puerorū, & mulierū, & huiusmodi, id esse reipublicę optimatū propriū, neq; id populare, neq; paucorū potentię esse. ¶ De institutionibus magistratū artificiosę tractat: trēs q; assignat terminos, scilicet à quib⁹, ex quib⁹, & quomodo cōstituātur. ex quorum cōmixtione, atq; cōpositione: omnes magistratū modī cōprehendūtur. & quisq; horū terminorū tres habet differētias. vt aut ab omnib⁹ sumūtur magistratus. aut ab aliquibus. aut cū cōbinantur hęc: ab omnibus quidā, & quidā ab aliquib⁹. rursus vel ex omnibus instituitur ciuib⁹, aut ex quibusdā. aut quidā ex omnib⁹, quidā vero ex quibusdā. Pręterea aut omnes electiōe, aut omnes forte. aut quidā electione, quidā vero forte. Et vnaquęq; harū differētiarū: quatuor rursus habet modos. vt aut ab omnib⁹ omnes sumūtur magistratus electiōe. aut ab omnibus omnes forte: & hęc vel ex cūctis simul, vel quāsi particulatim per tribus cōuentus, & societates, quousq; trāseat per vniuersos ciues. aut quidā ab omnib⁹ electione, quidā forte. aut quidā ab omnibus quorū pars quādā sortitur: pars vero eligit. Rursus si a quibusdā sumātur magistratus: aut à quibusdā sumūtur ex omnib⁹ per electionē: aut ex omnibus per fortē. aut ex quibusdā electiōe, aut ex quibusdā forte. aut vtraq; cōbinādo: ceu quosdā magistratus electione, & quosdā forte. quare modi duodecim efficiūtur: cū duo seorsum cōbinantur. ¶ Aptat rebus publicis hos cōstitutionū magistratuum modos. hi duo modi, omnes magistratus ex omnibus esse cōstituendos electiōe, aut ex omnibus forte, siue partim electiōe partim forte: popularis potentię sunt. at vero hi modi, nō omnes simul magistratus, sed ex omnibus cōstituere aut ex quibusdā siue electiōe siue forte, siue vtroq; modo: eius sunt quę reipublica appellatur. isti vero quosdā ex omnib⁹ cōstituere, siue electiōe, siue forte, siue partim electione partim forte, aut quosdā ex quibusdam siue electione, siue forte, siue vtroq; modo: paucorū potentię. Hi demū quosdā ex omnibus, & quosdam ex quibusdā, siue electiōe, siue forte, aut quosdā ex omnibus, aut quosdā ex quibusdā sed omnes electione: reipublicę optimatū. ¶ Colligit, tot esse modos cōstituēdi magistratus: quot ex cōbinatiōib⁹ superiorū modorū accipiūtur. qui secūdū reipublicas: differūt. nā aliqui cōstitutionū modī: sūt popularis gubernatiōis, aliqui reipublicę, aliqui paucorū potentię, alii qui vero optimatis, ceu visum est. qui vero modī, quibusq; rebus publicis cōpetāt, & quomodo faciēde erūt cōstitutiones, pariter cū potestatibus magistratū, & quā illi erūt magistratus: in sexto fiet manifestum. Potestatem magistratus voco: ceu circa redditus authoritatem habere, & circa publicam custodiam. alia insuper species potestatis: vt authoritas atq; dominium ductandī exercitus, & circa contractus rerum venalium.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM DECIMVM.
 Pręterea festorū, puifores. Huiusmodi festorū, puifores, duces chororū in festis, in nuptijs, in pōpis, gręce χορηγοί, latine vero choragi dicitur, q; chororū, societātū q; sint duces, tenētēsq; primatū. ¶ Cōsistūt autē differētię in tribus terminis. Termini magistratū, differētię & modi: & cui speciei reipublicę quisq; modorū conueniat, qui sexdecim sunt expressi: ex subiecta descripiōe si quis attēdat, facile deprehēdi possint.

Tres termini	A QVIBVS	EX QVIBVS	QVOMODO		
1	Ab omnibus	1	Ex omnibus	1	Electiōe
2	Ab quibusdam	2	Ex quibusdam	2	Sorte
3	Ab oibus quidā & quibusdam ab quibusdam	3	Ex oibus quidā & quidā ex quibusdam.	3	partim electiōe partim forte

Cuiusq; modi 4.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	Ab oibus omnes	Ab omnibus quidā	A quibusdam oēs	A quibusdā quidā.	Ex oibus omnes	Ex oibus quidam	Ex quibusdā omnes	Ex quibusdā quidā	ex oib⁹ oēs electiōe	Ex oibus oēs forte	Ex oibus partim electiōe partim forte	Ex quib⁹ aut electiōe aut forte	Ab oib⁹ electiōe	Ab oibus forte	Ab oib⁹ partim electiōe partim forte	A quib⁹ aut electiōe aut forte

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Populare	reipu.	reip.	pau.	pop.	rei.	reip.	pau.	opti.	popu.	reip.	pau.	opt.	popu.	reip.	pau.
	opti.	opti.			opti.	opti.									opti.

Diudicijs, iudiciorū speciebus, & de modis iudiciorum. Cap. XVI.

Eliquū ex trib⁹ est de iudicijs dicere. capiēdi vero sunt istorū modi per eādē viā. etenim differētia iudiciorū in trib⁹ terminis: ex quib⁹, & de quib⁹, & quomodo. dico autē quibus: vtrū ex omnib⁹ vel ex quibusdā. De quib⁹: quot sunt species iudiciorū. quomodo: vtrū per fortē vel per electionē. ¶ Primo igitur distinguam⁹ quot sūt iudiciorum species. Sūt autē octo numero. vna: ratiōes reposcere. Altera: si publice quis cui iniurat⁹ sit. Alia: quod ad statū ciuitatis pertinet. Quarta: ex magistratib⁹ & priuatis hominib⁹, quęcūq; circa pœnas versātur. Quinta: de priuatis cōtractib⁹, habētib⁹ magnitudinē. Ac pręterea de homicidijs: & peregrinis. Homicidijs rursus species: siue in ipsīs iudicijs siue in alijs ex puidētia fecerit vel inuit⁹, & quōt cūq; cōfitemur quidē facta sed de iure cōtrouersiā facimus. & quęcūq; pro homicidio, profugis circa redditū statuūtur. vt Athenis dicitur, & id quod est ad putei multā, iudiciū. Cōtingūt autē talia in omni tēpore pauca, & in magnis ciuitatibus. ¶ De peregrinis autē vna pars est. si peregrin⁹ cōtra peregrinū agat. altera: si peregrin⁹ cōtra ciuē. est insuper vltra hęc omnia: de paruis cōtractib⁹ cognitio qui dragmas quinq; aut nō excedāt, aut parū. Oportet enim de his ius dici: nec incidit in iudiciū multitudinē. Sed omittam⁹ de his, & de homicidijs, & de peregrinis: dicamus autē de ciuilib⁹, de ijs inquā in quibus si nō recte iudicetur, seditiōes gignūtur ac rerū publicarū mot⁹. ¶ Necessē est enī: vel omnes de omnib⁹ supradictis iudicare electione vel forte, vel omnes de omnib⁹ parti forte parti electiōe, vel de quibusdā eorū alios quos parti forte parti electiōe assūptos. hi ergo modi nūero sunt quatuor. Totidē autē alteri: qui secūdū partē. rursus enī ex quibusdā: & qui iudicant de omnibus per electionē, aut ex quibusdā de omnibus per fortē, vel parti forte parti electiōe, vel quādā iudicia de eis dē ex sortitis & electis. Isti ergo (vt dictū est) sūt modi in prędictis. ¶ Insup eadē cōduplicata: dico autē vt quādā ex omnib⁹, quādā ex quibusdā, quādā ex vtriusq; ceu si k. ij.

eiusdē iudicij essent alij ex omnib⁹, alij ex quibusdā, vel per fortē, vel per electionē, vel ex ambob⁹. quot igitur modi iudiciorū esse possunt: dictū est. Horū autē prima: popularia sunt, quæcūq; ex omnib⁹ vel de omnib⁹. Secūda vero: paucorū potentie quæcūq; ex quibusdā de omnibus. Tertia optimatū & ciuilia, quæcūq; partim ex omnibus partim ex quibusdam.

SEXTIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Vmero 55 tres partes rerūpublicarū posuit: cōsultationē, magistrat⁹, iudicia, exacta duarū primarū determinatione; primæ quidē numero 56 secūdæ 64: hic de tertia agit, ponēs tres terminos, ex quib⁹, de quib⁹, & quomodo, ad cōprehēdēdos eodē artificio iudiciorū modos, quo & deprehēsi sunt magistratū modi. termin⁹ ex quib⁹: respicit an ex omnibus ciuib⁹ sumātur iudicia, an ex quibusdā. de quib⁹: respicit ea circa quæ versantur iudicia, quæ pfecto tot sunt, quot iudiciorū species. quomodo vero: vt in magistratib⁹, fortēne an electione iudicia fiāt. ¶ Octo iudiciorū species. Prima est: de repetēdis rerūpublicarū administrationibus. Secūda de publicis iniurijs. Tertia: de ijs quæ ad rempublicā pertinet. Quarta: de cōtrouersijs ratione dāni & magistratū & priuatorū. Quinta: de priuatis cōtractib⁹, magnitudinē quidem habētibus. Sexta: de homicidijs. Septima: de peregrinis. Octaua: de prauis dragmalib⁹; cōtractib⁹: vt. qui quinq; dragmas, aut paulo amplius nō excedāt, in quib⁹ quidē: nō opus est iudicū multitudine. Species iudicij de homicidijs: rursus diuiditur. nā vna species est: cū iudicatur de homicidijs puidētia, electione spontēq; perpetratis. Alia: de homicidijs, quæ quis fecerit inuitus. Tertia: de homicidijs quæ facta cōsententur: iure tamen, an iniuria id factū sit, in cōtrouersiam venit. Quarta: de profugis & exulibus ob perpetrātū homicidium, cum reuersi deprehendūtur. Species iudicij de peregrinis in duas secatur. Prima est: cū peregrinus agit in peregrinū. Secūda: cū peregrinus in ciuē. sed nunc missum faciamus dicere de homicidijs, & de peregrinis: & de illis præcipue intendamus, quæ rempublicam concernūt, & quibus nō rite dispositis seditiones oriūtur, & rerūpublicarū motus. ¶ Ponit octo modos iudiciorū. quatuor vniuersales, quādo omnes iudicāt: & quatuor particulares, quādo quidā iudicāt. quatuor vniuersales sūt. nā aut omnes de omnib⁹ supradictis iudicāt electione. aut omnes de omnib⁹ forte. aut omnes de omnib⁹ partī electioe partī forte. aut omnes de quibusdam, hi quidē electione illi forte. Quatuor particulares. aut enī quidā de omnib⁹ iudicāt electione. aut quidā de omnibus forte. aut quidā de omnib⁹ partim electione partim forte: aut quidam de quibusdā, aut hoc aut illo modo. ¶ Dat modos cōplicationes ex præcedentibus. vt cū quidā in eodē iudicio sunt ex omnib⁹ forte, & quidā ex quibusdā electione, aut cōtra, aut vtroq; modo permixtū. & hi, tōtq; sūt modi: qui sumi possūt circa iudicia. ¶ Vult primos modos, id est vniuersales esse iudiciorū popularis gubernatiōis: secūdos autē & particulares paucorū potentie, & tertios qui dicti sunt cōplicationes, q; & vniuersales & particulares claudāt, misceant q; & cōtemperēt: reipublicæ esse, & optimatis. Litera peruia satis.

2
4
5
8 7 6

75

76

77

78

79

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVMDECIMVM.
Necessesse est enim vel omnes. Modos iudiciorum: ex subiecta descriptione deprehendere, haudquaquam difficile fuerit.

SIMPLICIORES MODI		
1	Omnes de omnibus iudicare electione	populare.
2	Omnes de omnibus forte	populare
3	Omnes de omnibus partim electione partim forte	reipublicæ opti.
4	Omnes de quibusdam, hi electione hi forte	reipublicæ opti.
5	Quidā de omnibus electione	paucorum
6	Quidā de omnibus forte	paucorum.
7	Quidā de omnibus partim electione partim forte	paucor.
8	Quidā de quibusdam, hi electione illi forte	paucor.
COMPLICATIORES MODI.		
9	Quidam ex omnibus electione & quidā ex omnib⁹ forte	reipublicæ & optimatis.
10	Quidā ex omnib⁹ forte & quidā ex aliquib⁹ electione	reipub. opti.
11	Quidā ex oibus & ex quibusdā partī electione partī forte	reipu. opti.

QVINTI POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

QVINTVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

De causis mutationum rerumpublicarum, rebus publicis, inæqualitate, æqualitate, iusto & stabilitate.

Cap. I.

E alijs quidem omnibus, de quib⁹ dicere proposuimus: fere dictum est. ex quibus autē mutantur respublicæ, & quot ea sint & qualia, & quanam sint singularum rerumpublicarum corruptiones, & ex quibus in quales maxime mutantur, præterea quæ remedia & generaliter & specialiter cuiusq;, & per quæ maxime conseruari possit vnaquæque rerumpublicarum: considerandum post ea quæ dicta sūt, deinceps erit. ¶ Oportet autē prius illud principium assumere: quod plures sint formæ rerumpublicarum. & consistuntur quidem omnes iustum, & secundum proportionem æquale: sed aberrant ab eo, vt est antea dictū. nam populus constat ex ijs, qui cum sint secundum quid æquales: putant se simpliciter pares esse. paucorum vero potentia ex ijs, qui cum præstent aliqua re, sintq; inæquales: se in cunctis præstare arbitrantur, inæqualesque esse. opibus enim superantes: simpliciter existimant superare. deinde vero alij quasi pares existentes in cunctis: dignum putant se parem portionem habere. hi autem quasi superiores sint: maiora sibi competere arbitrantur. maius enim inæquale. habent igitur omnes secundum quid iustum: sed simpliciter aberrant. ¶ Et ob eam causam: quando non pro opinione sua vtrique reportent de republica: seditiones concitant. Omnium vero iustissime hoc facerent, qui virtute præcellunt: qui tamen minime omnium id faciunt. Nam id simpliciter rationabile est: vt hi soli præferantur, habeanturque inæquales. Sunt autem quidam, qui præstantes genere: plus habere se dignos putant. videntur nobiles esse illi: quorum maiores virtute, & diuitijs præditi fuere. hinc principia & fontes

(vt ita dixerim) seditionum oriūtur. ¶ Quapropter & mutationes merito fiunt: quandoque ex præsentī statu ad alium. ceu ex populari gubernatione ad paucorum potentiam, vel ad popularem ex paucis: vel ad rempublicam optimatem ex illis, vel ad alias ex istis. quandoque præsentem gubernandī formam non quærunt mutare: sed in ea permanentes per se illam suscipiunt: vt paucorum potentiam, vel monarchiam. Insuper circa magis & minus: ceu vel paucorum potentiam.

Tertij 35

k. iij.

tiam existentem magis extendere vel coercere, vel popularem statum ampliare vel restringere, eodemque modo de alijs speciebus ampliandis vel restringendis. adhuc autem in parte aliqua reipublicæ mouenda: ceu magistratum quendam de nouo iuducere: vel remouere. vt apud Lacedæmonios ferunt aliquid Lyfandrum tentasse regiam potestatem tollere: & Pausaniam regem, Ephoros. & Epidamni: reipublica est mutata in parte. nam pro tribuum præfectis cõsiliarios creauerunt. in eo vero magistratu (quem Athenienses eliæam vocant) necesse est etiam eorum qui in reipublica versantur magistratus abire: cum quis suffragijs in magistratu creatur. Paucorum autem potentia erat: quod vnus in hac reipublica erat princeps. ¶ Vbi que enim: propter inæqualitatem oritur seditio. disparibus tamen non existit proportio. perpetua enim potestas regia, iniqua foret: si esset in paribus. Omnino enim quærentes æquum: in seditiones incidunt. ¶ At enim duplex est æquum. vnum numero: alterum dignitate. numero quidem: ceu multitudine ac magnitudine idem, & æquum dignitate autem dico: id quod est secundum rationem. vt secundum numerum: æquali excedunt tria duo, & duo vnum. sed dico secundum rationem excedere duo, & duo vnum. nam duo pars æqua quaternorum, & vnum duorum. ambo enim mediætas. ¶ Fatentes autem simpliciter esse iustum id, quod est secundum dignitatem: contendunt, vt dictum est. Alij quia si in aliquo sint pares: se penitus pares esse existimant. alij quia si in aliquo præstant: in cunctis se superare arbitrantur. quam ob rem duæ præcipue fiunt gubernandi formæ: populus scilicet & paucorum potentia. nobilitatem enim ac virtutem: in verbis quidem omnes fere vsurpant. etenim qui reuera nobiles ac boni sint: nusquam centum reperiuntur, diuites autem multis in locis. ¶ Simpliciter vero omnino secundum alterutram statuere æqualitatem: improbum est. Patet autem ex eo quod contingit. nulla enim huiusmodi rerumpublicarum recipit stabilitatem. Causa vero huius: quia impossibile est ex primo errore in principio commisso, non euenire ad extremum aliquid malum. quare opus est partim arithmetica æquitate vt: partim ea quæ est secundum dignitatem. ¶ Veruntamen tutior est ac minus seditio subiacet popularis gubernatio, quam paucorum. Nam in paucorum gubernatione duæ gignuntur seditiones. vna inter se ipsos: alia ad populum. in gubernationibus autem populi: vna tantum seditio fit, ad paucorum potentiam. ipsis vero inter se (quod quidem dignum dictu sit) non accidit seditio populi. ¶ In super mediocrium hominum gubernatio, propinquior est populari gubernationi, quam illi quæ paucorum: quæ quidem est magis tuta, quam aliqua huiusmodi rerumpublicarum.

Lacedæmonij.
Lyfander.
Pausanias.
Epidamni.

Æquum numero.

3 2 1

Æquum pro dignitate.

4 2 1

Tertij
35

PRIMI CAP. QVINTI POLITICORVM COMMEN-
TARIVS.

Quæ & quot sunt causæ mutationum rerumpublicarum, & corruptionum earum, & que remedia quibus saluentur, continetur: nondum dictum est. fere autem de cunctis alijs vniuersis, de quibus determinare proposuerat: in præcedentibus est dictum. iccirco non ab re de huiusmodi rerumpublicarum mutationibus, corruptionibus, medelis: ac remedijs: determinatio est suscipienda. ¶ Ad memoriã reuocandas esse vult, species rerumpublicarum: quæ generaliter numero 29 tertij, specialius autem numero 15 quarti, & sequentibus, & quonam pacto popularis gubernationis & paucorum potentie non sit iustum simpliciter, sed secundum quid: numero 35 tertij iam cognitum est. ¶ Inæqualitatem, primam esse causam atque originem mutationum rerumpublicarum. quando enim non vtraque pars & opulentorum & inopum, pro opinione sua æquale in reipublica reportat: seditiones concitant, seditio autem reipublicæ mutatur. ¶ Respublicas vario modo mutari: aliquando de specie in oppositam, aut alterius generis speciem, aliquando secundum maius & minus, & aliter quando qui seditiones agunt nequaquam reipublicam mutare volunt, sed ad eam duntaxat admitti. Litera de se conspicua. ¶ Quamquam ita est quod in omni reipublica propter inæqualitatem oriri seditionem contingat: attamen in equalibus proportio est. nam perpetuum regnum equalibus inæquale est. fieri tamen potest vt id sit pro dignitate. incidunt enim in seditiones. qui quærent omnino, totaliterque æquum. ¶ Duplex æquum. vnum numero quod quidem medium est arithmeticum, idem atque æquale multitudine, aut magnitudine: alterum pro dignitate æquum, quod geometricum, & in rationum proportionumque æqualitate consistit. de vtroque oppido quod ab utroque dictum est: in annotationibus circa tertium caput quinti Ethicorum & sequentium capitulum. ¶ Ob has duas æqui species: duæ præcipue se declarant gubernandi formæ, paucorum potentia & popularis gubernatio. nam æquum: iustum vtraque ponit. sed paucipotentibus: æquum quod pro dignitate & geometricum iustum ponunt, illudque sibi falso arrogat. quia reuera, neque boni neque diuites: tamen diuites sint, & nobilitatis opinione præsumidi. populares autem: iustum dicunt æquum, & numero, & arithmeticum. quod æque sibi falso ascribunt. non enim si in aliquo æquales: iccirco in vniuersis & omnino æquales existant. ¶ Iustum statuere in reipublica, aut omnino secundum æqualitatem geometricam & pro dignitate vt volunt paucipotentibus, aut omnino secundum arithmetica & in numero ceu volunt populares: prauum est. Sed partim arithmetica æqualitate, partim geometrica: vtendum est. quia cum iustum ab altera tantum harum æqualitatum defumitur: reipublica stabilitatem non habet, sed varijs quatitur motibus, ac seditionibus, necesseque tandem est ex huiusmodi errore ab exordio admisso, vt tandem in grandem quandam perniciem reipublica deuoluatur. ¶ Quamquam ita est: stabilior tamen popularis gubernatio quam paucorum potentia. Primo. quia in paucorum potentia: duæ seditiones oriuntur, & paucorum potentiam inter se & ad populum: in populari autem gubernatione, vna, populi aduersus paucos potentes. inter se enim non oritur seditio: quæ mentione digna sit. ¶ Secundo. popularis gubernatio magis accedit ad gubernationem mediocrium hominum, quæ omnium stabilissima est quam paucorum potentia. nimirum igitur si popularis: & stabilior & securior, quam paucorum potentia est.

ANNOTATIONES AD CAP.
PRIMUM QVINTI
POLITICORVM.

In quinto hæc. mutationes rerumpublicarum, medelæ, durationes. De mutationibus & medelis: inæqualitas, seditiones, causæ seditionum, medelæ, mutationes popularis gubernationis, mutationes paucorum potentie, mutationes optimatum, medelæ, magistratus saluandæ reipublicæ aptus, mutationes regni, medelæ regni, & retentio tyrannidis. De inæqualitate: ab 1 de 10 numerum. de seditionibus: à 10 ad 14. de causis seditionum: à 14 ad 15. de medelis seditionum: à 15 ad 19. de mutationibus popularis gubernationis: à 19 ad 24. de mutationibus paucorum potentie, à 24 ad 35. de mutationibus optimatum: à 35 ad 42. de medelis mutationum harum rerumpublicarum: à 42 ad 62. de magistratu apto: à 62 ad 72. de mutationibus regni: à 72 ad 92. de medelis & retentione tyrannidis: à 92 ad 128. de durationibus: à 128 ad centum libri. hinc sectionis libri in cap. 12: ratio. ¶ In eo vero magistratu: quem Athenienses k. iij.

eliæam vocant, Græci de eo magistratu ita, ἡλιαία τὸ μέγα δικαστήριον ἐν τῇ ἀθηναίᾳ, καὶ διὰ δικασταὶ ἡλιασταὶ καλοῦντο. ἡλιαία βουλὴ συνεσθῶσα ἐξ ἀνδρῶν χιλίων. Eliæa magnum p̄torium Atheniense, & iudices eliææ vocabantur. Eliæa consilium constitutum ex mille viris Leonardus habebat. Apud Elienses vero, necessariū est illorū etiā qui versantur in republica: dignitates vadere, quando creatur magistratus aliquis. & in aliquibus exemplariis: apud Dienses. sed arbitror vitio scriptorum. verum Aristoteles sic, ἄς δὲ τῆρ ἡλιαίᾳ ἐπαναγκῆς ἐστίν. ἔτι τῶρ ἐν τῷ πολιτεύματι βαδίζου τὰς ἀρχάς. ὅταν ἐπιψηφίζηται ἀρχὴ τῆς καὶ τὰ λοιπὰ. & quia parum intelligibile erat, eo modo quo posuit Leonardus: immutatus est hic locus, ad literæ Græcæ intelligētiam. ¶ Vbiq; enim propter inæqualitatem oritur seditio: disparibus tamen non existit proportio. Aliter q̄ hic habeatur in numero huic literæ respondenti: expositum est, propter ambiguitatem particule ὀυμῆρ. quā Leonardus negatiue accepit: ego vero aduersatiue, & non negatiue. nam ex Suda ὀυμῆρ ἀλλάμῆρ etiam designat. ἀλλάμῆρ autem nostri: attamen, aut quippiam simile exponunt. Aristoteles sic habet, πανταχοῦ γὰρ διὰ τὸ ὀυισορ ἢ σάσις. ὀυμῆρ τοῖς ἀνίστοις ὀυάρεχα ἀνάλογοι. ἀίδιος γὰρ βασιλεύα ἀνίστοις ἐκρ ἢ ἐρ ἴσοις. quod ad verbum. vbiq; enim propter inæquale seditio: attamē in æqualibus inest proportionale. nam perpetua regni potestas, inæqualis: si sit in æqualibus. & plane dubium esse possit: an id velit quod in litera exposuit. verum vt aduersatiua particula est: rectius quadrate videtur intelligētia, q̄ si intelligatur particula esse negatiua. regni enī potestas inæqualis est ad æquales. nam regis ad ciues: qui inter se sunt æquales, sed regi inæquales. vtrum hoc an illo modo rectius sit: alij amplius diiudicent. litera tamen dimilia est vt erat: propter ambiguitatem (vt dictum est) dictionis ὀυμῆρ. ¶ Veruntamen tutior est ac minus seditioni subiacer. Id summopere de primis speciebus popularis gubernationis certum. in vltima enim, in qua sunt populi ductores: seditiones crebræ exoriuntur.

¶ De seditionibus paucorum & popularium, pro quibus rebus seditiones oriantur, & de causis earum. Cap. II.

Cum vero cōsideremus quibus de causis seditiones, mutationesq; rerum publicarū eueniūt: capiēda sunt primo vniuersaliter principia, & causæ eorū. Sunt autē fere (vt ita dicam) tria numero: de quibus primo secundū se succincte determinandū est. videre enim oportet: quæadmodum dispositi ad seditiones: deueniunt, & quarū rerum gratia, & tertio quæ sunt principia ciuiliū turbationū, ac seditionū inter ciues. ¶ Quod quidē igitur disponantur ad res novas appetēdas: illa est potissima causa, de qua iā diximus. hi quidē quia pares esse volūt ijs, qui plus habent: nisi hoc sit, seditiones cōcitant. illi vero (quia inæqualitatem affectant & excessum) si se arbitrātur nō plus habere cum sint inæquales, sed æquale aut min⁹: adæque seditiosi sint. hæc autē quādoq; iuste cupiūtur: quādoq; iniuste. Inferiores quidē vt pares sint, seditiones molitūtur. & pares qui sunt: vt prestēt. Quæadmodū igitur dispositi sunt, qui res novas seditionesq; quærunt: dictū est. ¶ Res autē pro quibus, seditionibus contēdūt: sunt lucrū & honor, atq; his cōtraria. dedecus enim & damnū, vel ipsorū vel amicorū fugiētes: seditiones in ciuitatibus agūt. ¶ Causæ vero ac principia motionū vnde ipsi ita disponūtur, & pro ijs quæ diximus: sunt vt septē, sunt etiā vt plura. quorū duo sunt eadē cum illis quæ dicta sunt: non tamē eodē modo. propter enim lucrū, & propter honorem irritantur iniucē: nō vt acquirāt sibi ipsi (vt dictū est prius) sed quia vident alios partim iniuste, partim iuste plus in ipsis habere. Insuper propter contumeliā, propter metū, propter præpotentiā, propter cōtemptū, propter incrementū excessiuū. præterea & alio modo propter verecūdiā,

- Causæ
- 1 Lucrum
 - 2 Honor
 - 3 Iniuria
 - 4 Metus
 - 5 Excehus
 - 6 Cōtempus.
 - 7 Incrementū p̄ter p̄portionē
 - 8 Verecundia.
 - 9 Negligentiā.
 - 10 Paruitas.
 - 11 Dissimilitudo
 - 12 Extrinsecum

propter negligentiam, propter paruitatem, propter dissimilitudinem.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Ria secundum se & seorsum: primo figura, rudiq; discussione determināda. primo quo pacto affecti: seditiones mouent. Secundū, quarum rerū gratia: illas excitāt. Tertium, quæ sint principia & causæ turbationum & seditionū inter ciues. ¶ Hic de primo. affecti sunt ad seditiones inopes: qui diuitibus pares esse volunt. diuitesq; ac potētes qui cum inæqualitatē affectent, se semper minus q̄ debeant habere putāt. in super ij qui cum sint æquales: ambiunt, præstarēq; volunt. omnes enim hi: nisi id fiat ad quod mens insana, irrationalisq; appetitus eos pertrahit, seditiones cōcitant, atq; mouent. ¶ De secundo. ea cuius gratia seditiones mouēt, sunt lucrū & honor, vt illa adipiscantur: & eorū contraria damnū scilicet & dedecus, vt illa vitent. ¶ De tertio. principia & causæ huiusmodi turbationū ac seditionū inter ciues: sunt vt septē, sunt vt plures. septē sunt: lucrū, honor, iniuria, metus, contēptus, excessus, incrementū debitā proportionem excedens. Adduntur alio modo & hæc quatuor: verecūdiā, negligentia, paruitas, dissimilitudo ob verecūdiā, negligentia, & paruitatē, pauxillumq; mutationis sensim irrepens: mutātur res publicæ absq; seditione & motu. Et lucrū & honor, quādo sunt ea pro quibus seditionibus contendunt: mouent animos seditionis, vt illa ipsi adipiscantur. quādo vero principia & causæ seditionum: irritant ciues indignatione aut inuidentiā, cum hi vident se inhonoratos, illos autem honoratos. Litera satis aperta est.

- 1 Lucrum
- 2 Honor
- 3 Iniuria
- 4 Metus
- 5 Excessus
- 6 Contemptus
- 7 Incrementū p̄ter p̄portionē
- 8 Verecundia
- 9 Negligentiā
- 10 Paruitas
- 11 Dissimilitudo
- 12 Extrinsecum

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Propter enim lucrū & propter honorē quæ hic annumerat: vndecim sunt. verum adiciet postmodū extrinsecā causam, vt numero 86, quæ adiecta numerū perficiet 12. ¶ Propter paruitatem. Propter id quod sensim & parumper repit. quando à republica aliquid parum demitur, & toleratur (quia latet aliquid momenti habere ad tollendam rempublicam) deinde permittitur quippiam pauxillum demit, sic latenter irrepit res publicæ malum, tandēmq; ad id perducitur, vt aut tollatur, aut in magno versetur discrimine.

¶ De causis vndecim seditionum, declaratio. Cap. III.

Horum autem contumelia & lucrū quā habeant vim, & quot seditionum causæ: ferē est manifestum. cōtumelia enim & auaritia eorum qui gubernāt: homines prouocantur ad seditiones contra illos, & cōtra statum reipublicæ quæ ista fieri patiatur. auaritia vero quādoq; ex priuatis rebus fit: quādoq; ex publicis. ¶ De honore etiam clarum est: & quid valeat, & quomodo causa sit contēdendī. ipsi enim inhonorati & alios honoratos cernentes: seditionem aggrediuntur. Hæc autem iniuste quidē sunt: cum præter dignitatē honorātur quidā, vel inhonorātur. iuste vero: cum secundum dignitatē. Propter præpotentiā autem: quādo quis maior sit & potentior, vel vnus vel plures, q̄ secundum ciuitatē & potentiā reipublicæ. consueuit enim ex talibus: fieri vnus dominatio, vel gubernatio violenta. Quapropter quibusdā in locis ostracismo vtūtur: ceu Argis & Athenis. atqui melius erat ab initio prouidere: ne in huiusmodi potentiā augeri homines permetterentur, q̄ post, cōtra auctos, remedium quærere. ¶ Propter metum vero ad seditionem deueniunt: qui formidant ob maleficia cōmissa ne pœnas dent, & hi contra quos paratur violentia, præuenire volentes, priusq; malum patiātur. vt apud Rhodū: nobilitas cōtra plebē insurrexit metu iudiciorū, quæ sibi parabatur. ¶ Propter contēptum vero ad seditiones deueniūt & insurgunt, ceu in paucorū potentia: quādo plures sunt illi qui à republica excluduntur. potētiores enim se putant. Et in populari statu, opulenti cons-

- Pria causa.
Iniuria.
Lucrum.

Honor.

Hęc: honores & inhonorations.
Excessus.

Argi.
Athenienses
5
Metus.

Rhodij.
5
Contēptus

Thebani.
Onophyti.
Megareſes.
Gelon tyrā-
nus.
Rhodij.

7
Incrementū
præter pro-
portionem.

Tarentini
Iapyges.
Medi.
Græcia.
Argiui.
Hebdoma.
Cleomenes
Athenæ.
Lacedæmo-
nij.

8
Verecūdia.
Herea.
9
Negligētia.

Horeum.
Heracleo-
dorus.
10
Paruitas.

Ambracio-
tæ.

11
Diffimilitu-
do.

Sybaris.
Trezenij.
Achei.
Thurij.
Sybaritæ.
Byfantij.

temnentes inordinationē & malā administrationē eorum, qui rempubli-
cam gubernāt. ceu apud Thebanos post pugnā in Onophytis cōmissam:
mala gubernatione, popularis status interijt. Et in Megarensibus: cū per
inordinationē & magistratū negligentia superati sunt. Et Syracusis an-
te Gelonis tyrannidem. Et Rhodij populus antequā cōtra insurgeretur.
¶ Fiunt etiā propter incrementū excessiuum mutationes rerū publica-
rum. vt enim corpus ex partibus suis cōstat, & oportet eas simul pro mo-
do quāq; suo crescere, vt commensurationis maneat harmonia, ac nisi hoc
fiat corrumpitur (ceu quādo pes quatuor cubitorū sit, cæterum vero cor-
pus duorum palmorū longitudinē habeat: interdum etiā in alterius ani-
malis figurā trālire queat, si non solum quātitate, verum etiā qualitate
immoderatū fieret incrementum) ita & ciuitas ex partibus constat, quarū
interdum aliqua latenter succrescit, ceu egenorum hominū multitudo in
popularibus gubernationibus & rebus publicis. contingit vero quādoq;
id per fortunā: velut apud Tarētum, cum superati prælio ab Iapygenſi-
bus, nobilitatis magnam partē amississent (fuit autem id prælium paulo-
post id tempus: quo Medi Græciam inuaserunt) ad popularem statū ex
republica est facta mutatio. & Argiui post cædem suorum in hebdoma à
Cleomene Spartiata factā: coacti sunt inquilinos quosdā ad rempublicā
recipere. Et Athenis, cum terra male pugnaretur aduersus Lacedæmoni-
os: nobilitas attenuata est, cum ex descripto se submittere ad bellum coge-
retur. cōtingit autem hoc in popularibus gubernationibus: rarius tamē.
Pluribus enim diuitibus existētibus, vel diuitijs in pluribus auctis: mu-
tatio fit in paucorum potentia atq; potentatū. ¶ Mutantur etiā res publi-
cæ, absq; seditione: propter verecūdiā. vt in Herea. cū enim per electionē
sumere magistratus solerēt: postea fortiti sunt, ex eo quòd electiones eorū
in homines turpes, pudendōsq; cadebāt. ¶ Est propter negligentia: quan-
doq; sinunt ad summas potestates eos assumi, qui non sunt amici status
eorum. per quē quidem modū: apud Horeum euerſa est paucorū guber-
natio, per Heracleodorus, qui magistratū nactus, gubernationē ciuita-
tis ex paucorum potentia ad popularem statū trāduxit. ¶ Insuper pro-
pter pusillum. dico autē pusillum: quādo latet paulatim succrescēs reipu-
blicæ mutatio, quæ ad magnitudinē latēter euadit, si negligatur id quod
pusillum. quēadmodū apud Ambraciotas à paruo censu prius erāt ma-
gistratus. Tandem vero à nullo fuerunt, quasi nihil aut prope foret inter-
parum & nihil. ¶ Seditiones etiā cōcitant aduenæ: donec in eadem simul
conspiratione deuentum sit. vt enim non ex quauis multitudine cōstituitur
ciuitas: ita etiā neq; in quouis tempore. Quapropter quicunq; iam
inquilinos susceperunt aduenas: omnes ferē seditionibus iactati sunt. ceu
Sybarim: vnā cum Trezenijs, incoluerunt Achei. postea maiorem in nu-
merum crescentes Achei, Trezenios pepulerūt. vnde ortum odiū est Sy-
baritis, & in Thurijs idē fecerūt Sybaritæ cōtra illos, qui eos receperant.
nā plus habere volentes: quasi de suis agris pulsi sunt. Et apud Byfantū

aduenæ in oppressionem ciuū cōiurati: cognita re prælio & armis ex-
puli sunt. Et Antissei: exules ex Chio susceptos, tandē armis deicere co-
acti sunt. Zanclei vero qui Samios receperunt: mox ab eis sunt propria ci-
uitate deiecti. Apolloniata qui sūt in Euxino ponto: aduenis receptis, se-
ditiōne agitati sunt. Et Syracusani post tyrānos expulsos: cū hospites, &
conductos milites fecissent ciues, in seditionem & prælium inciderūt. Et
Amphipolitæ: receptis Chalcidensū colonis, pulsi tandē ac illis sunt ferē
omnes. ¶ Seditionē autem concitant in paucorū quidem potētia multitu-
do indigne ferens (quemadmodū dictum est prius) q̄ cū ipsi sunt pares,
non æque honoratur. In populari vero statu nobilitas: q̄ par fiat ceteris,
cum ipsi sint præstantiores. ¶ Incidunt autē quādoq; in seditionē ciuitates
propter situm: quādo talis est locus, vt non ad vnā eandēq; gubernatio-
nem sit aptus. vt Clazomenijs accidit, qui in Chytro habitant: cōtra eos,
qui habitāt in insula. Et Colophonijs erga Notios. Athenis quoq; nō eo
dem modo: sed multo magis populares sunt qui in Pyreo habitāt, quā
qui in vrbe. vt enim in prælijs transitus fossarum, etiam si admodū par-
uæ sint, interrumpit ordines militum: ita in ciuitate dissimilitudo omnis
videtur dissensionem facere. ¶ Maxime forsan dissidēt virtus & vitium,
deinde paupertas & diuitia, & alia magis quā alia: quarum rerum vna
est illa, de qua diximus.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

14 **D** Eclarat quo pacto hæc vndecim: lucrū, honor, iniuria, metus, excessus, contem-
ptus, incrementū præter proportionē, verecūdia, negligentia, paruitas, & diffi-
militudo: causæ sint seditionum, turbationūq; rerū publicarū. & dissimilitu-
dinem quadruplicē assignat. vnam inter incolas & peregrinos. solent enim diffi-
miles esse: & habere dissimiles viuendi modos. Secunda est populi & insigniū.
quia populus vult esse similis diuitibus & nobilibus: cum ipsis sit dissimilis. & contra opu-
lenti volunt esse in omnibus egenis dissimiles: cum illis in aliquo sint similes. Tertia. ratione
situs loci: cuius pars vna apta est dissimili gubernationi. Quarta est dissimilitudo virtute &
vitio. & illa est maxima. & litera aliena luce non eget.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIUM:

14 **H** Orum autē cōtumelia & lucrum: quam habeant vim. propter hæc duodecim: lu-
crum, honorē, iniuriā, metū, excessum, cōtemptū, incrementū præter proportio-
nem, verecūdiā, negligentia, ob id quod latēter & paululū inserpit, dissimilitu-
dinem, & insuper causam extrinsecā: motus, & rerū publicarū mutatiōes fieri. Ari-
stoteles ex suis amplissima affert testimonia, verum & ex nostris historijs facile esset consi-
milia cognoscere. quod quia longum esset hic narrare, & intelligentiæ nihil præiudicat omis-
sum: iccirco alterius solertiæ relinquimus ex historijs nostris colligendum.

De medelis, & documentis circa seditiones.

Cap. III.

15 **R** iuntur autem seditiones non pro paruis rebus: sed ex
paruis ad magnā perueniunt. maxime vero etiā paruæ
corroborantur: quādo in principalibus fiunt. vt conti-
git Syracusanis antiquitus. mutatus est enim ciuitatis **Syracusanā.**
status propter duos adolescētes: qui in magistratu con-
stituti, simultatē inter se habuerunt, ex amatoria causa.
altero enim absente, alter (cū sodalis eius esset) puerum, quē amabat sibi
conciliauit, at ille reuersus, cum id grauiter ferret: vxorem illius habere

studuit. ex hoc omnes qui versabantur in republica, diuerso fauore diuiserunt. Quā ob rem ab istis principatibus cauendū est diligenter: ac dissoluedā statim sunt eorum discordiæ, qui multum in republica possunt. in principatu enim peccatur. principatus autem dicitur dimidium esse totius. itaq; paruum in principatu erratum: correspondens est ad alias partes. omnino autem excellentiū virorum discordiæ: totam post se trahunt ciuitatem. vt contigit apud Hestiazam: post popularem statum. duobus enim fratribus de diuisione patrimonij contendentibus: vnus eorum qui erat pauperior, quasi nō exhibente altero fratre bona omnia, neq; thesaurum quem pater inuenerat proferente, querebatur, ac populum in suos fauores pertraxerat. alter vero qui diuitijs pollebat: locupletes sibi accieuerat. Et in Delphis ex affinitatis causa, contētionē exorta: principium fuit seditionum omniū, quæ postea fuerunt in ea ciuitate secutæ. hic enim cū sibi triste auguriū incidisset: vt venit ad sponsam, suscipere illam noluit. illi vero quasi spreti atq; contempti, sacrorum quiddā (eo sacrificante) iniecerunt: atq; vt sacrilegum accuantes, capite damnari fecerunt. **Mitylene** quoq; seditio ex hæreditate coorta: magnorū malorū fuit origo. inde quoq; bellum Atheniēsis cōtra Mityleneos susceptū: in quo vrbs eorū à Pachete duce capta fuit. Timophane enim quodā opulēto homine, vīta functo, cum duæ filia superstitēs fuissent: Doxādrus quidā dari illas filijs in matrimoniū concupiuit. quod cum assequi nō potuisset, alios sibi prælatos dolens: res nouas moliri aggressus. Atheniēsis quibus erat publice hospes, bellum suscipere peruasit. **Et** apud Phocēses seditio exorta est ex hæreditate inter Mnaseam Mnesonis patrē & Euthycratem Onomarchi. hæc seditio Phocensibus initium fuit eius belli, quod sacrū appellauerūt. **Mutatus** est etiam Epidāni ciuitatis status ex nuptijs, desponderat enim quis filiā. cum vero pater despōsatā magistratū gerēs, illi damnū irrogasset: quasi despectus, omnes qui præsentī ciuitatis statu infensi erāt, per factionē ad se recepit. **Fiunt** etiā mutationes & in paucorum potentia, & in populari statu, & in ea quæ appellatur respublica: ex eo quod aliquod collegiū, vel aliqua pars ciuitatis famā sit vel augmentum maiorem in modū consecuta. Vt apud Atheniēses, Ariopagi consilium per tēpora belli Persarum famā consecutū: seueriorē reipublicæ gubernādī formā videtur fecisse. **Et** rursus Naualis turba, q̄ causa victoriæ Salaminēsi bello fuisse videbatur, & ob eam victoriā principatū maris acquisisse ciuitatī: popularem statum validiorē effecit. **Et** apud Argiuos, nobilitas q̄ in prælio contra Lacedæmonios, apud Mantiniam urbem cōmissa, magnā famam cōsecuta erat: populare statum delere tentauit. **Et** apud Syracusanos multitudo urbana, q̄ causa victoriæ belli aduersus Atheniēses videbatur fuisse: rempublicā mutauit ad popularem statum. **Et** apud Chalcidēses, q̄ simul cum nobilitate ad opprimendū Phoxum tyrannū plebs insurrexisset: statim reipublicæ gubernationē suscepit. **Et** apud Ambraciam eodem modo, populus cū aggressoribus

Periandro tyranno expulso: in seipsum gubernationem conuertit. Et omnino hoc latere non oportet: quod qui potentiæ causa fuerunt, siue priuati, siue collegia publica, siue tribus, siue pars aliqua ciuitatis, siue quæcūq; multitudo, seditionem cōmouent. aut enim qui honori eorum inuidēt seditionē faciunt: aut ipsi propter præualentiam, par habere cum cæteris non acquiescunt. **Mouetur** quoq; respublica: quando partes illæ ciuitatis, quæ contrariæ videntur esse, parificantur adinuicē (ceu diuites & plebs) mediū autē aut parum aut nihil omnino sit. si enim queuis pars ita robusta fiat, vt ad id quod prædominabatur proxime accedat: posthac minime vult discrimina subire. quapropter & qui virtute præcellunt: nullam (vt ita dixerim) faciunt seditionē. pauci enim sunt: alij vero permulti. vniuersaliter ergo in cunctis rebus publicis: initia causæq; mutationum ac seditionum, in hunc modum fiunt. **Mutatur** autē quandoq; respublica per vim: quandoq; per dolum. Per vim autē: statim ab initio. aut postea ea compellendo. verum enim uero fraus duplex est. nōnunq̄ enim decepti ab initio, sua demum sponte recipiunt alium gubernādī modum: deinde postea violente conseruant. vt accidit cum quadringenti illi, Atheniēsiū rempublicam susceperunt, affirmantes q̄ Persarum rex, pecunias ad bellum contra Lacedæmonios subministraret: ac in eo mentiti, nihilominus postea vi retinere gubernationem conati sunt. Interdum autem ab initio persuadentes. ac postea rursus persuasis sponte ac volentibus retinēt gubernationem. Simpliciter ergo circa omnes respublicas: ex ijs quæ dicta sunt, contingit mutationes fieri.

Q V A R T I C A P. C O M M E N T A R I V S.

Documēta quatuor pro cōseruatione rerum publicarū. Primum. statim discordias inter eos qui in magistratu sunt esse sedandas. alioqui ex paruis rebus ortæ discordiæ: ad magnas, & magnarum rerum seditiones exurgunt. quod sex exemplis cōprobat. duorum adolescentū Syracusis. duorum fratrum de diuisione patrimonij contendētium apud Hestiazam. propter spretam sponsam Delphis. Mitylene ob Timophanis filias Doxandri filijs in matrimonio negatas. Phocidē ob contentionem hæreditatis inter Mnaseam & Euthycratem. Epidamni vero ob offensio-nem susceptam à patre nurus. Verum hæc in superiores causas reuocantur. in primo enim iniuria. in secundo & quinto lucrum. in tertio, quarto, sexto cōtemptus. sed hæc vt intelligātur & vniuersus literæ contextus: facillimum est. **Secundum**: quando membrum aut pars aliqua ciuitatis, ex claro aliquo facinore, famam consequitur aut augmentū, & omnino qui potentiæ causa fuerint, siue priuati, siue collegia aliqua publica, siue tribus, siue pars aliqua ciuitatis, siue quæcūq; multitudo: imminere tunc ciuitati seditionis periculum, seu paucorum potentia, seu popularis gubernatio, seu ea quæ vocatur respublica fuerit. Nam aut illi qui honori eorum inuidēt: seditionem faciunt. aut ipsi, propter præualentiam: par habere cum cæteris non acquiescūt. sex declarat exemplis: de Ariopagi consilio. de bello Salaminēsi. de bello Argiuorum apud Mantiniam. De Syracusano aduersus Atheniēses. de oppresso Phoxo tyranno Chalcide: auxilio populī. de eiecto Periandro tyranno ab vrbe Ambracia: adiutore simili modo populo. causa omniū horum excessus. **Tertium**. Item si sit popularis gubernatio & diuisum, atq; insigniū potentia tantum crescat, vt æquetur populo: aut si paucorum potētia gubernatio sit, increseat autem populus, vt opulenti & nobilibus æquetur. sic vt nihil aut perparum interstitij sit atq; discriminis: seditionis periculum imminet. nam partium quæcūq; proxime accedit ad eam quæ dominatur: quod reliquum est minime vult pericula subire: sed seditiones molitur. quare ab ijs qui virtute præcellunt: nulla (quod dictū sit dignum) seditio timendā est. Nam perpauci sunt: alij autem perq̄ multi: & hæc causa, non

Periander.

Vis.
Dolus.Atheniēses.
400
Persarū rex,
codex Gre-
cus solum
habet rex.
Lacedæmo-
nij.

modo paucorum potentia & popularis gubernationis: sed vniuersaliter causae sunt seditionum, & mutationum omnium rerum publicarum. Quartum. Res publicas mutari interdum vi, interdum fraude atque dolo. & id bifariam: aut retenta gubernatione violente ac nolentibus ciuibus, aut ea retenta, ipsis quidem volentibus. & vis & dolo: ad iniuriam pertinent.

ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

In principatu enim peccatur. principatus autem dicitur dimidium esse totius. Idem ita dici solet: in principio peccatur. principium autem dicitur dimidium esse totius. & reuera idem est: sed cum pro principio ponitur principatus, res est ad latinorum intelligentiam pro re subiecta euestigio accommodatior. at vero cum nomine principij vtimur: res est conuenientior adagio. tametsi latini principia: principatus appellent atque magistratus, consuetudinem Graecorum sequentes. Graeci enim pro eo quod latini nunc principium, nunc principatum, nunc magistratum dicunt: semper idem habent vocabulum *την ἀρχην*. quo & hic Aristoteles vtitur. inquit enim, *ἐν ἀρχῇ ἢ γὰρ γίνεται τὸ ἀμάχητον. ἢ δὲ ἀρχὴ λέγεται ἡμῶν εἶναι παντός.* quare sermo apud Graecos: aptior & ad materiam subiectam, & ad alludendum prouerbio.

De mutationibus, & modis mutationum popularis gubernationis. Cap. V.

Popularis gubernatio in paucorum potentiam.

Ed oportet in vnaquaque specie rerum publicarum: hoc idem considerare. Popularis ergo status: maxime recipit mutationem, propter eorum hominum perfidiam, qui sunt ductores in populo. hi enim partim egregios quosque opulentosque priuatim calumniando: conspirare eos simul compellunt (cogit enim in vnum communis metus: etiam eos, qui prius erant inimicissimi) partim quidem publicae multitudinis suggillando. & hoc ferè vbiq; in hunc modum fieri videmus. Nam & apud Coum: popularis status interijt, ob prauitatem eorum, qui populum ducebant. nobilitas enim conspiratione facta: regimen ciuitatis arripuit. Et apud Rhodum. statutas enim stipendiorum pecunias, quae conductis militibus soluerentur: potentes quidam in populo pro se retinebant. eratque id impedimento quominus ea redderentur: quae triremium debebantur praefectis. praefecti autem classis, cum pecunias non haberent, ac nihilominus nauigare ex lege cogentur: veriti poenam iudicij, conspirationem inierunt, ad popularem statum euertendum. Et apud Heracliam quoque, populus oppressus est ilico post coloniarum emissionem: ob eos qui populi erant ductores. nam illi potentes in populo: illatis iniurijs, nobilitatem expulerunt. illi vero postea conspirantes, & in vnum conuenientes, in urbem reuersi: populum oppresserunt. Nec multo dissimiliter apud Megareses: popularis status interijt. Ductores enim populi, quo pecunias per bonorum publicationem haberent: multos è nobilitate pepulerant, vt tandem facta sit permagna exulum multitudo. exules ergo in vnum conuenientes, praelio superarunt: oppressosque populo paucorum potentiam constituerunt. Contigit hoc idem apud Cumas, in populari statu: quem destruxit Thrasymachus. & apud alios ferè, quis inspiciat mutationes eodem modo contigisse. Interdum enim vt gratificentur iniuriantes, nobilitatem conspirare faciunt: vel patrimonia aequè diuidentes, vel redditus muneribus publicis subijcientes. interdum vero calumniates: vt bona opulento-

Cous.

Rhodus.

Megarēses.

Cumae. Thrasymachus.

rum publicari faciant. Vetus quidem temporibus, quando idem erat ductor populi ac belli dux: populares respublicae in tyrannidem mutabatur. & profecto antiquorum tyrannorum: plurimi ex popularibus hominibus facti sunt. Causa vero cur tunc fierent, non autem nunc, illa est: quae tunc qui populum maxime ducebant, erant ex ijs, qui bello gerendo praeficiebantur. nondum enim dicendi peritiam habebant. nunc autem Rhetorica arte superueniente: qui dicendi facultatem habent, populos ducunt quidem. sed quia imperiti sunt rerum bellicarum: tyrannidem inuadere non audent, nisi sicubi parum aliquid tale accidat. Tyrannides certe frequentius fiebant prius, quam nunc: & propter magnas potestates, quibusdam commissas. ceu Mileti ex praetura. multarum enim ac magnarum rerum potestatem habebat praetor. Ac etiam ob id: quia tunc urbes non erant magnae, sed rure homines habitabant, sese negocijs operum exercetes, qui autem praesidebant in populo: cum viri militares essent, tyrannidem inuadebant. idque agebant omnes praestita sibi fide à populo: quae quidem proueniebat ex inimicitia aduersus opulentos. vt Athenis: Pisistratus per factionem contra Pediacos susceptam. & Megaris: Theagenes armatis opulentorum occisis, quae iuxta flumen repererat pascetia. Et Dionysius accusans Daphneum & diuites: meruit tyrannidem Syracusis obtinere, propter inimicitiam nobilitatis, sibi fide à populo praestita, quasi popularis esset. Mutantur etiam respublicae: ex consueta gubernatione in vltimam speciem popularitatis. cum enim per electionem sunt magistratus, non tamen à censu, eligit autem populus: qui populum ducunt, magistratum ambientes, eò rem deducunt vt sit populus dominus etiam legum. Remedium autem ne hoc omnino fiat, vel vt minus fiat illud est: vt tribus quidem magistratum eligant, non populus vniuersus. Popularium igitur statuum mutationes ferè omnes: per has fiunt causas.

Popu. gubernatio in tyrannidem.

Rhetorica.

Miletus.

Athenae. Pisistratus. Pediaci. Megarae. Theagenes. Dionysius. Daphneus. Syracusae. Popu. i deterrimam popularē.

QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

Hactenus generaliter de mutationibus rerum publicarum: hic autem specialiter aggreditur. & primum de populari gubernatione, in paucorum potentiam. haec enim vel maxime hoc pacto mutari solet: ob perfidiam eorum, qui applausu ac fauore populum ducunt. qui diuitibus, & quibusque opulentias habentibus: nunc priuate falsa crimina impingunt, nunc in multitudine taxant. iccirco cogunt eos qui facultates habent: in vnum conspirare. cogit enim in vnum communis timor: etiam eos qui prius erant insensibilissimi. quod quinque monstrat exemplis de populari statu mutato: Coum, Rhodi, Heracliae, Megaris, & Cumis. & haec iniuriam & metum respiciunt. Duos ponit modos: quibus huiusmodi factionum actores, ductores (inquam) assentatoresque populi, iniuria & opulentos & nobiles viros laceffentes: eos conspirare cogunt. Primus est: cum vt multitudini gratificentur: diuitum, nobiliumque bona aequaliter distribuunt, aut eorum redditus, oneribus publicis subijciunt. Secundus. cum illis crimina impingunt: vt eorum bona publicentur, applicenturque fisco. De eiusdem mutatione in tyrannidem, & quid causae est, cur olim populares gubernationes in tyrannidem, nunc vero in paucorum gubernationem mutantur. primo id causae est: quae olim idem erat ductor populi, & qui dux bello gerendo praeficiebatur. hac enim gratia populum ducebat, non eloquentia arteque dicendi. quia nondum reperta erat. & iccirco qui huiusmodi erant: audebant tyrannidem inuadere. nunc autem populos ducunt, qui dicendi facultatem habent: sed quia rerum bellicarum sunt imperiti, tyrannidem inuadere non audent. nisi sicubi aliquid parum tale accidat. Secunda causa est: propter magnas potestates, quae illis committebantur. Tertia. quia urbes olim parue

19

20

21

20

erant: sed ruri habitabant homines, operi sese exercentes, ductores autem praesidebant populo, & viri militares erant, praestabaturq; illis a populo fides ob inimicitiam quam videbant eos contra opulentos exercere. quare audebant attetare tyrannidem. vt Pisistratus Athenis, Theagenes Megaris, & Dionysius Syracusis fecere. ¶ De mutatione priorum specieru popularis gubernationis: in vltimam deterrimamq; popularium speciem. Id enim euenit: cum populus magistratus eligit, & populi ductores magistratum ambientes, eum rem ducunt quo magistratum retineant, vt populus etiam sit dominus legum. ¶ Medela remediumq; ne id omnino fiat aut minus fiat, est, vt magistratus gradatim, aliqua tribus eligat, non autem populus vniuersus. Haec de mutationibus popularis gubernationis.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Nterdum enim vt gratificetur iniuriantes nobilitate conspirare faciunt. vt in sequenti numero de Theagene Megarēsi, & Dionysio Syracusano. & non est opus in hoc quinto: alia adducere exempla. quia omnes historiae similibus scaturit abunde: prompteq; se exhibent legere volentibus. ¶ Nunc autem arte rhetorica. Rhetorica: ars dicendi. & rhetor: dicendi peritus. ars profecto bona: abusus plurimus. nam ferme, qui sibi hanc artem arrogarunt, & in dies arrogant: si in literarijs ludis (vera quidem spreta philosophia) se solos scire gloriantur, caeteros aspernati, sibi solis complacent, inuectiuis & conuictijs in alios dicendo student, quaecunq; aut laudant aut vituperant, id extreme, & nihil mediocriter faciunt. si in ciuilibus: omnia sibi licere putant, non veritatem ipsam non iustitiam colentes, vbiq; apud tyrannos, paucoru potentatus, & populares fiducia linguae magistratus ambiunt. in quibus quod dici solet: eloquentia sine sapientia ensis acutus in manibus furiosus. vtrosque detestatur Plato: tanq; ciuitatibus maxime noxios. at qui probitati & philosophiae, artem dicendi coniungere, qualis Pericles & Isocrates: illos effert Plato, & sunt reuera extollendi atque probandi.

De mutationibus, & modis mutationum, gubernationis paucorum potentiae. Cap. VI.

Aucorum autem gubernationes mutantur, per duos maxime modos manifestissimos. vnus si iniurijs afficiant multitudinem. quilibet enim praeses sufficit: maxime si ex numero paucoru dux aliquis existat. quemadmodum in Naxo Lygdamis: qui tyrannidem postea Naxioru inuasit. ¶ Habet autem etiam ex alijs: initium seditionis,

differentias. quandoq; enim ab ipsis opulentis, qui non honorantur magistratibus, fit dissolutio: cum perpauca sint illi, qui honorificas dignitates usurpant. vt in Massaliensibus, & Istro, & apud Heracliam: & in alijs ciuitatibus accidit. homines enim ab honoribus exclusi: res nouas moliri non cessant, quoad ipsi quoq; honorentur, seniores quidem fratrum, postea vero rursus qui minores sunt natu. quibusdam enim in locis, non simul ad rempublicam gubernandam recipiuntur filius & pater: alicubi vero neq; frater senior ac iunior, & vbi paucoru potentia ciuilior euadebat. In Istro ad popularem statum seditione inter nobilitatem recidit. apud Heracliam vero: ex paucioribus ad sexcentos. Mutata est etiam Gnidu paucoru potentia, seditione inter nobilitatem ipsam coorta: ex eo qd pars eorum, ab honoribus excluderetur. sequidem (quemadmodum dictum est) pater filium impediabat, & frater fratrem: nec nisi qui senior foret honorabatur. insurgens enim populus per illorum discordiam, ac ducem nactus: ex nobilibus, irruens, victoriam obtinuit. imbecillis enim aduersa pars erat. Et apud Erythreses. in paucorum gubernatione regiarum vrbium, antiquis temporibus, licet diligenter curarent qui in gubernatione earum versabatur:

Paucoru potentiae mutationu modi, primo in populare. Naxus. Lygdamis.

Massalienses. Ister. Heraclia.

Gnidus.

Erythreses.

26 tamē quia perpauca erant, non tulit populus, sed rempublicam mutauit. ¶ Mutantur etiam paucoru gubernationes ex se: propter factionem eoru, qui populum ducunt. haec autem populi ductio: duplex. vna quidem ex ijs qui sunt circa ipsos paucos. efficitur enim quis populi ductor, quis admodum paruo numero ipsi pauci existant. vt Athenis in triginta illis, qui circa Charicle erant: poterant autem quod triginta populi ductores. & in quadringentis qui erant circa Phrynichu: simili modo. altera autem: quando illi qui in populari administratione versantur, populum ducunt. vt apud Larissam nobilitas plebem colebat, ex eo: quia per plebem fiebat electio magistratus illius, qui custodia reipublice vocabatur. & in quibuscuq; gubernationibus paucoru, non illi ipsi eligunt ad magistratum qui etiam gerere illos possunt: sed ex censibus magnis tribuuntur, vel amicitijs, electio tamē illorum per ciues fit, vel per plebem. vt Abydi. & vbi iudicia non sunt ex ijs: qui rempublicam gubernant. colendo enim plebem: quo eoru suffragia promereantur, rempublicam mutant: vt apud eam Heracliam contigit: quae est in Ponto. & hoc idem accidit: quando in gubernatione paucoru quidam existentes, ad pauciores etiam rempublicam trahunt. pares enim caeteris esse quaerentes: compelluntur populum in suum auxilium adhibere. ¶ Fiunt etiam in gubernatione paucoru mutationes: quando prodigaliter viuentes, qui gubernant per luxuriam patrimoniam consumpserint. optant enim res nouas huiusmodi homines: tyrannidemq; vel sibi ipsis, vel alteri affectant. quemadmodum Hipparinus Dionysio Syracusis. & Amphipoli Cleotimus Chalcidensium colonos superinduxit: & cum venissent, seditionem cum illis contra diuites fecit. & in Egina, qui negocium illud Charete Atheniensi confecerat: res nouas molitus est propter huiusmodi causam. Hi homines ergo quandoq; res nouas commouent: quandoq; rempublicam furtis expilant. itaque seditiones concitantur aut ab ipsis: aut ab illis qui eoru furta non tolerant. vt Apolloniae quae in Ponto est accidit. Ceterum vero si sit paucoru gubernatio: ex seipsa non facile interit. Huius signum est apud Pharsalum urbem reipublice status. pauci siquidem in ea ciuitate gubernatores, multoru sunt domini: qd ipsi inter se recte ac debito modo se gerunt. ¶ Euertuntur etiam quando in paucoru gubernatione aliam paucoru gubernationem efficiunt. id est quando eoru ad quos pertinet gubernatio reipublicae qui pauci sunt: selectio quaedam fit, neq; habilis est omnibus ad maximos magistratus dignitatesq; posse assumi. Quod apud Elidem urbem quandoq; contigit. nam cum paucoru esset gubernatio reipublicae: admodum pauci eorum ad senatoriu ordinem (propterea qd erat perpetua dignitas) peruenire poterant, atq; ob id qd potentiu erat electio, ac persimilis Lacedaemonioru senatui. ¶ Fit autem mutatio gubernationis paucoru & in bello & in pace. in bello quidem: qd populo diffidentes, conducto milite uti compelluntur. & qui illis praeficitur: saepe tyrannus euadit. vt Corinthi Timophanes. qd si plures praeficiuntur: ipsi sibi potentatum parant. interdum vero ista formidantes qui regunt: populum recipiunt ad communionem reipublice, quonia necessitas cogit populo uti. ¶ In pace autem propter diffidentiam, quam inter se habent:

Athenae. Charicles.

Phrynichus. Larissa.

Abydus.

Heraclia. Ponto.

4 Paucoru potentiae in tyrannidem.

Hipparinus.

Dionysius. Amphipolis. Cleotimus. Chalcidenses. Egina. Chares.

Apollonia.

Pharsalus.

5 Paucoru potentiae in vltimam.

Elis.

6 Lacedaemonijs.

Corinthus. Timophanes.

Larissa.
Leuadéses.
Samus.
Abydus.
Iphiadus.
Eretria.
Diagoras.
Heraclia.
Thebe.
Eution.
Archius.
Gnidus.
Chius.

cōductis militibus custodiā tradunt, præficiuntq; illis aliquē virum, qui ad neutrā partē magis inclinare videatur. at iste sæpe dominus sit partis vtriusq;. Quod accidit in Larissa à Leuadésibus rēpublicā tenētibus circa Samum. & apud Abydum: tēpore sodalitatū, quarū vna erat Iphiadi. **C**ORIUNTUR etiā seditiōnes per exclusionē aliorū ab alijs factā eorū ipso- rum qui sunt in paucorū gubernatione: quādo de nuptijs, vel de iudicijs concertāt, quēadmodū de nuptijs supra diximus. & in Eretria paucorū gubernatio equitū sublata est per Diagorā: qui affectus iniurijs fuerat ex nuptijs. Ex iudicio autē apud Heracliā seditiō extitit, & Thebis ob adulterij iudiciū. Atqui vtroq; in loco non iniusta fuerat accusatio: sed per factionē expetita pœna. apud Heracliā quidē aduersus Eutionē. Thebis vero aduersus Archiū: quos cōtenderūt inimici in foro ligari, ac ceruices eorū annulo ferreo includi. **S**APE etiā paucorū gubernationes dissolutæ fuerunt ob nimiam dominationē, nō probātibus quibusdā ex ipsis, qui gubernabāt, huiusmodi excessum: vt accidit ijs qui apud Gnidū, & apud Chiū per paucorū potentiā gubernabāt. **F**IUNT autē etiā casu mutationes illius quæ respublica vocatur & gubernationū paucorū. vbiq; à cēsu sumūtur ad deliberandū, & iudicandū, & ad ceteros magistratus. sæpe enim cōstitutus est primus census ad præsens tēpus, vt participēt in paucorū quidē gubernatione pauci, in rēpublica vero medijs: abundantia rerū aliqua superueniēte, vel per pacē vel per aliā fortunæ prosperitatē, contingit ipsas possessiones multo maioris pretij fieri. quare omnes efficiuntur habiles: ad cunctos reipublicæ gradus, dignitatēsq; suscipiēdas. idq; cōtingit interdū sensim & latēter: interdū celerius. paucorū igitur gubernationes mutātur, & seditiōnē recipiunt: propter huiusmodi causas. **O**mnino autē & popularis status & paucorum potentia, conuertuntur interdū non in cōtrarias species, sed in eas quæ sunt proprii generis, ceu ex legitimis popularib; & paucorū in ipsas dominātes: & ex istis rursus in illas.

SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

DE mutationib; paucorū potētiae in popularē. huius autē rei: duo sūt frequētissimi modi. Vnus. cū populus ab illis qui gubernacula subeūt: iniuria afficit. sufficit enī tūc quicūq; se populo præsidē fecerit: & maxime si is fuerit aliquis ex rei militaris ducib; paucorū potētiae. qđ Naxi fecit Lygdamis qui post modū Naxiorū tyrannidē inuasit. **S**ecūdus modus est. quādo opulentorū pauci honorātur magistratib; & alijs absq; honorib; dimittūtur illi. tūc seditiōnē cōcitāt illi qui magistratuū nō afficiūtur honoribus, paucorūq; dissolūt potentiā. ceu cōtingit apud Massiliā, Istrū, Heracliā, Gnidū, Erithreā: & plerisq; alijs in locis. **E**st & alius modus & tertius. quādo alii qui è paucorū potētum numero: sunt populi ductores. per factionē enim eorū ac seditiōnē: paucorū potentia in popularē trāsit gubernationē. vt Athenis, Larissē, Abydi, Heraciae, & Ponti: factitatū aliquando cōperitur. Sunt enī duplices populi ductores. hi scilicet qui dicti sunt, qui ex numero paucorū colunt plebē, ob suffragia magistratuū, electiones, aut similia. alij autē sunt populi ductores, ex ijs qui in populari gubernatiōe versantur. intelligētique cetera patēt. **Q**uartus modus de mutatione paucorū in tyrannidē. quādo qui paucorū potētiae rē administrāt: voluptarie, molliter, luxuriose, delicatēq; ac prodige viuēdo patrimonia cōsumūt. huiusmodi enim homines, ōnibus p̄figatis: noua molūtur, aut tyrannidē sibi, aut alijs, vt Hipparinus Dionysio Syracusis. Amphipoli Cleotim; sibi ipsi, auxilio colonorū Chalcedensium. Eginē vero Chareti Atheniensis. & quādoq; seditiō etiā oritur ab ijs: qui huiusmodi hominū furta non tolerant. quod in Apollonia quæ est in Pōto: accidisse memoriæ prodit.

28 tum est. alioqui paucorū potētia cōcors: haud facile ex se interit. **Q**uintus modus de mutatione priorū specierū paucorū potētiae: in vltimā atq; deterrimā. quādo pauci sunt, & electio quædā fit: neq; ōnes ad sūmos magistratus habiles sunt. quod cōtingit apud Elidē. **S**e- **29** xtus. cū tēpore belli, populo diffidētes, conducto milite vti cōpelluntur: qui sæpe tyrannidē inuadit. vt Tymophanes Corinthi. **S**eptimus. cū tēpore pacis: paucipotētes & populares **30** sibi inuicē diffidunt, atq; ideo cōductis ad rerū custodiā militibus, virū aliquē illis præficiūt, qui ad neutrā partē inclinare videatur, verū ille per sæpe vtriusq; partis dominatur, inuaditq; **31** tyrannidē. quod accidit in Larissa vrbe, atq; Abydo. **O**ctauus est. propter cōventionē aut frustrationē aliquorū eorū, qui in paucorū gubernatione versātur, cū contēdunt de nuptijs, **32** aut de iudicio. vt Eretrię per Diagorā. p̄pter nuptias. Heraclię, & Thebis ob iudiciū. **N**onus **33** ob incrementū præter proportionē. vt in Gnido & Chio aliquādo cōtingit. **D**ecimus. cū euētū aliquo paucorū potētia, & non solū, sed & ea quæ respublica vocatur, mutātur, vbi à cēsu sumūtur in popularē gubernationē qui deliberāt & iudicāt, & ceteri magistratus. nā sæpe vt res præsens postulat cōstituitur: vt à primo censu respublica participēt, pauci videlicet in paucorū gubernatione, & mediocres in rēpublica. succedēte vero rerū abundantia, aut aliquo alio fortunę successu cōtingit singulorū ciuium possessiones augeri pretio, & cunctos **34** habiles fieri ad reipublicæ percipiēdas dignitates, obeundāq; munera. & id aliquādo sensim & latenter: aliquādo vero celeriter admodum. & hæc de paucorum gubernationis mutatiōnibus. **R**esumit quod dictum est numero 22 huius, & 28: popularem gubernationē & paucorum potentiam non semper mutari in contrarias species, sed in eas quæ sunt eiusdem, cognatq; generis vt legitimas in vltimas & quæ dominorū more gubernant. & non solum id: verum & vltimas deterrimāsq; mutari in alias priores, potiorēsq; atque legitimas.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

MUtatur etiā paucorū gubernationes ex se. Quod sequebatur vsq; ad id loci, vt apud Larissam: corruptum erat. iccirco illo in loco ad exemplar græcum litera est restituta. & passim aliubi (vt id oportuit) factitatum est.

De mutationibus, & modis mutationum optimatū. Cap. VII.

IN optimatibus autem seditiōnes fiunt: interdum quidē ex eo qđ pauci sunt honorum participes, quod in paucorum gubernatione diximus seditiōnē mouere. propterea quod optimatum gubernatio, quodāmodo paucorū est. in vtraque enim pauci gubernant. non tamen propter idem pauci: cum videatur propterea optimatum gubernatio esse paucorum. maxime vero id accidere necesse est: cum fuerit multitudo eorum qui prudentes existimati fuerint, & quasi similes secundum virtutem. velut apud Lacedæmonios ij qui Partheniæ nuncupabātur (ex similibus enim erant) quos deprehendētes res nouas moliri, in coloniam Tarentum misere. **V**el quādo aliqui inhonorantur: cum sint magni, & nihilo inferiores virtute illis, qui honores capiunt (quēadmodum Lyfander regibus) vel quando vir fortis & magni animi non sit particeps honorum: quemadmodū Cinadon ille qui cōiuratione facta per Agefilai tempora, Spartiatas opprimere tentauit. **P**raterea cum alij paupertate nimia premuntur, alij diuitijs abundant: quod maxime in bello contingit. & accidit hoc Lacedæmonijs in Messenēsi bello. ostēdit hoc Tyrteus poetā in illo carmine: quod inscribitur Eunomia, id est lex bona. exhausti enī quidā per id bellum ac pauperes facti censebant agros æqua portione ciuibus esse diuidēdos. **I**nsuper si quis magnus & potēs: etiā maior fieri ac solus dominari velit. vt apud Lacedæmonios videtur Pausanias ille fecisse: qui dux bellī aduersus Medos fuit, & apud Carthaginēses Annon.

Opti. mutationes modi.

Lacedæmonij.
Partheniæ.
Tarentum.
Lyfander.

Cinadon.
Agefilaus.
Spartiatae.
Lacedæmonij.
Messenia.
Tyrteus.
Lacedæmonij.
Pausanias.
Carthaginēses.

¶ Dissoluuntur autē maximæ & respublicæ & optimatū gubernationes 39
 propter transgressionē iustitiæ in seipsis factā. Huius autē origo est: non
 bene temperatā simul esse ac permixtā, in republica quidem popularem
 gubernationem & paucorū, in optimatibus vero ista simul atque virtutē,
 maximeq; illa duo popularem dico atq; paucorū. hæc enim & respublicæ
 conantur miscere: & multæ illarum quæ optimates vocantur. differūt
 enim optimates ab illis quæ appellantur respublicæ in hoc: & ob id sunt
 aliæ earum, minus, aliæ magis durabiles. illas enim quæ magis declināt
 ad paucorum potentiam: optimates appellant. illas vero quæ ad multitu-
 dinem: respublicas vocant. Quapropter tutiores istæ sunt, q̄ aliæ. Fortius
 enim est id quod plus est: ac magis acquiescunt æquum habentes. qui ve-
 ro diuitijs abundant: si respublica excellentiam eis tribuat, cōtumelia cæ-
 teros afficere pergunt, atque plus habere volunt. Penitus enim ad quan-
 cunq; speciem declinet gubernatio ciuitatis: in eam transmutatur, vtriusq;
 suum augmentibus. velut respublica ad populū: optimates ad paucorū po-
 tentiam. vel in contraria: ceu optimatū gubernatio in popularem. tanquā
 enim iniuriam patientes: in contrariū trahunt, qui magis sunt inopes. res-
 publica vero: in paucorū potentiam transmutatur. solum enim stabile est
 secundū dignitatē æquū: & habere quæ sua sunt. Contingit vero id quod
 modo diximus in Thurijs. q̄ enim à maiore censu erant magistratus: in
 minorē facta est mutatio, & in plures gubernatores, & quia agros totos
 possidebat nobilitas contra legem. nam gubernatio eius ciuitatis magis
 erat paucorū. itaq; plus habere poterant. at populus bello exercitatus, ac
 potētior effectus q̄ illorum custodes: eos nobiles cōpulit (quicunq; contra
 leges tenebant) agros dimittere. Insuper quia omnes optimatū species ad
 paucorum potentiam declinant: nobilitas in illis plus habet. velut apud La-
 cedæmonios, opes & diuitiæ in paucis sunt: ac magnam licentiā habet no-
 bilitas faciendi quodlibet, & cuiuscunq; voluerit curā habere. quæ causa
 fuit: vt Locrorū ciuitas interiret, propter Dionysij affinitates. Quod non
 contigisset in populari statu: neq; in ea optimatū gubernatione, quæ opti-
 me mixta, tēperatq; fuisset. **¶** Maxime vero latent optimatum mutatio- 40
 nes, eo q̄ paulatim sese dissoluāt. quod quidē dictum est prius vniuersa-
 liter, de omnibus rebus publicis: idq; inter causas mutatiōis, minuta par-
 uitas appellatur. quādo enim omittunt aliquid ex ijs, quæ ad rempubli-
 cam pertinent, ac deinde aliud paulo maius: facilius mouent, quousq; mo-
 ueāt totam reipublicæ formā. Quod in Thurijs accidit respublica. cum
 enim legem haberent, per quam non nisi intermisso quinquennio, militū
 præfecturā gerere licebat, iuniores quidā rei militaris periti, & apud mul-
 titudinē pro custodibus probati, cum cæteros qui in rebus gerendis ver-
 sabantur, spernerent, ac facile se consecuturos arbitrarentur: legem illam
 tollere aggressi sunt, primū, lata altera lege, vt liceret perpetim eosdē præ-
 fectos esse. at cum populum viderēt illos propte admittentē: ij magistra-
 tus qui præerāt suffragijs, quiq; appellantur consultores, commoti sunt

Quarti.
28

Thurijs.

Lacedæmo-
nij.

Locri.
Dionysius.

Thurijs.

prius ad resistendū, tamen postea destiterūt putātes hac vna lege quæ so-
 luta, ceteras nihilominus esse permāsuras. postea vero prohibere volētes,
 ne aliq; mouerētur: nihil perficere valuerūt. sed mutata est eorū respublica
 41 in potentatū eorum, qui res novas aggrediebātur. **¶** Dissoluuntur cun-
 ctæ respublicæ interdū per seipsas: interdū per externā causam, quādo cō-
 traria gubernatio sit vel prope vel longe quidē, sed admodū potens. quod
 quidē cōtigit Atheniēsis & Lacedæmonijs. Atheniēses enim vbiq; pau-
 corum potentia: Lacedæmonij vbiq; popularem statum euerterūt. Vnde
 igitur rerū publicarum mutationes, seditionesq; exoriātur: ferē dictū est.

Externa
causa.

Atheniēses.
Lacedæmo-
nij.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

35 **¶** Mutatione optimatum, modi septem. Primus modus cū pauci gubernāt, &
 multi alij sunt, quorū virtutis & prudētiæ habetur existimatio. tunc enim acci-
 36 dit seditiones fieri. vt accidit Lacedæmonē ex Parthenijs. **¶** Secundus. quādo
 aliqui inhonorantur: qui nihilo sunt virtute inferiores illis, qui honores susci-
 piunt. aut cum vir aliquis fortis ac magnanimus: non sit honorum particeps.
 vt apud Lacedæmonios Lysander: nihilo regibus inferior. & Cinadon fortis ac magno ani-
 37 mo vir: qui temporibus Agefilai seditionē mouit. **¶** Tertius. cum eorum qui præ se ferunt
 virtutis opinione: alij diuitijs abundant, alij paupertate premuntur. quod post bellū Messe-
 nēse accidit Lacedæmonijs. exhausti enim quidā per id bellum, pauperesq; effecti: censēbāt
 agros æqua portione ciuibus partiendos. hincq; orta seditio est: de qua re scripsit Tyrtes
 poëta, in eo carmine, quod ob huiusmodi æquā regionis diuisionem eunomiam, bonāmq;
 38 legem appellauit. **¶** Quartus. propter incrementū præter debitam proportionē. cum quis
 magnus ac potens, etiā velit maior fieri ac solus dominari. vt Paulānias apud Lacedæmo-
 39 nios. & Annon apud Carthaginēses. **¶** Quintus. propter transgressionē iustitiæ: quæ in opti-
 mate respublica sit, cum hæc tria libertas, diuitiæ, virtus: siue populus diuites & studiosi, nō
 sint cōmixta, cōtemperata atq; cōequata. & maxime hæc duo inopes & diuites: qui popula-
 rem & paucorū gubernationem respiciunt. nā si declinant leges magis ad paucorum poten-
 tiam: rempublicam optimatem appellant. & cito hæc optimatis species transit in illam gu-
 bernationem. quod contigit in Thurijs, Lacedæmonijs, & Locris. & si in trium paulo supra
 adductorū mixtione, leges & instituta paulisper inclināt ad populare gubernationē, huius-
 modi non optimatē sed rempublicam appellare solent, quæ tutior est & minus seditionibus
 subiacet q̄ vbi inclināt ad paucorum potētiæ latus: tandē tamen mutatur in popularem gu-
 bernationē, populo rem suam semper augente atq; procurante. vt pauci potentes rem suā
 40 semper augment, cum ad optimatiū statum deurgit ac inflectitur. **¶** Sextus est. per id quod
 est pauxillum & latēter, paulatim irrepere: cum primū omittūt aliquid paruū de ijs quæ ad
 rempublicam attinent, deinde quippiā aliud paulo maius facilius mouent, & id quidē quo-
 usque moueant totā reipublicæ formā. quod accidit in Thurijs: vbi sublata vna lege, quod
 41 perparū esse videbatur, cæteræ cōsequio sublatæ sunt. **¶** Septimus modus est. cum ab exter-
 7 na causa interit. intereūt enim respublicæ interdum per seipsas, & quasi internis morbis la-
 borantes. interdū vero ab externa causa, quādo opposita respublica admodum potens, aut
 prope aut longe studet aliorum viuendi modum mutare. vt Atheniēses vbiq; obtinuerunt:
 paucorum potentiam euerterunt. Lacedæmonij vero: popularem statum.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

35 **¶** Maxime vero id accidere necesse. Quod sequebatur parum intelligibile. immutatum
 Miccirco est: ad græcam intelligentiam.

¶ De conseruatione rerū publicarum: præcepta viginti. Cap. VIII.

42 **¶** De cōseruatione autē earum, & cōmuniter & seorsum de
 vniuscuiusq; consequens est vt dicamus. Illud ergo ante
 omnia patet. q̄ si sciamus per quæ corrūpuntur respubli-
 cæ, scimus etiā per quæ conseruātur. contrariorū enim:
 contrarij effectus. corruptioni autē: conseruatio cōtraria
 43 est. **¶** In illis igitur rebus publicis, quæ laudabiliter per-
 Medela-
 rum conser-
 uationū-
 que regulæ.

l. iij.

mixtæ ac tēperatæ sunt: illud est diligenter obseruādum, ne quid ex legibus, institutisq; moueatur, maximèq; ab eo cauendū, quod paulatim reperit. latet enim corruptio, quia non tota simul fit: decipiturque mens ab illis, vt sophisticā illa ratio: si vnūquodq; pusillum, & omnia. hoc autem est vt sic: & est vt non. totū enim & omnia nō pusillum, sed compositū ex pusillis. vna igitur custodia: aduersus hoc principium est opponēda. ¶ Deinde non confidere ijs quæ conficta fraudis alicuius gratia prætentur ad populum. redarguuntur enim ex ipsis operibus. qualia vero dicamus rerumpublicarū signa: superius est ostēsum. ¶ Intueri licet quasdam respublicas, durare non solum ex optimatibus, verū etiam ex paucorum potētis: non quia per se ipsæ stabiles sint, sed quia ij qui gubernāt, recte se gerunt, tam erga eos qui sunt extra rēpublicā, q̄ erga eos qui in reipublicæ gubernatione versantur. Erga eos quidem, qui non participes sunt gubernationis: non afficiēdo ipsos iniurijs, ac præstātiores ipsorū ad participationē reipublicæ recipiēdo, cupidōsq; honoris, non honoris priuatione, iniuria afficiēdo, neq; multitudinē suis cōmodis fraudando. erga illos vero qui socij in gubernāda reipublica sunt: humane inuicem ac populariter se gerendo. æqualitas enim illa, quæ in populari statu affectatur: ea in similibus nō solum est iusta, verū etiam utilis. ¶ Quā ob rem si plures sint in gubernatione reipublicæ cōstituti: eis permulta populariū institutorum vtilia sunt. ceu semestres esse magistratus: vt omnes qui similes sunt adipisci valeant. sunt enim tanq̄ populus iam illi: qui inter se pares ac similes sunt. itaq; in illis frequenter existunt, velut duces quidā populi: vt prius diximus. Deinde minus in potentatus incidunt paucorū gubernationes, & optimates. nō enim similiter facile est malignari: in breui tempore magistratus, & in longo. nam ob hoc: in paucorū gubernationibus, & popularibus tyrannides fiunt. aut enim ij qui maximi sunt in vtraque: tyrannidem inuadunt (hic ductores populi: ibi potentes) vel qui maximos gerunt magistratus, quando longo tempore durant. ¶ Conferuntur autē respublicæ: non solum eo quia procul sint à corruptionū periculis, verū etiam interdum, quia propinquæ sunt. homines enim formidantes: vigilantius intendunt ad reipublicæ custodiam. quare oportet eos qui rempublicā saluam esse volunt: formidines quasdam parare, quasi nocturnā quandam custodiā, vt caueāt, neq; dissoluant reipublicæ obseruationē. & quod longe abest: propinquū facere. ¶ Etiā nobiliū contētiones, seditionesq; per leges quoq; oportet conari obseruare, & qui extra contētiones sunt eos præuenire. tanquam malum ab initio exorietes cognoscere non cuiusuis sit: sed ciuilibus viri. ¶ Ad mutationes vero quæ propter censum fiunt, ex paucorum potentia atque ex reipublica quando contingit hoc, manentibus eisdem censibus & pecuniarum copia facta: vtile fuerit cōsiderare vniuersum totius ciuitatis cēsum, ac præsens tēpus ad præteritū cōferre. in quibusdā autē ciuitatibus census agitur annuatim, in maioribus vero per triēnium aut quinquenniū. & si sit multiplicatus ac mul-

to maior factus q̄ prius erat ille, secūdū quē statuta fuerat reipublicæ gubernandæ habilitas: legis erit prouidere, vt census vel augeatur vel relaxetur. si quidem excedat: augeatur secūdū multiplicationē. si vero deficiat: relaxetur ac minor fiat cēsus taxatio. in paucorū enim gubernationibus, & in rebuspublicis nisi hoc fiat: hic paucorū gubernatio, ibi potentia illa nimia insurget. illo autem modo ex reipublica quidem popularis status: ex paucorū vero gubernatione respublica, aut populus. ¶ Cōmune autē est & in populari, & paucorum gubernatione, & in omni reipublica: neq; augere nimium quē supra modum, sed magis conari paruos & longi tēporis honores præbere, q̄ confestim magnos. corrumpuntur enim: nec cuiusuis est hominis prosperitatē ferre. ¶ Quod si accumulate dati sint alicui honores: non simul omnes postea auferendi, sed paulatim. ¶ Maxime vero lege ita prouidere conandū est: vt nemini sit excessiua potētia, neq; amicorū, neq; pecuniarū. quod si id cōtingit: peregrinæ faciēdæ sunt huiusmodi hominū ciētela. ¶ Cum vero ex priuata etiā vita, res nouæ orientur: magistratus cōstituēdus est quidā, qui sit quasi in specula ad mores ciuū intueōdos, ne quis ita viuat, vt reipublicæ nocere possit. In populari quidē statu: ne aliene viuat à popularitate. in paucorū autem potentia: ne aliene à natura eius gubernationis. Eodēmq; modo de alijs quibusq; speciebus rerumpublicarū. ¶ Et si quid exultet, prosperitatēq; sit elatū in ciuitate: particulatim obseruandū est propter easdem causas. cuius rei remedium est: semper cōtrarijs partibus, magistratus & res agēdas cōmittere. cōtrarias partes voco: ceu bonos & æquos multitudini: & diuites pauperibus. ¶ Conādūmq; est vel admiscere pauperes cum diuitibus: vel medios augere. hoc enim dissoluet seditiones ob inæqualitatē procedentes. ¶ Maximum vero illud est in omni reipublica & legibus, & cætera omni diligentia cōstituendū: ne ex magistratibus lucra proueniant. id autē maxime in paucorum gubernatione est obseruandum. leuius enim ferūt populi, qui à reipublica excluduntur. quinimmo gaudent: q̄ sua agere nō impediuntur. at si existimēt eos qui magistratus gerunt, ex ijs quæ cōmunia sunt, ditari: duplicē capiunt molestiam, & q̄ ab honore excluduntur, & q̄ à lucro. vno vero modo contingit simul existere popularem statum & optimatum: si ita quis instituat. cōtingeret enim: vt & insignes & plebei haberent quæ vtriq; vellent. Licere enim omnibus rempublicam gerere, populare est: magistratus vero ab insignibus teneri, optimatum. hoc autem accidet: quādo ex magistratibus non proueniunt lucra. pauperes enim: magistratus non volent, si nil insit lucri, sed potius suis rebus proprijs intendere. diuites autē: quia non indigent ex vlla re cōmuni lucrari, magistratus gerere valebunt. quare hoc pacto continget egenis quidem ditari operam rebus suis impensam: insignibus vero non subijci cuiq; q̄. ¶ Ad hoc autem vt non surripiantur pecuniæ publicæ: exhibitio pecuniarum fiat omnibus quidē præsentibus ciuibus: & descriptæ, per societates, & ordines, & tribus deponātur. eo vero q̄ magistratus sint absq; lucro: statuē-

17 di per legem sunt honores ijs, qui optime gesserint. ¶ Oportet autem in 58
 populari statu diuitibus parcere: ac non modo possessiones eorū nō æque
 partiri, sed ne fructus quidem eorum. quod in quibusdā ciuitatibus im-
 prudenter fit. Melius vero etiam est prohibere volentibus: ne munera illa
 subeant, quæ sint magni sumptus, ac nullius utilitatis. ceu choros exhibe-
 18 re & ludos & faces instar Chiorum, & cætera huiusmodi munera. ¶ In 59
 paucorum vero gubernatione, cura est pauperum suscipienda diligenter:
 & officia quibus sunt salaria cōstituta, illis tradenda. Et si quis diuitum
 eos cōtumelia affecerit: maior pœna est constituenda, quàm si ipsi inter se
 19 idem fecissent. ¶ Et successio in hæreditatibus per cognationem sit, non 60
 per donationem: nec valeat quisquā plures hæreditates capere, sed vnā so-
 lum modo. per hunc enim modum: magis æquales erunt facultates, &
 20 egenorum plurimī ad abundantiam traducentur. ¶ Vtile est & in popula- 61
 ri statu & in paucorum gubernatione: aliorum vel æqualitatem vel præ-
 sidentiam tribuere ijs qui minus participat republi. in populari quidem
 diuitibus: in paucorum vero gubernatione egenis. exceptis tamen ijs ma-
 gistratibus in quibus vis, authoritasq; reipublicæ consistit. hi enim solis
 ijs qui sunt ex republi. aut saltem pluribus committi debent.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

1 **D**e conseruatione rerumpublicarū præcepta ac regulæ. Prima. ex ijs conserua- 42
 tur republi.: ex quorū oppositis corrūpitur, quæ quidē iam sunt cognita. nā
 2 contrariorū: contrarij sunt effectus. ¶ Secunda in rebus publicis, bene, laudabi- 43
 literq; contēperatis: illud summopere obseruandū, ne quid de legibus institu-
 ti ve dimoueatur, maximēque cauendum est id paucillimum, & quod latenter &
 paulatim serpit. nam corruptio latet: & nō aliter mens ab illis ac à captiosa argumētatione
 decipi solet, quā textit. Nōne si vnūquodq; pusillum & omnia pusilla: atqui totū omnia. to-
 tum igitur pusillū. verū totū esse omnia, vno modo est: vt collectum. alio modo, non est: vt
 diuisim. sed totum & omnia vt idem sunt: non pusillum, sed quippiam ex pusillis cōpositū.
 aduersus igitur hanc paulatim & ex paruo irrepentem mutationē, vna pro custodia appo-
 3 nenda est regula, ceu aduersus captiosam ratiocinationis hallucinationē. ¶ Tertia regula. 44
 minime confidendū est ijs vaste & subdole cōmentis: quæ alicuius fraudis gratia prætendun-
 tur ad populum. quæ autem sint huiusmodi cōmenta & ad populū machinamēta: numero
 4 49 quarti dictū est. ¶ Quarta. recte se gerendū in magistratu esse: cū erga eos qui reipubli- 45
 cæ non sunt participes, tum erga illos qui eius participat muneribus. cū his quidē humane
 & quasi pariliter cōgrediendo. illos autē non afficiendo iniurijs, & præstatores eorū ad rei-
 publicæ participationē recipiendo, & cupidos honoris non deprimēdo, neq; multitudinem
 5 suis cōmodis fraudādo. ¶ Quinta. si multi sunt in reipublicæ administratione cōstituti: pro- 46
 dest paruo tempore durare magistratus. ceu semestres esse. vt omnes qui sunt similes adipi-
 sci valeant. nā optimates gubernationes, & paucorū potentia: minus in potentatū atq; ty-
 rannidem incidēt, & minus mali machinari possunt magistratus paruo tēpore, q̄ tēpore lon-
 6 go. ¶ Sexta. ab ijs qui rempublicam saluam esse volunt: formidines quædā parādæ sunt. & 47
 quod longe abest: propinquū fingere, quo vigilatius ciues intendāt, ad reipublicæ custodiā,
 7 quōve sint cautiores. ¶ Septima. teptandū esse insignium contentiones, seditionēsq; per le- 48
 ges cauere: atq; ita præuenire eos legibus qui extra contētionem sunt. tanq̄ id malum cū ex-
 oritur cognoscere, nō cuiusuis sit: sed eius qui instituendarū rerumpublicarū habet peritiā.
 8 ¶ Octaua. expedire cum pecunia longe aucta est, aut longe imminuta: præsens tēpus ad id 49
 præteritū cōferre in quo erāt census à quibus reipublicæ participatio facta est, & secundum
 proportionē, cēsus à quib⁹ sumitur reipublicæ participatio aut augere si fortunæ auctē sint,
 aut imminuerē si insigniter sunt imminutæ. alioqui republi. in aliā demutabitur speciem.
 vt rebus prosperioribus, in popularem: minus autem secundis in paucorum gubernationē.
 9 ¶ Nona est. nullum virū magistratus authoritate supra modū augere: sed magis, paruos & 50

longi temporis esse statuēdos magistratus, q̄ breuis morē magnos. corrūpūtur enim qui ma-
 51 gnos subeunt: neq; cuiusuis hominis est (vt par est) prosperitatē ferre. ¶ Decima. Si alicui 10
 52 cumulate dati sūt honores, nō simul auferre sed paulatim. ¶ Undecima. lege cauendū esse, 11
 vt nemini liceat excessiuā aut facultatū aut amicorū habere potentiam. quod si assit: cliētelæ
 53 huiusmodi hominū, aliō mittendę sunt peregrinæ. ¶ Duodecima. magistratū creandū esse: 12
 qui quasi è specula, priuatorū mores attendat ac exploret, ne res nouæ oriantur, & ne qui
 54 ita viuant vt reipublicæ nocere possint. ¶ Tertiadecima. Si quid exultet, prosperitatēq; in 13
 ciuitate sit elatū: contrarijs partibus, magistratus & res agendas cōmittendas esse. vt si ela-
 55 ta sit multitudo: equis & bonis res administranda tribuatur. si inopes: diuitibus. ¶ Quarta- 14
 decima. conandum esse cōtemperare, cōmiscerēq; debite inopes opulentis, ad reipublicæ
 gubernationē: vel mediōs ipsos augere. nam id seditiones excludit: ob inæqualitatem proce-
 56 dere solitas. ¶ Quintadecima. Summopere cōstitueudū: ne ex magistratibus lucra proue- 15
 57 niant. ¶ Sextadecima. vt publicæ pecuniæ nō suffrentur: fiat publicarū pecuniarū exhibi- 16
 tio assistentibus cunctis ciuib⁹, atq; describatur. descriptę vero per societates, cohortes, &
 58 tribus deponatur. & vt magistrat⁹ sint absq; lucro: lege statuatur honores ijs qui eos opti- 17
 me gesserint. ¶ Septimadecima: pro populari gubernatione. diuitibus parcere: neq; eorum 17
 possessiones, neq; fructus æqualiter distribuere, neq; illis onera grauium impēsarū impone-
 59 re, ceu choros exhibere, & ludos & faculas. ¶ Octauadecima: pro paucorū potentia. pau- 18
 perum cura suscipienda diligenter: & officia quibus sunt salaria constituta, illis tribuēda. & si
 quis diuitum illos iniuria affecerit: maior illi pœna cōstituenda: q̄ si ipsi pauperes id sibi in-
 60 ter se fecissent. ¶ Vndeicesima. Successio in hæreditatibus per cognationem fiat, & nō per 19
 61 donationē: neq; valeat quisq; plures hæreditates capere, sed vnā solūmodo. ¶ Vicecima. In 20
 paucorum potentia conducit æquales aut qui præsent magistratus, inopibus tribuere: & in
 populari cōsimili modo, diuitibus. attamen ij in quibus reipublicæ momentum consistit:
 ijs solis, aut pluribus, qui magis republi. participant. vt in paucorum potentia, diuitibus:
 & in populari, inopibus committendi sunt.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

43 **S**ophistica illa ratio. In sophisticis elenchis huiusmodi sorita, captiunculæq; so-
 phistica, circa literam à nobis aliās adiecta est. & parum hic conferret repetita.
 sed qui volet: ex illo loco requirat.

¶ De conditionibus præcipuos aduentium magistratus, & præce-
 ptis popularitatum, & potentatum saluandorum. Cap. IX.

62 **R**ia vero debent habere illi: qui principales magistratus
 sunt suscepturi. Primū: vt ament præsentē ciuitatis statū.
 Deinde vt habeant potentiam maximā: ad ea exequenda,
 quæ magistratus requirit. Tertiū vt habeant virtutem &
 iustitiam, in vnaquaq; republi.: ad ipsam rempublicā.
 nisi enim idem iustū sit in cunctis rebus publicis: necesse
 63 est iustitię esse differentias. ¶ Habet autē dubitationē: quādo hæc omnia
 non concurrunt in eodem, quomodo magistratus sint partiendi. ceu si sit
 quidā aptus ad rem militarem, sit autē ille idem improbus, nec reipubli-
 cæ amator, alter vero iustus & amator, sed ad rem militarem nō aptus: cu-
 64 ius facienda sit electio? ¶ Videtur respiciendū esse ad duo: cuius magis
 participant omnes, & cuius minus. quapropter in remilitari quidem ad
 peritiā magis q̄ ad probitatem est respiciendū. Pauciores enim sunt rei
 militaris periti, plures vero probitatis. Contrā vero in custodia & admī-
 65 nistratione ærarij, plus enim probitatis requiritur: q̄ q̄tum habeant mul-
 ti. scientia vero cōmunis est omnibus. ¶ Dubitari etiā potest: si potentia
 66 assit reipublicæ, & amicitia, quid opus est virtute? sufficiūt enī illa duo,
 ad reipublicæ utilitatem. ¶ An quia fieri potest vt duo illa habentes sint

In eodem
 περι τὸν ἀν-
 τὸν μάλισ-
 τὸν ἐν
 τὸν ἐν
 τὸν ἐν

Quarti
46
51

incontinētes. quare vt sibi ipsi non obtēperant scientes & amātes se ipsos: sic etiam erga rempublicam, nihil vetat ita habere quosdam. ¶ Simpliciter autem quacūq; in legibus prodesse dicimus rebus publicis: cuncta illa rempublicā conseruāt. ¶ Et quod saepe iam diximus: maximū fundamentum est, obseruare vt potētior sit ea pars, quæ rempublicā saluam esse velit, q̄ illa quæ nolit. ¶ Præter hæc autem omnia, latēre non oportet: quod modo latet eas respublicas, quæ transgrediūtur mediū. multa enim popularia videntur: quæ popularem statum dissoluūt. multa etiā, quæ paucorum esse videntur: dissoluunt paucorū gubernationem. qui vero existimant hanc esse vnam virtutem, trahunt ad excessum: ignorātes q̄ quem admodū nasus est excedens rectitudinē laudabilē ad aquilinū, vel simū, sed tamen adhuc pulchritudinē ac gratiam retinet ad aspectū. at si quis adhuc magis trahat ad excessum: primo quidē abiicit cōgruentē mensuram partis, tandē vero ita disponitur, vt non nasus appareat, propter excessum ac defectū contrariorū. eodem modo & de alijs partibus. Contingit autē hoc & circa alias gubernationes. nam paucorū quidē potētiam, & populārē, sufficienter se habere contingit: etsi transgrediantur ab optimo statu. q̄ si quis intēdat magis vtranq; earum: deteriore primū efficiet rempublicā, tandē vero neq; rempublicā. ¶ Quapropter id nō ignorari oportet à legis cōditore ac ciuili homine: qualia popularium, seruēt populū statum, & qualia corrumpant. & qualia paucorū: identidem paucorum gubernationē. neutra enim istarū, videtur stare posse absq; opulentijs, & multitudinē: sed quādo adæquatō fiat facultatum, aliā necesse est esse rempublicā. quare dissoluentes leges quæ sunt circa excessum: dissoluunt respublicas. ¶ Aberrant vero & in populari statu, & in paucorum gubernatione. in populari quidē ductores populū: vbi multitudo legib; dominatur. diuisam enim faciūt semper ciuitatē, opulentis aduersantes. at oportebat contrarium: videri semper dicere pro opulentis. in paucorū vero gubernatione pro populo: eos qui rempublicā gubernant. & cōtraria iurare: q̄ nunc iurent in paucorū gubernationibus. in quibusdā enim ciuitatibus nunc iurant: populū odio habebō, & cōsilio annitar, vt male habeat. expedit autē simulare ac fingere contrarium. atq; ita iuramentū adnotare: nō afficiam populū iniurijs. ¶ Maximū autem omnium, quæ dicta sunt ad rempublicā stabilitatē: est id quod nunc parui faciūt omnes, erudiri ad rempublicā disciplinā. nihil enim profunt vtilissimæ leges, quæ à gubernatoribus decernuntur: nisi moribus instituti & disciplina imbuti in republica, homines fuerint. si leges populares: populariter. si paucorum potētij: ad hanc ipsam gubernationē. ¶ Quæ admodum certe in vno viro intemperantia est: etiam & in ciuitate. disciplina autē reipublicæ est: nō ea facere, per quæ lætetur pauci potentes, aut populares. sed per quæ valeant: illi quidē gubernationē paucorum tenere, hi vero popularem. nunc autem in paucorū potentia, gubernatorū filij delicijs intendunt: tenuiorū autem filij gymnasijs, laboribusq; exercētur. quare & vo-

lunt magis & possunt res nouas moliri. In populari vero statu, qui maxime videtur esse popularis: contra quam vtile sit, constitutum est. huius rei causa est: q̄ male diffiniūt libertatem. duo sunt enim quibus popularis status diffinitur: potestate summa populi, ac libertate. iustū autē equū videtur esse. æquum vero quodcūq; videatur esse multitudinē, id esse præcipuū. liberū autem & æquū: quodcūq; velit quis facere. itaq; viuūt vnusquisq; vt vult in huiusmodi populari statu: & ad quod gliscit: vt ait Euripides. Sed hoc est prauū. nō enim putādū est esse seruitutē viuere ad formam reipublice: sed salutē. Ex quibus igitur mutatur respublicæ & corrumpitur, & seruatur, & permanēt, vt simpliciter dicam: tot & talia sunt.

Euripides.

NONI CAP. COMMENTARIVS.

62 **R**ia quæ debent habere ij, qui præcipuos magistratus gerunt: amor præsentis status reipublicæ. ingens potentia ad exequenda munia reipublicæ. virtus, & iustitia speciei reipublicæ accommodata. ¶ Quesitio. si hæc tria nō cōcurrunt in eodem, vt si quis potētiam habeat, non amet: amet quidem alter, potētiam non habeat: quomodo magistratus distribuendi? ¶ Diluit. magistratus qui magis probitatem q̄ peritiā efflagitat, probis esse cōmittendos: qui autē magis peritiā q̄ probitatem, peritis etsi minus bonis. ¶ Altera quesitio. si potētia & amor reipublice assunt: quid virtute & iustitia opus est? ¶ Diluit. opus esse. quia sic affectos nihil prohibet incontinētes esse: qui cognoscentes, & amātes seipsos, sibi ipsi proprijsq; rationi in ijs quæ sibi cognoscūt bona, non obtemperant. quare nisi virtus & iustitia assit: sic continget, & quosdam ad rempublicam esse affectos. ¶ Redit ad præcepta, documentaq; saluandarū rerū publicarū. Primum. quæcūq; in legibus dicuntur, vtpote quæ profunt rebus publicis: illa vniuersā saluare respublicas. ¶ Secundū maximū fundamentū salutis rerū publicarū est: obseruare diligenter, vt ea pars quæ rempublicam saluam esse velit, potētior sit ea quæ nolit. ¶ Tertium. cauere, semper velle intendere atq; adaugere reipublicæ statum, neq; remittere. nam qui nimis extendere, aut remittere curant: tandem dissoluunt. perinde ac si nasum supra mediocritatē extendas, transit ad aquilinum, adhuc retinens gratiam ad aspectum: q̄ si pergis continuo extendere, efficerēq; maiorem, ne quidem nasi formā retineat. & ita si comprimis, primum simus: deinde si pergas, ne nasus quidem appareat. & id ob excessum & defectū contrariorū ipsi medio. ¶ Quartū. legislatorē volentem cōstituere popularem statum, aut paucorum potētiam, aut aliam quāuis rempublicā: oportet cognoscere quæ popularia saluant popularem, & quæ corrumpunt, quæ saluant aut corrumpunt paucorum potētiam, aut aliam quam velit legibus instituere rempublicā. nam si leges ferat de æquādis facultatibus, & velit aut popularem aut paucorum potētum inducere statum: profecto vtranq; harū rerū publicarum dissoluit, cum dissoluat leges quæ sunt circa excessum & defectum facultatum. ¶ Accusat ea (& merito) quæ in vltimis paucorū potētijæ popularisq; gubernationis speciebus, pleriq; in locis fiunt: hic à ductoribus populorum, illic ab opulentis, per quæ se credunt suam rempublicam stabilire. Primo. circa iuramenta in magistratuū assumptione. Secundo. circa negligentiam eruditionis disciplinæ eorum quæ ad rem suam publicā spectāt. Tertio. q̄ in paucorū & populari gubernatione: cōtra reipublice disciplinā sinūt suos ea maxime facere, per quæ lætetur. & perinde ciuitatē faciūt intēperatam, ac solet homo vnus esse intemperatus. verum si eorū rempublicæ saluandæ erūt: opposita, & circa iuramenta, & disciplinam, & voluptatum libertatē licentiosam, statuenda. Litera de se satis conspicua.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

ET quod sepe iā dixim; vt nūeris 46, 51 quarti. & infra nūero 68 huius adhuc dictum est.

De mutationibus regni & tyrannide. Cap. x.

72

Estat nūc videre de vnus gubernatione: ex quibus corrumpatur & per quæ seruari valeat. fere autē similia ac propinqua sunt illis, quæ diximus supra de cæteris gubernationibus: illa quæ circa regnū, & tyrannidem contingunt. nam regia quidē potestas, optimatū gubernatio

Regni mutatio & tyrannidis.

tionī respondet. ¶ Tyrannīs autem, ex paucorū potentia illa extrema & 73
 ex populari cōponitur. quapropter perniciosissima est ijs, qui sub ea sūt:
 vtpote ex duobus composita malis, & trāsgressiones & delicta continēs,
 quæ ex ambabus illis reipublicæ gubernationib⁹ proueniūt. ¶ Existitq; 74
 generatio statim ex contrarijs vtriq; istarū (ea quæ per vnum geritur) ad
 ministratiōnū. nam regia potestas, pro tutela præstantibus viris à popu-
 lo facta est, & fit rex ex præstantibus per excellentiā virtutis, vel rerum
 gestarū quæ sunt à virtute, vel per excellentiā huiuscemodī generis. Ty-
 rannus vero originem habet à populo ac multitudine, contra nobilitatē:
 vt populus ab illis iniuriā non patiat. patet hoc ex ijs quæ contigerūt.
 ferē enim tyrannī vt plurimū facti sunt ex ductoribus populorum: fidē
 adepti ab initio propter calūnias contra nobilitatem iactas. Tyrannides
 igitur in hunc modum cōstitutæ sunt, ciuitatibus iam adauctis. ¶ Aliæ
 prius ex regibus transgredientibus patria iura: & affectatibus magis do-
 minari. ¶ Aliæ ex electis ad principales magistrat⁹. antiquitus enim po- 75
 puli cōstituebant diuturniores administratiōnes & intendentiās. ¶ Aliq;
 ex paucorum potentia eligentiū vnū aliquē ad maximos magistratus.
 Omnibus istis modis facultas fuit id perficiendī, si modo voluissent per
 potentiam sibi præexistentem: his quidem ex regia potestate: alijs vero ex
 honoribus à populo exhibitis. ceu Phidon apud Argos, & alij alibi re-
 giam potestatem habentes: tyrannī sunt facti. qui vero circa Ioniā, & Pha-
 laris: ex honoribus Panctius quoq; in Leontinis, & Cypselus Corinthi,
 & Pisistratus Athenis, & Dionysius Syracusis. & alij eodem modo ex fa-
 uore populorum: apud quos multū poterant. ¶ Vt ergo diximus: regia 76
 potestas instituta est secundum optimatū gubernationem. est enim secū-
 dum dignitatem: vel per virtutem propriam, vel generis, vel per beneficia
 collata, vel per ista simul ac potētiam. omnes enim qui maxima beneficia
 in ciuitates, gentēq; contulerunt: vel qui eam facultatem habuerūt, vt cō-
 ferre valerent: hoc honore potiti sunt. alij bello conseruatis populis: ne in
 seruitutem deuenirent. quemadmodū Codrus. Alij à seruitute liberatis.
 vt Cyrus. Alij q; condidissent urbem, vel q; regionem acquisissent. quem-
 admodū Lacedæmoniorum & Macedonum & Molossorum reges. vult
 autem rex esse custos: vt qui diuitias habent: nihil iniustum patiat, nec
 etiam populus afficiatur contumelijs. ¶ Tyrannīs autem (vt sæpe iā di- 77
 ximus) ad nullam cōmunem respicit vtilitatem: nisi gratia proprii cōmo-
 di. est autem obiectum tyrāni, quod placet: regi quod honestum sit. Quā
 ob rem & in ea in quibus plus habent: sunt, tyrānis quidem pecuniā, re-
 gibus autem honores. Et custodia regi à ciuib⁹ suis est: tyranno autem
 à peregrinis. ¶ Quod vero tyrannīs contineat illa mala, quæ sunt & po- 78
 popularis gubernationis & paucorum potentia: manifestum est. ex pauco-
 rum quidem potentia: finem esse diuitias. per has enim solas: necesse est
 permanere, vt conductos retineat custodes, vt sumptus faciat in educan-
 do, eo ipso q; populo suo in nulla parte confidat. Itaq; arma ciuib⁹ suis

Phidon.
Argos.
Ionia.
Phalaris.
Panctius.
Leontini.
Cypselus.
Corinthus.
Pisistratus.
Dionysius.
Athenæ.
Syraculæ.

Codrus.
Cyrus.
Lacedæmo-
nij.
Macedones
Molossi.

adimere, ac multitudinem populi conculcare, ac ex vrbe pellere & vacuā
 habitatoribus ciuitatem reddere: communia sunt vtrarūq; paucorū sci-
 licet potentia & tyrānidis. Ex populari autem vexare nobilitatem, clam
 euertere & aperte, in exiliū pellere tanq; aduersarios & machinatores cō-
 tra potentiam suam. Ex his enim & insidias aduersus eos iniri contingit:
 alijs dominationē affectatibus, alijs seruitutē fugientibus. Vnde Perian-
 dri consiliū Thrasibulo datum, supereminentes spicas decerpere: tanq; 79
 oportunum semper sit, eminentiores ciuiū de medio tollere. ¶ Vt igitur
 ferē dictum est: eadem principia mutationum sunt existimāda in rebus
 publicis, & in vnus gubernatione. per cōtumeliā enim, & per metum,
 & per contemptum insurgunt plariq; subiectorum aduersus eos, qui in
 monarchia sunt dominantes. iniuriā vero maximā per contumeliā: non-
 nunq; etiam per ablationem propriarum rerum fiunt. Sunt autem & si-
 nes ijsdem & illic: quales sunt circa tyrannides & regna. opes enim & ho-
 nores, qui in tyrannīs & regibus conspiciuntur maximī: affectant omnes.
 insurgitur autem quandoq; in corpus dominantis: quādoq; in ipsam do-
 minationem. ¶ Quandoq; autem per contumeliā inducuntur homines
 ad insurgendum (dum impetus sit) in corpus. cumq; sint cōtumeliā par-
 tes plures: vnaquaq; illarum concitat ad iram. irascentium vero ferē plu-
 rimī, vltionis causa impetum faciunt, non autem vt excellant. quale fuit
 illud filiorum Pisistrati. ob contumeliā enim sorori Harmodij illatam
 & ipsum Harmodiū iniuriā affectum, impetus in eos factus est: ab Har-
 modio quidem propter sororem, ab Aristogitone autē propter Harmo-
 dium. Aduersus Periandrū quoq; Ambraciæ tyrannū insidias factę sūt:
 ex eo quia in potu quem amabat puerum interrogauit, an nondum ex se
 prægnans factus esset. Philippus vero à Pausania occisus est: quia nō vl-
 ciscebatur cōtumeliā sibi factam ab Attalo. & Amyntas paruus, à Der-
 da: quia iactaret se eius ætate abusum. Et eunuch⁹ ab Euagora Cyprio.
 quia enim mulier renuit filium eius: quasi contumeliā affectus, eum ne-
 cauit. ¶ Plurimæ vero inuasiōnes factæ sunt ex eo, in corpus quod vere-
 cundiam intulissent nonnulli eorum, qui soli erant in principatu. Qualis
 fuit inuasiō illa Cratei aduersus Archelaum. Semper enim molesta illi
 fuerat consuetudo eius. Itaq; parua etiam occasio sufficiens fuit, vel quia
 filiarum nullam sibi dederat, cum se daturum promisisset, sed primā au-
 cupatus à bello aduersus Sirram Arrabeum: tradidit regi Elibiæ. alterā
 filiam minorem natu filio Amyntæ coniugauit: existimans per hūc mo-
 dum minime sibi fore aduersaturum ex Cleopatra genitū. sed indigna-
 tionis principium extitit: q; grauius ferebat se ad libidinis gratiā habe-
 ri. Fuit vnā cum illo ad rem patrādam Hellanocrates Larisseus ob eā-
 dem causam. qui enim abusus ætate illius, non vt promiserat faciebat in
 patriam deduci: ob contumeliā id fieri ratus est, non ob amorem. Pa-
 ron vero & Heraclides Enienses: Cotyn peremerunt patri supplicium
 sumentes. Adamas vero à Coty defecit: quasi contumeliā affectus, q; ab
 80
 81

Periander.
Thrasibulo

Pisistratide
Harmodij.
Aristogiton
Periander.
Ambracia.
Philippus.
Pausanias.
Attalus.
Amyntas.
Derdas.
Euagoras.

Crateus.
Archelaus.
Sirra.
Arrabeus.
Elibia loci
nomen.
Amyntas.
Cleopatra.

Hellano-
crates.
Paron.
Heraclides
Cotys.
Adamas.

Executus, cui ratur, factus eunuchus. Megacles. Mitylene. Penthaliidae Smerdes. Penthilus. Archelaus. Decanichus Euripides.

eo in pueritia exectus esset. Multi etiam ob verberatum corpus vel inter fecerunt ira perciti, vel impetum fecerunt quasi contumelia affecti & contra homines in potestate constitutos, & contra reges. vt Megacles apud Mitylenen Penthaliidas circumeutes, & claua pulsantes: cum amicis aggressus interfecit. & postea Smerdes verberibus caesus & a muliere tractus: Penthilon interemit. Archelai vero inuasionis: dux fuit Decanichus. is enim primus ceteros aggressores comouit & exacerbauit, causa vero fuit irarum: quod illum Archelaus Euripidi poetae verberandum tradidisset. erat vero insensus illi Euripides, ob maledictum in ipsius maleolentiam oris iactatum. Et alij complures tali de causa: vel interfecti sunt, vel in periculum insidiarum deueniunt. Similiter quoque propter metum. haec enim vna ex causis est: vt in republica, sic etiam in vnus gubernatione. ceu Xerxes Artapanes metuens ob calumniam de Dario, quod eum suspendisset Xerxe non iubente: sed putabat illi veniam esse datam propter coenam quasi non reminiscere. Alia vero propter contemptum. vt videns quidam Sardanapalum regem inter mulieres pensa diuidentem (si modo haec fabula vera fuit) & si non in illo: attamen hoc in alio verum esset. Et Dionysium posteriore, Dion inuasit: quod eum contemnebat, conspiciens ipsum Dionysium semper ebrium, & ciues Syracusanos ita se habere. Amicorum etiam quidam insurgunt propter contemptum. ob fidem enim eis adhibitam spernant tanquam latere possint eorum molitiones: & putantes se dominationem obtinere posse, quodammodo per contemptum inuadunt. tanquam enim potentes & contemnes periculum: propter suam potentiam facile insurgunt. vt duces quidam exercituum: aduersus principes suos. quemadmodum Cyrus contra Astyagen: cuius & vitam & potentiam contemnebat, cernens et copias eius iam consenuisse, & ipsum in delitijs vitam agere. Et Seuthes Thracius Amadocum, cum esset dux exercitus. Quidam vero, huiusmodi plurium gratia insurgunt: ceu propter contemptum, & lucrum: veluti contra Ariobarzanem Mithridates. Maxime vero propter hanc causam insurgunt ij, qui sunt natura audaces, & honorem habent ex rebus bellicis apud eos, qui soli dominantes atque principes. fortitudo enim potentiam habens: audacia est. per quas ambas quasi facile superaturi: eos aggrediuntur. Eorum vero qui ob honoris cupiditatem insurgunt: alius est cause modus praeter iam dictos. non enim vt quidam, tyrannos inuadunt spe magnorum commodorum, magnorumque honorum inducti: quos in illis cernunt: sic & ij qui ob honoris cupiditatem eos aggrediuntur. sed illi quidem vt ea sibi arripiant, quae in tyrannis admirabantur: hi autem vt ex re gesta memorabili atque egregia, famam atque celebritatem nominis consequantur, tyrannos adorantur, non dominationem sibi solis acquirere volentes sed gloriam. sunt tamen numero perpauci: qui ob hanc causam moueantur. constituendum est enim sibi viuendum non esse, nisi rem confecerint: quibus adesse oportet Dionis propositum. sed non facile est vt id multis contingat. Ille enim cum paucis militibus contra Dionysium profectus,

ait: quantumcumque progredi posset, satis id sibi fore. vt si vel parum terrae illius inuasisset: pulchrum sibi iam mori existimaret. Corruptuntur autem tyrannides: vno quidem modo, vt vnaquaeque illarum rerum publicarum ab extra si aliqua sit contraria res publica robustior. nam velle quidem aderit: propter contrarietatem voluntatis. quae autem volunt omnes: efficiunt modo possint. Contraria vero sunt gubernationes: populus quidem tyrannidi secundum Hesiodum vt figulo figulus. nam gubernatio populi illa postrema: tyrannis est. Regia vero potestas & optimatum gubernatio: propter contrarietatem gubernandi. Quapropter Lacedaemonij multas euerterunt tyrannides: & Syracusani per id tempus, quo res publica eorum recte gubernabantur. Alio autem modo corruptuntur: cum in seipsis seditiones habent. quemadmodum circa Gelonem factum est: & nunc circa Dionysium. Gelonis enim filium Thrasylbulus Hieronis frater: per illecebras & voluptates traducebat ad populi fauorem, vt ipse dominaretur. domestici vero ac necessarii conspirabant: vt non tyrannis omnino dissolueretur, sed Thrasylbulus. verum alij inter haec conspirantes: eam occasionem nacti, ipsos omnes pepulerunt. Dionysium autem: Dion contra eum copijs ductis cum esset affinis, suscepto populo illum pepulit, ipse vero interfectus est. Cumque duae sint causae propter quas maxime contra tyrannos insurgitur, odium scilicet & contemptus: odium quidem existat oportet in tyrannos. Ex contemptu autem plurimae fiunt euerisiones. huius vero signum fuerit: quod plerique eorum qui dominationes adepti sunt, eas usque ad extremum conseruarunt. sed qui ab alijs susceperunt: confestim (vt ita dixerim) perierunt omnes. In voluptatibus enim viuentes, habentur facile contemptui: ac multas praebent occasiones opprimendi sui. Particulam vero quandam odij, debemus iram existimare. nam quodammodo eorundem causa existit. & est interdum ira efficacior quam odium. vehementius enim insurgunt: quia perturbatio illa non vitur ratione. maxime vero contingit: vt ira deferantur, qui contumelia fuerunt affecti. per quam quidem causam & Pisistratidarum deleta est tyrannis: & multae aliarum. odium vero vitur magis. nam ira, cum dolore fit. quare non facile: vt ratione vitatur. odium vero sine dolore. Vt autem summatim dicamus: quotaeque causas diximus paucorum potentiae illius perprae temperatae, atque postremae, & popularis gubernationis extremae, totidem & tyrannidis causas esse ponendum est. nam & haec sunt tyrannides quaedam, atque sub tyrannidum diuisione contentae. Regnum autem ab ijs quae extra sunt, quae minime corrumpitur. quapropter & diuturnius est. Ex se autem ipso, vt plurimum euertere contingit. Corruptitur autem duobus modis: vno si seditio oriatur inter eos, qui participes sunt regni. Alio modo si tyrannice gubernare pergant: volentes esse domini plurium, & contra legem. Non fiunt nunc amplius regna: sed si qua fiunt, monarchiae & tyrannides magis sunt. ob id, quia regnum spontanea gubernatio est: dominium vero maiorum est. at plurimi pares sunt: nec usque adeo praexcellentes, vt ad

Hesiodus.

Lacedaemonij.

Syracusani

Gelon.

Thrasylbulus Hieron.

Thrasylbulus Dionysius. Dion.

Pisistratidae

magnitudinem, dignitatēq; huius principatus se possint attollere. atq; ex eo fit: vt spōte illi nō pareatur. q; si deceptione quis, aut vi dominetur: iam apparet hanc esse tyrannidem. ¶ In regnis autē illis in quibus succeditur per genus, ponendū est corruptionis esse causam, vltra illas quę supra sunt dictę, q; plarunq; contemnendi homines succedunt in regnum. & q; cum non habeant potentiam tyrannicam, sed regium honorem: contumeliose viuunt. est enim facilis deiectio regis. si enim nolint: statim nō erit rex, sed tyrannus etiam nolentium est. corrumpuntur ergo gubernationes vnus: per has, & huiusmodi alias causas.

DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Mla conseruare regiam potestatem pariter & dissoluere: quę aut saluant aut reuertunt optimatum gubernationem. ¶ Infamat tyrannidem illam vltimam: quod composita sit ex duabus pessimis gubernationib⁹, extrema scilicet paucorum potentia & populari, & vtriusque in se vitia continens. ¶ Regię gubernationis & tyrannidis ortus ac generationes ex contrarijs, oppositōq; modo fieri. nam rex ex præstantibus per excellentiam virtutis, aut rerum gestarum quę a virtute proficiscuntur, aut excellentiam talis generis, q; scilicet huiusmodi parentibus exortus sit: sumitur. nam regia potestas: præsidium a populo, æquis, bonis, mansuetis q; viris factū est. Tyrannis autē ortum habet a populo: cōtra viros insignes, vt populo nihil officiant. vt licet ex ijs quę in dies cōtingunt animaduertere. & huiusmodi tyrānides contigerūt, ciuitatibus iam adauctis. ¶ Tres alios tyrannidum ortus: & tres alias affert tyrannides: quę præcellerunt eam quę ex populo est, tyrannidē. Prima nascitur ex transgressione regni. ¶ Secunda. ex ijs qui in summis præficiuntur a populo magistratibus. ¶ Declarat de regia potestate: quod paulo supra numero 74 præactum est. ¶ Tyrānum & regem opposito modo se habere, & in medijs gubernandi & in fine atq; proposito: & non solum (vt eodem numero visum est) in cōtrario exortu. ¶ Quod numero 73 in huius capituli principio tetigit: apertum dilucidumq; facit, tyrannidem continere mala duarum pessimarum gubernationum, paucorum scilicet potentie atq; popularis. litera se sua luce prodit, reddit q; perapertam. ¶ Eadem esse principia mutationis monarchię, regni scilicet aut tyrannidis: quę erant principia & causę mutationum aliarum rerum publicarum. quę capite secundo huius numero 13 septē præcipuę (quinq; alijs annexis) sunt adductę. Lucrum, honor, iniuria, metus, excessus, contemptus, incrementum præter proportionem, verecundia, negligentia, pauxillitas, dissimilitudo, insuper extrinseca causa. de lucro autem & honore: id declarat hoc numero. de contumelia, iniurijsq;: 80. de verecundia: 81. de metu: 82. de contemptu: 83. de pluribus mixtis, vt cōtempu & lucro, de contemptu & honore 84. iterum de honore: 85. de extrinseca causa: 86. ex seipsis: 87. Iterū de contemptu, & odio, & ira, quę ad iniuriām reuocātur, quodq; ira vehementior sit truculentiorq; & minus ratione vtens q; odium ad inuadēdum: 88. numero 89 regnū ab extrinsecis causis q; paucissime corrūpi: sed vt plurimum ab intrinsecis, & ex seipso: vt plurimū duobus modis. ¶ Quę nō proprie sint modo regna: sed quę tēporibus Aristotelis imō & hac tempestate regna dicūtur, monarchię quędam & tyrannides sunt potius. q; regnū vltroneū, tam eius qui gubernat, q; gubernatorū, & ob ingentē excellētiām: dominiū vero maiores respiciat, qui dominētur, non autē equales. Nunc vero plurimū eorū qui monarchias tenent: pares sunt, nihilo ijs quibus præfunt præstātiores. & si præstant haud quā ad tantā magnitudinē, dignitatēq; pertingūt, vt reges dici mereātur. sunt itaq; monarchię ac tyrānides potius q; regna, aut violentę quędā dominatiōes. ¶ Causę corruptionis regni: in quo succeditur per gen⁹, q; plerūq; cōtemnēdi homines succedūt, q; cōtumeliose viuūt.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMUM.

Tyrannis autem ex paucorum potentia illa extrema, & ex populari componitur, constituitur atq; surgit. de qua gubernatione Socrates in nouo de republica. Tyrannis (inquit) & tyranni gubernatio, similis est grandiori filio alicuius, neq; omnino parce neque dissolute viuentis, sed popularem vitam degentis, pertracto ad omne flagitium & lasciuientis vitę licentiām. quam qui trahunt: integram nominant libertatem, & amorem in eo aliquem in cantatores qui circunstant, quibusdam machinatio-

Socrates. Vir tyranno similis.

nibus excitant, præsidem ocioforum, & ad libidinem subministratium desideriorum, instar alati & ingēis fuci. quid enim aliud eorū amor: cui cupiditates alię, refertę nidore, vnguētis, coronis, ac mero aculeum addunt: quo præside obtinentēq; animum: dementia ipsa feruet, frugales & verecūdas opiniones atq; cupiditates (si quas offenderit) extirpans penitus, ac expellens, quousq; temperantia omnis eiiciatur, & locū eius forensis omnis & aliena obtineat infania. tunc iuuenis insanus, cupiditatibus ebrius, furiosus, & extra se positus: nō solum hominibus, sed & dijs imperare contendit, speratq; consecuturū. post hæc (vt pote cuius tyrannicus amor: animi penetralia incolens, regit omnia) bachanalibus indulget, comessationibus, scortis, cæterisq; huiusmodi. & nouę cupiditates, dies noctēsq; multęq; & vehementes, multorum indigę pullulant. prouentus si qui extiterint: cito consumuntur. quos sequuntur fœnora, & patrimoniij dissipatio. quę omnia vbi defecerunt: cupiditates frequentes quidē atq; ardētes, quę in nido animi delitescūt, vociferari atq; conqueri necesse est. iam statūq; tūc ad explorādū: si quis quicq; possideat, quod vel fraude furripī, vel vi eripi possit. cogitūq; vndecunq; vsurpare: vel ingentibus stimulis, & doloribus cruciari. & ob cupiditates nouas: iustum censebit, vt ipse iunior, plus habeat q; parentes. & si portionē suam cōsumpserit: vt paterna erogat. quod si parentes nequāq; permiserint: primum furari, eosq; decipere aggreditur. sin istud non poterit: rapiet iam, vimq; parētibus inferet. ac si pater matēq; senes resistent: non se continebit quin tyrannicum aliquid agat. & gratia nuper amata cōcubinę nō necessarię, aut speciosi cuiuspiā nuper amati adolescentis nō necessarij: veterē amicā necessariāmq; matrē, & deformē sed necessariū senēmq; patrē, & antiquorū omnium antiquissimū, verberibus obijciat, illos ijs subiiciēs, quos eandē in domū introduxerit. en q; beatū: filiū tyrānicū genuisse. & cū parentū supellex nō sufficiat: primo parietē alicuius perfodiet, vel nocte tardē euntis pallium rapiet, deinde etiā templū aliquod spoliabit. & sicut in somnijs pars animi bruta, cum fuerit immoderato repleta potu atq; passu, lasciuuit, veluti soluta & libera omnib⁹ verecūdię, prudētięq; præceptis, & nihil est quod nō audeat, a nulla (quā nominare nefas est) libidine, cruenta impietate, nulla prorsus voragine, nulla infania vel impudentia se tēperās: talis semper erit ille vigilans. q; si multi tales in ciuitate fuerint: furabūtur, muros fodient, marsupia incident, expoliabunt, prædabuntūq; sacra rapient, captos homines, seruire cogēt. si dicēdo faciūdi erūt: calūniabuntur, periurijq; decipiet homines, & munerib⁹ corrūpētur iudices, & a nulla cæde impia abstinēbūt, ingluuie ac facinore. talis igitur tyrannicus vir, talis tyrannidis status, tyrānicę gubernatio. Hęc ex Socrate.

¶ Per quę regna saluātur, & quibus modis retinetur tyrānides. Cap. XI.

Saluātur autē simpliciter loquēdo ex cōtrarijs. singulariter autem loquendo per deductionē cuiusq; regnorū ad mediocrē modū. quanto enim pauciorū est potestas omnis: tanto maiori tempore necesse est eā durare. nā & ipsi qui regūt minus ferociūt ceu domini, magisq; moderati fiūt: & illi qui regūtur inuidēt minus. Propter hoc enī & apud Molossos lōgo tēpore durauerūt reges, & apud Lacedæmonios: quod ab initio statim in duas partes diuisa iuerit regia potestas. Et postea Theopōpus ad mediocritatē magis illā deducēs: Ephoros superaddidit, potestātē quidē minuēs, sed tēpore augēs regiā authoritatē, vt faceret eā quoquomodo nō minorē sed maiorē. vt ad vxorē suā respōdisse ferūt dicentē: an nō erubesceret q; filijs minorē potestātē regiā reliqueret, q; a parētibus ipse recepisset: nō pfecto inquit. nā relinquo eis: multo durabiliorē. ¶ Tyrānides vero seruātur duob⁹ modis inter se cōtrarijs: quorū alter est is quē p successionē traditū, plurimū tyrannorū obseruāt. horū autē multa cōstituisse ferūt Periandrū Corinthiū. multa etiā ex gubernatione Perfarū est assumere. Sūt autē hæc: illa pntiosa, quę supra retulim⁹ omni conatu a tyrānis fieri, quod dominationē retineāt. veluti potētiores decerpere: & sapiētes perimere. ¶ Et neq; comessatiōes pmittere,

Molossi. Lacedæmonij. Theopōp⁹

Saluatiōes tyrannidū. Periander.

Perfarū. Huius,

neq; sodalitatē, neq; disciplinam, neq; aliud quicq; tale: sed omnia cauere
 3 vnde cōsueuerūt oriri iter ciues duo, intelligētia scilicet & fides. ¶ Et neq; 95
 scholas, neq; conuentus alios vacationis alicuius, fieri cōcedere: & omnia
 facere ex quib; ciues inter se q̄ maxime incogniti sint omnes. cognitio enī
 4 fidē magis inter ipsos aggenerat. ¶ Et satellites eius apparere semper ac 96
 versari circa fores: quo minus latēre possit, quid quisq; agat. & explora-
 re si assuescant sensim animum submittere per seruitutem continuam. &
 alia quæcunq; talia Persica, & barbara: tyrannidis sunt. cuncta enim idē
 5 possunt. ¶ Et anniti ne lateant: quæcunq; quis subiectorū dixerit, aut fe 97
 cerit, sed esse exploratores. quemadmodū Syracusis ij qui delatores nū-
 cupantur & auricularij: quos submittebat Hieron vbicunq; esset congregatio
 aliqua, vel conuersatio. minus enim audent: qui talia formidant. &
 6 si audent: minus latēre possunt. ¶ Calumniari quoq; inuicem, & discor- 98
 dias seminare: amicisq; amicos cōstingere, & plebem cum nobilitate, & di-
 uites inter se ipsos, & subditos ad paupertatē redigere, tyrannicæ est pra-
 uitatis. vt neq; sumptus fiat in custodia: & illi quotidianis molestijs occu-
 pati, vacare non possint ad consilia contra tyrannos ineunda. Exemplum
 huius sunt Pyramides Aegypti, & statuæ Cypselidarū, & olympi ædi-
 ficatio à Pisistratidis facta, & Policratis opera circa Samū. hæc enim om-
 nia fuerunt instituta: ad otium & quietem populorum tollendam, & ad
 inducendam paupertatem. & tributorum pensio, vt etiā Syracusis factū
 est. Dionysio enim eam ciuitatem tenente: cōtiguit Syracusanos in quinq;
 annorū tempore cunctas facultates suas in soluēdis tributis cōsumpsisse.
 7 ¶ Studet etiam bellum concitare tyrānus: vt negocijs occupentur ciues: 99
 8 & indigentia ducis, continuo detineantur. ¶ Et regnum quidē per ami- 100
 cos seruatur. tyranni autem est maxime amicis diffidere: quasi velint om-
 nes, possint autem maxime amici eum subuertere. ¶ Et quæ fiunt circa 101
 vltimam popularem gubernationē: tyrānica sunt omnia. vt facultas mu-
 10 lierum vt libet per domos euagandi: quo reuelent virorum secreta. ¶ Et 102
 manumissio seruorum eadem de causa. nō enim insidiantur serui & mu-
 lieres tyranno. & si prospere degant: necesse est vtrosq; beniuolos fore, &
 erga tyrannidem & erga popularē statum. nam & populus dominus esse
 11 vult. ¶ Ex quo fit: vt adulescentes apud vtrosq; in honore habeantur. apud 103
 populum quidē populī ductor. est enim qui populum colit & ducit po-
 puli adulator. Tyrannorū vero qui humiliter cōuersatur: quod est opus
 adulatoris. nā propter hoc prauos amicos habent tyrāni: quod adulatio-
 nibus gaudent. Id autem nemo faceret: qui mentem haberet libero homi-
 ne dignam. sed amant boni viri: vel non adulātur. & vtiles prauī ad pra-
 12 ua. clauus enim clauo: vt dicitur prouerbiū. ¶ Nullo quidem honesto 104
 nulloq; libero delectari tyrannicum est. se enim solū esse talē: putat tyrā-
 nus. qui autē subditorū vel honestati studet vel libertati: minuere excellē-
 tiā atq; præminentia tyrānidis videntur. oderūt ergo illos tyrāni: tanq̄
 13 euerfores potestatis suæ. ¶ Peregrinos etiā in cōuiuia & quotidianū vsū 105

Syracusij.
Hieron.

Pyramides
Ægypti.
Cypselidæ.
Pisistratidæ.
Olympus.
Policrates.
Dionysius.
Syracusani

magis recipere q̄ ciues: tyrānorum est. quasi illos quidē habeant hostes:
 hos vero nō aduersantes. Hæc & huiusmodi à tyrannis fiunt, pro domi-
 natione retinenda: nec quicq; omittunt prauitatis. ¶ Sunt autē (vt ita di-
 106 xerim) hæc omnia tribus speciebus cōprehenfa. Tria enim cōiectat tyrā-
 nus. Vnū: vt animos imminuat ciuū, paucāq; sapiant. nemo enim pusill-
 1 lanimus contra tyrannū insurgit. ¶ Secundū: q̄ ciues inter se diffidentes 2
 reddat. non enim prius euertitur tyrannis: nisi ciuū aliqui inter se fidē
 habeāt. quapropter & bonos viros persequitur: quasi pestiferos & aduer-
 sarios dominationi suæ. non solū quia nō acquiescunt in seruitutē viuere:
 verū etiam quia fides eis & inter se & ab alijs plurima adhibetur. neq; ac-
 3 cusant alios: neq; ipsi se inter se accusant. ¶ Tertiū: impotētia agendi. ne-
 mo enim impossibilia sibi aggreditur. quare neq; tyrannidē tollere: si po-
 tentia desit. Ad quos ergo fines referātur tyrannorū cōsilia: tres isti sunt.
 Ad has enim suppositiones: tyrānica redigi possunt vniuersa. Partim ne
 confidant inter se ciues. Partim vt potentia eis desit. Partim vt pusillani-
 107 mi efficiātur. Vnus ergo modus quo saluātur tyrānides: talis est. ¶ Alter 1
 vero modus ex cōtrario ferē ijs quæ dicta sunt: curā adhibet. Est autē de-
 prehēdere ipsum ex regnorū corruptione. vt enim regni mod; corruptio-
 nis vnus est, qui gubernationē ipsam regiā magis reducit ad tyrānicam:
 ita tyrānidis cōseruatio est, ad regiā gubernationē magis eā referte, vnū
 dūtaxat obseruādo videlicet vt potentiā retineant, per quā nō modo vo-
 lentibus, verū etiā nolentibus dominari possit. nam si hanc abiciat: simul
 abijcit & tyrānū esse. sed hoc tanq̄ suppositionē quandā manere oportet.
 cetera vero patim facere, partim q̄ optime simulare. vt regiā gubernatio vi-
 108 deatur. ¶ Primū enī videri cōmuniū cōmodorū curā habere, nō effundē- 2
 tem largitiones tantas, vt ciues moleste ferāt: quando ab illis capiūt ope-
 rantibus, ac laborantibus in sua tenuitate, donant autē scortis & peregrin-
 109 nis & histrionibus effuse. ¶ Rationē reddant eorū quæ acceperint & ex- 3
 penderint. quod iam factum est à quibusdam tyrannis. sic enim admini-
 strans nō tyrānus videbitur: sed legitim; gubernator. nec erit ei formidā-
 dum: ne quādoq; sibi desint pecuniæ, cum sit dominus ciuitatis, ac si di-
 spergerent tyranni, ex propria domo. Et prodest hoc magis q̄ relinquere
 congregatas. minus enim custodes ipsi, contra tyrannum ob res ipsas in-
 surgent. Sunt autem formidabiliores tyrānorum custodes, ipsi tyrānis,
 cum ipsi foras aliquò proficiscuntur, q̄ ciues. nam illi quidem vnā profi-
 110 ciscuntur. hi autē manent. ¶ Deinde redditus & impensas apparare oportet: 4
 tum gratia diligentis administrationis, tum etiam vt si quando fuerit
 opus, illis vtī possit ad belli necessitates, omninoq; se ipsum præbere cu-
 stodem & dispensatorē, non vt suarum pecuniarū, sed vt cōmuniū & pu-
 111 blicarum. ¶ Et videri velle nō asperū: sed cū grauitate honestū, & talē vt 5
 eū nō timeant obuij: sed magis reuereantur. Hoc autē nō facile est eū asse-
 112 qui qui facile fuerit contēnendus. ¶ Quapropter opus est: & si nō aliarū 6
 virtutū, at saltē ciuiliū eum curā habere, ac talē de seipso opinionē afferre.
 m.ij.

7 **I**nsuper nō solum ipsum videri, nulli protinus ciuū cōtumeliā facere, 113
 8 neq; iuueni neq; iuueculę: sed etiā nemini eorū qui circa eum sunt. **E**o- 114
 9 demq; modo se habere mulieres suas, circa cæteras mulieres. nam & per
 cōtumelias mulierū: permultæ iam tyrannides perierūt. **E**t circa volu- 115
 ptates corporis cōtrariū facere: q̄ nunc faciūt quidā tyranni. nō solū enim
 statim ab aurora id agunt, cōiuuātūq; cotinuo per dies plures: verū etiā
 apparere volunt alijs, q̄ ita faciant, vt eos tanq̄ felices, beatosq; admiren-
 tur. Sed in talibus maxima erit moderatio adhibenda: vel saltē videri ab
 alijs illa fugere. nō enim facile inuadi potest, nec facile contēni qui sobrius
 10 sit: sed qui ebrius. neq; qui vigelet: sed qui dormiat. **C**ontrariūq; agen- 116
 dum est supradictorum ferē omniū. corroboranda enim & ornanda ciui-
 11 tas est ab eo, tanq̄ à curatore: ac nō tyrāno. **V**ideri etiā oportet ipsum 117
 semper circa religionem deorū affici vehemēter. minus enim formidabūt
 populi: ne quid contra legem ab huiusmodi patiātur, si religioni deditū
 existimabūt principē, ac deorū reuerentiam curāq; habere, minūsq; cō-
 tra ipsum audebūt insurgere, quasi deos habeat vltores, atque fauentes.
 12 **P**ræterea oportet sine improbitate talē videri: atq; eos viros qui aliqua 118
 in re laudabiliter se gesserint, honorare. ita vt nō existiment vnq̄ se magis
 13 honorari à ciuibus, iuis legibus viuētib; potuisse. **H**os autē hono- 119
 res: ipsemet tribuere debet tyrānus. pœnas vero & animaduersiones: per
 14 alios infligere, per magistratus videlicet ac iudicia. **C**ōmunis vero cu- 120
 stodia omnis dominationis vni⁹: est neminē vnū præ cæteris magnū face-
 re, sed profecto plures. nam seinuicem obseruabūt. **Q**uod si quem extollere
 oporteat: non tamē eum qui sit moribus audax. nā huiusmodi morū ho-
 15 mines: aptissimi sunt ad inuadendū circa res omnes. **S**i vero cuiusq; po- 121
 tentia minuenda est: modice ac non vno simul impetu, omnis potestas est
 16 auferēda. **I**nsuper ab omni cōtumelia abstinentum: præcipue tamen à 122
 duabus, ne in corpus flagris, neve in ætatē libidine insultet. Maximēq; id
 cauendū in illis hominib⁹: qui honorē magnificiūt. nā in pecuniā illatam
 iniuriā, auari homines grauitate ferunt: in honorē vero illatā, & qui boni
 sūt viri, & qui honorē magnificiūt, permoleste patiūtur. quapropter aut
 nō huiusmodi hominū opera vtendū est, aut animaduersiones in illos pa-
 17 trio more, ac sine vlla cōtumelia fieri videātur. **I**n ætatē vero ex amore 123
 videatur esse cōuersatio, nō ex licētia. omnino autē quicquid pro dedecore
 habebitur: impēssione maiorū honorū est redimendū. Eorum vero qui ad
 vim inferendā cōtra corpus tyrāni insurgūt: illi sūt maxime formidādi. &
 plurima opus est custodia aduersus eos, qui ita dispositi sūt, vt amplius
 viuere nō curēt, cū occiderint. Quapropter maxime cauendum est ab ijs:
 qui vel seipsos vel eos quos habeāt charissimos cōtumelia affectos putāt.
 sine vlla enī cura proprię salutis irruūt: qui p̄ indignationē & irā aggre-
 diūtur, quēadmodū & Heraclitus inquit, durū esse dicēs pugnare aduer-
 18 sus irā. vita enim id emi. **C**ū vero ciuitates ex duabus cōsistāt partib⁹, 124
 ex inopibus scilicet & opulētis: maxime quidē vtriusq; partis salutē pro-

pter principatum existimare oportet, atq; alteros ab alteris nulla iniuriā
 affici. Quicunq; tamen eorū sint potentiores, ij præcipue sunt in gubernatione
 vendicandi, ac velut proprii efficiendi. nā si hoc extiterit: neq; è ser-
 uis liberos facere cōpelletur tyrānus, neq; arma adimere. altera nāq; pars
 tyranni potentia adiuncta: sufficiens erit ad superādos eos, qui cōtra in-
 125 surgere vellent. **S**uperfluū autem singulatim dicere de omnibus istis. 19
 Intentio enim manifesta est q̄ oportet non tyrannicū, sed tanq̄ patremfa-
 miliās & regē esse putari ab illis, qui sub eo sunt, nec pro se capientē, sed
 pro cōmunis vtilitatis tutela & cura. Et mediocritatē in vita sequi, nō ex-
 126 cessus. **P**ræterea egregios viros per familiaritatem sibi coniungere. ple- 20
 bem vero ac multitudinē per fauorē & gratiam in obsequio retinere. Ex
 his enim necesse est non solum principatum eius esse pulchriorē, & opta-
 biliorē ex eo quia melioribus imperet & non abiectis: neq; ex eo quod
 ipse neq; odio sit, neq; formidetur: verū etiā ex eo quia longiorē ac dura-
 127 biliorē eius principatū fore cōtingat. **I**nsuper morib⁹ talē esse: vt vel re- 21
 cte se habeat ad virtutē, vel semibon⁹ quidā sit, & nō mal⁹ sed semimal⁹.

VNDECIMI CAP. COMMENTARIUS.

92 **R**egna (vt generaliter dicatur) saluātur ex cōtrarijs eorū, quę dicta sunt. specia-
 93 liter autē loquēdo, per deductionē, eorū ad mediocrē quendā modū. **D**uos
 esse modos: quibus saluatur, retinetūq; tyrānis, ingens mortaliū pestis. **P**ri-
 mus est funestissimus: ex ijs partim quæ præacta sunt numero 77, & duode-
 cim tyrannorū cōprehendit, partim machinamentis partim proprietatibus.
 106 quæ patent in litera. & quæ indigna sunt, vt polluant chartā repetita. **M**achinamenta ty-
 rannorū ad retinendā per primū modū tyrannidē: ad tria, tres species, trēve fines reuocat.
 vt ciues inter se diffidant. vt potentia eis desit. vt pusillanimitas fiant. **S**ecundū modū ponit
 saluandę tyrannidē atq; retinendę. quæ vno & viginti simulatis obseruationibus, machina-
 107 mentisq; cōprehendit. **P**rimū vt q̄proxime potest tyrannus: ad regiā potestatem reuocet
 tyrannidē, eamq; imitetur. retineat tamen potentia: qua possit, non modo volentibus, verū
 108 etiam & nolentibus dominari. **S**ecundū. vt videatur cōmuniū commodorum curam ha-
 bere: neq; prodige largas donationes scortis, peregrinis, histrionibus, & id genus hominib⁹
 109 effundere. **T**ertiū est. vt rationē reddat eorū quæ accepit à populo: & eorū quæ expēdit.
 110 **Q**uartū. simulat gratia diligentis administrationis: & ad necessitates si ingruant: redditus
 & impēssas apparare oportere, & omnino se præbere custodē & dispensatorē, nō vt suarū re-
 111 rū sed vt cōmuniū. **Q**uintū. q̄ velit videri nō truculētus & asper, sed cū grauitate hone-
 112 stus: ita vt magis reuereantur obuij q̄ timeant. **S**extū. q̄ curā habere videatur ciuilib⁹ vir-
 113 tutis, atq; iustitię. & de se talē efficiat opinione. **S**eptimū. q̄ nullos ciuū videatur affice-
 114 re iniuriā: neq; aliquos illorū, qui circa ipsum versantur. **O**ctauum. q̄ suæ mulieres: simili
 115 modo ad alias mulieres sese habeant. **N**onū. q̄ videatur intēperatiā, crapulāsq; & ebrie-
 116 tates fugere: & vigilantē in rebus se præbere. **D**ecimum. q̄ corroboret, & omet ciuitatem
 117 ædificijs, & locorū munitionib⁹: vt curator, nō vt tyrānus. **V**ndecimū. videatur circa rem
 118 ac simulatione. **D**uodecimū. **Q**uod talis videtur sine fictione improbitatē vlla: & eos vi-
 119 ros qui aliqua in re se strenue gesserint, honorare. ita q̄ nō existiment se magis honorari vnq̄
 potuisse à ciuibus: qui legibus (quas ipsi tulissent) viuērent. **T**ertiumdecimū. **Q**uod honores
 120 illos ipsemet distribuit: & pœnas & animaduersiones per alios videri vult infligi, per magi-
 121 stratus videlicet, atq; iudicia. **Q**uartūdecimū. cauet quēpiam vnū magnū præ cæteris ex-
 122 tollere: & si quē extollere oportet, nō eum tamē qui sit moribus audax. **Q**uintūdecimū.
 Si cuiusq; potentia minuenda est: modice, & non vno impetu potestātē aufert. **S**extūdecimū.
 123 libidine insultet, maxime in illis hominibus qui honorē magnificiūt. **S**eptimūdecimū. Si
 libidine alicuius ætati insultauerit: ex amore cōuersatio esse videtur, & non ex potestate. &
 124 omnino quicquid pro dedecore habebitur: maiorū honorū impēssione redimit. **O**ctauum
 m. iij.

decimum. fouet vtranc; ciuitatis partē, & opulentos & inopes: neq; finit alteram ab altera
 19 **¶**Nonūdecimū. Studet vt à subditis, non tyrānus sed paterfamiliās & rex esse putetur: nec
 pro se capere, sed pro cōmunis vtilitatis tutela atq; cura, & mediocrē sequi vitā nō excessū.
 20 **¶**Vicesimū. egregios viros per familiaritatē sibi cōciliat: plebem vero, ac multitudinē per
 fauorē & gratiā in obsequio retinet. **¶**Primū & vicesimū. moribus talem se monstrat: vt re-
 21 cte se habere videatur ad virtutē, vel semibonus quidā & nō malus, sed semimalus.

ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

Tyrannides vero seruātur duobus modis. sunt qui accusant Aristotelē: sed forsitan
 parū iuste. nō enim tyrannidē probat: sed vbiq; dānat, accusat, infamat. neq; hoc
 scripsisse sentiendū est eum, eo ingenio vt illis homines vtantur, sint ve illi tyrā-
 ni: verū potius vt ipsi tyrāni cognoscāt, ex suis proprietatibus, q̄ misera, q̄q; in-
 felix & stygia cuiā vitā simillima sit eorum vitā. quam cognitam ceu infelicissimā, & viti-
 mam vitā conditionem fugiant, execrentur, & dānent: & ad meliora respiscant, quippe qui
 homines sunt ad meliora geniti, si naturā dotes ad potiora conuerterent. Et inter duos ty-
 rannidis modos: continetur rex mediū: ceu fortitudo inter temeritatē & timiditatem, & vt
 clementia inter crudelitatem & licentiosā impunitatem. primus in excessu: secundus in de-
 sectu. quare modi illi inter se contrarij, vt morbus morbo, & vitium vitio: contrarij vero re-
 gno vt morbi sanitati, & vitia virtuti. **¶**Sed hoc tanq̄ suppositionē manere oportet. cum
 vtitur Aristoteles his verbis oportet, debet: non, precipit, sed ostendit dūtaxat quid faciūt,
 qui secundo modo tyrannidem conseruant. sunt enim sophistici reges, omnia simulantes, &
 reuera hypocrite: sic fallentes in subditorum gubernatione, ceu sophistæ solent, in discipu-
 lorum institutione. nihil tamē prohibet: eos ab imperitis subiectis videri regibus meliores.
 vt & sophistæ: ab imperitis auditoribus, & sophisticis præstigijs, merisq; imposturis demē-
 tatis, ipsis authoribus sapientiores. verum & rex & legitimus author, omnia pro veritate &
 nihil simulate: cum non sint vt appareant, sed apparent quia sunt. sed hæc satis. **¶**Nam &
 per contumelias mulierum, multæ iam tyrannides perierunt: sic per contumeliam illatam à
 Tarquinio Lucretiæ: tyrannide sublata, respublica Romana transijt ad consules. ex vita Pu-
 blicolæ. Et ob contumeliam intentatā ab C. Appio virgini, obiecta seruitute, quo ad stuprā-
 dam virginē illi pateret aditus (illa autem erat filia Virginij) tyrannis decemuiratus identis-
 dem Romæ sublata est. & varia alia: ex historijs passim, se ingerunt exempla.

De duratione tyrannidis, & loco Platonis obscuro, & reprobatione Socratis.

Cap. XII.

Aqui omnium gubernationum breuissime durare so-
 lent paucorū potentia, & tyrannis. Quippe illa quæ plu-
 rimo durauit tēpore, Ortagoræ & filiorū ei⁹, qui apud
 Sicyonios tyrannidē habuere: ad centesimū vsq; annum
 peruenit. Durationis vero causa fuit: q̄ mediocritate
 quadā erga subditos vtebātur, multaq; legibus seruiē-
 tes agebāt. Et quia aptus rei militari fuit Clisthenes: non facile cōtemnē-
 dus habebatur. plurimum vero conuersatione & vsu familiari atq; cura:
 fauorem & gratiam populī acquirēbat. Fertur quidem Clisthenes coro-
 nasse iudicem: qui victoriæ illius cōtradixerat. Aiunt quidam huius iu-
 dicis statuam esse illam: qui in foro sedet. Pisistratus quoq; fertur: aliquā-
 do apud consiliū Ariopagi citatus, iudiciū subiisse. **¶**Secunda vero
 apud Corinthum Cypselidarum tyrannis. nam ea durauit annos tres &
 septuaginta, & menses sex. Cypselus enim ipse: tyrannidē exercuit annos
 triginta. Periādrus vero quadraginta quatuor. Psammeticus autē Gor-
 dij annos tres. causa vero duratiōis eadē fuit. cū enim populī ductor esset
 Cypselus, hac gratia apud multitudinē præualuit: vt à principio prin-
 cipatus sine vlla corporis custodia, in dominatione perseveraret. Periā-

Ortagoras.
Sicyonij.

Clisthenes.

Pisistratus.
Ariopagus

73
Corinthus.
Cypselidæ.
Cypselus.
Psametic⁹.
Gordius.

Cypselus.
Periander.

drus autē eius filius, magis tyrannice se gessit: sed erat vir bello egregius.
¶Tertia Pisistratarum Athenis. hæc autē non fuit continuo: bis enim
 ex tyrannide pulsus fuit Pisistratus. Itaq; ex annis triginta tribus: solos
 annos septem & decem tyrannidem exercuit. Filij vero eius, annis decem
 & octo: atq; ita omnes simul fuerūt quinq; & triginta. **¶**Ex reliquis ve-
 ro illa quæ apud Syracusas fuit: Hieronis, & Gelonis. sed nō longa fuit.
 hæc annis enim non amplius q̄ duo de viginti durauit. Gelon enim, se-
 ptem annis cum tyrannidē exercuisset: octauo defunctus est. Hieron au-
 tem decem. Thraſybulus vero mense decimo excidit. cæterorum vero: ty-
 rannidū plæreq; breui tēpore durauerunt omnes. **¶**Quæ igitur sint tam
 circa gubernationes plurium q̄ circa gubernationes vnus solius, per que
 829 & corrumpātur, & seruentur: fere de vniuersis dictum est. **¶**In republi-
 ca vero Platonis: Socrates de mutationibus loquitur, nec tamen recte. il-
 lius enim reipublicæ quæ est optima atq; prima: mutatio nulla propria
 assignatur. inquit enim causam esse mutationis: quia sic natura compara-
 tum sit, vt nihil permaneat, sed in ambitu quodam temporis mutationē
 recipiat. Esse vero principium horum inquit: quorum sesquitercium fun-
 dum quinario coniugatum, duas exhibet harmonias, inquitens quando
 numerus diagrāmatis huiusmodi efficiatur solidus. vtputa natura pro-
 ducente prauos: & meliores disciplina. hoc ergo forsitan inquit non male.
 Fieri autem potest: vt sint aliqui quos disciplina institui ac bonos fieri vi-
 ros, impossibile est. Sed hæc quomodo propria mutatio esset illius repu-
 blicæ quam optimam esse dicit: magis q̄ aliarum omnium, & vniuerso-
 rum, quæ fiunt etiam in tempore? propter quod inquit omnia mutari.
 & quæ non simul incipiunt: simul quoq; mutātur. ceu si pridie mutatio-
 nis facta: simul forte mutantur. **¶**Præterea quā ob causam ex illa transit
 ad Lacedæmoniorū rempublicam? pluries enim in contrariam transeunt
 respublicæ omnes: q̄ in ea quæ sit propinqua. eadē ratio est de alijs quoq;
 mutationibus. Ex Laconica enim inquit mutatio fit ad paucorum pote-
 tiam: ex ista vero ad popularem statū. ex illo rursus ad tyrannidē. Atqui
 & econuerso mutantur. ceu ex populari in paucorum potentiam: & ma-
 gis quidem q̄ in vnus gubernationem. **¶**Præterea siue tyrannidis muta-
 tio sit siue non sit: non dicit, propter quam causam: nec in quam republi-
 cæ speciem transit. Huius vero causa est: q̄ non facile dicere valebat. in-
 determinatum enim. nam secundum eum oportebat: in primam & opti-
 mam. sic enim vtiq; fieret continuo circulus. sed mutatur in tyrannidem
 tyrannis: vt ea quæ apud Sicyonios ex Myronis tyrannide in Clisthenis.
 Et in paucorum potentiam: vt illa quæ in Chalcide fuit Anticleontis. &
 in popularem statum: vt illa quæ Gelonis fuit Syracusis. Et in optima-
 tes: vt illa quæ Charilai apud Lacedæmonios, & Carthaginenses. & in
 tyrannidem fit mutatio ex paucorum potentia: vt in Sicilia plurimæ ve-
 tustiarum. in Leontinis in Panetij tyrannidem. & apud Gelam: in Cleā-
 dri. & apud Regium Anaxilai: & in alijs compluribus ciuitatibus eodē

Pisistratidæ
Athenæ.
Pisistratus.
Syracusæ.
Hieron.
Gelon.
Thraſybul⁹

Socrates.

Hoc ergo,
hoc vltimū

Sicyonij.
Myron.
Clisthenes.
Chalcis.
Anticleon.
Gelon.
Syracusæ.
Charilaus.
Lacedæmo-
nij.
Carthaginē-
ses.
Sicilia.
Leontini.
Panetius.
Gela.
Cleander.
Regium.
Anaxilaus.

modo. ¶ Absurdum etiam est putare in paucorum potētiam ideò transire: quia homines cupidi & pecuniarum studiosi, in magistratibus versantur, ac non quia plurimi diuitijs superabundantes, non iustum existimēt par habere in ciuitate eos qui non habent facultates, & eos qui habent. In multisq; paucorum potentijs non licet pecunias congerere: verū leges positæ sunt id prohibentes. apud Carthaginem autem quæ populariter gubernatur, pecunijs student: nec tamen adhuc mutati sunt. ¶ Absurdum etiam dicere: duas esse ciuitates sub paucorū gubernatione opulentorum & inopum. Quid enim aliud huic: quæ Laconicè accidit, vel alteri cuiuscūq; vbi non omnes æqualia possideant, aut nō omnes æqualiter sint boni viri: nullo autem pauperiore facto: nihilominus transmutantur ex paucorum gubernatione ad popularem statum, si plures sint inopes. & ex populari in paucorum potētiam: si potētiores sunt opulenti, quæ multitudo, & alteri negligant, alteri intēdant. ¶ Cūq; plures sint causæ ex quibus mutationes fiunt: eas non dicit, sed vnam solum, quæ prodigaliter viuentes vsuris confecti, pauperes efficiuntur. quasi vero fuerint omnes ab initio diuites, vel plurimi eorum. sed hoc falsum. Sed quando eorum qui duces sunt, quidam patrimoniam consumpserint: res novas moluntur. quando autem alij: nihil graue accidit. & mutantur nequaquam magis aliquando in popularem statum, quæ in aliam speciem gubernationis. Insuper vero & si honores vnā cū alijs nō capiant, si iniurias inferant, si cōtumelijs afficiant: seditiones oriuntur, & mutationes in republica. Fiūt etiā (etsi nulla dissipatio patrimonij intercesserit) ex eo quæ liceat (quicquid volūt) efficere. cui rei causam esse ferūt: nimiam libertatē. ¶ Cūq; plures sint paucorū, plures etiā populū gubernatiōes: tāq; vtraq; vna sit, mutatiōes assignat Socrates.

Chartago.

Socrates.

DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Erumplicarum, regni scilicet, optimatum, censu potestatum, tyrānidis, paucorum potētiam, & popularis gubernationis: paucissimæ durationis sunt paucorum potētiam & tyrannidem. id ostendit de tyrannide Sicyoniorum: quæ fuit Orithagoræ, & filiorū eius, quæ longissima fuit. quæ ad annū solum peruenit censuræ. de Corinthia quæ fuit Cypselidarum: annorū triū & septuaginta. De Attica quæ fuit Pisistratarum annorum triginta trium, nonnullis interruptis. De Syracusana Hieronis & Gelonis: annorum decem & octo. & breuiusculo concludit epilogo. ¶ Locum numerorum obscurorum, in octauo de republica Platonis carpit: vbi Socrates reipublicæ suæ optimæ, mutationis causam esse dicit. cū epitritum fundum quinq; coniectū, duas præbet harmonias. quādo numerus huiusmodi diagrammatis efficiatur solidus. quasi natura producente quandoq; prauos & meliores ad disciplinam. ita certe naturam producere: nō forte male asseruerit. Attamen de optimæ rei suæ publicæ mutatione: nō recte. ¶ Primo quia nullam proprie mutationem assignat. quomodo enim propria mutatio illi reipublicæ esset, magis quæ aliarum omnium, & vniuersorum etiam qui sunt in tempore, per quod ait omnia mutari: & quæ non simul fieri cœperunt: simul mutantur. ceu si quædam priore die mutationis facta: vnā cū alijs mutatur. ¶ Secūdo quia nihil causæ est: cur ex illa trāseat ad Lacedæmoniorū rempublicam. nam sæpius in contrariam transeunt reipublicæ omnes, quæ in eam quæ sit propinqua. eadem quoq; ratione: de alijs mutationibus errat. inquit enim ex Lacedæmonica: mutationem fieri in paucorum potētiam. ex qua: in popularem statum. ex hoc rursus: in tyrannidem. atqui & e contrario mutantur: ceu popularis in paucorū potētiam, & magis quidem quæ in tyrannidem. Tertio quia an tyrānidis mutatio sit, an non sit: propter quam causam id demum sit, non dicit, nec in quam speciem reipublicæ transit.

100

73

33

18

128

129

quia forsitan non facile dicere valebat (indeterminatū enim id est) secundum tamen ipsum, oportebat dicere tyrannidem, in optimā illam rempublicam transire. verum & tyrannidem in tyrannidem mutatur: vt apud Sicyonios ea quæ fuit Myronis, transit in Clisthenis tyrannidem. transit & in paucorum potētiam: vt illa quæ in Chalcide fuit Anacleontis. & in popularem statum: vt Syracusis illa quæ fuit Gelonis. & in optimates: vt Lacedæmonie illa quæ fuit Charilai, ita & quæ Carthagine fuit. transit etiam paucorū potētiam in tyrannidem: vt in Sicilia plurimæ p̄ncis temporibus. Apud Leontinos transit in tyrannidem Panetij, apud Gelam in tyrannidem Cleandri. & apud Regium, Anaxilai. & in alijs ciuitatibus: eodē modo. ¶ Quarto. quia absurdum est putare, ideò transitum fieri in paucorum potētiam, quia homines cupidi & pecunijs inhiantes, in magistratibus versantur: ac non potius, quia complures diuitijs abundantes, existimāt id non esse iustum, vt ij qui facultates habent & qui non habent æque reipublica participant, & rerum administrationibus. verum in plerisque paucorum potentijs: non licet cumulantibus pecunijs inhiare, sed leges positæ sunt, quæ id verant. & apud Carthaginem populariter viuunt, ac pecunijs student: necdum tamen res eorū publica mutata est. non igitur id causæ est: trāsitus in paucorum potētiam. ¶ Quinto. id etiam non recte dicit: duas esse ciuitates sub paucorum gubernatione, opulentorum scilicet & inopum. Sed quare igitur Laconica erit vna? quid enim huic magis quæ Laconicæ accidit, vel alteri cuiuscūq; vbi non omnes æqualia possident, aut vbi non omnes æque boni sunt viri: nullo certe pauperiore facto: nihilominus paucorum potētiam, in popularem transit gubernationem, si plures, potētioresq; sint inopes. & contra, popularis in paucorum potētiam: si potētiores opulenti, & hi reipublicæ intēdant, & illi negligant. vna igitur gubernandi species dicenda, non ideo: quia sint opulenti & inopes. ¶ Sexto. quia cum plures causæ sint mutationum rerumplicarū: vnam solum dicit Socrates. quæ prodige viuentes, vsuris confecti: pauperes efficiuntur. quasi vero omnes vel quæ plurimi ab initio fuerint diuites. hoc autem falsum est. sed quando primores, p̄ncisq; aliorum, facultates cōsumpserint: res novas moliri aggrediuntur, verum quando alij suas dissipant: nihil hic reipublicæ periculi imminet. & si mutantur: nihilo magis mutantur in popularem statum, quæ in aliam quālibet gubernationis speciem. Præterea non solum ob effusam, prodigamq; vitam, seditiones mutationesq; rerumplicarum oriuntur: verum etiam, si honores vnā cum alijs non capiunt, si alij iniurias inferant, si cōtumelijs afficiant. fiunt etiā nullo ad facultates pertinēte consumpto, ob nimiam licentiosamq; libertatem: cum cuiq; quod vult facere licet. Cōstat igitur: causam illam mutationū, non esse sufficientē. ¶ Septimo. quia cum plures sint paucorum potētiam species, & plures popularis vt capite quinto & sexto quarti visum est: Socrates tanq; paucorū potētiam vnica sit species, & popularis vnica, mutationes assignat. Quæ igitur de mutationibus rerumplicarū in libris de republica Platonis assert Socrates: macta sunt, atq; insufficientia.

ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

129

Sic vero principium horū inquit: quorum sesquitercium fundum quinario coniugatum. Græce habetur ἀρχὴ δὲ εἶναι τοῦ τῶν ἐπιτρίτου πυθμὴρ πημιώδης διὰ τὴν ἑξῆς δύο ἀρμονίας παρέχεται. vbi quia πυθμὴρ radicem, propaginem, solidū, fundum significat: aliqui interpretantur radix vt Marfilius, alij propago, alij cubus vt Leonardus, alij fundum vt Thermacides Pythagoreus. Epitriton pythmēna intelligit Plato septenarium: qui quinario copulatus duodenarium restituit. verum qui septenarium propaginem vocat sesquiterciam: non absurde id forsitan. nam septenarius propago est 4 & 3: in quibus sesquitercia ratio, & consonantia Diatessaron consistit. & quinarium propagatur ex 3 & 2: in quibus sesquialtera ratio, & consonantia Diapente comperitur. si quis etiam interpretetur ἐπιτρίτος πυθμὴρ sesquitercium fundum: id accommodate videtur. nam Pythagorici (quos imitatur Plato) minimos alicuius rationis numeros fines appellant & fundum. fundum quidem: quod vt vas super fundum, sic numeri omnes rationis eiusdem, super illos adiungantur. modo septem: minimos numeros consonantiæ Diatessaron, & sesquiterciæ rationis continent, vt fines, & fundum omnium similibus rationum. & quinq; minimos consonantiæ Diapente, & rationis sesquialteræ. quare septenarius: sesquitercium fundū conuenienter intelligitur, similiter & sesquitercia radix. nam primus continet limites, terminos, & radices sesquiterciæ rationis. cubus autem nullo pacto quadrare potest. nam cubus est is numerus qui ex ductu & reductu alicuius numeri in se procreatur: vt bis duo bis, & ter tria ter, quæ sunt 8 & 27, duo cubi. quod nullo modo septenario cōuenire potest. quāuis vt dictum est: Pythmen nunc radicē, nunc propaginem, nunc fundum, nunc solidum significet. litera igitur in hoc vocabulo: non ab re est castigata. verum quia in locum Platonis de

Marfilius.
Leonardus
Thermacides.
Epitriton.

Plato.

Plato.

Numeri Platonis obscuri.

Ambitus circuloꝝ.

Nugamēta Musarum.

Numerus perfectus.

Augmentatōnes superantes.

Tres distantie, quatuor termini.

Similates. Dissimilantes.

Crescentes. Decrescentes.

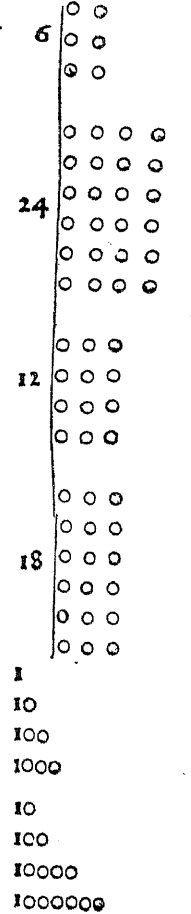
Sesquitertia radix. Dux harmonie.

Centū centies.

Potior & deterior generatio.

numeris obscuris incidimus (de quibus proverbiū: cum quid admodum difficile & incomprehensibile ostēditur: numeris Platonis obscuris) vt in præcedentibus, annotationes cōtra ximus, ita hic aliquantulum, propter numerorum curiosiores extendemus. Et locum illum Platonis ex octauo de republica adijciemus. sic enim habet, Difficile quidem est ita cōstitutam ciuitatem, è suo statu moueri. verum cum omne quod genitum est, corruptioni sit obnoxium: talis etiā cōstitutio, semper manere non poterit, sed soluetur. Solutio vero hæc est: non solum circa plantas, sed terrena etiam animalia, fertilitas & sterilitas, animæ corporūmq; contingit. quando conuersiones singulis circuloꝝ coniuuuntur ambitus, ijs quidem quæ breuioris sunt æui breuiiores, contrarijs vero contrarios. illi vero quos ad ciuitatis gubernationem educauistis: quis sapiētes fuerint, nihilomags vestri generis fœcundam generationem, vel sterilem rationem, vnā cum sensu comprehenderent, sed latebit eos oportunitas generandi: & plerunque, cum non oportunitas fuerit, gignendis filijs operam dābunt. est autem ei quod diuinitus generandum est: circuitus, quem numerus continet perfectus. humana vero genitura: is vtique in quo primo augmentationes superantes tres, & superatæ, tres distantias atque quatuor terminos accipientes, simulantium & dissimulantium, & crescentium & decrescentium coniuncta, correspondentia, & comparabilia inuicem efficiunt. quorum sesquitertia radix quinitati cōiuncta: duas harmonias præbet, ter aucta vnā quidem æqualem æqualiter, centum centies, alterā vero inæqualis quidem longitudinis sed oblongiorem, centum quidem numerorum à diametris comparabilibus quinitatis, singulis indigentibus vno, duobus vero qui non sunt comparabiles. centum vero cuborum trinitatis ipsius. vniuersus autem iste numerus geometricus: talem auctoritatem habens, ad potiore deteriorēmq; generationē vim habet. quod si ciuitatis vestre custodes ignorauerint, nec oportuno in tempore sponsas sponsis coniuuauerint: haudquaquā ingeniosi, felices sive pueri inde nascuntur. Propter curiosiores (vt diximus) pauca adiungemus: per quæ assurgere se putant ad horum intelligentiam, Ambitus, circuitusque circuloꝝ secundum Platonis eos, motus sunt orbium cælestium. & iuxta apotelesmata loquitur astrologorum, & rituum gentium: qui volebant horas gignendi, astrorum (præcipue septem) obseruationibus prosperas eligi. & reuera, motus orbium cælestium, & circuitus illos agnoscere, vt ipsius artificis admiremur & potentiam & sapientiam: non est vanum, sed liberale. verum vaticinari ex illis quærere, & futuri coniectura diuinum scrutari velle secretum: vanum. Volunt Platonem cum dicit. est autem ei quod diuinitus generandum est: circuitus, quem numerus continet perfectus. de numero perfecto locutum aut seculoꝝ, annorum, mensium, aut dierum soli deo certorum atq; cognitorum. alij vero tanquā quippiam impudens coarguunt: quippe qui diuinis non interfuerit cōsilijs. vt momēta seculoꝝ agnosceret, quæ pater in sua potestate posuit. Augmentatōnes superantes: proportionales cum maius cōparatur ad minus. superatæ vero: contrā. vt augmentationes superantes: duplæ, sesquialteræ, sesquitertiæ. superatæ: subduplæ, subsesquialteræ, subsesquitertiæ. Distantiæ: appellantur interualla proportionum. termini autem: numeri proportionem continētes. vt 27, 18, 12, 8: quatuor sunt termini, & tres distantie, triaq; interualla. vnum sesquialterum interuallum à 27 ad 18. alterum sesquialterum ab 18 ad 12. termini interuallum ab 12 ad 8 identidem sesquialterum. Sunt numeri perfecti, sunt superantes, sunt superati, sunt similes, sunt dissimiles, sunt abundantes, sunt diminuti, sunt æquilateri, sunt inæquilateri, sunt solidi, sunt sphaerales, sunt diametrales, sunt fœminæ, sunt masculi. qui ex Nicomacho qui sint: ferè omnes agnosci possunt, exceptis paucis, & de quibus infra aliquid dicitur. perfecti sunt: quos suæ partes ex æquo restitunt. superantes sunt: qui rationem habent inæqualitatis maioris. superati: qui minoris. similes: similes. quorum latera proportionalia. dissimilantes: dissimiles. quorum latera disproportionalia, similitudinis rationem diffugiunt. crescentes & decrescentes: abundantes & diminuti. Abundantes numeros: suæ partes simul, excedunt. A diminutis vero: omnes partes simul, excedunt. æquilateri sunt: trigoni, tetragoni, pentagoni & huiusmodi similes omnes. inæquilateri: vt altera parte longiores, & ante longiores, & ijde sunt plani numeri. solidi sunt: qui longitudini & latitudini crassitiem addūt. vt cubi pyramides, colūnæ, seriatiles & id genus. sphaerales: solidi, in suā radicē finientes. vt solidi quinariorū, & senariorū. Diametrales postea cognoscuntur. masculi impares. fœminæ: pares. Similates numeri siue similes: etiam dicitur trigoni trigonis, quadrati quadratis, & cubi cubis, & similes etiam inæquilateri: quorū latera sunt proportionalia. dissimilates inæquilateri: quorū latera non sunt proportionalia. quare extremi diagramatis suprapositi: id est 27, 18, 12, 8. similes sunt. nā vtri que cubi. & medijs dissimilates. sunt enim inæquilateri: quorū latera non sunt proportionalia.

Sunt autem proportionalia: quando vt longitudo ad longitudinem, ita latitudo ad latitudinem. vt 6 & 24 sunt proportionalia. nam ter duo, 6. longitudo senorum, tria: & latitudo duo. longitudo 24, sex: & latitudo quatuor. siquidem sexies quaterna: 24 sunt. & vt sex ad tria longitudo ad longitudinē: ita quoq; 4 ad 2 latitudo ad latitudinē. nā vtrōq; ratio dupla. proportionalia igitur. sed 18 & 12 longitudines laterum sesquialteræ. nam 6 & 4. latitudines autē eadem, atq; æquales. nam 3 & 3. non igitur proportionalia. sunt igitur numeri 18 & 12 dissimilantes. Sesquitertia radix, sesquitertiuq; fundum: septenarius est. continet enim quatuor & tria: inter quæ est ratio sesquitertia. & quinarium fundum, & planities sesquialteræ. nam continet 3 & 2: inter quæ primum ratio sesquialtera comperitur. quod enim vterque numerus planities sit: manifestū est. nam quinarium: primus est in numeris pentagonus. & septenarius: primus heptagonus. vterq; igitur planities. continet igitur septenarius vnā consonantiam, scilicet diatessaron quæ in epitrito, sesquitertioque à muscis collocatur. & quinarium vnā, diapente: quæ collocatur in hemiolio, sesquialterōq;. & quia septenarius & quinarium cōpositi, duodenariū cōstituunt: duodenarius profecto duas cōtinet, exhibetque harmonias, diatessaron scilicet & diapente, estq; vt diapason. quippe cum diapason: ex diatessaron & diapente coalita sit consonantia. In numero fatali quem centies centum nominat, id est decem millia: quia superficies sit centenarij. est enim primū vnitas: vt punctus. denarius: vt linea. & centum: vt superficies. mille vt corpus denarij. rursus denario secunda vnitate facta vt puncto: centum est linea. quæ in se ducta: centies centum, hoc est decem millia, vt superficiem producit. ducta rursus in suam quidem superficiem decem millia: producit decies centena millia, corpus centenarij. est enim 1000000 centesimus cubus: & est cubus trinitatis. nam 1.10. 100: tria, ex prima, secunda, & tertia vnitate. & centenarij cubus imò omnis cubus: ad trinitatem pertinere censetur. quod trina sit eiusdem replicatio, repetitioque. vt vnum vnice vnum, bis duo bis, ter tria ter, estque omnis cubus, æqualis æqualiter æqualis. Diametros comparabiles quinitati dicit: latus sesquialteræ habent, & qui simul sunt quinque. & 5 sequens latus & diameter 7: comparationem non habent in harmonia. ideo duo prima proportionalia sunt, duo sequentia impropotionalia. Potior generatio: aureum genus. Et ex duobus bonis, vult Plato prolem nasci bonam, ex duobus malis malam. ex bono & malo: neque omnino malam neque omnino bonam. bonos intelligunt Platonici & Pythagorici: æquilateros, quadratos, cubos, perfectos, impares & id genus. oppositos vero censent malos. Vniuersum hunc geometricum numerum dicit Plato magnam vim habere: ad prolem bonam, & non bonam. quia in eo impares sunt, & pares, æquilateri, inæquilateri, plani, oblongi, solidi, laterales, geometricales, consonantie potiores, & deteriores. Magnum vnum numerum fatalem Platonis appellant 1728 solidum duodenarij. qui & totus solidus est. à quo si primam figuram id est 1 demis, & residuo adijcis vnitatem: fiet numerus 729 solidus, cubusque nouenarij. & si ab eodem magno numero auferas duas primas figuras, 17: relinquuntur 28. cui numero detrache vnitatem: supererunt 27 cubus ternarij. vides igitur quo pacto hic magnus numerus: confectus est ex radicibus ternaria, nouenaria & duodenaria, in duodenaria neq; excrecēs, neque deficiens. in nouenaria: vno deficiens. in ternaria: vno abundans.

Numerus fatalis	1728	729	27
Latera cubica	12	9	3

Et hi tres numeri 3, 9, 12, dignitatem habent. ternarius quidem: quod prima sit expressio trinæ monadis. nouenarius: quod ternarij æqualis proles, & primus imparium numerorum quadratus. 12 vero: quod perfectissimam cōtinet harmoniam. nam diapason. quæ, quia perfectissima cōsummatissimāq; est: ideo vniuersi est, & ab vniuersis nomen retinens. hoc enim numero regitur mundus. verum hi numeri, 1728, 729, 27: quia trium prædictorum sunt solidi, iccirco rerum status designant. vltra enim corpus non transit magnitudinum potestas.

estque 27: primus imparium cubus. 7 29: cubus primigenæ æqualitatis ternarij, id est cubus nouenarij. 17 28 vero: duodenarij cubus est, ac solidus, qui vniuersi numerus esse iam dictus est. eius igitur solidus: complementum, statimque vniuersorum apud Platonicos significat. verum quando status ille adueniet, & quando completi erunt omnes eius numeri, & ad suum solidum id est finem processerint, vltra quem non procedent sed stabunt omnia: soli deo cognitum est. hæc paucula de Platonicijs: pro obscurorum numerorum suspitionibus. verum finem fumus facturi: si adhuc pauca adiecerimus de numeris diametralibus cognoscendis (quia rarior est eorum cognitio) & eorum proprietatibus. deinde si magnam diagramma Platonis, id est magnam numerorum descriptionem, inceperimus. hinc exordium sumentes.

Quadrati diametrorum	49	1681	Quadrati dia.	9	289	9801
Dupli quadratorum	50	1682	Dupli quad.	8	288	9800
Quadrati impares	25	841	Quadra. pares	4	144	4900
Costæ	5	29	Costæ	2	12	70
Diametri	7	41	Diametri	3	17	99

Vnde Costæ quadratorum sumantur	1	2	5	12	29
	1	3	7	17	41
Vnde diametri diametraleſq; numeri	1	3	7	17	41
	1	2	5	12	29
	1	2	5	12	29

Vnitas, primus est quadratus. & quia est summa æqualitas: idcirco costæ, diameter, & quadratum coincidunt, suntque vnitas. quare illa tria æque potentia. vnitas autem omnipotens, & omnium creatrix numerorum. & in nullis aliorum quadratorum: hæc tria costæ, diameter, quadratum coincidunt. sed quadratorum parium diameter duplo vnitate amplius, plus potest quam costæ. & quadratorum imparium duplo vnitate minus, potest. id autem dico in quadratis & diametris numerorum. nam in magnitudinibus: perpetuo diameter duplum potest ad costam quadrati, neque excreſcit quicquam neque deficit. vnde fit: vt hac lege, costæ quadratorum, & eorum diametri habeantur. accipe costam quadrati, & illi iunge diametrum: habes costam sequentis quadrati. vt quia vnitas fuit costæ primi quadrati, & vnitas eiusdem quadrati diameter: idcirco si vnitatem vnitati addas, fiet binarius, & costæ secundi quadrati. diameter vero nascitur si præcedentis quadrati diametro, bis latus suum, suamve costam addas. vt si secundi quadrati diametrum quæras, quia primi quadrati diameter est vnitas, & costæ idem vnitas: idcirco si vnitati bis vnitas addatur, fiet ternarius, secundi que quadrati diameter. & hac lege: cæteræ, tum costæ tum diametri peruestigantur. nihil igitur mirum: si diametri potentia dupla sit, aut ferme dupla ad costæ potentiam. nam & bis in sua compositione costam recipit, non eiusdem tamen sed præcedentis quadrati. & hæc ex superiore figura facile dinoscuntur. Aliter autem: si continua serie desideras costas quadratorum. dupla secundi quadrati costam scilicet binarium, & illi adijce costam primi quadrati, & surget costæ tertij quadrati, videlicet quinarium. quem deinceps si duplaueris, & illi adieceris costam præcedentis, scilicet secundi quadrati emerget latus, costæque quarti quadrati. & hunc in modum deinceps: vt subiecta monstrat formula.

1	2	5	12	29	70	169	408	985	1686	costæ quadratorum.
---	---	---	----	----	----	-----	-----	-----	------	--------------------

Et simili artificio diametros continuabis. si secundam diametrum duplaueris, id est ternarium, & illi adieceris diametrum primi quadrati quæ est vnitas: nascetur quoque septenarius, diameter scilicet tertij quadrati. quam si duplaueris & illi rursus adieceris diametrum præcedentis quadrati, scilicet secundi: nascetur quarta diameter. & hoc pacto in infinitum. vt hæc ad denarium vsque, diametros deprehendes figura.

1	3	7	17	41	99	239	577	1393	3363	diametri quadratorum.
---	---	---	----	----	----	-----	-----	------	------	-----------------------

Quo fit vt costas ex costis & diametris, & diametros ex diametris & costis: si velis elicis. & costas ex solis costis: & diametros ex solis diametris. Fit etiam vt costæ quadratorum: impares sint atque pares. & quadrati qui à costis paribus sumuntur (vt iam quoquo pacto dictum est) duplo atque vnitate superentur à quadratis suarum diametrorum. qui vero à costis sumuntur imparibus: superentur quidem sed vnitate minus quam duplo. quadratis igitur costarum continuo sumptis in numero pari, quotquot numero sint, totidem numero diametrorum quadrati, dupli. estque coniunctarum hoc pacto diametrorum in numeris, potentia ad totidem continuo iunctas in numero pari costas dupla: in numero autem impari, aut vnum excreſcit, aut vnum deficit à duplo. Omnes diametri sunt impares: & præcedentis costæ, sui quadrati costam superantes. Notum & id etiam esse potest: omne magnitudinis quadratum, vim paris & imparis retinere, & naturæ esse compositæ & minime simplicis, totumque vt impar esse. siquidem ex pari & impari compositum: impar. & omnem diametrum: vim retinere duorum imparium, totumque esse vt parem numerum. Et pleræque eiusmodi: facile intelligentur. Cæterorum vero numerorum tum parium tum imparium, vbi hac arte costæ non reperiuntur: quadrati diametros furdas ac irracionales habent, nulloque numero assignabiles. & proinde etiam quadratos illarum diametrorum (geometricarum more) furdos appellare liceat. quod nulla ratione eorum radices, tetragonicaque latera reperiuntur. vt ex subiecta quoquo pacto agnosci potest descriptionis forma.

A: quadrati, quorum diametri, latera sunt tetragonica & quidem furda numerorum B, secundo loco suppositorum.

Quadrati rationales	A	16	36	64	100	196	256
Quadrati furdi	B	33	73	129	201	323	513
Dupli quadratorum D.	C	32	72	128	200	322	512
Quadrati pares furdarum diamet.	D	16	36	64	100	196	256
Costæ pares quadratorum D.	E	4	6	8	10	14	16

Confimilia in quadratis imparibus & costarum imparium.

Quadrati furdi	F	17	97	161	241	337	449
Dupla quadratorum H.	G	18	98	162	242	338	450
Quadrati impares furdarum dia.	H	9	49	81	121	169	225
Costæ impares quadratorum H.	I	3	7	9	11	13	15

Dicti sunt superiorum descriptionum numeri B & F, vt verbi causa 33 & 17, quadrati furdi: quod nulla ratione, eorum tetragonica latera, in numeris assignari possint. Sed dices: tetragonicum latus 33 cadere inter 5 & 6, & latus 17 inter 4 & 5. & quauis inter 5 & 6, item inter 4 & 5 nullus integer queat inueniri numerus: inter tamen 4 & 5 numerus & minutia intercipiuntur. vt 4 & vna secunda. quorum simul quadratus est 20 & vna quarta, magis accedens ad 17 quam quadratus lateris 5. item 4 & 5, intercidunt 4 & vna tertia. quorum simul quadratus, 8 & 7 nonæ, magis iterum accedens ad 17. rursus 4 & 5 intercidunt (verbi causa) 4 & vna sexta. quorum quadratus 17 & 13 tricesimæ sextæ, id est vna tertia & vna tricesima sexta. quare tandem cum integris & minutis vna quidem vel pluribus, ad id perueniri poterit: vt radix illa in se ducta, adæque restituat 17. non enim in infinitum procedet accedendo ad 17: quin tandem producat æquale. quare tetragonica latera dictorum numerorum: videntur in numeris assignari posse. Verum dicimus in infinitum aut supra aut infra viciniorum quadratum ex huiusmodi radicibus assignari posse, nunquam tamen in radicem quæ in se ducta præcise illum, id est 17 restituat incidi possibile esse. quod (si hic locus esset) ex theorematibus Arithmetices (ne quis ad impossibile conetur) monstratu esset perfacile. in qua re tanquam possibili tentanda: iam multi cogniti sunt illusi. Quo fit vt in numeris quadratus furdus: minime sit quadratus. sed in magnitudinibus, quadratus furdus est quadratus. fit etiam vt inter quaternarium & quinarium, & quoslibet proximos diuiduarum tamè monadum: infinita contineantur latera tetragonica, quorum nullum vnquam quadratum integrorum producere possit. Nunc autem adiecto diagrammate præcedentium numerorum ad denarium vsque: finem annotationis faciemus, canem usque receptui.

1	6	10	1	12	2	6	3	2	6	3	2	3	1	1	125	1	3	2	
2	28	9	2	18	4	24	6	4	8	4	2	6	4	8	216	3	5	4	
3	49	6	3	20	8	54	9	6	12	4	3	10	6	27	625	7	7	6	
4	81	28	7	4	24	10	96	12	8	15	5	3	15	16	64	1296	17	9	8
5	130	81	6	5	30	16	150	15	10	20	5	4	21	25	125	3125	41	11	10
6	209	612	5	6	36	22	216	18	12	24	6	4	28	36	216	7776	99	13	12
7	335	503	4	7	40	26	384	24	16	30	6	5	36	49	343	15625	239	15	14
8	536	854	3	8	42	32	600	30	20	35	7	5	45	64	502	46656	577	17	16
9	818	986	2	9	48	34	864	36	24	42	7	6	55	81	729	78125	1393	19	18
10	1374	3869	1	10	54	38	1536	48	32	48	8	6	66	100	1000	279939	3363	21	20
P L A N I																			
CENTESIMVS CVBVS.																			
I O O O O O O.																			
Et hæc pro obscuris numeris Platonis.																			

QVINTI POLITI-
CORVM ARI-
STOTE-
LIS
F I N I S.

SEXTVS POLITICORVM ARI-
STOTELIS.

Quod quæ rebus publicis, paucorum potētis & popularibus gu-
barnationibus conueniant: considerandum sit. Cap. I.

Vot igitur sint differētiæ, & quales eius quod de-
liberandi habet facultatem, & in quo summa hu-
ius rei cōsistit in republica, & circa magistratuū
ordinationē, & de iudicijs, & qualia ad qualem
ordinentur rempublicam, & præterea de corru-
ptionibus & conseruationibus rerumpublicarū,
ex quibus proueniant, & quas ob causas: dictum
est prius. Sed cum plures sint species popularis,
& similiter aliarum gubernationū, de illis quid

Quarti
56

restat, non peius fuerit considerare, ac simul vniciq; earum proprium &
conuenientem modum reddere. ac præterea cōsiderare coniunctiones si-
mul ipsorum modorum. nam eorum coniunctio parit rerumpublicarū,
varietatem: vt & optimatum gubernationes ad paucorum declinent potē-
tiam, & respublicæ magis populares existāt. Dico autem coniunctiones,
quas considerare oportet: & nunc vsq; cōsideratæ non sunt. ceu si pars illa
quæ in deliberando versatur, & illa quæ circa electiones magistratuū con-
sistit, ita instituta sit vt conferat paucorum potētiā: aut si circa deliberā-
dum ad paucorum potētiā, circa vero magistratuū electiones ad opti-
matum gubernationem magis declinet. vel per alium quendam modum:

non omnia instituta sint reipublicæ congruentia. Qualis igitur popu-
laris quali congruat ciuitati, similiter autem & qualis paucorum potētiā
quali multitudinī, & aliarum gubernationum quæ quibus conferat: dic-
tum est prius. Veruntamen oportet fieri manifestum: non solum quæ nā
istarum gubernationum maxime ciuitatibus competat: sed etiam quomo-
do constituendæ sint, & istæ & aliæ, breuiter est explicandū. Et primo de
populari dicemus. nā simul & per hanc etiam de cōtraria illius guberna-
tione patebit. hæc est autem quam vocant quidā: paucorum potētiā. Ca-
pienda sunt autem ad hanc disciplinam cuncta popularia, & quæ videntur
popularium esse sequacia. ex his enim simul positis: resultant species
gubernationis popularis. & plures esse eas q̄ vnā & differentes: contin-
get.

Quarti
22

Duæ sunt causæ: per quas plures existunt populares. Prima: illa
quæ dicta est prius. quia inter populos differentia est. sunt enim alij agri-
colæ, alij opifices, alij ministri, quorū primi à secundis, & tertij ab vtriusq;
non in eo modo differūt, quod melior aut deterior fiat popularis status,
verum etiā in eo quod non idem sit. Secunda vero causa est, de qua nunc
dicimus. quæ enim popularē statum sequuntur, ac videntur esse propria
ipsius: cōiuncta simul faciunt popularis status varietatem. nā alicui pau-
ciora consequentia sunt: alicui plura, alicui omnia. vtile vero horum sin-

Quarti
13

gula cognoscere: & ad cōstituendum quācunq; ipsarum quīspiam voluerit, & ad corrigendum. Quærunt enim qui rempublicam instituunt cuncta: quæ illi propria & conuenientia sint, in vnum colligere ad propositū suum. sed aberrant dum hoc faciunt, vt supra dictum est à nobis: vbi de corruptionibus & cōseruationibus rerumpublicarū tractauimus prius. Nunc autem dignitates & mores, & ea quæ efflagitent: dicemus.

PRIMI CAP. SEXTI POLITICORVM ARISTOTE-
LIS COMMENTARIVS.

Resumuntur nonnulla, quæ prius sunt discussa: vt de cōsultandi facultate & partibus eius, & qui in quaq; politia, eius rei sunt domini, à numero 56 quarti ad 64. de magistratibus vero, à numero 64 ad finem vsq; libri. de corruptionibus autem & cōseruationibus rerumpublicarum: præcedens liber per vniuersum discussit. & species popularis gubernationis & aliarum, notæ sunt à numero 15 ad 26 quarti. quæ ideo hic in transitu ad memoriam reuocat: vt quis iterato illa videns, & quasi recentē recolligens memoria, præparator ad ea quæ dicentur accedat. ea autem sunt quæ cuique reipublicæ propria sunt atq; congruentia: quæ coniunctiones, combinationesq; eorum. Quæ species popularis, quali multitudinē congruat, quæ ve sit optima, quæ paucorum potentia quali, ex numeris 22 & 23 quarti. & ea quæ in eo determinata sunt: dilucida esse possunt. quomodo autē instituendæ: nunc exequendum proponit. & primo de populari. Duæ causæ cur plures sunt species popularis gubernationis. Prima: quia plures sūt species populi: ceu numero 13 quarti dictum est. Secunda: quia complura sunt: quæ rempublicam popularem comitatur, & quæ illi sunt propria. quæ coniuncta, vel pauciora, vel plura, vel omnia: variant reipublicæ speciem. quæ operæpretium erit cognoscere: quoniam pacto iungēda, combinandaq; erunt, & ad quam speciem popularis gubernationis constituendā, & ad eos qui errant dirigēdos. nam qui omnia popularia simul colligere ad propositū suum quærunt, & vt rempublicam popularem magis efficiant, & semper, semperq; intendunt: errant, vt numero 69 præcedentis iam dictum est. nunc vero quæ popularibus gubernationibus consentanea sunt, & qui mores: & quæ quæq; affectet, dicendum.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SEXTI
POLITICORVM.

Argumentum sexti politicorum. In sexto hæc discutuntur, populares gubernationes, paucorum potētia, magistratus. De popularibus gubernationibus: quibus multitudinibus cōueniant. finis, & popularitati peculiaris. æquū populare. quæ optima popularis, & quæ leges. præcepta. De paucorum gubernationibus: species. partes multitudinis & documēta. De popularibus, quibus multitudinibus cōueniat: à numero 1 ad 4. de fine & peculiaribus huic gubernationi: à 4 ad 15. de equo populari: à 15 ad 17. de optima populari, & legibus: à 17 ad 27. de præceptis: à 27 ad 36. de speciebus paucorum: à 36 ad 42. de partibus multitudinis & documētis: à 42 ad 48. de magistratibus: à 48 ad finem sexti. hinc sectionis sexti, in octo capita: ratio. Nam simul & per hanc: etiam de cōtraria illius gubernatione patebit. De cōtraria gubernatione: de paucorum potētia. nam popularis, & paucorum potentia: quodā modo inter se contrariæ, & vtraq; optimati, & reipublicæ. sed inter se vt extremū extremo & vitium vitio, & id maxime, extremæ species: optimati autē & reipublicæ, censu ve potestati vt extrema medijs. statuatur igitur popularis & paucorum potentia vt extrema, & optimatū & censu potentū reipublicæ, vt mediæ, hæc populari vicinior, illa vero paucorum potētis: apparēbit q; popularis, vt defectus, & paucorū potentia vt excessus, illæ vero mediæ.

Paucorum
potentia.
Optimates
Respublica
Popularis
gubernatio

Propositū igitur popularis reipublicæ: est libertas. hoc enim dicere consueuerunt: quasi in hac solūmodo reipublica libertatem habentes, ad hanc enim respicere dicunt omnem popularem statum. libertatis vero vnum in eo

consistit: vt per vices imperent, & pareāt. nā iustum populare: est æquum habere secundum numerum, non secundum dignitatem. Ex quo fit: vt secundum hoc iustum, multitudo ex necessitate dominetur. & quicquid decreuerint plures: id esse ratum, & id esse iustum. aiunt enim oportere, vt vnusquisque ciuium æquum habeat. atque ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus posse quam opulentos, plures enim sunt: & id obtinet, quod pluribus videatur. Vnum igitur libertatis signum hoc est: quod ponunt omnes populares, reipublicæ finem. Alterum vero viuere vt quisque velit. hoc enim aiunt opus esse libertatis. siquidem serui est viuere non vt vult. hic est igitur secundus popularis reipublicæ finis. Hinc profectum est, nemini potissimum subesse velle. Quod si hoc non datur: at saltem per vices subesse ac præesse. id que pertinet ad libertatem: quæ est secundum æquum. His præsuppositis, ac tali existente principio: popularia huiusmodi sunt. sumi ad magistratus omnes ex omnibus: ac præesse omnes vnicique, & vnumquenque vicissim omnibus. Per sortem tribuere magistratus, vel omnes penitus, vel illos saltem, qui non peritia indigent, & arte. à nullo censu esse magistratus vel saltem à minimo. Non nisi semel eundem magistratum ab aliquo geri posse, vel perraro, & paucos: exceptis ijs qui vertantur in bello. Parui temporis esse magistratus: vel omnes, vel quotquot id recipere possunt. Iudicare omnes, & ex omnibus, & de omnibus: vel de plurimis & maximis & principalissimis. puta de corrigendo & de reipublica & de priuatis cōtractibus. Et contionem esse omnium dominam, magistratū vero nullius: aut dominam esse contionem rerum maximarum, magistratum vero rerum minimarum. Inter magistratus autem popularissimum est consilium: vbi nō omnibus est mercedis facultas. nam vbi adest hæc mercedis facultas, adimunt & huius magistratus potentiam. ad se enim reducit iudicia cuncta populus mercede abundans: vt diximus supra, vbi de hac parte tractauimus. Deinde mercedem capere maxime quidem omnes, contionem, iudicia, magistratus: quod si non, at saltem magistratus & iudicia & consilium, & contiones principales, vel eos magistratus, quos necesse est in eadem simul esse comessatione. Præterea cum paucorum gubernatio genere & diuitijs & eruditione diffiniatur: videntur popularitatis, cōtraria horum esse: ignobilitas, inopia, sordidum opificiū. Præterea magistratuum potestatem nullam perpetuā esse. quod si relicta sit aliqua ex antiqua mutatione: illius auferre potentiam, & ex electione ad sortem reducere. Hæc igitur omnia communia sunt popularium gubernationum. contingunt autē ex eo iusto, quod fatentur esse populare: hoc est æquum habere omnes, secundum numerum, quod maxime videtur esse popularis status & populū. æquum est enim cum nihilomags gubernent diuites quam pauperes: nec soli potestatem habent, sed omnes ex æquo secundum numerum. sic enim demum existimant paritatem in reipublica esse ac libertatem.

Quarti
70

Inis qui in re populari supponitur libertas est. Primo. quia id dicere consue-
runt: q̄ in sola hac republica libertate participat. hanc enim coniectare aiunt:
omnem populare statum. libertatis autem vnum præcipuumq; est: vt per vi-
ces præsent, pareantq; vicissim. nã iustū populare æquū est arithmetica me-
diatate, & secundū numerum: non autem geometrica, & secundū dignitatē.
quare secundū arithmeticiū iustum: vt multitudo dominetur oportet. & quicquid decreue-
rint plures: id pro cōsumato habendū, iustumq; esse. quo fit: vt in popularibus gubernationi-
bus, contingat inopes plus posse q̄ opulētos. nã plures sunt. & id obtinet: quod pluribus vi-
deatur. & hoc est vnum libertatis signū: id ipsum omnes populares statuere rei publicæ finē,
ac terminū. ¶ Secundo. alterum signum est: viuere vt quisq; velit. quia hoc aiunt esse li-
bertatis opus. ¶ Tertio. quia ob hoc nemini subesse volunt populares. quod si hoc nō om-
nino datur. at saltem per vices subesse ac præesse, idq; pertinere censent ad libertatem, quæ
1 est secundū æquum, arithmeticiūq; iustum. ¶ Colligit popularia 10. Primū est: ad omnes
magistratus ex omnibus sumi, ac præesse omnes vnicuiq; & vnūquēq; vicissim omnibus.
2 ¶ Secundū est: per fortem tribuere magistratus, aut omnino omnes, aut illos saltem qui ex-
perientia non indigent & arte, & à nullo censu esse magistratus, aut saltem ab exiguissimo.
3 ¶ Tertium. non nisi semel eundem ab aliquo geri posse magistratū, aut perraro, & paucis:
4 ijs quidem exceptis, qui versantur in bello. ¶ Quartum. parui temporis esse magistratus:
5 aut omnes, aut quotquot id recipere possunt. ¶ Quintū est. consultandi, iudicandiq; facul-
tatem esse omnibus & de omnibus, aut de plurimis maximēq; præcipuis, vt de rationibus
6 repetendis, de republica, & de priuatis contractibus. ¶ Sextum. contionem omnium esse do-
minam, & magistratum nullius. aut illam quidem rerum maximam dominā: hunc vero re-
7 rum exiguarū. ¶ Septimum est: consilium, vbi merces ad contionē venientibus non omni-
8 bus statuta est. vt dictum est numero 69 quarti. ¶ Octauum. aut omnes mercedē capere,
9 contionem scilicet, iudicia, magistratus, aut saltem iudicia, magistratus, cōtiones principa-
les, aut eos magistratū quos necesse est cōpulari, atq; comedere. ¶ Nonum est: popula-
rem rempublicā, per eos qui nullius sunt nobilitatis, opulentie, & eruditionis administrari.
10 vt per ignobiles, inopes, & sordidos artifices. ¶ Decimum: nullam magistratus alicuius au-
thoritatem, perpetuam esse. quod si qua sit ex antiqua mutatione relicta: populare est aut
eam auferre, aut ex electione ad fortem reuocare. & hæc omnia ex iusto populari, quod se-
cundum æqualitatem & numerum est: enasci volunt, atq; procedere.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Propositum igitur popularis reipublice: est libertas. Hæc libertas popularis, licē-
tiosa est: viuere vt quisq; velit. & in regno, optimate, & ea quæ cōmuni vsurpato
nomine respublica nominatur: ciues omnes liberi sūt, & vera quidē libertate. in his
enī viuendū est, nō vt cuiq; libido affert, affect⁹, & perturbatio, & vt quisq; vult:
sed vt affert ratio, & vt quisq; bene vult secundū leges, aut regias, aut optimatū, aut reipubli-
cæ, & secundū instituta maiorū, tū legib⁹, tū suis parēdo superiorib⁹. & hæc est vera libertas.

De censu partiēdo in populari gubernatione. Cap. III.

Ed quæritur post hæc quæadmodū habebunt æquum.
vtrū oportet partiri in mille eos census qui sunt quingē-
torū, & mille æqualiter posse quingentis: an non sic po-
nere oportet secundum id æqualitatē, sed partiri quidē
sic, deinde ex quingentis æquales accipere, & ex mille,
hos potestates habere partitionū & iudiciorum. Vtrū
igitur respublica ista iustissima est secundum populare iustum: an magis
illa quæ secundum multitudinē: aiunt enim populares, id esse iustum,
quod videtur vtrique pluribus: potentes vero, quod videtur ijs qui plus
possident. pro multitudine enim facultatū aiunt esse statuendū. ¶ Sed ha-
bēt hæc vtraq; inæqualitatē & iniustitiā. si enim quodcūq; pauci possunt:
tyrannis est. nã si vnus habeat plura, q̄ alij opulenti: secundum paucorum
iustum, is solus dignus est qui gubernet. si vero plures secundū numerū

1000
500

quodcūq; queant: iniuriā afficiēt, publicātes bona opulentorum & pau-
corum, vt superius dictum est. Quæ igitur sit æqualitas quam ambo pro-
fitentur: considerandum est ex ijs, quæ vtrique diffiniunt iusta. inquit
enim quicquid videatur maiori parti ciuium: id oportere esse ratum. esto
quidem hoc: attamen non penitus. sed cum duæ partes sint ex quibus ci-
uitas constat, diuites scilicet & pauperes: quodcūq; ambabus videatur,
aut pluribus, id ratum sit: q̄ si cōtraria videatur: quod pluribus, & habē-
tibus maiore censum. puta si alij decem, alij viginti, videatur autē diuitū
sex, pauperum autē quindecim, accedāt vero pauperibus, quatuor diui-
tum, diuitibus autē quinq; pauperū: quorūcūq; igitur census exuperat,
cōnumeratis amborū vtriusq; id ratum sit. q̄ si forsan æquales esse contige-
rit: cōmunem esse hanc ambiguitatē putandū est: vt verbi causa nunc si cō-
tio æqualiter in duo diuisa fuerit aut iudiciū ita diuisum. nã aut sorte
dirimendū est: aut aliud quiddā huiusmodi agendū. Sed de æquo & ius-
to quanq̄ sit admodū difficile in illis reperire veritatē: tamen facilius est
fortiri q̄ persuadere ijs, qui plus habere possunt. semper enim qui imbeci-
lliores sunt: æquū & iustū quærunt. sed qui plus possunt: ista nō curāt.

Tertij
36

10
20

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

Væstio. quo pacto in populari gubernatione, census partiēdi sunt, vt seruetur
æquale iustum populare: an si quingenti sunt opulenti & insignes & mille in-
opes, ij census qui sunt quingentorum, sic in mille partiēdi sunt, vt & mille
æque possint ac quingenti: an non sic partiēdi: sed ex quingētis & mille æqua-
es accipiēdi, qui facultatem habeant distributionum atq; iudiciorum: an hæc
popularis respublica iustissima est, secundum populare iustum: in qua singula geruntur, se-
cundum quod pluribus videtur: & paucorum potentia iustissima: in qua cuncta geruntur
secundum ea quæ videntur, plura possidentibus? ¶ Diluit. dicens vtraque eorum & quæ
pauci, & quæ populus vocant iusta, inæqualitatem continere & iniustitiā: vt etiam numero
35 tertij visum est. quia si quodcūq; pauci possunt, dummodo plura possideant: tyrannis
est. nam fieri potest, vt vnus plura possideat q̄ alij opulenti. quare secundum paucorum ius-
tum: is solus gubernare dignus est. & si plures quodcūq; queant, modo multitudine exce-
dant: iniuriā afficiēt, publicando bona opulentorum & paucorum. vt alias dictum est: nu-
mero scilicet 36 tertij. Sed qui voluerit æqualitatem iusti in hisce rebus publicis habere: dif-
finitiones ipsæ quibus iusta diffiniunt, moderandæ sunt. vt inquit populares, id iustū esse,
& ratum esse habendū, quod ciuium maiori parti videatur. esto id quidem, non tamen om-
nino: sed cum id recte, & intelligatur, & applicetur. ceu cum sint duæ ciuitatis partes, diui-
tes scilicet & pauperes: quodcūq; ambabus partibus videatur, aut vtrarūq; pluribus, id ra-
tum sit atq; iustum. q̄ si ex vtraque parte, contraria videantur: id obtineat, quod pluribus &
maiorem simul habentibus censum videatur. puta si diuitum sunt decem, & pauperum vi-
ginti, ordinati ad quippiam pro republica statuendum, & vna ex parte quippiam videatur
quatuor diuitibus & quindecim pauperibus esse faciendum, alia autem ex parte, sex diuiti-
bus & quinq; pauperibus non esse faciendū: quorūcūq; census superat, cōnumeratis vtriusq;
partibus, id stabile sit & ratum. quod si hos & illos qui opposito modo sentiunt, æqualium
censuum esse constiterit: id aut sorte dirimendum est, aut aliquid huiusmodi faciendum. &
ita cum contio, aut iudiciū: in duo æqua fuerit diuisum. nã quanq̄ de iusto & æquo difficile
admodū sit in talibus reperire veritatē: facilius tamē est sortiri q̄ persuadere ijs qui plura ha-
bere possunt, prævalētq; viribus. semper enim qui imbecilliores sunt: æquū & iustum quæ-
runt. qui autem potentiores: neque æquum, neque iustum curant. & ex ijs, ea quæ superius
addubitata sunt: dilui possunt.

500
1000

10
20
4
15
6
5

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

T verbi causa nunc. Non dicit nunc, id est in superiori hypothesi esse diuisum æ-
qualiter. id enim sciri non potest: nisi in hypothesi, q̄ æqualis esset census illorū, &
æqualis illorum dignitas. sed supponatur ita factum esse doctrinæ causa.
n. ij.

16

10 diuites	20 pauperes
parte ex vna simul sentientes	
4 diuites A	15 pauperes B
parte ex altera simul sentientes	
6 diuites C	5 pauperes D

Esto igitur census A B simul 1500, & ceterus C D simul 1000: tunc quod visum est A B, obtinet. At esto contra, vt census C D sit 1500, & A B 1000: quod visum fuerit C D simul, ratum. vnde fit: vt non semper quod maiori parti visum fuerit, ratum haberi debeat, electioque tenere. Esto tertio vt census A B sit 1500, & similiter C D 1500: tunc fortitendum est.

De quatuor speciebus popularium, ad quos pertineant, de earum legibus atque vafamentis. Cap. III.

Prima spes popularis. Quartus 22

Vm vero quatuor sunt gubernationes populares: optima est illa quam primo gradu posuimus, vt superioribus libris dictum est. eadem quoque antiquissima omnium. dico autem primam secundum distinctionem populorum. nam optimus populus est ille: qui ex agricolis constat. quare & popularis status facile efficitur: vbi multitudo vivit ab agricultura, vel pascuis. negociosa quidem: quia non multum habet. Ex quo fit: vt agant raro contionem. ob id ipsum vero quod laborandum illis sit circa necessaria ad victum: operibus detinetur suis, & aliena non appetunt. dulciusque est illis opus facere: quam in republica versari ac magistratum gerere, nisi magna in gubernando sint emolumenta suscepturi. plerique enim magis lucrum appetunt quam honorem. signum huius est: quod tyrannides antiquitus pertulerunt. & nunc paucorum potentiam perferunt: modo suam rem agere illis permittatur, neque diripiantur quae habent. cito nanque alij eorum, diuites efficiuntur: alij autem egere desistunt. Præterea si qua cupido honorum eis inest: facile eius rei indigentia adimpletur per potestatem quam in contionibus habent creandi magistratus, & corrigendi delicta. nam in quibusdam civitatibus, etsi non eligit populus magistratus, sed quidam per partes deputati ex omnibus (vt apud Mantiniam) tamen satis esse putant, quod consultandi, deliberandique habent potestatem. Ac putandum est hanc esse tanquam formam aliquam popularis gubernationis: vt fuit quandoque apud Mantiniam. Quapropter utile est prius dictae populari gubernationi (& ita consuetudo fuit) eligere quidem magistratus, & corrigere, & iudicare omnes. Magistratus autem maximos geri per eos qui electi sint: & a censibus maioribus maiores, vel a censibus nullum, sed per eos qui possunt. Necessesse est autem cum ita gubernantur respublicae: eas bene gubernari. nam magistratus semper ab optimis gerentur, populo ita volente, neque praestantioribus invidente. nobilibus autem ipsis & praestantibus hic gradus sufficiet. non enim suberunt alijs deterioribus. ipsi vero magistratus gerent iuste: quia poenam formidabunt. quoniam corrigere ad alios pertinet. cōpesci enim ac non licere facere quicquid quis velit: utile est. nam licentia agendi quod quisque velit: custodire non potest ingenitam unicuique hominum prauitatem. itaque necesse est illud euenire, quod optimum est in rebus

Mantinia.

publicis: vt magistratus a praestantioribus gerantur, sine populi imminuta autoritate. Quod igitur haec popularium gubernationum est optima, patet, & qua de causa: quia ob talem aliquem esse populum. Ad constituendum autem populum agricolam: tum leges quaedam antiquitus apud multos latae, vtilissimae sunt, tum illud vniuersaliter, ne liceat cuiquam habere plus agri quam mensuram certam, vel ab aliquo loco ad oppidum & civitatem. Erat antiquitus in multis civitatibus lege cautum: non licere venditionem facere bonorum primae hereditatis. Est etiam lex: quam dicunt Oxili fuisse: ne liceat cuiquam scenerari super aliqua fundi parte, quam quis haberet. Dirigere etiam id oportet Aphytalorum lege. est enim utilis ad id quod dicimus. Illi enim quantum sint permulti, possideant autem exiguam regionem: tamen omnes agricolae sunt. quoniam pretia constituunt non totarum possessionum: sed per tales partes diuidentes, vt etiam pauperes per facile eas pretijs superare possint. Post agricolarum multitudinem optimus populus est: vbi pastores sunt, & viuunt ex pecoribus. in multis vero haec cum agricultura convenientiam habet. Vtriusque enim corporibus exercitati ad bellicas expeditiones vtilissimi sunt ac potentes sub diuo consistere. Caeterae vero multitudines quasi omnes ex quibus alij status populares constant: multo deteriores his sunt. nam opificum quidem ac forensium & mercenariorum praua est vita: nullumque virtutis opus eorum, quae tractat multitudo. Et insuper quia huiusmodi genus hominum, circa forum vrbemque (vt ita dixerim) assidue haeret: facile contiones agitatur. at agricolae quia sparsim habitant per agros, neque in vnum coeunt facile: neque similiter indigent huiusmodi congregatione. quibus vero in locis contingit situm regionis talem esse, vt longe distent ab vrbe: in ijs facile est popularem statum laudabilem constituere ac rempublicam. ipsa enim compellitur multitudo quasi colonias per agros efficere. Quare etsi forensis turba sit: tamen contiones in populari statu non faciet absque multitudine illa, quae per agros habitat. quomodo ergo constituenda sit optima illa ac prima popularis gubernatio: dictum est. patet etiam quomodo alia. subsequenter enim est descendendum: & deterior semper multitudo separanda. Postremam vero speciem: quia omnis multitudo ad eam recipitur, neque cuiuscumque civitatis est eam perferre, neque facile permanere eam neutiquam legibus & moribus bene stabilitam. a quibus vero labefactari contingat, & hanc & alias respublicas: fere dictum est prius in plurimis. Sed ad constituendam hanc popularem gubernationem, & ad populum roborandum: consueuerunt ij qui praesunt, ad populum plurimos recipere, ac ciues efficere non solum legitimos, verum etiam spurios, & ex quouis ciue id est siue ex patre siue ex matre. hoc enim totum huic populo magis peculiare est. consueuerunt igitur ij qui populos ducunt: ita constituere. Oportet tamen assumere: quos ad exuperet nobiliu, mediocrumque multitudo, neque ultra progredi. nam si transcendunt: confusior efficiunt rempublicam, ac nobilitatem exasperando magis irritant ad aegre difficulterque popularem statum ferendum: quae causa

Oxilus.

Aphytali

Quarta vltima & pessima popularis species

Machinamenta huius popularitatis.

n. iij.

Cyrene. seditionis fuit apud Cyrenen. paruum enim inconueniens conuiuendo
 2 transitur: magnum vero in oculis hæret. ¶ Insuper talia constituta vtilia
 sunt ad popularem statum huiusmodi, & ad populi corroboracionem: qua-
 Clifthenes. lia Clifthenes Athenis factitauit, quo populi gubernacionem auget. &
 Athenæ. apud Cyrenen ij qui populum constituerunt. Tribus enim aliæ consti-
 Cyrene. tuendæ sunt plures: & sodalitates priuatorum sacrorum redigendæ sunt
 3 ad pauca, & publica. ¶ Et cuncta diligenter machinanda: quo quæ maxime
 omnes simul admisceantur familiaritates, conuersationesque primæ dissiun-
 4 gatur. ¶ Præterea tyrannica machinamenta omnia videntur esse popula-
 ria. ceu licentia seruorum (hæc autem vsque ad aliquid conducere potest) &
 mulierum & puerorum, & quod quis viuat ut velit nihil curæ esse. permul-
 ti enim huiusmodi ciuitatis statum amabunt: cum plerisque dulcius sit dis-
 solute viuere, quam modeste.

Q VARTI CAP. COMMENTARIVS.

Quatuor esse species gubernacionis popularis: dictum est numero 15 quarti. & pri- 17
 mam speciem ad agricolas pertinere: ex numero 22 eiusdem, cognosci potest.
 quam ponit inter species populares optimam. nec iniuria. quia ex optimo po-
 pulo est: & qui ex diuitijs secundum naturam, & maxime hominibus ad de-
 gendam vitam à natura institutis, viuunt. ut ex numero 31 primi, & sequenti-
 1 bus agnoscitur per facile. ¶ Popularia huius speciei sunt. Primum. raro agere contione. ¶ Se- 18
 cundum. habere in contionibus facultatem creandi magistratus, & rationes repetere, delictaque 19
 corrigere aut simul omnes, aut quosdam particulariter ab omnibus delectos. ceu aliquando
 3 Mantiniæ factum est. ¶ Tertium. maximos magistratus per eos geri, qui delecti fuerint: & 20
 maiores à maioribus censibus, aut à censibus nullum, sed per eos qui possunt, idoneique sunt.
 ¶ Causa cur hæc popularis res publica bene gubernetur, & sit reliquarum popularium guber- 21
 nationum optima. litera de se perspicua. ¶ Quatuor ad hanc primam speciem conducentes 22
 1 leges. Prima. non licere cuiquam plus agri, quam mensuram certa lege definitam habere: vel à
 2 certo loco ad oppidum ipsum, ipsamque ciuitatem. ¶ Secunda. non licere, bonorum primæ
 3 hereditatis venditionem facere. ¶ Tertia est. Oxyli. Non licere cuiquam super aliqua fundi par- 23
 4 te quam quis habeat: scenerari. ¶ Quarta est Aphytalorum. Si ob multitudinem expedit pre-
 2 tia possessionum constituere: non integrarum, sed per tales diuidendo partes, ut pauperes
 3 facile pretio superare possint. ¶ Secundam speciem popularem: vbi ciues ex paucis, peco- 23
 3 ribus, & armentis degunt, & quæ proximum post agricolas tenet locum. ¶ Tertium popu- 24
 4 laris gubernacionis locum obtinent opifices & mercenarij, ac tertiam efficiunt popularita-
 25 tis speciem. ¶ De quarta popularis gubernacionis specie, quæ omnium deterrima est, & quæ
 omnem admittit multitudinis colluuiem, cæterarum minimæ durationis, utpote quæ nul-
 1 lis neque probis legibus vllis, neque moribus sulca sit. ¶ Huius speciei machinamenta popularia 26
 1 quatuor. Primum est, eos qui præsent, populi que ductores: quæ plurimos ad ciuitatem recipere,
 & efficere ciues, non modo legitimos, sed & spurios, & qui altero tantum parente, siue pa-
 tre siue matre progeniti sunt, quousque popularis multitudo insignium & mediocrium multi-
 tudinem exuperet. at si progredi vltra pergunt: efficiunt ad suæ reipublicæ suppositionem.
 2 ¶ Secundum est. inducere tribus nouas plures, & sodalitates priuatorum sacrorum, reducere
 3 ad pauca sacra & publica. qualia Clifthenes Athenis, & ij qui Cyrene popularem statum in-
 4 stituerunt: factitarunt. ¶ Tertium est. cuncta diligenter machinari: ut omnes adinuicem conuer-
 sentur, & priores consuetudines dissiungantur. ¶ Quartum. licentia seruorum, & mulierum,
 & puerorum: & sinere quenque ut velit viuere, neque curam vllam esse: & præterea cætera om-
 nia machinamenta tyrannica: popularia sunt.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

Quintius.
 Camillus.
 Curij.
 Cato.
 Virgilius.

Quoniam primus populus est ille: qui ex agricolis constat. Talem popularem fuisse primam 17
 rempublicam Romanam: verisimile est, cum ex aratro sumerentur qui dictaturam
 gererent. ut de Quintio Cincinnato, Camillo, & Curijs fertur. & quam Cato lau-
 dat. fortissimi (inquit) & milites strenuissimi: ex agricolis gignuntur, minimè que
 male cogitantes. quam laudat & Virgilius.

¶ O fortunatos nimium (sua si bona noriunt)
 Agricolas. quibus ipsa procul discordibus armis:
 Fundit humo facilem victum iustissima tellus.
 His secura quies, & nescia fallere vita:
 Diues opum variarum. at latis otia fundis
 Speluncæ, viuæ que lacus, ac frigida tempe,
 Mugitibusque bouum mollibusque sub arbore somni
 Non absunt illic saltus, ac lustra ferarum:
 Et patiens operum, paruoque assueta iuuentus.

Hæc de laude primæ speciei popularis gubernacionis.

¶ Ad populares institutiones præcepta.

Cap. V.

St autem opera legis positoris, & eorum qui volunt statum ali- 27
 que talem consistere: non constituere maximam opus, neque so-
 lum constituere, sed magis, ut seruetur. vno enim vel duo-
 bus vel tribus diebus permanere quomodocumque guber-
 nationibus: haud difficile est. quapropter opus est ijs (quas
 supra retulimus) conseruationibus & corruptelis, rempu-
 blicam cautelam assumere, cauendo illa, quæ corruptiua sunt, ac leges tales po-
 nendo, & non scriptas & scriptas quæ conseruationes status maxime compre-
 hendant. neque putare id esse populare, neque paucorum potentiam, quod efficiat
 ciuitatem, maxime à multis vel a paucis gubernari: sed quod plurimo tem-
 28 pore. At nunc ijs qui sunt populi ductores gratificantes multitudinè, mul-
 ta populariter agunt per publicationes bonorum in iudicijs factas. ¶ Quare 2
 oportet eos qui curam salutis habent reipublicæ: contra moliri, leges ponendo.
 ut damnatorum bona sacra sint: & non in publicum, sed in sacrum referantur. nam
 eos qui alios iniurijs afficere volent: non minus verebuntur. nam simili dā-
 no plectentur. Populus autem, minus cupide dānabit: cum nihil sit utilitatis
 29 ex dānatione suscepturus. ¶ Insuper publicas accusationes rarissimas
 semper facere: magna poena constituta aduersus eos, qui temere accusarint.
 30 non enim populares in iudicium vocari consueuerunt: sed nobiles. ¶ Oportet ergo
 in reipublicæ statu quantum fieri potest: omnes ciues reddere beneuolos. quæ
 si id fieri nequeat: saltem conari, ne hostes existiment eos, qui gubernant.
 ¶ Cū vero postremæ illæ species gubernacionum popularium, in multitudine
 consistant hominum, ac difficile sit, ut contionibus vacare possint sine alicuius
 mercedis susceptione: hoc autem vbi redditus non habeat ciuitas, maxime ini-
 micum est præstatibus viris. nam ex tributo & publicatione bonorum, & ex iu-
 31 dicio rum improbitate: necesse est provenire. quod multas iam popularium res-
 publicas subuertit. ¶ Vbi ergo publici redditus non sunt: facere oportet con-
 tiones raras, & iudicia multorum quidem, sed paucis diebus duratura. hoc au-
 tem confert ad illud, quod non formidabunt impensas opulenti: tamen si opulenti
 non capiunt mercedem iudicij, sed pauperes. Confert etiam ad recte iudicandum
 multo magis. nam qui magna patrimonia habent: multis diebus abesse non
 32 lunt à rebus suis. modicum vero abesse temporis: non moleste ferunt. ¶ Vbi vero
 sunt redditus publici: non id facere quod nunc ductores quidam in populo
 faciunt. superflua enim diuidunt, ac simul capiunt: moxque rursus indigent eis
 n. iij.

dem. est enim pauperibus: ceu vas perforatū huiusmodi emolumentū. Sed oportet eum, qui vere popularis sit: videre, ne multitudo pauperie nimia prematur. nā egestas: parua redditū populū gubernationē. Conandū est igitur ingeniose: vt abundantia affit diuturna. nam id prodest etiā diuitibus. Congregātes vero illa quæ ex redditibus proueniūt: simul omnia egenis tribuere oportet. præsertim si quis possit, tantū cōgreget: quantū sat est ad agellī cōparationē. vel saltē ad facultatē negociādi & agrum colendi. & si nō omnibus possibile: at secūdū tribus, aut partē aliā in parte distribuere oportet. ¶ In hac re autē ad necessariōs cōuentus: mercedē oportet affectā
 7
 Cartha- 8
 ginentes. 8
 tes diuites cōferre inania munera. ¶ Per talē aliquē modū: Carthaginen-
 ses gubernātes, amicū retinēt populū. semper enim quosdā ē populo mit-
 tētes in aliquas gubernationes: eos diuites faciūt. gratiosorū vero, ac men-
 tem habentiū nobiliū id est: & suscipere egenos, & occasionē præbētes cō-
 9
 Tarētini 9
 uertere ad res agendas. ¶ Recte ergo se habet Tarentinorum exemplum
 imitari. illi enim cum opes efficiunt communes ad pauperum vsum: per
 hunc modum beneuolam sibi plebē cōstituunt. magistratus insuper om-
 nes duplices faciunt: vt sint alij per electionem, alij per sortem. quo enim
 populus capiat, per sortem: quo autem melius gubernentur, per electio-
 nem. Est autem hoc facere etiam in vno, eodemq; magistratu: ita partien-
 tes, vt alij sorte, alij electione, ad eum gerendum assumantur. Quēadmo-
 dum ergo oportet popularium gubernationes instituere: dictum est.

QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

1
 Ræcepta nouem: præsertim ad populares institutiones respiciētia. Primum of-
 ficiū legislatoris esse: non ingentem quandam constituere reipublicæ statum,
 neque constituere solum, sed magis officium eius est studere, vt conseruetur,
 leges tales sanciendo siue scriptas siue non scriptas, quæ reipublicæ illius cōser-
 uationes maxime comprehendant, & ea quæ corrumpere nata sunt deuitent.
 ad quod faciendū: ex ijs quæ de corruptionibus & conseruationibus in præcedenti libro di-
 cta sunt, facile cautelam, qui volent, accipient. ¶ Secundum. leges esse ponendas: vt dam-
 2
 natorum bona sacra sint, & non in publicum, sed in sacrum referantur, aliter quā nunc faci-
 ant populū ductores. qui multitudinē gratificantes: bona in iudicijs damnatorū publicant,
 3
 in multitudinēq; diuidunt. ¶ Tertium. semper quā rarissimas possibile est faciēdas esse
 publicas condemnationes atque sententias, ingenti multā aduersus eos constituta, qui te-
 mere quenq; accusauerint. nam non populares in iudicium vocari consueuerunt: sed insi-
 4
 gnes. ¶ Quartum. quātum fieri potest ciues omnes ad reipublicæ statum reddere bene af-
 fectos. quod si id fieri nequit: maxime cauendum esse ne suspicentur eos, qui reipublicam
 5
 gubernant, esse reipublicæ status hostes. ¶ Quintum. in vltimis gubernationibus popula-
 ribus vbi ingens hominum multitudo, neq; publici sunt redditus: raras contiones facere, &
 6
 iudicia multarum quidem rerum, sed paruo tempore durantia. ¶ Sextum. vbi redditus af-
 sunt: ingenio elaborandum est vt abundantia ex diutino tempore sit cumulata. vbi vero sic
 cumulata est: simul vniuersa quæ congregata sunt, egenis sunt distribuenda. & maxime au-
 tem: si quis possit, tantum simul congreget, vt singulis inopum sufficiat ad agellī compa-
 rationem, aut saltem ad facultatem negociādi, & agrum colendi. & si non possibile est om-
 7
 nibus distribuere: id saltem secundum tribus, aut partem aliquam aliam fiat. ¶ Septimum.
 vt id cōmodius fiat: oportere eos diuites qui inania munera conferre cupiunt, ad necessari-
 8
 os conuentus atque contiones, illā mercedem facere. ¶ Octauum. Egenis occasiones præ-
 bere: quo diuites fiant, & ad res se conuertant agendas. per quem modum, Carthaginen-
 ses gubernantes: populū sibi retinent amicū. nam semper quosdam ad aliquas admini-
 9
 strationes mittentes: eos diuites efficiunt. ¶ Nonum. eos qui gubernant, facere possessio-
 nes communes ad vsum pauperum, instar Tarentinorum: & duplices magistratus creare,

hos (quo populus capiat) per sortem, illos vero quo melius gubernentur, per electionem. fieri etiam potest: vt ad eundem magistratum, hi sorte, illi electione assumantur.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

27
 Q Vas supra retulimus. In quinto libro à numero 19 ad 24. illic enim de mutationib; popularium gubernationum, & medela visum est.

De speciebus paucorū, ordinatione census, qui ex populo assumēdi, quæ paucorum gubernationes potiores, & quæ deterrima. Cap. VI.

36
 DE paucorum ergo gubernationibus quomodo agēdum sit: patet fere ex eisdem. nam per cōtrarium agēdum est, in omni paucorum gubernatione: ad oppositam sibi popularis gubernationis speciem, reputando optime temperatam illam cæterarum paucorum gubernationū, ac primam. ¶ Hęc autem est propinqua illi: quæ respubli-
 37
 ca nūcupatur: in qua oportet census diuidere, & alios minores, alios maiores facere. minores quidem: à quibus necessarij magistratus capiantur. maiores vero à quibus capiantur ij magistratus, qui sunt principaliores.
 38
 ¶ Et qui tantum adepti fuerint censum: habiles sint ad rempublicam gerendam. afferente populo tantam multitudinē per ipsum censum: vt cū illa potentiores sint, qui gubernant rempublicam, q̄ illi qui non guber-
 39
 nant. ¶ Semper autem ex meliori populo capiendi sunt illi: qui ad socie-
 40
 tatem reipublicæ recipiuntur. ¶ Similiter autē in ea gubernatione pau-
 41
 corum quæ sequitur: intendentes parūper est instituendum. ¶ In ea vero quæ opposita est extrema popularitati, quæ est inter paucorum potentias potentatui, tyrannidq; simillima: quanto deterrima est, tanto maiori opus est custodia. vt enim corpora bene disposita ad sanitatem, & nauigia bene instructa ad nauigandum, multos ferunt errores nec ob eos succumbūt, valitudinaria autem corpora, & nauigia parum firma, nautisq; instructa prauis, ne paruos quidem ferunt errores: ita rerumpublicarum eæ quæ deterrimæ sunt, plurima indigent custodia. Populares igitur gubernationes: per multitudinē hominū, omnino seruātur. hoc enim opponitur ad illud iustū: quod est secundū dignitatē. paucorū vero potentium contra: videlicet per rectam ordinationē oportet assequi firmitatem.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

36
 Peces paucorum potentia, quatuor esse ex numero 19 quarti cognitæ sunt. quas si ex aduerso quatuor specierum popularium collocamus, vt primā primæ, secundā secundæ: vult Aristoteles ex huiusmodi collatione, partim ex cō-
 37
 respōdentia, & partim ex oppositione faciem esse cognitionem. ¶ Et in prima paucorū potentia specie, quæ paucorum gubernationū optima est, & maxime temperata & reipublicæ, censuq; potestati proxima. Primo. censet diuidendos esse census: & alios facere minores à quibus necessarij magistratus vendicentur, & alios maiores à quibus desumātur magis præcipui. ¶ Secundo. sic census esse ordinandos: vt tāta populū
 38
 multitudo cum censum afferet, gubernationis reipublicæ sit particeps, quæ vnā cum parte
 39
 insigniū potentiores sint ij, qui gubernant, q̄ qui nō gubernāt. ¶ Tertio. eos qui ex populo
 40
 reipublicæ admittuntur participes: semper ē meliori populo capiendos esse. ¶ Quarto. in
 41
 secunda paucorum specie: paulo census esse intendendos, & in tertia amplius q̄ in secunda.
 ¶ Quinta species quæ ediuerso respōdet quartæ speciei popularis gubernationis: omnium deterrima est, & tyrannidī simillima. quæ vt corpus egrum, & nauigium male firmum: nisi
 n. v.

Quarta species paucorū potentia.

magna obseruatione custodiatur, & ad hoc ipsum leges habeat aptissime conditas ordinataeque, nullam potest assequi firmitatem.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Hec autem est propinqua illi quae respublica nuncupatur. de qua scilicet in quarto, cap. octauo, & nono discussum est. Semper autem ex meliori populo. quis sit melior populus, ex precedenti capite cognoscitur. vt meliores agricolae, deinde de qui ex animalibus viuunt, tertio artifices, vltimo loco negociatores, & caupones.

De partibus multitudinis, quot vtilis ad bellum, & precepta ad paucorum potentias. Cap. VII.

Cum vero sint multitudinis potissimum partes quatuor: agricolae, artifices, negociatores, mercenarij, quatuor etiam vtilis ad bellum, equites, pedites, grauis armaturae, expediti leues & turba naualis: vbi contingit regionem esse ad equitatum aptam: ibi locum habet aptissimum, paucorum potentia illa summa. nam conseruatio habitatorum ab equitibus prouenit. equos vero nutrire: eorum est qui magnas habent facultates. Vbi autem regio ad armatum peditatum est apta: consequentem speciem affectat paucorum potentia. nam grauis armatura: diuitum est, magis quam pauperum. expediti autem leues & nauatica turba: popularis est omnino. Nunc autem vbi talis turba multa est: quando seditio sit, deterritis certant. Sed oportet huiusmodi medicinam capere a belli ducibus: qui ad equitatum ac grauis armaturae peditem robur, expeditos leues ceu congruit, solent coniungere. hac autem praevalent populi in seditionibus, opulentis. nam leues expediti ad equites & ad grauis armaturae pedites facile pugnant. instituere igitur ex his potentiam istam: ad seipsum est instituere. Sed oportet diuisis aetatibus, cum alij seniores, alij iuniores existant: in iuuenili adhuc aetate constitutos, filios suos erudire ad leues, & expeditas operationes, delectos quidem ex pueris: athletas esse ipsos operationum. Cōcessio autem reipublicae populo facienda est: vel cum ad censum peruenerint (vt prius dictum est) vel vt faciunt Thebani, cum certum tempus a sordidis opificijs desliterint. vel vt apud Massiliam: iudicio facto, qui digni sunt ad rempublicam recipi, & qui excludi. Praeterea dignitatibus ijs quae sunt principalissimae, quas suscipere oportet eos qui in reipublica gubernatione versantur: adiungenda sunt onera publica. vt populus sponte sua eas nolit: & cōpatiatur illis qui huiusmodi magistratus suscipiunt, vtpote mercedem permagnam pro ea dignitate soluentibus. Congruit autem, eos qui huiusmodi magistratus ineunt: & sacra magnificentissime facere, & publica quaedam aedificia ad usum populi construere. vt populus qui ad comeffationes admittitur cernens urbem ornari (tum inuneribus erga deos: tum adibus ad usum publicum) libenter aspiciat praesentem statum ciuitatis. Continget etiam: praestantibus viris haec esse monumenta suae largitatis. Sed hoc non fit nunc per eos homines: qui magni sunt in paucorum potentia, sed contrarium. Lucrum enim quarunt non minus quam honorem. itaque dici potest recte: hos esse populares status paruos. Quomodo igitur instituenda sint, & paucorum

Thebani.
Massilia.

gubernationes, & multitudinis: in hunc modum determinatum sit.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

Artes multitudinis quatuor praecipuae: agricolae, artifices, negociatores, mercenarij. quatuor partes vtilis ad bellum: equites, pedites, grauis armaturae, expediti leues, turba naualis. prima pars vbi regio apta est ad equitatum: conuenit ad primam paucorum potentiae instituendam gubernationem. & vbi regio apta est ad peditatum: secundam partem, ad secundam paucorum potentiae gubernationem requirit. tertia autem & quarta: ex se omnino sunt populares. Quintae documenta paucorum potentiae. Primum. quia cum bellum seditione fuerit: deterius certare solent pedites leuis armaturae, & nauatica turba. ideo a ducibus eorum medicina, remediumque sumendum: vt ad equitatum, peditemve grauis armaturae robur, expeditos (ceu congruit) adiungant. hac enim medicina hocque remedio: populares in bellis, & seditionibus praestantiores sunt diuitibus. nam leues expediti, ad equites & ad grauis armaturae pedites deceter adiuuncti: egregie certant. constituere igitur ex his potentiam: ad suum praesidium est instituere. Secundum. expediti in paucorum potentia: cum diuisae sint aetates (& hi seniores: hi vero iuniores existant) vt ciuium filij, adhuc in iuuenili aetate constituti, erudiantur ad militares leues, expeditasque operationes: vt cum res exegerit: delecti quidam ex iuuenibus, athletae sint in ipsis operibus, certaminibusque, praestentque se expeditis militibus duces. Tertium. e populo cum peruenerint ad censum: participatio reipublicae facienda est, aut statim, aut vt faciunt Thebani, cum ab opificijs vilibusque exercitijs certum tempus abstinerint. aut vt Massiliae: cum per probationem inuenti idonei fuerint. Quartum. in paucorum potentia: ijs qui summe praecipuos, maximosque subeunt magistratus, publica onera sunt adiungenda, quo populus eos minus affectet. Quintum. Expediti etiam eos, qui in huiusmodi magistratibus sunt: sacra facere magnificentissime, & publica quaedam aedificia ad usum populi construere. vt populus statum ciuitatis praesentem libenter aspiciat: & ipsi monumenta suae liberalitatis posteris relinquunt.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

Sed oportet huiusmodi medicinam capere. Leonardus documenti prorsus opus positum ex litera intellexisse visus est. quod minime fecisset arbitrari: si aduertisset Aristotelem instituere paucorum potentiam. iccirco litera ad authoris intelligentiam, restituenda fuit. Qui ad equitatum ac grauis armaturae. Equites sunt: qui equis insidentes, militant. Pedites qui pedibus non equis innituntur. Expediti milites qui rei domesticae nullam curam habent. Impediti: qui habent. Leuis armaturae: qui tantum hastam, telumque ferunt, qui & velites a volitando dicti sunt. Grauis armaturae: qui praeter tela, arma etiam circa corpus habent. Et equitatum & militum: innumera ferme sunt nomina. sunt enim Tumultuarij milites, Auxiliares, Soliduri, Defultores, Peltastae, Ferentarij, Capitecensi, Geloni, Cataphratti, Cetrati, Pilani, Rorarij, Triarij, Retiarij, Excubitores, Procubitores & huiusmodi. Tumultuarij milites: qui subitum & improuissimum bellum ingerunt. Auxiliares: qui exterarum nationum bella adiuuant. Soliduri: pecunia conducti omnem fortunam subeuntes, & ad vltimum mori deuouentes cum ijs, quorum amicitiae se deuouerunt. Defultores: qui de vno equo in alterum se transferunt, plures equos instructos in bello ductantes. Peltastae: pedites vtentes pelta. Ferentarij: leuis armaturae milites, funda, pilis, gladijs, & iaculis vtentes. Capitecensi: qui nullo, vel paruo aere censentur. Geloni: qui se, equosque cutibus hostium velabant. Cataphratti: coniecti ferro. Cetrati: qui cetris, hoc est breuibuscutis vtentur. Pilani: qui pilis. Rorarij: leuis armaturae, qui primi praelium committunt, sicut ros ante imbrem sic ante grauem armaturam procederent. Triarij: qui in acie, tertio ordine subsidio ponebantur. Retiarij: qui occultum rete portabant, ad implicandum hostem. Excubitores: qui excubias agunt. Procubitores, qui ante castra excubant, cum hostium vicinitas metus incutit. sed ne videar plus militiae quam literis incubuisse: receptum canendum est. qui plura de ijs desiderabunt: legant (si illis cordi est) Helianum, Vegetium, & alios qui de re militari scripserunt. Et publica quaedam aedificia. vt olim extructi sunt Colossi, ceu Rhodi & Romae, Theatra, Amphitheatra, Thermae, Pyramides, Arces, Praetoria, Palacia, & similia aedificia. quae vrbes & decorarunt: & reddiderunt ad nostrorum temporum memoriam insigniores. quorum aliqua adhuc extant: aliorum autem monumenta quaedam supersunt, & insignes quaedam ruinae.

Equites.
Pedites.
Expediti milites.
Impediti.
Leuis armaturae.
Tumultuarij.
Auxiliares.
Soliduri.
Defultores.
Peltastae.
Ferentarij.
Capitecensi.
Geloni.
cataphratti.
Cetrati.
Pilani.
Rorarij.
Triarij.
Retiarij.
Excubitores.
Procubitores.

De magistratibus, speciebus magistratum, & quibusdam quæ expediunt. Cap. VIII.

De magi-
stratibus.
Quarti
64

Consequens est circa magistratus diuidere diligenter quot
ij sint: & quales. & quibus de rebus, vt supra dictū est.
Sunt enim quidā necessarij magistratus: sine quibus ci-
uitas esse nō potest. sunt etiā quidā ad cultū ornatūq;
pertinentes: sine quibus bene habitari ciuitas nō valet.

Præterea necessariū est in paruis quidem ciuitatib;
pauciores esse magistrat⁹. in magnis autē plures: vt prius ostēdim⁹. qua-
les ergo cōgruat simul coniūgere, & quales separare: non debet esse clām.

Prīmū ergo cura rerū necessariarū: vt in foro assint, venūdētūq; su-
per qua quidem cura, magistratus quidā est constituendus: cuius officiū
sit intendere circa contractus, & circa honestatē. nam cunctis fere ciuitatib;
bus: necessariū est emptiones, venditionesq; fieri inuicē, pro vsu rerū ne-
cessariarū. & hæc facultas maxime propinqua ad eam sufficientiā conse-

quēdā: cuius gratia in vnā videntur cōuenisse reipublicæ societate. Al-
tera vero cura huic coniuncta ac vicina est circa urbem: de publicis priua-
tisq; rebus, de ornatu decenti, de labefactorum ædificiorum ac viarū con-
seruatione, ac directione, & de finibus regendis, vt sine querela sint, & de
similibus curis. vocant autē plurimi huiusmodi magistratū: ædilitatem.

partes vero ipsius sunt plures: & in ciuitatibus quæ hominū frequētiam
habent, aliæ super alias incidunt. ceu mœnib⁹ reficiēdis præfecti, & fona-
tium curatores, & portuū conseruatores. Alia vero est cura & quidem
necessaria atq; huic propinqua (nam de eisdem rebus: at non in vrbe, sed
extra urbem in agro versatur) vocant autem huiusmodi magistratum: alij
agrorum diffinitores, alij custodes siluarū. hæc igitur procurationes sunt

tres. Est & alius magistratus: ad quem redditus publici referūtur. qui
apud eos conseruati: mox distribuūtur ad singulas oportunitates. Vocāt
vero istos receptores, & quæstos. Alter vero magistrat⁹ est: apud quē
præscribi oportet priuatos contractus, & sententias iudicum, apud quos
etiam postulationes vocationesq; in ius scribi debent. quibusdā in locis:
huiusmodi magistratū diuidunt in partes plures. sed est vna eademq; au-
thoritas istorum omniū: appellātq; eos qui hunc magistratū gerūt, tum

præfectos, tum memoriales, vel similibus nuncupationibus. Qui vero
post hunc sequitur, summe necessarius est: atq; vere difficillimus omnium
magistratū. versatur autē circa executiones eorum qui damnati sunt, &
præpositorum secundum inscriptiones, atq; custodias corporū. est autem
grauis huiusmodi administratio propter multas (quæ inde proueniunt)
inimicitias. itaq; nisi magna emolumenta ex eo capiātur: gerere illū ōnes
recusant. & si gerant: secundū leges facere non tolerant. Sed est necessaria
res. nam nihil prodesse de rebus iustis iudicia aut sententiæ: nisi essent
qui eas executioni mādarent. quare si hæc desint, executionesq; non fiāt:
cōmunio inter se ciuiū permanere nō potest. Propterea melius est non

vnus esse hunc magistratum: sed partiri in plures, vt alij de alijs iudicia
exequātur. & circa rescripta præpositorum eodē modo conandum distina-
guere. Adhuc etiā magistrat⁹ alios alia exequi, & noua magis nouos.

& in ijs quæ instāt: cum magistratus vnus cōdemnarit, alius exequatur.
ceu prætores urbani cōdemnēt, ædiles inscribāt, & alij sententiā scriptis
demandatā exequi curent. quāto enim minus inimicitiarum sit illis qui
executioni demandāt: tanto magis res finē fuscipient. Si sint ergo ijdē qui
cōdemnāt & cōdenationes exequūtur: duplex cōtrahitur odiū. de omni-
bus autē eisdem: cunctis inimicū est. Multis etiā in locis: separatur ille

qui custodit reos, ab illo qui animaduertit in eos. vt Athenis illi: qui vn-
decimiri nūcupātur. Quapropter melius est hūc quoq; diuidere magi-
stratū: & quasi adumbrare, & per cōmentitia requirere. est enim necessa-
rius non minus q̄ superior. Cōtingit in eo: vt viri boni maxime vitēt hoc
officiū. Prauos autē nequaq; tutū sit ei præficere: cū ipsi potius indigeāt
custodiā & carcere, q̄ alios debeāt custodire. Itaq; oportet hoc nō vnū esse
officiū, nec continuo ab eisdem fieri: sed vbi est aliquis iuniorū ordo aut
custodū & magistratū: deputadi sunt pro tempore alij, atq; alij, qui ho-
rum officiorū suscipiūt curā. Hos ergo magistratus tanq̄ summe necessa-

rios: ponendū est esse primos. Post hos autē alij sunt magistrat⁹: nec sa-
ne minus necessarij, & maioris quidē dignitatis. nam plurima indigēt ex-
periētia & fide. Tales vero sunt circa custodiā vrbis: & circa illa omnia,

quæ ordinantur ad bellicas expeditiones. opus est enim & in pace, & in
bello: vt portæ & mœnia ciuitatis tutētur, & disquisitiones descriptionesq;
ciuiū fiant. Alicubi ergo super his plures sunt magistratus: alicubi vero
pauciores, veluti quidā in paruis vrbibus vnus super omnibus. appellāt
vero hos prætores vel consules. Insuper si sint equites aut pedites aut

sagittarij aut turba naualis. super vnoquoq; eorū præfecti quidē statuū-
tur: appellātūq; præfecti equitū, præfecti legionū, præfecti nauales. Et
seorsum sub his: præfectus triremis, præfectus cohortis, tribunus militū
& alia huiusmodi particularia. totum vero vna quādā species est, procu-
ratio scilicet rerū bellicarū. & erga huiusmodi magistratū: res hoc modo

se habet. Cū vero quidā magistratū (etsi nō omnes) pertractēt multa
negociorū publicorū: necesse est aliū esse magistratū, qui ratiōes repetat,
atq; corrigat. ipse vero nihil aliud tractet. vocant vero hos alij correctores:

alij ratiōales, alij scutatores, alij procuratores. Præter hos vero omnes,
vnus magistratus est præcipuus maxime omniū. Idē enim plerūq; habet
finē & introductionē: qui præsidet multitudini, vbi populus dominatur.
Oportet autē id quod cogit: summam habere in republica autoritatē.

Appellat vero quibusdā in locis præconsultores ex eo: quia ante delibe-
rant. Vbi vero multitudo est: consiliū magis. Ciuitatū igitur magistratus
fere tot alij sunt. Alia species curationis est circa rem diuinā: ceu sa-
cerdotes, & æditui circa templa (vt conseruentur quæ sunt: & erigātur rui-
nosa ædificia) & cætera omnia quæ pertinent ad diuinum cultum. Euenit

Athenæ.

autem alicubi curam hanc esse vnam: vt in paruis ciuitatibus. alibi vero plures separatas à sacerdotio: vt sacrificulos ac ediculos ac custodes sacrarum pecuniarū. ¶ Huic cōsequens est cura illa, quæ circa vniuersa sacrificia publica: quocunq; sacerdotibus lex non committit, sed ex publico fiunt. Vocant autē eos qui istis præsumunt: alij reges sacrorū, alij pontifices maximos. ¶ Necessaria ergo officia sunt circa hæc, vt summatim dicam: circa rem diuinā, circa rem bellicā, circa redditus publicos & impensas, circa forum, circa urbem & portus, & regionem, insuper circa iudicia & cōtractus, descriptiones & executiones, & custodias, & super rationibus & disquisitionibus, & super correctionib; eorū, quæ quis gesserit in magistratu, & finaliter circa consilia rerum cōmuniū. ¶ Peculiare autem est earum ciuitatū quæ magis in otio & pace degunt, atq; magis tranquillæ sunt, curā insuper facere de mulierū disciplina, De legibus seruandis, De disciplina iuuentutis, De gymnasiōrū gubernatione, præterea de ludis gymnics ac musicis, & si qua alia huiusmodi spectacula continget fieri. Horum vero quædam manifeste sunt nō popularia: veluti disciplina mulierum, & puerorū. nam pauperibus: necesse est vt mulieribus & pueris tanq; ministris. quoniam seruos non habent. ¶ Cūq; tres sint magistrat; per quos assumunt quidā summas potestates, conseruatores legū, & præconsultores, & consilium: cōseruatores legum optimatū magistratus est, præconsultores vero paucorum potentia, cōsiliū autem populare. De magistratibus ergo (vt in figura) ferè dictum est de omnibus.

OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

In quarto libro à numero 65 ad 75, de magistratibus differuit. nunc autē exactius de ipsis determinationē complet. posita primū ac magistratū diuisione: quosdam esse necessarios (& sunt sine quibus ciuitas esse nō potest) alios ad ornatum esse & honestatē, & sunt sine quibus, ciuitas bene esse nō potest. ¶ In paruis ciuitatibus paucioribus opus esse magistratibus, in magnis autē pluribus: quod & quodāmodo ex ijs, quæ numero 67 quarti dicta sunt, satis intelligi potest. & q; magistratus necessarios necessarijs coniungere non expedit. sed necessarios ijs quidē qui optimi sunt ciuitati, at non necessarijs: ex eodem numero est cognitum. ¶ Magistratū species decem & septē. quarū quædam necessarię sunt, vt sint respublicę, alię vt bene sint. Prima species est circa rerum necessariarū contractus, emptiones ac venditiones: vt in illis seruetur decorū. ¶ Secunda species est is magistratus, quē edilitatem vocare solēt: cuius officium est curare circa urbē, vt publica priuatq; edificia, ornatu & cōmoditate sint decētī, vt labefacta instaurentur, publicæ vię conseruentur, dirigantur. fines sine querela regantur, & id genus similia. & hæc multas species habet: & in magnis ciuitatibus vnū ad vnā instituūt magistratū: & ad aliā alios. ceu alij mœnibus curandis præsumunt, alij curadis fontib; & aquarum ductibus, alij conseruationib; portuū: & ita de similibus. ¶ Tertia est: eorum, qui extra urbem similem curā gerunt. & vocant hos aliqui agrorū diffinitores, alij vero à silua siluariorum. ¶ Quarta species est: eorum, quos quæstores, receptorēsq; vocāt. qui publicorū reddituum curā gerunt: vt apud eos conseruatī, mox ad singulas distribuuntur oportunitates. ¶ Quinta est: eorū qui quibusdam in locis vocantur hieromnemes, præfides, memores, aut huiusmodi nominibus. apud quos rescribi oportet priuatos contractus, sententias prætoriorum, & postulationes, vocationēsq; in ius. ¶ Sexta species est: is magistratus, qui circa actiones damnatorū, & eorū quæ paulo ante posita sunt, quorū inscriptiones factæ sunt, & circa custodias corporū, summe quidē necessarius magistratus, sed omnium difficillimus, & grauis administrationis propter multas quæ inde proueniūt inimicitias. Quare nisi magna ex eo proueniant emolumenta: magistratū gerere recusant. & si gerāt: nequaquā secundū leges volūt administrare. attamen necessaria res est. nam nihil proderent de ijs quæ in iustitię ve-

niunt examen, aut sententię, aut iudicia: nisi essent qui illa executioni demandarent. quare si actiones executionēsq; de his rebus non fiant: cōmunio inter se ciuim nequaquā permanere potest. ¶ Quæ expedit huic magistratui: quo minus grauis, difficilisq; sit administratiōis, expedit primo vt in plures partiatur: & alij de alijs iudicia, sententięsq; ferant. & idē etiā expedit magistratui: apud quem præmissorū, priuatorum scilicet cōtractū, sententiarū prætoriorum, cōdemnationūq; & similiarum fiunt inscriptiones. ¶ Secūdo expedit magistratus alios alia exequi: & quæ erūt magis recentia, magistratus recētiore. & ea quæ instant, sūtq; ad iudicandum præsentia atq; parata: cum magistratus vnus cōdemnarit, alter exequatur. ceu prætores urbani condemnēt, ædiles inscribant, & alij sententiam scriptis demandatam exequi curent. quia quanto minus inimicitiarum sit illis qui demandant executioni: tanto magis res finem assequuntur. atqui si iidem essent qui condemnarent, & condemnationem executioni demandarent: duplex cōtraheretur odium. & cunctis inimicū esse solet: vt iidem de omnibus potestatem habent. ¶ Tertio expedit: vt is magistratus, cui reorū custodię cura incumbit: ab eo separetur, qui cōdemnationē ac sententiam executioni demādat vt Athenis ij qui vndecimiri appellantur. Quare melius est: vt & hic etiā custodię magistratus, in partes diuidatur, & adumbrationē, machinamentūmq; circa hunc magistratū querere. quia non minus q̄ superior necessarius est. verum cōtingit: vt viri boni, maxime huius magistratus officium deuitent. & prauos ei præficere: nequaquā sit tutum. cum potius ipsi custodia & carcere indigeant: q̄ debeant alios custodire. Quare eius rei non oportet vnum esse magistratū: neq; continue eisdem custodire. sed vbi est aliquis iuniorū ordo, aut custodum, aut magistratū: illorum vno tempore deputandi sunt aliqui, & alio alij, ad id custodię peragēdum officium. ¶ Septima species est eorum qui strategi, & polemarchi, id est duces exercitus & militiæ principes appellantur: qui vrbis custodię præsumunt. nā & in pace & bello opus est & murorum & portarū ciuitatis custodia. præsumunt & in ijs quæ ad bellicas expeditiones requiruntur: curantq; vt ciuim disquisitiones fiant, vnāq; ordinētur ad huiusmodi expeditiones habiles. & in paruis ciuitatibus: vnus talis sufficit magistratus. in magnis autem: his de rebus requiruntur plures. & hic magistratus: maioris dignitatis est, q̄ superiores. nec ab re quidem. nam & plurima indiget rerum peritiā, atq; fide. ¶ Octaua species est eorum, qui appellantur procuratores rerum bellicarū: sub quibus sunt præfecti equitū qui præsumunt equitibus, præfecti legionū qui peditibus leuis armaturæ & sagittarijs, præfecti nauales qui præsumunt turbe nauali. & particulariter sub ijs sunt: præfectus trirēmis, & præfect; cohortis, tribunus militū & huiusmodi particularia. ¶ Nona est eorum qui correctores, ratiocinatores, disquisitores, & patrocinatores alibi & alibi appellari solēt: quorum officiu est publicorum (quę in republica à magistratibus gesta sunt) rationes reposcere. ¶ Decima species est: eorū qui aliquando præconsules, & cōsules, & etiam legum custodes conseruatorēsq; ex vltimo numero huius appellantur: qui reipublicæ summā tenent auctoritatem, primāmq; præfidentiam. & is magistratus maxime omnium summe est præcipuus. nam ipse: plerunq; & principij & finis habet auctoritatem. vt consules qui præfident multitudini in populari gubernatione, & in alijs præfides. ¶ Vndecima est: eorum qui rem sacram curant, vt sacerdotēs, editu: quorum officium est vt templorum quę incolumia sunt edificia conseruentur, & quæ ruinosā erigantur, & vniuersorum curam habeant, quę ad diuinum pertinent cultū. & in paruis ciuitatibus: vnus magistratus ad has omnes curas sat est. in magnis autem: hic magistrat; in plures dispescitur, & alij sunt sacerdotes qui sacrificia faciunt, & alij editu qui sacras edes conseruant, & alij sacrarum pecuniarū dispensatores, quęstorēsq; sacri. ¶ Duodecima est: eorū, quibus sacrificia publica, quę lex non assignat, sed ex publico sumptu fiūt: committuntur. & hos aliqui reges sacrorum, alij pontifices maximos appellant. ¶ Recolligit paucis vniuersa, circa quę versantur duodecim prædictę magistratū species: vt sufficenti diligentia, eas adduxisse magis appareat. quia aut huiusmodi administrationum officia versantur circa rem diuinā: & sumuntur magistratuum vndecima & duodecima species. aut circa rem bellicā: & sumuntur septima & octaua. aut circa redditus publicos & impensas circa forum, urbem, portus, & regionem: & sumuntur prima, secunda, tertia, & quarta species. aut circa iudicia, descriptiones, cōtractus, executiones & rerum custodias: & quinta & sexta species ista curant. aut circa ratiocinia, disquisitiones, correctionēsq; eorum, quę in publicis administrationibus gesta sunt: & id curæ nonæ speciei incumbit. aut circa consilia, præconsultationes, aut legum custodiam: & id ad decimam speciem, summęq; auctoritatis magistratū pertinet. ¶ Tertiadecima: magistratus cui disciplinæ mulierū cura cōmittitur. ¶ Quartadecima: cui iuuentutis cōmittitur disciplina. ¶ Quintadecima: cui cōmittitur le-

16 gum custodia. ¶ Sextadecima: eorū qui præficiuntur gymnasijs, in quibus variarū exercita-
 17 tionum fit institutio. ¶ Septimadecima species, eorū qui ludis, aut gymnicijs in quibus cer-
 tamine gloria quæritur, aut ludicris qualia olim Dionysiaci ludi, & huiusmodi publicis spe-
 ctaculis præficiuntur. & hi magistratus sunt peculiare earū ciuitatū: quæ magis otio fruun-
 tur, ex pace tranquillitate affectæ. neq; hi omnes: omni reipublicæ conuenientes. quando-
 quidem ij qui intendunt disciplinæ mulierum, & institutioni iuuetutis, ac puerorum: popu-
 lares non sunt. nam pauperibus necesse est uti mulieribus, & pueris ut ministris. quoniã ad
 feruorum alimenta, facultates illis non supetunt. cuiusmodi populares existunt. ¶ Resumit
 vnū, quod ad decimã illam summamq; gubernandi speciem pertinet: tres eius ponens spe-
 cies. vna est: conseruatorū legū. secunda est: præconfulum. & tertia est: consiliū. Conseruator-
 res legum quos nomophylacas appellat: ad optimatiū gubernationē attinet. præconfules: ad
 paucorū potentiã. & consiliū: ad popularē gubernationem. & hæc de magistratibus.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

¶ T præpositorum secundū inscriptiones. id est: versatur etiam circa executiones
 præmissorum paulo ante, quorū apud præsides, & memores factæ erant rescri-
 ptiones. ut circa executiones priuatorum contractū, postulatiōnū in ius, & si-
 miliū. ¶ Ceu prætores vrbani condemnēt, ædiles inscribant. Hæc nomina, præ-
 tor, ædiles: sunt magistratu fungentiū. & secundum diuersas respublicas, eadē plerūq; fortitū-
 tur nomina: sed sua mutāt officia. Romani suos magistratus habebant. regnū antiquissimū,
 Senatū, cōsulatū, proconsulatū, dictaturā, præturā, censuram, tribunatum, præfecturam,
 questurā, ædilitatē & huiusmodi. qui vero magistratus administrabant: appellabatur reges,
 senatores, consules, procōsules, dictatores, prætores, censores, tribuni, præfecti, quæstores,
 ædiles. ¶ Rex perpetuū gerebat magistratum, atq; monarchiã. ¶ Senatores: centum delecti
 patres optimatēsq; quos primus Romulus instituit. postea ducenti creati sunt: patrū con-
 scriptorum nomine honorati. horum perpetua autoritas. ¶ Consules: executioni manda-
 bant decreta, definitaq; senatus. & penes eos erat autoritas condemnandi, absoluendiq;
 illos præbant duodecim lictores, fasciculos virgarū securib; alligatos portantes. ¶ Procō-
 sules vero: cōsulum officii in prouincijs exercebant. illos præbant lictores sex. dignitas an-
 nua. ¶ Dictator: summū gerebat magistratū, omnes alios deponens, excepta tribunitiã po-
 testate. Potestas illi erat animaduertendi in cuiusuis ciuis Romani caput, & alios magistra-
 tus eligēdi. illi adhebat magister equitū: secundū ab eo locū tenēs, in equites animadu-
 tebat, & in bella sectantes. sex mensium dignitas. ¶ Prætores: in priuatis & publicis ius dice-
 bant populo. illis potestas: nouum ius condendi, & vetera abrogandi. Introducti fuerunt ob
 impedimenta consulū, tempore bellorū. ¶ Censores: magistrū morum. illis erat potestas: se-
 natōres è senatu amouendi, & ciues infamix nota inurendi. Alij erant censores: qui ciuium
 censum agebant (quisq; enim tanti sua æstimabat: quanti illi censuissent) ærarios constitue-
 bant. erant duo. Autoritas quinquēnis. ¶ Tribunorum, hi plebei erant: quorū officii erat
 partes plebis defendere. hi militares: qui ex æquo imperatori, pro militibus opponebantur.
 alij vero alijs curis deputabantur. ¶ Præfecti qui & satrapæ: vrbibus, legionib; & regionib;
 bus, & huiusmodi præficiuntur, ne ea quæ ad victum pertinet, & alia necessaria deficerēt,
 atq; ut instauranda instaurarent. ¶ Quæstores ærarium publicū, publicas pecunias, reddi-
 tus, & tributa curabant. ¶ Ædiliū: hi foro venaliū rerū præerāt, ne qua fraus interueniret.
 & eorū quidã præerant annonæ frumentarię: qui ædiles cereales dicebantur. quidam annonæ
 forensi, copięq; cibariorū. quidã seruīs, iumentis, animalib; vendendis: ne quid morbo-
 sum, vitiosūq; pro integro venderetur. & ad ipsos cura mensurarum, ponderū, pretiorūq;
 incūbebat: iūsq; pro talibus (si fraus interuenisset aut querela surrexisset) dicebāt. & omnes
 hos (q; fori venalis lex, penes eos erat) Græci vocabāt ἀγορευόμενοι. sunt alij ædiles: qui lu-
 dos publicos exhiberi curabant, & sacras priuatāsq; ædes, aqueductus, publica edificia, pu-
 blicas vias, vt integra, vt mūda essent omnia, vrbisq; vniuersa cum ornatu retineret salubri-
 tatem, iūsq; pro talibus reddebant. Et quibus peculiaris edii sacrarū cura demandata erat:
 ne quid scædum, aut ruinosum appareret: sed mūde & integre seruarentur: ediri appellabā-
 tur. Verum diligentius deijs legant apud Fenestellam, Pomponiū, legisperitos, aliosq; com-
 plures: qui peculiare libros de magistratibus scripsere. ¶ Appellaturq; præfecti equitū, præ-
 secti legionū. Præfecti equitum qui & magistrū equitum: de quibus & in præcedenti annota-
 tione, quibus sūma est potestas in equites. Legionē: à delectu militū dici volūt, & nullo cer-
 to numero diffinitur, quandoq; plures delectos milites habens, quandoq; pauciores. Vege-
 tius illi tribuit numerū 6666, Varro 3000 fuisse dicit, alias 4000 & hæc quadrata legio di-

Rex.
 Senatores.
 Consules.
 Procōsules
 Dictator.
 Magister
 equitum.
 Prætores.
 Censores.
 Tribuni.
 Præfecti, sa-
 trapæ.
 Quæstores
 Ædiles.
 Fenestella.
 Pōponius.
 Præfecti
 equitum.
 Legio.

55
 56
 58

cebatur. Marius eam fecit 6200. alij autē diuidunt legionē in 10 cohortes, cohortem in 50
 maniplos, manipulū in 25 milites. vnde fit vt legio hoc pacto numerum 12500 contineat. ex
 quibus datur intelligi: legionē certo numero non diffiniri, sed à magno numero delectorum
 militum dici, qui infra numerum 3000 esse nō solent. hinc etiã intelligi possunt: qui præfecti
 legionū dicantur. Ciliarchæ: mille militibus præfunt. centuriones: centū. decuriones: decem.
 quaterniones: quatuor. sed ex proprijs authoribus: hæc & huiusmodi admonuimus esse re-
 61 quirenda. ¶ Alia species curationis est circa rem diuinã. Et numero 63 (vt simul expedia-
 mus) circa rem diuinã. primo loco vbi interpretatio habet circa rem diuinã: habet Aristote-
 les περί τῶν θεῶν. & secūdo περί τῆς δαιμονίας. id est circa deos & circa dæmonia. & nu-
 mero 64, vbi interpretatio habet, Præterea de ludis gymnicijs & musicis: vbi musicis, illic
 dionysiacis. & erāt ludi illi quos in honorē Bachi: ignara veri dei celebrabat antiquitas. hæc
 annotationē adieci: ne de re diuina, vltra q̄ par sit defendatur Aristoteles. nam his in locis:
 aperte vt vir gentilis loquitur. & sunt qui nimio affectu: hi Platonem, illi Aristotelem, alij
 Socrate, alij Pythagoram defendunt, commendant, approbant. sed in re diuina præsertim:
 periculofum est. nam gentiles fuerunt: & gentiliū deorum superstitionibus, scitent Plato-
 nici libri: neq; Aristoteles immunis est, sed id longe minus, & perpauca est. & nihil vanius
 ijs: qui se Pythagoricos nominarunt. nam de Pythagora ipso somniant, qui loquuntur: cum
 nihil ipse reliquerit scriptum. & carmina illa Pythagoræ quæ aurea dicuntur,
 Primum immortales diuos ceu disposuit lex
 Ac orcum cole, & illustres heroas adora
 Dæmonas ac venerans terrestres, lege litato.
 Quæ vt vides ab impietate incipiunt: non ipse Pythagoras, sed Philolatus Pythagoricus
 scripta esse fertur. quæ Hierocles Alexandrinus idolatriæ defensionis amore insanus, & ob
 vni; dei instauratū cultū Christianis insensu cōmetat; est. Et vis primos hostes Christianæ
 religionis, & cultus vnius & solius veri dei agnoscere: lege Hireneū, & inuenies illos se no-
 minare Pythagoricos. lege Origenē, Epiphaniū, Augustinum: inuenies secundos acerrī-
 mos hostes, se nominare Platonicos, & manifeste non tam in Christianos q̄ in Christi de-
 bachantes, & in vnicum verum deum blasphemos. quorum à sanctis dānata nomina: nunc
 fere (quia sub melle virus latens non percipiatur) incipiunt illustria denuo ventilari. & timē-
 dum ne velut noua hydra: multa prætere malefica noxia, & multis mortifera capita ni-
 mium permittantur. Neq; qui se nominant Peripateticos: impietatis labe carent. nam Ale-
 xāder Aphrodyseus: de anima cū Epicuro sentire arguitur. Auerroës Cordubēsis ἀθεϊστος:
 de intellectu, pro declinanda Epicureorū impietate, perniciosissimum virus euomit. Hic li-
 bet paulisper subsistere, & denarrare fabellam: quæ his dieb; fertur apud Germanū Ganaiū
 virum consularē accidisse. Cum enim plerūq; (vt assolet) & Theologos & philosophos,
 ad suam mensam vocasset: inter eos affuit & quidam extraneæ regionis pariter & linguæ,
 linguam tamen literatorum cōmunem callens, & de studijs multa præ se ferens. & vbi va-
 ria hinc inde de literis sunt iactata: Theologus quidam qui præter literariam & celticam lin-
 guam, nullam aliam nouerat, virum percontatur, quid de intellectu sentiret, & an omnium
 hominum vnum eundemq; intellectum esse putaret: Quo dicente, non eundem se putare,
 Nō crediderim, inquit Theologus, te ad id rationem vllam habere. Imò plurimas inquit,
 iubet aliquam afferre. Tunc ille omnibus qui aderāt incognito sermone, cœpit multa pro-
 fari, profundere multa: quibus quidam sermonibus cunctis conuiuis potius quippiam stri-
 dere quàm loqui videbatur. Cunctis igitur admirantibus & expectantibus quid id monstri
 pāreret: Theologus ignotos sermones interrumpens, Haud te intelligo inquit. Tūc ille. Et
 hoc est, ait, quod dixi non omnium hominum me putare eundem esse intellectum. quo di-
 cto, conuiuæ omnes effuse risere. Et siue hæc res vera, siue ficta est: sic plane cenfeo riden-
 dos eos esse, qui intellectum vnum, communēq; omnium hominum defendunt. Hæc di-
 xi non studio in quenq; inuehendi: sed quia omnes in suis studijs cautos esse velim: & ne in
 offendiculū, maxime in ijs quæ ad deum totius boni authorem pertinent, forsitan incidant
 incōsulti. ¶ Alij pōtiffices maximos. vbi hic pōtiffices maximos: litera græca habet πρυτάνης
 id est prytanas. sic enim Athenis appellabatur illi: quibus publicum sacrificiorū præcipuā,
 summāq; administratio commissa erat. Et hæc de sexto politicorum.

Præfecti le-
 gionum.
 Ciliarchæ.
 Ceturiones
 Decuriones.
 Quater-
 niones.
 Aristoteles,
 Plato.
 Socrates.
 Pythago-
 ras.

Philolatus.
 Hierocles.
 Christiani.
 Hireneus.
 Origenes.
 Epiphani;
 Augustin;
 Platonici in
 deum bla-
 sphemī.

SEXTI POLITICORVM
 ARISTOTELIS
 FINIS.

SEPTIMVS POLITICORVM

ARISTOTELIS.

De optima republica, & ciuitate beata.

Cap. I.

Optima
republica.

De optima republica recte querere volenti: necessarium est prius determinare, quæ vita sit maxime expetenda. nã si id ignotum sit: necesse est, & optimam rem publicam ignorari. optime enim agere consentaneum est ijs, qui sub optima reipublice disciplina reguntur, ex ijs quæ sibi assint: nisi quid accidat præter rationem. Quare primum instituendum est: quæ vita sit cunctis (vt ita dixerim) maxime optanda. deinde vtrum publice & priuatim eadem sit, an alia. Putantes igitur multa sufficienter esse dicta de optima vita, etiã in externis sermonibus: & nunc illis vtendum censemus. nepe aduersus hanc diuisionem, nemo vtiq; refragabitur: quæ tria cum sint bonorum genera, externa, corporis, & animi: ista omnia adesse felici homini oportet. nemo enim felicem diceret eum: qui nullam partem fortitudinis habeat, neque temperantiam, neque iustitiam, neque prudentiam, sed timentem etiã circũuolantes mulcas, abstinentem vero à nulla penitus edendi bibendiq; extrema cupiditate, & gratia quadrantis vni dilectissimos interficientem amicos, similiter & mente ita stultum atq; ignarum, quasi puerum quendam vel infantem. Sed ista quidem sic (vt dicta sunt) omnes concederent. Discordat tamen in quanto atq; excessu. nam virtutis quidem satis habere se putat: quantumlibet habeat. diuitiarum vero atq; pecuniarum, potentiamq; & famam, & huiusmodi omnium in infinitum excessum sequuntur. At vero nos illis dicemus: quia facile est de his etiã per opera, ipsam fidem suscipere: cernentes, quia homines acquirunt & conseruant non virtutes externis bonis, sed externa virtutibus. Ipsa quoque beata vita siue in gaudio posita est, siue in virtute, siue ambobus: magis inexistit, moribus & intellectu in excellentia ornatis, mediocria vero externa possidentibus, quæ ijs qui in externis plura possident quæ opus sit, & in illis deficient. Quinetiam ratione considerantibus: licet hoc probe intueri. nam externa quidem bona finem, terminumque habent tanquam instrumentum quoddam. Omne autem vtile tale est: vt eius excessus vel noceat habenti, vel certe non prodest. At bona animæ: quanto magis excedunt, tanto magis vtilia sunt, si non solum honesti verum etiã vtilis appellationem tribuere illis debet. Omninoque patet: quæ sequi dicemus dispositionem optimam cuiusque rei adinueniendam, secundum excessum distantiam illorum, quorum dicimus eas esse dispositiones. Quare si est anima pretiosior corpore & pecunijs, & simpliciter & nobis: necessarium est & dispositionem cuiusque optimam eodem modo illis correspondere. Insuper animæ gratia illa expeti nata sunt: & ita recte sentientes, expetere omnes oportet. non autem animam gratia illorum. Quæ igitur felicitatis tantum unicuique contingit, quantum virtutis atq; prudentiæ, & quantum secundum has operatur: confessum nobis existat, teste deo vobis, qui felix est atq; beatus non per aliquod externorum, sed per seipsum, quia talis sit secundum naturam. Cum

& bonam fortunam aliud esse quam felicitatem: propter hoc necessarium est. nam externorum quidem bonorum causa est fortuna & casus. at iustus & temperans nemo à fortuna est, neque propter fortunam. Consequens vero, est & ipsam rationibus consentaneum: ciuitatem quoque beatam esse, quæ optima sit & quæ bene agat. impossibile autem bene agere eos: qui bona non agant. nulla vero bona actio est: neque viri, neque ciuitatis, sine virtute atque prudentia. Fortitudo autem & iustitia & prudentia ciuitatis: eandem habent vim ac formam ipsi secundum quarum participationem unusquisque hominum dicitur iustus, & prudens, & temperans. sed hæc hæc tenentur procerim loco præmissa sint. neque enim non attingere illa possibile fuit: neque omnino omnes eorum proprias rationes explicare. nam alteri otij ista sunt. Nunc autem supponatur nobis: quæ vita optima & priuatim unicuique & publice ciuitatis, est cum virtute, intantum externis facultatibus adiuta, vt actiones studiosas efficere possit. Sed de his, nunc quidem prætermittis dubitationibus: postea considerandum erit, si quis forsitan dictis non acquiescet.

PRIMICAP. SEPTIMI POLITICORVM ARISTOTELIS
COMMENTARIVS.

De optima republica absolute proponit differendum. quare & quæ absolute optima sit vita, maximèque expetenda prius esse videtur discutiendum. hac enim ignota: & quæ optima sit reipublica ignorare necesse est. & primum cognoscendum esse: quæ optima maximèque optanda sit vita. quod ex numero 5 aperiet, deinde an eadem sit publice & priuatim, an altera: quod referabit numero 6.

1. Quæ sit optima, maximèque expetenda vita: remittit ad alios libros vt ad primum Ethicorum, vbi dictum est felicitatem vitamque optimam esse viuere secundum virtutem, & perfectam quidem, & in vita perfecta. vt secundum fortitudinem, temperantiam, iustitiam, prudentiam, & reliquas virtutes. Cõfutat error eorum: qui putant quantumcunque virtutis habeatur, sat esse. & virtutum abundantiam non esse curandam: sed diuitiarum, pecuniarum, potentiamque & famam, & huiusmodi talium excessum in infinitum esse querendum.

2. Primo. quia homines acquirunt & conseruant non virtutes diuitijs, pecunijs, & huiusmodi externis bonis: sed externa bona, virtutibus.

3. Secundo. quia beata vita siue in gaudio collata sit, siue in virtute, siue in ambobus: magis existit hominibus, moribus & intelligentia in excessu ornatis, externa quidem mediocria possidentibus, quæ ijs qui externorum bonorum habent excessum, & in morum & intellectus deficient excessu.

4. Tertio. ratione liquet. quia externa bona: terminum finemque habent, tanquam instrumentum quoddam. nam externa bona duntaxat vtilia sunt. vtile autem omne, tale est: vt eius excessus, vel noceat habenti, vel certe nihil prodest. at vero contra: bona animæ quanto magis excedunt, tanto magis vtilia sunt, modo liceat illis vtilis nomen accommodare & non potius solum honesti. quare valentiore iure aliter quam putant: in virtutibus excessus est expetendus, in externis autem nequaquam.

5. Quarto. optime rerum quantumcunque affectiones, sequuntur excessum distantiam in perfectione earum rerum quarum sunt. Quare si anima pretiosior est & corpore & externis bonis, & simpliciter & quo ad nos: necesse est optimam animæ affectionem, dispositionemque, ad optimam & corporis & bonorum externorum dispositionem, ita se habere, illamque excedere. quare bonorum animæ excessus: potius expetendus.

6. Quinto. quia externa bona animæ gratia expeti nata sunt (atque ita qui recte sentiunt expetere oportet omnes) non autem animæ externorum gratia. quare & animæ bona, ipsa quæ ab externis proueniunt sunt meliora, expetenda magis. quocirca in illis excellere est expetendum, potius quam in externis.

7. Sexto. tantum cuique felicitatis accidit, quantum virtutis & prudentiæ, quantumque secundum illas operatur (vt ex libris Ethicorum est supponendum) non autem quantum diuitiarum, externorumque bonorum. qua in re deo vt teste vtamur: qui felix est & beatus, non per aliquid externorum, sed per seipsum, & quia secundum suam diuinitatis naturam sit talis.

8. Septimo. quia hanc ob causam necesse est bonam fortunam aliud esse: quam felicitatem. nam temeritas & fortuna: eorum bonorum, quæ animæ externa sunt, causa est. at iustus, & temperans nemo: neque à fortuna, neque propter fortunam est. abundantia igitur bonorum animæ, in quibus felicitas collocatur, querenda: non externorum, fortuitorumque bonorum excessus.

9. Finit ciuitatem beatam: eam esse, quæ optima sit, beneque agat. bene autem agere: secundum virtutem, & prudentiam agere. & fortitudinem, temperantiam, iustitiam.

Ethicorum
primi cap.

9

tiam, prudentiamque civitatis: eandem vim, formamque virtutibus istis habere, secundum quartam participationem unusquisque hominum fortis, temperatus, iustus atque prudens dicitur. & de his tanta dixisse satis sit. nam hic omnia haec, secundum proprias rationes explicare, nequaquam possibile: cum alterius, Ethicam videlicet, sint institutionis. ¶ Finit vitam beatam, & privatam cuiusque, & publice civitatibus: eam esse, quae privatim cuiusque, & publice civitatibus, cum virtute ad est, cui facultatum tanta suppetit copia, ut actiones studiosas efficere possit.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SEPTIMI POLITICORVM.

Argumentum. Quae in septimo differuntur: haec sunt, optima respublica absolute, regio, ciues, ciuitas, institutio, natura. De optima republica: ciuitas beata, vita actiua, & contemplatiua, virtus. De regione: quantitas, conditio, communio maris. De ciuibus: qualitas, ciuitati necessaria, qui participant, & quibus. De ciuitate: distributio, vrbs, comestationum loca. De institutione: cognitio finis, disciplina imperantium, disciplinae contemplatiuae. De natura: procreatio liberorum, virtus, & disciplina puerorum, beata ciuitas: cap. primo ad numerum 6. vita actiua & contemplatiua, a 6 ad 12. virtus: a 12 ad 15. quantitas regionis, & ciuium multitudo, a 15 ad 18. conditio, a 18 ad 19. communio maris: a 19 ad 23. quales ciues: a 23 ad 26. necessaria ciuitati: a 26 ad 29. qui participant, & quibus, a 29 ad 36. distributio ciuitatis, a 36 ad 41. vrbs, a 41 ad 46. comestationum loca, a 46, ad 51. cognitio finis, a 51 ad 59. disciplina imperantium, a 59 ad 70. disciplinae contemplatiuae, a 70 ad 74. procreatio liberorum, a 74 ad 88. virtus & disciplina: ab 88 ad finem septimi. & hinc partitionis septimi in cap. 17: ratio sumpta est. ¶ Nemo enim feliciter. Hic ordine ponit quatuor virtutes: fortitudinem, temperantiam, iustitiam, prudentiam. quas nostri cardines virtutum, Cicero, Seneca, & Stoici fontes officiorum appellat. & quas Plato enumerat: in quarto de republica. ¶ Virtutis satis habere putat, quantum cuique habeat: diuitiarum vero, atque pecuniarum, potentiamque & famam, & huiusmodi omnium, in infinitum excessum sequitur. hic error, haec opinionis nebula, & vero nomine desipientia, adhuc nostra tempestate multos nobiles fatigat. quorum alij pro ducunt, ut eorum filij norint nomen suum, nisi obtorte literis designare ut litera monstrum potius quam scripturam praeseferat. non Alexandri Macedonis, non Caesaris: illa erant nobilitatis insignia. alij suos quidem omnigenis disciplinis committere volunt, sed illas duntaxat (ut vix primis labris attingant) delibare, & os facere a longe, & id satis esse putant. reliquum vero temporis congerendis pecunijs, aucupandis potentijs, & populari, vanaqueque fame sine villo definito fine, sine villo termino volunt esse perintetos. quos iuste eruditorum schola redarguit, haud aliter quam Palamedes apud Homerum Agamemnona: impropere illi, quot digitos fere, aut pedes haberet ignorantiam. sic enim suos educari curat: quos fortuna caecos, non quos virtus, quos prudentia fecerit oculos. illorum Aristoteles: caecae mentis hic conuellit errorem. & reuera plerisque in locis qui velint (ut par est) legitime suos liberos institui, perpauci (ne nullos dixerim) conperiuntur. conperitur tamen aliqui, sed perpauci: qui virtutis admiratores & amatores, nobiles prima illa & antiqua nobilitate, suos filios illius vere nobilitatis studet relinquere heredes. In qua re nobilitas Veneta, non parua mihi videtur, pimereri laudem. quae summo studio, summaque diligentia, tam generose, tamque liberaliter suos liberos, suosque ab ineunte aetate patricos institui curat: ut cum aetate maturiores ad magistratum assumuntur, longe caeteris in aequalitate terrarum quibus late dominantur, disciplinarum splendore & administrationis prudentia praesulgeant, longeque habeantur insigniores. & si nullos alios praeter Hermolaum Barbarum, Hieronymum Donatum, Petrum Pascalicum. Vincentium Quirinum nossem: id dicere oportuit. non male in hoc imitati Romanam nobilitatem: dum olim, Romanis summa rerum cecidisset. nunc autem & ipsi vel in hoc ab exteris summa cum laude imitatione digni. sed de his haecenus. ¶ Nunc autem supponatur nobis. Ex cap. nono primi Ethicorum: id ita esse cognoscitur. & cap. tertio decimo huius: de ea re, adhuc non nihil.

De identitate felicitatis, felicitate actiua & contemplatiua, & optima reipublice dispositione, placitis aliorum, & officio legislatoris. Cap. II.

Trum autem eadem sit dicenda felicitas singulorum hominum & civitatis, vel non eadem: reliquum est videre. Manifestum vero & hoc. omnes enim faterentur esse eadem. nam quicumque in diuitijs beatam vitam ut in re vna posuerit: hic civitatem quoque totam si opulenta sit, beatam esse fatebuntur. Et quicumque tyrannicam vitam alijs praeseruit: hic civitatem late dominantem, beatissimam esse dicet. Siue quis id unum per virtutem recipit: & is civitatem beatioram dicet, si sit studio

Cicero.
Seneca.
Stoici.
Plato.

Alexander.
Caesar.

Hermolaus
barbarus.
Hieronymus
donatus.
Petrus pas-
calicus.
Vincentius
quirinus.

fior. ¶ Sed haec iam duo sunt: quae indigent consideratione. unum nunquam vita illa praeserenda sit: quae versetur in republica, & in communi societate, an potius vita peregrina & a civili societate remota? ¶ Praeterea quam speciem reipublicae, & quam dispositionem civitatis optimam putare debeamus: siue ab omnibus expetenda sit communio civitatis, siue a quibusdam non, sed tamen a pluribus. ¶ Cum vero civilis intelligentiae & speculationis hoc sit opus (non autem quid circa unumquemque expetendum) praeseramus nunc & nos hanc considerationem, nam hoc quidem extra propositum esset: illud vero secundum propositum huius institutionis. at vero quod necessarium sit, illam esse optimam rempublicam, per cuius institutionem unusquisque optime agat, & beate vivat: manifestum est. ¶ Sed dubitabatur etiam ab istis, qui vitam cum virtute maxime eligendam putant: utrum vita civilis & actiua sit praeserenda, an potius illa vita, quae sit ab omnibus externis soluta, seu contemplatiua quaedam, quam solam putant quidam esse sapientis. fere enim has duas vitas praestantissimi ad virtutem homines: antepone videntur, & antiqui & recentes. Dico autem duas, civilem scilicet, & philosophicam: sed refert non parum: utrum hoc aut illo modo veritas se habet. necesse est enim: illum qui recte sapit, ad melius propositum disponere & privatim unumquemque hominem, & publice civitatem. ¶ Putant autem quidam in gubernandis proximis, si cum dominatu fiat: iniuriam esse summam. si civiliter cessare quidem iniuriam, sed impediri vitae tranquillitatem. ¶ Alij vero contra haec, omnino putant: civilem & actiuam vitam, solam esse viri: in singulis enim virtutibus, nulli eorum qui privatam ducunt vitam esse maiorem facultatem operandi: quam istis qui in reipublica gubernatione versantur. sic igitur hi existimant. ¶ Sunt etiam qui alijs dominari tyrannicum reipublicae modum, putent solum esse beatum: & in quibusdam civitatibus hic est finis legum: ut finitimis dominentur. ita cum pleraque constituta passim (ut ita dixerim) iaceant apud plurimos: tamen si quid unum leges respiciunt, id coniectant omnes, ut civitas dominetur. Sicut in Lacedaemone & Creta: ad bellum fere ordinata est disciplina iuventutis, & legum multitudo. Praeterea apud gentes omnes, quae possunt praevalere: huiusmodi honoratur potentia. ceu apud Scythas & Persas & Thraces & Gallos. Quibusdam enim leges sunt ad huiusmodi prouocantes virtutem: ut apud Carthageneses, ferunt ornatum annulorum accipere, pro numero expeditionum, in quibus militauerint. Fuit etiam quandoque in Lacedaemonia lex, eum qui nullum hostem interfecisset: capistro cingi. Apud Scythas vero: non licebat solennibus cupulis pateram circumlatam accipere ei, qui nullum occidisset hostem. Apud Hiberos quoque pugnacem gentem: tot obeliscos erigere circa sepulchrum mos est, quot homines ex numero hostium necauerit. Et alia apud alios sunt huiusmodi coplura, legibus aut consuetudinibus constituta. ¶ Atqui videretur forsitan nimis absurdum esse: si quis considerare velit, an hoc officium esse debeat eius, qui legibus instituit civitatem, prouidere scilicet ut

Lacedaemō
Creta.
Scythae.
Persae.
Thraes.
Celtae ceu
Galli.
Carthagi-
nenses,
Lacedaemo-
nia.
Scythae.
Hiberi.

1 illa dominetur finitimis, & volentibus & inuitis. ¶ Quomodo enim id civile, aut lege sanctiendum: quod ne legitimū quidē est: neq; enim legitimū non solū iuste, verū etiam iniuste dominari: imperare vero est: & nō iuste.

2 ¶ Atqui nec in alijs scientijs id videmus. neq; enim medici neq; gubernatoris officium est: vel persuadere egrotis, & nautis, vel vim afferre. ¶ Sed videntur pleriq; existimare civilem disciplinam esse dominari. & quod in seipos fieri nollent, dicerentq; neq; iustum esse, neq; decens: hoc in alios facere non erubescunt. ipsi pro se iustitiam quærunt: pro alijs vero nulla eis iustitiæ cura est. ¶ Hoc autem absurdū: nisi tales sint natura, vt alter dominari debeat, alter non. ¶ Quod si est ita: nō esse conandum omnibus dominari, sed illis duntaxat, qui vt illis dominetur nati sunt. sicut nec venari homines ad vsum cibi vel sacrificium: sed id quod venabile est. est autem venabile omne animal: quod sit natura ferum, & esui aptū. ¶ Enimvero fieri potest: vt sit ciuitas vna seorsum per seipsam beata, videlicet si gubernetur recte. nā potest esse sita in loco penitus separato: & legibus vt i laudabilibus. cuius reipublicæ constitutio: non ad bellum, neq; ad superandos hostes sit. quandoquidē illi nihil inexistit tale. Patet igitur qd omnia rei bellicæ studia, bona sunt existimanda: sed non vt finis supremus, sed gratia illius. ¶ Studiosi autem legum positoris est considerare urbem, ac naturam hominum, & omnem aliam communicationem vitę laudabilis: quo participent (quantum fieri potest) felicitatem. differentia tamen erit in quibusdam legum institutis constituendis: & hoc pertinet ad eam disciplinā, quæ est de legibus ferendis videre: si qui sunt finitimi populi qualia ad quales exercenda sint, & quemadmodum cum singulis conuersandum. Verum de hoc, postea suo loco, considerationē faciemus, ad quem finem debeat optima reipublicæ constitutio tendere.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Secundum, quod proposuerat in principio dicendum, discutit: eandem scilicet, eiusdemq; naturæ esse felicitatem ac optimam vitam singulorum hominum, & ciuitatis. quia qui in diuitijs felicitatē, beatāmq; vitā collocarunt. priuatim in vno: & illi quoq; ciuitatem, si tota opulenta sit, beatam esse faterentur. & quicumq; vnus tyrannicam vitam cæteris præferunt, optimāq; ducunt: & hi ciuitatem late dominantem, beatissimam esse dicent. & si quis admittit vnum per virtutem optimum esse, ac beatum: & is quoq; ciuitatem beatiorē dicet, quæ fuerit studiosior. iure igitur: singulorum hominum ac ciuitatis, eadem sit felicitas, optimāq; vita. ¶ Quæ sunt duæ. Prima est. an actiua, administratiuaq; vita, quæ versatur in civili societate, præferenda sit, an potius contemplatiua vita, peregrina quidem, & à civilibus curis semota. ¶ Secunda. quam speciem reipublicæ & quam ciuitatis optimam dispositionē, putare debeamus: siue ab omnibus expetenda sit huiusmodi ciuitatis communitio, siue à quibusdam non, attamen à plurimis. ¶ Diluit paucis secundam. volens hoc, opus intelligentiæ & speculationis civilis esse, atq; officium: considerare quæ reipublica optima sit, non autem quid circa singulum quenq; sit expetendum. Ideo nunc illam considerationem: huic esse præferendam. nam hoc considerare, quid vniciq; expetendum sit: superuacaneum esset. illud autem quæ videlicet reipublica, rei q; publicæ. dispositio optima est: huic discipline accommodatum officium. & id hoc in loco manifestū esse oportet: eam optimā esse reipublicā, per cuius institutionē vnusquisq; optime agat, & bene, beatēq; degat. ¶ Quod uid de actiua vita quæ civilis est, & contemplatiua quæ philosophica, senserint nonnulli: qui optimā vitā viuere cum virtute esse putāt, sed in virtutis vsu dissentiunt. sentiūt quidam vitam contemplatiuam longe præferendam, optimāq; esse. quia in gubernandis proximis cōciuibsq; suis, si id

cum dominatu fiat, summa iniuria sit: sin civiliter, cessare quidē iniuriam, sed impediri vitæ tranquillitatem. ¶ Alij contra solam civilem, actiuāq; vitam esse censent: quæ virū deceat. quia nulli eorum qui priuate degunt, maior sit secundum vnamquāq; virtutem operandi facultas, quā in reipublicæ administratione versantur. & certe vtrū hoc modo aut illo veritas se habet: non parum refert. nam necesse est eum qui apprime sapit: ad eam quā norit meliorem, vt ad signum, actus suos ordinare, & vnumquenq; priuatim, & ciuitatem publice. ¶ Alij censent solam tyrannicam vitam esse beatam: & in plerisq; ciuitatibus & nationibus, finis & constitutionum & legū tyrannicus est. vt scilicet finitimis dominetur: vt in Lacedæmone, & Creta, vt apud Scythas, Persas, Thraces, & Gallos. & leges ad huiusmodi finem quasi ad bellicam quandam virtutem prouocantes affert, Carthaginensium, Lacedæmoniorum, Scytharum, & Hiberorum. ¶ Non esse officium eius, qui reipublicam legibus instituit: id prouidere vt ciuitas finitimis dominetur, siue volentibus, siue inuitis, volentibus quidē si persuadere possit, inuitis vero & per vim si nequeant persuaderi. ¶ Primo. quia id civile non est, aut lege sancendum: quod ne quidem legitimū est. atqui legitimū non est: dominari, non modo iuste, sed & iniuste. qui autem finitimis ita imperant: contingit & iniuste imperare. ¶ Secundo. quia neq; id in alijs artibus & scientijs, esse videmus. nam neq; medici officium est, persuadere egrotis vel vim afferre: neq; gubernatoris persuadere nautis, alioqui vim parare. igitur neq; id officium est institutoris ciuitatis, rei q; publicæ. ¶ Tertio. quia qui ita faciunt existimare videtur civilem disciplinam esse dominari: & quod neq; in seipos fieri vellent, dicerentq; iniustum atq; indecens, hoc in alios facere non erubescunt. & pro se iustitiam quærunt: pro alijs vero nulla iustitiæ cura est. quod: ius humani foederis, iustitięq; & amicitie violat. ¶ Quarto. quia absurdum est alios alijs quærere dominari: nisi tales sint natura, vt illi dominari debeant, hi vero nequaquā. quod si ita est: non est conandum omnibus dominari, sed ijs duntaxat, qui natura tales sunt vt eis dominetur. sicut neq; venari homines, vt aut edantur, aut sacrificentur: sed quod venari natum est. est autem natum venari: omne animal suapte natura ferum, & esui accommodum. ¶ Quinto. quia fieri potest: vt sit ciuitas vna semota ab ijs, quibus dominari possit, sit q; per seipsam absq; aliorum dominatu beata, vt si recte gubernetur. nam potest esse sita in loco penitus separato, & legibus vt studiosis: cuius institutio, neq; ad bellum, neq; ad subigendos hostes ordinata sit. quippe, cui nihil tale assit. manifestum etiam, & id esse debet: qd etsi omnia rei bellicæ studia bona sint, non tamen sunt reipublicæ summus finis, sed ipsius finis gratia.

¶ Officia legislatoris. considerare ciuitatem, atq; genus hominum, qui legibus formandi instituenti q; sunt, & omnem aliam probitatis vitę cōmunionem, quo felicitatis quoad fieri potest ipsi fiant participes. & differentia in quibusdā legū institutis inuenietur. & hoc insuper disciplinæ quæ de ferendis legibus est, prouidere attinet: si qui sunt finitimi populi, qualia ad quales erunt exercenda, & quonam pacto cū singulis erit conuersandum. cæterū posterioris suo loco cōsideratio suscipienda: ad quē finē debeat optima reipublicæ tendere constitutio.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDUM.

7 Vita philosophica & cōtemplatiua: peregrina dicitur. quia propter huiusmodi vitam: Pythagoras, Empedocles, Eracitus, Democritus, Anaxagoras diu, multūq; peregrinati pererrarunt. Et Plato ad Ægyptios dehinc ad Tarentinos, & Syracusios. Apollonius ad gymnosophistas & Indos, Anacharis ex Scythia ad Atticos, regina Saba ad Solymos. & quia peregrini primū eam vitam induxerunt: & prædicauerunt reuersi. ¶ Sunt etiam qui alijs dominari: tyrannicum reipublicæ modum putent solum esse beatum. In secundo de reipublica: hæc pars à Thrasymacho & Glaucone tutatur. & qd iustitia inuoluntaria, & contra naturam: iniustitia vero voluntaria, atq; ideo præstantior atq; secundum naturam. & qd iniustus præstantior iusto. ¶ Ferunt ornatum annulorum accipere. Quia Francorū regum lilia, insignia sunt: putarūt nonnulli, hoc in loco de lilijs Aristotelem locutum. & hæc insignia: à Carthaginensibus ad Gallos aliquando transfisse. addebant argumentum qd ex antiqua traductione habeatur eū qui strenue se in militia gessisset, ornatum ex lilijs accipere. verum id hallucinatione vocabuli accidisse certum est. nam Græci κελύρον, quod nostri liliū, vocant. & κελύρον παρά τὸ κλέω καὶ ὡσαύτως κελύρον, à claudio & quasi ciclum, qd vndiq; circumcludatur, vocant annulum. habet autem litera græca τὸ ἐκ τῶν κελύρον κὸ σμωρ λαμβάνει, ex annulis ornatum sumit. vnde propter vicinitatem vocabulorum κελύρον καὶ κελύρον: veterem traductionem lilia posuisse verisimile est. solius enim literę, & non admodum dissimilis: differentia vocabulorum est. parum enim v & κ quandoq; in sua protractione differre videntur.

Pythagor.
Empedoc.
Eracitus.
Democritus
Anaxagor.
Plato.
Apollonius
Anacharis
Regia taba
Thrasymachus.
Glauco.

De controuersia in usu virtutis, dominatu, & praestantia vitae cō-
templatiuae. Cap. III.

Resumit ea
quae dicta
sunt numero 9

Quid bene
& quid ma-
le primi sen-
tiant.

Primi
21

AD confitentes autē vitā cum virtute, esse maxime reci-
piendā, & contendentes de illius usu: dicendū est nobis
ad utrosq; sunt enim qui despiciant magistratus ciuita-
tis, putātes ingenui hominis esse aliā vitā, q̄ ciuili-
s hominis, & omnibus praeferendā. Alij vero hanc optimā
putant. impossibile enim: nihil agētem bene agere. bene
autem agere ac felicem esse: idem est. **U**triq; eorum quaedā dicūt recte:
& quaedā non. nam liberi quidē hominis vitā meliorem esse, q̄ in domi-
nando occupati: verum est. nihil enim egregiū est: seruo uti, inq̄ tū seruus.
iussus enim domini in rebus necessarijs: nihil habet decorū. **A**t putare
omnē gubernationē esse dominationē: minime est rectū. non enim minus
distat, liberorū gubernatio à dominatione seruorum: q̄ differat natura li-
ber, à natura seruo. de quo sufficienter in superioribus libris determina-
tum fuit. **S**ed laudare magis nihil agere q̄ agere: nequaquā verū est. nam
felicitas est actio. Praeterea multorū & praclarorū finem habent: iustorū,
temperatorūq; actiones. **Q**uinimō arbitrabitur fortasse aliquis his hoc
pacto determinatis: q̄ omnīū dominādī potestatem habere, optimū sit. sic
enim plurimas ac pulcherrimas res agere possit. Itaq; is qui domin⁹ agē-
di esse potest: hanc facultatē dimittere alijs nō debet: sed potius arripere.
& neq; filiū patris, neq; parentē filij, neq; amicū amici rationem habere:
neq; hac in parte curare. nam quod optimū sit: ad nobis ipsis asciscere de-
bemus. optimū autē est bene agere. **H**oc illi forsan recte dicerēt: si mo-
do existeret auferentibus atq; vim auferentibus id, quod esset omnium
maxime expetendū. sed fortasse id illis inesse nō potest: falsōq; supponūt.
Non enim amplius bonas actiones illas esse contingit: nisi tātum ipsa
praestet, quantum vir mulieri, & pater filijs, & dominus seruo. Quare is
qui violaret: nil tantū proficeret postea, quantū iam à virtute ipsa recessit.
similibus enim honestum & iustū in parte. hoc enim iustum ac par. non
par autem paribus, & non simile similibus: praeter naturam est. nihil au-
tem honestum: quod sit praeter naturam. **Q**uapropter, & si alius quidē
sit melior secundum virtutem, & secundum potentiam actiuam in rebus
optimis: hunc sequi honestū est, & huic parēre iustum. sed oportet illi nō
virtutem solum, verum etiam potentiam existere: per quam sit actiuus.
Quod si haec vera sunt, & felicitas in bene agendo est reponenda: & pu-
blicae totius ciuitatis, & priuatim singulorū, vita illa erit optima, quae sit
actiua. Veruntamen actiuam nō est necessariū esse ad alios, quemadmo-
dum quidā putant. neq; eas meditationes solū esse actiuas, quae gratia eo-
rum fiūt, quae ex agēdo proueniūt: sed multo magis (quae in seipsis perfe-
cte sunt, & sui ipsarū gratia fiunt) cōtemplationes & meditationes. bene eni
agere finis est. quare & actio quaedā: maxime autē proprie dicimus age-
re etiā in externis actionibus: eos qui intelligentia & cogitatione praesunt,

vt architecti. Quinimō nec sine actione esse necessarium est eas ciuitates:
quae positae sint in solitudine, & ita viuere eligentes. fieri enim potest: vt
partibus inter se agere contingat. multae enim cōmunicationes: ad inui-
cem sunt partibus ciuitatis. Similiter autem hoc existit vniciq; hominū.
vix enim deus bene se haberet, & mundus totus: quibus non sunt actio-
nes externae, praeter proprias ipsorum. Quod igitur necessarium sit esse
vitam optimam priuatim vniciq; hominū & publice ciuitatibus & ho-
minibus: manifestum est.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

12

Quid recte, quid perperam sentiunt ij qui numero 9 sentiunt vitam cum virtu-
te maxime esse recipiendam: sed in usu dissidentes. q̄ hi perfectissime virtutis
usum, esse putent rei publicae administrationē: illi vero semotam quandā à ci-
uitate & forensi strepitu, in intimo mentis secessu, sedatam tranquillamq; con-
templationem. & utriq; quaedā recte dicunt, & quaedam non recte. primi qui-
dem recte id dicunt: liberi hominis, & studio sapientiae vacātis, vitā meliorem esse, quam vi-
ri in dominando occupati. nam dominari: nihil aliud est q̄ seruo uti quatenus seruus est. ser-
uo autem uti quatenus seruus est: nihil est egregium. iussus enim domini in rebus necessa-
rijs: nihil habet decorum. **A**t id primum non recte dicunt: omnem magistratus functionē,
esse dominationem. quia non minus distat liberorum hominum gubernatio à dominatione
seruorum: q̄ differat natura liber à natura seruo: vt capite quarto primi ostensum est, nume-
ris 27 & 28. **S**ecundo non recte laudant magis, nihil agere q̄ agere. quia felicitas quaedā
actio est. Item & quia multorum & praclarorum finem habent: iustorum, temperatorūq;
actiones. **S**ecundi non id recte putant: posse dominari, omnīū optimum esse, q̄ sic pluri-
mas ac pulcherrimas res agere possit. quod autem optimum sit: id nobis, etiam à filijs, pa-
rentibus, amicis, aut quibusuis auferendo (modo valeamus) asciscere debemus. optimum
autem bene agere. verum id non recte. **P**rimo: quia quod optimū est, maximēq; expetē-
dum: oportet inesse aliorum bona diripientibus, vim q; dominandi libidine, auferentibus.
quod nequaquā verum est, falsōq; supponunt. **S**ecundo: quia non amplius actiones illas bo-
nas esse cōtingit: nisi ille, qui huiusmodi gubernationē attentat, tantū ceteris praestet, quan-
tum vir mulieri, aut pater filijs, aut dominus seruo. quare qui vim alioqui auferret: nihil tan-
tum postea ad virtutem proficeret, quantū iam à virtute discessit. nam si ceteris similis sit:
honestum, ac iustū vt in parte & per vices, omnes & praesint & subsint. id enim iustum atq;
aequale: & aequalibus non aequale, & similibus non esse simile, praeter naturā est. Id recte sen-
tiant: si quis alijs secundum virtutē melior sit, & secundū potentia ad ea agenda quae opti-
ma sunt: hunc sequi honestum esse, & huic parēre iustum. verum si virtute solum praestet: id
dicere nō possint, nisi etiam potentia, per quam agere & exequi possit, ea quae virtutis sint,
in aliorum administratione gubernationeq; assit. **D**iluit quāstionē numero 7 adductā. &
vult optimam vitam, siue publice ciuitatum, siue priuatim, cuiusq; esse actiuā, eiusq; offi-
cium esse bene agere. non tamen (inquit) voco actiuam quae solum ad alios sua habeat of-
ficia, ceu iustitia & politicae virtutes vt putant nonnulli, neq; eas solas meditationes actiuas
voco, quae sunt gratia eorum quae ex agendo extra proueniunt. imō multo magis eas con-
templationes, meditationesq; actiuas appello: quae internam habent perfectionē, sui q; ipsa-
rum gratia existunt. quod hoc indicio cognitum esse potest. quia maxime proprie in exter-
nis etiam operationibus: eos agere dicimus, qui intelligentia & cogitatione praesunt operi-
bus, vt architecti. quinimō nec sine actione esse necessariū est eas ciuitates: quae positae sint
in solitudine, & ita eligere viuētes. nam et si ad externos nihil agant: cōtingit tamen partibus
inter se agere. nam partibus ciuitatis: multae adinuicem cōmunicationes sunt. similiter nec
necessarium est hominē sine actione esse: et si in secessu, solitariūq; degat. quandoquidē fie-
ri potest vt internas, propriasq; actiones: partes mentis exercent. nam & vix deus bene sese
haberet, & mundus totus, quibus non sunt externae actiones (nihil q; extra cadere potest)
praeter internas propriaq; ipsorum operationes. Quod si internae illae cōtemplationes, me-
ditationesq; & quae sui gratia sunt, maximae sunt actiones (finis enim, ipsūmq; optimū bene
agere: quare & actio quaedam) constat cōtemplatiuā, separatamq; atq; philosophicam vitā,
vitae ciuili, & quae ad externas actiones existit, esse praefereendam. manifestum est igitur can-

dem, naturāq; cōsimilem optimā vitam & publice & priuatim. seu publice & priuatim philosophicam degant, seu solum degant ciuilem contēplatio & publice & priuatim contemplationi eadem & similis, & actio publice & priuatim actioni quoq; eadem atq; similis.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Nam felicitas quaedam est actio. Actionem extēdit: ad omnium virtutū, cum acti-
12 uae, tum contemplatiuae vitae operationem. proprie tamen vitae actiuae felicitas actio est: & contemplatiuae contemplatio. sic & infra, numero 14: agere extēdit ad operari, seu in vita actiua, seu contemplatiua. sic enim illi cōtra quos agit: actionem & agere sumebant. & felicem esse (quaecunq; ea fuisset felicitas) & bene agere idem esse volebant. ¶ Quinimō, nec sine actione esse necessarium est eas ciuitates: quae in solitudine posita sunt. Ciuitas quaecunq; sit in hoc mundo posita, seu solitaria sit, siue extra solitudinē posita: nō bene sine vita actiua, & ciuili esse potest. nam actiua necessitatis rationem habet: contemplatiua vero dignitatis. actiua vt tactus inter sensus: contemplatiua vt visus. quare fieri posse nihil absolum videtur: vt ciuitas aliqua vitam ducat actiuam ac ciuilem solum, contra autem, non, vt solum ducat vitam contemplatiuam. perinde atq; visus, nunq; sine tactu reperitur: at cōtra reperire facile est. nihil enim prohibet aliquam totam ciuitatē philosophicam vitam degere: vt de Bragmanis & Essaeis à scriptoribus multa dicuntur. sed sic vitam illam ducet: vt pariter cum res postulat, agat. ceu ita videmus: vt cum oportet tangamus. id enim dum spiramus, dum adhuc vitales ducimus auras: necessarium est. at dum exuti hoc corpore fuerimus: qui digni meliore vita fuerint reperti, cōtemplatiua vita sola, illos manebit. neque enim amplius erit agendi locus: sed tantū cum perenni diuinorum laude, & admiratione contemplantes, perpetuo illo aëuo fruemur.

¶ De multitudine, quātitate regionis, & praecipua ciuitatis quantitate. Cap. III.

Cum vero ista nunc praemissa sint, ac de alijs rebus publicis fuerit prius à nobis consideratum: de reliquis dicendi initium faciamus. quales aliquas suppositiones esse oportet, pro ea ciuitate, quae maxime secundum votum sit constitutionem susceptura. neq; enim fieri potest: vt optima sit respublica nisi cōmensurata sit abundantia. Ex quo necesse est multa praesupponere quasi optantes: esse tamen nullū eorum impossibile. dico autem ceu de multitudine ciuium ac de regione. ¶ Ut enim caeteris artificibus, puta textori & nauiculario, materiā subesse oportet aptam ad opificiū (nā quanto melior haec existit: tanto id quod fit ex arte erit praeclearius) sic & gubernatori reipublicae & legum positori, oportet propriam subesse materiā apte se habentē. Est autem ciuilis facultatis primo videre de multitudine hominū: q̄ multos & quales natura esse oportet. de regione quoq; eodem modo: & quanta, & qualis esse debeat. ¶ Putant plarīq; magnam esse debere beatam ciuitatem. id etsi verum est: ignorare tamen videntur, qualis magna, & qualis parua dicenda sit ciuitas. existimant enim magnam ex numero habitantium. ¶ Sed oportet non tantū ad numerum: sed magis ad potentiā respicere. est enim ciuitatis opus quoddā. quare quae maxime id efficere potest: hanc existimandum est esse maximā ciuitatem. ceu Hippocratem, non hominē sed medicum quis diceret esse maiorem, q̄ alium, qui magnitudine corporis eum excedat. ¶ Quinimō si ex multitudine iudicandū sit: non ex quauis multitudine, id est existimandū. necesse est enim forsā in ciuitatibus esse seruatorum, & inquilinorum, & hospitem grandem numerum: sed ex ijs qui

Hippocrates.

sunt pars ciuitatis & ex quibus vt proprijs partibus ciuitas constat. horū enim praexcellens multitudo: signum est magnae ciuitatis. ex qua vero ciuitate artifices quidem permulti exeūt, bellatores autem pauci: hanc impossibile est esse magnam. non enim idem est: magna ciuitas & populosa. quinetiā re & effectu patet: quia difficile est & forsā impossibile, vt quae nimium populosa sit ciuitas: optime gubernetur. Earū certe quae bene gubernari dicuntur: nullā videmus in populosam multitudinē esse diffusam. ¶ Patet etiā ex rationū fide. nam lex ordinatio quaedā est: & bonam legis positionē necessariū est esse bonam ordinationē. at multitudo nimium magna, nō potest recipere ordinationē. diuinā enim potentiā id opus esset: quae & hoc totum cōtinet, cum & bonū quidem multitudine & magnitudine cōsuevit fieri. quapropter & ciuitatē illā: cuius cum magnitudine diuis terminus existit: optimā necesse est esse. ¶ Caeterum est quaedā mensura magnitudinis ciuitatis: quēadmodū & aliorum omnium, animalium, plantarum, instrumentorum. nā horum singula: nec parua nimium, neq; magnitudine excessiua, suā potentiā retinebunt. sed aut destituta erunt omnino à natura: vel male se habebunt. ceu nauis vnus palmae: nō erit nauis penitus, neq; duorum stadiorū. sed si processerit ad aliquā magnitudinē: quādoq; propter paruitatē male faciet nauigationē, quādoq; propter excessum. ita & ciuitas: si ex nimium paucis sit, non est per se sufficiens. sin ex nimium multis: sufficiens quidē in necessarijs erit vt gens, sed non vt ciuitas. rempublicam enim: non facile est in illis constitui. nā quis dux esset tam excessiue multitudinis: aut quis praeco nō stentorius? ¶ Quocirca necesse est primā esse ciuitatē illā: quae ex ea multitudine constat, quae multitudine prima per seipsam sufficiens sit ad bene viuendū, in ciuili societate. cōtingit vero: vt ea quae multitudinē hanc excedit, sit maior ciuitas. sed hoc nō est (vt diximus) infinitū. ¶ Quae vero sit huiusmodi excessus determinatio: ex operibus intelligi facile potest. sunt enim actus ciuitatis imperatiū atq; parentiū. imperatis quidē opus est iubere ac iudicare. ad iudicandum vero secundū iustitiā, & ad magistratus demādandos secundum dignitatē: necessariū est, vt se inuicem cognoscāt ciues, quales sint. quare vbi hoc fieri non contingit: necesse est, vt male res procedāt circa magistratus demādandos, & circa iudicia. In vtroq; certe horum: nequaquā est temere procedendum. quod in nimia multitudine manifeste cōtingit. ¶ Insuper hospitibus & inquilinis facile est ad rempublicā aspirare: cum non sit difficile in tanta hominū multitudine latere. Patet igitur quod haec est optima determinatio ciuitatis: vt sit maximus multitudinis excessus, quae sit per se sufficiens ad viuendum, & facile inter se cognosci possit. De magnitudine igitur ciuitatis: determinatum sit in hunc modum.

Stentor.

QUARTI CAP. COMMENTARIUS.
15 Vppositiones faciēdas esse, & de multitudine ciuium, & de regione quanta & quae esse debeant. Primo. nā fieri non potest, vt optima sit respublica, & quae maxime ad votum constitutionē sit susceptura: nisi horum cōmensurata, moderatāq; abundantia assit. quare necesse est multa supponere & de multitudine

ne ciuium, & de regione, quasi optates: nullum tamen eorum esse impossibile. ¶ Secundo, quia vt textori & nauiculario fabro, ceterisq; artificibus, materiã supponere oportet ad opificium aptam, quæ quãto melior est, tanto & id quod ex arte fit, præclarius euãdit: sic respública gubernatori, positoriq; legum propriã subesse oportet materiã, aptam atq; accõmodam: hæc autem est ciuium multitudo, & regio. est autem ciuilis facultatis, primum videre de multitudine hominũ quã multos & quales natura esse oporteat, & de regione eodem modo, & quanta & qualis esse debeat. ¶ Ciuitatem nequãq; ex numero habitantium censendam dici debere magnã. ¶ Primo, quia magis ad potentiã respiciendum; qua (quæ ciuitatẽ decent) opera fiunt, q; ad multitudinis aceruum. est enim ciuitatis aliquod opus. quare quæ ciuitas id maxime efficere potest: dicenda est maxima ciuitas, non multitudo maxima. ceu Hippocratem alio medico maiorem quispiam diceret: nõ autem maiorem hominẽ, si alius magnitudine excedat Hippocratem, molem non attendens sed sanandi potentiã, facultatẽ, atq; artẽ. ¶ Secũdo, quia si ciuitas ex multitudine magna iudicãda esset: nõ ex quauis multitudine, vt seruorum, inquilinorũ, hospitem, quorum grandem oportet esse multitudinẽ, sed ex ijs: ex quibus vt ex proprijs partibus, ciuitas coalescit, atq; constituta est. nã horum præcellens, & egregia multitudo: signum est magnæ ciuitatis, potentiãq; habere ad munia ciuitatis obeunda sufficientẽ. ex qua autem exire sufficiunt opifices numero multi, sed bellatores perpauca: hanc impossibile est magnã esse ciuitatẽ. neq; enim idem est: magna ciuitas, ac populosa. ¶ Tertio, id re, & ipso euentu patet. quia difficile est, & forsitan impossibile: vt quæ nimium populosa est ciuitas, optime gubernetur. neq; certe earũ quæ bene gubernari dicuntur: vllam videmus in numerosã nimium multitudinẽ esse diffusã. ¶ Quarto, id rationum fide constat. quia lex ordinatio quædam est. at multitudo nimium magna, ordinationem recipere non potest. diuinæ enim potentiæ id opus est, quæ & hoc totum cõtinet: cum & magnitudine & multitudine bonum fieri consuevit. & hac quoq; de causa, ciuitatẽ optimã eam esse oportet: cuius magnitudinis dictus, definitusq; sit terminus. ¶ Quinto, quia est quædã mensura ciuitatis ceu aliorum omnium, & animalium & plantarũ, & instrumentorum. nam horum singula: neq; nimium parua, neq; nimia mole excrementia suam potentiam retinebunt. sed aut destituta erunt omnino natura: aut prauẽ se habebunt. vt nauis vnus palmæ, nõn erit nauis penitus: neq; si mole tam ingens, vt duorum sit stadorum. in id autem magnitudinis incidens: interdum propter paruitatem prauam efficiet nauigationem, interdum vero propter molem excedentem. ita & ciuitas: si ex nimium paucis, nõ est per se sufficiens: si ex nimium multis, sufficiens quidem erit in necessarijs vt gens, non autem vt ciuitas. nã respública in tanta multitudine haudquãq; constitui facile est. quis enim dux esset tam excessiue multitudinis: aut quis præco qui non Stentoris voce boaret? ¶ Prima, præcipuãq; ciuitatis, multitudinẽ præcipuam tantam esse debere: quæ per se sufficiens sit, & facile ab ijs qui magistratus gerunt, remq; gubernant agnosci possit, & se inuicem cognoscere. Primo, quia actiones ciuitatis sunt imperantium & parentium. imperantis autem opus est: iudicare ac iudicare. ad iudicandũ autem de iustis, & ad magistratus pro dignitate distribuendos: necessariũ est, vt se inuicẽ ciues agnoscant quales ipsi sint. quare vbi hoc fieri nõ cõtigit: vt res male se habeant, & circa magistratus impartiendos, & circa iudicia necesse est. in neutro certe horum: nequãq; iustum est temere procedere. quod in nimia multitudine: manifeste contingit. in præcipua igitur multitudine: se facile cognoscant oportet. nõ tamen ita parua sit: vt quæ ad gubernationẽ non sufficiat. ¶ Secundo, quia vbi multitudo tanta esset, vt se inuicẽ ciues non facile agnosceret: hospitibus, & inquilinis facile est ad respública aspirare, cum non sit difficile, in ea hominũ multitudine latere. Expedi igitur q; optimus sit multitudinis terminus: vt sit maxima multitudinis abundantia, quæ per se sufficiat ad viuendum, & facile inter se agnosci possit. & hæc de multitudine ciuitatis.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

M Vta textori & nauiculario. nauicularius quem Græci ναυπηγοῦ appellat: nauium factor est. ¶ Necessẽ enim forsan: in ciuitatibus esse seruorũ, & inquilinorum, & hospitem grandem numerum. Inquilini, aduentitij: qui locum incolentes manent. & hospites: qui non manet, sed pro transitu incolunt. ¶ Difficile est, & forsitan impossibile. Magnæ vrbes & populosæ nimium, qualis Memphis apud Ægyptios, Vrbs apud Vmbros, Mediolanũ apud Insuabes, Lutetia apud Parisios: vix aut ægre, optima reguntur politia. ¶ Aut quis præco non Stentorius. Stentor apud Homerum (si poetæ fidem habemus) tãtum vocis habuit, quantũ alij quinquaginta vocalissimi viri. de quodã alio vocatissimo refert Herodotus: qui erat in exercitu Xerxis.

Memphis.
Roma.
Mediolanũ.
LUTETIA
Stentor.
Herodotus

Conditõnes optimæ regionis, & de situ vrbis.

D E regione igitur ciuitatis eadẽ fere dici possunt. nã qualis esse debeat: clarum est, q; sufficientissimã omnes quicũq; fuerint sanè laudabũt. ¶ Hanc autẽ necesse est feracem omnium esse. nã omnia in se ipsa habere & nullius indigere: sufficiens est. ¶ Multitudine vero ac magnitudine tantã: vt queant habitatores ociosos nutrire, liberaliter simul, tẽperatẽq; viuẽtes. Hoc autẽ vtrum bene an non bene dicatur: postea diligentius erit considerandũ, quãdo de possessionibus & de facultatibus mentionem fieri cõtinet, qualiter & quemadmodũ se habere erga vsum ipsum oportet. permultẽ enim circa considerationem istam dubitationes cadunt: propter trahentes in vtranq; partẽ vitæ excessum, alios ad tenuitatẽ, alios ad luxum. ¶ Formã vero regionis nõ est difficile præscribere: credendũq; est in quibusdã, rei militaris peritis asserentibus talem esse oportere, vt ab hostibus quidem nõ facile inuadi possit, ciuibus autẽ facilis sit ad alios egressio. ¶ Præterea vt hominũ multitudinẽ facile inter se cognosci posse diximus oportere: sic etiam regio sit subiecta cõspectui. id est vt cognosci, & ei succurri facile possit. ¶ Urbis autẽ situs, si formã da nobis illa est secundũ votum: oportune & ad terram & ad mare debet iacere. ¶ Vna iam determinatio dicta est: oportere ad auxilia ferenda cõmunem esse locorum omnium aptitudinem. ¶ Altera ad importationem fructuum. ¶ Præterea ad lignorum materiẽ: & ad (si quid simile opificium regio in se habeat) facilem aduectionem.

Q VINTI CAP. COMMENTARIVS.

Prima regnis, & de vrbis situ & cõmoditate, cõditiones nouẽ. ¶ Prima, debet esse sufficientissima. ¶ Secũda, omnium ferax. ¶ Tertia, multitudine, ac magnitudine tãta: vt queat habitatores otiosos, liberaliter simul, ac tẽperate nutrire. ¶ Quarta, formæ talis esse debet: vt ab hostibus haudquãq; facile aggredi possit, ciuibus autẽ ad alios sit facilis egressio. ¶ Quinta, vt multitudinem ciuũ facile agnosci posse oportere diximus: sic etiã regio in prospectu sit habitatoribus, vt ei facile succurri possit. ¶ Sexta, vrbẽ habeat: & ad terrã & ad mare optime iacentẽ. ¶ Septima, sic & in regione sita sit: vt ad præsidia ferẽda cõmunis sit omnium locorum aptitudo. & hæc de tota regione in quinta cõditione, determinatio: iã dicta est. ¶ Octaua, sit locorũ aptitudo: quo facilis fiat in vrbẽ fructuum importatio. ¶ Nona, aptitudo item locorũ ad lignorum materiẽ, & ad (si quam aliam regio similem possideat operationẽ) facilem aduectionem.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VINTVM.

D E regione igitur ciuitatis. Et Cato, & Vitruuius, & Leo baptista florẽtinus, & alij de re rustica & architectura scriptores: de regione, vrbis situ, forma, & cõmoditatibus multa vtiliter scripsere. quæ hic non recẽdenda: sed ex illis discenda sunt.

De cõmunionẽ maris, nautica turba, nauali potetia, & exclusione nauticæ turbæ à ciuitate.

Communio autem maris: vtrum vtilis sit ijs ciuitatibus quæ bene legibus sunt institutæ, an dãnosa magis, permultẽ sunt disceptationes. nã frequẽtare aduenas quosdam, alienis educatos legibus: inutile putant ad rectam ciuitatis disciplinam. ¶ Et turbam hominũ plurimã ex vfu maris. transmittentibus ac recipientibus negociato-

Cato.
Vitruuius.
Leo.

rum multitudinem: contrariā esse rectæ ciuū institutioni. ¶ **Q** igitur (si ista non cōtingant) melius sit, & ad securitatē, & ad copiam rerum necessariorum, cōmunionem maris habere urbem & regionē: non est obscurum. nam ad facilius ferendum hostes: oportuna facultas succurrendi auxiliandiq; suis per vtrunq; & per terram & per mare esse debet, & ad nocendum inuadentibus. si non vtrunq; possibile: at saltem altera ex parte magis existet cum ambobus participant. Et quæ apud eos non existunt, importari: & quæ superabundant exportari, ex necessarijs sunt. sibi enim ipsi negociosam: non alijs esse ciuitatē oportet. qui autem omnibus mercatum apud se præbent: hæc faciunt quæstus cupiditate. quod si non expedit ciuitati hanc plus habendi cupiditatē habere: nec mercatū certe huiusmodi debet recipere. ¶ **N**am & nunc quidem videmus multis regionibus & ciuitatibus stationes ac portus oportune iacere: vt neq; intra urbem sint, neq; valde distantes, murisq; circumdari, & alijs huiusmodi munitionibus. Clarum est enim: quod si quid boni proueniet ex tali cōmunionē, ciuitas id bonum suscipiet. sin aliquid mali: cauere ab eo facile erit, per leges iubentes ac determinantes, quos oportet, & quos non oportet inuicem admisceri. ¶ **D**e nauali autem potentia, q̄ melius sit eam habere vsq; ad aliquam quantitatem: manifestum est. non solum enim sibi ipsis, sed etiā finitimis quibusdā oportet auxiliari posse, & esse terribiles quæ admodū terra sic etiam mari. Magnitudo autem ac multitudo huius potentia: ad mores ciuitatis erit accommodanda. nam si qua fuerit ciuitas, quæ magnā præstantiā autoritatēq; reipublicæ habere cōsueuerit: necessarium hanc potentia rebus esse conformem. ¶ **T**urbam vero nauticā, & huiusmodi hominū multitudinē nō necessariū est ciuitatibus existere. nulla enim ciuitatis pars: huiusmodi homines esse debēt. Nam pugnatōres, qui naues conscēdunt: ingenui sunt homines. terra quoq; militare cōsueti: hi præsumunt nauali turbæ, & imperant. Existente vero multitudine tenuis fortunæ hominū, qui circa nos habitant & agrorum, qui in regione rem rusticā exercent: necessariū est abundantiam esse naturarū. videmus etiam nunc istud fieri in quibusdā ciuitatibus, ceu in ciuitate Heracleotarum. multas enim implent trirēmes, urbem possidentes magis exiguam q̄ cæteri. De regione igitur & portibus, & urbibus, & mari & nauali potentia: in hunc modum determinatū sit. De multitudine quoq; ciuitatis, quam determinationem habere decet: prius diximus.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

DE cōmunionē maris & nautica turba: an ciuitatibus recte legibus institutis expedit, an dānosa sit potius, multis altercationibus contendunt nōnulli. & primo non expedire. quia frequentare urbem quosdā aduenas, alienis educatos moribus, inutile ducendum est ad rectam ciuitatis disciplinam. ¶ **S**ecundo. quia in ciuitate, turbam hominū fieri plurimā ex vsu maris, dum transmittūt & recipiunt negociatorum multitudinē: contrarium est rectæ ciuū institutioni. ¶ **D**iluit. ciuitati & regioni conducibilius esse maris cōmunionem habere: dum modo hæc non accidunt. conducibilius inq; & ad securitatem, & ad rerum necessariorū copiam. Ad securitatem quidem. quia ad facilius resistendum hostibus: oportuna facultas succurrendi, auxiliandiq;

suis, per vtrunq; & per terram & per mare præsto adesse debet. & simili quoq; pacto: ad nocendum inuadentibus. quod si vtrunq; & auxiliari & nocere, fieri non potest: at saltem alterum (cum ad vtrunq; oportunitatem participant, nactiq; sint) magis eueniet. Ad rerū vero necessariorum copiam. quia quæ apud eos non sunt: cōmoditate maris facile importabuntur. & quæ regioni superabundat: exportabuntur. quorū vtrunq; ex ijs quæ necessaria sunt, existit. nam oportet bene institutam ciuitatem: solum sibi ipsi & ijs quæ vsui suo necessaria sunt negociari, non autē alijs ciuitatibus se præbere negociatricem. quia qui omnibus mercatū apud se præbent: id faciunt quæstus cupiditate ducti. quod si non expedit ciuitati, hanc quæstus, auaritiæ, plūsq; habendi cupiditatem habere: neq; profecto emporium huiusmodi, mercatumq; debet admittere. ¶ **S**ecundo. & id expedire nō est obscurū: cū & nunc etiā videamus, multis regionibus ac ciuitatib; stationes & portus oportune iacere, vt neq; intra urbem sint, neq; valde distantes, murisq; circumdari, & alijs huiusmodi præsidijs ac defensionibus. quare clarum est: si quid boni ex tali cōmunionē proueniet, ciuitatem id bonum suscepturam. sin aliquid mali formidabitur: facile erit id cauere per leges iubentes & determinantes, quorum oportet & quorū non oportet cōmertia adinuicem cōmisceri. ¶ **N**aualem potentia vsq; ad aliquam quantitatem, quæ ciuitatis conditioni accommodata sit & moribus: expedire. nam non solum sibi ipsis, sed etiam finitimis quibusdā oportet auxiliari posse, & esse terribiles, quæ admodum terra sic etiam & mari. quod nequaquā sine nautica potentia, fieri contingit. verum magnitudo ac multitudo huius potentia: ad mores ciuitatis erit accommodanda. nam si ciuitas reipublicæ magnam præstantiam autoritatēq; sit sortita: & hanc quoq; naualem potentiam illi respondere oportet. ¶ **N**on expedire vt nautica turba, & huiusmodi multitudo hominū, incolat urbem. Primo. quia huiusmodi homines: nulla bene institutæ ciuitatis pars esse debēt. nā id satis est: vt pugnatōres, qui naues conscēdunt, ex ciuib; sint, & liberi homines, terra militare cōsueti, qui præsumunt nauali turbæ atq; imperant. at vero cū fuerit multitudo tenuis fortunæ eorum hominum, qui circa regionem habitāt, & agrorum qui in regione rem rusticā exercent: necesse est vt suppetat copia nautarū. ¶ **S**ecundo. quia videmus, nunc etiam istud fieri in quibusdā ciuitatibus: ceu apud Heracleotas. nam & ipsi, ex ijs qui urbem non incolunt: multas implent trirēmes, quandoquidē urbem possident q̄ multi alij exiguiorem. & hæc de regione, urbe, cōmunionē maris, portibus, & nauali potentia. prius autem de multitudine ciuitatis discussum est.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Ibi enim negociosam, non alijs esse ciuitatem oportet. de bene instituta ciuitate ad bene & beate viuendum: intelligendum id est. In paucorum autem potentia & popularibus: secus euenit.

De qualitate ciuū optimæ ciuitatis, laude Græcorū, & de custodijs ciuitatis. Cap. VII.

Nunc autem quales natura ciues esse oportet: a nobis dicatur. Foran vero quis id deprehendat: si inspicat ad ciuitates Græcorum: quæ bene gubernari passim dicuntur, & ad totum terrarum orbem, qui a gentibus varijs incolitur. nam quæ in frigidis regionibus degunt gentes, & quæ per Europam: animo quidem abundant, ingenij vero & artificij parum habent. quapropter in libertate magis perseuerant. disciplinam vero reipublicæ: difficulter recipiunt, ac finitimis dominari non possunt. Quæ vero Asiam incolunt, ingenio & arte abundant, sed animositatē non habent, propter quod & parere dominantibus, & seruire perseuerant. At Græcorum genus: vt mediā regionem locorū sortitum est: sic etiam amborū est particeps. nam & animosum & ingeniosum est. Ex quo fit: vt in libertate degat, & disciplinam reipublicæ optime recipiat: & vnus reipublicæ constitutionē sortitū, imperare omnibus possit. Eandem vero differentiā habent Græcorum gentes inter se. quæ dā enim

Heracleotæ

Europa.

Asia.

Græci.

habent naturam ad vnum illorum: quædam vero permixte, ac temperate sunt ad vtranq; illarum potentiarum. patet igitur: q̄ oportet & intelligentiam, & vigorem animi natura existere illis, qui futuri sint idonei, quos legum positor ad virtutē instituat. ¶ Nam quod de custodibus aiunt quidam oportere, vt beneuoli sint erga notos, erga ignotos vero infestū: vigor animi est qui beneuolentiam facit. Illa enim est potentia animi: per quam amamus, ac beneuoli sumus. Cuius rei signum est, q̄ magis irritatur animus contra familiares & amicos: q̄ contra ignotos, si contemptū se putet.

Archilochus⁹ Quapropter Archilochus recte cū amicos incusaret, ad animū loquitur, inquiens, Non tu quidem ab amicis lanceis transfixus es: quod dominatur, & quod libertatē seruat: ab hac potentia existit omnibus. dominans enim & inuictum est animus. Nec bene se habet dicere: q̄ aduersus ignotos debent esse infesti. nā aduersus neminē: esse tales oportet. nec sunt magnanimi homines, natura infesti: nisi contra iniuriantes. Hoc autē & magis cōtra notos, familiarēsq; patiuntur (quemadmodū dictum est prius) si iniuriatos se existimāt. Et hoc non sine ratione contigit. à quibus enim deberi sibi beneficium expectāt: ab eisdem non solum priuari beneficio, sed insuper lædi se putant. Vnde in prouerbio dicitur, Fratrum contentiones & iræ, sunt acerbissimæ: & qui se nimium amāt: hi se nimium vnā oderūt. ¶ De hominibus igitur qui in republica futuri, & quot esse oportet, & quales natura, & de regione quantam & qualem: fere determinatū est. non enim eadem certitudo querenda est in ijs, quæ per rationes: & in ijs quæ fiunt per sensum.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

Cives bene institutæ ciuitatis, quos legumlator ad virtutē instituat: & ingeniosi, & animosi esse debent. exemplo Græcorum mōstrat: quos ob ingenium & animositatem effert. cæteris autem colētib; Europam, magis animositatem sine intelligentiā atq; ingenio tribuit: colentibus autem Asiam, sine animositate ingenium. littera patens. ¶ Putant nōnulli ciuitatum custodes oportere beneuolos esse erga notos, at infestos erga ignotos. verum erga nullos infestos esse oportet: nisi cōtra iniuriātes. & id quoq; contra notos, familiarēsq; magis contingit: si ipsi se ab eis iniuria affectos existimant. nā & beneuolētia, & infensio ab animo procedit. custodes autem decet esse magnanimos. at qui magnanimi viri nequaq; sunt infesti, nisi aduersus eos, qui iniurias afferunt. est enim animus inuictum quiddā, & quod dominatur: & quicquid dominatur, libertatēq; seruat, ab hac potētia cunctis inest. & magis irritatur animus cōtra notos q̄ ignotos: si parūpēdi se putet. Et iccirco Archilochus de amicis conquerens: ad animum loquitur dicens, Nō tu quidē ab amicis lāceis trāffixus es? Vnde etiā & in prouerbio dicitur, Fratrum cōtentiones & iræ acerbissimæ. & extreme amātes: extreme oderūt. ¶ Recolligit determinata, admonētq; nō eā certitudinē, exactāq; diligentia hic esse querendā: quā & in ijs quæ rationum demonstratiōnūq; legē admittunt. quæ autē determinata: sensum, plurimū requirunt.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

Socrates.
Plato.
Demosthenes.
Aristoteles.
Xenophon.
Iocrates.
Epaminondas.

AT Græcorum genus. Genus Græcorū & græcā laudat regionē: pro ea tēpestate, qua maxime & ingenijs, & fortissimis viris prædita floruit. quæ altera enim regio: Socrati, Platoni, Demostheni, Aristoteli, Xenophonti, Iocрати similes ædificat: quæ similes Epaminundæ, Philippo Macedoni, Alexandro, Græcia tunc vt scientiarū splēdore longe eminentissima prælucebat: ita toti dominabatur orbī. quæ nunc du ro seruitutis iugo, imperiosaq; turcarū tyrānide calamitose premitur. quod reuera Christianis multis lachrymis est plorandū. nescio certe an in illorū perditione: dextrū Christiana dignitas perdidit oculū. Sed potens est Christus dominus: & lusciosos, & cæcos etiā illumis.

24 nare. ¶ Nam quod de custodibus aiunt quidam oportere. Xenophon in quinto de republica vult necessarium fore: vt custodes qui principatū gerunt, frequētī mendacio, deceptionēq; vtantur ad subditorum vtilitatem. Et Xenophon in Cyripedia: inducit Cambysem, ita Cyrum filium instituentem. Quo pacto inquit Cyrus, meliorem habere pater conditionem q̄ hostes quis maxime possit? Non minimum (inquit) fili, neq; simplex opus interrogas. at noris qui hoc facturus sit: & insidiatorem esse oportere, & dissimulatorem, & dolum, & deceptorem, & furem, & raptorem & omni in re hostibus præualere. Et Cyrus arridens inquit: O Hercules qualem me pater virum esse dicis oportere? Qualis inquit fili & iustissimus sis, & legum vir obseruantissimus. Quomodo tamen inquit Cyrus: cum pueritiam, pubertatēq; ageremus, his contraria docebas? Ita per Iouem respondit Cambyfes: & eadem nunc quoq; erga amicos ac ciues. sed vt hostes male afficere possitis: an ignoras didicisse vos maleficia permulta? quam ob rem disceratis sagittare, iaculari, in seruitutem agere sives agrestas, & retibus & foueis? quid ceruas pedicis & laqueis? quid autem? nunquid aduersus leones, & vrsos, & pardos ex æquo constituti pugnabatis: sed cum meliore cōditione quadam semper studebatis aduersus bestias certare? an hæc omnia minus nosti, & maleficia esse, & deceptiones, & dolos, & auiditates? Ita inquit Cyrus: quo ad bestias quidem. quod si visus forem decipere quenquam hominum: multis verberibus cæsus essem. neq; enim inquit Cambyfes: iaculo hominem ferire permittebamus vobis, sed ad calcem propositā facere docebamus. & nec nunc quidē vt in amicos maleficio vtamini hortamur. sed in bestias vos erudiebamus: vt si quando belligerandum esset, ne harum rerum exercitatio latēret. Cui Cyrus. si ergo pater conducit horum vtrorūq; scientia, & beneficiorum & maleficiorum: hæc quoq; docenda fuerant aduersus homines. Cui pater. dicitur fuisse olū apud maiores nostros virū quendam magistrum puerorum: qui pueros iustitiam docebat, non mentiri, & mentiri, non decipere & decipere, non calumniari & calumniari, & nolle plus habere & velle plus habere, & quæ horum erga amicos, & quæ aduersus inimicos. docebatq; iustum amicos fallere: videret licet propter bonum. & furari amicorum bona: propter bonum. exercebatq; pueros inuicem ad hæc faciendā. & reliqua quæ longiori orationis ambitu Xenophon de Cyro affert & Cambyse. vbi partes iustitiæ ponit simulare, mentiri, furari, dolos necere, decipere, calumniari, plus habere velle, & id genus: quæ negat Aristoteles vnq; officia esse boni viri.

¶ De exclusis à partium ratione, de fine, operibus necessarijs, & ciuitatis partibus. Cap. VIII.

26 **V**m vero vt aliorū secundū naturam cōsistentiū, non hæ sunt partes totius cōsistentiæ, sine quibus totū esse non potest: palām q̄ nec ciuitatis ponendū est esse partes, quæ cūq; ciuitatibus existere necessario oportet, nec alterius cuiusquam cōmunionis, ex qua fit vnū aliquod genus. ¶ Vnū enim quid & cōmune esse debet cōmunicatibus: siue æquale, siue inæquale suscipiāt ceu siue alimentū id sit, siue agri quātitas, siue aliud tale. sed quādo hæc gratia huius, hoc autē nō gratia: nihil in his cōmune, sed aut huic quidē facere, huic autē accipere. dico autem velut organo omnī: ad illud opus quod fit & opificibus. Domui enim ad ædificatorē nihil quod sit cōmune: sed est domus gratia, ædificatorū ars. Quapropter possessione quidem indiget ciuitas. nulla tamē pars ciuitatis est possessio. multa vero animata: sunt possessionis partes. ¶ Ciuitas autē cōmunio quædam est similiū gratia vitæ, vt q̄ maxime fieri potest optime. Cū vero sit felicitas optimū, ipsa tamen virtutis operatio, & vsus quidam perfectus, cōtingat autē ita, vt aliqui recipiant illius participationem, alij autem parum aut nihil: manifestū est, q̄ hæc est causa, quare ciuitatis species, differentiæq; existūt, pluresq; rerum publicarū formæ. per aliū enim modū, & alijs vijs: singuli hoc appetentes, & alios viuendū modos fecerūt,

& alias reipublice disciplinas. ¶ Considerandum est: quot sint illa sine quibus ciuitas esse non potest. nam quas dicimus ciuitatis partes: eas necessarium est in istis esse. Capiendus est igitur operum numerus. ex his enim id apparebit. Primum igitur debent existere alimenta. Deinde artes. multis enim instrumentis indiget vita. Tertiū arma. nam qui simul in cōmuniōne viuūt: necessarium est ipsis habere arma, quibus & magistratibus parere inobediētes cōpellantur, & quibus vis propulsetur externa. Præterea pecuniarum habendarū facultas quædam: quo illas habere possint ad proprias indigētiās, & ad bellū. Quintum autē ac præcipuum: circa rem diuinam cultus, quod vocant sacrificiū. Sextum quod est omnium summe necessarium: iudiciū rerum cōducentiū & iustarū adinuicem. Hæc igitur sunt opera: quibus indiget ciuitas omnis. est enim ciuitas multitudo non quacunq; sed illa quæ ad vitam per se sufficiens sit, vt diximus. Si vero aliquid horū deficiat: impossibile est simpliciter esse per se sufficientē, huiusmodi societate. necessarium ergo est his operibus ciuitatē cōstare. Esse igitur oportet multitudinem agricolarū, qui victū conferant. & artifices & belatores. & locupletes. & sacerdotes. & iudices necessariorum atq; vtilium.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

Non omnia esse ciuitatis partes sine quibus ciuitas stare non potest. Primo. quia & in alijs totis, quæ natura constant compertū est: non omnia esse eorū partes, sine quibus nequaquam sua coalescentia, compositioq; cōsisteret. ¶ Secundo. quia sine possessionibus ciuitas esse non potest. atqui possessiones non sunt ciuitatis pars. nam ciuium & possessionū: nulla cōmuniō. quia cōmunicantibus: quippiam vnum & cōmune esse oportet, quo cōmunicent, siue æqualiter siue inæqualiter illo comunicent. ceu alimentū, aut agri quantitas. aut aliquid tale. verum cū aliqua se habent, vt hæc huius sint gratia vt instrumenta hoc autē finis & non ad finem: illis nihil cōmune. cuiusmodi possessiones sunt ad possidentem: & multa animata ad ciuitatem, ceu serui, armenta, iumenta. sunt enim possessiones. constat igitur non omnia illa dicenda esse ciuitatis partes: sine quibus nequaquam subsisteret ciuitas. ¶ Error summi boni assequendi causa est: cur variae rerum publicarum formæ, variaeq; species inductæ sunt. nam ciuitas: cōmuniō quædam est gratia vitæ, & quidem quoad fieri potest optime. atqui felicitas: optimū est. est autem felicitas operatio & vsus quidam virtutis absolutus atq; cōsummat. Cum igitur huiusmodi operationis secundū virtutē, quidam sint participes, quidam parū habeant, alij autē prorsus nihil: per alium modum & alijs vijs singuli summū bonum affectantes, varios viuendi modos effecerunt, & varias reipublicæ institutiones. primi quidem optimas. secundi medias, & tanto meliores quo magis virtutis participes. tertij vero deterrimas: vt qui iam summū bonū diuitias, aut honorem, aut quippiam simile putarēt. quare si omnes de summo bono, idem & recte sensissent: vnā duntaxat, & optimā rempublicam instituissent. fecitq; huius cognoscendi error: vt tam variae rerum publicarum formæ emergerent. ¶ Sex opera sine quibus constare non potest ciuitas: alimenta, artes, arma, diuitiæ, sacrificium, iudicium conducibile & iustorū. quibus senaria multitudo hominum, ciuitati necessariorum respondet: agricolæ, artifices, propulatores, diuites, sacerdotes, & iudices necessariorū, ac conducibilem.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

Est enim ciuitas: non quacunq; sed illa quæ ad vitam per se sufficiens sit, vt diximus. id dictum est libro primo, numero 8.

¶ De partitione reipublicæ, tractatibus arma, & iudicia, & sacerdotia. Cap. IX.

Is determinatis, reliquum est cōsiderare: vtrū omnes cōmunicare debēt his omnibus (fieri enim potest: vt ijdem ipsi sint, & agricolæ, & artifices, & cōsultores & iudican

tes) an in vnoquoq; opere supradictorū, alios ponendū est: an quædam esse propria: quædam vero horū cōmuniā esse necessarium est. ¶ Sed non in omni republica: hoc (vt diximus) cōtingit. nam fieri potest: vt omnes omnium sint participes: & non omnes omnium, sed quidam quorundā. hæc enim faciunt rerum publicarū varietatem. nam in populari quidē participes existunt omnes omnium: in paucorū autem potētia contrariū est. Cum autem cōsideratio nostra sit de optima republica, ea vero est per quam ciuitas esset maxime felix, felicitatē autem quæ sine virtute impossibile sit existere, dictum est prius: manifestū est ex ijs, quæ in ciuitate quæ optime gubernatur, & quæ iustos habet ciues simpliciter, ac nō ad suppositionē, nec artifices, neq; mercatores ciues esse oportet. vilis est enim huiusmodi vita: & virtuti aduersa. nec certe agricolas esse oportet eos: qui futuri sunt ciues. opus est enim quiete & otio ad virtutem comparandam, & ad rempublicam gerendam. ¶ Cū vero ij super sint qui bello intendūt, & qui consultant de vtilibus, & iudicāt de iustis & iniustis, qui quidem maxime vidētur partes ciuitatis: vtrum & hos esse alios ponendū sit, an eisdem hominibus ambas partes tribuendū. ¶ Clarum est: quod quodāmodo eisdem, & quodāmodo alijs. qua enim alterius vigoris vtrunq; opus, & alterū prudētia, alterum viribus indiget: alijs. qua vero potētes sunt vt vim afferant impotentioribus, eos tamen prohibent ne semper subiecti sint: eisdē. qui enim armorū domini sunt: ijdem etiam sunt domini status, vel mutationis reipublicæ. Restat igitur: vt eisdē quidē ambobus reipublica tradatur. nō simul quidem: sed vt natura fert. ¶ Vires quidē sunt in iunioribus, prudentia vero in senibus. sic inter eos distribui: cōmodū est, & iustū esse videtur. habebit enim hæc distributio: id quod est secundū dignitatem. ¶ Atqui possessiones quoq; circa hos esse oportet. necesse est enim facultates adesse ciuibus. hi autem sunt ciues. nam turba quidē vrbana vilium ministeriorū: nulla pars est ciuitatis. nec aliud genus quodcūq; quod nō sit virtutis effector. ¶ Patet hoc ex eo quod præmissimus. felicitas enim necesse est: vt per virtutem fiat. felicē vero dicere ciuitatē debemus: non ad partē aliquam eius respicientes, sed ad omnes ciues. manifestū igitur quod horum esse possessiones oportet. si quidem necesse est agricolas esse seruos, vel barbaros, vel ministros. ¶ Reliquū est ex ijs qui supra numerati sunt: genus esse sacerdotū, quorū institutio manifesta est. neq; enim agricola, neq; artifex, neq; viliū exercitiorū quisquā sacerdos est deputandus. honor enim dijs est à ciuibus impēdendus. Sed cū distincti sint ciues in partes duas: hoc est in eos qui arma tenent, & in eos qui cōsultant, & decēs sit dijs cultū exhibere, & requiem suscipere eos, qui pro tempore in his laborarūt ac defessi sunt: his vtiq; est sacrorū cura demandanda. ¶ Quæ igitur sunt: sine quibus ciuitas stare non potest, & quot sint ciuitatis partes: dictū sit. agricolas enim & artifices & omne ministeriū ciuitatibus existere necessarium est. Sed partes ciuitatis sunt ij qui arma tenent, & ij qui consultant. & separatim est vnumquodq; ipforum. hoc quidem semper: hoc vero secundum partem.

P. ij.

Primi
8
Tertij
2Quarti
15Huius cap.
1Huius
30

Væstio: an omnes qui in republica versantur, his operibus omnibus participare possint: an in vno quoque supradictorum sex operum, alij ex ijs qui in republica versantur ponendi sunt: an quædam horum operum, quibusdã propria sunt: alia vero communia esse necesse est? ¶ Diluit. fieri non posse: vt in omni republica omnes his omnibus liceat esse participes. sed secundũ quod licet his operibus, vel omnibus participare, vel quosdã quibusdã: id facit rerũ publicarũ diuersitatẽ. nam in populari gubernatione, licet omnes omnibus participare: in paucorum autẽ potentia, opposito modo, non licet omnibus. quia in ea diuites: mercaturã, arma, sacerdotia, & iudicia tractant. inopes autẽ: alimenta, & artes. at in optima republica, per quã ciuitas maxime felix est: neque qui alimenta parant, neque opifices, neque opulenti: qui quæstus, mercaturãque cumulatã opibus infudat, ciues existit. nam felicitatẽ sine virtute esse impossibile est. at opificũ & quæstuosorum hominũ vita, vilis est, & virtuti inimica. & agricolarũ inquieta vita. atqui ad virtutẽ cõparandã, & rempublicã administrandã: & quiete & otio opus est. sed in ciuitate quæ optime gubernatur, & iustos habet simpliciter ciues, & non ad suppositionem & ex adiũcto: ciues arma, rem sacrã, & iudicia tractat. ¶ Quæstio. an in optima ciuitate: eisdẽ ciuibus arma, & iudicia cõmittenda sint? ¶ Diluit. quodãmodo vt eisdẽ, & quodãmodo vt diuersis. nam quatenus vtrunq; opus altero vigore, & hoc quidem prudentia, illud vero viribus eget: vt alijs. at quatenus imbecilliores defendit, ne semper prematur subiecti: sint ijs, qui vim afferre possunt: vt eisdẽ. qui enim armorũ domini sunt: ijdem etiã aut status, aut mutationis reipublice domini sunt. relinquatur igitur cũ ijdem sint vtriq; & arma tenentes & iudicia tractantes: eisdẽ has reipublice prouincias cõmitti. nõ simul quidẽ: sed vt natura fert. vt cũ iuniores sint, arma: factis autem senibus, cõsultationes atque iudicia. vires enim in iunioribus sunt: prudentia vero in senibus. & sic inter eos officia diuidi cõmodũ, & iustum esse videtur. nam huiusmodi distributio: id habebit, quod est secundũ dignitatẽ. ¶ Et ijs qui arma tractant, & qui iudicia: possessiones adesse oportet. ¶ Primo. quia necesse est ciuibus adesse facultates. hi autẽ, vel soli sunt ciues. nõ turba vrbana opificũ, nulla ciuitatis sunt pars. nec genus aliud quodcunq; hominũ: qui virtutis non sint operatores. ¶ Secũdo. quia felicitatem per virtutem fieri (ceu dictam est) necesse est. & felicem dicere ciuitatem debemus: respicientes non ad partem aliquam ciuitatis, sed ad ciues omnes. ciuibus igitur: ad obeunda virtutum munera, facultates assint necesse est. non quas ipsi parent: sed quæ ab alijs parẽtur. nam necesse est agricolas: aut seruos esse, aut barbaros, aut accolas. ¶ Sacerdotium & sacrarũ curam, non agricolæ, neque artifices, neque ijs qui vilibus occupationibus detenti fuere cõmittendam esse: sed ijs ciuibus, qui pro tempore, & in armis & in consultationibus ac iudicijs, strenue laborarunt, & defessi sunt, & par est eos vacationem, requiẽmq; suscipere. nam honor: deo à ciuibus est impendendus. sic enim pro dignitate quoad fieri potest: impenditur. ¶ Paucis colligit, quæ determinata sunt: & agricolas, & omnes qui ministrant, & arma tenentes, & iudices separatos distindit: esse dicit. sed agricolas & ministrantes omnes: semper separatos ab ijs qui arma curant, & à iudicibus. arma vero tractantes & iudices: secundum partem & tempus.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

Clarum est quod quodãmodo eisdem. nam reipsa ijdem: sed ætate & qualitate sunt differentes.

De distributione ciuitatis, comestationibus, partitione regionis, cultoribus, & agricolis. Cap. x.

Idetur autem non nũc neque pauloante hoc notũ fuisse ijs, qui de republica philosophantur: quod per genera ciuitas sit distinguenda, & pugnantium genus aliud esse, aliud agricolarũ. nam in Aegypto vsque ad hoc tẽpus: in hunc modũ se habet, Sesostris legẽ ferente, in Creta vero Minoẽ. ¶ Antiqua videtur etiam comestationũ institutio. quod in Creta factũ Minoẽ regnãte: sed multo prius hoc in Italia quã in Creta cõstitutũ fuit. tradit enim periti homines illorũ locorũ, fuisse Italum quendã Enotriẽ regẽ, à quo mutato nomine pro Enotris Itali sunt vocati, orãmq; il-

Aegyptus.
Sesostris.
Creta.
Minos.
Italia.
Italus.
Enotria.

Iam maritimã Europæ quæ est inter Scyllaticum & Lameticũ sinum (distant vero hæc loca: iter semidiei) Italia: nomen primo recepisse. hũc ergo Italũ tradit, agriculturã Enotros docuisse: cũ prius essent pastores vagi ac pallãtes. illisq; leges posuisse, & comestationes instituisse primũ. Quapropter etiam nũc quidã illorũ populorũ: comestationibus vtuntur, & legibus quibusdã ab illo positis. Incolebãt autẽ eam Italia: partem, quæ ad Tyreniã versa est Opici: qui nũc cognomẽto Aufonij nominantur. alterã vero partẽ quæ ad Iapygiã & Ionium pertinet, incolebãt Chaones Syrtim appellatã: & ipsi quoque ab Enotris orti. inuentio igitur comestationũ: hinc primũ extitit. Diuisio autẽ ciuitatis per genera: apud Aegyptũ incipit. Sesostris enim multis tẽporibus ante fuit quã Minos in Creta regnaret. Et alia fere credendũ est eodẽ modo inuenta fuisse frequẽter in longo tẽpore: imò vero infinities. nam & quæ necessaria sunt ad vsum vitæ: indigentiam ipsam docuisse rationabile est. quæ autẽ ad ornatũ & affluentiam: illis repertis, additamenta postmodũ facta fuisse, ad expolitiorem viuẽdi formam. quod eodẽ modo in cõsitutione rerum publicarũ accidisse credendum est. Esse vero cuncta vetusta signũ est: quod Aegyptij (quorum antiquitas maxima putatur) leges habuerũt, & ciuilem institutionẽ. Quapropter vtendũ est ijs, quæ iusticiẽter tradita sunt: & quæ deficiũt, reperire conandũ est. ¶ Quod igitur agri & possessiones eorum esse debet, qui arma tenent, quicq; partes sunt ciuitatis, dictũ est. & qua de causa cultores illarum, alios esse oportet, & quãta & qualis regio esse debet. ¶ De distributione vero ipsius regionis, & qui, & quales esse debet cultores: dicendũ est primũ. Quandoquidẽ neque cõmunes quidem omnium censemus esse debere possessiones: vt quidam tradidere, sed vsu amicabili cõmunes fieri, neque deesse vili ciuium alimenta. De comestationibus quoque videtur omnibus vtilis esse: vt assint bene institutis ciuitatibus. quam vero ob causam nobis quoque idem videatur: postea dicemus. Oportet autem ciues vnũuersos ad earũ cõmunionẽ admitti. at non facile est, vt qui pauperes sunt, cõtribuerent statutã pensionẽ ex proprijs possint: & ceterã domũ gubernare. Præterea in sacrificijs, cultuq; deorũ: sumptus cõmunes esse debet totius ciuitatis. Est igitur necessarium in duas partes regionẽ diuidere. & aliam publicam esse, aliam priuatorũ. Vtraque illarũ partium rursus diuidenda est. illius namque partis quã publicam esse debere diximus: vna pars, deorũ cultui deputanda est, altera vero ad comestationum impensam. Rursus vero priuati agri pars vna ad proprias necessitates est deputanda: altera vero ad ciuitatem. vt duabus sortibus vniciq; distributis: amborum locorũ omnes participes sint. ¶ Aequũ enim & iustũ ita se habet: & ad finitima bella cõcordatius. Vbi enim hic modus nõ seruatur: alij facile profiliunt ad finitimorũ inimicitias, alij nimiũ illas refugiunt, & cõtra dignitatẽ. Quam ob rem apud quosdã lex est: vt qui agros habet vicinos, hi non admittantur ad consiliũ belli aduersus illos suscipiendi, quasi ob priuatã suã causam recte consiliũ dare non valentes. agrorum igitur per hunc modum

Europa.
Scyllaticus
sinus.
Lameticus
sinus.
Enotri.

Tyrenia.
Opici.
Aufonij.
Iapygia.
Ionium.
Chaones.
Syrtis.
Aegyptus.
Sesostris.
Minos.
Creta.

Aegyptij.

Socrates.

Capite
12

Partitio regionis.

Primi Econo-
micorū,
cap. 5

facienda est partitio ob causas antedictas. Cultores autem ipsi quidem 40
(si secundum votum optandum est) serui esse debent. neque omnes vnius ge-
neris: neque animo elati. ita enim ad faciendum opus, vtilis fuerint: & ni-
hil noui ab eis metuendum erit in securitate degentibus. Secundo autem
loco barbari ministri: natura similes ijs, quos supra diximus. Horum au-
tem in priuatis quidem agris & ipsi priuatorum dominorum sint: in publi-
cis vero publici. Quemadmodum autem seruis vtendum sit, & quare melius
est omnibus seruis primum libertatis esse propositum: postea dicemus.

DECIMI CAP. COMMENTARIUS.

Grīcolas, genus aliud esse à genere propugnatorum, & ciuitatem sic per gene 36
ra esse distribuendam, vt paulo ante dictū est: neque nunc primum, neque è recenti
id notū fuisse ijs, qui reipublice institutioni studuerunt. nam & in Ægypto ex
ijs legibus quas tulit Sesostris: res ita se habet, & in Creta ex legibus Minois.
Comestationes primū fuisse repertas in Italia, quā à Minoē constitutas in Cre- 37
ta: & distributionē ciuitatū per genera, prius in Ægypto, quā Minos regnaret in Creta. nam Se-
sostris multis annis Minoā præcessit. & Ægyptijs tribuit Aristoteles maximā antiquitatē: &
eo quoque maiore, quo mundi suspicabatur aternitatē. Litera apertam cōtinet narrationem.
Dicta: epilogo colligit. De partitione regionis, & cultoribus. regionē duas in partes esse 38
diuidendam: quarū vna pars publica sit, & altera priuata. & publicā in duas: quarū vna diui- 39
norū cultui deputetur: altera vero ad comestationū impensam. quia in sacrificijs, & cultu di-
uinorū: sumptus cōmunes esse debēt vniuersæ ciuitatis. & cōducibile esse videtur: vt ciuita-
tibus bene institutis, comestationes assint. vt dicitur inferius numero 46. atque omnes ciues
ad earū recipi cōmunionē. quod haudquaquam facile fuerit: si quilibet ex proprijs pēssionē certā
cōtribuere oportet. nam pauperibus: graue esset taxationē, epulo cōmuni afferre, & reliquā
domū gubernare. partē regionis priuatā: itidem partiendā esse. pars vna ad proprias neces-
sitates est deputanda: & altera ad publica ciuitatis onera. sic vt duabus fortibus vnicuique di-
stributis, ciues omnes vtriusque loci sint participes. Primo quidē. quia neque cōmunes omnium
cēsemus esse debere possessiones (quomodo Socrates & Plato tradiderē) sed vsu amicabili
cōmunes fieri. neque cuique ciuiū deesse oportere alimēta. Secūdo. quia hæc distributio æqua
& iusta esse videtur: & ad arcēda finitimorū bella accommodatior. nā vbi hic modus nō serua-
tur: alij facilius, ad finitimorū inimicitias prouūt, & alij magis quā par sit, illas refugiūt. quam
ob causam apud quosdā lex est: vt qui finitimis agros vicinos habēt, ad consiliū non admī-
tantur, vbi de bello cōtra finitimos suscipiēdo agitur. quasi ob priuatam sui causam: inualidi
sint dare cōsiliū. Sic igitur regionis & agrorū partitio faciūda: & ob causas dictas. Agricola 40
las terrarūque cultores, primo loco expedire esse seruos, nō eiusdē tribus. atque gētis, neque animo
elatos. nam ita vtilis erunt ad opus: & ciues securi erūt, nihil noui ab eis moliri. Secūdo lo-
co: cultores habēdi sunt barbari ministri, neque regionis eiusdē, neque animosi. & in priuatis qui-
dem agris: cultores sint, aut serui, aut ministri barbari, priuatorū dominorū, & in publicis sint
publici. & bonū est vt omnibus seruis: primum libertatis sit propositū / vt postmodū dicitur.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMUM.

Diodorus.
Plato.

In longo tempore imò vero infinitis. Hoc: ex errore perpetuitatis mundi. & an- 37
ni illi quos ex monumentis Ægyptiorū Diodorus Siculus allegat: fabulosi sunt.
& nouem illa milia annorum Platonis in Critia: fabulosa. historia autem sacra: de 39
annis mundi maxime vera. Vt duabus fortibus vnicuique distributis. Sors: pars
quæ ex primaria regionis distributione, alicui obtigit, vt paulo supra visum est. sic igitur
vult: duas sortes, vnicuique ciuium esse distribuendas.

De situ vrbis, locis rebus publicis accommodatis,
priuatis aedibus, muris, ornatu ciuitatis. Ca. XI.

Rbs autem quæ terræ marisque particeps esse debet, & quo 41
ad totam regionem similiter esse debet cōmunis quantū
fieri potest: dictū est prius. ipsius autē ad seipsam: optā-
dum est positionē sortiri, ad quatuor respiciētes. Primum

Huius
18 & 20

ad sanitatem. quod est necessarium. ad orientē enim solem cōuersæ vrbes,
& ad eos ventos qui inde perflāt: salubriores sunt. secundo loco quæ sunt
secundū boream sitæ. hæc nāque sunt ad hyberna potiores. In reliquis ve- 2
ro: vt ad ciuiles res & ad bellicas oportune se habeat. ad bellicas quidē: vt
facilis sit ciuibus in aliena egressio. hostibus vero difficilis aggressio, ac dif-
ficilis circundatio. Aquarū autē & stagnorū abundantia habeat, maxi- 3
me naturalē. quæ si naturalis deficit: ex aqua pluuiali cisternæ & lacus, qui
magnā vim aquarū suscipiunt, cōparentur. ita vt inde aqua si quādo obli-
derentur: nunquam ob bellum deesse possit. Sed cum oporteat de sanitate 4
inhabitantium curā habere: hoc autem sit primū in situ & qualitate loci
vt bene se habeāt, secūdo in aquarum salubrium vsu: in ea quoque re est
diligentia merito adhibenda. quibus enim plurimū & frequentissime vti-
mur ad corpus: ea plurimū conferunt ad sanitatem. aquarū autem ac ven-
torum potētia: talem habet naturam. Quapropter in ciuitatibus quæ re-
cte sapiunt: distinguendus est aquarum vsus si non omnes sunt pares, nec
abundantia sit earum aquarū: vt aliæ seorsum aquæ ad cibū & potū, alię
ad aliam indigentia deputentur. Loca enim munita, non pariter cun- 42
ctis ciuitatibus vtilia sunt: vt puta arx ad dominatū vnius, vel paucorū.
In populari autē viuendi modo: æqualitas loci. In optimatū vero guber-
natione, neutrum istorum: sed magis crebra fortia loca. Priuatarum au- 43
tem domorum forma, gratior est, & cōmodior ad ceteras res existimatur
secundum recentiorem, & Hippodamium modū: sed ad securitatem ho-
stium, tutelamque ciuitatis vtilior erat antiquorum ædificatio. habebant
enim illorum ædificia inextricabiles aditus: ex quibus nisi consueti eua-
dere vix possent, & inscrutabiles latebras, si qui aggredierentur: quare vtrius-
que horum participare debent. Potest enim hoc fieri si quis ita disponat:
vt solent agricolæ illos, quos vocant quidam vinearum tramites. Et non
totam urbem facere peruiam: sed portas quasdam, & loca. sic enim & ad 44
securitatē, & ad ornatum se bene habebit. Mœnia vero qui dicunt non
oportere adesse ciuitatibus illis quæ virtutē possideāt: nimium prisce lo-
quūtur. & hoc vident per experientia reprobatur in ijs ciuitatibus: quę
id sibi ad gloriā iactabāt. est enim ad pares, ac non multo excedētes mul-
titudine: non satis decorum per mœnia seruari velle. sed cum aliquando
id cōtingat, & fieri possit, vt multo maior hominum multitudo ac maior
virtute superueniat: si saluos esse oportet, neque perire, neque cōtumelijs affi-
ci firmissimā munitiōē murorum putandum est oportunissimā esse in
bello. præsertim hoc tempore: in quo tormēta & machinæ ad obsidiones
vrbium, cum omni subtilitate sunt adinuenta. Simile est enim ciuitatē
non circundandā esse mœnibus censere: & regionē facilem ad inuadendū
quærere, & deicere montuosa loca, & priuatis domibus non circundare
parietes, quasi viles futuri sint ciuitatis habitatores. Atqui ne id quidē
latere oportet: quod qui mœnibus circūdantur, licet eis in vtrāque partem
vti vrbibus, & tanquam habentibus muros, & tanquam non habentibus. sed eis
p. iij.

qui mœnia non habent: non licet. ¶ Si ergo per hunc modū se habet, non solum mœnia circundanda sint vrbī: verum etiam curandum, vt & ad ornatum ciuitatis se habeant decenter, & ad bellicas oportunitates, tum ad alias, tum ad illas, quæ nūc sunt repertæ. Vt enim aggressoribus cura est, quibus modis vincant: ita quædam iam reperta sunt: quædā inuestigare atque philosophari oportet eos, qui defendunt. à principio enim non agrediuntur expugnare eos, qui bene se præparauerint.

VNDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

DE situ vrbis. iaceat apte, & ad terræ & ad maris commoditates quoad fieri potest. ceu numero 18 & 20 huius est dictum. & ad eius sitū: quatuor sunt respicienda. Primum. vt vrbis ad orientē conuersa sit. quia venti qui inde perflāt: salubriorēs. Quod si cōmode ad orientē cōuertī nō potest: saltem situs eius in boreā vertatur. Hic nāq; situs: frīgora salubriora ministrat. ¶ Secundū. vt sit facilis ciuibus ad externos egressio, hostibus autem difficilis accessio, vrbis que circumdatu difficilis. ¶ Tertū. aquarū & stagnorū assit naturalis abundātia. quæ si desit: cisterne & lacus pluuialis aquæ, qui magnā vim aquarū cōcipiant, parandi erunt. vt inde, si quando obsiderentur: nunq̄ aqua ob bellum deficere possit. ¶ Quartū. eo loci situanda est: vt salubrium aquarū ratio minime negligatur. & in ciuitatibus distinguendus ac fecernendus est vsus earum: si non omnes æquali iunt salubritate, & quæ ad vsū corporis & alimentorū accōmodatæ sint, & quæ ad alias deputētur indigētias. primū & quartū, sanitatē: secundū & tertium, rem bellicā respiciūt. ¶ Quæ loca diuersis rerum publicarū speciebus accōmoda. arx: cōuenit principatui vnus, & paucorum potētia: loci æqualitas: populari statui. optimatū gubernationi, neutrum horum: sed plura sortia loca. ¶ Priuatarū domorū forma: dum pacatiora sunt tēpora, gratior, & rebus accōmodatior, secundū recentiorē & Hippodamiū morē: ad securitatē autē hostium, belli tēpore & ad ciuitatis tutelā, vtilior erat antiquorum ædificatio. habebāt enim eorum ædificia difficiles egressus: ex quibus nisi cōsueti, vix euadere possent, & inscrutabiles latebras, si qui aggrederētur. quare par est: vt ciuitas vtriusq; horum ædificiorum particeps. nā id fieri potest: si quis ita ædificia disponat, vt solent agricolæ eos tramites quos vocant nonnulli vinearum Systadas, & non faciat vrbem totā peruiā, sed secundū partes & loca. sic enim & ad securitatē & ornatum: vrbis cōmode se habebit. ¶ Expediūt ciuitatē firmissimā murorum habere munitionē: & maxime quidem hoc tēpore, in quo tela & machine ad vrbium obsidiones cum diligētia sunt repertæ. & qui dicunt mœnia ciuitatibus quæ vrbem tutem possideāt, non oportere adesse: nimium prisce, obsoletæq; loquūtur. nā quanq̄ ad pares, ac non multo excedētes multitudinē: nō satis decorū sit, per mœnia saluari velle. sed cū fieri possit, vt multo maior hominum multitudo ac virtute superior superueniet: si ciues saluos esse oportet, neq; perire, neq; cōtumelijs affici, firmissimū murorum esse præsidium putandū est. ¶ Secundo. quia simile est ciuitatē non esse circundandā mœnibus censere: & regionē facilem ad inuadendū quærere, montuosaq; deijcere loca, & priuatis ciuium domibus nō circumdare parietes, quasi viles futuri essent ciuitatis habitatores. ¶ Tertio. quia ciues vti possunt vrbibus suis, si mœnibus circūdatæ sint in vtrāq; partē, & vt habitibus muros & nō habentibus: si autē circūdatæ nō sint, non ita licet. ¶ Non solum mœnia vrbis circūdatā: sed & curandū diligenter vt ad ornatum ciuitatis se habeant, & ad bellicas oportunitates, & ad eas quæ pro tempore sunt repertæ. nā vt aggressoribus cura est, quibus modis vincant: ita aduersus ea quæ iam reperta sunt, quædā inuestigare, & subtiliter machinari eos qui defendūt oportet. nā à principio nō agrediunt eos expugnare: quos se bene præmunuisse intellexerint.

ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

Vitruuius.

Quarum autē & stagnorū. Bonarū & salubrium aquarū proprietates, & probationes: in octauo Vitruuij Pollionis. qui liber cū ad manus habeatur, & sit vbiq; requēs, satis est locū admonuisse. quāq; & de eadē re medici, & alij authores cōplures. ¶ Priuatarū autē domorū forma: gratior est & cōmodior, secundū recentiorē, & Hippodamiū morē. Qui cupit ædificiorū Græcorū formā, vtilitatēmq; nosse: legat nonum cap. lxxi Vitruuij de ædificijs Græcorū. ¶ Præsertim hoc tēpore: in quo tormenta & machine ad obsidiones vrbium cum omni subtilitate sunt adinuēta. Hæ machine erāt: Scorpiones, Catapultæ, Balistæ, Arietes, Testudines, Arpagones, Obambulatoriæ turres, Heliopoles, & id genus machinarū. Nam nemo putet illa tormēta quibus (vt ait quidam)

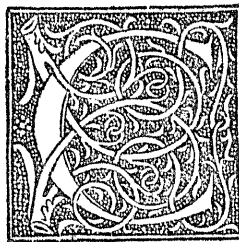
De machinis tonitruarijs.

Non tanto fertur Nilī cataracta fragore
Ire: nec æthera tam strepit arce deus,
Imbriferæ gestant cum sola tonitrua nubes,
Aut cum de cælo fulminis ira ruit.

Tormenta inquam tonitruaria: nemo putet temporibus Aristotelis fuisse reperta. quando quidē haud admodū multos, supra annos 100 fluxisse existimant ab huiusmodi infausta tarentarū machinarū inuentione. quarū siue belga, siue teuto repertor fuerit (ceu dicūt) dum tentat cōfusis in vnum multis venenis, & stygijs pulueribus metalla cōmutare, omnibus in olla grandī coniectis, ocluso fortiter ore, & inceniæ fornaci superposita, dum putat medicinam conficere, quæ viles materias in flaua tranmutet metalla: protinus horrendo tonitru feruefacta olla, dirumpitur, dissilitq; quasi manibus excussa Cyclopū. defilierunt parietes, culmen domus in sublime rapitur: quasi dæmon quidam deseruisset in olla. attonitus repertor: tormenta excogitat fulmine nocentiora, ad vltimū hominū perniciē. & bene mortibus tunc consultum fuisset: si ceu Sulmoneus, vero fulmine tunc conflagrasset. nouo tamen inuento exultans, Pyragmon ille nouus, reges adit, adit tyrannos, scelerati pectoris secreta pandit. admittitur: admiratur, sumptus, & adiutores, multos Cyclopas & broontes illi adiungunt. sic omnium artium deterrima, nocentissimaq; ac nefandissima reperta est. qui si Bulyrim aut Phalarim adijisset, quos antiquitas effinxit crudelissimos: inuenti crudelitatem exhorruissent, dedissetq; primus, male conceptæ artis pœnas, & cum crudeli arte (vt par fuerat) crudelissime perijisset.

De ædibus sacris, foris, & locis comessationum. Cap. XII.

46

47

Vm vero multitudo ciuiū in comessationes distributa esse debeat: mœnia vero sint præsidijs quibusdā, & turribus per oportuna loca interpositis munienda: clarū est, q̄ res exigit aliquas comessationū, in illis ipsis præsidijs collocari. Et hæc quidem per hunc modum itaq; videntur cōstituēda. ¶ Aedes vero deorum, ac principatissimæ magistratuum comessationes idoneum locū habere debent: & eundem, sacra quotcūq; lex non separat, aut responsum oraculi. esset autem talis locus quisquis supereminentiā haberet ad virtutis positionem sufficienter: & ad vicinas partes ciuitatis excellenter. decet autem sub hoc loco: cōstructionem fori esse talem, qualis est in Thesalia eius, quod liberum vocant. id est q̄ debet esse purum ab omni mercatu: & neq; opifices, neq; agricolas, neq; alios villos tales illi appropinquare, nisi à magistratib⁹ vocarētur. fuerit vero hic locus gratior, si gymnasia seniorum sint in eo constituta. decet enim secundum ætates distribuī hunc ornatum: & in iunioribus magistratus quosdā versari. seniores autem, magistratibus assistere. Præsentia enim magistratū ante oculos posita: gignit veram reuerentiā, liberalēmq; pudorem. ¶ Vanaliū autē rerum: aliud forum esse debet, & alio loco situm congressu facile, quò & à terra & à mari facilis sit importatio omnium. ¶ Cum vero multitudo ciuium diuisa sit in sacerdotes, & magistratus: decens est, sacerdotibus circa ædes sacras esse comessationes institutas. Magistratuum autē quicūq; de contractibus ius dicunt, & qui de accusationibus cognoscunt, & qui circa vocationes in ius, & aliam huiusmodi administrationē intēdunt, & insuper qui ædilitatis, & vrbianarum rerum curā gerunt: iuxta forum in loco celebri, cōmuniq; sunt comessationes statuendæ. talis est locus illius fori: in quo necessaria vānundantur. nam alterum illud forum superiori

loco situm, debere esse diximus otiosum: hoc autē ad negotia rerū necessariorum deputari. ¶ Hunc eundem ordinem in regione imitandū esse dicimus. sunt enim magistratus quidā apud rusticos: quos alij siluarum custodes, alij agri mentores appellant: quibus & loca ad custodiā regionis, & comessationes sunt iisdē in locis constituendæ. Tempora quoq; per regionem distributa esse debent, partim dijs, partim heroibus. Sed immorari circa ista superfluum est: cum sint illa non difficilia cognita, sed magis factu. dicere enim, voti est: euenire autē, fortunæ. Quapropter circa talia insistere: ad præsens omittamus.

DVODECIMICAP. COMMENTARIUS.

Liquas comessationes ciuium, in oportunis quibusdam locis: quæ & ad vrbis præsidia & ad comessationum vsus, ornatūq; ciuitatis erunt adiuncta, esse celebrandas. ¶ Aedes sacras & scenacula pro præcipuis comessationibus magistratum in eminenti loco ciuitatis esse locanda, qui quidem locus positione ad virtutem emineat, & ad reliquas ciuitatis partes excellentiā gerat, sub quo platea sit, forūq; liberum, & ab omni mercatu purum. cui neq; opifices, neq; agricolæ, neq; alios huiusmodi liceat appropinquare: nisi à magistratibus vocatos. Et hic locus gratiores fuerit: si ornetur seniorum gymnasijs. atq; hic gymnasijs ornatu: debet ætatibus accommodari. & inter iuniores magistratus quosdam versari: quibus seniores assistant. nam præsentia magistratum ante oculos iuuenum posita: gignit veram reuerentiā, liberalēq; pudorem. ¶ De foro rerum vernalium. ¶ Loca comessationum sacerdotum: circa aedes sacras constituenda. & magistratum qui summi non sunt: iuxta forum rerum vernalium. ¶ Per regionem simili proportione: magistratibus, & comessationes & loca ad comessandum, & templasunt ordinanda.

ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Verit vero hic locus gratiores: si gymnasia seniorum sint in eo constituta. Gymnasia, publica loca: in quibus variarum disciplinarum & artium, & studiosorum officiorū exercitamenta fiunt. qualia volebat Socrates, senibus esse ordinata: in quæ summo mane cōuenirēt, & docturi & tractaturi ea, quæ ad optimā viuendi disciplinam pertinerent. qualia dicit Xenophon in institutione Cyri: fuisse apud Persas. ¶ Tempora quoq; per regionem distributa esse debent: partim dijs partim heroibus. Hic ritu gentiū, de sacris loquitur Aristoteles. sed quasi non multum illa sibi curæ sint: addit immorari circa illa superfluum esse. & reuera nec solum superfluum: sed & stultū, & vanum omnino est, illis præsertim, qui deum pacis & totius bonitatis dominum, agnouerunt.

¶ De recta intentione finis & medijs, de felicitate, & actibus virtutis, de externis, de ijs quibus homines fiūt studiosi, & qualitate ciuiū. Ca. XIII.

Re autem publica ipsa, ex quibus & qualibus consistat, re debet ciuitas, quæ beata sit futura, & recte gubernari: dicendū est. Duo sunt: in quibus omnis consummatio bene agendi, consistit. Vnum: vt propositum, ac finis agendi recte subiaceat. Aliud: vt eas, quæ ad illū finem ferant actiones, inueniamus. fieri enim potest: vt & concordent hæc inter se, & discordent. nam quandoq; id ad quod intēditur: recte se habet. sed in actionibus per quas illo potiri credimus: aberratur. quandoq; autem omnia ad finem diriguntur: sed finis ipse est prauè positus. quandoq; etiā in vtroq; est error: veluti circa medicinam. neq; enim quale aliquid esse oportet sanū esse corpus: recte iudicāt interdū, neq; ad suppositum sibi finem opera diriguntur. oportet autem in artibus & scientijs hæc vtraq; obtineri, finē & eas, quæ sunt ad finem, actiones. ¶ Quia igitur bene viuere ac felices esse omnes cupiunt: manifestum est. sed alijs

potestas est adipiscendi: alijs non, propter fortunam aliquam, vel naturā. opus est enim adiumentis quibusdam ad bene viuendū: minoribus quidem illis, qui melius dispositi sunt, maioribus autē qui peius. alij vero: statim non recte quarunt felicitatem, cum possint. ¶ Cum autem propositum nostrum sit optimam rem publicam videre, ea vero est, per quam ciuitas optime gubernetur, optime autem gubernatur, si felicitatem maxime recipiat: manifestum est, quod quid sit felicitas latere non debet. ¶ Diximus autem in Ethicis (si modo illorum librorum vtilitas vlla est) operationem esse, & vsus virtutis perfectum: & hunc non ex suppositione, sed simpliciter. dico autē ex suppositione: quæ necessaria sunt. simpliciter autem: quod in seipso commendationem habet. veluti circa res iustas iudicare, punire, supplicio afficere à virtute quidem est: sed necessaria, & ex necessitate, bene se habent. eligibilius nanq; foret, nullo tali indigere, nec hominem nec ciuitatē. At vero ad honores & opes, simpliciter sunt optimæ actiones. nam alterū quidem malū alicuius gratia electio est. hæc autē contrā. præparamēta enim bonorum sunt, & generationes. ¶ Studiosus enim vir, & paupertate, & morbo, & alijs fortunæ aduersitatibus, laudabiliter vtetur: verū tamen felicitas in contrarijs existit. nā & hoc determinatū fuit in Ethicorū libris: quod talis est studiosus, cui per virtutē sunt simpliciter bona. patet autem: quod & vsus istos, necessarium est studiosos & bonos esse simpliciter. ¶ Quapropter existimant homines, externa bona causam esse felicitatis. ceu si quis bene pulsandi causam putet esse lyram magis quàm artem. necessarium est autem ex ijs quæ dicta sunt: alia subesse, alia parare legis positorem. ex quo secundum votum optamus ciuitatis constitutionem in ijs, quorum domina est fortuna. dominam enim illam posuimus. sed studiosam esse ciuitatem, non est fortunæ opus: sed scientiæ ac electionis. atqui studiosam esse ciuitatem: est ciues illos, qui in republica versantur esse studiosos. Nobis autē omnes participes sunt reipublicæ. hoc igitur cōsiderandum est: quomodo vir fiat studiosus. Nam si contingit omnes esse studiosos: non autem iccirco oporteat singulos ciuium. quo pacto foret optabilius. sequitur enim ad singulos: & omnes esse. ¶ Atqui boni quidem & studiosi fiunt per tria. sunt autem hæc tria: natura, mos, ratio. etenim nasci oportet primū, ceu hominem: & nō aliud animal. & sic. qualem aliquem secundum corpus & animam. Quædam etiam nasci nulla vtilitas est. mores enim mutari faciunt. nam aliqua per naturam ad vtraq; apta: per mores ad peius, vel ad melius conuertuntur. cætera igitur animalia maxime viuunt secundum naturam, parum vero aliquid vt secundum mores: homo autem & secundum rationem. solus enim rationem habet. Itaq; oportet simul concordare hæc. multa enim præter mores, etiā præter naturam agunt homines propter rationē: si persuadeatur melius esse aliter agere. ¶ Natura igitur quales esse oportet eos, qui legum positori sint parituri: determinatum est prius. Reliquū opus est iam disciplinæ. quædam assuescendo discuntur: quædam audiendo.

Primi cap.

10

Huius

23.

Educit duo hæc: rectam de sine conceptionem, rectumque intentum finem, & actiones mediorem recte assecutas: summam bene agendi continere. & esse quosdam: qui circa ipsas mediorem actiones errent. quosdam: circa finem. & alios: circa utraque. **O**mnibus inditum esse bene viuendi desiderium: sed non omnibus assequendi adesse facultatem. quæ aliqui: impedimento naturæ, hac potestate prohibiti sint. alij vero: ob fortunam, aut aliquid aliud, eorum mentes ad deteriora incuruans. **C**iuēs, eamque ciuitatem quæ optime gubernanda sit: minime latere debere quid sit felicitas. **L**itera perspicua. **A**ctus virtutum quosdam esse perfectos simpliciter & absolute, quosdam autem ex suppositione. & felicitatem in ijs qui simpliciter perfecti sunt consistere. & actus virtutum ex suppositione perfectos appellat: qui necessarij sunt, vt condemnare, punire, supplicio afficere, & huiusmodi. simpliciter autem perfectos: qui ex seipsis bene se habent, vt liberalitatis & magnificentiæ officia circa opes, magnitudo animi & modestia circa honores. & præstaret ciuitatem non indigere actibus necessarijs: sed solis absolute, simplicitateque perfectis, illi opus esse. nam actus necessarij quorundam malorum electiones. siquidem poenæ & cruciatus mala. at perfecti, simpliciter electiones sunt præparationum, acquisitionumque bonorum. **Q**uanquam studiosus vir & paupertate, & morbo, & alijs fortunæ pressuris laudabiliter vtatur: non tamen in vsu talium consistit felicitas, sed magis in vsu contrariorum, diuitiarum inquam, incolumium virium, & prosperitatum fortunæ, secundum virtutem. nam vsus virtutis circa illa, necessarij sunt: circa ista autem simpliciter studiosi, atque perfecti. atque studiosus: felix est, cui secundum virtutem insunt simpliciter bona, vt in Ethicis dictum est. quare & actus hos secundum quos felicitas inest: simpliciter studiosos, bonos, perfectosque esse necessarium est. non igitur sunt in vsu paupertatis, morbi, aduersitatum fortunæ secundum virtutem: sed potius in vsu oppositorum. **A**rguit eos, qui quia felicitas consistit in vsu fortunarum secundum virtutem: ideo putant fortunas, externaque bona præcipuam esse felicitatis causam. quia id putare simile est: ac si quis bene pulsandi causam putet esse lyram, potius quam artem. necesse itaque est, ex ijs quæ numero præcedenti dicta sunt: alia bona subesse, & alia legillatorem parare ob id quod secundum votum optamus ciuitatis constitutionem, cum ea asint, quorum fortuna domina est. dominam enim aliquorum: ipsam esse ponimus: at studiosam esse ciuitatem, non amplius fortunæ est opus: sed id legillatoris scientia, & virtutis electione, comparatur. quinimo ciuitas hoc ipso studiosa est: quo ciues qui in ea republica versantur, sunt studiosi. omnes autem ciues: reipublicæ volumus esse participes. id igitur studendum: quomodo ciuis quisque, vir euadat studiosus. nam si contingit omnes simul esse studiosos, et si non singuli quique ciuium sint studiosi: sic autem vt singuli quisque essent studiosi esset eligibilis. nam sequitur ad singulos quosque esse studiosos: simul omnes esse studiosos. **T**ria per quæ homines & boni & studiosi fiunt natura, & consuetudo, ratio. natura quidem: quia nasci primum oportet, ceu hominem, non aliud animal quodcumque, & ita secundum corpus & animam affectum: vt bonitatis, virtutisque capax existat. consuetudo: quia quosdam ita nasci, nulla est utilitas. nam mores ad deteriora mutari faciunt: nisi dexteritati naturæ consentanei assint. alij enim per naturam apti: per mores aut ad melius aut ad deterius conuertuntur. Ratio vero: quia cætera animalia, maxime natura viuunt, pauca autem quædam, ceu mansueta, canes, consuetudinibus, homo autem ratione. animalium enim homo solus: rationem habet. quare oportet hæc rationi parere, atque consentire. multa enim patrat homines, & præter mores & præter id ad quod natura trahit: propter rationem, si illis persuasum sit melius esse aliter quam id sit, ad quod consuetudo seu natura trahit, agere. **R**euocat ad memoriam: quod numero 23 huius, dictum est quales natura esse oporteat ciues, qui bene à legillatore instituendi sint. reliquum autem est disciplinæ officium, & eorum quæ sunt disciplinæ: quædam ciues consuetudine, vsuque & exercitatione discunt, quædam vero auditu, alio quodam profitente.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIUMDECIMUM.

Vid sit felicitas: latere non debere. Ex hoc, nota: quam utile est, & necessarium, ciues summa cura, summoque studio morales disciplinas intelligere, & in illis sua excolere ingenia. **S**tudiosus autem vir: paupertate & morbo. cap. decimum primi Ethicorum facit ad eorum, quæ in hoc capite dicuntur intelligentiam, & contra: hæc, ad perfectius illud intelligendum.

De identitate imperantium & parentium & differentia, de disciplina, virtute partibus animæ, errore circa fines, & de dominatione. **Cap. XIII.**

Vm vero omnis societas ciuiliis constet ex imperantibus & parentibus: hoc iam considerandum est, vtum alios esse oportet qui imperant, & alios qui parēt, an eosdem per vitam. Patet enim quod & disciplina secundum hanc diuisionem sequi debet. **S**i ergo tantum differrent alteri ab alijs, quantum dij & heroēs ab hominibus differre putantur, vt primum statim corpore ac postea animo longe antecellerent, ac manifeste indubitataque apparet eorum supereminetia: clarum est quod semper eosdem istos melius foret imperare, alios parere. sed cum facile non sit hoc reperire, neque est (vt apud Indos Scylax esse ait) reges tantum à populis differre: manifestum est, quod propter multas causas necessarium est, vt omnes similiter participes sint vicissim imperandi & parandi. æquum enim idem similibus: & difficile est stare rempublicam, quæ constituta sit præter iustitiam. cum illis enim qui ab imperando excluderentur, concurrerent omnes, qui sunt in regione statum mutare cupientes: & tantam esse multitudinem in reipublicæ gubernatione vt sit potior istis, vnū aliquid impossibile est. **A**t enim quod oporteat eos, qui in magistratu sunt differre à subditis: indubitabile est. quomodo ergo hæc futura sunt, & quomodo participant: considerare debet legillator, vt prius de hac re diximus. natura enim ostendit hæc: quemadmodum distinguenda sunt. fecit enim eosdem genere: alios iuniores, alios seniores. quorum alteri parere debent gubernantibus: alteri gubernare. indignatur autem nemo, propter ætatem maiori concedere: nec putat illū qui cedit potiore se esse, præsertim cum & ipse quando ad id ætatis peruenerit, eundem honorem sit recepturus. est ergo vt eosdem esse dicere, eos qui parent, & imperant: est etiam vt diuersos. **I**taque & disciplinam: vt eandem dicere necesse est, & vt diuersam. qui enim imperare velit recte: oportere autem ipsum prius sub imperio fuisse. imperium vero: vt primis libris dictum fuit: aut gratia imperantis est, aut gratia subiectorum. horum alterum seruorum esse diximus: alterum liberorum. **M**andatorum vero quædam inter se differunt: non in agendo, sed in cuius gratia. Quapropter multa: quæ videntur esse ministrorum opera & adolescentum: liberis hominibus pulchrum est ministrare. ad pulchrum enim & non pulchrum non tantum differunt actiones propter se ipsas: quantum in fine & gratia cuius. **C**um vero ciuis & magistratum gerentis eandem virtutem esse dicimus, quæ est optimi viri, & eundem prius parere debere, postea imperare: hoc vtique erit legum positori intuentum, & laborandum, vt viri boni efficiantur, & per quæ exercitia, & quis finis vitæ optimæ. **D**iuisa autem sunt duæ partes animæ: quarum altera per se rationem habet, altera non habet quidem per se. veruntamen rationi obtemperare potest: quarum diximus esse virtutes illas, per quas vir bo-

Indi.
Scylax.Primi
53Primi & ter
tij cap.

4

Appetitus
sensitui est
se virtutes,
itidē & ap
petitus ra
tionalis sed
excellētior
res.

nus dicitur quodammodo. Sed in vtra istarum magis est finis: ijs qui ita diuidunt vt nos fecimus: ambiguum non est quomodo sit dicendum. semper enim deterius: gratia melioris est. patet hoc in ijs, quæ sunt secundum artem: & in ijs quæ sunt secundum naturam. melius autem id quod rationem habet. ¶ Diuiditur autem dupliciter: vt nos consueuimus diuidere. 66 est enim ratio illa actiua: alia contemplatiua. Sic igitur necesse est & hanc partem diuidere: & clarum est quod actiones correspondentem se habere dicemus. & oportet eas actiones quæ sunt meliores secundum naturam: magis expetendas esse ab ijs, qui consequi possunt aut omnes aut duas. semper enim cuique id est maxime expetendum: quod consequi est summum. ¶ Diuisa est autem vita tota in negocium & otium, bellumque & pacem. 67 Et agibilia quædam sunt necessaria & utilia: quædam honesta. in quibus necesse est eandem esse electionem & partibus anime, & ipsarum actionibus. bellum quidem gratia pacis: negocium autem gratia otij. necessaria & utilia: gratia honestorum. ¶ Ad cuncta igitur hæc aspiciere debet, 68 qui legem ponit, & ad partes anime & ad illarum actiones: magis vero ad ea, quæ meliora sunt & fines. Eodem modo & circa vitas: & rerum diuisiones. posse enim oportet & in negotio versari & in bello: præferenda tamen est pax & otium. necessaria & utilia agere posse: præferenda tamen sunt honesta. Itaque ad hæc tanquam ad signum & pueri adhuc existentes & aliæ ætates quæ indigent: per disciplinam sunt dirigendæ. ¶ Nam 69 qui nunc Græcorum recte gubernari videntur, & legum latores, qui eas respublicas instituerunt: neque ad optimum finem videtur aspexisse cum respublicas instituerent. neque ad omnes virtutes: disciplinam, & leges direxerunt. sed onerosæ declinauerunt ad illas virtutes: quæ videntur vtilis, ac plus habere faciunt. Similiter quoque posteriorum quidam scriptores: opinionem suam ostenderunt. laudantes enim Lacedæmoniorum rempublicam: admirantur, & commendant legislatoris propositum, quod omnia ad potentiam & ad bellum direxerit. quæ & per rationem refelli possunt: & per facta ipsa nunc reprobatæ sunt. vt enim plurimi hominum dominari late cupiunt: quoniam exinde multa proueniunt fortunæ comoda. Sic Thibron admirari laudareque videtur Lacedæmoniorum legum latorem, & quicumque alter de republica scripsit illorum: quod propter exercitationem eorum ad pericula, multorum dominationem sibi compararunt. ¶ Atqui patet: quod cum non habeant nunc dominationem Lacedæmonij, nec felices amplius sint, nec legum latores eorum bonus. ¶ Insuper illud ridiculum: si permanentes in legibus eius, nulloque impediante, illis legibus uti: omiserunt bene viuere. ¶ Non recte vero suscipiunt, neque de dominatione: ad quam intendisse legislatorem ostendunt. nam imperium liberorum melius est. ac magis ex virtute: quam dominari vt seruis. ¶ Præterea non propter hoc ciuitas est felix existimanda, neque legislator laudandus: quod vincere docuerit, & finitimis dominari. hoc enim magnum continet nocumentum. nam manifestum quod aduersus ciues, si poterit, id aget. & ciuitati suæ quæret dominari. de quo

Cap. primo
sexti Ethicorum.

Græci.

Thibron.
Lacedæmonij.

accusant Lacedæmonij Pausaniam regem: licet in tanta dignitate constitutum. ¶ Nec sane aliqua huiusmodi ratio, aut lex ciuili: nec utilis nec vera. eadem enim optima priuatim & publice: legum latorem inducere oportet in animos hominum. Nec exercitatio rerum bellicarum ob id est meditanda: vt in seruitutem adigant immerentes, sed primum ne ipsi seruire alijs compellantur. deinde vt imperium quærant, gratia utilitatis subiectorum: non autem omnium dominationem. Tertio vt eis dominantur: qui seruire sunt digni. ¶ Quod autem oporteat legislatorem studere magis, vt ordinatio sua, & circa res bellicas, & circa aliam institutionem ad otium & ad pacem referatur: facta certe sermonibus attestantur. nam plerumque talium ciuitatum, bellum gerentes conseruantur: sed cum dominationem adeptæ sunt, destruantur. splendorem enim, veluti ferrum per pacem amittunt. causa huius est legum positor: qui non ita instituit, vt in otio stare possint.

QUARTIDECIMI CAP. COMMENTARIUS.

49 Væstio vtrum alios esse oportet eos qui imperant, & eos qui parent, & an oportet eos qui imperant per vitam imperare, eos vero qui parent itidem continuo per vitam parere. & simili modo de disciplina inquirendum erit. nam hanc diuisionem sequetur. enim eosdem semper imperare & alios semper parere oportet: alia & horum illorum erit disciplina. si vero eosdem vicissim 60 imperare & parere: eandem sortiti erunt, & qui præsumunt & qui subsunt. ¶ Diluit consentanea nec ijs quæ dicta sunt numero 86 tertij. ¶ In ea ciuitate vbi iidem sunt qui per vices parent & præsumunt magistratus: à subditis quædiu magistratu funguntur differre debent. & quomodo id fiat: legislatoris curæ est prouidere, & vt seniores iunioribus præsumunt quemadmodum natura præscripsisse videtur, inter eos qui genere sunt æquales. quare sunt vt iidem: & 62 sunt vt diuersi, qui imperant & parent. nam iuuenes parent: & iidem senes imperant. ¶ Diluit quæstionem: quæ de disciplina imperantium & parentium consimilis fiebat. quia quam discunt iuniores sub aliorum imperio: postea maturiore ætate, illa vtuntur alijs imperando. imperando dico non sui ipsorum gratia: sed gratia subditorum. nam imperium illud seruorum est: hoc 63 autem liberorum, vt aliàs dictum est. ¶ Vt imperia, sic & mandatorum quædam inter se differunt: non actu ipso sed fine. quare multa quæ videntur ministrorum & iuuenum opera: honestum est liberis, vt ministrent. nam ad honestum, & non honestum non tantum differunt 64 actiones ex se: quantum ipso fine, & causa cuius gratia. ¶ Eandem esse virtutem ciuis & imperantis, & optimi viri & officij boni ciuis esse prius parere, & imperare atque præesse posteris: ex numeris 17 & 21 tertij notum est. quare legislatori operam dare incumbit: vt ciues boni efficiantur. & videre, per quæ exercitia: & quis vitæ optimæ finis. ¶ Quod hic dicit de duabus anime partibus: respondet ijs quæ determinauit in primo Ethicorum cap. ultimo. & vtriusque partis ponit virtutes: sed præcipuas parti rationali attribuit: secundo autem loco sensuali, atque brutæ. & hæc illius gratia est: & huius virtutes, illius virtutis gratia. ¶ De vi rationali actiua & contemplatiua: sufficienter ex sexto Ethicorum cap. primo cognitum est. in quas partem rationalem diuidi necesse est. & actiones illis simili proportionem respondere dicendum esse: perspicuum est. vt huius actiones contemplationes sint: illius vero actiones duntaxat. & oportet eas actiones quæ sunt suapte natura meliores: magis esse expetendas ab ijs, qui aut omnes, aut de duabus aliquas assequi possunt. nam semper id cuique maxime est expetendum: quod assequi summum est. ¶ Humana vita diducitur: hæc quidem in otio quæ contemplatiua est, illa vero in negotio quæ dicitur actiua. & negocium diducitur: in bellum & pacem. & agibilia quædam sunt necessaria, & utilitatis habentia rationem: alia vero honesta. & in his: vt in partibus anime, suisque actionibus eandem electionem esse necesse est. nam bellum gratia pacis eligendum: & negocium otij gratia. necessaria vero & utilia: gratia honestorum. ¶ Legislatoris esse ad omnia supradicta respicere: vt ad partes anime, actiuam scilicet & contemplatiuam, ad actiones & contemplationes. & actiones ad contemplationes vt ad fines dirigere, bellum ad pacem, negocium ad otium, necessaria ad honesta, & semper ad

Tertij
86

Pausanias.

ea quæ meliora sunt & fines. quare ad ea quæ meliora sunt, & quæ sunt illorum fines: & qui adhuc pueri sunt, & qui ætate sunt proveciores, & hac quidem cognitione egent, per disciplinam dirigendi sunt. ¶ Et ciuitates Græciæ, & legislatores in hoc vel maxime errarunt: quod suas institutiones ad fines, & optima non direxerunt, sed quidam ad diuitias, alij ad bellicam virtutem, & dominandi potentiam, & id genus alia. Errarunt & posteri scriptores: ut Thibron, & alij illas respublicas præconio efferentes ut optimas. & quod Thibron non recte admiratus sit Lacedæmoniorum legistatorem, & eorum rempublicam: ob id ipsum quod præter exercitacionem eorum ad pericula, multorum dominationem sibi compararunt, sex rationibus ostendit. ¶ Primo. quia si optimum esset dominari: cum Lacedæmonij non amplius dominantur neque eorum legumlator, sequitur igitur Lacedæmonios non amplius esse felices, neque eorum legistator bonus. ¶ Secundo. Risdiculu est si legistatoris leges optimæ, & Lacedæmonij in illis legibus persisterint, nullumque quo minus vteretur intercesserit impedimentum: si omiserunt bene viuere. ¶ Tertio. quia non rectum habent iudicium: de ea dominatione, ad quam intendisse legistatorem voluit. quia imperium liberorum melius est, & magis ex virtute, quam dominium, imperiumque seruorum. ad illud igitur potius, quam ad hoc intendisse debuisset legistator. ¶ Quarto. quia non propter hoc ciuitas est felix existimanda, neque legistator laudandus: quod præualere posse docuerit, & finitimis dominari. id enim magnam continet nocuentum. nam manifestum est: quod aduersus ciues si quis valebit, id aget, & ciuitati suæ queret dominari. de qua re accusant Lacedæmonij Pausaniam regem: licet tanta dignitate esset conspicuus. ¶ Quinto. quia nulla huiusmodi rationum aut legum: ciuili est, neque proficua, neque vera, quæ mandet dominari, & alios in seruitutem redigere. quæ enim optima & priuatim & publice: eadem legumlatorem inducere in animos hominum oportet. qualis profecto bellica exercitacio non est. Et rerum bellicarum exercitacio: non eius gratia est meditanda, ut in seruitutem redigantur immerentes. sed ob hæc tria potius. Primo. ne ipsi seruire alijs cogantur. Secundo. ut imperium querant, vtilitatis subditorum gratia. Tertio loco. ut eis dominantur, qui seruire sunt digni. ¶ Sexto. legistator negotium ad otium, & bellum ad pacem potius ordinare debuit: quod facta, rerumque monstrant euentus. quia plerumque ita institutarum ciuitatum: dum bella gerunt, conseruantur. cum vero dominationem adeptæ sunt: destruantur. splendorem enim veluti ferrum: per pacem amittunt. at qui causa huius rei est legistator: qui non ciuitatem instituit, ut in pace & otio degere possit.

ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM DECIMVM.

Mandatorum vero quædam inter se differunt non in agendo. Eadem plerumque iubent rex, tyrannus, optimates, & paucipotentis: & consimilia opera plerumque faciunt, quæ exequuntur mandante rege & mandante tyranno. at imperia illa, & mandata sine differunt. quod rex ea imperat ac mandat: ad subditorum vtilitatem. tyrannus autem contra, ad proprium commodum, & propriam pro animi libidine voluptatem. sic animi nequitia adinuenit bona præcepta, malorum facere instrumenta. ¶ Sic igitur necesse est: & hanc partem diuidere, & actiones. ut numero 12 & 14 huius: contemplationes, actiones vocat, & (ut Græco vtar vocabulo) τὰς πράξεις. nunc autem contemplatiue mentis operationes, contemplationes vocemus: prudentiæ vero, & virtutum moris operationes, peculiariter vocemus actiones. exploratum est ex cap. 8 decimi Ethicorum contemplationes potiores, melioresque esse etiam optimis actionibus: præsertim eæ quæ ad sapientiam tendunt. quare quæ ad eam perducunt: meliores sunt actionibus, quæ perducunt ad summum agendum bonum. & instrumenta contemplationum, ut rationales disciplinæ: meliora instrumentis actionum, qualia sunt opes, diuitiæ & reliqua fortunæ adminicula. rationales tamē disciplinas non absurde quispiam ad vtranque vitam fecerit instrumenta. quomodo enim quisquam prudens, & virtutum cognitor: qui literas quas grammatica donat, profus ignorabit: quomodo recte & accommodate consultabit, quomodo ad virtutem & virtutum officia persuadebit: si nihil disciplinæ rhetoricæ delibauerit: quomodo in controuersijs falsum effugiet, quomodo verum ratiocinatione in agendis colliget, quomodo rationem subducendo verum attinet: nisi illi assit differendi præsidium, quod à logica vendicetur oportet. sed hæc eadem instrumenta in consequenda contemplatione: nobiliorem fortiuntur, assequunturque finem. Verum nostra tempestate, & ante per plurimos annos: longe aliter euenit, ut horum instrumentorum, & mediolorum ad sapientiam, quæ sunt naturales & mathematicæ disciplinæ, seruetur dignitas. quod ad suos fines eas non dirigunt: sed circa superflua occupati, sterilescunt. necessaria nunquam assequentes: futilia sectantes, & propemodum puerorum more, qui vespica vento prætumida (immixtis pisces tintinnabulum, strepitumque facientibus) maxime omnia

In disciplinas lapsas.

nium gaudent: ita inani sophismatum strepitu & multiplici ex phantasiæ deprompta phœtra opinione, modo assint qui clamoribus applaudant: plurimi abeunt contenti. quos ut sapientia fugiat necesse est: quæ nisi legitime traditis instrumentis & medijs, assequitur nunquam. sunt tamen in omni studio & Itali & Germani, & Galli, & Hispani, & Britanni qui ad meliora diuino indultu affecti, nituntur generose è tantis errorum caliginibus emergere. nam quæquam contemplatiua vita, tam parum nostro æuo cognita sit: non id eius iniuria fit (est enim dignitate prima, & iurare solis splendidior) sed oculorum (qui ad eam contuendam aspirant) male purgatorum vitio id obtigit. prauæ enim dispositiones, & vetus ostingentis & amplius iam annis contractum fermentum: purgandum esset, & à veterno quod tam diu mentes occupauit, tandem resipiscendum. ¶ Diuina autem vita tota in negotium & otium. per otium contemplatiuam, philosophicam, literariamque vitam, ex numero 71 huius intelligit. & per negotium: actiuam, administratoriâque vitam. ¶ Similiter quoque posteriorum quidam scriptores. ut Xenophon qui rempublicam Lacedæmoniorum scripsit: illam mirifice prædicat, & laudabilis effert, & Thibron de quo & hic meminit Aristoteles.

¶ Virtutem contemplatiuam ad optimam rempublicam pertinere, de virtutibus tempore pacis & belli, & à quo primū institutio facienda. Cap. xv.

Vm ergo idem finis videatur publice & priuatim hominibus, & eundem finem necesse esse sit viro optimo, & optime reipublice: manifestum est oportere virtutes eas, quæ ad otium spectant, illi inexistere. finis est enim (ut sepe iam diximus) belli pax, negotij otium. ¶ Sunt autem vtilis ad otium & quietem virtutes: quarum opus est in otio, & quarum in negotio. oportet enim multa necessariorum nobis adesse, ut liceat in otio esse. Quapropter temperatam ciuitatem esse oportet, ac fortem, & patientem. nam ut est in prouerbio, Nullum otium est seruis. qui vero non possunt fortiter pericula subire: serui sunt inuadentium. fortitudine igitur & constantia: opus est ad negocium. philosophia vero: ad otium. temperantia, & iustitia: in vtroque tempore, sed magis in pace & otio. nam bellum quidem ipsum cogit homines esse iustos & temperatos. fortunæ autem prosperæ fruitio, & otium cum pace: petulantes magis facit. multa igitur iustitia, multaque temperantia indigent ij: qui in optimo statu constituti videntur, & in fruitioe omnium rerum quæ beatos facere putantur. veluti si qui sunt (ut poetæ tradunt) in beatorum insulis. maxime enim ij philosophia & temperantia & iustitia indigerent: quanto magis otiosi sunt, in abundantia talium bonorum. Quia igitur de causa beatæ & studiosam futuram ciuitatem his oporteat præditam esse virtutibus: manifestum est. turpe enim est: non posse frui bonis. sed in negocijs quidem & bello, viros probos videri: in otio autem & pace, seruales. Quia ob rem oportet (non quæadmodum Lacedæmoniorum ciuitas) virtutem exercere. illi enim non eo ab alijs differunt, quod non putent eadem maxime bona quæ ceteri: sed eo quod prouenire illa existimant magis per aliquam virtutem. Quonia vero maiora sunt hæc bona quæ eaquæ belli, & fruitio eorum quæ virtutum, & quia illius gratia: manifestum est ex his. ¶ Quomodo autem & per quæ id erit: vtiq; considerandum. diximus vtiq; supra diuidetes: quod natura, & more, & ratione indigemus: ex his autem quales aliquos natura esse oportet, determinauimus. Restat videre: vtrum ratione prius, an moribus sit eruditio facienda. hæc enim simul concordare debent optima concordatione. contingit enim: ratio

Huius 67 68 69

Huius 57 Huius 23 58

nem aberrare ab optima suppositione, & similes per mores duci. **C**larum est hoc, primum quidem quemadmodum in alijs: quod generatio est à principio, & finis à principio aliquo alterius finis. ratio autem nobis & mens naturæ finis. quare ad hæc: generationem & morum institutionem parare oportet. **D**einde ut anima & corpus duo sunt: ita quoque duas esse videmus animæ partes, vnam irrationalem, alteram quæ habet rationem (habitus quoque earum duos) quarum altera est appetitus, altera mens. Ut autem corpus in generatione antecedit animam: sic pars irrationalis antecedit eam partem, quæ rationem habet. Patet id in pueris: quibus statim ira & voluntas & concupiscentia existit. at ratio & mens procedente ætate in illis fieri natae sunt. Quapropter corporis curam necesse est prius suscipere, quàm animæ: deinde appetitus. curam tamen appetitus, gratia mentis: curam vero corporis, animæ gratia. **S**i ergo ab initio prouidendum est à legis positore, ut optima sint corpora eorum, qui educantur: primo quidem circa coniugia prouidere debet, qua ætate, & cuiusmodi existentes sunt in matrimonium copulandi.

DECIMI QVINTI CAP. COMMENTARIUS.

Primæ reipublice: ut eę virtutes quę ad otium spectant insint, necesse est. nã idem finis optimus, & cuiusq; priuatim, & publice ciuitatibus: & qui finis viro optimo: idem est optimæ reipublice. atqui (ut etiã numero 67 & sequentibus dictum est) finis belli pax est, & negocij otium. ut igitur virtutes quę ad otium spectant: optimæ ciuitati, reiq; publicæ insint oportet. **Q**uibus virtutibus, & ad negocium & in bello, & in pace & ad otium opus est. ad negocium tempore belli: fortitudine & constantia. quia qui fortiter tunc pericula subire nequeunt: inuadentium efficiuntur serui. tempore vero pacis: maxime iustitia, & temperantia. quia prospere fortunæ fruitio, & otiositas cum pace, homines si sine iustitia temperantiaq; sint: insolentes faciunt, & intemperatos. ad otium vero: maxime opus est philosophia. Et his virtutibus præditã esse oportere ciuitatē: patet. quia turpe est, non posse frui bonis: sed in negocijs quidē & bello viros probos videri, in pace autē & otio seruiles. quare oportet (non quæadmodum Lacedæmoniorum ciuitas) virtutē exercere. illi enim non à cæteris differunt, quod non putent eadem maxima bona quæ cæteri: sed hoc differunt, quod existimant illa prouenire magis per virtutem bellicam. quod autem maiora illa bona sint quàm ea quæ belli, & meliorem eorum (quæ ad otium sunt) fruitionem, quæ virtutē eorum quæ sunt ad negocium: ex dictis est manifestum. **N**umero 52 dictum est per tria, naturam, morem, & rationem fieri studiosos: an primū igitur à ratione, an à moribus sit eruditio faciendã: nã hæc simul conspirare debent optima cõcordia. optima dico. nã contingit rationē aberrare ab optima suppositione finis: & per similes mores, ad huiusmodi errorem duci. **R**esponso. Primo id manifestum esse debet ut in alijs: naturam à principio esse, & finem à principio aliquo alterius finis. nam ratio & mens sunt à natura: quæ ut moribus instituat indita est. est enim nobis ratio & mens: naturæ finis. quare primum à natura & moribus institutio faciendã, & generatio, ipsaque natura, & morum institutio ad rationem, mentemque dirigenda. **S**ecundo. quia ut anima & corpus duo sunt: ita quoque duas esse videmus animæ partes, vnam irrationalem, & alteram rationalem, & duos earum habitus. quarum quidē partium: illa appetitus, hæc vero mens. atqui ut corpus antecedit animam. sic pars irrationalis antecedit eam, quæ rationem habet. quod in pueris licet intueri. statim enim ut nati sunt: & ira & appetitio, & concupiscentia. at cogitatio & intelligentia: procedente ætate fieri natae sunt. Quare prius corporis quàm animæ: cura suscipienda est. quapropter & prius corporis: deinde appetitus. attamen appetitus cura suscipienda est mentis gratia: cura vero corporis gratia animæ. Primum igitur institutio de ijs quæ ad naturam pertinent: suscipienda est. **Q**uia primum de natura ut de corpore, quàm de appetitu ad quem consuetudo, & de mente ad quam ratio pertinet discutiendum: legislatoris officium est primã institutionis curam circa coniugia adhibere, & qua ætate esse debeant, qui matrimonio copulantur, quo eorum qui educabuntur, corpora sint optima.

Appetitus
sensitiui &
rationalis
esse virtu-
tes mora-
les.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM DECIMVM.

Ortitudine igitur & constantia opus est. constantia, patientia, tolerantia: magna nimitatis species. qua aduersis non frangimur: sed ea toleramus, in nullo contra deorum cedentes. **D**enique ut anima & corpus, duo: ita quoque duas esse videmus animæ partes. An appetitus sensualis irrationalis atq; brutus, & ratio ipsa: duo sint re ipsa? Si appetitus irrationalis pro vi ipsa adrice sumatur: appetitus irrationalis, & ratio, parsque animæ rationalis re ipsa idem sunt. atqui ut appetitus sensualis totum nominat ceu oculus, ceu imaginatio: rationalis appetitus, & appetitus sensualis re ipsa duo sunt. sed hæc à presenti philosophia sunt aliena. **P**atet id in pueris: quibus statim ira, & voluntas, & concupiscentia inexistit. nomine voluntatis: pro sensuali appetitu hoc in loco abutitur Aristoteles. quod enim in nobis iam ratione utentibus voluntas est: id in brutis, & infantibus sensualis appetitus. & quod in nobis adultis intellectus est: id in brutis, & infantibus imaginatio. quare interdum nomina intellectus & voluntatis: translata sunt ad imaginatorem & appetitum sensualem, dicimusque translata vti locutione canem aut mutorum animalium quoduis aliud, velle comedere, aut venari, & intelligere vocantem.

De natura & generatione, ætate liberorum ad parentes, tempore nubendi, tempore procreandi, corporis habitudine, prægnantibus, orbis foetibus, procreandorum multitudine, maxime probato procreandi tempore, & alieno concubitu interdicens.

Cap. XVI.

Oc autem instituere oportet, hanc societatem & legis positorem inspiciendo ad ipsos, & ad vitæ tempus: ut ætatibus in idem temporis concurrant, nec discrepet gignendi potentia. viro autem generare adhuc potente si mulier ipsa concipere non possit, vel muliere quidem ad concipiendum apta, si vir ipse non possit: lites ac discordiæ inter ipsos oriuntur. **A**d filiorum quoque susceptionem est inspiciendum. oportet enim ne nimis distent ab ætate parentum. quoniam nec ipsi senioribus gratiam referre vllam possunt: nec parentes filijs alimenta præstare. **N**ec etiam nimis proximi accedere debent filij. habet enim hoc turbationem non paruum. nam minor futura est reuerentia huiusmodi filiorum erga genitores: utpote qui quasi sint æquales. & circa gubernationem domus: querelæ ex ista quasi paritate solent prouenire. **I**nsuper vnde coepimus huc peruenimus: ut corpora natorum sint secundum legis positorem voluntatem. fere quidem hæc omnia proueniunt per vnam diligentiam. nam cum sit finis gignendi. ut plurimum viris quidē septuagesimus annus, mulieribus autē quinquagesimus: ita coniugandi ab initio sunt, ut ætatibus ad hunc finem concurrant. **E**st autē adolescentium coniunctio improba ad filiorum procreationem. in cunctis enim animalibus: iuueniles partus imperfecti sunt. & foeminae crebrius quàm mares: & parua corporis forma, gignuntur. quocirca necesse est hoc idem in hominibus prouenire. Huius autem coniectura fuerit: quod in quibuscunque ciuitatibus consuetudo est adolescentes mares, puellasque coniugari, in eisdem inutilia & pusilla hominum corpora existunt. præterea in partu laborant magis puellæ, ac pereunt plures. Ex quo responsum oraculi Trezenijs datū quidam existimant, ob hanc causam. quasi multis pereuntibus propter immaturitatem nuptiarum, at non ad fructuum collectionem. **A**d continentiam quoque vtile est nuptias fieri seriores. intemperantiores enim esse videntur cum puellæ veneri assunt.

Aristoteles

Præcepta
naturæ re-
spicientia.Anni gignendi
70
50

Trezenij.

q. ij.

fuescunt. ac masculorum corpora crescere impediuntur: si adhuc augente corpore veneræ rei intendant. nam eius rei quoddam est determinatum tempus: quod non multo amplius excedit. ¶ Quapropter puellas quidam circa aetatem decem & octo annorum nuptiis tradere congruit: masculos vero circa aetatem annorum septem & triginta, aut paulo circa. in hoc enim tempore: & vigentibus corporibus coniunguntur, ac procedente tempore simul apte desinent procreare posse. & filiorum successio partim erit ab initio eis ætate vigentibus, si recte procedat statim generatio: partim vero dum iam ætas vergit ad annum septuagesimum. Quibus igitur aetatibus coniugia sint facienda: dictum sit. ¶ Tempus enim anni ut nunc obseruant multi: recte per hyemem aptius ad nuptias esse. sed considerata sunt in procreatione liberorum: quæ à medicis, & quæ à physicis traduntur. Medici enim tempora oportuna corporibus sufficienter ostendunt: physici autem de spiritibus, boreales magis quam australes laudant. ¶ Quæ autem quibus corporibus natorum maxime esset utilitas, magis dicendum esset, ubi de disciplina puerorum tractatur: summam vero sat fuerit nunc dixisse. neque enim Athletarum habitudo utilis fuerit ad civilem habitum: neque ad sanitatem & procreationem liberorum, nec rursus humilis & imbecilla nimium: sed media istarum. laboriosam enim habitudinem habere oportet: exercitatum vero laboribus non violentis, nec ad vnum laborum solum ut Athletarum habitudo, sed ad liberalia opera. hæc autem similiter viris mulieribusque existere debent. ¶ Prægnantes quoque mulieres curam habere corporum oportet: non pigrescentes, neque subtili vtentes alimonia. hoc autem facile est legum positori prouidere: si iubeat singulis diebus iter quoddam facere debere ad deorum sacra, mulieres que fortitæ sint concipiendi honorem. mens tamen contra, quam corpus: in tranquillitate est traducenda. Quæ enim sunt: ab ea quæ continet, capere videtur: quemadmodum illa quæ nascuntur, à terra. ¶ Circa expositionem autem vel educationem filiorum lex sit: nihil orbatum natura fore educandum. ¶ Si vero mores, institutaque ciuitatis prohibeant natos exponere: determinanda profecto erit procreandorum multitudo. quod si quibusdam ad procreandum copulatis, præter hæc euenerit: ante venire oportet, ne foetus concipiantur. nam postquam concepti sunt, & sensum aut vitam conceperint: nefas est eos attingere. ¶ Cum vero determinatum sit, qua ætate vir & vxor sint ab initio coniugandi: quanto tempore liberis operam dare conueniat, determinemus. Seniorum enim foetus, quemadmodum iuniorum imperfecti sunt, & corporibus & intellectibus, & eorum qui senuerunt irrobusti. quapropter & secundum intellectus vigorem. quapropter & illud maxime tempus probandum est: in quo maxime intelligentia viget in nobis. id autem esset in plurimis, circiter annum quinquagesimum, ut poetarum quidam dixerunt, septenario numero ætatem dimetientes. Itaque qui quatuor aut quinque annis hanc ætatem exceperint: relinquere debent in aperto procreandi studium, ac de cætero vel sanitatis, vel huiusmodi alterius causa concubitum facere videri.

Anni nubendi

18

37

Medici.

Physici.

Octauum cap.

4

87 Concubitus vero omnis alterius quam coniugis: penitus sit interdictus. quandoquidem sit & appelletur maritus. ¶ Quod si quis deprehendatur contra facere per tempus procreationis: dignam pro delicto poenam reportet.

SEXTIDECIMI CAP. COMMENTARIUS.

75 **R**æcepta ad generationem & naturam pertinentia tredecim. Primum. legislator conuulgale instituendo societatem, inspicere debet: & ad ipsos qui coniunguntur, & ad vitæ tempus ut in idem temporis concurrat, & ut vtriusque sit, huius generandi, illius concipiendi habitus, neque discrepet gignendi potentia. nam viro generare potente, si mulier ipsa concipere non possit, vel muliere ad concipiendum apta, si vir generare non possit: lites & discordiæ inter eos oriuntur. ¶ Secundum. sic in matrimonio conuenientum: ut filij qui suscipiuntur, non nimium distent ab ætate parentum. quoniam nec ipsi parentibus tunc quidem senioribus, gratiam que vsui sit referre queunt vllam: nec pariter filijs alimonia præstare. ¶ Tertium. nec nimium filij ætati parentum appropinquet. nam id graue continet molestiam. quia minor futura est reuerentia huiusmodi filiorum erga progenitores: ut pote quibus ipsi coætanei videantur & æquales. & circa domus gubernationem: ex hac quasi æqualitate, querelæ prouenire solent. ¶ Quartum. ut corpora natorum sint secundum legislatoris voluntatem, & viris ut plurimum septuagesimus annus gignendi sit finis, mulieribus autem quinquagesimus. ita ab initio matrimonio sunt copulandi, ut ætatibus ad hunc finem concurrat, ut cum vir septuagesimus, mulier quinquagenaria fiat. ¶ Quintum. non adolefcentes coniungantur. Primo. quia adulescentium coniunctio: improba est ad liberorum procreationem. in cunctis enim animalibus, iuuenum partus imperfecti sunt: & scemina crebrius quam mares, & parua corporis habitudine gignuntur. quare & in hominibus sic euenire par est. & id causæ est: cur plerisque in ciuitatibus inutillia & pusilla sint hominum corpora. ¶ Secundo. quia in partu magis laborat puellæ, ac pereunt plures. ut Trezenijs oraculo est reseratum: perire eas ob fructuum immaturitatem, quasi multæ perirent ob immaturitatem nuptiarum, non autem id collectionem fructuum respiciebat. ¶ Tertio. quia ad temperantiam conducit nuptias seriores fieri. nam intemperantiores fieri scemina videntur: cum iuuenulæ veneri assuescunt. & masculorum corpora crescere impediuntur: si adhuc augente corpore, veneri intendunt. nam ad rei veneræ operam determinatum quoddam est tempus, quod non multum absolutum excedit incrementum. ¶ Sextum. Tempus aptum puellis ad nubendum: circa aetatem decem & octo annorum: viris vero, circa aetatem annorum septem & triginta aut circiter. nam si his ætatibus iungantur: vigentibus coniunguntur corporibus, & procedente tempore, simul apte procreare posse desinent, & filiorum erit continuatio, his quidem in ætatibus vigore natis si (ut rationi consentaneum est) statim pro creatio fiat, illis vero dum ætas in suum finem deurgit ac terminum. Hæc de coniugijs. ¶ Septimum. Tempus ad nuptias & procreationem aptius. hyems. spiritus autem accommodatiores: boreales. ut de tempore, medicis: de statibus autem, naturalibus philosophis credendum est, qui magis boreales quam australes probant. ¶ Octauum. neque ad civilem societatem, neque sanitatem, neque liberorum procreationem: athletarum habitudo consentanea est. neque eorum qui curatione egent, & pessime ad laborum tolerantiam sunt affecti: sed harum media probanda est. nam laboriosam corporis habitudinem habere oportet, & exercitatum laboribus non violentis. neque ad vnum laborum duntaxat aptam ut athletarum habitudo, sed ad liberalia. & ut de viris: ita de mulieribus est sentiendum. ¶ Nonum. Mulieres prægnantes: corporis curam gerant, non pigrescentes, neque subtili vtentes alimonia. quod facile legislator prouidebit: si lege sanciat, singulis diebus eas quæ concipiendi fortitæ sunt honorem, iter aliquod facere debere ad sacrorum venerationem aliquam faciendam. sed mens aliter quam corpus: in tranquillitate deduci debet. nam quæ in utero clausa fouentur: capere ab ea quæ continet, videntur. quemadmodum terræ nascentia: à terra. ¶ Decimum. lex sit: nihil mancum, mutilum, orbatumque: ad naturæ functionem organis, in ciuitate educandum. ¶ Undecimum. multitudo procreandorum est determinanda: si mores institutaque ciuitatis liberos exponere prohibeant. quod si contra quibusdam ad procreandum sociatis, euenerit: antequam sensus & vita insit, abortio procuranda est. sanctum autem sit: quod sensu & vita determinatum fuerit, & attingere nefas. ¶ Duodecimum. Illud tempus maxime ad procreationem probetur: in quo maxime in nobis intelligentia viget. id autem in plurimis est circa annum quinquagesimum: ut quidam poetarum dixerunt. septenario ætates dimetientes. nam seniorum foetus quemadmodum & iuniorum: imperfecti sunt, & corporibus & intelligentijs. eorum autem qui exiuerunt: imbecilles & infirmi. quare & secundum intelligentiæ vigorem. quapropter: qui quatuor aut quinque annis, annum quinquagesimum

q. iij.

18

37

10

11

10, 11, & 12

minus sana

præcepta.

12

excesserint:relinquere debent aperte procreandi studium. quod si res poscat:quod reliquum
 13 est sanitatis gratia,aut alia huiusmodi causa,congregiantur. ¶ Tertiumdecimum. Concupi- 87
 tus omnino alterius mulieris quam coniugis: viro sit interdictus. quandoquidem sit & ap-
 pelleretur maritus. quod si quis per tempus procreationis fecus facere deprehendatur: digna
 pro delicto reportet ignominiam.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVMDECIMVM.

LEx sit:nihil orbatu natura,fore educandum.Hæc,decimū præceptum & vndeci- 84
 mum (quod proxime sequitur) de expositione puerorum dura,& merito à plæ-
 risq; repudiata.& in ijs accusant Aristotelem. & quod adiungit de dilutionibus ad
 ciendam abortionem:coarguunt tanq̄ inhumanum.neq; sum qui excusare velim
 ipsum in his paucis:in q̄ plurimis,tamen alijs bene positis,æquum est ipsum iusta commen-
 datione non fraudare.quanq̄ de expositione puerorū & mutilatis natura,ipse non sit actor,
 sed & Socrates & Plato idem sensisse videtur in tertio de republica,vbi iubent eos qui cor-
 pore deficiunt,nō esse nutriēdos. & in quinto vbi lege sancit deterrimorum proles non esse
 nutriendas.& rursus cum posterius iterū præcipit vt ex deterioribus nati,aut ex quibusuis,
 sed & aliquo membro capti:in abdītis (vt decet) locis abscondatur.Et in hoc forte etiam est
 Lacedæmoniorū leges secutus.nam prius Lacedæmoniorum legibus cautum comperitur:
 genitoribus non licere partus educare,sed ipsos in locum designatum deportare, vbi maxi-
 mi natu ex contribulibus,infantes aspicerent,qui si efficti pulchre,& robusti, forte distribu-
 ta educare iubebant.sin ignaui,deformes aut mutili: exponendos dimittebāt, fecus Taige-
 tum locum præcipit,ac præruptū. quasi via eorū qui statim ab initio ad bonā corporis cō-
 positionem,& robustitatē minus apti,producti apparuissent:neq; sibi,neq; reipublicæ utilis
 foret. de hac re:lege vitam Lycurgi.& aiūt inter turcas esse:qui hanc de orbis,mutilis q; na-
 tura,nō educandis legē obseruant:quos neq; imitari iubeā,neq; velim.& potius intēperan-
 tiam hortarer (vbi generatio non efflagitur) si fieri posset: penitus arcendā, q̄ huiusmodi
 dilutionibus vti. q̄q̄ & hæc de dilutionibus videtur esse Socratis in quinto de republica. vbi
 cōgressum cū alijs, tum viris tum mulieribus qui ætatē generationi aptā excesserint vetat.
 inquit enim,sed si quis partus cōtigerit:prohibeatur in lucē educi.si autē producat:ita po-
 natur,vt eius nulla nutritio sit.sed hæc & Socratis & Aristotelis missa faciamus:tanq̄ nō sa-
 tis à multis approbata,neq; à nobis quidē approbāda. ¶ Seniorū enim foetus:quēadmodū 85
 iuniorū imperfecti sunt,& corporibus & intellectibus.Rationabilis est hoc duodecimū præ-
 ceptum duobus præcedētibus.nā ita plærūq; euenit:vt eorū qui vtroq; parentū debili & ef-
 fetu corpore gignuntur: corporis debilitate & perpetua quadā valitudine,mens functiones
 suas,absoluere libere nō possit,nō q̄ mens intellectūq; simili ac corpus debilitatis necessita-
 te laboret.mens enim vigor indeficiens:corpus autē opacitas,quæ illi interposita,facit non
 potentibus intueri oculis,solem lumine deficere videri,qui semper lumine plenissimus est.
 lumen enim solis:vita est.hac igitur in parte Aristoteles corporis naturam,non mentis ex-
 cellentiam,proponit contēplandam. Attamen vt ostenderet summus rerum opifex,non ne-
 cessarium ex lege corporis,circa mentium dispositiones trahi argumentum:Thare septua-
 genario nascitur filius,qui animo esset,omnium optime valiturus.cui iam centenario, pri-
 us quidem ex septuagenario nato:proles nascitur, intelligentia non inferior.huic vero cum
 sexagenaria ætas facta esset:nascitur filius,qui à sublimi vi mentis, videns deum dictus est.
 vbi ex infirmitate corporis: non oportere mentium suspicari debilitatem, manifeste diuina
 ostendit historia.regula enim corporis,ad mentium dispositiones:fallax est.imō potius cor-
 poris vigor,& animi:opposita respondent analogia. Verum tametsi ita est: id tamen ætatis
 49 in quā annum,aut circa,in quo hebdomas annorū ad suum peruenit quadratum,nullus
 7 forsitan improbauerit,generationi accommodum.vt pote in quo omnia,& corporis & ani-
 7 mæ instrumenta,in summa se esse perfectione declarant.

¶ De victu & disciplina puerorum. Cap.XVII.

Sceptis autem filijs:multum referre putantum est ad 88
 corporis robur quali victu nutriatur. apparet vero ex
 cæteris animalibus,& ex gentibus. quibus cura est as-
 sidua bellicæ habitudinis: nutrimentum lactis maxi-
 me proprium est corporibus,absque vino quidem ma-
 2 gis, propter ægritudines. ¶ Et præterea motus quos 89

90 cunque in ea ætate fieri datur:conferunt. ¶ Ne vero membra ob teneritu 3
 dinem distorta fiant:vtuntur adhuc gentes aliqua instrumentis quibus-
 91 dam,& machinis:quæ corpus à talibus illæsum conseruant. ¶ Confert 4
 etiam:statim à pueritia,frigori assuescere.hoc enim & ad sanitatem,& ad
 res bellicas vtile est. Qua propter apud multos Barbarorum consuetudo
 est: vel gelido amne natos immergere,vel parua veste amicare, vt faciunt
 Galli.ad cuncta enim ad quæ possibile est:statim ab initio melius est as- 8
 suescere.est autem apta puerorum natura.ob eorum calorē,ad frigus ex-
 92 adhibita. ¶ Sequenti vero ætate vsque ad annos quinque, qua nondū ad 5
 disciplinā aliquam sunt admouendū,nec labores perferre cogendū,ne cre-
 scere impediuntur:motus solummodo quosdam suscipere debent,quo pi-
 gritiā corporis euitēt. qui motus præparandi sunt illis:& per alios actus,
 & per ludū.ludī vero ipsi:nec illiberales,neq; laboriosi esse debent,neque
 93 remissi. ¶ Quas autem narrationes,& fabulas illa ætate pueri audire de- 6
 beant:cura sit ijs,qui pueris publice præficiuntur.cuncta enim talia: ad
 conuersationes postea futuras,accommodanda sunt.Itaque ludī vt pluri-
 94 faciēda. ¶ Cohibitiones vero puerorum & interruptiones ploratus: qui 7
 legibus prohibent,non recte faciunt.sunt enim vtilis ad augmētum:cum
 sint quodammodo exercitationes corporū. Spiritus enim compressio fa-
 cit robur laborantibus:quod contingit etiam pueris ploratum cohibenti
 95 bus. ¶ Prouidēdum est ab ijs,quibus puerorum cura publice commissa 8
 est circa huiusmodi educationem,& aliam:vt & q̄ minime cum seruis ver-
 sentur.hæc enim ætas,ac etiam vsque ad annos septem: necessarium est vt
 domi alatur.rationabile est ergo præcipere in hac ætate: vt ab auditu, &
 96 visu seruilium rerum absint. ¶ Omnino igitur obscenitas verborum,vt 9
 & quicquam aliud:per legislatorem exterminanda est de ciuitate.ex tur-
 piter enim loquendū licentia:sequitur & turpiter facere. Potissimum igitur
 97 tur statim à pueris:nec dicant,nec audiant quicquam turpe. ¶ Si quis ve 10
 ro aut dicere aut facere quicquam prohibitorum deprensus fuerit:is si li-
 ber sit,sed nondum in conuentum comessatorum dignatus assumi:hono-
 re prohibeatur,& verberibus castigetur.sed si sit maioris ætatis:seruili in-
 98 famia afficiatur,admissi seruilis gratia. ¶ Cum vero dicere quicquā tur- 11
 pe interdixerimus:clarum est quia & aspiciere aut picturas,aut actus de-
 formes prohibemus.sit igitur cura magistratibus nullam neque picturā
 neque statuam esse talium rerum imitricem,nisi apud deos quosdam ta-
 99 ctos homines, pro se & filijs & vxoribus sacra facere. ¶ Iuniores autem 12
 neque Iamborum,neque comædiarum sectatores esse sinat legislator:nisi
 si cum ad eam peruenerint ætatem, vt in comessionibus vnā cum alijs
 communicare possint,& ab ebrietate & huiusmodi labe infontes,discipli-
 na omnes effecerit. ¶ Nos quidem nunc,cursim ista attigimus:postea ve
 q.iii.

Thare.
 Abraham.
 Isaac.
 Iacob.

Ironia.
 Ironice di-
 cit:plane ri-
 dens deos
 gentilium.

Iambi.
 Comœdiæ.

Sequentis cap. 5 Theodorus ro insistentes, oportebit determinare magis, siue oportet siue non oportet primo quareretur, & quomodo, sed in presentia mentione de his facere necessarium fuit. forsitan enim non male circa hoc censebat Theodorus tragicomediarum actor. nulli enim unquam concedere voluit: ut ante se ageret, neque ex modestis etiam histrionibus. quasi magis faueant auditores illis: quos primo audierint. Contingit hoc idem conuersationibus hominum & rerum. omnia enim prima: nos magis delectant. Quapropter oportet a pueris omnia turpia procul remouere: & maxime quaecumque habent in se vel obscenitatem vel improbitatem. ¶ Transactis vero annis quinque: in duobus, ad septem usque, oportet iam disciplinas explorare, quas discere eos oportet. Duae autem sunt etates: in quas necessarium est disciplinas diuidere. vna est post septimum annum usque ad pubertatem. altera a pubertate usque ad annum vicesimum primum. nam qui hebdomadibus diuidunt etates: ut plurimum dicunt non bene. itaque sequenda est naturae distinctio. omnis enim ars & disciplina implere vult: id quod deest naturae. ¶ Primum igitur videndum est: si facienda sit institutio quaedam circa pueros. deinde si vtile sit publice curam eorum suscipere, an magis priuatim, quod nunc fit in plurimis ciuitatibus. tertio qualem hanc institutionem esse oportet.

Hebdomas annorum, septennium. Ex numeris sequentibus. Primum ex 1. Secundum ex 2. Tertium ex 3. & sequentibus.

DECIMISEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

DE victu & institutione: praecipua tredecim. Primum. apud eas gentes quibus bellandi assidua cura est: ad bellacem habitum ubi filios susceperint, nutrimentum lactis maxime proprium est, accommodatumque corporibus. sed id quidem magis absque vino: ad deuitandas aegritudines. ¶ Secundum. id motus qui illis (dum tantum illi sunt) conuenire possunt: ad huiusmodi corporis habitudinem conferunt. ¶ Tertium. ne eorum membra ob teneritudinem obtorta fiant: fasciis, & mechanicis quibusdam instrumentis (ut & nunc apud quosdam gentes fit) corpus defendatur illaesus. ¶ Quartum. statim a pueritia: frigori assuescat. id enim & ad sanitatem confert: & ad bellicas actiones vtile est. puerorum enim apta natura est: ob eorum calorem, ad frigus exerceri. hinc multi barbarorum: gelido anni mox ut nati sunt immergunt. aut (ut faciunt Celtae) parua veste amittunt. & haec diligentiae primae, admodum infantili aetate exhibeantur. ¶ Quintum. Sequenti aetate qua & loquitari & per seipsum motari incipiunt usque ad annos quinque, qua nondum ad disciplinam aliquam sunt ad mouendi, nec labores perferre cogendi, ne crescere praepediuntur. motus solum quosdam suscipiant ad corporis pigritiam deuitandam. qui illis per ludos: neque illiberales, neque laboriosos, neque remissos, & per alios actus praeparantur. ¶ Sextum. qui pueris publica ordinatione praesunt: current quas narrationes & fabellas (dum ea sunt aetate) audire debeant, cuncta ad conuersationes futuras accommodantes. & ludum ut plurimum tales sint: ut sint imitationes, eorum quae postea serio facienda erunt. ¶ Septimum. cohibeantur pueri dum plorant, coganturque interrumpere ploratum. nam huiusmodi cohibitiones ad augmentum vtilis sunt, cum sint quoquo pacto corporum exercitationes. quandoquidem id compertum habemus: spiritus compressionem ipsi, qui laborant, robur facere. quod accidit etiam pueris: dum plorantes, plorare cohibentur. neque recte faciunt: qui has cohibitiones legibus vetant. ¶ Octauum. id etiam praedonum, qui publicam puerorum prouidentiam gerunt: curent ut ciuium liberi quominus cum seruis versentur. nam id aetatis, & ad septennium usque: expedit ut domi alantur. & admodum rationi consonum: ut & a visu & auditu illiberalium, seruiliumque rerum arceantur. ¶ Nonum. omnino obscenitas verborum, ut & quiduis aliud turpe, a ciuitate per legislatorem exterminetur. & praecipue statim cura fit: ut nec pueri dicant, nec audiant quicquam turpe. nam ex turpiter loquendi licentia: sequitur & turpiter operari. ¶ Decimum. si quis vero iuniorum, aut dicere aut facere quicquam eorum quae prohibita sunt deprehensus fuerit: si liber, nondum ad comessationum admittus honorem, illo honore priuetur & verberibus castigetur. si maiusculae aetatis, iam comes

fationum particeps: damno aliquo seruilis afficiatur, ob eam quam perpetravit, macipis seruusque vilis. ¶ Undecimum. Sit cura magistratibus non modo interdiceret, & dicere & audire quicquam turpe: verum etiam prohibeant picturas, actusque deformes aspicere. neque sinant picturam aut statuam: illarum rerum imitricem esse. ¶ Duodecimum. Iuniores: neque iambicorum neque comediarum spectatores esse sinat legislator. nisi cum ad eam peruenerint aetatem: ut in comessationibus cum alijs federe queant, cum iam ab ebrietate, & ab huiusmodi labe, disciplina cunctos efficere possit infontes. sed de his exactius in sequenti libro. & exemplo Theodori Tragicomediarum actoris: monstrantur omnia prima magis oblectari. quare prima quae traduntur pueris: summopere cauendum est (ut praecedentia continent praecipua) ne turpia, obscena, improba ve sint. nam id satyrae apprime verum: Quo fuerit imbuta recens, seruabit odorem Testa diu. ¶ Tertiumdecimum. a quinto ad septimum annum: explorandae sunt disciplinae, quas eos discere oportet. & aetates quibus illis disciplinae committentur: diuidendae sunt. & vna sit a septimo anno ad pubertatem: & altera disciplinae aetate, a pubertate ad annum primum & vicesimum. sic enim natura distinguit. & melius est sic naturam sequi: quam septenariam aetatum partitionem. ¶ Transit ad ea: quae in sequenti libro sunt discutienda.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUMDECIMUM.

Nutritum lactis maxime proprium est consulunt lac matris dari triduo aut quadriduo a leuamine partus. nam primis diebus lac collastrum fit: & in duritiam coalescit, suntque inde infantes collastrati. cauere etiam volunt: ne ea quae nutrit, vitium deat. alioqui lac, & sanguinis bonitas ad menses transit, infantisque corrumpitur alimentum. mores etiam magna pro parte credunt: infantem in posterum, a nutricis moribus contrahere. quare iubent: & modeste, & temperate, & alijs morum dotibus ornate, puerum educandum committere. & multa huiusmodi praecipunt. ¶ Confert etiam statim: a pueritia frigori assuescere. Hoc Aufones obseruabant: de quibus Maro, Natos ad flumina primum: Deferimus, saeuoque gelu duramus, & vndis. ¶ Si quis vero aut dicere Quonia vero plurima (ut inquit Satyricus) fama digna sinistra. Et nitidis maculam, & rugam facientia rebus Quae monstrant ipsi pueris, traduntque parentes. Iccirco censuram adhibet Aristoteles: & arcte iubet, ne domi male vitae exempla sinantur, neque audiant, neque dicant, faciantque quicquam turpe. ¶ Aspicere aut picturas, aut actus deformes prohibemus: nisi apud deos quosdam tales, quibus etiam lasciuia lex tribuit. Quod subiungit nisi apud quosdam deos tales: ironice est intelligendum. hac tamen cautela: vitabat Ariopagum. Et deos, ritusque deorum turpes, etiam habuisse Athenienses: ex Euterpe Herodoti, cognoscere promptum est. Mulieres graece Dionysia celebrantes (dictu & visu foedum) dicendum tamen pro loco est: truncos ficulneos, ingenti & praeter proportionem mentula deformatos, ut nihil ferme membrorum praeter mentulam habere viderentur: e collo dependentem: infame sane & impudicum spectaculum. haec ridere non debuit Aristoteles: & nonne nos ipsi deo liberatori semper gratias habere debemus: qui in omni puritate, sancte, caste, mundaeque & illibate, illi seruire iubemur: & gentium stultitiam etiam illic aperte idem damnat historicus: quae deos coleret, quorum neque qui essent, neque quales, neque nomina agnoscerent. quae ante Homerum & Hesiodum, nomina non habebat: nisi forte nominibus quibusdam barbaris appellarent Graeci Beelzebub, Astaroth, Beelphegor, & huiusmodi horrendis appellationibus. inquit enim. Vnde singuli deorum extiterint, an cuncti semper fuerint, aut qua specie: haecenus est ignoratum, nisi nuper atque heri, ut sic dicam. Nam Hesiodus atque Homerus, quos annis quadringentis non amplius ante me, opinor extitisse: fuere, qui Graecis deorum prolem introduxerunt, eisque tam & cognomina: quam honores, & diuersa artificia, & figuras attribuerunt. haec Herodotus. sed de stulta gentium religione nunc satis.

Ridiculi gentium ritus. Herodotus

Herodotus

SEPTIMI POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

Quòd faciendā sit institutio circa pueros, & illam publice esse suscipiendam ad reipublicæ formam. Cap. I.

Quòd igitur à legis positore maxime intēdendum sit circa disciplinam iuuentutis: nemo utiq; dubitabit. nam id quidem neglectum in ciuitatibus: affert reipublicæ detrimentum. oportet enim ad singula gubernandi genera, disciplinam accommodari. nam mos vniuscuiusq; reipublicæ proprius: & consuevit seruare reipublicā, & ab initio constituere. ceu popularis mos popularem: & paucorum potentia accōmodatus mos, eam que consistit in paucorum gubernatione. semper autem melior mos: causa est melioris reipublicæ. Præterea in cunctis facultatibus & artibus sunt quædam: ad quæ prærudiri oportet, & assuefieri ad earum opera. itaq; manifestū est: q; & ad virtutis actiones. Cum vero vnus sit finis totius ciuitatis: clarum est oportere disciplinam quoq; esse vnā & eandem omnium. & huius curam esse publicam & non priuatam: quemadmodum nunc vnusquisq; curam habet suorum filiorum, priuatim q;, & priuatam disciplinam docens prout ei videtur. sed oportet publicorum publice exercitationem fieri. & simul, non debet quidem quisquam ciuis, se sui existimare, sed omnes, ciuitatis. Particula enim ciuitatis vnusquisq; est. cura vero singularum particularum: respicere nata est ad curam totius. Laudari possunt in hoc Lacedæmonij. nam plurimam circa pueros diligentiam faciūt, & quidem publice. Quòd igitur lege prouidendum sit circa disciplinam iuuentutis, & hoc publice faciendum: patet.

PRIMI CAP. OCTAVI POLITICORVM COMMENTARIVS.

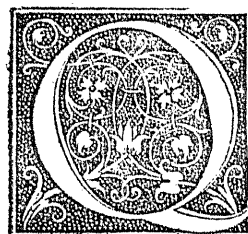
Vnc de ijs quæ ad morem. legislatorem in quaq; reipublicæ specie maxime ad mores, disciplinamq; iuuentutis oportere intendere. Primo. quia id neglectū in ciuitatibus: reipublicæ affert detrimentum. oportet enim ad singulos gubernandi modos: mores, disciplinamque accommodari. nam vnicuique reipublicæ proprius mos: consuevit & reipublicam seruare, & eam à principio constituere. vt mos popularis: statum popularem. paucorum potentia: paucorum potentiam. & semper melior mos: melioris reipublicæ causa est. Secundo, quia in cunctis facultatibus & artibus: sunt quædam ad quæ prærudiri oportet, & ad eorum opera assuefieri. quare manifestum est: & id oportere in rebus publicis, & maxime in optima, ad virtutis actiones. In optima reipublica: omnium vnā, eandemq; esse disciplinā, & huius curam debere esse publicam, non priuatam. nam totius ciuitatis, & cuiusq; ciuium vnus est atq; idem finis. neq; debet quisquā ciuium se suū esse existimare, sed omnes existimare debent se esse ciuitatis. nam quisq; ciuitatis particula est. cura vero singularum partium: ad curam totius respicere nata est, ex eaq; pendet. Quare vt iuuentus ita instituatur, & assuefiat: publica cura esse debet. qua in re laudari possunt Lacedæmonij: qui id publice curarunt efficiendum.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM OCTAVI POLITIC.

Argumentum. hæc sunt: quæ octauus discutit. mos, disciplina, mens, de more à numero primo ad tertium. de disciplina: à 3 ad 7. de ijs quæ ad mentem, grammatica, pi-

etoria, gymnastica, musica in generali: à 7 ad 12. de gymnastica: à 12 ad 15. de musica disse-
redo: à 15 ad 21. de musica ex propria sententia: à 21 ad huius octauæ finem. Oportet enim:
ad singula gubernandi genera, disciplinam accommodari. Qui reges & optimates futuri sunt:
propemodum eisdem disciplinis sunt instituendi. sed futuri reges: magis heroice, atq; diuine.
& tertio loco censu potentes: humane magis, quàm diuine. optimates autē inter regem,
dignitatis summum fastigium tenentem, & censu potentes, dignitatis tenentes imum: æque
& diuine & humane sunt instituendi. populares institutiones, & paucorum potentia: parum
dignitatis habent. nam & illi magis ostentationis gloriam quærunt, quàm existentiam. quan-
doquidem neutri secundum virtutem, & vt disciplinæ præfinitur gubernent. hi enim raro vs-
tra historias ascendunt: illi vero è fabulis & mollibus poetarum blanditijs, intemperatib; q;
comædijs, rarerer emergunt. qui hæc nugamenta norunt: popularibus placent, cū intrant
(vt inquit Satyricus) carmina lumbum. Sed tyranni: nonne suos liberos volunt liberaliter, &
optimatum more educari? Id ferme tyranni signū est: cum nolint suos filios, aliquid cape-
re literarum. cum id suæ gubernationi inimicum putent. nam disciplinæ prædicat iustitiam,
pietatem, temperantiam, & cæteras virtutes, ac animi dotes: quæ tyranno sunt inimicæ. que
vbi ex literis, cū philosophicis tum diuinis discerent: scelerum immanitate deterriti, aut gu-
bernationē relinquerent, aut murmurante cōscientia, & somno & vigilia horribili metu qua-
terentur, & cōtinuo tacita sudaret præcordia culpa. felices igitur qui in optimis gubernatio-
nibus: moribus quidem decentibus, & accommodatis, ex laudabili institutione sunt adornati.

Qualis esse debeat institutio puerorum: quod necessarium non omnium, quòd liberalium disciplinarum quantum sat est, & ad finem liberalem. Cap. II.

Vænam vero ista sit disciplina, & quomodo tradenda: latere non debet. nam nunc quidem in ambiguo ex ope-
ribus est. non enim eandem omnes censent iuuentutem
debere addiscere: neq; ad virtutem, neq; ad vitam opti-
mam. neq; conspicuū est: vtrum per intelligentiam ma-
gis deceat, vel per animi morem. Impedimētōrū quoq;
respectus: considerationem disciplinæ cōturbat: cum manifestum non sit,
vtrum accommodanda nostra sit exercitatio ad ea, quæ sunt vtilia ad vitam,
an ad ea quæ tendunt ad virtutem, an ad ea quæ ad maiorem quendam,
superfluumq; pertinent apparatus. hæc enim omnia patronos quosdam
suscepere. De his quoq; quæ ad virtutem tendunt: nihil confessum existit.
etenim virtutem non eandem omnes statim honorāt. ex quo fit: vt non ab-
re discordent circa illius exercitationem. Quæ igitur ex vtilibus necessa-
ria sint addiscēda: manifestū est. q; autem non omnia: diuisis quidem quæ
liberalia sunt opera, ab illiberalibus, patebit illa talia esse recipiēda, quæ
cum vtilia sint, faciunt exercentem non vilis exercitij operatorem. vile au-
tem exercitium putandum est: & ars, & disciplina, quæcunq; corpus, aut
animā, aut mentē liberi hominis, ad vsum & opera virtutis inutilem red-
dunt. itaq; & artes illæ: quæcunq; deterius disponūt corpus. & cūcta mer-
cenaria exercitia: sordida nuncupamus. mētem enim occupatam, & vilem
reddunt. Sunt etiam quædam ex liberalibus scientijs: quas vsq; ad ali-
quid discere, honestum sit. penitus vero sese illis tradere, ac ad extremum
vsq; profequi velle: nocuentis illis (quæ supra diximus) obnoxios facit.
Sed refert plurimū: cuius gratia quis agat, vel discat. nam si gratia sui,
vel amicorum, vel propter virtutem, non est illiberale: qui vero id ipsum
agit propter alios, saepe utiq; videbitur illiberaliter ac sordide agere. disci

Huius

3

plinæ igitur illæ de quibus diximus: ad vtrancq; partem se habent.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Am disciplinam (quæ iuuentuti tradenda sit) inquirendam esse, neq; latere oportere. quia nunc ex operibus, & viuendi hominum modis: non est cognita, neque vtrum magis per intelligētiam, an per animæ mores. impediunt etiam disciplinæ considerationem, ac conturbant hæc: an nostra exercitatio circa vtilia ad vitam versari debeat, an circa ea quæ ad virtutem tendunt honestaq; sunt, an ad fortunarum & honorum cumulationem, superfluumq; apparatus. hæc enim omnia patronos habent, atq; defensores. & de ijs quæ ad virtutem tendunt: non concordant. nam virtutem non omnes statim eandem honorant: sed quod vnus vocat virtutem, alter non appellat. quare non ab re: circa exercitationem eorum quæ ad ipsam tendunt, discordant. **D**isciplinam adolescentum in optima ciuitate: circa quædam vtilia, necessaria versari debet, sed non omnia. nam exercitiorum, & operum vtilium, & necessariorum: quædam sunt liberalia, liberatq; homine digna, & quædam illiberalia. liberalia quidem: quæ cum vtilia sint, nequaquam reddunt eum, qui illis occupatur fordidum ac vilem. illiberalia vero: quæcumq; artes aut disciplinæ, corpus, aut animam, aut mentem liberorum hominum, ad vsum & opera virtutis reddunt inutilem. quare artes huiusmodi omnes, quæ corpus, ad animæ, mentisq; officia deteriorius afficiunt, & cuncta mercenaria exercitia: fordida nuncupamus. nam mentem occupatam tenent: abiecta mq; reddunt. **Q**uædam esse liberalium scientiarum: quas vsq; ad aliquid addiscere non illiberale sit. penitus autem se illis mancipare, & ad summam vsq; perfectionem assequi velle: illiberale. nam huiusmodi aut inutilibus, aut exquirendis superfluis detinentur occupati: quæ impedimenta ad veram disciplinam, paulo supra sunt posita. **L**iberales disciplines: ad suum, liberalemque finem esse exquirendas. nam plurimum refert cuius gratia quis aut agat, aut discat. nam si gratia sui, aut amicorum, aut virtutis gratia, secundum liberalem disciplinam operetur aut discat: non est illiberale. qui vero id agit propter alios: per sepe illiberaliter ac fordide videbitur agere. nam id frequenter agunt: mercenariorum more, nummos mercandi, cauponandiq; gratia. disciplinæ igitur illæ, de quibus nunc locuti sumus (ceu dictum est) & liberaliter & illiberaliter quæri possunt, & ad vtrancq; partem se habere.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Vnt etiam de liberalibus scientijs: quas vsq; ad aliquid discere honestum sit. disciplina illæ liberales: sunt grammatica, logica, rhetorica. quæ necessariae magis & vtilis, ceu adminicula quædam & instrumenta ad liberalem degendam vitam præuia: quam honestatis dignitatisve rationem habentes.

De quatuor quæ pueri discere solent, & otium negotio præferendū, & disciplinæ illius disciplinis huius, musica ad otium, literæ indifferentes, gymnastica & figurandi peritia ad negotium. Cap. III.

Vnt autem ferè quatuor, quæ discere iuuenes cōsueuerunt: literas, gymnasticam, musicam. addunt vero quartum quidam: figurandi peritiam. Literas quidem & figurandam, tanq̄ vtilis ac valde expedientes ad vitam: gymnasticam tanq̄ pertinentē ac fortitudinem. De musica vero ambigitur iam. nam nunc plurimi quidem, voluptatis gratia illam addiscunt. veteres autem inter disciplinas, eam collocauerunt: ex eo quod natura quærit (vt sæpe dictum est) non solū in negotio recte, verum etiam in otio laudabiliter posse versari. **H**oc enim principium est omnium: vt rursus de illo dicamus. si enim vtroq; opus est: magis autem expetendum est otium. Nec id quidem in ioco. nam sic necesse foret iocum esse finē vitæ. siquidem id est impossibile. magisq; in negocijs vtendum est ioco. nam qui laborant: indigent relaxatione. & huius gratia est iocus. negocia vero sunt cum labore & conatu: & propterea oportet iocum adhibere, qui tanquā medicinam, temporis oportunitate seruata, afferat.

Literæ.
Gymnasticæ.
Musica.
Pictoria.

nam relaxatio est huiusmodi motus animi, & requies propter voluptatē. **O**tium autem ipsum videtur in se voluptatem habere: & felicitatem, & vitam beatam. & hoc non in negociosis, sed otiosis existit. nam qui negociatur: alicuius gratia negociatur ceu eius quod sibi deest. felicitas autem finis est: quam non cū dolore, sed cū voluptate esse omnes putant. hanc tamen voluptatem non eandem omnes posuerunt: sed secundū se vnusquisq; & secundum habitum suum. optimus tamen optimam: & eam quæ sit ab honestissimis. **I**taq; manifestū est: quod oportet ad otium quoq; degendum addiscere quædam, & erudiri. & has eruditiones & disciplinas, sui ipsarum esse gratia: illas vero quæ ad negotium, tanq̄ necessarias, & gratia aliorum. **Q**uapropter & musicam antiqui inter disciplinas collocauerunt: non tanq̄ rem necessariam. nihil enim habet tale. neq; tanq̄ vtilem, vt litera: ad lucrum, & ad rem familiarem, & ad disciplinam, & ad ciuiles actiones quàm plurimas. videtur quoq; figurandi peritia: vtilis esse, ad iudicandum melius artificum opera. neq; vt gymnastica ad sanitatem & robur. nullum enim horum videmus ex musica fieri. restat ergo: quod ad degendum in otio. ad quod apparent adhiberi, qui eam inducunt. eos enim quos putant vitam degendum esse ingenuorum hominum: in ea instituunt. **Q**uapropter **H**omerus & in poemate suo ita inquit. sed quale est vocari ad mensam opipare paratam. **D**einde nominās quosdam alios: subdit, & accersunt cantorem qui omnes demulceat. **E**t alio in loco ait **V**lysses: optimam esse degendi rationem: quando latis hominibus conuiuæ audiunt cantorem sedentes per ordinem. **Q**uod igitur sit disciplina quædam, quam non vt vtilem, neq; vt necessariam docedi sint filij, sed vt liberalem & honestam: manifestum est. vtrum autē vna sit numero an plures, & quænam istæ, & quomodo: posterius dicetur. nunc autē id præmissum sit: quod apud antiquos sit testimonium ex ijs disciplinis, quas diximus. musica enim hoc manifestat. adhuc etiam de vtilibus: quod aliqua discere pueros oportet: non modo propter vtilitatem, vt literarum rudimenta: verum etiam propter multas disciplinas alias: quæ per literas discuntur. Similiter vero figurandi peritiam: non vt in venundanda, emendaq; supellectile non decipiatur: sed potius quod contemplari facit pulchritudinem corporum. quærere vero vtilitatem vbiq; minime congruit magnanimis, & ingenuis hominibus. **C**um manifestum sit: vtrum moribus an ratione sit disciplina tradenda, & an circa corpus primo vel circa mentem: patet ex his, quod adolescentes gymnasticæ & literarum ludo sunt tradendi. nam horum alterū qualem aliquam facit habitudinem corporis: alterum opera.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

De ijs quæ ad mentem. quatuor quæ iuuenes discere debent: grammatica, gymnastica, musica, pictoria. grammaticam quidem & pictoriam: tanq̄ conducetes ad vitam, & complura cōtinentes commoda. gymnasticam: tanq̄ pertinentem ad fortitudinem. at de musica ambigitur iam: an expedit iuuenes illam discere. quia nunc quam plurimi: illam, voluptatis & illecebrarum gratia discunt. sed veteres: inter disciplinas quæ à liberis iuuenibus percipiendæ essent collocarūt. quia natura poscit: vt non solum in negotio recte, verum etiam & in otio, posse bene, laudabiliterq; versari.

Homerus.

Cantor.
Vlysses.Septimi
73

ri. vt numero 67 septimi & sequētibz sēpe dictum est. ¶ Et si vtrūq; (negociū inquam & otium) expetere oportet: otium tamen magis est expetendum. non id dico: quod in ioco, ludicrisq; rebus versatur. nam sic: necesse esset, iocum esse finem vitæ. siquidem id impossibile est. & magis in negocijs q̄ otio vtendum est ioco. nam qui laborant: indigent requie. iocum autem: requie gratia. negocia vero: cum labore sunt, ac fatigatione. quare opus est: iocum adhibere, qui tanq̄ medicinam apto tempore afferat. nam relaxatio est huiusmodi animæ motio, & propter voluptatem requies. ¶ Sed q̄ otium expetibilius: patet. quia otium ipsum: videtur per seipsum voluptatem habere & felicitatem, vitamq; beatam. hoc autem in negocijs non existit: sed in otio agentibus vitam. nam qui negocium agit: alicuius finis gratia, id agit, tanq̄ qui desit. finis autem felicitas: quam non cum dolore, sed cum voluptate omnes esse putant. tamēsi hanc voluptatem non omnes eandem posuerunt: sed secundum quod quisq; affectus fuerat. Optimus tamen: optimam eam posuit voluptatem, & quæ proueniat ab honestissimis. manifestum igitur otium, negotio præferendum: & non in ioco, sed rebus apprime serijs versari. ¶ Hinc manifestū est ad degēdum otium quædam esse discenda: & huiusmodi disciplinas sui ipsarum esse gratia. sed quæ ad negocium spectant: necessarias esse, & aliorum gratia. ¶ Exactius quod numero 7 præactum est, declaratur: musicam inter disciplinas, & ad otium magis posuisse antiquos. grammaticam vero vtilem magis esse. & necessariam: itidem & pictoriam, figurandi ve peritiam, & gymnasticam. grammaticam quidem: ad lucrum, rem familiarem, ciuiles actiones multas, & ad disciplinam. figurandi peritiam: ad melius iudicandum artificum opera. & ex epilogo: ad contemplandam corporum pulchritudinem. gymnasticam: ad sanitatem, & corporis vires, atq; robur: quorum nullum ex musica prouenire videmus. relinquatur igitur: q̄ sit ad degēdum in otio, ad quod quidem & antiqui eam adducere videntur. quam enim putant liberorū vitam: in musica instituant. Vnde Homerus. Quale est accersi mensis, epulæq; Thalæ. & de alijs quibusdam dicit, cantorem phesim vocitant: qui mulceat omnes. & Vlysses optimam dicit esse vitam: quando (latis hominibus) conuiuæ auscultant cantus, seric que recumbunt. ¶ Epilogus, & ad cætera transitus: & adolescentes gymnastice ad bonam corporis qualitatem, & grammastice ad bonam operum executionem esse tradendos.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Sunt autem fere quatuor: que discere iuuenes consueuerūt, literas, gymnasticam, musicam, addunt autem & quartam quidam figurandi peritiam. Hæc quatuor: literæ, gymnastica, musica, pictoria, circa quæ iuuenum institutio. quam vim literæ habeant, ad omnē seu priuatam seu ciuilem vitam, siue in pace siue in bello, negotio aut otio: norunt ferme omnes. quo minus in earū præconio terenda esse opera, quasi in re ignota, intelligatur. Xerxes, Alexander, Antigonus, Archelaus, Cato, Cæsar, & qui præstantissimi virorum fuerunt: tanti eas fecisse memorantur, vt libros, & literas, regiam suam pellectilem & præcipua ornamenta duxerint. nec immerito. nam cū cætera temporis cedant: sola literarum monumenta, temporis diuturnitate perennescunt. Ptolemæi bibliothecam, septingentorum millium voluminum: Ægyptus habuit. Serenus Samonicus: sexaginta millia librorum Gordiano ex testamento reliquit. ex quo conijcere possumus: quanti apud maiores nostros literæ fuerint. Et cum literis, picturam non neglexisse leguntur. nam fertur Paulus Æmylius victo Perseo, cum rediens transiret Athenis: ab illis petijisse, pro instituendo filio philosophum insignem, & insignem pictorem. ad quem Athenienses Metrodorum miserunt: qui vtrūq; & philosophiam & pictoriam apprime calleret. Alexander, & pictores, & plastas, & quicumq; in figurandi peritia excellissent: miro prosequerentur affectu. quod & hoc inditio probatum. nam cū ob nimiam pulchritudinem amaret Campaspen, inter cæteras mulieres: iussit Appellem vt nudam depingeret. quam vt nudatam vidit Appelles: ad insanos vsq; exarsit amores, corporis vires simul, & ars pingendi (inualecente morbo) illi defuere. id autem intelligens Alexander: illi Campaspen donauit, vt ad se rediret Appelles. at pictorem tradit ad priorē pingendi gratiam, non redijisse. Sed sane non talia esse decet pingendi expectantia: quæ & pictores ipsos, & picturarum spectatores, ad amentiam conuertant, neq; tales probauerim figurarum effitores, imitatorēsq; neq; huiusmodi pingendarum rerum studia. stulta enim, lasciuia, & intemperata sunt: & quæ virtutem ab animo extrudunt, redduntq; insanos. cuius rei periculum in optimo artifice factū est. quæ in re licenter & plurimum peccare solent: nostri temporis pictores. sed graphice, quam ad institutionem pertinere ponit Aristoteles: eam esse crediderim, literarum figurationem, geometricarum figurarū designationem, cosmographias, topographias, suis mēsuris suāq; proportione seruata delineationem

Xerxes.
Alexander.
Antigonus
Archelaus.
Cato.
Cæsar.
Ptolemæus
Serenus.
Gordianus
Literæ.
Pictoria.
Paulus Æmylius.
Perseus.
Alexander.
Pictores.
Plastæ.
Cāpaspes.
Appelles.

ad cosmographos, chorographos, & topographos plane intelligendos, ad stereometrias, epipedometrias, pro solidis & planis dimetiendis, altitudinibus, profunditatibusq; deprehendis. quas nunquā: sine figurarum intelligentia, deprehendere valeas. & omnino utilis ad opticonem: quam inspectiuam dicimus. utilis etiam ad orthographicas, & ichnographicas descriptiones: quibus non intellectis, stultum est ad eas disciplinas, quæ de architectura sunt, & quæ ad ædificia ciuitatum, cum priuata tum publica, vtilitatem continent, aspirare. Ad herbarum, plantarum, florum, foliorum, radicum, nonnullorūmq; animalium, veras & propemodum naturales imitationes: ne simplicium medicinarū vtilitas deperat. qualem me aliquando vidisse puto, figuratum librum Dioscoridis apud Hermolaum barbarum. Ad membra, venas, arterias, ossa, compagines & id genus: ne apud medicos anatome maneat ignota. in qua re agnouit Ioannem Cappellanum mihi quidem amicitia perquam charum, industriū admodum. nec id quidem a sua professione alienum: cum arte esset medicus. Quod si fidelis representatione obseruaretur: non nomina rerum manerent ignota, neq; opus esset tam frequentis, minus quidem vtili, humani corporis misera dilaniatione in iatorum, chirurgicorūmq; cœtu, plarūq; quæstu facta a quibusvis spectaculum poscentibus. illic sine reuerentia siue viri, siue mulieris sensim nudantur omnia. exteriora lustrantur, lustrantur interiora, secretiora rimantur. ad lanionis manum: cor sæpe & multa exhorrescit, & multa refugiunt oculi. atqui fidelem, consulendo singularum partium cum suis nominibus designationem, tum particularem tum vniuersalem, nihil accidat non probandum. verum quæcunq; imitationes sunt in tragœdijs, comœdijs, rhapsodijs quibus heroica facta canuntur, & huiusmodi, de quibus in annotationibus vltimi cap. huius: consimiles, pictoria (qua etiam nūc vtuntur) continet. nam quædam representationes molles sunt, & intemperatæ. quædam efferatæ & crudeles. & hæc quidem duæ: extremæ, & fugiendæ. quædam vero doctrinales, & morales: & hæc vt mediocres, & æquate suscipiendæ. de figurandi igitur peritia: hæc prodesset fortasse, non nihil poterunt. ¶ De gymnastica: Socrates, & Plato, quæ in Hecatonomijs videri poterunt, plura dixerunt. & vt literæ, & pictura, & musica, quæ ad mores & doctrinam pertinent, neque Critolai (vt aiunt) stateram vlla ex parte nutare facientes, animam formant: ita gymnastica corpus. quare mollia exercitia vt iliberalia, damnanda erunt: vt in calculis, pyrgis, aleis. item violenta: qualia athletarum. moderata igitur: & ad fortitudinem & alia virtutum munia in futurum exequenda, adolescentibus committenda erunt. seu id cursu, seu iactu, seu lucta fiat: velut olim faciebant, cum (vt canit Ouidius)

Cestibus & iaculis, & misso pondere saxi
Brachia per lusus experienda dabant:
Et Græci circa huiusmodi gymnopædiam insiterunt plurimum: nostrorum vero qui de ea rescripserint, rara extant monumenta. quanquam & gymnasticam in obseruatione habuere. vt Silius de indole Scipionis scribit.
Ipse inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat: vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, vndosum frangere nando
Indutus lorica vadum. spectacula tanta
Ante aciem virtutis erant. sæpe alite planta:
Ilia perfossum, & campi per aperta volantem
Ipse pedes præuertit equum. sæpe arduus idem
Castrorum spacium, & saxo transmissit, & hasta. Quæ omnia gymnasticæ disciplinæ insinuāt exercitamenta. ¶ De musica vero: amplam habet Aristoteles determinationē. & in sequentibus annotationibus: de ea non nihil. ¶ Veteres autē: inter disciplinas, eam collocarunt. Musicam etiam nūc, omnis schola: vnam liberalium disciplinarū vocat. Verum veteres ad māsuescendos feros hominum mores: quasi pharmacum quoddam salubris voluptatis, musicam præmittēbant, sic Amphion, sic Orpheus, sic Solon: poëmate, & musica leges ad continentendos hominum mores, induxerunt. sic Lycurgus Thaletem poëtam ad præparandos, tum suauis modulamine, tum dictamine ad futuram rempublicam ciuium animos, præmisit. sic dulciloquo poëmate, & permulcente musica, & pene euocante animos: ritum, ceremoniasq; deorum Orpheus, Linus, Eumolpus, Silenus, Thamyras. & qui tales fuere, induxerunt. sic & nos musica vtētes: male positis rebus publicis, mederi liceret, & sicubi feri mores sunt, tentare composito cantu, ferinos emollire mores. sicubi errant in cultu diuino: blanda musica, & amico carmine studere, sinceræ religionis infundere purgationē, & extirpatis erroribus, deo digne cognitionis augustam infundere lucem. sed viderint ij, qui musica non musice vtūtur,

Gymnastica.
Critolaus.

Ouidius.

Silius.
Scipio.

Musica.

Amphion.
Orpheus.
Solon.
Lycurgus.
Thales.
Orpheus.
Linus.
Eumolpus.
Silenus.
Thamyras

ad impudicos choros, ad meretricios gestus, ad incētiua libidinum, ac si Cupidinem dæmonem quendam, aut in cytharis, aut in tympanis vnicum haberēt plestra mouentem. Hic libet enarrare musicum certamen: quod apud Herodotum recitatur inter contententes pro Agaristia filia Clifthenis. Cum enim inter pocula, diu de musica esset certatum: Hippoclidēs longe alios antecedebat. is enim erat Tyfandri filius. quem Clifthenes, magis strenuum esse cui filiam collocaret iudicarat. Iussit etiam tunc Hippoclidēs tibicinem eumeliam, sedatum quoddam saltationis genus canere. obsequitur. saltat: sibi quidem placens. Clifthenes autem rem omnem cernens: dissimulabat. post hæc aliquantum interquiescens Hippoclidēs: iussit aliquam mensam, inferri. qua illata: primum super eam, laconicos saltauit modos, mox alios atticos, tertio capite super mensam verso, cruribus veluti brachijs, modulabatur. Ad primā quidem atq; secūdā saltationem, stomachabatur Clifthenes: tam impudicum sibi generum fieri, sese tamen continebat. at vbi vidit cruribus veluti manibus gesticulantē: iam vltra se continere non valuit. fili Tyfandri inquit: desaltasti matrimonium. ille vero excipiens, ait, Nō est istud curæ Hippoclide. vnde prouerbiū ortum est, Nō est istud curæ Hippoclide. Sed nescio an tempora nostra: talem pariant musicam. vt qui ex legum & canonum aut alijs studijs reuolant: nōnulli digni potius sint desaltare matrimonia, quā reperire. laudabile enim: in omnibus mediocre, & temperatum feruare, & fines disquirere rerum, ad quas suapte natura sunt ordinatæ. Patet ex his quōd adolescentē gymnasticæ & literarum ludo. γυμναστική & παιδογρηκίη. gymnastice: ars exercitativa, ad corporis vires & ad exercitiorum modos, victus ministrans. gymnastes autem qui magister est exercitiorum. pedotriuce: ars exercendi pueros, & maxime exercitijs corporis. vnde fit: pedotriuce vt species sit gymnasticæ. & pedotriues: præceptor pueros in exercitio corporis. transfertur tamen pedotriuce, & pedotriua ad exercitium & ludum literarium.

De gymnastica, & puerorū exercendorum disciplina. Cap. III.

Nunc autem quæ ciuitates curam habere puerorum maxime videntur, athletarum habitudinem inducere student: in quo deformant corpora, & augmentationem eorum impediunt. Lacones vero in hoc quidē non errant: sed efferatos laboribus reddunt adolescentes, quasi hoc vtile sit maxime ad fortitudinem. atqui vt iam sapius diximus: neq; ad vnam virtutem, neq; ad hanc maxime respiciendum est ab eo, qui curam facit institutionis. Et si ad hanc: non tamen id consequuntur. neq; enim in alijs animalibus, neq; in gentibus: videmus fortitudinem adesse maxime efferatis, sed potius mansuetioribus ac leoninis moribus. multæq; sunt gentes, quæ ad cædes hominum, & ad eorum comestationibus insultant: vt circa Pontum Achei & Eniochi, & ex mediterraneis aliæ gentes. hæc quidē similiter his: illæ vero magis. quæ quidem gentes clanculum per insidias latrocinantur: ad bellica tamen opera nihil valent. Præterea scimus Lacones: dum ipsi soli exercebantur, præstitisse cæteris. nunc autem: & in gymnasticis atq; actionibus bellicis, esse alijs inferiores. non enim ob id præstabant q̄ iuuentutem exercebant: sed q̄ ipsi exercitati, contra non exercitatos pugnabāt. Itaq; honestas, non feritas est in certaminibus præferenda. neq; enim lupo, neq; aliæ bestia, honestum periculum pugnando subiret: sed magis vir bonus. Qui vero adolescentes in hoc nimium tradūt, & in necessarijs absq; disciplina permittunt: vere illos sordidos reddunt. ad vnum enim opus reipublicæ vtilis faciunt: & illos ad ipsum alijs deterius, vt ratio ostēdit. oportet autem non ex prioribus operibus: sed ex ijs quæ nunc fiunt iudicare. nam nunc quidem illi qui repugnant, disciplinam habent: tunc vero non habebant. Quod

Lacones.

Secundi
20Achei.
Eniochi.
Mediterranei.
Lacones.

igitur vtendum est gymnastica, & quando vtendum: confessum existat. vsque enim ad pubertatem leuiores exercitationes sunt adhibendæ, absq; victu vllō violento & laboribus coactis: ne crescere corpora impediuntur. Signum erit non paruum: quōd ita fieri queat. quia inter eos qui Olympia vicerunt: duo vel tres tantum reperiuntur, qui iidem adolescentes & viri, sint victoriam consecuti. propterea quōd per exercitationes pueris adhibitas: sublata sit vis ac robur a violentis laboribus. Post pubertatem vero cum annis tribus ad alia perdiscenda intenderint: tunc cōgruit, & laboribus & victu necessario illos occupare. simul enim mente & corpore laborare non oportet. nam se inuicem impedire nata sunt: labor quidē corporis, mentem: mentis autem corpus.

Q VARTI CAP. COMMENTARIVS.

Reprehendendę sunt circa gymnasticam ciuitates nonnullæ: quę maxime curam puerorum nūc habere videntur. quia athletarum habitudinem inducere nituntur: in qua re molienda, corpora adolescentū deformant, & augmentū impediunt. & Lacedæmonij, quāuis in hoc reprehendendi non sint: in alio tamen reprehensio subiacent. q̄ suos iuuenes, laboribus immanes reddunt, & efferatos. quod minime decet. Primo. quia non ad vnam virtutem, neq; ad fortitudinem præcipue respicere oportet ciuitatem bene institutam: quod Lacedæmonij faciunt. Secundo. quia instituendo iuuenes: hanc bellicam virtutem, fortitudinēq; assequuntur. nam non efferatis sed potius mansuetioribus & leoninis conuenit moribus. vt patet de Acheis, Eniochis, & quibusdam gentibus, quæ continētē incolunt. quarum quædam æque illis efferatæ sunt & immanes: quædam etiam magis, quæ ad bellica opera valent nihil. Tertio. quia q̄ Lacedæmonij aliquando cæteris præstiterint: id non fuit, quia huiusmodi institutio virtutem bellicam præstet, sed quia soli exercebantur. nunc autem vbi alij meliorem habent in gymnastica exercendi modum: alijs sunt inferiores. Quarto. quia qui iuuenes ad id nimium tradunt, & in necessarijs absque disciplina detinent: sordidos eos reddunt. id enim faciebant Lacedæmonij: & ad vnum opus reipublicæ illos vtilis faciebant, & etiam ad ipsam alijs deteriores. In gymnastica: ad pubertatem vsque, leuioribus exercitijs, absque vlla victus, laborūq; violentia, esse agendū. Inuenibus qui in gymnastica ad alia discenda se exercitaturi sunt: a pubertate tribus annis, & labores vehementiores, & vrgentiores ciborum copias esse ministrandas, neque occupandos esse in ijs quæ ad mentem pertinent.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

Multæq; sunt gentes: quæ ad cædes hominū, & ad eorum comestationes insultant. De huiusmodi, hominū manduconibus, quos ideo appellant Græci androphagos & anthropophagos, id est virorum, hominūq; comestores: meminit Herodotus, in quarto. quos vltra Boristhenem, & Scythiam collocat. & similia narrant de quibusdam insularum accolis: quæ nostro æuo repertæ sunt, ab ijs qui ab occiduo hiberno mari, nouas vias ad Indicum mare, nondū repertas sollicita perquisitione, scrutati sunt. & nisi veris mendacia miscerent: ad quinquaginta cæli partes nonnulli eorum nauigauerūt ad aram, polūq; antarticum. alij autē ab occiduo ad Hypogeum, mediæq; noctis punctū: per partes 60 & amplius. at cum vīsa narrant: nobis in altero habitantibus cælo, somnia videntur.

Androphagi.
Anthropophagi.
Herodotus

De musica disceptatorio modo.

Cap. V.

De musica vero dubia quædā posuimus antea: & nunc rectū erit illa resumere, vt tanq̄ cōsentanea fiat rationibus, quas quis de ea dicēs ostendat. neq; enim facile est demonstrare, quā potentiā habeat, neq; cuius gratia illā adipisci oportet: vtrum solatiij causa & quietis, quæadmodū somnus & potus. nam hæc per seipsa non sunt honesta, sed iocūda: & simul cessare curas faciūt, vt inquit Euripides. Quapropter institua

Dubia tria.
Differit ad partem abdicantem.

Euripides.

r. j.

tuunt in illa, & vtuntur cunctis istis similiter vino & potu & musica. in his quoque saltatione posuerunt. ¶ An magis putandum est ad virtutem tēdere musicam, vt potentē? quemadmodū gymnastica tale aliquod corpus reddit: sic & musicam talem aliquē morem efficere, assuefacientem posse recte lātari? ¶ An ad degēdi rationem aliquid confert & ad prudentiā? hoc enim tertium ponendū est: ex ijs quæ dicuntur. ¶ Quæ igitur oporteat pueros: non solatij gratia discere: manifestū est. non enim solantur discētes. nam cū labore est disciplina. atqui nec ad degēdi rationem: pueris, neque illi ætati congruit attribuere. nulli enim imperfecto: competit perfectio. Sed forsitan videbitur puerorum studiū solatij esse gratia, viris factis ac perfectis. Quod si hoc tale est: cuius gratia oportet eos addiscere: ac non potius (instar Persarum, Medorumque regū) per alios idem facientes voluptatis ac disciplinæ participes fieri? etenim necesse est: melius perfici ab ijs, qui hoc opus suum fecerūt & artem, quā ab ijs qui tanto solum tempore in eo laborauerūt, quanto discūt. Quæ si oportet in ijs eos laborare: similiter & circa epularum apparatus, oportebit utique eos addiscere. quod est absurdum. ¶ Eadem quoque dubitatio cadit: si possit mores facere meliores. quid enim opus est eos hæc discere, ac non ex alijs audientes recte lātari, & iudicare posse quemadmodū Lacones? illi enim quanquā non didicerint: possunt tamen recte iudicare (vt aiunt) quæ sit bona, vel non bona melodia. ¶ Eademque ratio foret ad solatia, & ad rationē degēdi otij libero homine dignam. quid enim oportet eos addiscere ac non alijs vtētibus frui? ¶ Considerare hoc licet ex ea opinione quam habemus de dijs. non enim Iuppiter cantat, at citharam pulsat secundum poetas: imò illos qui talia faciūt, appellamus viles. & opus illud non viri neque sobrii, sed iocantis. Sed forsitan de his: postea erit considerandū. ¶ Prima vero quaestio est: vtrum musica sit in ioco reponēda an non: & quid horū trium quæ in dubitatione proponuntur potest efficere, vtrum disciplinā an solatium, an rationem otij degēdi? Rationabiliter quidē ad omnia instituit, & videtur omnium particeps. nam & iocus gratia quietis est: ac quietem necesse est esse iocundam. est enim medicina quædam molestiæ illius: quæ per laborem suscipitur. & ratio degēdi otij non solum honestatē habere debet: verumetiam voluptatē. felicitas enim ex ambobus istis est. musicā vero omnes fatemur esse ex iocundissimis: siue nuda sit, siue cum modulatione. inquit profecto & Museus carmen dulcissimā rem esse mortalibus. quapropter & ad cœtus familiarium, & ad vitam in otio degēdā: rationabiliter illam recipiūt, vt potentem lætitiā afferre. vnde ex hoc quis intelligat illam pueris esse perdiscendam. quæcunque enim iocunda sunt, atque eadem innocua: non solum congruunt ad finē, verumetiam ad quietem. cum vero contingat hominibus perraro esse in fine, perrare autē cessent, & vtantur iocis, non in excessu quidē sed ob delectationē: vtile utique fuerit requiescere in ijs (quæ ab illa proueniunt) voluptatibus. Contingit autē hominibus facere iocos finem: cū & habeat fortasse finis voluptatē quandam, sed non quancūque.

Argumētatur ad partē negantē.

Perfæ. Medi.

Lacones.

Cantor. Citharæd.

Ad partem aientē differit.

Museus.

quærentes vero illam: accipiunt hanc pro illa. ex eo: quod cum sine agendi similitudinē habet. nam finis, gratia nullius futuri expetitur: & tales voluptates nullius futuri gratia, sed gratia eorum, quæ antecesserūt, laborum scilicet ac molestiarum. propter quam igitur causam quærunt felicitatem fieri per huiusmodi voluptates: hanc sane aliquis rationabiliter existimet causam. ¶ De participatione autem musicæ: non propter hanc solum scilicet quia utilis sit ad cessationes vt videtur, verumetiam id quærendum est, ne forte hoc ita contingat. pretiosior quidem natura eius est quā secundum eum vsum: de quo supra dicitur. & oportet non solum ab ipsa voluptatem capere: quam percipiunt omnes secundum sensum. habet enim musica naturalem voluptatem: per quam illius vsum cunctis ætatibus, & cunctis moribus est acceptus. ¶ Sed videndum est si quo modo ad mores extenditur: & ad animum. id autem patebit: si tales aliqui secundum mores, per illam efficiamur. atqui quod efficiamur: per Olympi modulationem manifestum est. ea namque abstrahit animam: & quodammodo rapit. raptus vero & abstractio animæ: circa morem affectio est. ¶ Præterea audientes representationes: omnes afficiuntur etiam sine melodijs & versibus. ¶ Cum vero contingat musicam esse delectabilem, virtutem autem esse circa lātari recte, & amare & odisse: oportet profecto addiscere & assue fieri ad nullam rem adeo, vt ad iudicandum recte, & ad gaudendum mansuetis moribus, & laudabilibus operibus. ¶ Sunt autem in rythmis & melodijs similitudines: maxime penes veras naturas iræ, & mansuetudinis, ac fortitudinis, & temperantiæ, & omnium contrariorum his, & aliorum quæ ad mores pertinent. Patet id ab effectu. mutamus enim animū: talia audientes. mos autem dolendi ac lætandi in similibus prope est: vt erga veritatem eodem modo se habeat. ceu si quis gaudet imaginem alicuius videns, non propter aliam causam, sed propter formam ipsam: necessarium est huic & aspectum ipsum illius, cuius imaginē contemplatur, esse iocundū. ¶ Contingit autem in alijs quidem sensibilibus: nullam existere similitudinem morum. vt in ijs quæ tactu vel gustu percipiuntur. in ijs etiam, quæ visu: admodum parum. figuræ enim sunt talia. sed perparum & omnes huiusmodi sensus participant. insuper non sunt hæc similitudines morū: sed signa magis, quæ fiunt figuræ & colores morum, & sunt hæc à corpore in affectibus. Attamen quantum refert circa horum visionem: oportet pueros non figuras inspicere Pausonis sed Polignoti: & si quis alter pictor vel statuarius sit moralis. at in melodijs ipsis sunt imitationes morū. & hoc est manifestum. statim enim harmoniarum distincta est natura: ita vt qui audiunt, aliter disponantur, nec eodem modo se habeant ad vnamquamque ipsarum. sed ad quasdam flebiliter & contracte magis: puta ad eam quæ appellatur Lydia mixta. ad quasdam vero mollius secundum mentem: ceu ad illas quæ sunt remissæ. ad aliam vero mediocriter & compositè: plurimum vt videtur Dorica facere, omnium harmoniarum. Phrygia vero distrahit ac rapit animum: & quasi extra se ponit. hæc enim recte dicunt: qui circa

Olympus.

Pauson. Polignotus

Mixta Lydia. Melodia. Dorica. Phrygia.

huiusmodi disciplinam philosophantur. capiunt enim verborum testimonia: ex rebus ipsis. Eodem modo se habet circa rythmos. alij enim morem continent grauius. alij concitant. alij violentiores afferunt motiones. alij liberaliores. Ex his igitur patet: quod musica potest animi morem, aliqualem facere. ¶ Quod si hoc potest musica: clarum est quod ad puerorum disciplinam sit adhibenda, & in ea pueri sint instituendi. ¶ Cōgruit autem naturæ huiusmodi: disciplina musicæ. nam pueri propter ætatem nihil ferunt sponte: quod non habeat in se iocunditatē. musica vero ex ijs est: quæ sunt iocunda secundum naturam. ¶ Et videtur cognatio quædam esse nobis cum harmonijs, & rythmīs. Quapropter multi sapientum dixerunt: alij quidem animam esse harmoniam, alij vero habere harmoniam.

Q. VINTI CAP. COMMENTARIUS.

Debia de musica tria. ¶ Primum. an ioci, solatijs q; gratia & quietis iuuenibus ad discendū sit tradenda: vt quietis gratia somnus & potus & tripudia quærentur. ¶ Secundum. Vtrum magis cōtendat ad mores: vt quæ possit per assuefactionē sic animam qualem efficere, & assuefacere recte letari, vt gymnastica corpus quale efficit, sanum scilicet ad suas functiones, promptum, expeditum & agile. ¶ Tertium. an ad mētem cōferat: vt ad vitam in otio, & ad prudētiam. hæc enim de ea (ex ijs quæ de musica dici solent) tertia quæstio ponenda est. ¶ Verum videtur neq; ioci gratia, vt quærit primū dubium, neq; otij, vt quærit tertium: musica à iuuenibus esse discenda. quia discantes: minime iocantur, ioci ve reficiuntur solatio. nam cum labore est disciplina. neq; quidem ad vitam in otio degendam. quia illi ætati minime decet tribuere otium. nam nulli inperfecto: competit finis, vitæq; cōsummatio. sed forsitan dicet quispiam: studiū musices pueris cōmittendum, ioci & solatijs gratia, cū iam viri euaserint, atq; consummati. At si studium musices tale est: cur opus est adolefcētes ciuium, illam discere, & non potius per alios (Persarum, Medorumq; regum more) idipsum faciētes exercētēsq; musicam, voluptatis & musicæ hoc pacto fieri participes: nam necesse est melius musicę opus perfici, ab ijs qui idipsum opus suum fecerunt & artem: q̄ ab ijs qui solum tanto tempore in eo versati sunt, quoad discerent. Sed quid tunc opus est liberos iuuenes operam in his terere, vt discant solum? simili quoq; ratione, & oportebit eos discere apparatus opsoniorum, & curam rei culinariæ discendæ gerere. quod est perq̄ absurdum. videtur igitur musica: neq; ad voluptatem quæ ex ioco prouenit, neq; ad vitam in otio, pueris esse tradenda. ¶ Sed neq; vt quæ possit meliores efficere mores: vt secundum quærit dubium discenda à liberis adulescentibus esse videtur. ¶ Primo. nam quid opus est quæ eiusmodi sunt, discere: & non potius ab alijs audiētes, recte letari, & recte iudicare: ceu Lacedæmonij solent: qui quanq̄ non didicerint, possunt tamen (vt aiunt) quæ bona, quæ ve mala melodia sit, recte iudicare. ¶ Secundo. eadem ratione faceret ad prosperam, & in otio degendam liberam vitam melodias addiscere: sed quid opus est eos illas addiscere, & non potius alijs vtentibus huiusmodi delectationibus frui? ¶ Tertio. musicam non esse ingenuis adolefcētum animis committendam: ex ea opinione, quam de dijs habemus, considerare licet. nam Iuppiter non cātillat, aut citharam pulsat secundum poetas: imò eos qui talia faciūt, appellamus viles, & opus illud non viri sobrij, sed ad ebrietatem propensioris, & ioculatoris existimamus. sed de his quid sentiendum erit: discendum postmodum. ¶ Ad partem oppositam: argumentatio, musicam & ad quietem, & solatium quod ex ioco prouenit, & ad vitam in otio degendam esse vtilem, pueris q; tradendam q̄ musica ex ijs sit quæ iocundissima sunt, siue nuda sit vt versus & rythmi simpliciter pronūciati, siue sit cum modulatione, vt & inquit Museus res mortalibus est dulcissima cantus. quare & ad quietem per iocum & recreationem, erit accommodata, & ad otium & felicitatem, quibus & honestas & voluptas assint oportet. Quare hac ratione quispiam existimare queat: pueris esse discendam. nam quæcūq; iocunda sunt, atq; eadem innocua, quæ non modo ad finem, sed & ad quietem & relaxationem conducūt. à pueris discenda sunt. musica autem eiusmodi est. discenda igitur. & q̄ non solū ea quærenda sint, quæ pertinent ad finē: hoc ideo est, quia perraro cōtingit hominibus, vt adepti sint finē. at sæpe contingit remittere labores, & vt iocis. quare vtile fuerit: non in excessu quidē, sed oblectandi gratia, in ijs (quæ à

musica prouenit) voluptatibus, quærere quietem. Et q̄ homines iocum finē faciūt, errant: sed rationē forsan aliquā habent. nam finis, ipsaq; felicitas: voluptatē aliquam habet. & voluptatem ioci: pro illa amplectūtur, q̄ cū illa similitudinē gerat. nam voluptas, quæ finis affecta est & comes: nullius alterius futuri expetitur gratia. similiter quoq; & voluptates quæ ex ioco proueniūt: nullius futuri expetuntur gratia, sed ob labores & molestias, quæ præcesserunt. & hæc non irrationalis causa videatur: cur iocos finem faciūt. ¶ Videtur etiā musica non solum hæc ob causam petēda esse, quia videlicet ipsa vtilis est ad quietem: verum etiam considerandū, ne hoc ita sit, sed ipsa potius vtilis sit ad mores. ¶ Primo. quia musicæ præstantior est natura: q̄ vtilis sit ad eum vsum qui ex ea sumitur in susceptione voluptatū, quæ ex ioco proueniūt. atq; oportet non solū ex ipsa cōmunem voluptatē capere, quam omnes secundū sensum percipiūt: sed potius eam quæ ad mores attinet. nam musica, naturalem habet voluptatē: per quam illius vsum, cūctis ætatibus & moribus, acceptus, gratus, atq; amicus est. ¶ Secūdo. quia per eam secundū mores, aliqui quales efficiūtur: vt per modulationes olympicas agnoscitur. cōsistentur enim illis, modulis illis animas abstrahi, & quodāmodo rapi. atqui abstractio & raptus: animæ circa morem affectio quædā est. ¶ Tertio. quia qui auscultant imitationes, quæ in spectaculis representari solitæ sunt: compati solent omnes, sine etiam rythmīs, melodijs q; ipsis. quāto magis igitur compatiuntur: si rythmī, melodiarq; assint. ¶ Quarto. quia cum musica disciplina sit delectabilium, & virtus circa delectari, & amare, & odisse versetur. oportet igitur discere & assuefieri: ad nullam rem magis q̄ ad iudicandū recte, & ad gaudendū mansuetis moribus, & honestis actionibus. quod videtur præstare hominibus musica: cum sit quædam gaudendi, delectandi q; scientia. vtilis igitur est ad mores. ¶ Quinto. quia in rythmīs & melodijs: maxime similitudines, expressionēsq; verarum naturarū sunt iræ, mansuetudinīs, temperantiæ, & omnium his contrariorum, atq; aliorum quæ ad mores pertinent, vt rerū experientia monstrat. nam huiusmodi rythmos & melodias audientes: animæ mutationē sentimus. at consuetudo dolendi & lætandi in similibus: propinqua est vt veritati eodē se habeat modo. ceu si quis gaudet, imaginē alicuius intūēs, ob ipsam solum formam: necessarium est & illi aspectū eius esse iocundum, cuius imaginem contēplatur. ¶ Sexto. quia in alijs sensibilibus, nulla est similitudo morū: vt in ijs quæ odoratu, gustu, & tactu percipiūtur, & in ijs quæ visu, nisi admodū parum. nam quæ visu, mores representāt: figuræ sunt. sed id admodū parum. & omnes tam qui non afficiuntur q̄ qui afficiuntur, visu figurarū cōmunicāt. & etiam non sunt similitudines morū. sed signa magis, quæ figuræ efficiūtur, & colores morum. & hæc signa in corpore à passionibus sunt. Verūtamen quantū attinet ad horū visionē, oportet iuuenes inspicere figuras, non Pafonis, sed Polygnoti, & si quis alter pictor, vel statuarius est moralis. at in melodijs ipsis: similitudines imitationēsq; morū existunt. nam statim harmoniarū distincta cōspicitur natura. vt qui audiūt vnā, vno modo, & qui aliam alio modo afficiātur. vt Myxolydia: flebiles luctuosos, animoq; constrictos reddit. remisse: animo molles, atq; effeminatos. Dorica maxime omnium mediocritatem efficit, compositosq; reddit. Phrygia distrahit, rapitq; animū, & quasi extra ponit, efficitq; furentem. & hæc certe recte dicunt: qui circa huiusmodi disciplinam philosophantur. nam ex rebus ipsis, experientiaq; rerum: fidem verborum sumunt. Et circa rythmos: res eodem modo se habet. nam aliqui stabiliore efficiunt morem. alij cōcitatiorem. alij grauiores afferūt motus: alij liberaliores. ex his igitur patet: musicam ad mores vim habere, & magis quidem quàm picture & alia, quæ alijs sensibus afferunt voluptates. ¶ Musicam à pueris esse discendam. ¶ Primo. quia ad mores inducendos (vt visum est) vim, efficaciamq; habet. ¶ Secūdo. quia doctrina musices: naturæ puerorum (dum tantilla est) est accommodata. nam pueri: propter ætatem, nihil ferunt vltro, quod in se iocunditatem non habeat. atqui musica ex ijs est: quæ secundum naturam sunt iocunda. ¶ Tertio. quia videtur nobis quædam cognatio esse cum harmonijs & rythmīs. quam ob causam, multi dixerunt sapientum: hi quidem animam esse harmoniam, alij vero habere harmoniam. Et hæc differendo sint dicta.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

A qui q̄ efficiamur per Olympi modulationē. Certamē musicū fiebat in Olympo, & Pericles in panatheneis quinquenne celebrare instituit. neq; quidē mirandum: si musica vim talē habeat ad mouēdos hominū animos, quādoquidē & ferarū, & beluarū sensus mouet. vt de Arione Methymneo, qui feros nautarū animos tātisper placās, dū finito carmine desiliret in mare, vitā finiturus: delphinas mouit, qui ipsum defultantē exciperent. vt Herodoti cōtinet historia. ¶ Quapropter multi sapientum dixerunt animā esse harmoniam, vt Hippocrates, Dinarchus: & qui huius sententiæ fuerunt.

Pericles.

Arion.

De musica ex sententia, quid discendum, & quid non, & quo pacto ea utendum. Cap. VI.

Architas.

Vtrum autem discere eos oportet canere, & manibus pulsare, aut non (quemadmodum prius dubitatum est) nunc erit dicendum. Non est obscurum interesse multum ad hoc, ut efficiamur aliquales: si quis operum ipse sit particeps. nempe impossibile est, vel certe admodum difficile: ut qui opera ipsa non tractet, perite valeat iudicare. Et simul opus est: ut pueri habeant exercitationem aliquam. & Archite organum recte repertum est: quod pueris dant, ut in eo occupati, illa quae sunt domi non frangant. nescit enim pueritia quiescere. hic est enim infantibus conueniens ludus. disciplina vero maioribus, tanquam id genus instrumenti. quod igitur docendi sint musicam: ita ut in opere ipso versentur ex ipsis patet. **Q**uid autem deceat, vel non deceat secundum aetates: non difficile est determinare, ac respondere vituperatoribus vile huiusmodi exercitium esse dicentibus. Primum igitur cum iudicandi causa sint haec opera ipsa perdiscenda: propterea oportet in pueritia, illis operam dare. in maiori vero aetate exercitationem eorum dimittere: tantummodo autem iudicare posse per disciplinam in pueritia adeptam, & laetari recte. Vituperantibus autem qui aiunt sordidos ac viles musicam facere: non difficile est respondere. si consideremus, quousque illi opera danda sit ab ijs, qui ad virtutem civilem erudiuntur: & quae melodiae, quaeque rythmi sint addiscendi, & praeterea quibus instrumentis percipiatur. nam id quidem plurimum referre verisimile est: consiliumque in his, obiectionis solutio. nihil enim vetat modos quosdam musicae, illud quod aiunt, efficere. **C**larum est igitur oportere disciplinam eius: neque impedimentum asferre posterioribus operationibus, neque corpus efficere sordidum & inutile ad bellicas, civilesque operationes. ad usus quidem iam: ad disciplinas vero postea. erit autem hoc: si neque in illis laborabunt, quae ad certamen artificij pertinent: neque circa admirabilia quaedam & superflua, quae in certamina prius, & de certaminibus in disciplinam venere. sed eoque ut gaudere valeant probabilibus melodijs & rythmis: & non communi sensu musicae solum, ut animalia quaedam, & turba seruorum: ac puerorum. **P**atet etiam ex his: quibus instrumentis sit utendum. neque enim etiam tibiae sint in disciplina recipiendae: nec aliud artificiosum instrumentum, ut cithara, & si quid aliud tale, sed quaecumque faciant auditores bonos, vel musicae disciplinae, vel alterius. Insuper tibia non est morale: sed potius ad animositatem concitatum. Itaque ad huiusmodi tempora est utendum illa: in quibus spectacula magis purificationem requirunt quam disciplinam. **A**d iungamus autem & illud: quod contrarium disciplinae efficit, impediens ratione uti tiliarum sonus. Quapropter bene reprobauerunt illarum usum antiqui, & ad iuuenes, & ad ingenuos: licet prius usi fuissent. studiosiores enim facti propter diuitias: & animosiores ad virtutem & prius & post victoriam contra Medos habitam, ac ex rebus gestis magnam de se sapientes,

Tibia.
Cithara.

Medi.

disciplinam omnem arripuerunt. non iudicantes, sed experientes. Quapropter tiliarum quoque usus tunc receptus est. nam apud Lacedaemonios quidam qui ludos exhibebat: ipsemet tibijs modos fecit. & Athenis quousque in consuetudinem venit: ut fere ingenui omnes discerent. quod patet ex tabula a Thrasippo posita: cum ludos pro tribu sua dedit. Postea vero in desuetudinem abiit, & improbari coepta est: cum iam melius per experientiam iudicari possit, quid ad virtutem pertinet, & quid non. Eodem quoque modo permulta instrumentorum antiquorum, improbata sunt: veluti Pectades, & Barbiti, & quae ad voluptatem audientium intendebant, heptagona, & trigona, & sambuca, & cuncta quae indigent perita manuum gesticulatione. Rationabiliter quoque se habet illud: quod antiqui de tibijs fabulantur. aiunt enim Mineruam repertricem: tibijs abiecisse, ob deformitatem oris. atqui non male habet dicere: fecisse id deam, deformitate oris insensam: sed & etiam multo magis ob id, quia nihil confert tiliarum usus ad intelligentiam & mentem, cum scientia & ars Mineruae sit attributa. **C**um vero instrumentorum & operis improbauerimus artificiosam disciplinam: artificiosam vero illam posuimus, quae versatur in certaminibus. in illis enim qui agit, non propriae virtutis gratia agit: sed ut audientes delectet, & onerosa quidem delectatione. Quapropter non ingenui hominis censemus esse huiusmodi opus: sed perviles ac sordidos contingit illos fieri. nam finis cuius gratia faciunt, improbus est: cum spectator onerosus existens, modo hoc, modo illud exigere consueuerit. ita ut artifices quoque placere studentes: illiusmodi efficiantur, & corpora similiter propter motus.

SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

De musica: ex sententia. eam civium liberis: ut aliquatenus, & canendo, & manibus pulsando discant, permittendam esse. Primo. quia non parum refert ad hoc ipsum: ut quales fiant aliqui, cum quis operum sit particeps. nam aut impossibile est, aut admodum difficile: ut qui opera ipsa non tractent, probe iudicare valeant. atqui civis circa musicam recte iudicare decet: & quae probe, & perperam oblectet ad degendam vitam. permittenda igitur dum adolescentes sunt, illis musica: ad hoc cognoscendum, iudicandumque, dum iam constituti fuerint in aetate adulta. **S**ecundo. Quia opus est ut pueri habeant exercitationem aliquam. & Archite instrumentum ad sonore perstrependum bene repertum existimant: quod pueris dant, ut in eo occupati, non destruant aliquid utensilium, quae in domo sunt. nam nescit pueritia quiescere. hic enim infantibus conueniens ludus. at vero maiusculis factis musicae disciplina, aut canendo aut pulsando: pro huiusmodi instrumento erit. **M**usicam in pueritia, eiusque opera esse discenda, & iudicandi & recte laetandi causa. & ex hoc diluitur tertia ratio numeri 16: quae musicam accusabat, & vile huiusmodi artificium esse, & viles efficere. nam qui duntaxat eam in pueritia discunt: quo possint iudicare recte, & recte laetari, discunt quidem & melodias, & rythmos, & instrumenta tractantes, ut decet eos qui ad virtutem erudiuntur civilem, in maiori aetate exercitationem huiusmodi missam facientes: neque id sordidum est, neque sordidos efficit. & in his: illius obiectionis pendet dilutio. nam nihil prohibet quosdam esse musicae modos, & qui sordidi sunt, & sordidos efficiunt. **M**usicam liberis adolescentulis tribuendam: talem esse oportere, ut quae nullum futuris actionibus, asferat impedimentum, neque corpus vile efficiat ac inutile ad bellicas & civiles operationes. sed illis tunc ad usum proficit: & ad disciplinas postea. id autem evenit: si discendo, in ijs non laborabunt adolescentes quae ad artificiosa certamina contendunt. neque circa admirabilia quaedam & superflua: quae in certamina prius, & ex certaminibus venerunt in disciplinam, sed eoque discant: ut gaudere valeant honestis melodijs, & rythmis. & non solum communi musicae oblectatione: ut animalia quaedam, & mancipiorum turba, ac puerorum. **N**eque tibiae, neque cithara, neque aliud artificiosum, ple-

Lacedaemonij.
Athenienses

Thrasippo

Pectades.
Barbiti.
Heptagona
Trigona.
Tibiae.
Minerua.

nūmq; laboris instrumentum: ciuū adolescentibus in musica institutione est exhibendum. sed ea, quæ auditores bene afficiunt: tam ad musicam quàm ad aliam disciplinam. Et quòd tibiū exercitium, illis non conueniat: patet. Primo. quia tibiā non est aptum ad mores instrumentum: quin potius concitatum iræ. Quare ijs temporibus tibiā potius vtendum est: in quibus spectacula magis purificationem quàm disciplinam requirunt. ¶ Secundo. quia contrarium disciplinæ efficit: impeditq; ratione vtī, tibiū sonus. Quare bene reprobaerūt earum vsum antiqui, & ad iuuenes, & ad liberos homines: tamen prius vfi fuissent. nam magis studijs vacare valentes ob partas diuitias, & magnanīmiore ad virtutem, cum antea, tum post victoriā de Medis habitam: se ex operibus sapere putantes, otium tentabant, disciplinam non iudicantes, sed indagantes. qua de causa: tibiū vsum, tunc ad disciplinas receptus est. nam quidam qui Lacedæmone choris præerat: ille idem, & Athenis tibijs chorum fecit, & in regione, sic vt iam multi fere liberorum, hanc sibi tibiū vendicarent disciplinam. vt patet ex tabula, quam Thrasippus apposuit: cum chorū exhibuisset epphantide. at vero postmodum obsoleuit huiusmodi mos: & reprobari cœpta est tibiā, cū iam per experientiam, ad melius iudicandum peruentum est, quid ad virtutem pertinet, & quid non. & simili modo permulta vetustorum instrumentorum: ceu pectades, & barbiti, & quæ ad voluptatem audientium contendunt, vt heptagona, & trigona, & sambucæ reprobata sunt, & cuncta quæ indigent perita manuum gestulatione. ¶ Tertio. quia rationabiliter ob oris deformitatem tibiæ reiciendæ essent: tamen etiam longe rationabilius refutentur, quòd nihil ad intelligentiam & mentem conferunt. vt fabula de Minerua tibiū repertrix continet. fabulæ narratio clara est. ¶ Instrumentorum & operum musices: artificiosam disciplinam non decere liberos adolescentes. nam artificiosa, ea posita est: quæ versatur in certaminum æmulationibus. atqui qui in illis agit, non proprie, sui que ipsius, virtutis gratia agit: sed ad audientium plausum, & vt eos delectet, & onerosa quidem & illiberali delectatione. Quare non liberi hominis censemus esse, huiusmodi opus: sed qui id exercent viles admodum & sordidos fieri cōtingit. nec ab re quidem. nam finis ad quem, vt ad signum id faciūt: improbus est. spectator enim onerosus existēs: musicæ varietatem inducere cōsuevit. Quare & artifices: ad ipsum curam suam, studiumque adhibentes: ipse, quales quosdam, instabiles, & sordidos facit, perinde ac corpora propter motus fieri solent.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Architæ organum recte repertū est. Id Architæ organum platagen nuncupāt. 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

Sypōtinus
 Diomedes
 Virgilius.
 Mantuanus.
 Prudētius.
 Epistolę Ci
 ceronis.
 Epistolę Pli
 nij secundi.
 Epist. Fran
 cisci Philel
 phi.
 Rhetorica
 Ciceronis.
 Historię sa
 crę.
 Iosephus.
 Egesippus.
 Heraclides
 Agiogra
 phi.
 Aristoteles
 Boētius.
 Nicoma
 chus.

In musica: eiuſdem musicę. In geometria: Euclidem. In astrologia: Ptolemęi theoreticę quę & magna compositio. In naturalibus, moralibus, rebus publicis, & re familiaribus: Acroamaticorum Physicorum, Ethicorum, Politicorum, œconomicorum Aristotelis è fonte puri bibantur liquores. ex his enim legitime transitur ad leges, non vt dicitur quis, non vt rulitet cocco, aut effulgeat ostro: sed vt sit fidus, incorruptusque iustitię minister. Sed qui volet hæc ad finem deducere superiorem, felicitusque otium: præparetur in libris Aristotelis, qui transmundanorum & metaphysicorum sunt, quiq; de prima, supramundanāq; philosophia nuncupantur. hinc libri sacri cum veneratione tractentur. quibus assint comites Cyprianus, Hilarius, Origenes, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, Athanasius, Nazanzenus, Damascenus, & similes. In his autem mente purgata & sensibus exercitatis, adione vitę cōsentanea, & morum honestate, calcatis vitijs: si mens generosior, eleuatiores contemplationes affectet, paulatim ex libris Cusę surgat, & diuini Dionysij, & si qui sunt similes. hanc procul dubio liberalem, & ingenuam: putauerim esse institutionem. Et sacer Hieronymus (ne omnino sine teste loquar) pro Romanę cuiusdā virginis institutione scribens, Discat inquit primo psalterium. his se canticis: sanctam vocet. & in prouerbij Salomonis: erudiatur ad vitã. in Ecclesiaste consueſcat quę mundi sunt calcare. in Iob virtutis & paciētis exempla sectetur. ad euangeliã transeat. iamq; ea positura de manibus: apostolorum acta, & epistolę toto cordis imbibat volūtate. Cūq; pectoris sui cellarium his opibus locupletauerit: mandet memorię prophetas, pētateuchum, regum, & paralipomenon libros. Esdrę quoq; & Hester volumina. ad vltimum: sine periculo discat canticum canticorum. quem librum, si ex corde legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens: periculum est ne vulneretur. Caueat omnia apocripha. & si quando ea non ad dogmatum veritatem sed ad signorum reuerentiam legere voluerit: sciat non eorum esse, quorum titulus prænotatur, multaq; his admixta vitiosa, & grandis esse prudentiã, aurum in luto quærere. Cyprianus opuscula temper in manu teneat. Athanasij epistolę & Hilarij libros inoffenso percurrat pede. illorum tractatibus, illorum delectetur ingenijs: in quorū libris pietas fidei non vacillat. ceteros sic legat: vt magis iudicet quàm sequatur. Sed de his satis.

De harmonijs, rythmis, melodijs, moralibus, actiuis, abstractiuis, & quæ quibus, ætatibus. Cap. VII.

Considerandum præterea est de harmonijs & rythmis: 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325

ctiuis & abstractiuis. nam affectio illa quę contingit circa animos quorūdam vehementer: in cunctis existit. Differt autem secundum magis & minus: ceu cōmiseratio & metus, & præterea abstractio animi. nam per hūc motum deuoti & supplices quidam fiunt. videmus autem ex sacris melodijs ita affici, quando vtuntur expiantibus animā carminibus: quasi medicina fretos & purificatione. Hoc idem euenire necessarium est ijs: qui cōmiseratione, & qui metu, & qui alijs affectibus detinentur, & alijs quantiscunque talia contingat, fieriq; in omnibus purificationem quandam & alleuiationem cum voluptate. Similiter autem carmina purificatiua: lætitiā afferunt innocuam hominibus. quapropter talibus harmonijs, & talibus carminibus: spectandi sunt ij, qui theatralem musicam tractant certatores. sed cum spectator sit duplex, alter ingenuus & doctus, alter vilis & indoctus ex opificibus, turbāq; vrbana: his quoq; accommodāda sunt certamina, & spectacula ad cessationem & quietem. vt enim illorum animæ distortæ sunt à naturali habitudine: sic harmoniarum & melodiārum distortionem sunt quædam, & illæ sunt vehementes ac rigidę. Delectat vero singulos id quod naturæ suæ sit aptum. quam ob rem licentia permitenda est ijs, qui de arte musicæ certant: vt ad huiusmodi spectatorem, tali genere vtantur musicæ. ¶ Ad doctrinam vero (quemadmodum dictum est) moralibus melodijs est vtendum. & talibus harmonijs: qualis est Dorica, vt supra diximus. Recipiēda est & alia quācunq; nobis suadent: qui in philosophia, musicāq; versantur. Socrates vero in libris de republica: non recte Phrygiā adiungit tantummodo ad Doricam, licet improbās tibiam ex instrumentis. habet enim eandem vim Phrygia in harmonijs: quam habet tibia in instrumentis. ambæ enim concitant animos: & in affectus impellunt. Ostendit hoc poësis. tota enim bacchatio & tota huiusmodi concitatio: maxime omnium instrumentorum per tibias sit. harmonia vero Phrygia maxime hunc modum habet: ceu Dithyrābus manifeste videtur esse Phrygius. cuius quidem rei plura afferunt argumenta: qui circa huiusmodi rerum intelligentiam vacāt. Et inter cetera illud, quod Philoxenus aggressus Dorice facere dithyrambos in fabulis, nō potuit: sed ab huius natura tractus fuit ad Phrygiā harmoniam: quæ maxime illis congruebat. Doricam autem fatentur omnes cōstantem esse ac firmam: morēq; summopere continere virilem. ¶ Præterea cum mediū extremorū laudemus, sumendumq; esse dixerimus, Dorica autē hanc habeat naturam ad alias harmonias. manifestum est, q̄ Doricam præ ceteris decens est iuniores addiscere. ¶ Sed duo considerāda sunt: vnum quid possibile, alterū quid deceat. nam possibilis quisq; aggredi potius, & conuenientia sibi: debet. Sunt autem hæc determinata ætatibus. ceu defessis iam tempore non facile est alti spiritus cantilenas canere: sed talibus natura subiicit remissas. Ex quo Socratem in hoc quoq; merito reprehendunt quidam ex ijs, qui circa musicā versantur: q̄ remissiores harmonias improbauit ad doctrinam, quasi vinolentis accipiēns illas, non secundū vi-

Dorica
Melodia.
Socrates.
Phrygia.
Dorica.

Dithyrambus.

Philoxenus.

Socrates.

nolentię naturā (nam vinolentia magis debacchari facit) sed defessas. quare & ad futuram ætatem seniorum: opus est huiusmodi harmonias attingere, & huiusmodi melodias. Præterea si qua est talium harmoniarū, quę conueniat puerorum ætati ex eo, quia possit ornatum simul doctrināq; ferre: quod Lydia maxime omnium harmoniarū habere videtur. manifestum, quod hæc tres determinationes sunt in doctrina faciendæ: sed medium possibile, atque decens.

Lydia.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

- 26 Væstiones tres. Prima. vtrum ad musicam disciplinā: omnibus vtendū sit harmonijs, & omnibus rythmis, an distinguendum. ¶ Secunda. vtrū ijs qui operam disciplinæ discendæ nauant: eandem determinationem ponimus, an quādam aliam tertiā. ¶ Tertia. Cū musicæ vna pars in melopœia, melodijsq; versatur, & altera in rythmis: vtrum ea quæ probe vtitur melo, præferenda sit illi, quæ bene vtitur rythmis. ¶ Exactam de hisce determinationem: nunc inquirendā non esse. nam hæc cognitio, à musicis, & nonnullis philosophis, qui sufficientem habent musicæ cognitionē: si qui desiderarent inquirenda esset. nunc autē (& iure quidem) rudi Minerua, de huiusmodi esse dicendum. ¶ Non vnius utilitatis gratia, sed multarum: musica vtendum. nam quidā de hac re philosophantiū: diuidunt melodias in morales, actiuas, & abstractiuas, ponentes quidē harmoniarum naturā vnicuiq; istarum accommodatam. nō igitur ad vnum musica, sed ad multa: utilitatem habet. Habet enim utilitatem: & ad eruditionē, & ad purificationem, innoxiamq; affectuū sedationem. tertio ad vitā degēdam. & quarto ad curarum remissionem, & per iocū quietem, relaxationēq; laborum. ¶ Omnibus harmonijs, & moralibus, & actiuis, & abstractiuis esse vtendum: sed non ad eundē vsū. Nam ad disciplinā institutionem: moralibus vtendū est. ad oblectationem vero quæ auditu hauritur (alijs manu operantibus) actiuis. & abstractiuis vtendum interdum ad purificationem, & interdum ad quietem, remissionēq; laborum. ad purificationem quidem. quia affectio animi quæ circa quosdam animas vehementer contingit: illa cunctis inexistit, differenter tamen secundū magis & minus. vt cōmiseratio, metus, raptus animi. hoc enim motu quidā occupati sunt. videmus enim eos (cum sacris melodijs vtuntur ij, qui à furoribus expiant animā) restitutos, quasi medicinam adeptos & purificationem. Et hoc idem necessarium est euenire ex melis: ijs qui prorsus cōmiseratione, & metu, & alijs affectibus detinentur, & alijs qui aliquantulū talibus afficiuntur, & fieri in omnibus per melodias purificationē, & alleuiationem cū voluptate. Simili quoq; modo: melodiæ quæ ad purificationem spectant, lætitiā afferunt, hominibus innocuam. Quare talibus harmonijs, talibusq; melodijs: spectari digni sunt ij, qui concertantes theatralem musicā tractant. Ad quietē vero & relaxationē laborum, cum duplex sit spectator, vnus liber & eruditus, & alter onerosus & illiberalis, vt qui confluit ex opificibus & mercenarijs: ad spectatorem, genere harmoniæ est vtendū. liberali quidem & moderato ad liberalem: & illiberali ac vehementiore ad illiberalem, sordidūq; auditorem. nam vt opificum sordidorūq; animæ distortæ sunt à naturali habitudine: sic & harmoniarū distortionem sunt, & melodiārum quædam rigidæ, & inflexiles. atqui singulos: id quod est naturæ suæ consentaneum, delectat. Quare potestas faciēda est ijs, qui in musica certamen suscipiunt: vt ad spectatorem, qualis ipse fuerit, & musicam quoq; exhibeant talem. ¶ Ad adolescentum liberalem institutionem: Dorica harmonia esse vtēdum, & alia quācunq; in philosophia & musica legitime versati, suadent esse recipiendam. Phrygiā autem nō cōuenire. ¶ Primo. quia Dorica maxime harmoniarum moralis: & quam omnes fatentur constantē, firmūq; ac virilē continere morem. ad doctrinā autem, prius dictum est vtendū esse moralibus harmonijs. Phrygia vero: vt tibiæ, concitatiua est, magis consentanea dithyrambis, & bacchationibus. Vnde Socrates minime approbandus est: qui in republica, eam Dorice ad iuuentutis disciplinam copulauit. huius enim rei argumento: Philoxenus musicus, qui cum tentasset harmonia Dorica dithyrambo facere fabulas: haudquā potuit. sed ad Phrygiā tractus est harmoniam: quæ illius erat naturæ, & quæ maxime congruit dithyrambis. ¶ Secundo. quia medium extremorum laudamus, sumendumq; esse diximus. atqui Dorica naturam medijs, ad alias habet harmonias: maxime igitur Doricam præ ceteris, decens est iunioribus addiscere. ¶ Harmoniæ sunt ætatibus accommodandæ. nam quisq; possibilis sibi, & conuenientia potius aggredi debet. at hæc determinata sunt ætatibus. vt fessis iam ætate: nō fa-

cile est alti spiritus cantilenas canere, sed talibus natura subicit remissas. & earū, si quæ conuenit puerorum ætati: maxime Lydia. quia ornatum, doctrinamq; simul ferre possit. viros autem: mediocres. & hæc tres determinationes in disciplina faciendæ: sed medium, & possibile & decens. Et Socratem reprehendunt quidam eorum, qui in musica versantur: quæ remissiores harmonias improbauit ad disciplinam, quasi vinolentas. verum id non est secundum vinolentiæ potentiam. vinolenti enim: impetuosa res est. huiusmodi autem harmoniæ, lanquidæ, ac defessæ.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

Melodia.
Melopœia.
Rythmus.
Rythmopœia.

Mvm videmus musicam esse per melodiã & rythmos. Melodiã: ei parti musicæ, quæ melopœia dicitur subseruit. fitq; voce: vt cantu. flatu: vt tibiæ, fistulæ, sambucæ. tactu: vt lyræ, barbiti, citharæ. Rythmus subseruit rythmopœiæ fit que rythmus: numeris, aut in quantitate syllabarū & in numero pedum seruatis, vt iambici, trochaici, & id genus lyrii rythmi. aut in numero syllabarum solū: simili quadam seruata emmeli, euphonãq; sonoritatis cadentiã. quales rythmi cõplures vernaculi sunt. Itali: vt Dantici, Petrarchiaci. Gallici: vt Meduniani, Molinetiani ac similes. cæterum carmina, vt heroica: magis famulantur musicæ epopœiæ. Et hæc musica poëtica pars est, de qua in sequenti annotatione plenius. **A**lias vero diligentius in ijs, qui de poëtica dicitur. Poëticen scripsit Aristoteles: vbi ostendit cum de melicis & epicis agit, musicen purificandi, serenandi, sedandiq; ex perturbationibus animos, vim habere. Verū quia hic de poëtica sermo incidit: pauca forsitan de ea perstringere, nõ fuerit illaudabile. Tres eius partes faciunt *δραματικὴν, ἔπη, ἡμικτικὴν, κοινὴν*: actiuã, narratiuã, cõmunem. Actiuæ partes: sunt tragœdia, comœdia, satyrica, mimica. Narratiuæ partes: moralis, historica, doctrinalis. Cõmunis partes: epopœia, melopœia quæ & lyrica, elegiaca, dithyrãbica, iãbographa, epigrãmatographa, hymnographa, asmatographa, epithalamio grapha, moneda, buccolica, georgica. **T**ragœdia: heroum, regum, tyrannorum, in aduersis acta comprehendit. hæc apud latinos prætextata dicitur: à prætexta genere amictus, quo reges, & latinorum magistratus utebantur. tragœdiã scriptores: tragici & tragœdi dicuntur. ceu fuerunt Eschylus, Sophocles, Euripides, Arion, Phrynicus, Ion, Acheus, Pacuuius, Ennius, Seneca. **C**omœdia græca: priuatam ciuiliẽ vitam comprehendit. cui proprium est conuicia spargere, dicaces sermones, & scurrilitates cõtinere. sed comœdia latina: fere poësis mimica est. quæ & palliata fabula, & togata, & tabernaria, & atellana, & planipes. qui scribunt: comici & comœdi dicuntur. vt Sufarion, Eupolis, Aristophanes, Cratinus, Pherecrates, Menãder, Philemon, Philistion, Terentius, Plautus. **S**atyra græca: res tragicas, & graues cõprehendebat, satyros rusticos inducens. vt interim iocis, lusibusq; spectator mulceretur. huius proprii: risus, scurrilitates, cõluctibus miscere. has fabulas latini Atellanas vocat. Satyra latina: aliud poematos genus aliqd actiuũ, & mimicũ continens. Scriptores: satyrici. vt Pratinas, Lucillius, Luuenalis, Persius. **M**imica: est sermonis & actus cuiusq; imitatio citra reuerentiã vllã, & factorũ cõlasciua representatio. qui scribunt: poëtæ & mimi. vt Sophrõ. mimicæ apud latinos: ferme fabulæ palliatæ, togatæ, tabernariæ, atellanæ, planipedes. **P**alliata fabula: quæ à Græcis cõuerfa, comœdię nomẽ tenet, & habitu græco representabatur. est enim palliũ: Græcorũ amictus. vt ea quæ Terentij & Plauti. **T**ogatata fabula: in qua habitu Romano fiebat representatio. nam toga romanus amictus, & hæc comœdię græcę respondet. **T**abernaria: per humiles personas representabat. **A**tellana dictis iocularibus: & satyricis græcis similibus, fabulam peragebat. ab Atella Volscorum vrbe dicta. **P**lanipes: mimica erat, in qua nudis pedibus in scenam representatores veniebant. sed tragici: cum cothurnis. & comici cõ socis. **N**unc ad secundam partem. Moralit: morum & vitæ, præcepta continet. vt pars magna georgicorũ Hesiodi, Theognides, Phocylides, Menander, epistolæ Horatij. **H**istorica: genealogias, & prisicarum rerum monumenta, vt plurimũ ficticia. vt Theogonia Hesiodi, Methamorphosis Ouidij, Lucanus, Statius. **D**octrinalis: quę aliquid docet, vt georgicon Virgilij, de agricultura, halieutica Oppiani de piscibus, Manilius, & Aratus, & Vrania Põtani de astris, Macer de herbis, Quintus Serenus de medicina, Priscianus de situ orbis, Lucretius de physiologis, Bonincontri de natura rerum. Faustus de virtutibus, Bigi opuscula christiana & similia. & hos etiã scriptores: epopœos vocat nonnulli. **E**popœia heroicam continet: quę præclara gesta heroum, & fortium virorum describit. vt Ilias, & Odyssæa Homeri, Æneis Virgilij, Pharsalica Lucani. scriptores epopœi, & epici dicuntur. **M**elopœia quæ & melica: adiecto musico instrumento, vt lyra, cithara, barbitõ & huiusmodi peragi solebat. Scriptores: lyrii poëtæ dicti sunt. **E**legia: hexametro, pentametroq; lamenta

Epopœia.

Dramatica
Exegemati
ca.

Cœna. id est
actiua.

Narratiua

Communis

Tragœdia.

Prætextata

Tragici.

Tragœdi.

Comœdia

græca.

Comœdia

latina.

Comici.

Comœdi.

Satyra græ
ca.

Satyra lati
na.

Satyrici.

Mimi.

Palliata.

Togatata.

Tabernaria

Atellana.

Planipes.

Moralis.

Historica.

Doctrinalis

Epopœia.

Epopœi.

Epici.

Melopœia.

Melica.

Lyrici.

Elegia.

tiones & luctus decãtat. Scriptores: Elegiographi. vt Callimachus, Philetus, Ouidius, Propertius, Tibullus. **D**ithyrãbica: quæ canit Bacchum, & quę multifariam carmina inuoluit & implicat, bacchicos modos, ebriosq; & insanos imitata, quæ & dithyrãbopœia dicitur. Scriptores: dithyrãbici, & cyclici. vt Arion, Philoxenus, Pindarus. **I**ambographa: iambicis carminibus maledicta cõtorquet. Scriptores: iambici. vt Archilochus, Hipponax. **E**pigrãmatographa: statuas, domos, loca, donaria, vario carmine laudat, aut vituperat. Scriptores: Epigrãmatographi. vt Simonides, Palladius, Agathias, Martialis, Claudianus, Horatius. **H**ymnographa: deorũ hymnos canit, & hæc impura. quę vero pura: vnus dei, sanctorumq; concinit laudes. Scriptores: hymnidici, & hymnographi. impuri: vt Orpheus, Homerus, Callimachus. puri vero Dauid, Hierotheus, Prudentius, Chrysofostomus, Hilarius, Hieronymus, Ambrosius & pleriq; alij. **A**smatographa: ad lyram, barbiton, citharam & alia musica instrumenta, carmen condit. Scriptores: Asmatographi, & cantores. vt Demodocus, Phemius, Automedes, & ferme insignes, primo nostro æuo fuerunt Bunous, Ogganus. at vero nunc etiam vitæ superstites asmatographi posteritati cõmendabiles (ne temporis nostræ tanquam sine musis taceamus) Alexander, Iaspar, Iossequinus, & qui cum Homericopœia certare possit, Attrabas Feuius. **E**pithalamio grapha: nuptiarũ solẽnia carmine celebrat. Scriptores: epithalamio graphi. vt Agamestor, Hesiodus, Theocritus, Catullus, Claudianus, Ausonius. **M**oneda: vnicam personam insignẽ reddit. Scriptores: monede. vt in multis epitaphiographi. **G**eorgica: agricolationis præcepta cõtinet. Scriptores: georgici. vt Hesiodus, Virgilius. **B**ucolica: pastorum, & agrestiuũ mores imitatur, & sermone. Scriptores: bucolici. vt Bion, Theocritus, Virgilius. **V**erũ de his omnibus, qui ad optimæ ciuitatis formandos adolescẽtes, & ciuium liberos, præcipue sunt admittendi: morales, doctrinales, epopœi, & puriores hymnographi. cæteros iubet Plato ab optima ciuitate esse pellendos. quales sunt tragœdi, comœdi, satyrici, mimici, elegiographi, Dithyrãbographi, Iambographi, & similes. sed sicut hi poësim mollem, aut efferam & dũstrahentem, aut maledicam continent: ita in ciuitatibus lapsis (sicubi locus talibus sit) tantum permitti debet, quamquam etiam nusquam deberet. sed hæc: pro annotatione poëtices Aristotelis, factis. **C**eu dithyrãbus: manifeste videtur esse Phrygius. Dithyrãbi: hymni erãt ad Bacchum. & dithyrãbus Bacchi nomen à duabus portis: quibus egressus a poëtis fabulatur, à cæsa Semeles aluo, & à Iouis scemore. **D**orica autem hanc habeat naturam. Harmoniarum quædam sunt molles & effeminate: vt myxolydiæ. quædam concitatiuæ, vehementes, & furibundæ: vt phrygiæ. quædam vero moderatæ, & viriles: vt Doricæ, & Lydiæ. ceu fere apud nos harmoniæ gallæ: molles. Itale: luctuosæ. Germanæ & Britannæ: magis viriles. **E**luetianæ: concitatiuæ. veluti & in generibus melorum: apud musicos: chromaticum molle est. enarmomicũ: concitatiuum. & diatonicum: moderatum. & quanq̃ ita est cum suam naturam seruatur, & inuicem cõparantur: in diatonico tamen melo, canentæ quædã sunt molles, sunt efferatæ, sunt moderatę, sunt luctuosæ, sunt vinolentæ bacchantes & dithyrãbicę, sunt viriles: & ita in vnaquaq; gente & natione, secundũ habitãtium mores. & vbique quod concitatiuum, vehemens, efferatum, dissolutum: in excessu est, & id quod superabundantia in vitijs. quod molle fractum, effemmatum, luctuosum, molles cantans amores: in defectu, & quod defectus in vitijs. quod vero moderatũ, virile, æquatũ: in mediocritate, & quod virtus in moribus. quare huiusmodi moderata, & æquabilis harmonia: liberis institutionibus est accommodanda. cæterę vero explodendæ: nisi forte ad aliquam animi languentis expiationem, ceu pharmaca, & venena quandoque permittuntur, aduersæ valitudinis amouendæ gratia. & vt hæc tria, excessus defectus & æquabilitas in harmonijs & melis: ita suo modo in Rythmicis, & epicis reperiantur. quorum quæ moderata, moralia, & doctrinalia: acceptanda, maxime in adolescentum exercitamentis, reliqua vero fugienda. & hæc pro Politicorum libris dicta sint satis.

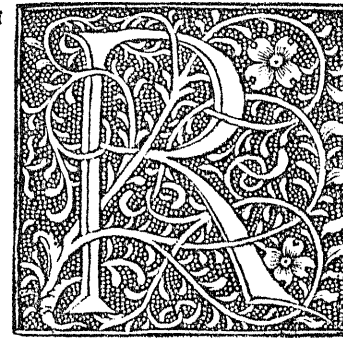
OCTO LIBRORVM POLITICORVM HQG
EST DE REBVS PVBLCIS ARI
STOTELIS DEO (QVI SO
LVS OMNIVM OPTI
MVS GVERNA
TOR EST)
ADIUTO
RE,
FINIS.

Tydeus.
Homerus
Thebani.
Stattus.

PRETIOSA sunt interdum parui corporis munuscula: quod lapilli, gemmaeque testantur. Et homines nonnumquam pusilli, grandioribus praevalent: ut de Tydeo scribit Homerus. a quo breui & exiguo: Thebanos omnes certaminibus longe superatos fuisse tradit. Statius quoque Homerum (credo) secutus: de eodem inquit, Maior in exiguo regnabat corpore virtus. Tu igitur Cosma dulcissime: hoc quicquid est libelli, ob paginae breuitatem, nequaquam spernas. pusillum quidem est: at viribus amplum, & pretio dignum. quod ego per has ferias a graeco interpretatus, non immerito (ut mihi videor) tibi potissimum destinaui. cui enim rectius de gubernatione exercitus praecipere potest: quam illi qui exercitum habeat? cui rursus de re familiaris administratione: quam ei qui rem amplam possidet, & tueri illam cum laude gliscit, & augere cum dignitate? Licet ergo tu ipse per te multum sapias, & a patre tuo viro sapientissimo quotidie audire possis: operae pretium tamen erit, qui de re familiaris tradiderunt, excellentissima philosophorum ingenia cognouisse. Ut enim medicinae finis est sanitas: ita re familiaris diuitias, finem esse constat. sunt vero vtilis diuitiae: cum & ornamento sint possidentibus, & ad virtutem exercendam suppeditent facultatem. profunt etiam natis: qui facilius per illas, ad honores, dignitatesque subleuantur. nam quorum virtutibus obstat res angusta domi: haud facile emergunt. ut poetae nostri dicunt sententia. Quare tum nostri, tum natorum multo magis charitate: illarum amplificationi (quoad honeste possumus) studendum est. quoniam a philosophis in bonis numerantur: & ad felicitatem pertinere creduntur. Tu igitur harum praecipua rerum: in hoc libello Aristotelis leges. Ego vero non solum transtuli a graeco, ut maxime consonum esse putavi: verum etiam explanationem quandam obscurorum verborum adiunxi. quo tibi legenti dilucidior esset. Primum igitur illud praemittendum, duas philosophiae esse partes: quarum altera in cognitione rerum, altera in agendo versatur. Prima pars ferè pertinet ad illa: quorum finis est ipsa cognitio. Actiua vero, praecipua vitae continet: quae scire parum est, nisi deducas in actum. Ea vero praecipua diuiduntur trifariam. aut enim circa mores nos instruunt, aut circa rem familiarem, aut circa rem publicam. harum primam Ethicam, secundam Oeconomicam, tertiam Politicam Graeci appellant. nos (ut opinor) nostris vocabulis uti magis decet, quam alienis. Nunc ad textum Aristotelis veniamus.

Explanatio
haec: circa finem
voluntatis
habetur.

De differentia & conuenientia Politicae & Oeconomicae, & ordine earum. Cap. I.

Diffamiliaris, & respublica inter se differunt, non solum quantum domus & ciuitas (haec enim sunt earum subiecta) verum etiam illo, quod in republica quidem, plures imperant, in re familiari vnus duntaxat est imperator & rector. Quaedam enim artes distinguntur, nec est eiusdem fecisse, & facto uti: quemadmodum lyra & fistulis. sed reipublicae disciplinae est ciuitatem ab initio constituisse, & constituta bene uti. Itaque patet etiam esse re familiaris: parare domum, & illa uti. Ciuitas quidem est multitudo domorum, agro & pecunijs sufficienter abundans ad bene viuendum. Id autem ex eo patet, quod si compotes huius esse nequeunt: societas soluitur. Insuper huius gratia in vnum conueniunt. cuius autem gratia vnus quodque est, & fuit: & substantia sua haec existit. Itaque patet: priorem esse generationem rem familiaris, quam rem publicam. nam & opus illius est. particula enim ciuitatis: domus est. considerandum igitur de re familiari: & quid illius sit opus.

PRIMI CAP. PRIMII OECONOMICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

Diffamiliaris, id est re familiaris ac domestica, & Politice, id est respublica: inter se differunt, atque conueniunt. Differunt quidem. quia rei domesticae subiectum, domus est: rei autem publicae, ciuitas. & non modo tantum differunt, quantum earum subiecta domus & ciuitas: verum & in hoc quoque, quod in republica multi imperant, ut cap. 3. sexti Politicorum dictum est. at in re familiari: vnus solus, ut patrisfamilias est imperium. differunt igitur. atque etiam conueniunt. nam ut reipublicae est ciuitatem ab initio constituere, & ea constituta bene uti: ita quoque & re familiaris domum parare, & illa parata eodem modo uti. neque enim simile est, ut in quibusdam artibus: vbi haec officia, parare inquam & uti diuiduntur, atque separantur. ut non est eiusdem parare, efficeretque lyram & fistulam: & lyra fistulaque uti. sed hoc ad musicum, lyricum aut tibicinem: illud vero ad fabrum, lyrae, fistulae uel artificem. Re familiaris: respublica, generatio prior. nam ciuitas multitudo domorum est, & regione & possessionibus, ad bene viuendum sufficienter abundans. quod quidem & ex hoc perspicuum est. Primo. quia si ad bene viuendum sufficientiam assequi nequeant: soluitur societas. Secundo. quia gratia huiusmodi sufficientiae ad bene viuendum: in vnum coetum conueniunt. recte igitur diffinita est ciuitas: multitudo esse domorum, & regione, & possessionibus ad bene viuendum, per seipsam sufficiens, abundansque sufficienter. nam cuius gratia vnus quodque est & fuit: id ad suam substantiam, diffinitionemque nimirum attinet. quare & domus ciuitate, & re familiaris republica prior. est enim illa huius opus. particula siquidem ciuitatis domus est. considerandum igitur erit de re familiari, & quodnam eius officium est atque opus.

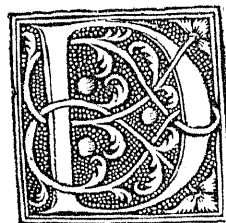
ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM PRIMII OECONOMICORVM ARISTOTELIS.

Argumentum primi oeconomicorum Aristotelis. Quae in hoc primo discutuntur: sunt haec. primo differentia, conuenientia, & ordo Politicae disciplinae & oeconomicae. Secundo partes domus, & acquisitio. Tertio coniugalis societas.

Quarto leges viri ad vxorem. Quinto leges domini ad seruos. Sexto œconomi leges. quæ sex capitibus continentur: quorum maxime quartum, quintum, sextum officia reifamiliaris continent: primum autem, secundum, & tertium, magis rem familiarem declarant. ¶ Oeconomice græce: nostri reifamiliaris disciplinam dicunt. illi œconomum: nostri patremfamilias. est enim œconomus qui legem (vt par est) gubernandæ domus habet. dictus ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ νόμου, id est à domo familiæq; & lege. quare non ab re hic liber: leges, regulas, præceptaq; gubernandæ domus continere intelligitur, & fere illa sola. vt ex capite quarto, ad finem vsque secundi, facile intelligitur. quid autem sit domus: ex numero 6 primi Politicorum, cognitum est. quare & quid familia, resque familiaris. nam sola vocis differentia est (vt indumenti & vestis) quod vna voce οἶκος apud Græcos dicitur. & ferme primus Politicorum liber: ad hanc rei domesticæ disciplinam, præuius est. & contra hi libri absoluunt præraque: quæ in Politicis, ad calcem vsque deducta non fuere. Et plurius œconomicorum vt Politicorum nuncupat Aristoteles: quod œconomiarum multæ sint species, de quibus omnibus nonnulla disceptat. nam quædam regia est, quædam præfectoria, quædam ciuilibus, & quædam priuata. ad has enim quatuor species, omnes œconomice & dispensationis species reuocatum iri vult. de priuata: in his duobus libris à Leonardo translatis, agetur. de regia vero, præfectoria, & ciuili in eo quem fini operis vnà cum explanatione œconomicorum Leonardi Aretini adiiciendum referuamus. ¶ Hæc enim sunt earum subiecta. Subiecta disciplinarum haud latet ea appellari, circa quæ præcipue ipsæ defudant. Politica autem maxime versatur negociatūq; ac defudat circa respublicas cognoscendas: & œconomica circa reifamiliaris & cognoscendam & ordinandam. nimirum igitur respublica Politicæ, & reifamiliaris œconomice res subiectæ nūcupantur. perinde atq; sermo latinus grammatico, sanitas medico, numerus arithmetico, & geometræ magnitudo. Verum quid respublica: ex numero 25 tertij Politicorum. ¶ In respublica multi imperant. vt reges, cōsules, proconsules, censores, tribuni, præfecti, & huiusmodi: qui varij sunt, & varij magistratus, vt in annotatione numeri 56 sexti Politicorum dictum est. ¶ Ciuitas quidem est multitudo domorum. ciuitas numero primi Politicorum 3. & tertij 2. ¶ Quæ si cōpotes huius esse nequeunt. Omnes vitæ societates, ad bene viuendum sufficiētiam quærunt: sed recte & legitime ad bene viuendum simpliciter, oblique autē & lapsē, ad id quod apparet. nam respublica regia & optimates & respublica, secundum virtutem viuere affectant, & ea quærunt, quæ ad eam degendā vitam sufficiunt: pauci vero potentes existimant esse ad bene viuendum sufficiētiam, dūmodo id ad pecunias sufficiat, & populares dum sufficiat ad viuendi licentiam. hæc enim vitæ sunt: regis, heroica. optimatum & reipublicæ: studiosa secundum quidem humanam virtutē hæc inferior, illa superior. paucorum potentum auara & ambitiosa. popularis petulans, dissoluta, & intemperata. & hæc omnia: ex superioribus libris q̄ manifestissima. ¶ Est enim illa huius opus. partes totum constituunt: attamen partes omnes ante totius absolutionē, imperfectæ sunt. vt omnia officia ante virtutis consecutionem imperfecta: adepta autem virtute, officia quæ obiter sequuntur, perfecta, atq; virtutis opus. toto etiam absoluto, cōpletōque: partes perfectæ, & vsum habentes perfectum, idq; à toto. nimirum igitur partes, totius opus quoddam sunt. quare & merito reipublicæ opus quoddam, domus ipsa dicitur, sed cum ipsa iam perfectissimum vsum sit consecuta.

De partibus domus, & vnde sumenda possessio. Cap. II.

Hesiodus.

Omnes quidem partes sunt: homo & possessio. Quoniam vero primum in minimis natura cuiusque inspicitur: in domo quoque ita se habet. quare secundum Hesiodum hæc adesse conuenit: domiciliū in primis, mulieremq; & bouem aratorem. Alterum enim primum ad victum est: alterum ad liberos. Itaque oportet ea quæ ad vxorem spectant recte disposuisse: hoc est prouidisse, vt talis sit qualis esse debeat. ¶ Possessionis autem prima cura est: ea quæ secundum naturam. secundū naturā vero prior est agricultura. Secundo loco: omnia quæ sunt à terra. ceu metallorū, & si qua alia huiusmodi. Sed agricultura præcipue: quoniam iusta. non enim ab hominibus, neq; à volētibus vt cauponaria & mer-

cenaria, neq; ab inuitis quærit. quæadmodū bellicæ artes. Adhuc autem & earum rerum est: quæ sunt secundū naturā. natura enim omnibus educatio est à matre. quare & hominibus à terra. prodest etiā hæc plurimum ad fortitudinē. non enim (quæadmodū viles artium) corpora eneruat: sed talia facit, vt sub diuo cōsistere & tolerare laborem valeāt, & aduersus hostes pericula capescere. soli enim hi possessiones suas extra munitiōes habēt.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Considerationem de re familiari & eius officio aggreditur: quod in calce præcedentis cap. præmiserat esse faciendum. primum ponens partes domus: hominem, & possessionē. & homo diducitur: in virum & vxorem. possessio autē: in seruum, agrum, animalia ad eum colendū necessaria, & reliquā ad victum necessariam supellestem. quod Hesiodus quoquo pacto hoc carmine expressit, οἶκος μὲρ πρῶτα γυναικῶ τε βοῶν τε ἀρότρα. domū quidē in primis mulierē & bouē aratorē. hic præcipue ad victum: illa vero ad liberos. dans per mulierem etiā virtū intelligere, & per bouē seruum, & cæterā ad comparandū victū necessariā possessionē. Quo fit vt cū mulier vna pars domus sit, & præstator quidē, quippe quæ sit ad liberos & liberorū gratia: oportet œconomice disciplinæ studiosum, recte disponere ea, quæ ad ipsam spectant. hoc autē est præparare & dilucidum facere: qualem ipsam esse oporteat. at nunc de quærenda possessione: quod ad officium rei familiaris spectat, ¶ Possessionum hæc secundum naturam est: illa vero præter naturam. & de ea quæ secundum naturā præcipua cura œconomus esse debet. & possessionum quæ sunt secundū naturam: quædam ex frugibus & agricultura proueniunt: quædam vero ab alijs, quæ aut in terra aut ex terra sine cultu proueniunt: vt metallica, silua cædua, & huiusmodi. sed potissima possessionum, primūmq; locum tenens: agricultura est. Primo. quoniam iusta: non enim quærit ab hominibus neq; volētibus quidem, vt nummularia & mercenaria, neq; ab inuitis & nolentibus vt possessiones bellicæ. Secundo. quia ea possessio, quæ ex agricultura prouenit: secundum naturam est. nam omnibus ita natura comparatum est: vt à matre victus suggeratur. quare & hominibus à terra. Tertio. quia sibi ex agricultura possessionē comparare: plurimum confert ad fortitudinē, & corporis vires. non enim quemadmodū viles artes corpora inutilia reddunt: hunc in modum & agricultura facit, sed valentia sub diuo cōsistere & tolerare labores, insuper & potentia aduersus hostes pericula subire. nam hi soli: suas possessiones extra munitiōes habent.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Omnes partes. minimæ domus partes: primo Politicorum numero 4, enucleatæ sunt. & eam hic habet sententiā: quā & illic numero 3 eiusdē habuit. ¶ Possessionis autem prima cura est ea, quæ secundū naturam. De possessione secundum naturā: sufficienter intelligitur, ex primi Politicorum numeris à 31 ad 34. de ea vero quæ præter naturam: à numero 34 ad 40 eiusdē. quare fat esse visum hic est: loca vbi hæc offensa sunt, annotasse. ¶ Secundū naturā vero prior est agricultura. de agricultura, & eius populo, quomodo primas partes obtineat, & optimus sit inter populares: dictum est numero 17 sexti Politicorum, & in eius annotatione.

Qualis viri & mulieris œconomica societas. Cap. III.

Arum quæ ad homines spectant diligentiarum: prima cura circa vxorem existit. Societas est enim maxime secundum naturā: mari & foemina. suppositum est à nobis & alijs locis: desiderare naturam in multis efficere talia. veluti vnumquodq; animalium. est autem impossibile foeminam sine mare, aut marem sine foemina hoc adimplere. quare eorum societas ex necessitate constituta est. ¶ Enimvero in cæteris animalibus absque ratione id fit: & inquantum naturæ capacia sunt, & procreandi gratia solum. in cicuribus autem & prudentioribus distinguitur magis. apparēt enim in his magis auxilia mutua, f. j.

& dilectiones & cooperationes. Maximèq; in homine cōspicitur, quòd non vt sint causa solum: verū etiā bene sint: mas & foemina ope mutua coniungantur. filios quoq; procreant: non solum vt naturæ id tributum ferant, verum etiā vt commoda inde percipiant. valentes enim ipsi: imbecillos suo labore tuentur, & alunt. mox imbecilli ob senium facti: à valentibus eadem reportant. ¶ Simul autem & natura per hunc circuitum adimplet sempiternitatē. ex quo secundum numerū non potest: at secundum speciem. sic enim diuina prouidentia vtriusque natura ordinata est, viri scilicet & mulieris ad societatem. assumpta enim ea causa non vt ad eadem omnia vtilem habeat virtutem: sed quædam ad contraria, in idem tamen cōtendentia. alterum enim robustiorem fecit: alteram imbecilliorē. vt hæc quidem ob timorem cautior: ille vero propter fortitudinē pugnacior esset. & alter parat foris: altera parta domi conseruat. ad operis vero effectiōnem, altera sedulitatem intra limen agit, ad externam vero peruagationem imbecilla. alter ad quietem deterior est, ad motū autem valentior. Circa prolem autem: generatio quidem communis est, vtilitas vero propria. alterius enim nutrire est: alterius erudire.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

Nod in fine tertij numeri relicto est monstrandū, quæ scilicet ad mulierē spectant: hic exequitur. ostēdens viri & mulieris societate, secundū naturā esse, & necessariā, & multa continere cōmoda. ¶ Primo. quia alijs in locis, alias suppositū est: naturā multa talia affectare, generatiōe relinquere, qualia ipsa sunt. quæadmodū animalū quodq; quod aut mutilū, aut orbatū non sit. atqui impossibile est foeminā sine mare, aut marē sine foemina id generationis implere opus. quare nō modo secundū naturā, sed & necessaria est huiusmodi viri & mulieris in domo societas. ¶ Secūdo. quia huiusmodi maris foemineq; necessitudo, in ceteris animalib; absq; ratiōis vsu fit, & in tantū quantū naturæ capacia sunt, & prolis gratia solū. sed in māfuetis animalibus, & præ se magis prudētisq; vestigiū ferētibus: articulatiū id declaratur. nā in talibus magis apparēt auxilia mutua, & dilectiones, & cooperationes inuicē. & maxime dñiū: id in homine cōspicitur. q; nō vt sint solū, causa, sed vt bene sint vir foemināq; mutuo operātes existunt. & filios procreant: non solū vt naturæ inseruiāt, verū etiā, vt cōmoda inde percipiāt. nā quæ ipsi potētes, ipsis impotētibus exhibuerunt: rursus ipsi ob senectā impotētes facti, eadē ab illis quidē potentibus reportāt. est igitur hæc societas, non modo secundū naturā & necessaria: sed & multa cōmoda cōtinet. ¶ Tertio. quia natura: per hunc generationis circuitum, sempiternitatē implet. quandoquidē id secundū numerū non potest: at saltē secundum speciem id queat. sic enim à deo vtriusq; naturæ prouisum est, viri scilicet & mulieris ad vitæ cōmunionē. disposita enim est vtriusq; natura: nō vt in omnia eadē, vtilē habeat potentia, sed quædā in contraria, in eundē tamen finē contendētia. nā illum robustiorem fecit, hanc autem imbecilliorē: vt hæc quidem ob timorem, ad sui custodiā cautior ac vigilātor, ille vero ob fortitudinē vindicātor esset. & ille foris parat: hæc autē quæ foris parta sunt intus asseruat. & ad operum curas, ille quidē & potens & firmus est: hæc autem ad eas (quæ sunt extra) domus custodias, debilis & inualida. & ille quidē ad otia deterior, ad motus autē incolumior: hæc autē contrā. non igitur in omnia eadē vtriusq; natura accōmodā habet potentiam, sed quædā in contraria. in vnū tamen cōtendunt. nā circa filios generatiōem cōmunem habent: sed propriam præbent vtilitatē. nam huius est nutrire: illius vero erudire. manifestum est igitur: viri & mulieris societatem, secundū naturā esse, & necessariā, & vitæ continere cōmoda, & quonam modo circa eos diuina prouidentia, illa dispensauerit.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Vppositū enim est à nobis in alijs locis desiderare naturā. In secundo de anima. φυσικώτατον γὰρ τῶν ἐν τοῖς ζῴοις ἐργῶν ὅσα τέλεια καὶ μὴ πηρώματα ἢ τῆν γένεσιν αὐτόματον ἔχει. τὸ ποιῆσαι ἔτιγον διὸν αὐτὸ. ζῶον μὲν ζῶον. φυτὸν δὲ φυτὸν.

in viuētib; enim naturalissimū operum est: vt quæcunq; perfecta, & non mutila, aut quæ per seipsa, spontināmq; generatiōem habent, alterum tale efficiant, quale ipsum est. vt animans animantem, & planta plantā. ¶ Est autem impossibile: foeminā sine mare, aut marem sine foemina. Ex mare sine foemina prima patiens prodijt. & vna sola fuit (de qua propheticus sermo: Ecce virgo cōcipiet & pariet filium) quæ sine mare profudit hominū saluatorem. verum id naturæ potestate non fuit: sed diuina virtute operante. cui, naturæ impossibilitas, possibilitas est. & cuius possibilitas, est naturæ impossibilitas. quicquid enim potest natura: punctus est caloris ignis infiniti, deus autē infinitus ignis. ¶ Apparent enim in his magis auxilia mutua. Ex naturis animalium: horum apertior fides. exempli causa. columbæ iam inde à primo ortu: coniugium non deserunt, nisi cælebs, aut vidua. societate alienū concubitū non admittunt. foemina parturiēt: mas adest, & cultū omniq; officio fungitur. sæpe etiam foeminā pigrius ad nidū euntem mas castigat, cogit intrare. exclusis iam pulis: terram saluginosam, potissimum præmanducatam, in eorum os inserit suum ingerens, atque ita præparat ad cibum recipiendum. incubant ambo & mas & foemina. mare vno cōtenta turtur, & palumbes viuūt. author Aristoteles nono de natura animalium. vides igitur exempla coniugalī honestatis, & mutuoꝝ subsidioꝝ in animalibus domesticis esse præfigurata. vt homo, qui vel solus ad honestatē genitus est: vestigia honestatis in reliquis inchoata, in dies ante oculos cernens, in seipso perficiat, cætera autē tanq; suæ naturæ aliena, diffugiat. ¶ Sic enim diuina prouidentia. Sunt qui impietatis Aristotelem accusant: quod diuinam prouidentia, in hæc inferiora citra globum lunarem se diffundere negauerit. quorum placita ad Ambrosium vsq; & ecclesiasticos viros peruagata sunt. quod si sentiret non nūc profecto diceret ὅτι, προκονόμηται ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκείνου ἢ φύσις τοῦτε ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πρὸς τῆν κοινωνίαν.

Ambrosius

Leges viri ad vxorem.

Cap. III.

Rimū igitur leges sint viro ad vxorē: vt iūria cesset. sic enim nec ipse iniuriā patietur. Hoc enī & cōmunis lex inducit, vt Pythagorici dicūt: quæadmodū seruā ab labore ductā: q̄ minime decet videri afficere iniuriā. ¶ Est autem viri iniuriā: externarū mulierū cōgressio. ¶ De congressionis vero vsu lex sit: in vsu vero vt neque desit cum præsentēs sunt, neq; absentes impotentes sint abstinerē. sed ita assuefaciendum: vt sufficienter se habeat in præsentia & absentia. ¶ Recte vero se habet & illud Hesiodi puellam accipere oportere: vt gratis moribus imbuere possis. diuersitates enim morū nequaq; ad dilectionē sunt apte. ¶ De ornatu vero. quæadmodū neq; mores superbos esse decet, si simul appropinquare debent: sic etiam nec corpora. nam illa quæ per ornatum fiunt: nihil differunt ab histrionum vsu, tragædias in scena agentium.

Q VARTI CAP. COMMENTARIVS.

Viri ad vxorem leges quinq;. ¶ Prima lex esto: ne eam iniuriā afficiat. sic enim neque ipse ab ea reportabit iniuriā. id enim cōmunis lex insinuat, ceu Pythagorei dicunt, quemadmodū famulam à foco ductam, minime decet iniuriā afficere. ¶ Secunda. Vir ab externo concubitu abstineat. nā viri erga mulierē iniuriā: externi cōcubitus. ¶ Tertia. De rei venereq; cōmunicatione. sic id fiat: neq; vt præsentēs egeant, neque vt cum aberunt, abstinerē nequeāt. sed ita assuefaciendū: & vt præsens & vt absens satis habeat. ¶ Quarta. Vir vxorem ducat virginem. nā id Hesiodi bene se habet, quo doceas mores (virgo ducatur) honestos. morum enim dissimilitudines: nequaq; res amica est. ¶ Quinta. De ornatu viri ad mulierem. nequaq; ornatus arrogans sit, fictus & superbus. nam quemadmodū arrogantes, fictos ac superbos moribus minime decet eos esse, qui inuicem proximare debent: sic nec corpora ornatu esse ficta, arrogantia & superba. nam quæ per huiusmodi ornatum consuetudo fit: nihil ab ea conuersatione differre videtur, quam tragædiarum mimi in scena repræsentant.

ANNOTATIONES AD CAP. Q V A R T V M .

V Pythagorici dicunt. Fuit religio antiqua: vt quicumq; ad larem alicuius cōfugisset, etiam si is esset inimicissimus, eum violare non liceret. focus enim qui & lar, prisca illa superstitione: sacer Vestæ habebatur. & id factitasse Themistoclem memoriæ proditū est, qui cum Athenis pulsus esset, & cum domū inimici ab se quidem mirifice offensi introisset, quem vitare non poterat, protinus cōfugit ad larem simplex, vbi etiā apud infensissimū inuolatus remansit. lex enim cōmunis erat: quemq; qui ad larem alicuius supplex confugisset, cōtingere nefas esto. quare Pythagorici dicebant: si seruam quæ ad larem confugit, fas non est iniuria afficere, neq; vxorē quæ ad larem viri cōfugisse videtur. **R**ecte se habet & illud Hesiodi. ex hac lege qua vult virū sponsam virginitatem ducere: alia intelligatur, vt virgo nubat viro. quo si orbetur: decus esse ducat, alterū non superducere. veteres enim Romani: eam scēminā corona pudicitiae honestabant, quæ vno contenta matrimonio fuisset. & mulier cum à viro mores sit acceptura: qui sit, vt viri vnus moribus formata, se alterius viri moribus victurā credat? verū & id rationabilius foret: vt vir vnus multas haberet vxores, quas suis moribus formaret. cum mulieres à viro, non contrā, mores accipere debeāt. sic enim appetitus à ratione: nō ratio ab appetitu mores accipit. at neq; id laude profequitur: sed bigamię notā incurrūt. Inter enī turtures & palumbes: æque mas monogamię seruat honorē vt scēmina, & torque pudicitie circa collum æque videtur illos natura insignisse, non secus ac Romana prudentia corona pudicitiae. Sic enim Valeria Messalarū soror: viro defuncto, induci non potuit alterū superducere, cui semper diceret virum suum viuere. & bene nostro æuo quispiam in eos qui vno non essent contenti thoro, hoc disticho ludere visus est.

Valeria.

Beroaldus
iunior

Qui semel vxorem duxit, querit q; secundam:
Naufragus ille, iterum naufragium sequitur.
Circa ornātū vero. Si vir nō debet esse fictus, & superfluus in habitu: tāto minus mulier. nā & natura videtur mares magis ornasse q; scēminas. sic enim in turturibus, pauonibus & alijs auiū speciebus, & quadrupedib; intueri facillimū est. & id admodū impudēs: vt superfluo, & fucatorio ornatu studeat mulier viro suo placere, nō potius simplicitate, modestia, fide, castitate, probisq; morib; nō male imitata probitate insignē Pauli Æmilij Corneliā. quæ cuidā Cāpanæ mulieri lapillos illi aurū, preciosāmq; vestē ostentāti, & querētī vt eius ipsi ornāmēta mōstraret: respondisse fertur, dū è literario ludo filij reditū. quib; euocatis: respice inquit lautā supellectilē meā, cū estaq; ornāmēta, deliciāsq; ōnes. Et cū leges viri ad mulierē ponūtur, aut domini ad seruū, & hic & vbiq; in sequētib; totidē ex opposito, respondētī proportione intelligētur. quas quisq; (quē non fallit analogiæ ratio) facile deprehendat.

Leges domini ad seruos.

Cap. V.

Dilectionum vero prima quidē, ac maxime necessaria est illa: quæ optima & principalissima. id est autem homo. quapropter oportet seruos primo parare studiosos. Seruorum autem species duæ. præpositus & opifex. **C**um vero cernamus: q; disciplinæ tales aliquos faciunt iuuenes: necessariū est, postq; paraueris, imbue re illos, quibus liberalia opera fuerint cōmittēda. **C**um seruis autem ita versetur: vt neq; superbos esse sinat, neque abiectos. & liberalioribus quidem honorem: opificibus vero cibum abunde tribuat. **E**t quoniā vini potus etiam liberos ad insolentiam impellit, & apud multas nationes ingenui quoq; ab illo se abstinent, vt Carthaginenses dum militant: patet q; vini aut nihil aut valde paucum seruis tradendū sit. **T**ria vero cū sint, opus, cibus, & castigatio: cibis quidē sine castigatione & opere petulantē reddit: opus vero & castigatio sine cibo, violenta res est, & infirmum facit seruū. restat igitur: vt opus faciendū illi tribuat, & cibum sufficientē. sine mercede enim dominandū nō putāt. merces autē seruo, cibus.

Carthagi
nenses.

Verum vt alij deteriores fiunt, quando nec melioribus tribuitur melius, neq; præmia sunt virtutis & vitij proposita: sic etiam & serui. quapropter oportet considerationem habere ac indulgere illis & permittere singula, secundum merita, & cibum, & vestem, & quietem, & castigationem verbo & opere, medicorum artes imitantes, in medicinæ rationem prospicientes, q; cibis medicina non est propter continuationem. **G**enera vero seruorum ad opus faciendum: optima erunt, neq; timida neq; fortia nimis. in vtrisque enim peccatum est. nam & nimis timidi non ferūt laborem: & ferocibus non commode imperatur. **O**portet quoq; finem omnibus esse determinatū. est enim iustum simul & vtile libertatē propositam esse præmium. libenter enim labores subibunt: cum & propositum præmium conspexerint, & tempus definitū. **S**unt etiam procreatis filijs tanquam obsidibus obligandi. **N**ec plures habendi eiusdem generis, quemadmodū in ciuitatibus. **S**acra quoq; & largiores epulas seruorum gratia magis facienda quàm liberorū. Plura enim ipsi habēt: quorum vtique gratia instituta sunt.

Q V I N T I C A P . C O M M E N T A R I V S .

Prima familia ad seruos leges vndecim. **P**rima. Cura sit: vt serui diligentes, ac studiosi parentur. nam possessionū prima, maxime necessaria, optimaque, & principalissima: homo. **S**ecunda. Cum disciplinæ, iuuenes bonos, studiososq; efficiant: sic paterfamilias, paratos seruos educet, vt sint quibus liberalia opera committere possit. nam seruorum, duæ species: domus procurator, qui & alijs præficitur, & quem liberaliora decent opera. & artifex qui quippiam operatur, & quæ decet minus liberalia. **T**ertia. Ita versetur & colloquatur seruis: vt neq; insolentia neque remissos esse sinat. & liberalioribus honorem: operum vero effectoribus, cibum abunde subministret. **Q**uarta. Seruis: aut nihil, aut perparum vini indulgeatur, nam vini potus: etiam liberos homines insolentes, iniuriososq; reddit. & apud multas gentes: liberi homines à vno (vt Carthaginenses dum in militia sunt) abstinent. **Q**uinta. Opera seruis committat, negligentes puniat, & sufficientem cibum tribuat. nam cum circa seruos hæc tria necessaria sint: opus, castigatio, & cibis. cibis quidē sine opere & castigatione vbi defecerint, eos insolentes reddit, & ad iniuriandum procliuēs. & opus & castigatio sine cibo: res violenta est, & impotētes seruos reddit. hæc igitur, & opus, & castigatio, & cibis sufficientes: seruis tribuenda. nam & sine mercede: haudquaq; possibile est, bene seruis præesse, ac principari. seruo autē merces, cibis. **S**exta. Considerare oportet: hæc illis aut augere aut remittere pro dignitate singula, & cibum & vestem, & quietē, & castigationes, cum verbo tum factis, medicorū facultatem imitantes, prospicientesq; in ratione medicinæ. quia seruis cibis medicina non est: propterea q; continuo eis exhibetur. nā quemadmodū alij deteriores fiunt, quando neq; melioribus tribuitur melius, neq; præmia sunt virtutis & vitij proposita: sic etiā & serui. **S**eptima. Genera seruorum ad opus faciendum optima: neq; timida neq; fortia nimis sint. nam vtraq; iniuria afficiunt. etenim serui nimis timidi: nō permanent. nimis autem fortes & animosi: non bene ferunt imperium. **O**ctaua. Omnibus seruis libertas vt finis sit proposita, & determinatū tempus. nam iustum est & vtile, libertatem illis pro præmio esse propositam. & tunc enim labores subire volunt: cum eis præmiū propositū est, & tempus definitum. **N**ona. Obligentur liberorum procuratione. **D**ecima. Non plures serui eiusdem gentis, in domo habeantur: quemadmodū neq; id in ciuitatibus decet. **V**ndecima. Sacrificia & fructiones magis seruorū gratia q; liberorum fiant. nam & ipsi plus iure habere solent eius rei, quæ ipsorum gratia constituta est.

ANNOTATIONES AD CAP. Q V I N T V M .

Dilectionum vero prima. De acquisitione & possessione cap. quinto & septimo primi Politicorum. quæ maxime ad œconomicū pertinet. de seruis autem tertio & quarto capite eiusdem. **C**um seruis autē ita versetur. Plerorunq; quæ f. iij.

Hecaton. hic de seruis: Hecatonomiarum tertio numeris 76.77 & nonnullis alijs inuenies Platonis & Aristotelis conciliationem. ¶ Et quoniam vini potus. Xenophon scribit hanc apud Persas seruorum legem fuisse: vt à vino abstinerent. Carthaginenses etiam adducit Aristoteles. Romæ non modo serui, sed & libera mulier quæ vinum oluisset, pro impudica habebatur. Verum nunc & serui & liberi, & in Asia & Africa à vino lege abstinent: quam tamen minime probare velim. sed quo ad hoc, laudabilior: quæ licentia illa & seruis & liberis absque lege vlla & temperantiæ modo, indulgenter sinens se vino ingurgitare. imò apud nationes quæ plurimas, is pro maxime egregio habetur viro, qui plures amphoras vini in vno conuiuio hauserit, vt neque tres boues, aut equi tres, qui triduo abstinerint: tantum aquæ absumere queant, quantum vir bonus ille vinipota, non iugulati meri, dignus ipse (si vsquam gentium temperantia est) vere iugulari. Verum hæc ad honestam domum, quam hic Aristoteles instituit: nihil attinent. Et quod hic vino interdicitur seruis: id etiam intellige, & omnino eo quod inebriare potest. nam omnia talia: insolentiam debacchationemque pariunt. propter quam & immodicus vini vsus: & viris & mulieribus, & liberis & seruis, merito est inhibendus. ¶ Est enim iustum simul & vtile. In fine decimi cap. septimi Politicorū: ita habet Aristoteles. quare melius est omnibus seruis præmium libertatis esse propositum: postea dicemus. quod in loco exequitur. vt intelligatur hæc œconomicorum libri in supplementum eorum quæ dicta sunt de politicis, esse adiecti. ¶ Sunt etiam procreati filijs. vbi enim vernas ex se domi natos habent: ne fugiant serui, filij eorum erunt tanquæ obides. ¶ Sacra quoque & largiores epulas. Litera habet τὰς θυσιὰς καὶ τὰς ἀπολαύσεις. quod sacrificia, quietes, ferias, fruitionesque sonare videtur. quæ magis ad relaxationem seruorum & voluptatem inducuntur: quo vegetiores sint ad labores, pariter ipsi & pecora, quam gratia liberorum. nam vt scite dicitur. Quod caret alterna requie durabile non est. liberi autem magis in liberali otio degere debent. ¶ Et negocia sic sequestranda. Sic Iacob sapiens ille peruectustæ religionis œconomus: fecisse legitur in occursum fratris sui Esau.

¶ Leges œconomî.

Cap. VI.

Vatuor habere patrẽfamiliãs oportet circa pecunias. nam & quærere posse conuenit: & quæsitã tueri. alioquin nulla quærendi foret utilitas. nam cribro haurire nihil aliud est, & (quod dici solet) terebratum vas. Esse præterea talem: vt & ornari præsentibus & frui sciat. horum enim gratia habere illas expedit. ¶ Distinguenda quidem sunt singula, & plura habere fructuosa. ¶ Et negocia sic sequestranda: vt non omnium simul periculum subeat. ¶ Circa tuendum autem quæsitã: vtilis sunt Persicæ & Laconicæ, vtilis etiam Atticæ dispensatio. vendentes emunt. ¶ Et penoris institutio non est in exilioribus administrationibus. ¶ Est autem Persicæ: ipsum omnia iubere, omniaque inspicere. ¶ Et quod de Dionysio (inquit) Dion. nullus enim parẽ curam habet alienorũ & suorum. itaque quotcũque per ipsum geri possunt: circa illa cum diligentia intendat. In quo Persicæ simul ac Libyci dictum recte se habet. Persa enim rogatus, Quid equũ maxime pingue faceret? Oculis domini, respondit. Libycus vero rogatus, Quod sterquilinũ agro foret optimũ? Domini (inquit) vestigia. ¶ Sunt igitur negocia diligenter hæc à viro inspicenda: illa vero ab vxore, prout inter eos distincte administrationis sunt curæ. & hoc faciendũ est: in exilioribus quidẽ administrationibus raro, in gradioribus autẽ (quarũ cura alijs committitur) sepe. nisi enim quis bonũ exemplũ de se præbuerit: imitatorẽ diligentẽ habiturũ nõ existimãt, neque in re familiarĩ, neque in ijs quæ aliorũ curæ committuntur.

Dionysius.
Dion.
Persa.
Libycus.

quasi impossibile sit nõ diligentis domini: diligentes esse vicarios. ¶ Cũ vero hæc & ad virtutem honesta sint, & ad rem familiarem vtilia: expergisci decet prius dominum quam seruos, & cubitum ire posterius. nec vnquã incustoditam esse domum. quemadmodum nec urbem. & ea quorumcumque, quando opus est: neque die, neque noctu omittere. ¶ Et ante lucem surgere. quod & ad sanitatẽ, & ad curam rei familiaris, & ad studium philosophiæ: prodest quæ plurimum. ¶ In paruis igitur administrationibus Atticæ regula circa fructus vtendum: in magnis vero distinctio facienda erit eorum, quos in annum, & eorum quos in menses singulos consumere oportet. ¶ Eodemque modo & in instrumentis separanda sunt ea: quorum vsus quotidianus est ab ijs, quæ raro sunt vsui. hæc tradenda sunt ijs: quibus negocia commiseris. ¶ Ac certo tempore inspectio eorum facienda erit: vt non lateat quid saluum sit, quid ve perierit. ¶ Dominus quoque quæ ad possessiones attinet: paranda & ad incolumitatem & prosperitatem ipsarum. rerum possessorũ dico: ceu fructuum & vestium, qualis his cõducatur. & fructuum: qualis aridis: & qualis liquidis. & aliarum rerum: qualis animatis, & qualis inanimatis, seruisque & liberis, maribus & fœminis, ciuibus, & peregrinis. prosperitatis autem & incolumitatis: vt æstate quidem vëtorum bonum afflatum: hyeme vero aptum solem recipiat. fuerit vero talis si aduerso borea fuerit: nec æqualiter latera inhabilis, pro obseruatione exportatorum importatorumque. ¶ Ad rectum vero vsus instrumentorum illud Laconicum valet: singula suo loco iacere. sic enim parata: non requiruntur.

SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

Economî leges ac regulæ quindecim. ¶ Prima. Oeconomus quatuor habeat circa rem pecuniariam: sit potens acquirere. parta conseruare. talis vt ea quæ aderunt ad ornatum possideat. sciãtque illis ad frugalitatem vtĩ. Potens quidem conseruare. nõ si minus: nulla acquirẽdi esset utilitas. acquirere enim, & nõ cõseruare: nihil aliud est quæ cribro haurire, & quod dicitur pertusum vas. sciens autem & ad vitæ ornatum & ad frugalem vitam possidere: nam istorum gratia, nobis pecunijs est opus. ¶ Secunda. sic ea quæ possidet distinguat: vt plura possideat fructuosa quæ infructuosa. ¶ Tertia. Operationum curas sic distribuatur: vt non in omnibus simul iacturam, periculationemque sustinere queat. ¶ Quarta. Oeconomus ad rerum cõseruationem, vendens emat. ¶ Quinta. Penoris instructio nõ sit in minoribus rerum domesticarum administrationibus. & hæc duæ œconomix, domesticæque regulæ: Atticæ sunt. ¶ Sexta. Oeconomus, patereque familiãs: omnia iubeat, omniaque inspicat. quod de Dionysio Dion dixit. nullus enim parẽ curã habet alieni & suorũ. quare quotcũque per ipsum geri possunt: curet diligenter oportet. quod & Persæ dictũ innuit. interrogatus enim Persa, Quid equũ maxime pingue faceret? Oculis domini, inquit. hoc innuit & Libyci dictũ, qui identidẽ interrogatus, Quod sterquilinũ agro esset optimum: Domini (inquit) vestigia. ¶ Septima. Paterfamiliãs quibusdã intendat: mulier autẽ alijs, prout inter eos officia œconomix sunt distincta. & hoc in minoribus administrationibus raro faciendũ: in maioribus vero, quæ procuratoribus administrantur, frequenter. nam non arbitrantur quempiam, qui bonũ de se non præbuerit exemplum: bene imitari posse, neque in ijs quorũ alijs procuratio commissa est, neque in alijs in quibus non est commissa. quasi impossibile sit: si dominorũ diligentia desit, diligentes esse vicarios. ¶ Octaua. Domini prius surgant quæ serui: & posterius dormitioni se committant, l. iij.

& nunquam domum sinant incustoditam haud secus atq; ciuitatem, & nihil eorum quæ & noctu & quæ interdum facienda sunt omittant. nam hæc, & ad virtutem sunt honesta: & ad rei domesticæ disciplinam vtilia. ¶ Nona. Idem ante lucem surgant. nam & id ad sanitatem, & ad domesticam disciplinam, & ad philosophiam confert non parum. & hæc Persicæ sunt œconomia. ¶ Decima. In modicis facultatū administrationibus, vtatur œconomus circa fructus, modo administrandi Attico. in magnis autem separentur qui in annum & in menses singulos sunt expendendi. & hæc paululum addit ad quintam. ¶ Undecima. Eodem modo separet vtilia quorum quotidiano vsu eget ab ijs, quorum rarus est vsus. ¶ 12 hancq; harum rerum curam illis seruis quos operi præfecerit: mandet. ¶ Duodecima. Certo tempore vtensilia & operi necessaria instrumenta, respiciat: vt non lateat quod incolumē, & saluum est, aut quod deest. ¶ Tertiadecima. Domum extruat ad possessiones respiciens, ad sanitatem & bonam temperiem eorum qui inhabitant. ad possessiones dico: ceu qualis fructibus & vestibus conueniat. & fructibus quidem qualis siccis, & qualis liquidis, alijsq; possessionibus, qualis animatis, qualis inanimatis, & seruis & liberis, mulieribus & viris, peregrinis & ciuibus. Ad temperiem autem & sanitatē: domus æstate salubrem flatum, hyeme vero decentem solem admittat. id autem erit: si commode ad boream versa, non æque lata fuerit. ¶ Quartadecima. In ijs domibus in quibus magnæ dispensationes sunt: ianitor pro foribus assideat, ad cætera nullo vsui existens. ne ea quæ aut inferuntur aut efferuntur: dispereant. ¶ Quintadecima. Omnia vtensilia instrumenta que omnia: singula suo loco iaceant. sic enim parata: cum illis opus est, non requiruntur. Et hæc pro re familiari, regula Laconica est.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Vtilis sunt Persicæ & Laconicæ, vtilis etiam & Attica dispensatio. Regulæ Atticæ 4 & 5. Persicæ: 6, 7, 8, 9. Laconicæ: 10, & sequentes. Vendentes enim emant. vendebant enim Athenienses fructus prædiorum suorum integre: & seorsum emebant, quæcunq; necessaria erant ad victum familiæ. sic neque reddituum ratio, neque pecunia ex illis collecta, neque domesticorum sumptuum magnitudo latebat. quod Periclem Atheniensem, & in re familiari, & in rebus publicis inter suæ tempestatis viros, celeberrimum, factitasse tradunt. Verum hac vti regula: magis probat Aristoteles in paruis administrationibus, quam in magnis.

Pericles.

PRIMI OECONOMICORVM ARISTOTELIS FINIS.

OECONOMICORVM ARISTOTELIS LIBER SECVNDVS.

Leges probæ mulieris.

Cap. I.

ROBAM MULIEREM OMNIBVS QVAE 1
sunt intus dominari oportet, curamq; habere om- 2
nium secundū præscriptas leges. ¶ Non permit- 2
tentem quē ingredi sine præcepto viri: veritam 2
maxime verba, quæ de mulierum corruptela cir- 2
cūferuntur. & si quid intus accidat: vt sibi notum 2
sit soli. & si quid mali ab ingredientibus cōmitta- 2
tur: vt penes virum culpa sit. ¶ Domīnam vero 3
impensarum ad festos dies: quos permiserit vir. 3
¶ Sumptu autē & vestitu & apparatu minori etiā vtatur, q̄ leges perm- 4
serint ciuitatis: cōsiderans q̄ nec vestimentorū nitōr, nec excellētia formæ, 4
nec aurī magnitudo, tantum valet ad mulieris laudem, quantum mode- 4
stia in rebus ac studium honeste, decorēq; viuendi. etenim omnis huius- 4
modi ornatus animi, optabilis est: multoq; firmior ad senectutē vsque, ve- 4
ras laudes sibi natisq; afferre. sic igitur ipsa se in his animet mulier virtu- 4
tibus: pergatq; laudabiliter rebus præesse. ¶ Quoniā viro quidem inde- 5
cens videtur, ea scire quæ intra ædes fiūt: in cæteris vero omnibus, parē- 5
re mulier viro contendat. ¶ Nec audiens quicquam de republica, nec tra- 6
ctans quicquā eorum, quæ ad connubia spectare videntur. sed cum tem- 6
pus poscet, aut filias tradere nuptiū, aut nurus accipere: obediat peni- 6
tus in his viro, atq; sic vnā deliberet, vt sententiam viri sequatur. intelli- 6
gens non ita turpe viro esse quicquā eorum quæ domi sunt facere: sicut 6
mulieri, quæ foris perquirere. ¶ Existimare autem debet mulier vere cō- 7
posita: mores viri esse legem suæ vitæ impositā sibi à deo, per coniunctio- 7
nem matrimonij atq; cōsortij. quos si quidem æquo feret animo: perfaci- 7
le reget domum. sin contrā: difficilior. ¶ Quapropter decet non solum in 8
prosperis rebus, secundaq; fortuna, vnanimem sese viro præstare, & in ser- 8
uire velle: verū etiā in aduersis. si sit in rebus defectus, vel corporis agros- 8
tatio, vel alienatio mentis: æquo ferat animo, & obsequatur. nisi forte tur- 8
pe aliquid sit: vel indignum. ¶ Nec si quid perturbatione animi vir deli- 9
querit: memoriter seruet, sed ægritudine, ignorantiaq; ascribat. nā quāto 9
in his diligentius obsequatur: tanto sibi maiorem gratiam habebit, cum 9
ab ægritudine fuerit liberatus. & si iubenti aliquid turpe non paruerit: 9
melius recognoscet ad sanitatem reuersus. quapropter ab his cauere mu- 9
lier debet. in alijs autem multo magis obtemperare: q̄ si empta venisset in 9
domum. magno enim pretio empta fuit, societate vitæ, & procreatione li- 9
berorum: quibus nec maius, nec sanctius esse quicquā potest. Præterea 9
si cum fortunato vixisset viro: non vsque adeo virtus eius illustrata esset.

f.v.

non est sane parum secundis rebus bene uti. attamen aduersas moderate perferre: multo maius est existimandum. nam in magnis calamitatibus & iniurijs nihil abiecti facere: celsi est animi. ¶ Precandum est igitur: ne quid tale accidat viro. quod si quid tale accidat aduersi: putare debet mulier, hinc optimam sibi laudem (si recte se gesserit) prouenturam, secum ipsa repetens, quia nec Alceste tantam gloriam sibi comparasset nec Penelope, tantasque meruissent laudes: si cum fortunatis viris vixissent. verum Admeti & Vlyxis aduersitates: parauerunt illis memoriam sempiternam. in aduersitatibus enim virorum suorum, fidem ac iustitiam erga illos seruantes: gloriam sunt non immerito consecutae. nam prosperitatis quidem facile est reperire participes. aduersitatis vero nisi optimae sint mulieres: participes esse renuunt. ob quae omnia, multo magis decet virum in honore habere, nec illum contemnere: si sacra pudicitia, & opes animositate filiae secundum Orpheum non sequantur. mulier igitur huiusmodi sese moribus ac legibus custodire debet.

Alceste.
Penelope.
Admetus.
Vlyxes.

Orpheus.

PRIMI CAP. SECVNDI OECONOMICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

DE proba matre familiars leges 10. ¶ Prima. Proba mulier: omnium quae intra priuatos parietes sunt, domina sit. ceu tertio capite praecedentis libri, pro lege domestica rei dictum est: curam eorum quae intus sunt mulieri attinere, quae vero foris pertinere ad virum. ¶ Secunda. Non permittat quenquam domum ingredi, sine viri praeepto: summopere verba formidans, quae de mulierum corruptione circumferri solent. vt si quid intus accidat: ipsa sola cognoscat, neque foris peruertitur. & si quid mali ab intrinsecis committatur: culpa penes virum habeatur. ¶ Tertia. Domina sit impensarum ad festos dies: quos vir permiserit. ¶ Quarta. Sumptu, vestitu, & apparatu minori etiam utatur, quam leges ciuitatis permiserint. id quidem considerans, quod nec vestimentorum nitor, nec elegantia formae, nec auri multitudo tantum valet ad mulieris commendationem: quantum modestia in rebus, & studium honeste decoris; viuenti. nam huiusmodi omnis animi ornatus, aemulandus est: & multo firmior ad senectam usque, sibi natisque veras laudes asserere. quapropter se his virtutibus mulier ornare instamet: pergatque laudabiliter domi, rebus praesse. ¶ Quinta. In omnibus quae ad exteriorem curam pertinent: obedire viro contendat. nam viro quidem indecens videtur, explorare quae intus fiunt: ita quoque & mulieri ea quae foris. ¶ Sexta. Ne querat mulier quicquam audire eorum quae ad rempublicam spectant: neque quicquam eorum tractet quae ad connubia spectare videntur. verum cum tempus aduenerit, aut filias nuptui tradere, aut filios nurus accipere: tunc penitus in his obediat viro. aut sic quidem vna deliberet: vt & in hoc viri sententiam praeferat, obsequaturque: arbitrata non tam turpe viro quicquam eorum quae domi sunt facere: quam mulieri quae foris sunt. peruestigare. ¶ Septima. Mulier probe composita, secum cogitare debet: mores viri, legem esse suae vitae sibi a deo per coniunctionem matrimonij, & fortunatum consortium impositam. quos si aequo animo feret: facile reget domum. sin contra: difficilis. ¶ Octava. Non solum in prosperis rebus, secundaque fortuna, vnanimem se viro praestare, decere intelligat, & inseruire velle: verum etiam in aduersis. & si defectum patiantur rerum, pauperique prematur, corporis morbo laboret, aut aliqua mentis impotentia: semper quae optima de viro loquatur, obsequaturque: ad decentiam, id solum cauens ne quid turpe, aut indignum faciat. ¶ Nona. Nec si animi perturbatione vir eius quicquam deliquerit: memoriam mandet, sed aegritudini, ignorantiae ve ascribat. nam quanto in his diligentius obsequatur: tanto maiorem apud virum gratiam habitura est, cum ab aegritudine fuerit liberatus. & si iubenti aliquid illicitum non paruerit: melius agnoscet, cum sanitati fuerit restitutus. quare in ijs quae illicita essent: cauere debet mulier. in alijs autem magis obtemperare: quam si empta venisset in domum. magno enim pretio empta fuit: societate inquam vitae & procreatione liberorum, quibus nec maius nec sanctius quicquam esse potest. praeterea id medita-

ri debet: quod si cum fortunato vixisset viro, non usque adeo virtus eius illustrata esset. nam certe secundis rebus bene uti, non parum est: verum tamen aduersas moderate perferre, multo honoratius est existimandum. quandoquidem in magnis calamitatibus & iniurijs & aduersitatibus nihil abiecti perpetrare, magni animi est. ¶ Decima. Precari debet mulier: ne quid simile viro accidat. quod si quid illi accidat aduersi: existimare debet, hinc optimam sibi laudem, si recte se gesserit prouenturam, & secum repetere, quia nec Alceste tantam sibi gloriam comparasset, nec Penelope tot tantisque promeruisset laudes, si cum fortunatis viris vixissent. Verum Admeti & Vlyxis aduersitates: pepererunt eis gloriam immortalem. nam in aduersitatibus, viris fideles & iustae copertae: non immerito a deo consecutae sunt honorem. prosperitatis enim facile est reperire participes: aduersitatis vero, nisi optimae sint mulieres, participes esse renuunt. propter quae omnia: multo magis decet mulierem, virum in honore habere, nec illum erubescere, tamen si secundum Orpheum sacra incolumitas animi, & diuinitate animositatis filia, illum non comitetur. his igitur & huiusmodi moribus & legibus: mulier se custodire studeat.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SECVNDI OECONOMICORVM.

Argumentum secundi economicorum. Primum disserit leges probae matrisfamilias. Secundo: leges probi viri ad coniugem. Tertio: testimonia ex Homero. Quarto: probi viri & probae mulieris leges, quae se statim quatuor produnt capitibus. ¶ Probam mulierem: omnibus quae sunt intus, dominari oportet. Dominari quidem. nam nimis seruilia, ipsa tractare non debet, iuxta Romanam legem: liberam mulierem, nec molere nec coquere. & probae mulieris officium est: ea quae domi sunt curare, domi manere, foris non euagari. quid enim ei foras egredi conuenit: cum nihil eorum quae foris sunt, suae curae attineat, vt neque rustico intrare literatorium ludum? Mos etiam olim fuit apud Boetios: noua nupta (cum in matrimonio dabatur) ignem & aquam iubebatur attingere. quod ignis purgat, & aqua lustrat. sic etiam uxorem puram, & castam manere oportet. Et Persae, Arabes, Graeci & Itali: hunc morem adhuc seruant vt uxores domi conclusas obseruent. apud vero Germanos, Celtas, Belgas, & id genus nationes: non minus quam Amazones solute viuunt, plurimae tamen fidei & pudicitiae, rigidae obseruatrices. ¶ Obediat vero penitus in his viro. Lex apud Aegyptios ab Iside posita fuisse fertur: vt mutua stipulatione polliceretur viri se omnia intra penetralia ad vxorum arbitria facturos. contra, mulieres se extra penetralia viri similiter facturas. author Diodorus. verum id ita vult fieri Aristoteles vt virum semper superiorem agnoscat, ceu caput caeteris membris, ceu ratio appetitionibus superior est. quod hoc epigrammate non incite tangitur, Inferior matrona suo sit Prince marito,

Romana lex.
Boetij, id est Boeotij.
Persae.
Arabes.
Graeci.
Itali.
Germani.
Celtae.
Belgae.
Aegyptij.
Isis.
Diodorus.

Non aliter fiunt foemina, virique pares. Et haec praeepta satis dilucida sunt. ¶ Praeterea si cum fortunato vixisset viro. id Ouidius his carminibus eleganter expressit ad vxorem. Scilicet aduersis probitas exercita rebus: Tristi materiam tempore laudis habet: Si nihil infesti durus vidisset Vlyxes: Penelope felix, sed sine laude foret. ¶ Quia nec Alceste. Quae Alceste fida fuerit Admeto viro suo, pro quo ne mortem obiret, facta subijt, virum sua morte redimens, cum id ex oraculo proditum esset aut ipsum, aut aliquem amicorum pro eo mori necesse esse, decantatum saepius ab Homero & alijs poetis est auditum. Et de Penelope illa, quae in intimis penetralibus fallacem telam texens, textamque retexens, multis praemunita labyrinthis, castum viro per tot annos absentem, & mille periculis obiecto seruaui amorem: inquit Ouidius, Me pater Icarus viduo discedere lecto Cogit: & immensas increpat usque moras. Increpet usque licet: tua sim, tua dicar oportet Penelope, coniunx semper Vlyxis ero. Et cui haec etiam saepius iam sunt audita: Rara quidem est virtus: quam non fortuna gubernet: Quae maneat stabili cum fugit illa pede. Ipsa tamen si usquam est, per secula nulla tacetur. Et loca mirantur: quae patet orbis iter.

Ouidius.
Vlyxes.
Penelope.
Alceste.
Admetus.
Penelope.

Admetus.
Andromas
cha.
Hector.
Hiphias.

Aspicias vt longo teneat laudabilis auro
Nomen inextinctum Penelopea fides.
Cernis vt Admeti cantetur & Hectoris vxor
Aufaq; in accensos Hiphias ire rogos.

¶ Leges viri ad vxorem.

Cap. II.

1 Ir autem viceuerſa: leges ſibi reperiat ad vxoris vſum. 2
2 ¶ Quando tanquã filiorum, vitãq; ſocia in viri domũ
peruenit natos relicta, genitorum, viri, ſuiq; nomina
habituſ: quibus quid ſanctius eſſe poteſt, aut circa
3 quã magis ſtuderet vir ſanã mentis, q̃ ex optima lau-
dabiliſſimaq; muliere filios procreare ſenectutis paſto-
res, quaſi optimos ac reuerentes patris, matrisq; cuſtodes, ac totius do-
4 mi ſeruatores. ¶ Educati ſiquidem recte à parentibus per ſanctos & iu-
ſtos mores: boni merito euadent. Contra vero ſi fiet: ſentient detrimen-
tum. niſi enim parentes exemplum vitã filijs præſent: euidentem excu-
ſationis cauſam erga ſe, illis relinquunt. ac timendum eſt: ne contempti
5 à filiis, quaſi non bene vixerint, in ſenectute deſerantur. ¶ Quapropter
nihil prætermittendũ eſt, quod ad vxoris pertineat diſciplinã: vt ex qua
q̃ maxime fieri poteſt optima, filios generet. nam agricola quidem nihil
omittit, quo ſemen in optima terra ac maxime exulta ferat: ſperans ita
demum fructus optimos inde ſe recepturum. ac ſi qua via immineat: mo-
ri præliando mauult aduerſus hoſtes, quam illius vaſtationẽ pati. & hu-
iuſmodi mors laudatur maxime. cum ergo tanta adhibeatur cura pro
corporis eſca: quid pro liberis & matre & educatrice? nõne protinus
omne ſtudium fuit adhibendum? hoc enim ſolo: hominũ conditio mor-
6 talis exiſtens, per ſucceſſionem conſequitur immortalitatẽ. omniaq; pa-
rentum vota huc tendunt. Quam ob rem qui iſta negligit: & deos ipſos
videtur negligere. propter deos igitur quibus præſentibus ſacra fecit, &
vxorem duxit: ac multo magis ſe poſt parentes, vxori tradidit ad hono-
7 rem. ¶ Maximus autem honor eſt ſobriã mulieri: ſi cernat virum ſuum
obſeruantem ſibi caſtitaſtem, nec de vlla muliere magis cogitantem, ſed
præ cæteris omnibus hanc & ſuam & fidelem ſibi exiſtimantem. tanto
enim magis ſtudebit mulier, ſe talem præſtare: quanto ſe cognouerit fide-
liter atq; iuſte à viro diligẽ. ¶ Ergo prudentem ignorare non decet: qui
parẽtibus, qui ve vxori, & filiis honores conueniat. vt tribuens vnicuiq;
quã ſua ſunt: iuſtus, & ſanctus habeatur. pergrauiter enim vnusquiſq;
fert honore ſuo priuari. nec ſi aliena quis permulta tribuat: contentus erit,
ſi ſibi ſua auferantur. nihil vero magis ſuũ eſt vxori, nec magis illi à vi-
ro præſtandum, quam ſancta & intemerata ſocietas. Quapropter nõ de-
cet hominem ſanã mentis, vbicunq; contigerit ſemen exponere: ne de vi-
libus & iniquis, ſimiles liberis legitimis generetur. ex quo & vxor hono-
re ſuo priuatur, & filijs iniuriã fit: ac ſibi pro his omnibus, dedecus in-
cumbit. ¶ Appropinquandũ vero eſt vxori cum magna temperãtia atq;
modestia: ſitq; pudor in verbis, in operibus vero fas & honeſtas, in cõuer-

ſatione fides & moderatio. ¶ Parua quidem peccata etiam ſi voluntaria
fuerint: ignoſcendo. ſi quid vero per ignorantiam deliquerit: cõmonefa-
ciendo. ¶ Nec metũ incutiat ſine verecundia & pudore. hæc enim mere-
trices ad mœchos pati decet. at vero cum verecundia & pudore iuſte dili-
gere & timere: id ingenuã eſt mulieris erga proprium virum. duplex eſt
enim timoris ſpecies. vna cũ reuerentia & pudore: qua vtuntur ad patres
filij modeſti, & ciues bene morati ad beniuolos gubernatores. altera cum
inimicitia & odio: ſicut ſerui ad dominos, & ciues ad tyrannos, iniuſtos,
& iniquos. ¶ Ex his quoq; omnibus meliora eligens, vxorem ſibi concii-
liet, ac fidelem ſibi propriãq; efficiat: vt ſiue præſens ſit vir, ſiue abſens,
non minus vtilis ſit, q̃ ſi ſemper aſſet tanquã rerum cõmunium cura-
tor. & quando vir abeſt: vt ſentiat vxor nullum ſibi, neq; meliorem neq;
commodiorem, neq; magis ſuum eſſe quam virum. ¶ Oſtendatq; hoc ab
ipſo initio ad cõmune bonum ſemper intendens: quãuis puella ſit, ac no-
ua in talibus. ſiquidẽ talia incipiat & ſibi ipſe maxime dominetur: opti-
mus totius vitã rector exiſtet, & vxorem talibus vtĩ docebit.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

2 Iri ad vxorẽ leges vndecim. ¶ Prima. Vir alternas leges reperire ſtudeat: que
vxoris vſui, vtilitati que cedant. ¶ Secunda. Studeat ex optima & laudabi-
liſſima muliere: filios procreare, qui eos in ſenectã paſcãt, vt optimi ac reue-
rentiſſimi patris matrisq; cuſtodes, ac totius domus ſeruatores. nam cũ mu-
lier tanq; vitã ſocia, & liberorum gratia ad domum viri veniat, natos relictu-
ra, genitorum, viri inquã, ſuiq; nomina habituſ: quid illis ſanctius eſſe po-
teſt, quam ex ſanã mētis viro, & optima laudabiliſſimaq; muliere, tales filios procreatũ iri?
¶ Tertia. Liberos ſanctis, iuſtisq; educet moribus. nam educati recte à parẽtibus: boni ni-
mirum euadent. contra vero ſi fiet: bonitatis ſient expertes. niſi enim parentes, vitã exem-
3 plis filios formauerint: pure, ſuã nequitia excuſationis cauſam, aduerſus parentes habere
valebunt. at tunc timendũ illis eſt: ne cõtempti à filiis (vt quos filij viderint non bene viuẽ-
tes) in ſenectute deſerant, cedãtq; illis liberorum neglecta diſciplina, in perniciem. ¶ Q uar-
4 ta. Nihil vir ipſe prætermittat quod ad vxoris pertineat diſciplinã: vt ex ea q̃ maxime fie-
ri poteſt optima, filios procreat. nam agricola quidem nihil omittit, quo ſemen in optima
terra optimẽq; culta ferat: ſperans ita demũ fructus optimos inde ſe ſuſcepturũ. & ne deſo-
letur: eligit potius cum hoſtibus bellum ſuſtinere. & ſi ita contigerit mortem potius oppo-
tere: q̃ vt deſoletur. morſq; huiusmodi, honoratur maxime. ſi igitur tanta adhibeatur cura
pro eſca corporis: multo magis pro liberis, & matre, & educatrice (cui ſemen ad animã ſu-
ſcipiendã cõmittendum) omnis cura, omnẽq; ſtudium adhibendum. hoc enim ſolo ſtudio:
quicquid mortale eſt, ſemper renouatum, immortalitatis fit particeps, & omnia parentum
vota & ad deum ſuã preces huc contendunt. quare qui hæc negligit: videtur deum negli-
gere. nã propter deum, coram quo ſacra fecit vxorem ducens: multo magis videtur (poſt
parentes) vxori ſe tradidiſſe, obſtrixiſſeq; ad honorem. ¶ Q uinta. Vir ſuã vxori fidem ca-
ſtitaſtemq; ſeruet. nam maximus honor eſt probã mulieri: ſi videat virum ſuum, ſibi ſerua-
re caſtitaſtem, & de nulla alia muliere curam habere, ne quidem vllam, ſed eã ſolam præ-
cæteris alijs propriam, amicam & fidelem putare. & tanto etiam magis ſtudebit ſe talem
præſtare viro: quanto ſe cognouerit fideliter atque iuſte, ſe ab eo diligẽ, & erga virum eſſe
talem, qualis ille erga ipſam. ¶ Sexta. Cuique vt oportet honores diſtribuat. nam pruden-
tem virũ ignorare non decet: qui parentibus, qui ve vxori, & qui filiis honores conueniat.
6 vt cuique tribuẽs quã ſua ſunt: iuſtus, ſanctusq; habeatur. nam pergrauiter quiſq; fert, ſuo
honore priuari: nec ſi aliena quis permulta tribuat, contentus erit, ſi ſibi ſua auferantur. at-
qui nihil magis vxori ſuum eſt, nec magis illi quicq; à viro præſtandum: q̃ fidelis & inteme-
rata ſocietas. quare non decet hominem ſanã mentis, vbicunq; contigerit ſemen exponere:
ne de vilibus & iniquis, ſimiles liberis legitimis generetur. quo ex factõ & vxor honore ſuo

7 priuatur, & filijs iniuria fit: sibi autē pro his omnibus, dedecus accrescit. ad hæc igitur vni-
 8 uersa custodienda: ipsi inuigilandum est. ¶ Septima. Appropinquet vir vxori, magna cum
 9 temperantia atq; modestia: pudorq; in verbis assit, in operibus fas & honestas, in conuersa-
 10 tione vero multa mansuetudo atque fidelitas. ¶ Octaua. Ea quæ non sponte peccauerit, &
 11 parua etiam errata tamen si voluntaria ignoscant. si quid vero per ignorantiam peccauerit: cõ-
 monefaciat. ¶ Nona. Neq; metum illi incutiat sine verecundia & pudore: neq; in eam libe-
 re sequat pro voluntate. nam hæc: meretrices ad moechos pati solent. at vero cum verecun-
 dia & pudore, ex æquo diligere & timere: liberę mulieris est ad propriũ virum. duplex nãq;
 timoris species est. vna cum reuerentia & pudore: qua modesti filij vtuntur ad parentes, &
 ciues bene morati ad beniuolos gubernatores. alia vero species, cū inimicitia & odio: qua
 vtuntur serui ad dominos, & ciues ad tyrannos contumeliosos, & iniquos. ¶ Decima. Ex
 huiusmodi omnibus potiora deligat: & vxorem sibi conciliet, ac fidelem sibi que propriam
 efficiat. vt siue præsens sit, siue sit absens: nihilominus utilis sit, ac si semper præsens ades-
 set, vt & rerum cõmunium curã susciperet. & vt (cum abest) nullus sibi videatur, neq; me-
 lior, neq; pudicitior, nec sibi alius quisq; quàm vir suus cõmodior, magisq; proprius. ¶ Vn-
 decima. Hæc instituta vitæ, statim ab ipso societatis exordio vir ostendat, ad cõmunebo-
 num semper intendens: tamen si puella sit adliuc & in talibus rudis, ac nouitia. nam si sic in-
 cipiatur, & sibi ipsi maxime imperet: optimus profecto totius vitæ rector euadet, & vxorem
 talibus vti edocebit.

ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

E Ducati siquidem recte. de his dictum est in septimo Politicorum à numero 96
 ad finem vsq; libri, & in adiacentibus annotationibus. ¶ Appropinquandum ve-
 ro est vxori cum magna temperantia, atque modestia. Quod quia non fecit Myr-
 silus qui & Candaules Sardium Tyrannus: à Gyge (regina conscia) interemptus
 est. author Herodotus. Et Romana lex fuisse traditur: sponte non in luce, sed tenebris iun-
 gi fas esse. qd ad propriã verecunde accedere oportet, quòdq; legitimis ac iustis connubijs
 pudor quidam, & verecundia adhiberi debet.

Myrsilus.
Candaules
Sardes.
Gyges.
Herodotus.
Romana
lex.

¶ Quarundam harum legum testimonia ex Homero. Cap. III.

N Am neq; amorem, neq; timorem absq; verecundia lau-
 dauit Homerus: sed vbiq; amare præcipit cum mode-
 stia & pudore. Eo quidē modo timere Helenam Pria-
 mum inquit ita dicentem. O metuende mihi semper,
 semperq; tremende Chare focer: nihil aliud dicens, q̄ eã
 cum pudore diligere. Rursus vero Vlyxes ad Naufi-
 cam inquit. Te mulier valde equidem ammiror & metuo. Censet autem
 Homerus: virum & vxorem sic inuicem se habere debere. nam nemo de-
 teriorem se admiratur ac reueretur. sed huiuscemodi affectus accidunt
 inuicem melioribus & natura benignis, minoribus etiam sapientia, ad se
 meliores. Hunc animũ Vlyxes erga Penelopen gerens absens licet, nihil
 deliquit. Agamemnon autem propter Chryseidem erga propriã pecca-
 uit vxorem: ausus dicere in contione Græcorum, captiuam mulierẽ nec
 natura præstantẽ imò (vt plane dixerim) barbarã, in nullo Clytemnestra
 deteriorem esse. ex qua cum liberos haberet: non recte se gerere visus est.
 quomodo enim recte: qui antequã sciret, qualis erga se foret, vi ductã sibi
 illam coniunxerat. At Vlyxes rogante Atlantis filia, vt secum maneret,
 ac sempiternitatẽ pollicente: ne ob id quidem prodere voluit vxoris affe-
 ctum, & amorem & fidem. maximũ sibi supplicium arbitratus: si malus
 dum esset, immortalitatẽ haberet. cum Circe etiã manere noluit, q̄q̄ insu-
 per sociorum salutem pollicente: imò respondit nihil sibi dulcius videri q̄

Homerus.
Helenã.
Priamus.

Vlyxes.
Naufica

Vlyxes.
Penelope.
Agamemnon.
Chryseis.
Clytemne-
stra.

Vlyxes.
Atlas.
Calypso.

Circe.

patriam, licet incultam & asperam. magisq; optauit mortalem vxorem si-
 liumq; videre: q̄ fieri ipsum immortalem. sic ille firmam stabilemq; vxor-
 ri fidẽ seruabat: pro quibus merito ab vxore eadẽ reportabat. in oratio-
 ne illa quam habuit ad Nauficam: apparet poetam maxime probare viri Nauficã.
 & vxoris pudicam societatem. precatus est enim deos: vt darent illi virũ
 & familiam & vnanimitatẽ cum viro, non quãlibet sed honestam. inquit
 enim: nihil melius esse posse hominibus, quàm si concordĩ voluntate vir
 & vxor domum gubernent. & hic igitur (vt patet) laudat poetã vnanimitã
 tatem mutuam viri & vxoris. non eam quidem quæ circa improba obse-
 quia: sed eam quæ animo & prudentia iuste coniuncta est. nam volunta-
 te domum gubernare: hoc designat. Idem etiã inquit: qd cum huiuscemo-
 di inter virum & vxorem viget concordia, inimici quidem eorum angun-
 tur plurimum, amici vero permagna suscipiunt gaudia. quem tanquam
 vera dicentem probant. nam viro quidem atq; vxore circa res optimas cõ-
 cordi studio vacantibus: necesse est vtriusq; amicos, idem sentire. deinde
 propter concordiam potentes facti: & inimicis spem auferunt, & amicis
 profunt. qd si ipsi dissideant: amici quoq; dissidebunt, & infirmitatẽ ipsi
 sentient maxime. Itaque præcipit manifeste poetã: virum & vxorẽ in ijs,
 quæ improba & impudica sunt, sibi inuicem consentire nequaquã debere.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

Stendit Homerum præceptis superioribus de timore & pudore, de seruanda
 fide & vitæ integritate, & optima societate: consensisse. de timore quidem &
 pudore. nam neque amorem neq; timorem absque verecundia laudauit Ho-
 merus. sed vbiq; amare præcipit cum modestia & pudore. sic enim Helenã
 inducit timere Priamum ita dicentem,

Iple verende mihi, metuendeq; & vsq; tremende
 O dilecte focer.

Nihil aliud insinuans q̄ eam cum timore & pudore diligere. nam & tremendũ, timẽdũ
 dicit. Et rursus Vlyxes ad Nauficam dicit. O mulier te valde equidem miror, metuõq; arbi-
 tratur enim Homerus se reciproce adinuicem habere oportere, virum & mulierem: & si ita
 se habuerint, bene erga se esse affectos. nã nemo vnq; diligit se deteriorem, miratur, timetq;
 cum pudore. sed huiusmodi affectus cõtinent inuicem melioribus & natura benignis, &
 inferioribus scientia, ad se scientiarum excellentia maiores. hunc animũ Vlyxes erga Pene-
 lopen gerens, licet diu pererrans & absens: nihil in eã deliquit. at contra Agamemnon: pro-
 pter Chryseidem, in propriam vxorem peccauit, audens in contione dicere, mulierem ca-
 ptiuã nec natura præstantem, imò (vt plane dixerim) barbarã, nihilo Clytemnestra de-
 teriore. ex qua cum haberet liberos: non recte se gessit ad eam, neq; iuste puella Chryseide
 abusus est. nam quomodo iuste: qui anteq; sciret, qualis erga se foret, nuper vi abductã, sibi
 coniunxit. At Vlyxes, Calypso Atlantis filia rogante vt secum maneret, & immortalita-
 tem pollicente, beatũq; semper futurum: ne ob id quidem voluit vxoris affectum pro-
 dere, & amorem & fidem: arbitratus sibi maximũ supplicium, si malus dum esset, immor-
 talitatem mereretur. Et cum Circe etiam manere noluit: quanq̄ insuper sociorum salutem
 pollicente. imò respondit nihil sibi dulcius videri posse q̄ patriam, licet incultã, & asperam.
 magisq; optauit mortalem vxorem, filiumq; videre: q̄ fieri immortale. sic ille firmã, stabi-
 lemq; fidem vxori seruabat: ob quod & vxor contra, eadem, parãq; rependebat. Et in ora-
 tione illa quam habuit Vlyxes ad Nauficam: videtur poetã, maxime probare optimã viri
 & vxoris societatem. nam precatus est deos: vt darent Nauficæ virum, & domum, & hu-
 manam cum viro & ad votum conuersationẽ, non quãlibet sed optimã. nam inquit nihil
 melius esse posse: q̄ cum voluntatibus concordēs degunt. ex quo iterum patet, qd non ita

malis obsequijs, concordiam laudat: sed eam quæ animo & prudentia iusse conspirat. nam id concordia voluntatum designat. atque idem etiam inquit: quod cum talis inter virum & mulierem concors amicitia sit, inimici quidem anguntur plurimum, amici vero permagna suscipiunt gaudia. Et poetam tanquam vera dicentem probant. nam viro & vxore circa res optimas vacantibus: necesse est amicos vtriusque, vite probitate oblectari. deinde propter concordiam potentes facti: inimicis sunt timendi, & amicis vsui. quod si dissidiebunt: & eorum quoque amicos dissidentes esse oportet, deinde autem & debiles se maxime tum esse sentient. quare manifestum est: Homerum præcipere virum & vxorē, in ijs quæ improba sunt & impudica, nequaquam inuicem consentire debere.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Sabinus.

Hinc animum Vlyxes erga Penelopen gerens. Id Sabinus poeta de Vlyxe ad Penelopen, ita scribens sub Vlyxis persona generose expressit,

Quæque mihi Circe, quæ sit mihi causa Calypso:

Iam dudum ignoto sollicitate metu.

Vtraque se nobis mortalia demere fila

Spondebat: stygias vtraque posse vias.

Te tamen hac etiam spreta mercede petiui:

Passurus terra tot mala, totque mari.

Quædam communes viri & vxoris leges.

Cap. III.

In his vero quæ maxime fieri potest, pudica sunt & iusta: concorditer sibi inuicem inferuire studentes. **P**rimo quidem curam omnem parentibus exhibere. vir quidem vxoris parētibus, non minus quæ proprijs: vxor autem viri. **D**einde filiorum & amicorum & rerum, domusque totius tanquam cōmunis, curam habeant, se ipsos studio & diligentia superare certantes: vt quisque plurimorum bonorum sit actor & causa, meliorque existat & iustior, deposita quidem superbia, industria vero suscepta, cum benignitate & mansuetudine gubernantes. vt cum ad senectam peruenerint: deposito administrationis onere, & concupiscentijs liberati, possint & sibi ipsi inter se, ac filijs suis rationem reddere, vter eorum magis profecerit in familiæ gubernatione, ac statim scire aut per fortunam malum, aut per virtutem bonum. in quibus qui superauerit: maximū præmium à dijs consequitur, vt Pindarus inquit. dulce enim sibi cor, & spes mortalium multiplicem alit voluntatem. **S**ecundū vero à filijs in senectutē feliciter educari. quapropter & priuatim & publice decet eum, qui vitam agit: ad omnes deos, hominesque respicere, multū etiam ad vxorem, & filios, & parentes.

Pindarus.

Q V A R T I C A P . C O M M E N T A R I V S .

Iri & vxoris cōmunes leges quatuor. **P**rima, In ijs quæ maxime fieri potest) pudica sunt & iusta: concorditer sibi inuicem inferuire studeant. **S**ecunda. Summopere curam omnem parentibus exhibeant: vir quidem vxoris parentibus non minus quam proprijs, vxor autem viri. **T**ertia. Filiorum, amicorum, rerum, domusque totius tanquam communis: curam habeant, se ipsos studio & diligentia superare certantes, vt quisque plurimorum bonorum ad cōmunem utilitatem causa sit, & vterque meritorū ratione melior ac iustior, deposita superbia cum benignitate & mansuetudine domum gubernantes. vt cum ad senectutem peruenerint, onere administrationis functi, & multa cura absoluti, multisque molestijs, quæ plerumque in iuuentute obueniunt: possint & sibi ipsi inter se, ac filijs rationem reddere, vter eorum plurimum profecerit in familiæ gubernatione, & statim agnoscere aut per fortunam malum aut

per virtutem bonum. in quibus qui sperauerit: maximū præmium à dijs consequitur, vt inquit Pindarus.

Dulcius eum comitatur spes, cor atque senectam

Emutrens: hominum mentem instabilēque gubernans.

Quarta. Decet eos, & specialiter, & communiter iuste cogitantes: ad omnes & deos & homines respiciendo viuere, & virum multum ad vxorem, & ad filios, & parentes. nam qui ita vixerint: feliciter à filijs in senectā educabuntur, quod secundum præmiorum à dijs concessorum, obtinet locum.

ANNOTATIONES AD CAP. Q V A R T V M .

Vice enim sibi cor. Carminis Pindari: ex primo de republica, is sensus habetur. Pindarus.

Quicunque iuste, sancteque vitam exigit: dulcis eum comitatur spes, cor nutrens, senectutēque fouens: quæ maxime hominum volubilem gubernat animum.

Studeamus igitur vitam nostram ita iuste, sancteque transigere: vt melioris vitæ spes, nunquam nos desituet vitæ nostræ immortalitatis amore pascens. donec ad id ex terrena & citissime labenti œconomia perueniamus: vbi iuuentus vt aquilæ renouata, nunquam emarcescit, vbi à magno patrefamiliās audiamus hoc diuinum eulogium, Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium domini tui. vbi (si liceat: nobis parumper carmen immutare)

Pœna metusque aberunt, nec verba minantia fixo

Ære ligabuntur, nec supplex turba pauebit

Iudicis ora sui, sed erunt sine iudice tuti.

Ver erit æternum, placidæque tepentibus auris

Mulcebunt Zephyri natos sine semine flores.

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibunt,

Flauaque de viridi, stillabunt ilice mella.

Et hæc de Oeconomicis, quæ passim haberi solent. Nunc autem ad Hecatonomias.

SECUNDI OECONOMICORVM ARISTOTELIS FINIS.

Vi geometricis studijs operam nauant æquissime Præ-
ses: ea omnia magna cum voluptate legere solent, quæ
geometrica sunt. sic quæ ab Archimede Syracusio qui
sub Marcello, Theone Aegyptio, Papo Alexandrino,
qui sub Theodosio seniore florere, scite lucubrata sūt:
hac nostra tēpestate latinitate donata, fauorabiliter ex-
cipiuntur, illarum rerū studia, nouiq; authores in dies solertius indagan-
tur. & simili quoq; modo quod ad Arithmeticen, Musicen, cæterasq; di-
sciplinas attinet: res plane sese habere videtur. Quapropter cum cunctas
philosophiæ partes attigeris, & eā maxime quæ sanctas sibi vēdicat leges,
& cum in cæteris tum in hac eminēter excellas, in eaq; summos pro virtu-
te & merito adeptus sis honores, summósq; magistratus: haudquaquam mihi
tandem persuadere nō potui, quin Socraticarū & Platonicarū legum le-
ctiōne delecteris vel plurimū. Igitur cū à Christianissimo, amplissimoq;
regum LVDOVICO huius augusti nominis XII Francorū plurima cū
pace felicia scepra tenēte, Primarius Præses designatus esses, in qua qui-
dem re sacræ maiestatis suæ celsitudo de regno & vniuersa regni sui repu-
blica q̄optime merita nunq̄ tacebitur: cogitavi q̄ primum ex decem de re-
publica, & duodecim de legibus, Platoniciis libris leges colligerē, septem
autē libellis digestas munusculū suscepti nuper abs te regij muneris gra-
tulatoriū, & quasi pro primis consalutationibus tibi offerre, quæ semper
antea magna obseruatione sum veneratus. Hosce autem libellos iccirco
Hecatonomias inscripsi: q̄ quisq; centum leges cōplectitur. Fuerunt etiā
fateor & aliæ causæ: quæ me ad hūc suscipiendū laborem impulēre. nam
cum suscepissē Politicorum Aristotelis recognitionem, & commenta-
rios meditatū fuissem: occurrebant Socrates & Plato, frequenter in ius
ab Aristotele vocati. quos si adducerem: & ad politicen facere visi sunt, &
ne falsō videretur Aristoteles illos pro veritatis defensione insimulauisse.
adducere autē dispersim, & in singulo quoque loco: & longum & onero-
sum visum est. at legentibus multo conducibilius: si sua serie, pro rei ma-
gnitudine in vno volumine collecti pariter æderētur. sicq; magis insuper
posse prodesse, præsertim ijs qui prima legum tyrocinia aggrediuntur, si
post lectā Ethicen & Politicen (quas omnino ante voluminū iuris aggres-
sionē, prælibare eos oportet, qui legitime instituūtur) ex philosophicis le-
gibus, vt ex quibusdā præludijs: ad illas sacrosanctas, augustas, & impe-
ratorias leges surgerēt. Præterea non nesciebā me Germano Ganaio fra-
tri tuo, haud parū hac in re gratificatū iri: qui me alias ad id operis atten-
tandū (& id quidē sapius) adhortatus fuerat. Itaq; si vtriq; in hoc placeo,
& studijs nō nihil opis afferō: apprime quæcūq; meis ex laboribus opta-
ueram, iam videor assecutus. At nunc ad Hecatonomias, & primum ad
eam quæ est Socratica. M.D.V.

Archimedes.
Marcellus.
Theon.
Papus.
Theodosius
senior.

LVDOVICI
CVS XII

Hecatonomia
quid.

Socrates.
Plato.
Aristoteles

Germanus

HECATONOMIARVM, CEN-
TVM SOCRATICAS LEGES CONTINENS LIBER
PRIMVS.

LEGISLATORIS STUDIUM SIT MINIME
me ciuitatem diuidere, sed q̄ maxime illam vni-
re atq; vnā efficere. id autem summū ciuitatis
bonum fit atq; fiet: quando ciues omnes ex ea-
rundem rerum accessu vel discessu, pariter gau-
dent ac dolent, & quādo plurimi ad idem & se-
cundū idem dicunt meū & nō meū, & cum tota
ciuitas est vt vnus homo. si enim alicuius digitus
percussus est: tota corporis cōmunio in vnā ani-
mā cōsonantiā conueniēs, simul afflicta parte cōdoluit, & ita de volupta-
te, atq; parte alia quacūq;. Ita quoque in ciuitate recte legibus instituta:
quoties cupiā ciuium boni aliquid aut mali cōtinget, tota ciuitas suum
esse clamabit eum, qui sic afficitur. quare tota simul latabitur vnā, vel do-
lebit, eruntq; voluptates cōmunes & dolores. & cōmunicabunt maxime
inuicē ciues: q̄ meū dicent. & vna causa est cū reliqua ciuitatis cōstitutio-
ne, custodum circa mulieres filiosq; cōmunio. Et ex hoc etiā q̄ ciuitatem
non diuident, eorum more qui propria possidentes, de vno dicunt hoc est
meum, vt de domo, agro, vxore, filio, & alius de alio dicit illud esse suū,
cum ipsi custodes nihil habeant propriū præter corpus. cessabunt iudi-
ciorum controuersia, accusationesq; mutua. quare sine seditione erunt:
quantū ad eas lites attinet, quæ pecuniarū, filiorū, vel propinquorū cau-
sa oriri solent. aberunt & adulationes: quibus aduersus diuites, inopes
vti solent. sollicitudines indigētium atq; dolores: quibus in nutriendis fi-
lijs, quæ redīs q; pecunijs propter necessariā domesticorū, seruorumq; nu-
tritionem vexantur, dum & fenoribus dant operam & negāt quæ accepe-
runt, & quæstui vndecunq; student. **LEGIBVS** festa designentur in
quibus sponsi sponseq; congregētur, sacræq; fiant, & hymni, à ciuitatis ri-
tu institutis poetis, celebratis nuptijs conuenientes. numerus autem nu-
ptiarum: in arbitrio sit principum. vt ad hostes, morbos, cæterasq; huius-
modi respiciētes: eundem q̄ maxime numerum ciuium seruent, nève po-
pulosa ciuitas nimium sit, quoad fieri potest, neq; vacua. **Optimi viri**
optimis mulieribus non tenerimis, aut confectis: sed in atatis flore po-
tius cōstitutis, vt plurimū congregiātur. deterrimi autē vt & tenelli & cō-
fecti deterrimis. nam nisi hoc pacto generatio deducatur: longe etiā dete-
rius fore videmus, canū, auiūmq; genus, & equorū, reliquorumq; anima-
liū. **Inter iuuenes** qui præstatiores erunt in rebus siue militaribus, siue
alijs quibusdā: munera ac præmia dentur, & alia permulta. Quin & vbe-
rior mulieribus cōgrediendi licētia: vt ex hac simul occasione filij plures
q̄ ex alijs, ex his serātur. **Filios** qui ex his oriētur suscipiāt ijs: qui magis
t. ij.

Legislator.

Nuptiæ.

stratibus præfunt, seu viri seu mulieres. cōmunes enim & viris & mulie-
 ribus magistratus. ¶ Accipientes autē præstantiū hominū prole: ad ouis 6
 le deportent ad nutrices quafdā seorsum, in ciuitatis parte aliqua cōmo-
 20 rantes. ¶ Mulier à vicésimo ætatis anno ad quadragesimū pariat: vir au- 7
 40 tem vbi annos triginta exegerit, ad quinq; & quinquaginta. nā id mode-
 30 ratum mulieri adulti roboris tempus: viro autē vigoris animi atq; corpo-
 55 ris. ¶ Si his ætatibus definitis, aut senior aut iunior generationē in com- 8
 muni attigerit: prophanū & iniquum scelus censeatur. vt quod sub tene-
 bris, & acri quadā intēperantia, sit genitum. ¶ Et qui in ætate generādi 9
 est, sed mulierem infra, extrāve generandi tēpus attingens generarit: pue-
 rum spurium, incestū, ac prophanū generasse censeatur. ¶ Omnes quicūq; 10
 nascentur decimo mense, vel septimo, ex ea die qua quis liberis operā de-
 dit: masculi ab hoc filij, filiæ foeminae nominabuntur, nati autē eum pa-
 trem vocabunt. natorū similiter filios ille nepotes esse dicit: isti autē supe-
 riores, auos & auias nominabunt. At eos qui eo tēpore nascētur, quo pa-
 tres ipsorum matrēsq; inuicē generabāt, fratres atq; sorores. ¶ Fratribus 11
 & sororibus: lex cohabitationē concedat, si fors dederit, & Pythia simul
 per responsa cōfirmauerit. ¶ Nec vltra censum filios generabunt: cauētes 12
 & paupertatem & bellum. ¶ P V E R I qui in vrbe decem annos impleue- 13
 rint: in agros trāsmittentur, & agrīcolarum filios suscipiētes, suis legibus
 ac moribus educabunt. ¶ Statim à primis annis: pueri honestis in iocis 14
 affuefiant. nā si in minus decentibus: nunq̄ legitimi, probiq; viri euadere
 potuerint. ¶ Videāt iuniores: quēadmodū coram senibus tacere debent, 15
 cedere illis locū, atq; assurgere, parentes colere, quis tonsuræ modus ser-
 uandus cuiq; quibus vestibus, calceis ve vtendū, & omnino quis corpo-
 ris ornatus conueniat, & cætera id genus similia, quæ specialiter legibus
 præscribenda non sunt. ¶ Adolescētuli, & pueri: iuuenilem disciplinam 16
 philosophiāq; tractent, corporūq; curā gerant, quatenus adolescant,
 firmētūq; ad philosophiæ ministeria. procedēte vero ætate in qua anima
 iam perficitur: exercitationes suas augeāt. nam cum adolescētuli statim à
 teneris annis inter rei familiaris, quæstuariāq; negocia difficillimam dis-
 ferendī peritiā aggrediuntur: paulo post discedunt, etiam qui apprime
 studiosi philosophiæ fore existimantur. deinde vero si ab alijs id agentis-
 bus prouocati auditores fieri patiantur: magnū quid concipiunt, nec se-
 dulo incumbendū illi putāt. in senectute vero, multo magis q̄ sol Hera-
 clitius, extingūtur: cū nunq̄ iterum accendātur. superior igitur disciplinæ
 17 studiūq; forma erit tenenda. ¶ P V E R I, maxime qui custodes futuri spe-
 rantur: instituantur in gymnastica, & musica. Nam disciplina ad corpus
 gymnastica: ad animū vero musica. & in vtraq; custos futurus erudien-
 dus: priusq; in falsa. nā prius fabulis ad pueros q̄ gymnasijs vtimur. tunc
 enim omnis operis: maximam quid principium est. maxime enim tunc
 formatur, induiturq; figura: quā quis vniciq; imprimere velit. quæ in ea
 ætate opinionibus accipiūtur: altius inherere, difficillimeq; eradicari cō-

Educatio.

Disciplina.

fueuerunt. hinc primæ fabulæ quas audiēt: optimæ sint ad virtutem in-
 18 stitutæ. ¶ Sint qui fictoribus fabularū præfint: & si quas bonas fecerint
 eligāt, reliquas abiciant. electæ per nutrices & matres pueris narrabun-
 tur. reiciantur autem quas Hesiodus & Homerus, reliquiq; poëtæ effin-
 xerunt. hi nanq; falsas fabulas effinxere: quæ quotidie circūferuntur. dā-
 19 nari enim oportet: præsertim cum quis non bene mentitur. ¶ Lege fan-
 ciatur poëtæ, comædos, tragicos, rhapsodos id est cantores heroicorum
 20 carminum, histriones: à ciuitate esse pellēdos. ¶ Non permittimus eum
 qui futurus sit custos, quemq; virum præstātem desideramus: mulierē
 iuuenem, vetulam viro conuitiantem, vel aduersus deos contendētem, &
 se iactātem felicitate, vel ærumnis circūuentam, flentem, eiulantem, labo-
 rantem, amore succensam, dolore partus oppressam, seruos, seruas, & ea
 quæ seruorum sunt, ebriosos, tímidos, auaros, prodigos, & id genus simi-
 21 lia imitari. ¶ Vt poëtæ, rhapsodi, histriones, & tragici ab vrbe pellendū:
 ita quoq; & Rhetor. Nam quo erit ineptior & indoctior: eo plura narra-
 22 bit, & omnia imitabitur, nihilq; se indignum existimabit. ¶ Non sit du-
 plex vir, neq; multiplex apud nos: quandoquidē singuli singula faciunt.
 Quare si quis venerit in nostram vrbe, qui præ sapientia, in omnes pos-
 sit sese vertere formas, & imitari, volueritq; sua ipsius poemata ostentare:
 venerabimur vt sacrum, venerabilem, & iucundum, dicemūsq; non esse
 eiusmodi hominem in republica nostra, neq; fas esse vt insit, mitemusq;
 23 in aliam vrbe, caput eius perungentes, lanāq; coronātes. ¶ Is poëta eli-
 gendus fabularumq; fictor, vtilitatis gratia: qui decori orationem expri-
 mat, & quæ dicuntur dicat in ijs formulis, quas à principio pro legibus
 24 tulimus. ¶ Harmoniæ molles, temulentæ & relaxæ: Ionica & Lydia.
 25 quare eiusmodi minime sint admittendæ. ¶ Hæc harmonia suscipiendæ:
 quæ imitatur fortiter euntem ad prælia, & ad quodlibet durum nego-
 cium, constanter se gerentem, siue in vulnera, siue in mortem, siue in aliā
 grauē sortē incidentē, atq; in his omnibns fortunā constāter, viriliterq;
 propulsantē. rhythmus enim & harmonia interiora animi penetrāt, pul-
 santq; vehementissime animū, decoram quandam figuram ferentia, per
 26 quam decorus & pulcher quis recte in musica eruditur. ¶ His melodijs
 quæ multis chordis opus habent, & consimilibus instrumentis, vt trigo-
 no, pectadis, & artificibus, fabrisq; eorum, neq; tibijs, neq; tibiārū fabris
 minime in ciuitate sit locus. sed in ciuitate vtilis erit lyra, citharaq; & fi-
 27 stula, pastorib; in agris accōmoda. ¶ Sermonis summopere vitetur inho-
 nestas. Nā sermonis decor, consonantia, venustas, & rhythmī cōgruentia: af-
 fectionē animi moderatā sequūtur. at indecētia, & rhythmī incōcinnitas,
 28 dissonantiaq; sermonis: turpis, & improbi moris sorores existūt. ¶ Cauē-
 dū est: ne quid circa musicā & gymnasticā innouetur, neq; admittatur no-
 uorū poëtarū, cātilenarū, aut modorū laudatores. Cauendū enī est, nouā
 speciē musicę, tāq; naufragiū: iducere. nā nusq; musicę modi mutant: absq;
 29 maximarū legum mutatione, vt ait Damon. ¶ Gymnasticę: medicina nō
 Damon.

Hesiodus.
Homerus.P
O
E
T
ÆR
H
E
T
O
R.

Herodicus misceatur. nam Herodicus qui hoc primus in se tentasse fertur: iure accusatur. vt qui posteros multos, tedio longo affecit. longam enim sibi mortem praestitit. nam dum morbum subsequeretur ad mortem, neque curare se posset: medelae studio occupatus, ommissis reliquis actionibus, vitam in hac corporis indulgentia conterebar, male quidem affectus, si paulo a consueto victu discederet. ¶ Nullus per omnem vitam valitudinarius, in corporis curatione versetur. nam id ridiculum. cum in ciuitate optime gubernata cuius opus suum assignatum sit quod perfici necesse est, nec vlli superest otium. si quando enim faber in morbum incidit: breuem a medico curationem exigit, vel per vomitum, vel per defluxum ventris, vel vstulationem, vel incisionem. si quis autem illi diuturnam victus obseruationem praecipit, capitisque suffarinationes, caeteraque huiusmodi: statim obijcit non esse sibi ad agrotandum otium. neque praestare sibi vitam trahere continuis curationibus incubenti, suumque officium negligenti. deinde medico hoc dimisso, ad consuetum victum reuertens: si conualescit, suum opus exequitur. sin autem corpus morbum sustinere nequit: vita functus, a negocijs liberatur. ¶ Medici ad vulnera sananda duntaxat, morbosque curandos intemperie aeris & casibus contingentes: sint necessarii. ¶ Diuitibus quando iam viuendi facultas suppetit (secundum Phocylidem) virtutem exercere competit. aut vbi id valitudinarius non possit: non aliter illi quam artificii, nisi opus illi propositum peragat, viuere praestat. Esculapius enim ipsiusque filij crediderunt pharmaca sufficere, ad curandos homines: qui ante accepta vulnera & firmi corporis habitu, & victu moderati fuissent. homines autem & natura & incotinencia morbosos viuere: neque his ipsis, neque alijs conferre putabant. neque circa illos versari artem, foreque curandos: etiam si Mida locupletiores essent. ¶ Medicina, & iudiciaria aequitas: in ciuitate lege constituantur. quae quidem eos ciues, qui natura tum animo, tum corpore bene sese habent, nutriant: qui vero tales non sunt, quotquot corpore deficiunt mori sinant: quotquot autem malo ingenio insanabiles sunt, morte mulctent. ¶ Eadem sint disciplinae in musica, gymnastica & artibus bellicis, & virorum & mulierum, tam in custodibus, quam auxiliarijs & opificibus. vt aequae inter canes: custodes foeminas censemus. neque foeminae quidem vt domesticae intus asseruatur tanquam ad forensia opera impotentes propter ipsorum catulorum partum, & nutrimentum: masculi vero labores subeunt omnemque armenti curam gerunt. ¶ Illa quae ad arithmetica & geometria, omnemque huiusmodi eruditionem pertinent, quae dialecticam praecedere debent: pueris tradantur. sitque is docendi modus: quo minime coacti ad discendum esse videantur, sed quasi ludentes enutriantur. quo magis: ad quod quisque natura sit aptus, agnosci queat. nam non decet liberum hominem: cum seruitute disciplinam aliquam discere. atque vt ingentes labores vi suscepti, corpus male afficiunt: ita nulla violenta, stabilis erit disciplina. qui cum hoc pacto probati erunt praestantiores: in aliquo numero seligantur. postquam autem biennium, seu triennium nihil aliud facientes, a necessarijs negocijs, exercitatioibusque soluti absoluerit: qui inter electos rursus pra-

stantiores erunt, aetate viginti annorum affecuti, maioribus quam caeteri afficiantur honoribus. & quas a pueritia didicerunt disciplinas: illae iterum offerantur ad ipsius quod vere est, naturam conspiciendam. & quicumque ad cognoscendum est perspicax: illi dialecticas committatur studium. qui vero hebes: nequaquam. Sola enim cognitio haec: quibuscumque traditur, stabilis permanet. atque hac experientiae via: cognoscitur quis habilis sit, & quis non, vt dilecticus euadat, quis ve sine oculorum & aliorum sensuum ministerio, ad ipsum quod vere existit, cum veritate transcendere possit. & triginta annos nati: caute admodum dilecticas argumentationes degustent, in eaque annos quinque exerceant. nam cum primum adolescuntuli: disputationis artificium gustant, eo protinus quasi ludo quodam, ad refellendum vtuntur, studiosaque eos sectantes qui alios confutant, & ipsi alios redarguunt, & distrahendis lacrandisque proximis, catulorum more assidue delectantur. qui cum plures conuicerint: a pluribus conuicti, eodem deueniunt, vt ex pristinis opinionibus, firmam habeant nullam. atque ex his: & ipsi & omnis philosophia, apud alios calumniam reportat. At vir natus gradior, ab hac insaniam liber, diligentius veritatis gratia differit, potius quam is qui versutis, captiunculisque incubit, & modestius sese gerit, & disputandi studium, ex infami reddit illustre. ¶ Cum ita in differendi disciplina exercitati fuerint: cogantur annos quinque ac decem eos magistratus assumere, qui ad bellum spectant, & si qui sunt iuuenum principatus. examinenturque: vtrum constantes permaneant, dum trahuntur vndique, an nutent. nam id prouidendum: ne etiam vsu rerum, ab alijs superentur. ¶ Cum ad quinquagesimum peruenerint annum: quicumque integri inter eos, rebusque gestis & scientijs praecellentes, apparuerint: animi radium ad supera dirigentes, ipsum quod omnibus lumen praebet suscipiant, ipsumque bonum nouerint, & exemplo illius freti, ciuitatem, priuatos, seque ipsos per omnem vitam & singula vicissim exornent, ac plurimum in philosophia versentur. & cum ad magistratus accersentur: in ciuilibus negocijs inuigilent, sigillatimque gubernent reipublicae gratia, ita vt non tanquam bonum, sed necessarium potius ministerium, exequi videatur, & alios similiter instruant. & cum haec de viris sint expressa: eadem intelligantur, & mulieribus esse communia. ¶ SENIORES praesint omnibus iunioribus, eosque corrigant: & aequales aequalibus succurrant, tutandis corporibus necessitatem imponentes. id enim aequum, iustumque dicimus: si neque de vi illata nusquam contedatur. verum & si quis irascetur, iramque explere contendat: minus in maiores, maiorumve transibit seditiones. ¶ Iuniores: principes metuant, & seniores reuereantur. sic enim & metus, & pudor absterrebunt ab iniuria: ne iunior in seniore, nisi iussu principum seuiat vnum. metus quidem: ne caeteri omnes, partim vt filij, partim vt fratres, partim vt patres patienti succurrant. pudor autem: ne pariter violare suspicetur. quare omnino his legibus, ciues inuicem in pace vitam agent. ¶ Inter amatores & legitime amatos: nihil furiosum aut intemperantiae proprium interueniat. sed sic amator amet amatum tanquam filium, honestorum causa: neque vnum praeter honestum quicumque, ab adolescente

20
Dialectica
Metaphysica.
& Dialecticus
Metaphysicus

30

15

Mores.

t. iij.

requirere videatur. sin cōtrā faciat: vituperiū subeat, & vitā notā, tāq̄ qui nihil omnino sapiat musicum, nihil pulchrum. Nam voluptate venerea: nulla vehementior, nullāve furiosior. ¶ Custos omni temperantiā inuigilet. nā vniciq̄ magis conceditur quā custodi, vt ebrietate grauatus, vbi terrarum sit nesciat. nec ab re. nam ridiculum id profecto: custodem indigere custode. ¶ SINGVLI artifices singula tractent opera: ab alijs cessantes. ¶ In ciuitate sint agricolā, fabri lignarij, ferrarij: vt agricolā ligones, rastros, vomeres, & cetera instrumenta habeāt: sint & qui ex alijs locis importent ea quibus ciuitas indiget. item bubulci, opiliones, pastores: quo agricolā boues ad arandum, architecti iumenta ad materiā conuectandā, textores & coriarij pelles & lanam habeāt. quare opus erit & mercatoribus. qui autem terra, mariq̄ exportent & importēt mercatores sunt. si autē mercatura erit: opus erit & ijs qui mercaturā & terrestri & maritimę periti sint & emendo & vendēdo. quare & foro & nummo permutationis gratia. ¶ Ne artifices desistant ab opere: cum quādā inferenda erunt in foro, cōmutationis gratia. non ipsi foro assistant: sed deputati quidā homines imbecilles corpore, & ad aliud opus inutiles. Quare necessitas: necessarios caupones in vrbe creat. caupones enim eos vocamus: qui in foro ad venditionē, emptionemq̄ cōstituuntur. vt mercatores: qui ad alienas vrbes migrant. ¶ Opus est & mercenarijs: qui robur corporis sufficiens habeāt ad labores, roboris vsum vendentes pro prēmio mercedeq̄, vnde & nomen habent. ¶ Si quē deprehenderit, in ciuitate mentientem, ex eorum genere qui artifices sunt, vatē videlicet, vel morborū medicum, vel lignariū fabrum: eum punito tanq̄ rem inferentē, ex qua ciuitatis ipsius veluti noua subuersio sequatur, haud secus ac si quis erga nauis gubernatorē: de naue & nautis, minime vera diceret. ¶ Nullus artifex: mali moris simulachrum aliquod, non bene castigatū opus, illiberale & indecens, siue in figuris animalū, siue in aedificijs, siue in quouis alio artificio, efficiat. ¶ Hi quārantur artifices: qui naturali industria, tanq̄ per vestigia possint ipsius pulchri, decoriq̄ naturā exprimere. vt tanq̄ in loco salubri habitantes, iuniores vndiq̄ adiuuentur. cum ex pulchris honestisq̄ operibus, siue ad oculos, siue ad aures, eorū aliquid permanat, veluti suauis quādam aura, à locis salubribus difflata, sanātem afferens. ¶ SIC REGIONI: vt matri & nutrici cōsuletur, atq̄ succurratur. sic ciuibus: vt fratribus ab eadem matre natis, & eadē nutrice educatis. ¶ Castra in ciuitate ponātur: vnde & eos qui intus sunt, maxime custodes cohibeāt, si quis nolit legibus ipsis obtemperare. & eos qui extra sunt, repellāt: si hostis tāq̄ lupus ad ouile grassatus irruperit. ¶ CONFERENTES autē se ad comessationes: perinde atq̄ in castris cōmuni vescantur conuiuio. ¶ Ciuitatis incolā: cibos parabunt, vinum, vestes, calceamenta, domos. æstate quidē plurimum sine veste & calceis erunt: hyeme vestibus & calceis sufficienter ornatī. nutriētur: ex ordeo & frumento farinā cōficiētes, partim pinsendo, partim cōgerendo, placentas, panesq̄ super calamis

Artifices.

Regio.

Vicus & necessaria.

aut puris frōdibus imponētes, in lectis ex herbis factis, mylace, atq̄ myrto discumbentes. comessabunt ipsi & eorum filij: vini pocula fumētes coronati. & deos laudantes: iocūde simul viuent. Oblitus (inquit Socrates) eram q̄ quidem habituri essent obsoniū: sal videlicet, & oleas, & caseum, & porrum. præterea olera: quasi agrorum pulmenta fuscipiāt. & bellaria ipsis addemus: ficuum, cicerum, & fabarum: & baccas myrti & faginas glandes prunis torrebunt, modeste bibētes. sicq̄ quiete & salubriter viuent: ad senectā vsque, eiusmodi vitam posteris suis relinquet. ¶ Sine thoris accumbent. nā qui thoris discumbunt, epulisq̄ ex mensis vescuntur, obsonijsq̄ & bellarijs, quibus hoc tempore vtuntur: student quomodo non cōmoda: sed delitiosa ciuitas fiat. & turgida profecto eorum ciuitas est. ¶ In bello cibarijs assis quā vasa circumferre non requirunt vtantur, & à varijs condimētis abstineāt, sintq̄ procul Syracusanā Siculāq̄ mensā, & luxus blandientium puellarum Attica bellaria, condimētāq̄, quā plurimis delicata videntur. nam vt in musicis simplicitas, animi temperantiam: sic ciborum varietas, morbum parit & intemperantiam, & hinc iudicum & medicorum: indigentia plurima. ¶ Custodes, & auxiliatorum nemo proprium quicq̄ possideat: nisi quatenus summa cogat necessitas. ¶ Deinde neq̄ domum, neq̄ penu habeant: quo non omnibus pateat aditus. ¶ Quæ vero ad victum pertinent: tanta sint apud eos, quantis indigent militares athletā, temperati, ac fortes. ¶ Alij autem ciues, ex instituto, mercedis & custodiā tantū gratia: illa eis ministrent, & tanta, vt exacto anno neq̄ desit quicq̄ neq̄ super sit. grauius enim & turpissimū id nutritoribus esset: si ita canes gregis futuros custodes nutrent, vt aut ex intemperantia, aut fame, aut aliqua alia mala consuetudine, canes ipsi pecuaria aggrediātur lædere, proq̄ canibus similes lupis euadant. ¶ Custodibus victum solūmodo liceat recipere: neq̄ mercedem vltra victum. sic enim vt proficisci priuatim aliō velint, non liceat: ne quicq̄ scortis largiri, aut ad quēuis alia pecunias erogare. ¶ BELLICOSI, athletā: tanquā canes insomnes sint, q̄ acutissime videre & audire valentes, & multas mutationes in exercitu aquarum, ciborum, æstus, & frigoris perpeti, vt se à morbis defendant. ¶ Militent cōmuniter tam mares quā foeminae: ducantq̄ adultos secū filios ad prælium. vt quēadmodum opificum filij: & hi patrum suorum opera cernāt. quæ & cum ad maturā ætatē peruenerint: effecturi sunt. atq̄ insuper vt parentibus auxilio sint, ministrētq̄ omnia: quæ ad bellum spectant, patres, matresq̄ curent. non enim custodes: minus filios suos, quā figuli suos erudire debent. & insuper omne animantiū genus: præsentibus natis ardentius pugnat. ¶ Detur opera: vt pueri qui milites futuri sunt, bellum spectent duntaxat, & qua ratione tuti sint excogitandū, & ad tutiora castra ducēdi, adhibitis illis rectoribus non ignauis, sed rerum vfu & ætate idoneis ducibus, & pædagogis. quare propter pleraq̄ quæ frequenter hominibus præter opinionem eueniunt: à primis annis æquitare cōsue-

Militia.

t.v.

PAMADA

scāt pueri, & vbi forte periculum ingruerit, equis quā velocissimis, & facile habentibus obsequentibus, non ferocibus, aut nimium bellicosis ad spectaculum bellī ductis, ipsi & seniores eorum duces volantes protinus aufugiant. ¶ Is qui in acie ordinē deseruerit, aut arma abiecerit, aut tale aliquid propter timiditatem commiserit: ad artificum ordinem, vel agricultorum transmittatur. ¶ Qui viuens ab hostibus captus fuerit, etiam gratis reddere volentibus: relinquatur, vt præda quomodo lubet vtantur. ¶ Nostri exercitus: nullos à Græcis seruos faciant. quin potius etiā suadeant: ne alij Græci alios Græcos efficiāt seruos. sed seruitutis iura: trāseant ad barbaros. nam hoc pacto, fortius contra barbaros insurgent: si ab se inuicem abstinebunt. ¶ Minime licitum putetur: è nostris qui vicerint spoliare mortuos, præter arma. nam rapiendī cupiditate: multi iam exercitus periere. & cogitationis auaræ, muliebris, ac vilis esse videtur: cadauer expoliare, hostemque putare mortuū corpus. & cum aduersarius ipse abierit: in id quod relictum est, sauitiā exercere. factum certe eorum: qui nihilo differre videntur à canibus, aduersus iactos lapides irascentibus, eo qui iecit relicto. ¶ Arma, mortuorū spolia: nequaquam transferantur in templum tanquam deo sacrandā, præsertim Græcorum, nisi quid aliud deus dixerit. ¶ Cum milites nostri aduersus quoscunque Græcorum belligerabunt: minime aduersariorum agros depopulentur, domus ve incendāt. sed fructus annui duntaxat auferendi. nam Græci omnes: genere propinqui sunt, & cognati. & inimicitia inter cognatos & propinquos, seditio dicitur, non bellum. nā ad extraneos bellum vocatur. modo autem quæ admodum in seditiosa ciuitate, vtriusque factionis homines, satis factum putant si victores aliorum rapiunt fructus, existimantes non semper se inuicem pugnatos, sed quādoque redituros ad gratiam: neque agros deturbabunt, inflāmabuntque domos. nā si ciuitatem amabunt: nunquam audebunt nutricem matremque vastare. nostri enim omnem Græciā sibi cōiunctam existiment, & sacra habeant vt alij, inter se cōmunia. ¶ Milites numerorum cognitionē, computationemque habeant: quo ad acies ordinandas, rudes non habeantur. philosophi sint: quo è fluctibus generationis emergentes essentiam veritatemque attingant. custodes enim nostri, iidem & milites, & philosophi: neque rudes adhuc inde discedāt, sed persequantur quo ad ipsa mente ad numerorū naturam contemplandā perueniāt, non vendendī emendique gratia tanquam mercatores & caupones, sed (ceu dictum est) vt ad bellum instructi sint, facileque animum à generatione ad essentiā, veritatemque conuertant. Simili quoque de causa: secundo loco milites geometriam discant, quatenus ad rem bellicam confert, ad castra ponenda, regionem occupandā, ad colligendum, spargendum, ad machinamenta, quibus circa acies, vel in obsidione, vel in itinere vti solent. nam circa hæc permultum interest geometricus ne sit aliquis, an non. attollit præterea ad veritatem animum: vt eum ad supera conuertamus. quinetiā interest omnino ad disciplinas omnes, facilius perdiscendas: attigerit ne quispiam

geometriā an secus. Tertio loco stereometriæ cura sit: quæ solidos, & cubos, & id genus tractat. nam post planum: venit solidum. Quarto loco, discenda erit astronomia: quæ de solido est, quod circumfertur. nā mutationes, oportunitatesque temporum præsentire, non minus rei militari, quam agriculturæ ac nauigationi conuenit. & cælestium varietate vtendum est: velut exemplo quodam, ad supernarum rerum contemplationē. & ex siderum motus inspectione: considerandū quoad in operibus huiusmodi possibile est, quam pulcherrime ab ipso cæli conditore, & cælum ipsum, & quæ in eo sunt, fabricata sunt, perinde ac si quis videat figuras à Dædalo, vel alio artifice, vel pictore præcipue cōpositas, & elaboratas. & horum gratia præcipiant, qui succedent: hæc esse discenda. nam ex huiusmodi disciplinis: expurgatur animus, reuiuiscitque quod ex alijs studijs infectū, occæratumque fuerat. qui quidem potius seruandus est: quam oculorum corporis decem milia. solo enim hoc: inspicitur veritas. Quinto loco harmonia: ad boni, pulchrique cognitionem perdiscenda, & qui numeri consonantes, & qui non, & ob quam causam sint tales. non enim probandi sunt: qui concentus & tonos, qui auribus percipiuntur, partiuntur, & de minimis quæ exaudiri queunt, contendunt, aures menti præponentes, neque qui chordas iugiter vexant, examinantque, & clauiculis plectris ve quibusdam, tum intendendo tum remittendo pulsationes contorquent. Insuper discerendī arte (quam dialecticam dicimus) opus erit: potissimumque capescenda. quæ quidem confert absque sensibus: & ratione duntaxat, ad ipsum quod est quodque, nititur, & ad ipsum bonū, finemque intelligibilis ipsius, intelligentiā perducit. ipsa enim dialectica, sola: sublati suppositionibus omnibus, ad ipsum principium confirmandū pergit, ac reuera animi oculum ceno barbarico obrutum, paulatim sursum euehit, ducitque tanquam adiutricibus, ac ministris quibusdam vtens ijs (quas nominauimus) disciplinis. & est ex qua ad interrogandum & respondendū (vt sciētem decet) aptissimi sumus, doctrinis omnibus (veluti apex) præposita. qua nulla eminentior vltius reperitur: doctrinarum omnium finis. quare deligendi erunt viri grauissimi & fortissimi: & non modo generosi ac terribiles, sed acumen, facultatemque ingenij ad doctrinarum perceptionē habentes, memoriōsi, integerrimi: ac tolerantissimi. qui arduum doctrinæ, meditationisque studium: ad finem vsque prosequantur. nam qui non pro dignitate attentant: philosophiam ipsam cōmaculant, adiciuntque infamiae notam. neque enim à spuris animis, sed legitimis est attrectanda. ¶ Cum autem vires ex vetustate defecerint: tunc à ciuilibus, militaribusque laboribus liberi, tanquam emeriti & immunes, ad votum viuant, nulloque certo officio sint astricti quicunque feliciter victuri sint, & post migrationem animæ sortem suscepturi anteaactæ vitæ conuenientem. ¶ TEMPLA & sacrificia constituantur ante omnia, diuinique cultus. sepulchra præterea, & funera defunctorum: & quæcunque ad deum placandū sunt ministeria. ¶ Qualis deus est, talis semper est describendus: siue carminibus describatur, siue

Dædalus.

Dialecticam: appellat sapientiam rationalem modo ad ipsius boni cognitionem procedentem & quam Aristoteles appellat Metaphysicam

Res sacra.

cantibus, siue etiam tragœdia. nam bonus & ipse deus est, & ita dicendū: & causa est eorum quæ bene sese habent, eorum vero quæ male, nequaquã.

¶ Malorum alicui deum ipsum esse causam: neq; fas sit audire, neq; carminibus inferere, neque soluta oratione narrare. ¶ Sit lex insuper posita: deum immutabilem simplicissimumq; esse credendum, veracemq; & dictis & factis. ¶ Castris positis sacrificent: & tabernacula struant, quæ cõtra hyemes & calores sufficiant, non opulenta, non mercatoria, sed militaria. ¶ Vates & arioli, minime in ciuitate admittantur: qui ianuas diuinitum accedentes, persuadent vim habere à dijs, sacrificijs, & carminibus acceptam, purgandi per celebritates & oblectamenta quædam, si quod scelus ab ijs, aut eorum maioribus perpetratum sit, & nocendi etiã paruo sumptu cuiuscunq; velint etiam inimicorum, & iusto pariter & iniusto. Asserunt enim tum blandimentis quibusdam, tum vinculis se deos inducere: vt sibi in his omnibus obsequantur, dicuntq;

Mortales vitium penitus labuntur in omne
Præcipites: quoniam facilis via ducit ad ipsum.
Hoc quia vel nobis iam tum nascentibus hæret.
Virtutem ante ipsam: dij proposuere laborem,
Difficilẽsq; vias cunctis adeuntibus illam.

Homerus. Insuper addunt deos faciles ad commiserescendum. Ex Homero.
Sunt faciles superi: precibus flectuntur. & ijdem
Sacrorum nidore pio placantur, ab ipsis
Nimirum votis hominum. quæ si quis in illos
Errarit: veniam rogans concepit in aris.

Museus.
Orpheus. Libros autem circumferunt Musei & Orphei. ¶ Cum vir bonus seipso ad bene viuendum contentus esse debeat: minime moleste ferendum est, liberis, fratribus, aut diuitijs, reliquisq; huiusmodi priuari, sed moderatissime ferendum cum fors aliqua huiusmodi inciderit. ¶ PRAEMIUM ponatur ijs, qui libenter gubernaturi sint: seu argentum, siue honor, siue poena, nisi imperium capiant. ¶ Quæ ex arte quicunq; acturus sit: nunq; in suum agit commodũ secundũ ipsius artis imperium, sed ad inferioris utilitatem. multa quidem imponenda: q; neq; pecunia, neq; honore ducti: boni homines imperare volunt. non enim aperte pecuniam magistratus præmium accipiẽtes, mercenarij appellari volunt: neq; clanculum fures. neq; honoris causa. nam non sunt ambitiosi. oportet igitur necessitatẽ & multã illis imponi, si impellẽdi sunt: vt velint magistratum accipere. Quapropter videtur turpe: vt quis sponte ad imperandũ accedat, & non necessitatẽ expectet. ¶ Qui magistratum gerere debent probi electiq; sint. Nã vt oculi propria virtute priuati male vident, aures priuatæ, male suũ opus exercent: ita anima propria virtute destituta, male suum opus peragit. suum autem opus imperare, curare, consulere, & huiusmodi. necesse est igitur: malam animã, male imperare atq; curare, bonã vero, hæc omnia bene facere. ¶ Neq; iudices neq; medici in ciuitate multiplicentur. Nam

male & turpis disciplinæ in ciuitate nulla coniectura maior, q̃ iudicibus & medicis indigere q̃ plurimis, non modo abiectos homines sordidos & mechanicos, sed eos etiam qui liberali disciplina educatos se esse gloriantur. turpe profecto & male educationis magnũ argumentũ: vt cogaris ob propria virtutis inopiam, iustitia vt aliena, & ab alijs tanq; seruus, iuste operari compelli. ¶ Quisquis aliorum patronus est: ita se cõparare studeat, vt nihilo indigeat, iudice etiã dormiente. nam quid turpius est: q̃ vt quis non modo omne vitæ tempus in iudicijs, tum accusando, tum defendendo cõterat. sed & etiã rudi quadam elatus iactantia: in his ipsis negocijs gloriatur, quasi sit potẽs ad iniuriã inferendã, suisq; versutijs vsque adeo tergiuersari valeat, vt nullas iniuriarũ soluat poenas, qui sæpe iniuriarũ vilissimarũq; rerum causa, tam anxium subit negociũ. ¶ Eligantur ex omnibus custodibus ij maxime, qui videntur per omnem vitam, summo studio ea facere quæ è republica sunt, quæ vero cõtrã, cauere: & qui per omnem ætatem id præceptũ, eãq; conseruent opinione, ea sola agenda quæ reipublicæ sunt optima. sint igitur seruatores: amatores ciuitatis. ¶ Obseruentur statim à pueritia: atq; ea illis opera proponantur, ex quibus aliquis præceptum illud maxime obliuisci possit. qui vero seruat illud, neq; furripitur: eligendus. ¶ Probetur etiã iuniores (quæ admodũ solent ij: qui inspicere cupiunt, nũquid pulli pauidi sint necne, ad strepitum illos & tumultus ducẽtes) in terribilia quædã impellendo. item & in oblectamẽta: multo magis q̃ igni probetur aurum. qui autem inuentus fuerit optimus sui ipsius custos, & in singulis ætatibus probatus, & immaculatus extiterit: custos & princeps ciuitatis constituatur, & sibi, & patriæ futurus utilissimus. ¶ Eĩ qui optimus princeps custosque fuerit: & viuenti, & mortuo honores tribuantur, sepulchrorumq; & aliorum monumentorũ maxima munera sortiatur. cæteri autem iuuenes: custodes, auxiliarij, defensoresq; institutionũ, ipsorum principum, recte appellabuntur. ¶ Summopere caueãt custodes qui auxiliarij defensoresq; adhibentur: ne cum valentiores sint, aduersus ciues quicq; moliantur, neq; beniuolorum sociorum loco, agrestibus dominis similes se præbeant.

¶ Nullus audeat simulare ciuitatis custodiã: si non vere custos sit. nam si futores facti deteriores, simulantes id esse quod non sunt, graue quid ciuitati afferunt: custodes legum & ciuitatis, si non sint sed appareant, omnem ciuitatẽ simul perdunt. contrã vero si vere custodes sunt: beatam vel soli, vt eam efficiant, oportunitatẽ habent. ¶ Penes autem auxiliarios & custodes: authoritas sit cogendi & suadendi, quæ deceat facere, ex quibus q̃ optimi sui operis sint artifices, cæteraq; eiusmodi. ¶ Curam insuper ad id adhibeãt: vt nullus ciuium penuria prematur, neq; diuitijs abundet. nam figulus diues factus, curã suæ artis minus habet, pigriorq; & negligentior redditur. quare deterior figulus. quod si indigẽtia prematur: instrumentis, & reliquis quibus ars indiget, caret, & opera deteriora facit, filiosq; ac cæteros quos docet deteriores artifices reddit. & opulencia in-

super delicias, deficiam, & rerum nouarum studium parit. inopia vero: cum rerum innouatione, illiberalitatem, & maleficia gignit. ¶ Cum no- 90
stra ciuitas auro argentoq; careat: si aduersus amplā, opulentāmq; ciui-
tatem arma capescere cogetur: vbi aliarum ciuitatum requiratur societas,
missa legatione ad alias ciuitates vera dicat. nos quidem auro & argento
non vtimur, neq; nobis fas est: vos ergo nobis auxiliū ferētes, nobiscumq;
bellum gerentes, quę alij possident habetote. Sic enim fiet: vt his auditis,
eligant potius vnā cum canibus, contra oues pingues & molles pugnare,
q̄ contra canes duos. Adde diuites & pingues, minus instructos, & bel-
licę facultatis gnaros defatigabiles, subterfugiendo ictus, frustrādo, elu-
dendo sapius, subita conuersione cedendo, diu eos sub sole & aestu deti-
nendo. quorum omniū: nostri athletę sint q̄ exercitatissimi. ¶ Custodes 91
id prouideant, ne parua ciuitas, neve magna esse videatur: sed vna & suffi-
ciens. ¶ Si quis custodum ignauus nascatur: ad alios, agricolas inquam 92
aut artifices mittatur. siue ex alijs probus: transferatur ad custodes. &
vnusquisq; ad id vnum opus duntaxat, ad quod natura est aptus: ducatur.
vt vnus existat, & non multi: & contrā, ciuitas vna fiat & non multę.
¶ De negocijs forētib; mutuis commertijs, pactis in mechanicis arti- 93
bus, iuribus iurgandi, verberandiq; citationibus in ius, cōstitutionibus
iudicum, dispositionibus circa forum & portus, vectigalibus imponen-
dis aut exigendis, iuribus forensibus, vrbānis, naualibus: leges nullę po-
nantur. nam id minime decet bonis præclarisq; viris præcipere. quales
erunt nostri ciues: si superiores leges seruabunt. nam bonā ciuitatē oportet
& sapientem & fortem, temperatā & iustam esse. sed à sapientia quę
est in principibus, fortitudine quę est in militibus, tēperantia quę instar
consonātię diapason per totum est diffusa. suntq; potiores vt diapēte: de-
teriores vt diatessaron. tota ciuitas: vt consonātia diapason, ex potiori, de-
terioriq; temperata, vt ex acutis & grauib; sin minus: leges de hu-
iusmodi statuent, corrigentq; semper & innouabunt, putantes ita se quod
est optimum assequi. similes ægrotantibus: qui propter intemperantiam
insalubrem, victum mutare nolunt, id assequentes quod plures vehemen-
tioresq; morbos efficiunt. confiduntq; semper si quis pharmacis agi con-
sulat, bene se valituros. & huiusmodi inimicissimū putant: qui vera mo-
net, dicitq; pharmaca, vstiones, incisionesq; & reliqua quę extrinsecus
admouentur, non prius profutura, q̄ quis desinat ebrietati, voragini, ve-
neri ociove indulgere. Ergo in his institutis: non est curiose verum legum
conditorē insistendum. quoniā inutilia sunt huiusmodi. ¶ Principes iu- 94
stasententias ferāt: vt duntaxat singuli, neq; vsurpent aliena, neq; suis pri-
uentur. singuli enim actionem propriā sequantur, propriāmq; possessio-
nem saluent: neq; opus, neq; possessionē alterius aggrediantur. nam cum
quis artifex, aut quęstuaris, diuitijs, multitudine, copia, robore, simili-
bus' ve elatus in militaris ordinem, aut miles cum sit indignus in viri cō-
sularis aut custodis dignitatem transire conatur, officiaq; permutare, aut

hęc simul omnia peragere: confusio hęc, peruagatioque totius ciuitatis
interitum minatur, estque hęc iniustitia, extrema ciuitatis calamitas, &
95 maxima corruptela. ¶ Nostrę ciuitatis & populus & principes: ciues ap-
pellentur. sed populus: principes, insuper vocet seruatores, auxiliariosq;
principes autem: populum mercedis tributores, & nutritores. porro iu-
niores: suos æquales fratres, sororesq;. maiores natu: patres atq; matres.
96 & contrā. principes autem: se inter se, concustodes. ¶ Iuxta propinquitatis
nomina: propinquitatis officia præbeāt, vt appellationis ipsius dignitas
postulat. seruentq; erga parentes quęcunque lex exhiberi præcipit: re-
uerentiā, curam, obedientiam. alioqui deos, hominesq; infensos habeāt:
vtpote, qui neque sancta, neque iusta agant, si secus ipsi fecerint. & absur-
dum etiam: si domestica nomina, tantum ore, sine officio proferrentur.
97 ¶ Reipublicę nostrę gubernatores: philosophi eligantur. nam cum quis
vere dicitur alicuius rei amator: non partim, sed ad totū id afficitur. phi-
losofium autem sapientię studiosum, amatoremq; dicimus. quare nul-
lam doctrinam, quid conferat, quid' ve non conferat discernentem: dum
iuuenis est, & ratione delectum habet, contemnet. sic enim vini auidi, vi-
num quodlibet, quacuncq; capta occasione, vehementer expetunt. sic etiā
ambitiosi homines: si exercitus præfecturā assequi nequeunt, saltem tri-
buni effici volunt. ac nisi à magnis venerandisq; hominibus honorentur:
honorem ab ignobilibus exigunt, vtpote qui honorem prorsus affectent.
Et reuera nisi philosophi ciuitatibus dominantur, vel ij qui nunc reges,
potentesq; dicuntur, legitime sufficienterq; philosophentur: hominum ge-
neri nulla requies malorum, nulla felix, beataq; oriatur respublica. phi-
losophi enim soli sciunt: & ipsum vnum quodq; per se ens, quod semper
ens est, & vnum, admirantur & diligunt. cæteri vero: ea quę partim sunt,
& partim non, tum entia, tum pulchra, bona, & id genus. reliqua nō sciē-
tes quidem, sed opinantes: philodoxi potius, opinionumq; amatores di-
cuntur. illi sunt vt acute vidētes: hi vt cæci. illi attingere queunt id quod
semper secundū eadem, eodem modo se habet: hi per multa, mutabiliaq;
vagantur. illi mendacię omnis natura sunt expertes, neque sponte vnquā
mentiuntur: sed omnem odiunt falsitatem, & diligunt veritatem, quia sa-
pientię nihil familiaris quàm veritas reperitur, oblectamenta corporis
despiciunt, purāmq; ipsius animę expetunt voluptatem, temperati viri,
neque pecunię cupidī, magnanimi sunt, magnifici, humanam vitam non
magnum quid existimant, non mortem terribilem, modesti, quęstui non
dediti, non pusillanimi, non superbi, non timidi, & statim à teneris annis
mites, iusti, ad percipiendum veloces, memores, minime vani. horum igitur
natura, cōuenientem naçta disciplinam: semper proficiendo ad om-
nem peruenit virtutem. enutrita autem si fuerit peruerse: ad contraria di-
labitur. & putandum est infanda scelera, & extremam nequitiam: ex ge-
neroso ingenio educatione corrupto, potius quàm ex ignauo procedere.
corruptores autem esse sophistas: qui in cōtionibus, iudicijs, theatris, vel

alio quopiam publico hominum coetu, ingenti rumore eorum quæ dicta sunt, vel facta sunt, alia vituperant, alia laudant, & ad utraq; efferuntur acrius, dum explodunt & applaudunt summo quodam strepitu & clamore. vnde & parietes quoq; & laquearia circumsonant: altius quoq; sonitu vehementer exaugent, laudantium ipsorum vituperantiumq; tumultus. & eadem nunc vt honesta approbant, alias autem eadem reprobant vt turpia. hominem illis non obsequentem: infamia notant, iactura pecuniarum, & mortis supplicio damnant. ¶ Relinquenda prorsus erunt, plena versutis, 98 & subornata litigiorum machinamenta, nihil aliud appetentia quam opinionem, inanem gloriam, contentione tam in iudicijs quam in priuatis colloquijs. nam neq; ciuitas vlla, neq; respublica, neq; ciuis perfectus aliquando futurus est: prius quam philosophi (qui nec mali nec inutiles vt vulgo existimantur) seu velint siue nolint ciuitatis curam suscipiant. aut saltem ijs qui dominantur, aut eorum filijs diuina quadam inspiratione, veræ philosophiæ verus amor inhæserit, quibus nulla talia placebunt. sed qui tales sunt: omnem mentis aciem ad ea quæ vere sunt, dirigent, quæ semper eundem seruant ordinem, quæ neq; inferunt neq; patiuntur iniuriam, sed omnia ordinate & secundum optimam rationem disposita sunt, & hæc illi imitantur, seq; his quam simillimos reddunt. quomodo enim quis non id imitetur: cui, cum amore admirabundus hæret: diuini igitur & omni ex parte concinni, decoriq; philosophi: & veluti pictores qui diuino vtuntur exemplo, beatam ciuitatem formant. & ciuitatem moresq; hominum, quasi tabulam quandam acceperint: in primis purgant, deinde describunt temperantiam, iustitiam, & omne honestum. quod cum in hominibus sit: Homerus dei speciem, imaginemq; nuncupauit. & colorabunt philosophi: quousque humanas mores quam maxime fieri potest, deo in amore coniungant. ¶ Sint igitur 99 seruatores: amatores ciuitatis, voluptatibus, doloribusq; probati. & ex hoc proposito: neq; laboribus, neq; periculorum metu dimoueantur. & eum qui hoc nequeat: abdicare oportet. qui autem syncerus incorruptusq; euadit tanquam aurum in ignis examine comprobatum: præficiatur, muneribusq; ornatur & viuus & mortuus. ¶ Eorum qui legitime studeo 100 dent condere ciuitatem: officium sit optimas hominum naturas impellere, ad eam quam supra diximus maximam disciplinam, bonumq; cognoscendum. adeo vt & sursum ascendant: & postquam ascenderit, satisq; inspexerint, ne ipsis permittamus, vt in ea contemplatione permaneant, neq; velint rursus ad homines istos carcere clausos huc descendere, neq; laborum istorum, honorumq; siue vtiliores fuerint, seu pretiosiores esse participes. nam qui semper in studijs literarum versati sunt, non sponte ciuilia tractabunt: existimantes se etiam hac in vita a negocijs semotos in beatorum insulis habitare. & monendi erunt non sibi ipsi magis, quam reliquis ciuibus, tanquam in apum examine duces, regesq; se esse creatos, ac in ciuitate melius, perfectiusq; quam ceteri, eruditos, aptioresq; ad utranq; curam suscipiendam. quare debent vicissim simul descendere singuli: ad aliorum hominum coetum,

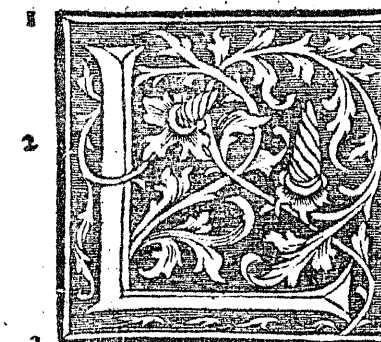
Homerus.

Legislator.

& ad obscura inspicenda assuescieri. nam cum assueti fuerint: multo acutius illa cernent, quam qui quotidie in eis obuersantur. & quælibet simulachra: & quæ, & quorum sint agnoscent. quia reuera norint: quæ honesta, iusta, bonæve sint. sic ciuitas ab ipsis tanquam vigilantibus, recteq; sententibus coletur: non tanquam somniantibus, quemadmodum nunc plurimæ habitantur ab ijs, videlicet qui de umbris inter se decertant, deq; principatu tanquam maximo bono contendunt. nam ea profecto ciuitas, in qua ciues ad expetendos magistratus, minime ambitiosi sunt: optime, & procul a seditionibus permanet. quæ autem aliter affectos habet ciues: contra. tunc enim ciuitas optime constituta elucebit: cum eorum vitam, qui magistratibus præficturi sunt, inuenerimus ipsis magistratibus meliorem. tunc vere diuites dominabuntur, non auri dico, sed cuius oportet virum beatum diuitem esse, vitæ probæ atq; prudentis. sin inopes bonisq; proprijs vacui, ad publica aduentarint bona, hinc rapere cupientes: ciuitas felix esse non poterit. nam ubi de principatu contenditur: tum eos qui ita pugnant, tum reliquam ciuitatem perdit. quare magistratus dandi sunt hominibus, minime cupidis: alioqui similtas, inter æmulos orietur.

PRIMI LIBRI HECATONOMIARVM FINIS.

HECATONOMIARVM, CENTVM PLATONICAS LEGES CONTINENS LIBER SECVNDVS.

LEGISLATOR NON AD PARTICVLAM virtutis: sed vniuersam respiciat. ordinetq; humana bona, ad diuina: diuina autem ad mentem ac prouidentiam. ¶ Ne quis iuuenum querere audeat rectene an contra se leges habeant: sed vno omnium ore vnaq; voce, recte tanquam a dijs positæ concedatur. senem vero si quid excogitauerit: principibus aut suis peræqualibus (nemine iuuenum audiente) liceat referre. ¶ A maximis voluptatibus, iucundissimisq; ludis cauere Lycurgi leges præcipiunt: ita & de vitæctu, dolore & labore & cæteris. cõpotationes & cõuiuia publica in agris & vrbibus, & bacchanalium occasiones tollunt. ¶ Constituat legislator: vt animus puerorum legem ita sequatur, vt ijs (quibus lex & senior) doleat atq; gaudeat, non autem contrarijs. cogatq; eos qui poemata scribunt: honestis in verbis, temperatorum, & fortium, & omnino bonorum hominum gesta describere. & tam figuras eorum in rhythmis, quam accentus in harmonijs effingere per odas, quæ reuera exodæ id est incantationes circa animos sunt. faciètes, vt ij qui homines corpore ægrotantes curant: alimenta

v. j.

Athenienses
Lacedæmo-
nij.

conuenientia iucundis condimentis illinientes, & noxia amaris inficien-
tes, vt asciscere altera, & altera reijcere consuescant. non enim teneriores ani-
mi: seria studia adhuc admittunt, quæ apud Athenienses & Lacedæmo-
njos obseruatur. ¶ Pueri usq; ad duodeuigesimū annum: vini vsus pror-
sus ignorent. deinde vino moderate vtantur: usq; ad annū tricesimū. cum
ad quadragesimū peruenerint: tunc in conuiujs discumbentes liberius
eo vtantur. nam non oportet ignem igni addere: & in iunioribus furiosum
iuuentutis habitum efficere. & cum viri effecti subire labores incipiunt:
ab ebrietate & vini repletionem omnino debent abstinere. senibus autem li-
berior vsus: remediū aduersus senectæ duritiā elargitur, vt reiuuenescere
videantur, & mœstitiæ eos capiat obliuio, & affectio mentis, veluti ferrū
in igne ex duritie in molliem deducta, flexibilior fiat. ¶ Harum legū
authores atq; custodes: à perturbatione & ebrietate remotos esse oportet,
vinolentorum duces. sine quibus quidem custodibus: contra ebrietatem
pugnare durius est, q̄ sine sobrijs ducibus cum hostibus dimicare. Qui
autem his ducibus symposiorum annos supra sexaginta natis parere no-
luerit: æquale aut maius dedecus ferat, q̄ qui ducibus belli nō paruerit.
Nam hæc cōpotationes (vt noster habet sermo) ad id induci debent: vt ani-
mus quidem pudorem, corpus vero sanitatem & vires adipiscatur. non
vt rumor quidam defluxit: Bacchum à nouerca Iunone, ex animi senten-
tia olim deturbatum fuisse. vinum autem ad vltionem hominibus da-
tum: vt insaniant. quin in contrarium, si recte eo vtamur: remediū sit &
medicina. ¶ Carthaginensium lex fuit: vt nunq̄ in castris quisquam gu-
stare vinum audeat, sed toto illo tempore aqua bibatur. verum & nunq̄ in
ciuitate: seruo vel seruæ vini vsus tribuendus, nec magistratibus toto tem-
pore quo magistratu funguntur. gubernatores etiam ac iudices, munus
suū subituri: à vino penitus prohibendi. & qui de rebus non omnino ne-
gligendis: sunt deliberaturi. nec nocte viro vel mulieri: cum liberis gignē-
dis operam sunt daturi, nisi exercitationis cuiusdam ad temperantiā gra-
tia, aut exercitationis corporeæ, morborumq; deuitandorum causa. hac
enim ratione fiet: vt haud multis ciuitati vineis opus sit, & vt vini vsus
ferme omnium moderatissimus sit, ac parcissimus. ¶ Ciuium mediocris
sit census. nam in quocunq; hominum cœtu, nec inopia neque diuitiæ:
illi, iustissimi mores aderunt. neque enim illic contumelia, neque iniuria
locum habent: æmulatio quoq; & inuidia procul abest. ¶ Legislatores
nari debet, prudentiā quoad fieri potest, ciuibus dare: ignorantiam q̄ ma-
xime auferre. hæc autē maxima inscitia: quod honestum sibi, aut bonum
videtur, quis non amet, sed oderit. quod autem malum & iniustum: id di-
ligat atq; amplectatur. ¶ Prima dignitatis recta ratio: vt pater ac mater
& simpliciter genitores, vbiq; natis imperent. Secunda: vt ignobilibus ge-
nerosi. Tertia: vt iunioribus seniores. Quarta: domini seruis. Quinta: vt
potentiores dominantur, imbecilliores seruiant. Sexta: vt ignorantes se-
quantur, prudentes vero ducant aut dominentur. quod quidem dominiū

non præter naturam, sed secundū naturā legis, & sponte susceptū fieri est
affirmandū. Septima vt quem fors delegerit, imperet: quem repulerit, pa-
reat. ¶ Magni meriq; principatus: minime constituantur. nā ciuitatē: libe-
ram, & prudentē, & sibi ipsi amicam esse oportet. ¶ Ciuitas quæ pro hu-
manis viribus salua, felixq; futura sit: recte honores & opprobria distri-
buat. recta autē distributio est: vt prima, & maxime honorāda censeatur
animi bona, si adiuncta illis temperantia sit. Secundo dignitatis gradu:
corporis bona. Tertio: externa possessio, & diuitiæ. ¶ Non condatur ci-
uitas: mari proxima. nā cum mercibus & pecunijs cauponādo ciuitas re-
pleatur: dolosi animi instabiles & infidos mores parit. ¶ Parētib; post
deum: maxime debita, & omnium antiquissima persoluantur. nam putare
quisq; debet: omnia quæ possidet, eorum esse qui genuerunt & educaue-
runt, & pro viribus ministrare. primū externa bona, deinde corporis, po-
stremo quæ ad animū, pro curis prisca illis, in senecta curas recentes red-
dens, quādo maxime indigēt. ¶ In verbis quinetiā per totam vitā parētes
venerari maxime decet. leuiū enim volatiliūmq; verborū: grauissima im-
minet pœna. iratis autē parentibus, animūmq; explentibus: cedendū, seu
verbis siue rebus id faciāt. mortuos decentissimis monumētis: quæ neq;
consuetudinē excedant, neq; infra existāt, honorare. ¶ Nemo liberorum
gratia: pecunijs cumulandis incumbat, vt ditissimos eos relinquat. neque
enim ipsis: neq; ciuitati id cōducit. sed sensus tum adulatione vacuus, tū
rerū necessariarū non indigens: omnium decētissimus ac optimus est. ¶ Se-
niores sint corā iunioribus verecundi: ac summopere caueāt, ne quis iu-
uenū eos aut videat aut audiat agētes turpe aliquid, vel loquētes. prestās
enim est iuniorum & seniorū disciplina: non verborum increpatio, sed vt
quæ increpando, aut monendo quis diceret, eadem ipse in omni vita face-
re videatur. ¶ Ad peregrinos: sanctissima esse fœdera quisq; cogitet. fer-
me enim omnia peregrinorum, & cōtra peregrinos peccata, præ illis quæ
inter ciues cōmittuntur: vltori deo curæ sunt. nā cum peregrinus, amicis,
cognatisq; careat: maiorem & apud deos, & apud homines meretur mi-
sericordiam. ¶ Eos qui maxima peccata perpetrarunt, si insanabiles sint,
tanq̄ qui maxime ciuitati noceant, lex omnino tollat. ¶ Qui vero ob in-
opiam, victus duces quærent, hisq; sponte se offerunt secuturi ex egestate
aduersus eos qui nō egent: hos tanq̄ morbum ciuitatē labefactantē, hone-
sto coloniæ nomine, benigne expellat. ¶ Ciues mediocritatē colant: exis-
tantes paupertatem non in diminutione pecuniarū, sed in acquiren-
di insatiabili cupiditate cōsistere. hoc enim ciuitati: maximū est salutis ini-
trium. ¶ Quinquies mille & quadraginta sint, cōuenientis cuiusdā nume-
ri gratia, agrorū participes distributionisq; defensores. nā tot esse debēt:
vt iniuriantes vicinos possint depellere, & iniuriā patientibus auxiliari.
ager autem: vt tot moderatis hominibus sufficiat, neque maiore opus sit.
¶ Primum: agros, domosq; sortiatur. nec agros cōmuniter colāt: sed hac
mente ita distribuant, vt putent singuli sortem suā toti ciuitati esse cōmu-

nem. regionem enim (cum patria sit) magis eam colere debent, quā filij matrem. ¶ Danda opera ut quot nunc foci numero distributi sunt: totidem 24
semper futuri sint, neque plures unquam neque pauciores. quod firmiter in
omni ciuitate fiet: si quisque fortem nactus, semper unum de filiis suis tan-
tum, quem malit, domus ipsius heredem relinquat ac successorem, cura-
uerintque: ut censum mediocrem quem à principio sortiuntur: emendo inui-
cem, & vendendo, non negligant. ¶ Ex reliquis autem filiis si plures uno 25
sint nati: foeminas secundum legem quae sancietur collocet, mares autem
ciuibus illis, quibus filij non sunt adoptione committat, maxime quidem
per gratiam. ¶ Si vero gratiae quosdam deficiant, aut si plures vel mares 26
vel foeminae singulis nascantur, aut contra si pauciores: de omnibus istis
maximus, praestantissimusque magistratus consideret, videlicet inueniat, si-
ue abundet filiorum foetura, siue deficiat, ut quinquies mille & quadra-
5040 ginta habitationes solummodo semper maneant. & multae ad id sunt vigi-
nam & prohiberi gignere: (cum nimis affluit) potest. & contra: cum opus
est ut augeatur, curari. & vel honore vel dedecore, monitionibusque senum ad-
5040 iuuenes. denique hinc omnis defectus oritur & inopia: cum quinque mi-
lium & quadraginta domorum numerus non seruetur. ¶ Si vero ob ni- 27
mium in procreandis liberis studium sic aucta sit ciuitas, ut numeri mo-
dum excedat, atque ita inopia prematur: colonia mittatur, cara à caris, quo
comodius agi posse videbitur. ¶ Sin contra: morborum lues, bellorum ve 28
calamitas, ut illuione quadam ita deaustauerit ciuitatem, ut multo paucio-
res statuto numero superstites sint ciues: adulterina educati disciplina,
minime suscipiendi erunt. ¶ Quæstus in hac ciuitate non multus. neque 29
enim oportet in ea: neque licet illiberali quæstui, quoniam incumbere. neque
mechanicum illud & infame querere lucrum: quod mores generosos in-
quinat. ¶ Ne quis priuatus: vel aurum habeat vel argentum. quotidiana 30
nae tamen commutationis gratia: nummos permittitur habere tales, ut
apud eos quidem habeantur in pretio, à cæteris vero gentibus contem-
nantur. ¶ Ciuitas semper communem Graeciae monetam possideat: cum & 31
saepe bella grandia sint, & peregre proficiscendum nuncios mittantur. ¶ Si 32
qua necessitas, priuatum peregre proficisci coegerit: magistratum uenia
proficiscatur. reuersus autem si peregrinis nummis abundet, cum ciuitatis nu-
mis eos commutet, ciuitatique restituat. ¶ Si quis occultare eos, & in priua- 33
tum usum conuertere deprehensus fuerit: publicum fiat quod occultabat.
conscij vero, qui non accusabant: maledictis, atque opprobrijs, cum illo subia-
ceant. & non minore multa puniantur: quam delator peregrinus. ¶ Nemini dare 34
dotes aut accipere liceat: neque pecuniam deponere apud eum, cui fidem non ha-
beat, neque foenerare. ¶ Liceat si quis ad foenus acceperit: nec usuram, nec for- 35
te reddere. ¶ Quicumque legi, ac deo non obtemperat, puniatur. ¶ Scribent in sa- 36
cris, ad posteritatis instructionem: legalia monumeta. praeterea ut ista seruentur: 37
eorum custodiam magistratui illi committent, qui acutissime videtur in-
spicere. ¶ Quatuor, magnitudine differetes, census fiant: primus, secundus, 38

39 tertius, quartus. ¶ Sit paupertatis terminus: census fortis, quam stabilem
esse oportet, & qua magistratus minorem esse non patiatur, neque quisquam,
cui virtus curae sit. & duplum ad hanc, & triplum, & quadruplum habe-
40 re permittet. ¶ Plura vero si quis habeat, siue reperta, siue donata, siue
parta, siue quauis alia fortuna comparata: si id omne quod superest, ciui-
tati, & dijs ciuitatis tutoribus dederit, indemnus & laudabilis esto. sin au-
tem legi non obtemperauerit: quisquis hoc detulerit, dimidium consequatur,
dimidium templis consecratur, ille autem aequali suorum bonorum
41 parte mulctetur. ¶ Quicumque possident ultra sortem: apud magistratum
horum custodem à lege constitutum, aperte scribantur. ut omnia de pecu-
42 nijs iudicia: facilia sint, & valde clara. ¶ Vrbs primum in medium regio-
nis quoad fieri potest condatur: in loco qui caetera quoque ciuitatis habeat
43 commoda. ¶ In partes duodecim partitio fiat: quae quidem ita aequales
44 fiant, ut agri foecundi minores sint, infocundi maiores. ¶ Sortes quin-
quies mille & quadraginta scindantur: quarum bipartito quolibet diuis-
datur. consortiri quoque oportet portiones duas: quarum utraque remotio-
ris & propinquioris sit particeps. ita ut pars urbi proxima, cum remotissi-
ma parte pars una fiat: secunda ab vrbe cum secunda à remotissima. & ita
45 caeterae deinceps. ¶ Danda erit etiam opera: ut in geminis his partitioni-
bus, simili modo de foecunditate & infocunditate (ceu dictum est) perua-
gatur. ut videlicet in eis, multitudine & paucitate distributionis aequatio
46 fiat. ¶ Quinetiam viri, in duodecim partes diuidendi sunt: omni prorsus
47 aequalitate seruata, atque omnia describenda. ¶ Duodecim urbis mem-
bra, ut in reliqua regione factum est: sigillatim in habitationes duas diuis-
48 enda, ut quisque duas habeat. unam quidem circa medium: alteram ve-
ro circa extremum. ¶ Tribus, gentes, vicisque habeant, & ad rempublicam
ordines, atque ductus, nummos praeterea, & mensuras siccorum & humi-
dorum & pondera similiter, & haec omnia commensurata & consona inter
se, à legislatore ordinata, omniaque vasa, & suppellectilia ciuium mensuram
49 habeant suam, nullumque sine certa mensura possideatur. ¶ Legislatores ci-
uibus omnibus praecipiant: ne à numerorum ordine, quoad possunt disce-
Arithmetica
ca.
50 rant. nam nulla alia pueritiae disciplina, ad reifamiliaris gubernationem,
ad rempublicam, ad artes denique uniuersas, tantam habet vim, quantam
huiusmodi numerorum cognitio. somnolentos etiam & natura rudes: exci-
tat, & dociles, memores, solertesque facit, praeter naturam suam diuina ar-
51 te proficientes. ¶ Qui magistratus sunt accepturi: primo satis ab adole-
52 scentia probati sint, & ipsi, atque sui, ad ipsam usque electionem. ¶ Qui sus-
fragia ferunt: legitimis moribus sint educati. ut facile queant admittendos,
53 repellendosque cognoscere: & erga utrosque se pro dignitate gerere. ¶ Qui-
cumque arma, siue equites siue pedites ferre possunt, bellisque in aetatis suae
ordine interfuerunt: suffragium ineant. comitiaque in templo habeantur: quod
praestantissimum ciuitas ducat. ¶ Unusquisque in ara dei, nomen suum &
patris, & tribus, & gentis, in tabula scriptum deponat: liceatque cuique si velit,
v. iij.

quancūq; tabulam non recte scriptam suspicabitur, in loco publico pone-
 re, vbi non minus quam triginta dies permaneat, trecentāq; tabulas sic
 approbatas, vniuersā ciuitati magistratus ostendant. quæ quos velit de
 100 illis: iterū & accipiat, & reijciat, centūmq; ita secundo delecti: rursus om-
 nibus ostendantur. tertio vero nominet de centū viris quilibet: quēcūq;
 37 voluerit. Septem autem, trigintāque viri: eos qui pluribus delecti suffra-
 gijs sunt, magistratus declarent. ¶ Qui autem in septem & triginta viro- 54
 rum numero computati fuerint: & nunc, & postea semper istas res curēt.
 primo quidem legum custodiā habeant, ac etiam tabularum, vbi quisq;
 magnitudinem sui census conscripserit. ¶ Sit maximus census: minarum 55
 quatuor. secundus: trium. tertius: duarum. & quartus: vnus. ¶ Si quis 56
 plus quam in tabula scriptum dederit, habere deprehendatur: quod su-
 pereff publicum fiat. ¶ Præterea reus sit volentis eum tanquā infamem 57
 accusare: quando propter lucrum spernere leges inueniatur. atque cum
 quicūq; voluerit, turpis lucri nomine apud legum custodes accuset: &
 qui damnatus fuerit, publicarum possessionū sit expers. & si qua bono-
 rum in ciuitate distributio fiat: nihil præter sortem primam assequi pos-
 sit, damnatūmq; ipsum esse q̄ diu viuūt ibi scribatur, vbi quicūq; volue-
 20 rit, possit legere. ¶ Custos legum, nō plures q̄ annos viginti hunc habeat 58
 50 magistratum: nec pauciores natus q̄ quinquaginta, eum gerat. ¶ Si sexa- 59
 60 gelimum ætatis annum agens, magistratū hunc nactus est: solum præsit
 decēniū. hac vbiq; ratione, vt qui septuagesimū annum excesserit: eum
 (qui tantus sit) magistratum non teneat. ¶ Post hæc duces exercitus eli- 60
 gendi sunt: eorumq; ministri in bello magistri equitum, tribuni militum,
 peditūmq; ordinatores, quos præfectos ordinū nuncupabimus. ¶ Si cu- 61
 stodes legum exercitus duces quospiam, futuros ciuitatis ciues propo-
 nant: suffragiū ineant omnes, qui bellis in ætate cōuenienti interfuerunt,
 quiq; interfunt. ¶ si quis aliquem à nullo propositū, propositorū aliquo
 præstantiorē iudicauerit: liceat ei loco eius, illū nominare, si modo prius
 quod ita iudicet iureiurando cōfirmauerit, & nominatus maiore suffra-
 giorū numero deligatur. ¶ Tres autem quibus fauetur plurimū: duces 62
 exercitus, bellicarūmq; curatores, quemadmodū custodes legum cōpro-
 bentur. qui præfectos ordinum duodecim: singulos singulis tribubus no-
 minent. pronominationem autem & suffragiū, designatiōque & iudiciū,
 ita in his fiat: quēadmodū in exercitus ducibus. ¶ Comitiam, prius q̄ cree 63
 tur consiliū, & præfecti consilij deligantur: custodes legum in sanctissi-
 mo, sufficientissimōque loco in præsentia habeant. vbi seorsum pedites &
 equites sedeant, tertioq; deinceps quicūq; in armis versantur. ¶ In eligen- 64
 dis ductoribus, & magistris equitum: omnes suffragiū ineant. in præse-
 ctis ordinū: solūmodo qui scuta ferunt. in tribunis militum: equites om-
 nes. at leuis armaturæ, ac sagittariorū, ceterorumq; huiusmodi: ipsi duces
 exercitus, præfectos constituāt. ¶ Magistratus equitum ij nominent: qui 65
 ductores exercitus nominarunt, suffragiūque feratur simili modo. si

milisq; comparatio pro nominando fiat. ferant vero suffragiū (præsen-
 66 tibus peditibus) equites. ¶ Duo qui maiore suffragiorum numero dele-
 cti fuerint: omnibus præsentibus, pronominationem autem bis fie-
 ri liceat. Tertio etiam (si quis dubitet) illi suffragio iudicent: qui comi-
 67 tiorum modum in singulis statuere. ¶ Consiliū triginta constet duo- 360
 denarijs. nam distributio huic per sexaginta, trecentosque viros conue-
 nit: & in quatuor partes per nonaginta distribuatur: ita vt à censibus sin-
 68 gulis, consiliarij nonaginta ferantur. ¶ Primum necessario ferant om-
 nes: qui maximo censu sunt. qui vero ferre superfederit: pro arbitrio con-
 69 demnetur. postquam vero delati sunt: conscribantur. ¶ Secunda die: à se-
 70 cundo censu, eodem pacto ferantur. ¶ Tertia die: à tertio censu ferat qui-
 71 cunque velit. sitq; hæc necessitas: indita, trium censuum viris. ¶ Quarta
 die: ex quarto minimōque censu omnes ferant. si quis tamen eorum fer-
 72 re noluerit: à pœna sit liber. ¶ Si quis ex tertio vel quarto censu non tu-
 lerit: minime damnetur. at si quispiam primi secundi'ue census ferre ne-
 glexerit: condemnetur. ita vt qui primi census est: in quadruplo damni
 73 condemnetur, secundi vero in triplo. ¶ Quinta die magistratus ad om-
 nes ciues descripta efferat nomina: de quibus omnes ferant. qui noluerit:
 74 primo damno condemnetur. ¶ Eorum dimidiū qui ex omnibus cen-
 sibus electi fuerint (hoc est centum octoginta) sorte ad annui senatus or-
 dinem comprobetur. sic enim magistratuum facta: inter vnus & populi
 potestatem, erit media, quarum mediū tenere semper oportet repu-
 blicam. & necesse est etiam: sortis æqualitate vtī, ad multorum indigna-
 tionem penitus vitādā. quare deum precibus inuocare oportet: vt fors,
 ad id quod est optimū dirigatur. sed in rebus admodū paucis: ea æquali-
 75 tate, cui præest fortuna, opus est. ¶ Ex die in noctem, & ex nocte in diē:
 succedere sibi inuicem magistratus, & custodes oportet. vt tradentium su-
 scipientiumq; custodiam: successio nunq̄ desinat. nam quemadmodū na-
 uis in medio pelago, die noctūq; custodibus indiget: ita quoq; ciuitas in
 medio aliarum ciuitatū fluctu posita, varijs subiecta seditionibus, ac sem-
 76 per captiuitatis periculo proxima, perpetua eget custodia. ¶ Plurima
 consilij pars: plurimum tempus permittatur in priuatarum, suarūq; re-
 rum administratione. duodecima vero pars eius: in menses duodecim, di-
 stributione facta, alia post aliā sigillatim, cum alijs magistratibus custo-
 diat. id enim oportet: vt ea consilij particula, vnicuiq; parata sit venienti,
 siue à ciuitate, siue aliunde, seu nūciare quicq̄, seu interrogare quispiam
 velit, de ijs rebus de quibus oporteat ciuitatē, ceteris ciuitatibus respon-
 dere, vel ab eis interrogationū responsiones accipere. oportet item, & ma-
 ximarū molitionū gratia, quæ sæpe fieri solent, maxime quidem ne fiant
 prospicere: at si acciderint, vt quamcelerrime sentiat ciuitas & remedium
 afferat. quod per cœtum ciuitati præidentium: semper fieri oportet. hæc
 quidem curet duodecima consilij pars: quietem in menses vndecim ha-
 77 bitura. ¶ Sit tota ciuitas, & tota regio in partes duodecim diuisa: sitq;
 v. iij.

viarum in ciuitate, habitationum, ædificationum, portuum, fori, fontium, sacrorum locorum, templorum, cæterorumque huiusmodi omnium, cura illis demandata, qui curatores nominantur. ¶ Templis æditui, & sacris sacerdotibus: tam viri quam mulieres præficiantur. ¶ Ad viarum ædificationumque exornandarum curam, ne aut homines iniurientur, aut feræ nocent, sed vt tam intra ipsum vrbis ambitum, quam in suburbijis cõsentanea quæque gerantur: ædiles constituantur. ¶ Ad fori vero, venditionisque curam: rerum venalium curatores. ¶ Sacerdotia, quæ à parentibus per successionem, seu viris siue mulieribus tradita sunt: nequaquam sunt mouenda. ¶ Si vero ijs qui in nouæ ciuitatis habitationem conueniunt, sacerdotia defunt: sacerdotes tam viri quam mulieres & æditui, constituendi sunt. ¶ Et hæc omnia partim electione, partim sorte fiant: atque in omni regione ac ciuitate, plebs cum illis qui extra plebem sunt, per amicitiam coniungatur, vt maxima sit in omnibus his consensus. ¶ Quæ ad sacerdotum creationem attinent: deo committenda sunt. vt quemadmodum illi placet: ita diuina sorte cui tributum id sit, sortes ferat. ¶ In eorum autem qui fortis suffragium assecuti sunt examinatione: ille comprobatus est, qui integer sit ac legitimus, deinde à domo quæ maxime munda, expers quoque cædis, omniumque huiusmodi quæ aduersus diuinam rem committuntur, cuius & pater materque similiter vixerint. ¶ Sacerdotium non diuturnius sit quam annuum: nec pauciores annos quam sexaginta natus sit, qui secundum sacras leges res diuinas sufficienter est tractaturus. ¶ Quæstores & asseruatores sacræ pecuniæ: in templis singulis non aliter quam duces exercitus eligantur, & comprobentur. qui lucorum, agrorumque, templis dedicatorum, & fructuum, conductionumque, & locationum domini sint. tres de maximis censibus: pro templis maximis. duo: pro medijs. pro minimis vnus. ¶ Danda opera est: vt quod fieri potest, nihil sine custodia sit. sed ciuitatem curent: exercitus duces ordinumque præfecti, magistri equitum, tribuni, consilij principes, ædiles atque censores, postquam electi suo ordine fuerint. ¶ Vnaquæque duodecim tribuum: quinque in annum, quasi agrorum curatores, tribuumque principes deligat. quorum quisque, sua ex tribu duodecim iuuenes habeat, non minoris ætatis quam quinque & viginti annorum, neque maioris quam triginta. His singulis singulæ regionis partes: per sortem menstruo tempore tribuantur, vt totius regionis omnes peritiam habeant. biennio autem imperandi & custodiendi, curam habeant principes & custodes. ¶ Qui partes custodiendas sortiti sunt: per menses singulos loca permutent, ad proximum quemque locum. & ad dexteram primum, eamque plagam quæ solem orientem spectat principes ducant: deinde altero anno ad sinistram commutentur, vt quid in quolibet tempore, & in quacunque regionis parte, contingat, agnoscant. ¶ Primum curent, dentque operam: vt quæ maxime aduersus hostium impetum regio munita sit. foueis vbicunque opus sit effossis, turribusque & claustris, pro viribus circumductis: nocere volentes arceant. ¶ Ad hæc

Anni
6025
30

vero facienda: subiugalibus, seruisque indigenis vtantur, cum minime in suis operibus occupantur. & nonnullos ipsis præficiendo: loca omnia ita disponant, vt inimicis difficile peruia sint, amicis vero hominibus, pecudibusque, ac iugalibus, facile peruia. ¶ Procurent diligenter: vt pluuiales aquæ, non solum non noceant, verum etiam conferant, ab altis montibus cauas in valles defluentes, vbi foueis, parietibusque stagnare eas cogant: vt illic alueis pluuiales aquæ combibite, inferioribus locis, agrisque omnibus scatebras, fontesque aquarum efficiant, locaque siccissima, hoc pacto humore multo salubriusque irrigent. ¶ Fontes & fluuios: arboribus, ædificationibusque exornent. lucos quinetiam: iugi irrigatione, & dedicatos dijs agros, aquis immixtis pinguescere curent. & metallis humorem, scatebrasque adhibeant, atque ita & abundantia omnia, & templa deorum reddant ornatiores. ¶ Passim his in locis iuuenes tam sibi quam senibus gymnasia præparent accommoda (calidis balneis constitutis & copiose siccis appositis lignis) vt remedium ægrotantibus, & lenimen labore defessis, beniuole afferatur. quæ sane curatio longe melior est: quam medici parum periti medela. ¶ Sexaginta viri, singuli ascriptum sibi locum custodiant: non hostium causa solum, sed eorum etiam qui se amicos dicunt. ¶ Si quis inter vicinos, ac ciues seu seruus siue liber alicui iniuriam inferat: iudicent, in paruis quidem quinque principes, in maioribus autem decem & septem viri, vnâ cum duodecim vsque ad minas tres, de quocunque alter de altero conqueritur. ¶ Nemo aut iudex aut magistratus qui gesti officij sui rationem non referat: præter eos qui regum instar, finem rebus imponunt. ¶ Si agrorum curatores, aliquid aduersus eos quorum curam habent contumeliose gerant, inæqualiter onera inferentes, aut vi aliquid ab agricolis accipientes, aut adulatorum largitionibus, quibus iudicium corumpatur: illi muneribus, adulationibusque capti, opprobrio per vniuersam urbem afficiantur. & in alijs iniurijs vsque ad minam: sponte sua vicinis, colonisque dent multam. ¶ Quod si nolunt in maioribus vel minoribus iniurijs, quod debent persolvere, quia sperent cum de loco ad locum per singulos menses transeant, iudicium ac pœnam effugere: in communi iudicio accusentur, & qui damnabitur, duplum reddat ei, quem iniuria oppressit.

17

SECUNDI HECATONOMIARVM FINIS.

BIENNIUM TAM PRINCIPES QUAM
 teri curatores agrorum, viuant hoc pacto: pri-
 mum quidem omnibus cōmunia singulis in lo-
 cis habeantur conuiuia. ¶ Quicumq; sibi cōmis-
 sã custodiã, defuerit, etiam si vno die vel vna no-
 cte excubarit, cum nec princeps ita ordinaue-
 rit, neque necessitas vlla coegerit: si quinque viri
 eum damnent, scribantq; in foro deseruisse cus-
 todia, magnis afficiatur opprobrijs. vtpote qui
 quantum in se est: rempublicam prodidit. & à quocunq; obuiam facto,
 volentiq; cedere: impune cadatur. ¶ Omnes sexaginta viri obseruent: ne
 de principibus aliquis, quicquam tale cōmittat. & qui sensit audiuitq;: si
 nō accusauerit, similiter, eademq; lege reus sit, qua qui peccauit. & acio-
 ri iuuenum censura punitus: in omnibus iuuenum magistratibus contē-
 natur. ¶ Custodes legum, hæc omnia diligenter præuideant: primo qui-
 dem ne fiant, deinde vt facta (prout ius postulat) puniantur. ¶ Totū hoc
 biennium custodes agrorum: humillimum, tenuissimūq; victum agāt.
 ¶ Duodecim viri cum quinq; congregati: inter se consultent, quasi alios
 seruos non habituri, agricolis, colonisq; non in proprio ministerio, sed in
 publico solū vtentes, in ceteris sibiipsis seruientes viuant. ¶ Aestate præ-
 terea atque hyeme semper armati regionem omnem lustrent: vt custodiāt
 diligentius, dum loca omnia nouerint. & huius rei gratia: iuuenes alen-
 dis canibus & reliquæ venationi, potius q̄ voluptatis, alterius ve utilita-
 tis, operam dare debent. ¶ Quisque à maximo censu: quem velit, ædilem
 nominet. ¶ De sex qui suffragio ceteros superabunt: tres sorte deligan-
 tur. qui intermissa suorum cura: otium habeant, vt viarum vrbis curam
 gerant, vulgariūq; itinerum, quæ à regione in urbem tendunt, ædifica-
 tionūq; & aquarum, quas custodes deduci in urbem curant. vt in fon-
 tes, q̄ liquidissime, sufficientissimēq; ducātur, ciuitatēq; pariter iuuent,
 & exornent. & huiusmodi publicorum vt secundū leges fiant omnia: com-
 probati magistratus, secundum perscriptas sibi leges peragant. ¶ Censo-
 res, rerum venalium curatores: à primo, secundōq; censu quinq; deligan-
 tur, eorūq; electio, eodem ferme modo quo ædiliū, transigatur. nam
 de decem quæ ceteros suffragio superarint: quinq; sorte designentur, &
 cōprobatī magistratus declarentur, nominet autem quēlibet vnusquisq;.
 ¶ Qui nolle accusabitur: drachmis quinquaginta damnetur, atq; etiam
 iniquus existimetur. ¶ Comitā, cōmunemq; cōtum, quicumq; velit in-
 grediatur: atque ad id, primi secundiq; census omnes cogantur. ¶ Ex ijs
 autem: qui abfuerit, decem drachmas damnetur. ¶ Tertij, quartiq; cen-
 14

sus homines, non cogatur. & proinde qui non interfuerit: indemnus esto,
 nisi forte principes virgēte quadam necessitate, adesse omnibus edixerint.
 15 ¶ Censorum est officium fori ordinem legibus statutū, ordinare, & fon-
 tium ac templorum quæ in eo loco sunt curā habere: vt ne quis illic iniu-
 riose quicq; agat. quod si quis fecerit: seruus quidem & peregrinus, verber-
 ribus & vinculis pœnas luat. ciuis vero: à censoribus drachmis centū iure
 16 censorio condemnetur. ¶ Maiore vero multa ad huius duplam vsque:
 17 censes (nisi ædiles quoq; assint) cōdemnare non possint. ¶ Eadem ædi-
 libus in proprio magistratu mulctandi, puniendiq; conditio sit. nā vsq;
 ad minam condemnandi habeant potestatem: ad duplam vero multam,
 18 censorū simul authoritas requiratur. ¶ Musica & gymnastica vtriusq;
 quidem facultatis, duplices magistratus constituantur: hi quidem disci-
 19 plinæ, illi vero exercitationis causa. ¶ Qui disciplinæ præerunt: gymnas-
 tiorum, doctrinarūq; ornatum, & discendi ordinem curent. operamq;
 20 dent: vt tam mares q̄ fœminę, in adolescentia ad ista proficiantur hone-
 ste, ac honeste etiam commorentur. ¶ Exercitationis curam habeant in
 gymnastica & musica ipsi Athlotetæ: qui munera imponunt, atq; decla-
 rant ipsis athletis, id est certatoribus. sintq; alij circa musicam: & alij circa
 21 gymnasticā. ¶ In gymnastica exerceant ijdem pariter in hominū, equo-
 22 rumq; certaminibus. ¶ In musica: alij in monodia id est cantu & oratio-
 ne funebri, & imitatione ipsa, sicut rapsodorum, eorum scilicet qui decan-
 tatorium componunt carmen, citharistarū, tibicinū, ceterorumq; talium,
 23 alij vero in chori cantu. ¶ Primum in chori ludo vbi viri, pueri, & puellę
 tripudio, ceterisq; musicę modis exercentur: vnus sufficiat princeps, non
 24 pauciores q̄ quadraginta annos natus. ¶ In monodia vnum etiā suffice-
 re arbitramur: qui triginta annos expleuerit, qui & introducat homines
 25 in certamen, de eisq; sufficiēter agnoscat & iudicet. ¶ Cum princeps cho-
 ri eligendus fuerit: ij, qui illi rei vacant, in consiliū proficiantur, mul-
 cta imposita nisi accesserint. ceteros autem si nolint: nemo cogat. & huius
 rei iudices sint legum custodes: nominentq; qui periti sunt. & in compro-
 batione: vna hæc approbatio, reprobatioq; habeatur, quod peritus vel im-
 26 peritus sit, qui designatur. ¶ Qui ex designatis decem, ceteros suffragio
 superauerit, & deinde comprobatus fuerit: vnus annuo tempore, choro
 27 secundum legem præsit. ¶ Simili quoq; modo in monodia, & tibicinio,
 designatio fiat, electioq; & comprobatio: & qui assecutus fuerit, eodem
 28 modo à iudicibus comprobatus, anno præsit. ¶ Cum authores, declara-
 torēq; munerum in exercitatione gymnastica, tam equorum q̄ hominū
 constituendū erunt: à secundo, tertioq; censu constituantur. & comitia in-
 gredi trium censuum homines compellantur: minimus autem census, li-
 ber sit. & de viginti qui præ ceteris suffragio designati fuerint: tres ante
 29 confirmari. ¶ In cuiuscunq; magistratus sorte atq; officio: si quis repro-
 batus, ac repulsus fuerit, alius loco eius eodem ordine designetur, & cō-

40
30

probetur. ¶ Vnus qui totius disciplinae in ijs, quae narrata sunt tam ma-
 30 riumque foeminarum curam habens, princeps eligatur, non paucioresque
 50 quinquaginta natus annos: qui legitimos habeat filios, utriusque sexus ma-
 xime. sin minus, alterius sexus omnino: eritque ijs magistratus summorum
 magistratum praestantissimus. nam in omnibus uiuentibus prima ipsa
 germina: si apte coeperint, praesidium habent summum, ad naturae suae debi-
 tum finem assequendum, cum in plantis & brutis, tum in hominibus. ho-
 mo enim si cum praestanti quam habet natura, rectam pariter assecutus fue-
 rit disciplinam: in mansuetissimum, diuinissimumque animal solet euade-
 re. sin vero non satis bene fuerit educatus: ferocissimum omnium quae in ter-
 ris nascuntur, animal redditur. quare magna omnium ciuium diligentia:
 vir optimus in eo magistratu praeficiendus, qui quae maxime pro viribus re-
 cte educandis iuuenibus & pueris, studium sit adhibiturus. ¶ Cum is
 31 vero magistratus deligendus erit, omnes magistratus praeter senatum &
 questores: in Apollinis templum profecti suffragium (clam legum custo-
 dibus) ineant: deligentes singuli quem optime puerorum disciplinae exi-
 stimant profuturum, & qui iussu superabit a magistratibus qui dele-
 gerunt comprobatus (exceptis legum custodibus) quinquennium praesit, &
 in sexto anno, alius princeps similiter statuatur. ¶ Si quis in magistratu
 32 publico constitutus, pluribus quam triginta diebus antequam munus suum
 peragat e vita decesserit: illi quibus cura incumbit, alium similiter eligant.
 ¶ Si autem orphanorum tutor, mortem obierit: cognati atque affines, ex
 33 utrisque parentibus, usque consobrinos & patruales, qui praesentes erunt: alium
 infra decem dies constituant, alioqui drachma quotidie mulcentur sin-
 guli, quousque orphanis tutorem praeficiant. ¶ Qui litigant: ad vicinos
 34 primum & amicos & maxime qui eius rei de qua queritur apprime gna-
 ri sunt, se conuertant. quod si per eos non fuerit iudicatum sufficienter: ad
 aliud proficiantur iudicium. quod si per duo haec iudicia, reconciliati
 non fuerint: tertium, finem imponat. ¶ Tales sint iudices: ut ius quod ab
 35 utrisque dicitur declarare sufficiat. nam iudex mutus, qui nec instar arbitri
 aliquid plusquam litigantes dixerint, in causis discutiendis percotatur: nun-
 quam ad ius declarandum sufficiens erit. nec si multi sint, facile unquam bene
 iudicabunt: nec si pauci & ignaui. ¶ Augustissimum iudicium sit: quod si
 36 bimem aliqui praefecerint, communi consensu eligentes. ¶ Reliqua iudicia
 37 duo sint: alterum quando priuatus iniuriam a priuato pati conqueritur,
 eumque in iudicium trahit alterum: quando reipublicae iniuriam a ciuium
 aliquo fieri arbitratus aliquis, communibus rebus auxiliari conatur. ¶ In
 38 iudicium commune omnibus priuatis, ubi tertio iudicio lis est committenda:
 ita fiat. omnes magistratus tam annui quam maioris temporis: eo mense quo
 post solstitium nouus incipit annus, in templum unum conueniant, ubi
 iureiurando interposito a singulis magistratibus, veluti quasdam deo pri-
 mitias offerentes, unum iudicem deligant. qui optimus esse: & optime atque
 sanctissime iudicia illo anno ciuibus redditurus videatur. ac postquam

iudices designati sunt: ab eisdem qui designarunt singuli comprobentur. si
 39 quis autem reprobatus fuerit: alius similiter eligatur. ¶ Comprobati: ijs,
 qui per praecedentia reconciliati non sunt, iudicia ferant, audientibus, spe-
 ctantibusque necessario consultoribus, reliquisque magistratibus, qui eos de-
 40 clararunt, de ceteris autem intersit quisque pro arbitrio. ¶ Si quis aliquem,
 iniustam sponte sententiam tulisse accuset: apud legum custodes id faciat,
 & qui damnatus fuerit: dimidiam damni partem, iniuriam passo persol-
 41 uat. ¶ Si autem multa dignus maiore videatur: iudices ipsi qui condema-
 nauerunt quidnam pati aut reddere debeat reipublicae, aut ei qui passus
 42 est iniuriam, cognoscant. ¶ In publicis accusationibus: necesse est multitu-
 dinem iudicij fieri participem. nam cum aduersus ciuitatem peccatur: om-
 nibus infertur iniuria. quare grauiter pateretur: nisi ea etiam ad iudicium
 43 admitteretur. ¶ Huius iudicij principium & finis ad populum defera-
 tur: examen autem & approbatio, ad tres maximos magistratus, de qui-
 bus conueniant litigantes. & si conuenire nequeant: consilium ipsum ele-
 44 ctionem utriusque cognoscat & iudicet. ¶ Priuatorum iudiciorum omnes
 pro viribus participes sint. nam qui a iudicandi potestate omnino exclu-
 45 ditur: is a ciuitate se prorsus existimat alienum. ¶ Priuatorum causae, quae
 per vicinos & priuatos dirimi non potuerunt: per ipsas tribus id tentetur,
 46 iudicesque sorte, precibus incorrupti, statim iudicent. ¶ Quae neque per pri-
 uatos neque per contribules terminabuntur: iudicium illud cuncta diffi-
 niat, quod intemeratum omnino (quoad humanis in rebus fieri potest) esse
 47 debere diximus. ¶ Studeat quisque bonus esse, habens virtutem animi pro-
 priam, aut studio, aut usu, aut aliquo genere doctrinarum partem, per totam
 vitam omni studio ad id tendens: cetera vero quae huic rei impedimento
 48 sunt, negligens. ¶ Leges quae id respiciunt: laudentur & amplectentur.
 quae autem id nequeunt, sed alio tendunt: vituperentur. bene enim posita
 49 leges: animi bona, & quae vere bona sunt respiciunt, vulgaria autem sper-
 nunt atque contemnunt. ¶ Quisque praeterea pro patria (si necesse sit) mori pa-
 ratus sit potius quam velit aut euersam videre ciuitatem, iugumque seruitutis sub-
 actam a peioribus gubernari, aut fuga ipsam deserere. extrema enim om-
 50 nia subeunda sunt, potius quam in eam gubernationem ciuitas commutetur: quae
 peiores solet homines efficere. ¶ In singulis tribubus, singulo quoque
 duodecim mensium in sacrificijs conuentus duo fiant. primo diuinorum
 colendorum gratia, deinde amicitiae & cognitionis alternae, & omnis de-
 nique consuetudinis gratia, quae ad matrimonia conficienda summopere
 necessaria est. ut sublata ignorantia: nemo in ijs (quoad fieri potest) deci-
 51 piatur: sed quisque cui se collocat, & quam & a quibus ducit, agnoscat. ¶ Hu-
 ius rei gratia, ludij chorique puellorum & puellarum simul fiant, nudatis
 corporibus quatenus modestus pudor patitur, ut cum ratione in aetate con-
 52 uenienti conspiciant alterutrum atque conspiciantur. quae omnia curent, or-
 nentque chorij principes: & cum legum custodibus conditores, ut quae etiam
 dicta non sunt suppleant. ¶ Ad hoc periculum faciendum: moderatum

tempus atque sufficiens, reputetur decennium, quo ad sacra, & choreas, & ad omnia denique singula. ¶ His legibus (quæ legiflator scripserit) emendatis atque approbatis utendum erit: neque quicquam unquam sponte mouendum. ¶ Si vero necessitas aliquando quippiam mouere urgere videbitur: de hoc una consultant magistratus omnes & populus uniuersus, oraculaque petantur, si horum omnium vnus erit consensus, moueant: aliter vero nunquam. ¶ Quandoquocumque aliquis quinque & viginti annos iam natus, adinuenisse se credit convenientem animo suo & decentem societatem ad communem generationem liberorum: intra quinque & triginta annos uxorem ducat, in qua re nec decet pauperum fugere, neque diuitum affinitatem precipue sectari, verum cæteris paribus: semper pauperiorem honorare. nam quod moderatum est, & mediocre: immoderato & excedente mirum in modum ad virtutem præstat. ¶ Quicumque ferocioris, concitatorisque: oportet ad agendum animi sibi conscius est: is det operam ut quietissimorum parentum filiam ducat, & qui contra est affectus: contrariam sibi asciscat affinitatem. ¶ Vna tamen sit communis nuptiarum ratio: ut quisque non iucundissimum, sibi sed ciuitati utile ineat matrimonium, nam & si singuli ad sibi simillimum natura ferantur: ciuitas tota & diuitijs & moribus inæqualis redditur, ex quibus, plerisque ciuitatibus, quæ nollemus plurima obueniunt. ¶ Diues igitur diuitis, aut potens potentis societatem non admittat, & animo velociores cum tardioribus, & tardiores cum velocioribus copulentur, nam ciuitas similis esse debet patere: in qua merum quod primo infusum est bullit, statim autem aquæ sobrietate castigatum atque optime temperatum, bonus & moderatus potus efficitur, adde quod id faciat ad temperatam & æqualem filiorum procreationem: quam multo pluris facere oportet, quam opulentissimæ affinitatis æqualitatem, atque eum qui in connubio pecunijs inhiat: non lege scripta arcere, sed opprobrijs & increpationibus abstergere. ¶ Si quis sponte ad nubendum non pareat, & alienus ab hoc consortio uiuat in ciuitate, & sine connubio quinque & triginta egerit annos: singulis annis si de maximo censu est, drachmis centum, si de secundo septuaginta, de tertio sexaginta, si de quarto triginta mulctetur, quæ pecunia: templi sacro arario consecretur. ¶ Si quis singulis annis non persoluerit: decuplum debeat, cuius pecuniæ exactor sit, sacri ararii quaestor, qui nisi exegerit: ipse debeat, atque huius rationem referre, quisque debeat. ¶ Qui uxorem ducere noluerit: ut dictum est pecunijs mulctetur, sed nec ullos honores a minoribus consequatur: nec iuuenem ullus, aliqua in re sponte ipsi obtemperet, ut qui filios non relinquendo successores: in diuino ministerio, noluerit naturam assequi sempiternam. ¶ Deinde si aliquem cedere ausus fuerit: quilibet aduersus ipsum insurgat, & ei auxilium ferat qui accepit iniuriam, quod si quis præsens id non fecerit: timidus, malusque ciuis a legibus habeatur. ¶ De dote: æqualia pro æqualibus sint, sic mulieribus contumeliosus fastus minor erit, & minor viris humilis, illiberalisque seruitus. ¶ Qui vero non paruerit, sed aut dederit aut acceperit quod quinquaginta

ta drachmas excedat, vestimenti gratia: alius minam, alius tres semiminas, alius minas duas, quartus vero qui supremum censum habet, tantundem sacro persoluat arario. ¶ Huius pecuniæ exactores sint quaestores sacri ararii, quod si neglexerint: de suo persoluant. ¶ Fideiussio: primum patris firmissima sit, deinde aui, tertia fratrum eodem ex patre natorum, si vero istorum nullus superstes sit: tunc ex parte matris similiter fideiussio valeat. ¶ Si autem insolita contigerit desolatio: propinquiore agnati atque gentiles, una cum tutoribus fideiubeant. ¶ Si qua sacra imitatio aut diuina alia expiatio in nuptijs agenda videatur: diuinorum interpretes consulant, putentque si illis paruerint, moderate singula peregisse. ¶ Ad nuptiale conuiuium: non plures quam quinque amici & amicæ quinque ex latere paterno vocentur, ex cognatis & propinquis: totidem. ¶ Impensa secundum diuitias fiat, ditissimus minam impendat: alius semiminam, deinceps proportionem seruata, qua decreuit census, decrescat & impensa, atque is qui huiusmodi lege parat, laudetur ab omnibus: qui vero non obtemperat, damnent custodes legum, tanquam a decoro alienum, legisque sponsalium ignarum. ¶ Bibere ad ebrietatem usque, neque alibi unquam decet, præterquam in solennitatibus eius dei qui largitus est vinum. ¶ Maxime in connubio coniunctis: sponsus & sponsa tunc mentis compotes esse debent, quandoquidem non parua inuent vitæ mutationem, tum etiam ut ex qua maxime moderatis generatio fiat, nam ferme incertum est: quæ nox aut dies, cum dei ope, ipsam peragat. Quare ut solidus, stabilis, & quietus conceptus fiat: non oportet corporibus ebrietate diffusis, dare operam liberis, nam ebrius: tanquam mente captus, ad serendum est ineptus, & verisimile est: tum foetus inæquales, instabiles, & obliquos tam membris quam moribus procreare. ¶ Sponsus altera est duabus sorte domibus, a parentibus separatus, quasi ad pullorum generationem, educationemque accipiat, atque ibi nuptias celebret, ubi sit cum liberis suis habitaturus. ¶ Parentibus utrisque, affinibusque relictis: seorsum quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim seipos respicientes habitent, liberos generando & educando, & vitam quam ab alijs acceperunt, a se quasi tedas ardentes alijs tradant, deos semper secundum leges colentes. ¶ Serui qui facile seruituri sunt: nec eiusdem patriæ sint, & quam maxime fieri possit, inter se dissoni, educenturque recte non solum ipsorum gratia, sed dominorum multo magis. ¶ Est autem seruorum recta educatio: ut nulla ipsis contumelia inferatur, iniuriaque illis multo minus quam (si fieri possit) æqualibus inferenda, nam hoc pacto cognoscitur: qui suo parte ingenio, & non ficte iustitiam colit, oditque reuera iniquitatem, cum cauet quis: ne ijs iniuriam faciat, quibus facile potest, & ita de tyranno, omnique potentiore aduersus imbecilliores: recte dici potest. ¶ Castigandi, cædendique semper iure sunt serui: neque ita monedi, ut liberi, ne molliores fiant, verum allocutio omnis ad seruos: quodammodo imperium, neque iocus ullus cum ipsis, seu foeminis seu masculis, habeatur, alioqui dominus ipsi difficiliorem sibi viam ad imperandum, & illis ad obediendum red-

Semist.

Stul.

dunt. ¶ Quisq; & numero & facultate hoc pacto seruos ad vitæ ministe- 78
ria aptos habeat. ¶ Cum noua ciuitas cōdenda est: vrbs tota in circulum 79
in locis sublimibus deducatur, vt & munitior sit, & mundior. ¶ Tem- 80
pla circa forum statuātur, & circa hæc magistratuū iudicūmq; palatia: ex
quibus quasi sacratissimis, iustam & accipiēt, & ferent sententiam. ¶ Ibi 81
etiam iudiciaria domicilia: in quibus de homicidijs & capitalibus iniu-
rijs iudicabitur, statuātur. ¶ Spartiatarum more: muri in solo iacere fa- 82
cile patiātur, & poëticum illud approbetur: quo aeneos, & ferreos magis
muros quàm terreos condere admonemur. nā id ridiculum in nostra re-
publica nimirum esset: q̄ nostri iuuenes quotannis in agrum emittātur,
qui caueis, foueis, ædificijsq; confectis longe hostes à finibus arceant, &
muros nostræ vrbi circūdemus. quæ res primum ad sanitatē ciuitatibus
nihil confert: & quæ deinde animos ciuū demollire, & eneruare cōsue-
uit. nā sæpe intra eos se recipientes: hostes minime fugant, putantq; se nō
diurna non nocturna custodia vigilantes, sed murorū septo & vallo dor-
mientes, saluos fore, quasi homines ad desidiam nati. ¶ Si muris aliqui- 83
bus muniendi homines sunt: sic ab initio priuatæ domus quæq; condan-
tur, vt tota vrbs æqualitate & similitudine vnus sit murus, habeātq; do-
mus omnes: sic totum ad vias aditum. nam hæc dispositio, & intuētibus
erit grata, cum domus vnus figuram, tota ciuitas habeat: & erit ad custo-
diæ facilitatem longe omnium cōmodissima. ¶ Hæc à principio cōstrui ci- 84
ues maxime curent, & ædiles etiā prouideāt: & qui negligunt multa cō-
pellant. ¶ Curent vt vrbs quàm mundissima sit: nec vnquam patiantur à 85
priuatis aut fodiendo aut ædificando publicū quicq; occupari. ¶ Aqua- 86
rum etiā pluuiālium (vt facile defluant) curā habeant: cæteraq; ordinent
in ciuitate & extra docti vsu, legum custodes, quæcunq; defunt, & videāt
ordināda, vt circa forum gymnasia, & theatra spectantium, & docentiū,
discentiūmq; domicilia, & reliqua id genus omnia. ¶ Qui sponsas duxe 87
runt: non minus nec aliter alijs tēporibus quàm ante nuptias in comessa-
tionibus viuendū. ¶ Vt viri comessationes publicas cōmunesq; habent: 88
ita quoque & inter se mulieres. ¶ Cupiditates cibi, potus, & rei venereæ, 89
quarū duæ primæ animalibus statim natis insunt, & tertia quæ ingens &
acutissima ad propagationē generis posterius innascitur ardētissimo fu-
rore, & maxima petulantia homines vrit & agitat, ad id quod iucundū
dicitur rapiētes: timore, lege, & vera ratione à iucundo ad id quod opti-
mum est vertantur. nā in quibus recte ducentur, virtus: sin contrā, vitiū
innascetur. ¶ Sponsus ad sponsam, procreationemq; liberorū animū ver- 90
tat: & sponsa similiter ad sponsum atq; ad opus, in eo tempore præcipue
quo adhuc non genuerunt. nam cogitare omnino sponsus & sponsa de-
bent: quo pacto quàm pulcherrimos, & optimos ciuitati liberos poterūt
procreare. homines enim qui cōmuniter aliquid operātur: quādo cunq;
& ad se inuicem, & ad opus ipsum intendunt animū, bene & pulchre cō-
ficiunt omnia, sin secus: perperā. quapropter idem faciāt: ad cōmune ge-

91 nerationis opus oportet. ¶ Mulieres quædam, prout principibus placue-
rit: electæ, harum rerum curam habeant. tertia enim horæ parte in æde sa-
cra cōmorantibus alię nuncient si quem virum, mulieremve illorum qui
matrimonij copula astricti sunt, gignendi habent facultatem, aliò intēde-
re animum videant, quàm ad ea quæ in sacrificijs nuptiarum sunt iussa.
92 ¶ Hæc obseruatio procreationis liberorum: decenniū non excedat, quan-
93 do assit generandi fecunditas. ¶ Si quæ ad id tempus infecundæ perse-
uerauerint: consilio cum propinquis & mulieribus harum rerum cura-
94 tricibus habito, prout commodum vtrisque est distinguantur. ¶ Si qua
de vtriusque commodis acciderit altercatio: decem de legum custodibus
95 delecti (quos ipsi voluerint) cognoscant. ¶ Mulieres iuuenum domos in-
gressæ, si à modestia discedunt: partim monitis, partim iniuris ab incitā-
ipso, & delicto depellant. quod si nequeant: legum custodibus nunciēt,
atque id curent. qui si prohibere non potuerint: rem ad populum defe-
rant, & scriptis errantium nominibus, iureiurando affirmant se illos me-
96 liores facere non potuisse. ¶ Qui scripto delatus fuerit: nisi accusatores
deuicerit, infamis esto. nec nuptijs, liberisq; procreandis det operam vlte-
97 rius: & si tentauerit, liceat cuilibet cedere ipsum impune. ¶ Eadem sint
& mulierum poenæ. expertes enim muliebrium degant honorum. nec ad
nuptias, partusque liberorum profectæ recipiantur: si in iudicium accer-
98 sitæ, damnatæ fuerint. ¶ Si postquā secundum leges filios procreauerint:
si alienæ vir vxori coniungatur, vel mulier alieno viro, poenis eiusdē sub-
99 iaceant. ¶ Virum vero & mulieres post procreationem liberorum caste
viuentes: in his omnibus summopere honorentur. qui contrā: vituperen-
100 tur. ¶ Vitæ totius initium primus annus omnibus est: quem in sacellis
patrijs, & viuendū initium tam puero quàm puellæ scriptum esse oportet.
scribatur autem in pariete dealbato, in vnaquaq; tribu: vt qui ad ma-
gistratus idonei sunt, annorum numero constet. & cuiusque tribus viuen-
tes homines proxime scribantur semper: & naturæ cedentes, similiter des-
leantur.

HECatonomiarvm, Cen-
tvm alias Platonicas Leges continens,
Liber Quartvs.

16
20
30
35
40
30
20
60
50

VPTIARVM TEMPVS PVLLAE SIT
à sextodecimo in vicesimum: idq; sit longissimū
tempus ad id cōstitutum. masculo vero a tricesi-
mo: ad quintum & tricesimū. Magistratus tē-
pus in mulieribus vltra quadragesimū sit annū:
in viris vltra tricesimum. Belli tempus ab an-
nis viginti ad sexaginta in viris: mulieribus ve-
ro postq; filios pepererint vsq; ad quinquagesi-
mū ætatis annū. Mulier p̄gnās: deambulet.
& natus infans quasi cera fingatur, q̄ diu tener est ac ad biennium vsque
institis astringatur. Nutrices (lege alias imposta multa) infantulos,
vel ad agros vel ad templa vel aliò ad suos, donec per se stare possint, per-
ferant. ac etiam cum stare cœperint: ne ponderis violentia, membra pro-
pter mollitiem distorqueantur, gestent adhuc, quousque triennium infantes
exegerint. Sint autē robustæ quoad fieri potest nutrices: nec vna solum
sed plures in his singulis pœna (nisi fiant) legibus sit imposta. Ad in-
fantium tam animi q̄ corporis cultū: perpetua, die noctuq; nutritio, agi-
tatioq; adhibita, omnibus cōfert, & maxime tenerrimis. quare si fieri po-
test: sic habitet, quasi perpetuo nauigent. nā quādocunq; pueros ad som-
nū tardiores, occupare somno matres cupiunt: id nō quiete, neq; silentio,
sed cōtrarijs efficiūt. in vlnis eos portāt, agitātq; semper, & illos vocis mo-
dulatione tanq̄ tibicinio quodā mulcent. quemadmodū sit in debacchan-
tiū, furētiumq; remedijs. Puerorū educatio: neq; in metu cōtinuo, neq;
in voluptate fiat, absitq; nimia seruitus, nemiēq; delitię. nā infantia in me-
tu enutrita: magis quouis per formidinē ferri consuecit, & ad timiditatē
non ad fortitudinē hæc exercitatio fit. & nimia seruitus atq; atrox: cū ab-
iectos & illiberales, & humana perosos faciat, eos ad vitę cōsuetudinē in-
eptissimos reddit, voluptas vero & delitię: ad mollitudinē, & intemperan-
tiam viā parant. cū hoc, eosdē difficiles, morosos, iracundos, imperiosos,
& leui de causa irritabundos, efficientes. Quare quoad fieri potest: in his
etiā dum tenelli sunt, mediocritas quædā confectetur. Primo triennio:
ex clamore & fletu & suis oppositis, cognosci potest, quid infantes cupi-
ant ac nō cupiant, amētq; & odiant. nā vt nutrices offerūt quod cupiunt
& amāt: tacēt. sin minus, aut aliud: clamātes, plorātesq; perseuerāt. Qua-
re hoc triennio: vt pacatiore, tranquillioreq; sint animo, nō id tentandū vt
omnino dolore, metu tristitiaq; minime afficiantur, sed mediū potius cōie-
ctandū: nec omnino voluptates permittendæ, nec omnino excludēdi dolo-
res. hūc enim mediocritatis habitum sequi debet: quisquis hominū diu-
nus est futurus. Grauidę mulieres maxime omnium illo āno ita regēdæ

sunt: vt nec ad voluptates multas, furiosasq; ferantur, neque doloribus
agitentur, sed tranquillam, pacatamq; & mitem degant vitam. CA trien-
nio ad sexennium: sine contumelia in quibus oportebit castigentur, ne ira-
cundia efferantur, neve delitiosi reddantur. CCongregentur à triennio
ad sex vsq; annos singuli in suæ tribus solennitate: quorum dum tantilli
sunt, nutrices modestiam, incontinentiamve obseruet. & cuique cœtui &
nutricibus vna quædā præsit de mulieribus duodecim, annuo tempore
imperatura, prout legum custodes ordinauerint. quam deligāt mulieres
nuptiarū curatrices, in vnaquaq; tribu, quæ ipsis ætate sit æqualis. CA
hunc magistratum assumpta, in sacrum quotidie eat, iniuriantemq; pu-
niant, seruum quidem & seruā, peregrinū & peregrinā per vrbanos quos-
dam ministros. ciuem vero cuius animaduersio in cōtrouersia sit: ad ædi-
lium trahat iudicium. de quo autem non sit controuersia: puniat ipsa.
CPost sex annorum ætatem: scemina à maribus secernantur, pueriq; de-
inceps cum æqualibus maioribus, & puellæ cum sceminis æqualibus cō-
uerlentur. & ad sciētias vtriq; se vertant: mares quidē ad magistrōs equo-
rum, arcuum, telorum, & fundæ: scemina quoq; ad eadem si cōcedatur
vsq; ad scientiam tantū, & maxime ad armorū vsum. Cuxta Scytharum
legem, non solum sinistra arcu & dextra sagitta vtantur: sed vtriusq; simili-
ter ad vtrunq; CPrincipes curam habeant: vt mulieres ludos, alimen-
taq; considerent, viri vero disciplinas, quibus omnes pedibus manibusq;
vtrinque æque potentes facti per consuetudinē, naturæ non noceant. &
disciplina corporis, in saltatione & lucta, gymnastica dicitur: animi vero
musica. CLuctationem & discētes & docētes alteri beniuole largiātur,
alteri suscipiant gratiose. nā quæ in recta luctatione: à collo, manibus la-
terumq; motu, cum victoriæ studio honestoq; adhibentur, & ad sanitatē
virēque conducunt, & vtilitatem non modicam habent. CSaltationes in
choreis: tam viris q̄ mulieribus armatis, fiant, imitenturq; cū retarum ar-
matorum ludos, & Mineruæ. nā Minerua ludis choreæ delectata: nō nu-
dis manibus ludendum censuit, sed armis tota ornata saltandi officio est
perfuncta. CPueri & puellæ antequā in bellum prodire possint: armis
equisq; oportet in deorum omnium pompis ornatos, modo velociores mo-
do tardiores in chorea & itinere supplicationes fundere. quia hæc in pa-
ce & bello vtilia sunt: cæteræ vero corporis exercitationes, quæ horū gra-
tia non fiunt, non sunt liberales. CIsdem ludis & gestibus isdem homi-
nes quos leges statuerint, eisdēq; apparatus & suppellectile semper vtan-
tur. nam cum mutantur: iuuentus occulte mores mutat. facitq; id: vt pri-
sca vilia, noua vero in honore habeantur. sicq; prisca leges pereunt irritę.
quare: nulla ciuitati pestis est perniciosior. CSummopere cauendum est:
ne pueritia in cātibus, & saltationibus noua vnq; audeat imitari, neve vl-
los pueros voluptatum blandimentis alliciat. Sed Aegyptiorū more: tri-
pudiorum cantuumq; genera dijs omnia consecrētur. quod si quis aliter
q̄ constitutū sit, hymnis, choreisq; vtatur: sacerdotes tā viri q̄ mulieres cū

Semist.

Stul.

Gentilis.

Gentilis.

legum custodibus, eum sancte ac legitime arceant. & qui repulsus fuerit: nisi libenter obtemperauerit, per totam vitam volenti cuique poenas impietatis persoluat. ¶ Nemo audeat praeter publicos, sacrosque cantus aliquid 22 canere, & praeter constitutam iuuentutis choream moueri tripudio. qui parerit: indemnis abeat. qui minus: legum custodes, sacerdotesque tam viri quam mulieres, puniant. ¶ Si querulam orationem a ciuibus audire quandoque 23 oporteat: non faustis diuinarum solennitatum diebus, sed nefastis potius conueniant, eantque tunc conducti chori externique cantores, quemadmodum in funeribus fieri videmus, ubi quidam mercede conducti, cum flebiles moestique sint, lugubris quoque vestis Caricae gentis instar, misere defunctum ipsum deplorant. ¶ Cantuum genus omne: in benedicendo, & feliciter omni 24 nando versetur, sitque haec prima lex. secunda: ut cantu preces dijs quibus libamus effundantur. tertia ut cum poetarum preces ipsas, petitiones hominum a dijs esse non ignorent: diligenter aduertant, ne mala quasi bona postulent. neque audeat quisquam poetarum: verbis aut cantu praeter ciuitatis leges, & iusta, vel honesta, vel bona, fingere quicquam, nec quae composituerit ulli priuatorum ostendere, antequam constituti hac de re iudices: legumque custodes & videantur & approbauerint. ¶ Hymni, laudesque deorum: precibus mixte canantur. atque ipsi ciues laudibus exornentur: qui cesserunt a vita, si corporis vel animi viribus, res arduas praeclearasque gesserint, & legibus libenter paruerrint. nam uiuentes adhuc laudibus hymnisque honorare: tutum non est, prius quam vita functus quispiam, finem viuendi praeclearum fecerit. & haec: tam viris quam mulieribus virtute insignibus, communia sint. ¶ Cantus 26 & tripudia ita constituantur. cum multa praescorum sint circa musicam antiqua poemata, & saltationum genera: decentia & accommodata constituta ciuitati deligantur. delectores autem non pauciores quam quinquaginta annos sint nati: qui quae sufficienter dicta esse videantur, deligant, quae vero improbe dicta, rejiciant omnino. quae vero minus sufficienter: corrigant atque absoluant, & ad legumlatoris voluntatem: saltationem, cantumque, & omnem choream prudenter dirigant. ¶ Sit musa ordinata atque temperata. nam in quacunque a primis annis ad aetatem usque adultam, versatus fuerit aliquis: eam iucundam arbitrabitur, oppositam autem odiet, illiberalemque appellabit. iucunditas enim & suauitas: musis omnibus communis est. at si vulgarem, immoderatamque semper audire consueuerit: eruditam, castamque ac modestam, frigidam & asperam esse ducet. ¶ Quod in musica 28 ca magnificum est, & ad fortitudinem tendit, viris magis: quod autem venustum modestumque, magis mulieribus tribuendum. ¶ In ludis: oportet quod studio dignum est studiose sectari, non digna vero nequaquam. deus enim omni beato studio dignus: homo vero dei ludo fictus, atque id vere ipsius optimum est. nosque eam vitam studio dignissimam arbitramur: qua homines instituti, quam longissime ac optime in pace vitam agant. ¶ Ut gymnasiorum, doctrinarumque publica aedificia tripartito in media vrbe locanda: ita foris, equorum gymnasia in suburbijs similiter tripartito. ¶ Loca insuper 31

ampla ordinanda: ubi iuuentus ad arcum & telorum factum instruat, 32 exerceaturque. ¶ Illorum omnium peregrini, magistri precio conducendi: qui illic habitantes, & ad rem militarem, & ad musicam venientes, instituant. & viri omnes (quoad fieri potest) & pueri, non modo quos parentes volunt, necessario discant. utpote qui magis ciuitatis sunt quam gentium. & quae pueri discunt ac exercent: eadem quoque foeminae discant, 33 exerceantque: nam cum hoc modo in ciuitatibus non sit: omnis ciuitas, pro dupla dimidia sit ex eisdem laboribus atque tributis. probandaque sunt innumera circa Pontum mulierum millia: quibus non equorum modo, verum etiam arcuum, ceterorumque armorum aequalis cura cum viris, & 33 exercitatio est instituta. ¶ Magistratus & ciues: suis in locis nocte exurgant, & magistratus publicum aliquid exerceat, patres vero matresque familias in domibus proprijs, rem suam curent. nam somnus multus: nec corporibus nec animis prodest. & turpe id & illiberale videri debet: si cuius aliquis totam per noctem dormiat, nec primus excitetur ac surgat, ita ut id totae familiae pateat. & ita quoque si domina videatur ancillis negligentior: segnitie, desidiosaque occupata. id apud seruos, ancillas, pueros, & vniuersam denique domum, turpe. nemo enim dum dormit: alicuius precij est, non magis ac si non viueret. quare quam longissimo tempore vigilandum: sola fanitatis comoditate seruata. ¶ Sole surgente: pueri ad magistros proficiantur. quoniam nec pecudes, nec alia prorsus vlla, sine pastore viuere debent, nec pueri quoque sine paedagogis sint. nam cum prudentiae fontem nondum perfectum habeant: acerrimi, petulantissimique sunt omnium bestiarum. 34 quare multis quasi frenis vincendi. ¶ Puer: cum primum a matribus, nutritricibusque se iungitur, paedagogis ad puerilem lasciuiam regendam committendus. deinde, ut liber: praecceptoribus, doctrinarum potissimum gratia. Deinde quasi seruum castiget quicumque a liberis, si forte qua in re deprehenderit puerum ipsum, in paedagogum & praecceptorem delinquere. quod si praesens quis, iure non castigauerit: maximo subiiciatur opprobrio. ¶ Rem hanc: ille qui de custodibus legum ad principatum puerorum electus fuerit, cognoscat: siue ille qui eos deprehenderit non castigauerit cum oporteret, aut non modo quo oporteret secundum leges, ad bonum ipsum dirigens semper, & conuertens. ¶ Primum percipienda quae ad literas pertinent. deinde quae ad lyram. praeterea quae ad computationem numerorum spectant. item quae ad diuinorum astrorum, solis, lunaeque circuitum perquirendum. ut vniuersa ciuitas non ignoret ordinem dierum in mensibus, mensiumque in annum. atque ita: tempora, solennitates, sacrificia ut decet disposita, viam ciuitatem, vigilantemque reddant. ut & dijs honores tribuant homines: & ad haec efficiantur prudentiores. ¶ Ad literas: decennes pueri proficiantur, triennioque insistant. & qui decem egerint annos, lyrae similiter tres annos incumbant: nec liceat ante id tempus discedere, neque ultra detineri. alioqui honores qui disciplina praeditis dantur: non 39 consequantur. ¶ In his annis: literas donec legere scribereque possint, di-

Semist.

scant. at non illis legenda, exponendaq; omnia poetarum monumenta, in quibus lyra non vtuntur (qui aut hexametro, trimetro, alijsq; metrorum generibus scripserunt) ceu asserunt multi, vt ex variorum poetarum peritia, facundi reddantur. sed leges ipsae, atque ea quae ijs leges aut mandata aut prohibent sunt consentanea: siue poetice siue soluta oratione scripta sint, siue simpliciter dicta. ac primum praecipit lex compellat, haec dicere atque probare: vt eos qui non probent repellat. ijs vero praecipit, qui probant: erudiendos, instituendosq; adolescentes committat. **¶** Qui eos in lyra instituent: illos cantus eligant, qui probas animi imitationes habent. & adolescentum auribus concinant: trahantq; eorum animos imitatione quadam perductos, ad virtutis possessionem. **¶** Cum is qui pueros in musica, gymnasticaq; curabit, nunquam otio abundet: lege illi permittatur, vt ad eam curam, quos velit ciuium, & virorum, & mulierum, accipiat socios. & gymnasia, omnes etiam exercitationes bellicas nuncupamus: vt peritiae luctandi, saltandi, sagittandi, iaculandi, peltasticae, & omnes armatorum dimicationes, acierum ordinationes, ductiones exercitus, castrorum positiones, & quaecumq; ad equestrem pertinent disciplinam. quae omnia scient publici magistri a ciuitate conducti: quo ea pueros, puellasque, viros & mulieres doceant. nam magno reipublicae vitio dandum esset: ita mulieres educari, vt ne veluti aues pro filiolis, contra feroces audeant bestias pugnare, moriq; nolint potius, cunctaq; pericula subire, quam statim ad aras templaq; confugere, opinionemq; de hominum genere dare, omnium ignauissimum esse animalium. **¶** Deformium corporum, cogitationumq; motus, qui ad risum & comediae verbis, cantu, saltatione, omnibusq; huiusmodi imitationibus spectant: serui & peregrini pretio conducti imitentur. studium vero illis nullum adhibeatur: nec adeo liber sit ciuis, seu vir seu mulier, qui discere audeat. atque ita ad risum spectantes ludii, qui comediae appellatur: lege dispositi sint. **¶** Tragediae quae res serias tractat: nisi meliora tractent, quam quae ex veteri ordinatione sunt tradita, minime admittantur. nam id haudquaquam est admittendum vt tragediae res serias in foro constituent, & clamoros constituent histriones: qui altius quam magistratus exclament ad liberos, ad uxores, ad turbam urbem omnem, de eisdem rebus non eadem sed contraria concionantes. **¶** Summae cautionis cura gymnasijs est adhibenda: ne qui docent, bonarum disciplinarum loco, prauis institutionibus adolescentium animos corrumpant & inquinent. nam non graue admodum quiddam est & durum rerum omnium imperitia, nec summum malum: sed multo perniciosius est, male comparata multarum rerum peritia atque notitia. **¶** Astrologia eatenus discenda: vt de caelestibus nihil prophanum loquamur, sed postquam didicerimus, recte loquamur. nam id verum non est: de sole & luna, caeterisque stellis quae nunquam pererrent, nam vnum quodvis iter vnum, non multa peragunt, quae quis videatur per multa ferri. **¶** Legis conditor: leges non solum describat, sed etiam declarationem quandam illis adiungat. quae: quae honesta, turpiaue sibi videntur, significet. **¶** De venatu aquatili

lium, volatilium, pedestrium, nec ferarum solum, verum etiam hominum: quae legislator laudabit aut vituperabit ad iuuentutis exercitationem, in illis iuuenes pareant. vt nec labore nec voluptate reuocati: aliter faciant quam legislator consuluit. & magis honorent, quae cum laude dicta & exhortatione proposita sunt: quam quae minaci & vindictae lege sancita. **¶** Quadruplum venatio: omnium quae corporis viribus agitur, optima sit. nam id optandum: vt nunquam marinae venationis, hamiq; cupiditas homines alliceret, nec omnino aquatilium per otiosam venationem sagena capiendorum, nec pyratae amor vnquam homines per maria, iniquos atrocisque hominum venatores efficeret. neque vnquam furti latrocinij cupiditas: vel in vrbe vel in regione, in mentes hominum veniret. nec volatilium iucunda venatio, potius seruilis quam libera, nec dormietium quae vicibus quibusdam interpositis sit, nocturnaq; vocatur, & otiosorum est hominum. neque quae sit in laboris remissione: & quae retibus laqueisque, non constantis animi viribus, ferarum domat atrocitate. **¶** Sacros venatores: ubicumque venari velint, nemo prohibeat. **¶** Venatorem nocturnum, retibus & canibus suis sidentem: nemo vsquam venari sinat. **¶** Auceps: per incultos agros montesque, vagari permittatur. **¶** A cultis locis, sacrisque incultis: a quocumque pellatur. **¶** Piscator: nec in portibus, nec in sacris fluuijs, paludibus, stagnisque venetur. in alijs liceat: dummodo sacrorum non vtatur permissione. **¶** Non belli tempus expectandum: sed ipsa pace, ciues ad rem bellicam exercendi. & ciuitas: singulis mensibus bellicas vires experiatur non minus vno die, sed pluribus etiam si magistratibus visum fuerit, viri simul & mulieres & pueri, nec hyeme nec aestu vitato. & quandoque vniuerso educito populo: pugnae quaedam solennes festiueque fiant, bellicas pugnas quam maxime imitantes. nam id impudentissimum si non in certamen pugilum non praexercitatum descendendum: audere ad maximum certamen, vbi pro vita, pro liberis, pro rebus suis, pro patria pugnatur, non exercitatum descendere. **¶** Victoribus praemia & laudes, victis contra vituperationes fiant: prout singuli & in certaminibus, & in omni vita se gesserint. **¶** Non pauciores annos quam quinquaginta natus, sit poeta harum rerum: neque solum poeticam musam sufficienter possideat, sed etiam aliquid preclarum & insigne fecerit. vt optimus quisque laudibus efferatur: & vituperatione, contrarius deprimatur. **¶** Eorum poemata qui boni viri, honoreque digni in ciuitate sunt, & res preclaras gesserunt: etiam si minus musica sunt, decantentur. **¶** Huius rei iudicium is, qui puerili doctrinae preponitur caeterisque legum custodes habeant: & probis viris hunc honorem tribuant, vt illis solis libertatem in musis praesent, caeteris autem prohibeant. neque quisquam audeat musam canere (quae Themyræ, Orphei: hymnis suauiore) horum iudicio non probata. **¶** Res militaris quotidie agatur: minori quidem exercitatione sine armis, choriq; omnisque gymnastica ad hanc incitetur. maiori vero exercitatione, non rarius quam semel in mense: vt certent singuli ad capienda vel retinenda loca, & insidias, omnemque rem bellicam imitentur, & pila se exer-

Themyras
Orpheus.

Semist.

COM
OE
DISO
PHI
STI
CA

ceant, vndiq; se vertentes, ac telis vtantur, ad vera & periculosa tela q̄ proxime accedentibus. nec omnino absque timore ludus huiusmodi inter ciues agatur: sed formidinē inferat: atq; ita qui magno sunt animo quodāmodo qui ve ignauo prodat. ¶ Si autem quis cæde inuoluntaria in his certaminibus moriatur: is qui interfecit, lege expiatus, mundus sit in posterum. nam paucis ita mortuis: cæteri non deteriores futuri sunt, & nisi timor in his omnibus extinctus sit, multo magis ciuitati malū est q̄ illud. ¶ Non liceat ob rem priuatam: curam reipublicæ præcipuam, ciuem relinquere. nam cum diuitiarum cupiditate (cæteris omnibus neglectis) homines solummodo rem priuatam curant: ad id incumbens ciuiū animus, nulli prorsus, nisi pecunijs quotidie cumulandis, dare operam potest. & artes, & studia, quæ ad lucrum conducunt, libentissime complectuntur omnes: cætera spernunt. & id causa est: ne ciues quicquam honestum, bonūve officium curent, sed insatiabili auri & argenti cupiditate, & honesta pariter & inhonesta artificia complectantur, & quodvis agant, seu fas, siue nefas habeatur, vt pecunias cumulent. quibus subministrantibus: veluti pecora ventri ac veneri seruiāt. hinc qui natura modesti sunt: ad mercaturam, nauigationem, viliaq; ministeria conuertuntur. qui viriles & generosi: ad furta, latrocinia, sacrilegia, insidias, sceleraq; tyrānica. qui cum bonis à natura præditi essent dotibus: infelices tamen hac ipsa consuetudine euaserunt. quo pacto enim infelices non sunt: qui cupiditate, vt vehementi quadā & perpetua fame, coguntur per omnem vitā suam: animam cruciare? ¶ His certaminibus quæ ad bellum conducunt, præmia ponantur: cætera dimittantur. ¶ Eum qui stadium cursurus est: præco præmiū vocet, ille vero cū armis ingrediatur. nā agilitas corporis: altera manū, altera pedum ad bellum conducit. illa in pugnando, luctandōq; hæc ad insequendum, declinandūq; sed neutra absque armis magno vsui est. quare nudo absque armis in stadio certatori: præmia nulla ponantur. ¶ Primus stadium cursurus, armatus ingrediatur: deinde qui diaulum, tertius qui equis, quartus qui dolicum, quintus qui leuiore armatura ornatus. quem primum sexaginta stadiorum, ad aliquod templum peruenturū inuitemus. Alius grauiore armatus armatura: breuius, ac planius spacium cursurus. Alius sagittarius omni arcuum ornatu munitus centum stadia, per montes variāq; regionis naturā, ad Apollinis Dianęq; templum certans perueniat. & certamine cōstituto expectabunt: & victoribus singulis: præmia dabunt. ¶ Vnum certamen sit puerorū, alterum imberbium, & tertium virorū. viri tripartito, imberbes duplo, & pueri simplo currāt: & cum sagittarijs cæterisq; armatis cōcertent. ¶ Ultra decimum tertium ætatis annum, donec nupserint: non longius vicesimo nec breuius decimo atq; octauo puellæ ad certamen cursus descendant, quæ quidem congruo vtatur vestitu. ¶ Vnius ad vnum, duorum ad duos, & vsq; decem ad decem, armis pugna fiat ad robur augendum: & id cōmune sit tam viris q̄ mulieribus, ad ætatem vsq; nubilem. inducāturq; in his

Semist.

Semist.

armorum certaminibus periti: vt lege sanciant quid aliquis non patiens aut faciens vincat, & victum similiter quisnā ordo decernat. ¶ Peltastica vero vniuersa pugna pancratiacæ opponatur: certeturq; arcu, pelta, lanceis, lapidumq; manu & fundæ projectione. & qui omnium optime in his se gesserit: huic lege, honores victoriæ tribuantur. ¶ Armati in equis contentent: sintq; certaminum iudices magistri equitum, & tribuni, tam de omni cursu equorum, q̄ de ijs qui cum armis & ascendunt & descendunt. ¶ contentio, concertatioq; etiam habeatur: ex equo telum immittere. ¶ Fœminæ ad hæc legibus non cogantur: verum si prior disciplina, consuetudoq; virgines ad hæc incitat, admittantur. ¶ Certamina musicæ, vicissim fiant: prout athletæ, doctor iuuenū, legumq; custodes vnā congregati ordinarint, festosq; dies statuent ciuitati. ¶ Secundum naturam ad procreationem, homines itidem & mulieres duntaxat Venere vtantur. nam qui secus istis vtuntur: genus hominū, dedita opera, interficiunt, in lapidem seminantes, vbi radices agere quod feritur nunq̄ poterit. & qui corpus amat, eiusq; formā: quasi fructum quendam esuriens, is satiari duntaxat quærit, nullumq; animo amatī, præbet honorem. sed qui minus de corpore curat, & animo considerat potius q̄ desiderat: cum ipsum (vt decet) animum diligit, corporis vsum, petulantiam & contumeliā arbitratur. & cum temperantiā, fortitudinem, magnificentiam, & prudentiam reueretur & colat: cum casto amico castus viuere volet. imò vero constat q̄ plurimos: quibus iniqui sint, bene & diligenter ac sponte à pulchrorum coniunctione sese abstinere, cū frater aut soror eximia pulchritudine alicui sit, & à filio & à filia. id' que: quod nihil horum fas esse dicitur, sed apud deū odio haberi, & ea turpiū omnium esse turpissima. Id quoq; in causa est: vt ne cupiditas quidem harum rerū vulgus infestet. ita publica fama statim ab ineunte ætate hos contra naturā venereos abusus, nefarios esse & maxime omnium apud deum odio haberi prædicet: & apud feruos & liberos, masculosq; & fœminas & vniuersam ciuitatē, quasi sacrum quoddam oraculum sufficienter repellat, prohibebitq; & manifestum & furtiuum horum concubitū. neque decet homines: auiibus, multisq; beluis esse deteriores. ¶ Abstinentū etiam ab agro illo fœmineo: vbi semen, germina nolit producere. hæc stabilita lex: ab omni amorum insania & furore, ab adulterijs & meretricum amoribus, à nimio potus atq; cibi luxu liberabit, & vxoribus viros cōciliabit, plurimaq; alia pariet bona. ¶ Quod si hæc nefaria consuetudo barbaros aliquos corruperit, & non facile sit legistori q̄ primum hanc pestem depellere: laboribus corporis, veneris robur infringat, vt aliò vires suas conuertant. & palam fieri prorsus vetet: vt nemo generosas liberāsq; mulieres præter suam vxorem tangere audeat, neq; cum emptis vel alio quocunq; modo acquisitis congregiatur, nisi simul viros omnes mulierēsq; lateat. alioqui infamis lege habeatur: omnibusq; ciuitatis (ceu peregrinus aliquis) priuatus sit honoribus. ¶ Nemo fines atq; terminos terræ moueat: nec ciuis vicini, nec finitimi peregrini,

si agrī extrema possideat. qui legi obtemperat indemnis esto. qui despexerit: duplices pœnas luat. primo quidem deo vindice. deinde lege quæ iubet: vt nemo sponte vicinī suī terminos moueat. & eum qui mouerit: quicumq; voluerit ad agricolas deferat, agricolæ ad iudiciū, à quo damnatus: vt pote terminorum, clam, viq; turbator, reddat. patiatũr q; prout iudices iudicauerint. ¶ Quicumq; fines egressus, vicinī coluerit agros: damnum restituat, & imprudētīæ atque illiberalitatis luat pœnas. duplumq; loco multæ, ipsi deponat cuius agrum coluit. cognitores vero, iudicēsq; & censors huius rei: agrorum curatores sint. in maioribus quidem, vniuersus duodecimę partis ordo: in minoribus vero, qui custodijs p̄sunt. ¶ Si quis pascuis noceat: illi (cognitis damnis) iudicent, atq; condēnent. ¶ Si quis aliena examina persequitur, atque æra pulsans delectatione apes ad se trahit: damnum restituat. ¶ Si quis ignem in materiam sic immiserit, vt vicinō non cauerit: prout magistratibus videtur cōdemnetur. ¶ Similiter qui plantando, mensuram vicinī agrī non reliquerit: ita plectatur, vt à plarīsq; legumlatoribus sufficenter dictum reperitur. ¶ De aquis p̄scæ sunt leges: & illæ quoque bonæ sint. ¶ Qui aquam ad sua voluerit ducere: à publicis fontibus ita deducat, vt nullius priuati manifestum fontem perturbet, & deducat qua velit præterquam per domos, aut sepulchra, aut loca sacra, nec aliud damnum inferat nisi quod ab ipso riuulo efficitur. ¶ Si aquæ inopia solo insita in locis aliquibus quas ab æthere defluentes non retinet: cum quispiam necessitate opprimitur, in loco suo ad cretam vsque defodiat. & si hac in profunditate nihil aquæ inuenerit: tantum à vicinis aquetur quantum necessitas posulat. ¶ Si vicinis vero pauca aqua sit: aquandi modus, quo vtatur quotidie, sibi ab agrī curatoribus statuatur. ¶ Si aquæ pluuiiales abundant, & qui inferiores partes habitant, ita defluxum prohibeant vt superioribus noceant, aut contrā si superiores inconsiderate fluere aquas permittentes inferioribus noceant, & conuenire non queant: in vrbe quidem ædilis, in agris qui in agris præest, modum imponat. quem si quis non seruauerit: inuidiæ, & peruersitatis pœnas exoluat, & vicinō damnum in duplo restituat. ¶ Qui vvas aut ficus de rusticis fructibus ante vindemiæ tempus, quod arcturo concurret, gustauerit: quinquaginta drachmis, si de suo agro, templo dedicandas persoluat. sin à vicinis acceperit: minam. sin ab alijs: duas minæ partes. ¶ Vvas, ficusque cum commode recondi non possunt: quomodo & quādo voluerit si sua sunt, colligat. sin aliena: quoniam lex est, vt nemo moueat quæ non posuit, qui acceperit (nisi persuaserit) mulctetur. ¶ Si seruus quispiam non persuaso agrī domīno, eas acceperit: pro singulis ficibus vvarumq; acinis, æqualia numero verbera patiatur. ¶ Inquilinus: fructibus emptis ad repositionē ineptis, si cupit vescatur. ¶ Peregrinus autem: in ipso itinere, si transeat solus aut cum vno tantummodo, fructus non reponendos si velit, hospitali cum venia gustet. alios autem gustare (quos rusticos dicimus) peregrini lege prohibeantur.

91 beantur. ¶ Si repositioni aptos inscius tetigerit: si seruus, plectatur: si liber: dimittatur admonitus, ficus, vvasque solummodo ad repositionem ineptas gustare licere, eas vero ex quibus vva passæ & vinum, & caricæ fiunt, minime. ¶ Pyra vero & mala tum punica cæteraque huiusmodi clam auferre turpe non sit: at si quis deprehensus fuerit pauciores annos quàm triginta natus, sine vulneribus verberetur, nec pœna vlla propter huiusmodi verbera libero sit. ¶ Aduenæ quoque perinde ac de ijs quos diximus repositioni ineptos: carpere liceat. ¶ Si senior quispiam comederit nec asportauerit: omnium huiusmodi fructuum sit particeps. ¶ Si quis sponte alienam aquam, siue scaturientem è fontibus siue collectam, veneno, aut foueis, aut ablatione corruperit: ad ædiles deferatur. vbi si deliquisse conuincitur: damnum restituat, & fontes aut aquarum vas vt ipsi ad faciendam purgationem iudicauerint, ita purget. ¶ In aduectione omnium, quæ in agris colliguntur: liceat cuique res suas qua velit aduehere, modo aut nulli damno sit, aut sibi triplum proueniat lucrū eius damni, quod vicinō infertur. horum cognitores, magistratus sint, & cæterorum omnium quæ per iniuriam sponte quis, aut vi aut clam, vel per se, vel per illa quæ possidentur, aut ab eo in personam aut in rem turulerit. ¶ Horum omnium: ad magistratus, si damnum tres minas non excedit, si maius sit, ad constituta publice iudicia causa deferatur, & qui iniuriam intulit puniatur. ¶ Si magistratum aliquis iniuste de damno alicuius duplum ei, qui passus est iniuriam, debeat, & omnino si quid per iniuriam fecerint magistratus: causa ipsa à quolibet volente in publico iudicio agitur. ¶ Nullus ciuis opificio villo detineatur: sed nec seruus quidem ciuis alicuius. nam arte magna, quæ exercitatione longa, multisq; doctrinis indiget occupatus est ciuis: cum communem ciuitatis ornatum procuret. & duas artes, aut duo diligenter studia exercere humana natura non potest: neque etiam quisquam potest satis arti quidem vni vacare, & alterius artis opifici præsidere. ¶ Hinc in ciuitate nemo ærarius simul & lignarius faber sit: nec lignarius faber fabris ærarijs, magis quàm opificio suo præsideat. sed singuli artifices singulis artibus vacent: & ab eis victum acquirant.

HECATOMIARVM, CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS, LIBER QVINTVS.

HANC LEGEM ITA AEDILES OBSERVARI procurēt: vt si ciuis aliquis, ad artem aliquam magis q̄ ad virtutis curam declinauerit, opprobrio atq; infamia notatū, ad cursum suum conuertāt. ¶ Si peregrinus aliquis duabus artibus vacet: vinculis, multa, expulsiōne, vnam tātum complecti cogatur. ¶ De mercede opificum, de operis ipsorū approbatione aut improbatione, de iniuria quā patiuntur aut inferūt: aediles vsq; ad drachmas quinquaginta cognoscāt, maiora vero ad publicā iudiciā delata, secundū legem iudicentur. ¶ Vectigal importandarum aut exportandarum rerum: nullum sit penitus. ¶ Thus vero, & cetera huiusmodi quæ dijs incenduntur, peregrinaq; sunt, purpurā similiter & colores alios qui à regione non producantur, & omnia deniq; peregrina, nisi necessaria sint: nemo adducat, nec rursus quod regioni necessarium sit: nemo exportet. ¶ Hæc omnia legum custodes duodecim, qui reliqui sunt exceptis quinque senioribus: procurēt, atq; cognoscāt. ¶ Arma vero & instrumenta bellica: si aduecticia arte est opus conuehantur, & quæcunq; ad hæc idonea sunt. & horum magistri equitum, & ductores exercitus curā habeant: vt ciuitas, inuehendi exuehendiq; facultate cum opus fuerit non priuetur. de quibus legum custodes: sufficētes, decentesq; leges ferent. ¶ Nulla in re, colligendæ pecuniæ gratia: vel in vrbe vel in vniuersa regione, cauponatio fiat. ¶ Annona quæ ex agris percipitur: in duodecim partes ab omnibus distribuatur similiter consumenda. & duodecima pars quæq; vt tritici, ordei cæterarumq; frugum & fructuum, venalium quoq; omnium animalium tripartito & conuenienti ratione dispēsetur. & pars vna liberis, altera seruis, & tertia opificibus ac omnino aduenis, tribuatur. & hæc tertia omnium necessariorū pars: venalis semper, ac necessario sit. de duabus vero partibus: nihil, necessario vendatur. ¶ Cum tres partes sint: quo ad hoc nemo plus habeat, nec dominus, nec seruus, nec aduena, sed æqualis eademq; similiter sit omnibus distributio. ¶ Quilibet autem ciuis cum duas partes acceperit: seruis ac liberis quot & qualia velit suo arbitratu distribuatur. ¶ Omnium animalium quibus victus à terra præbetur: ita fiat distributio. ¶ In singulis duodecim partibus: duodecim vici sint, & in singulis duodenis vnus in medio, in quo rerum venalium loca & templa cōsecrata sint, & custodum ædes, vndique munitissime. ¶ Reliqua regio: opificibus in tredecim partes distribuatur, & pars vna in vrbe habitet, per duodecim vrbis partes diuisa, alia exteriorum vndiq; teneant locum. atque in singulis vicis opifices ad agriculturæ comoditatem idonei habitare cōpellantur. & horum omnium magistratus ij qui agris præsumt, curam habeant: &

quot quibusve singuli opificibus egent, & vbi habitantes opifices impediameto agricolis non sint, sed magnā ipsis afferat vtilitatem. vrbiorū vero opificum: curam aediles habeant. ¶ Res venales: curæ censoribus sint, qui primo rem sacram curent, deinde ne quis vendendo emendōve iniuriam faciat vehementer prouideāt, & immoderatos contumeliososq; omnes compescāt. ¶ Primo vero mensis cuiusq; die: ciues, eorumq; ministri, duodecimā tritici partem & similia ad id seruorum emendā peregrinis proponant: emantq; peregrini pro totius mensis tempore triticum, & reliqua necessariorum, quæ primo foro venduntur. decimo vero die: venditio emptioq; mensi sufficiens statuatur. ¶ Vicesimotertio: animalium venditio quibus homines egent, supellectiliumq; vt corij ac vestium & similia fiat. & in his omnibus: nec dominis, nec seruis cauponari liceat. ¶ In peregrinorum tamen foro peregrino: liceat opificibus, eorumq; seruis, vinum cibumq; cōmutare ac vendere, carnesq; coctas. quæ res: a plarisque cauponatio nominatur. ¶ Materiā vero ignis vniuersam: quotidie peregrinus ab ijs qui in agris id curant, emere possit, cæterisq; peregrinis prout velit & quando velit iterato vendere. ¶ Cæterarum rerum omnium & supellectilium quibus vtuntur: in cōmuni foro, venditio fiat, in locis determinatis, vbi legum custodes, censesq; vnā cum aedilibus locum designarunt, & pretia venalibus imposuerunt, & illic nummi rebus cōmutentur, & res nummis. ¶ Cōmutet vnusquisq; per seipsum neminē committens: quod si cōmiserit, siue receperit, siue non, quiescat oportet. nam nullum talium commutationum: iudicium sit. ¶ Si quid venditum, emptumq; pluris minorisve est, q̄ lex iusserit, qua rerum venalium mensuræ & pretia constituta sunt: apud legum custodes, plus illud cōscribatur, & contrarium deleatur. & ita de cōscriptione bonorum quæ ab incolis peregrinisq; possidētur fiat. ¶ Liceat cuius, certa conditione ad vrbem migrare: & hoc ita, vt artem aliquam exerceat. nec plures q̄ annos viginti: à die cōscriptionis permaneat. quo in tempore nullum incolendi vectigal soluere cogatur: nisi frugalitatis exemplum. nec emptionis, venditionisq; gratia ærario quicq; debeat. cum vero viginti anni exacti fuerint: accipiat rem suam & abeat. ¶ Quod si magnum aliquod beneficiū, intra viginti annos ciuitati contulerit, velitq; pluri tempore aut etiā per vitam in ciuitate manere: fiat illi quod petierit, ratumq; habeatur, si modo consilio, cōtentioniq; persuaserit. ¶ Incolarum filijs, si ipsi quoq; similiter opifices sint: post quintūdecimum ætatis annū, ita coloniæ tempus incipiat, vt viginti postea maneant annos, deinde quò velint proficiscantur. & si manere voluerint: maneāt, postq; similiter persuaserint. qui vero discedit, oblitterata descriptione quæ apud magistratus erat cōscripta, abeat. ¶ Qui deprehensus in sacrilegio erit: si seruus peregrinusve fuerit, in facie ac manibus calamitate ipsius literis iniusta, verberatus prout iudicibus videbitur, nudus extra fines pellatur. nam hoc supplicio: continentior forsitan efficietur, euadetq; melior. nullum enim supplicium à lege factū, ad malum ten-

dit: sed ad alterum duorum, aut ut melior, aut minus prauus qui poenas dedit efficiatur. verum cui talis suboritur in animo cogitatio: intelligat id malum à priscis atq; inexpiatis flagitijs, sibi innasci. & ideo ad expiationes confugiat: & ad sacrificia supplex, & ad consortia bonorum virorum, ubi partim audiat partim discat iusta honestaq; ab omnibus esse colenda, & malorum consuetudines apprime fugiat. si cessauerit morbus: bene secum actum est. aliter mori satius arbitratus: optandum illi desinere viuere. ¶ Si cuius quispiam aliquid tale in deos, in parentes, aut in patriam 27 perpetrare & ad maximam iniuriam induxisse animum deprehendatur: hunc iudex (quia ex puero bene doctus, educatusq; à maximo scelere non abstinuit) sanari non posse existimet, poena huic mors malorum minimū. vituperatus autem (ut alios exemplo iuuet) extra fines perdat. Cum enim insanabiles, vita priuantur: id dupliciter ceteris prodest. nā horum exemplo, à peccato ceteri deterrētur, & improbis hominibus ciuitas ipsa mundatur. filijs vero eius, & generi vniuerso, si mores paternos fugerint: quia nati ex malo fortiter virtutē secuti sunt, honor exhibeatur, & laus. ¶ Nullius istorum: pecuniā in fiscum redigatur, in ea republica, in qua 28 sortes easdem semper & æquales manere oportet. sed quādo quis, ea quæ pecuniarum multa luenda sunt: quod supra sortem possidetur, id impendatur, fors integra maneat. cuius rei exactam veritatē: à descripto censu, legum custodes semper iudicibus deferant, ne quis vnq; propter indigentiam pecuniarū, sua sorte priuetur. ¶ Quod si quis maiore damno dignus 29 videatur, nec fideiussore liberalitateq; amicorū liberetur: manifestis, diuturnisq; vinculis, & ceteris opprobrijs puniatur. ¶ Peccatum nullū impunitum sit: neq; profugus vllus, & impunis abeat. sed aut morte plectatur: aut vinculis, aut verberibus, aut ignominiose sedendo standoq; in sacris ad extremitates regionis perductus. aut ea ratione quæ dicta est: pecunijs multatus, poenas luat. ¶ Iudices capitalis criminis, sint ipsi legum 31 custodes: & optimi quique ex eorum numero delecti, qui anno proxime præterito functi magistratibus fuerint. ¶ Coram accusante, defendenteq; 32 quæ proxime seruata ipsorum dignitate, iudices sedeant: ubi ciues qui otio abundant, assint omnes, taliaq; iudicia diligenter audiāt. in quibus cum prima oratio ab accusatore habita fuerit: defensor alterā dicat. deinde senior de iudicibus: quæ dicta sunt (omni adhibita diligentia) sufficienter examinet. post eum ceteri omnes considerent. & qui nihil discussione sua dignū censet: alteri examinationē suam relinquat. quæ tunc conclusa fuerint: scripta (inertis omnium iudicum signis) in sacrario deponantur. sequenti die similiter examinent: appositisq; signis deponantur. & tertio die ubi simili modo fecerint: sacrum singuli ferentes suffragium, iureiurando asserment, se vere iusteq; pro viribus iudicatuos, atq; ita huic iudicio finē imponāt. ¶ Qui principatū ad hominis arbitrium redigit, eiq; leges sub 33 igit, atq; ita ciuitatem subijcit factionibus, & vi adhibita contra leges seditionibus eam replet: hic vniuersæ ciuitati hostis omnium maximus iudicatur.

34 cetur. ¶ Secundus hostis reputetur: qui non amplissimis fungatur in ea republica magistratibus, eas coniurationes non animaduertit, & si animaduertit timiditate quadam, patriæ non succurrit. ¶ Vnusquisq; vir qui alicuius pretij ciuis esse studet: eiusmodi reipublice hostes, in iudiciū trahat. huius autem sceleris & parricidij iidem sint iudices, iudiciūq; similiter peragatur: & suffragia, quæ multitudine vincunt, morte condēnent. 35 ¶ Peccata patris non luant filij: nisi pater, aut ac proauus deinceps mortis supplicium debeant. hos autem cum bonis suis (forte semper excepta) in antiquā ciuitas patriam mittat, & de filijs ciuium quibus plures quā vnus sunt: non pauciores quā decem annos nati, eos sorte deligat quos patres aut auī paterni materni ve nominauerint. & qui oraculo approbabitur: huic feliciore fortuna, fors, & domus destituta reddatur. ¶ Damnatus quispiam furti: si vltra sortē bona sua sufficiunt, duplū reddat. aliter in vinculis detineatur: donec illi persuaserit cui debet, aut reddiderit. ¶ Si publicum furtū fuerit: tum demū à carcere liberetur, cū ciuitati persuaserit, vel duplum reddiderit. ¶ Legislatores: solum de honesto bono, iustoque scribere debet. & cum ab eis leges scriptæ sunt: ceteris omnibus scriptis, maxime omnium præferendæ sunt: ceterorum vero scripta, probari: si illis consona sunt. sin minus: derideri. ¶ Legislator, patris matris ve personā gerat: scriptaq; charitatis ac prudentiæ virtutē habeant, potius quā dominū, tyranniq; imperium imitantis, scribentis tantū, rationemq; nullā assignatis. ¶ Si quis aliquid simile eorum quæ aut sacrilegi, proditores, aut legum corruptores committunt ob insaniam, vel morbo vel senio pressus, vel in ætate puerili constitutus, ita ut ab istis nihilo differat, admiserit: iudicibus declaratus, & ipso, aut defensore referente, quod sic affectus id commiserit, damnū quod intulit, simplex omnino restituat, cetera sibi remittantur. nisi forte mundus adhuc à cæde non sit, homine prius interfecto. 42 nam tunc aliò profectus: annum peregrinetur. ¶ Si autem prius quā constitutum à lege tempus præterierit, reuersus fuerit, aut etiā intra fines deprehendatur: in publico carcere biennio, à legum custodibus detineatur. 43 posthac liber à vinculis esto. ¶ Si quis in certamine, publicisq; gymnasijs non sponte amicū hominē interfecerit, siue confestim siue postea ex vulneribus secuta mors sit, vel in bello similiter, vel in exercitatione bellica à magistratibus instituta, siue nudis corporibus, seu ad imitationē veri belli armatis: secundū legem à delphico Apolline latā, mundus sit. ¶ Omnes, medicū qui curantes, non sponte occiderint: mundi sint. ¶ Si manu quispiam, non sponte, siue nudo corpore siue instrumēto, vel telo, vel cibo, potūve, ignis frigoris ve & fluctus adiectione, aut priuatione spiritus alium quem interfecerit: omnino ut manu propria interfecto existimetur, atq; ita plectatur. ¶ Si quis alienum seruum interemit, suumq; putauerit: domino damnū restituat, vel duplū pretij reddat. quanti vero fuerit seruus: à iudicibus statuatur. purgationibus pluribus, maioribusq; vtatur: quæ qui certādo alium interfecerit. sin vero seruū suū interfecerit: purgatur.

tus secundū legem, sit absolutus. ¶ Si liberorum quis non sponte homi- 47
nem interfecerit: iisdē purgationibus vtatur, quibus qui seruū peremīt,
& interfecti hominis gratia, integro anno exul à patria, omniq; ea regio-
ne, procul vitam agat. nam ferunt vi interfectum hominem, qui libere vi-
xit: interfectori statim post mortem proximo tempore irasci, ac propter
violentam mortē interfectorem ipsum, si inter suos degit (vim ad hoc sup-
peditante memoria) cunctis viribus terrere, atque turbare. ¶ Si is qui in- 48
terijt peregrinus fuerit: à patria quoq; peregrini, annuo tempore homici-
da pellatur. his legibus qui obtemperant genere proximi interemptis il-
lis, veniam præstent: qui etiā illis reconciliati & æqui omnino erunt. sin
minus (cū immundi sint) templa deorum petere vel sacrificare audeāt:
genere proximi interemptis, id iudicibus deferāt, eosq; de cede accusent,
& dupla omnia sumāt ab eis supplicia. quod si proximi neglexerint: qua-
si scelere in ipsos reuoluto, à quolibet volēte accusentur, & quinque annos
patria carere cogantur. ¶ Si peregrinus non sponte peregrinū in ciuitate 49
occiderit: à volente quocunque, iudicibus deferatur, & similiter iudice-
tur. ¶ Si incola id fecerit: anno exulet vno. ¶ Quod si peregrinus omnino 50
peregrinum, siue incolam siue ciuem necauerit: vltra purgationem, tota
etiam à regione, in qua leges huiusmodi dominantur, omnem exulet vi-
tam. ac si contra leges redierit: morte à legumlatoribus puniatur. & bona
si qua possideat: proximo interfecti tradatur. ¶ Quod si non sponte quis 52
piam eorum, in eam regionē delatus fuerit, tempestatis quidem vi, & flu-
ctu maris depulsus, nauigandi oportunitatē pedibus mare tangens, ex-
pectet. vi autem per terram adductus: à magistratu, cui primo res delata
fuerit, soluendus est, & intactus in exilium retrudendus. ¶ Qui per irā, 53
sua manu liberum hominē interfecit absq; voluntate interimendi, vt ver-
beribus, vel quouis modo, ita vt confestim post impetū poenitentia sequa-
tur: simplex cædes ita facta ponatur. ¶ Qui vero contumelia vel ira lace- 54
situs, in vindictæ cupiditate perseuerans, postea volens interficit, nec poe-
nitet ita fecisse: duplicis cædis per iram factæ, reus habeatur. nam maiora
supplicia illis decet imponere: qui cōsulto per iram interfecerint, illis con-
trā, qui repente, & inconsulto, leuiora. ¶ Qui manu propria liberum ho- 55
minem, ira concitus inconsulto occiderit: cætera quidem eadem patiatur
mala, quæ & homicidæ, qui non per iram occiderit, debētur. sed duobus
omnino ad iram suam coercendā exulet annis. quod si ex insidijs & con-
sulto occiderit: cætera quoq; similiter ac primus cogatur facere. at nō bien-
nium tantū: sed trienniū exulet, vt ira eius diuturnior, diuturnius punia-
tur. ¶ Cum restituendorū tempus aduenerit: legū custodes duodecim, 56
ad fines regionis mittant, qui diligenter cōsideratis omnibus per id tem-
pus exulum actionibus, pudoris eorum receptionisq; iudices fiant. illi
vero: horum magistratuū iudicio acquiescant. ¶ Si post restitutionē, al- 57
teruter horum, ira commotus similiter peccauerit: perpetuo exulet. & si
rursus redierit: non aliter q̄ peregrinus, rediens puniatur. ¶ Si seruus ira 58

concitus, dominū suum necauerit: occisi hominis cognati, quomodo ve-
lint ipsum interficiant, mundi q; à crimine sint, dūmodo viuum non con-
seruauerint. & ita si seruus alium liberum per iram interemerit: traditus
à domino suo interempti cognatis, quo modo voluerit ipsum interficiāt.
59 ¶ Si pater aut mater filium vel filiā quouis modo verberibus interficiat:
perinde ac cæteri homicidæ purgetur, & triennium exulet. & post ipsam
restitutionem maritus ab vxore vxorq; à viro separentur: nec simul am-
60 plius liberis procreandis operam dent. ¶ Nullus habitet cum eo: cuius
filium vel fratrem occidit. nec vnā cum eo, sacris cōmunicet. & qui his le-
61 gibus non paruerit: impietatis reus à quolibet accusetur. ¶ Si vir vxorē,
aut vxor virum per iram necauerit: purgetur similiter, & triennium exu-
let. cūque redierit: nec sacris cum liberis suis communicet, nec vna men-
62 sa vtatur. alioqui vtrique: à quocunq; volēte impietatis accusentur. ¶ Fra-
ter si fratrem, aut sororem, aut contrā, ira occiderit: non aliter quām parē-
tes qui liberos interfecerunt purgetur, & exulet. nec post reditum: sacris,
& mensa cum illis communicet, quos fratribus aut sororibus filijs' ve pri-
uauit. hanc autem legem transgressus: vt impietatis reus condemnetur.
63 ¶ Cum quis ad eō victus ab ira fuerit, vt insano iracundiæ furore paren-
tem interemerit, si parens antequam mortem obiret, sponte interfectore
suum à cæde liberauit: purgatus sicut qui non sponte cædem cōmiserunt,
mundus sit. sin vero non liberauit: multis legibus reus sit qui necauit.
nam vltimis supplicijs cædis impietatis sacrilegij subiectus erit. quia sa-
crilegio: genitoris animam abstulit. quare si possibile esset sepius aliquem
64 mori: iustissimum esset sapius parricidam interfici. ¶ Si filius à parenti-
bus interfici tentabitur: nulla lege illi conceditur, vt pro defensione sua
parentes à quibus in lucem aditus est interimat. sed omnia potius susti-
nere præcipitur, quā quicquā huiusmodi committere. quod si fecerit:
65 parricidium, morte pietur. ¶ Si orta contentione, vel quouis modo frater
fratrem in se impetum facientem, & in defensione sua interimat: quasi ho-
ste perempto purus sit. aut si ciuis ciuem, aut peregrinus peregrinū, aut
peregrinus ciuem, aut contrā, aut seruus seruum: similiter mundus sit.
66 ¶ Si seruus liberum se defendēs interimat: iisdem legibus quibus & par-
67 ricida, sit subiectus. ¶ Attamen quicunq; antequā moriatur, sponte in-
terfectori dimiserit, seu frater fratri, seu dominus seruo, & ita de cæteris
omnibus: quasi non sponte cæde commissa, purgetur qui interfecit, & an-
68 num exulet vnū. ¶ Qui consulto conciuem suum per iniuriā manu pro-
pria interfecerit: primū à templis, à foro, à portibus, & ab omni cœtu cō-
muni, ne præsentia sua hæc maculet, procul absit, siue quis adesse inter-
dixerit, siue nullus. nam lex ipsa interdicit, atq; ita id vetat: vt pro vniuer-
sa ciuitate interdicare semper & interdictura esse videatur. Deinde qui
eum non persequitur vt decet de interfecti cognatione, vsq; ad patruales
& cōsobrinos: primū scelus, deorūq; odia in ipsum vertatur. deinde reus
cuiq; sit, interfectū vlcisci volēti. qui autē persequi volet, quæ vel deluendi
y.j.

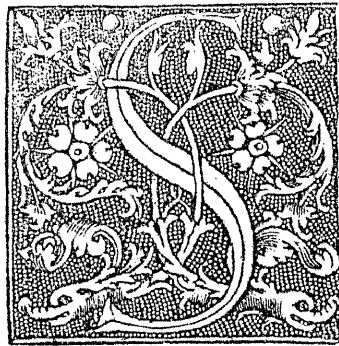
crimínis obseruatione, vel de alijs quibuscunq; deus instituit: pergat, homicidámq; secundū legem pœnas dare cogat. ¶ Iudices harum rerum illi 69 sint, quibus sacrilegij puniendi data est authoritas: qui autem condemnatus fuerit, morte pœnas luat. & quoniã non impie solum, sed & impudenter fecit: in regione interfecti sepeliri non debet. quod si fugerit, neque iudicium sustinuerit: perpetuo exulet. ¶ Si vnq; citra fines fuerit deprehensus: qui prius illi obuius erit cognatorum interfecti, vel ciuium, impune interimat, aut vincitū magistratibus tradat, huius rei iudicibus occidendum. ¶ Si quis hunc defensus accesserit: pro eo fideiubeat quem tutatur, tresq; is fideiussores, quos iudices sufficientes putauerint, adducat, qui iudicio illum se daturum promittāt. si id facere noluerit, aut nō potuerit: vincitū à magistratibus, iudicio reseruetur. ¶ Si non propria manu, sed voluntate, consilio, insidijsq; hominē interfecerit: cū ipse causa cædis sit, animoq; impurus, si in ciuitate habitet, condēnatus similiter puniatur. non tamen fideiussores præbebit: & condēnatus ipsa non carebit sepultura. ¶ Hæc eadem peregrinis aduersus peregrinos & seruis aduersus seruos: si consilio & insidijs non propria manu cædem cōmittant, efficiantur. ¶ Si seruus liberū sponte, siue propria manu, siue cōsilio interimat, condēnatusq; fuerit: trahatur à publico lictore atq; vindice ad interfecti monumentū, vel vnde illud cernere queat, verberatusq; prout iudicio eum conuicit, si ita cæsus adhuc viuat, ad necem vsq; cædatur. ¶ Si quis seruuum nihil iniuriantem, timens ne turpe quid à se factum indicet, vel alia huiusmodi causa inductus, mortī tradat: quasi ciuem necauerit, sic puniatur. ¶ Si quis in tam miseram calamitatē inciderit, vt patrem, matrem, fratrem, filiūve sponte atq; consulto, vita priuauerit: à publicis, sacrisq; locis arceatur, & vades requirantur. & qui huiusmodi cædis condemnatus fuerit: tam à iudicū ministris, q̄ à magistratibus occidatur, trahaturq; extra urbem, in statutū triuium nudus, vbi singuli magistratus pro vniuersa ciuitate, in mortuū caput lapidem mittāt, atq; ita ciuitatem omnē purificent. deinde vltra regionis fines portatū: insepultum eiciāt. ¶ Eī qui sibi mortem conscuerit: sepultura solitaria fiat, vbi alius nemo condatur. & in ijs locis sepeliatur: quæ de duodecim regionis partibus vltima, deserta, innominataq; sunt. sic obscurus: vt nec statua, nec inscripto nomine, sepulchra notentur. ¶ Si iumentum aut aliud animal hominem interficiat, nisi in publico certamine: interfecti hominis propinqui, id iudicibus deferant, & damnatū extra regionis fines interficiant. ¶ Si quid inanime præter fulmen, aut aliud telum diuinitus missum, anima hominem priuauerit: genere propinquus interfecto, proximum in vicinia ad hoc constituat iudicem. & quod damnatum fuerit (vt de animalibus dictum est) exterminetur. ¶ Si quispiam vita priuatus reperiatur, & ignotus homicida sit, nec diligētī inquisitione reperiatur: in foro, publico præconio prædicetur, vt qui hunc vel hūc necauit (quia cædis reus sit) sacra loca nō ingrediatur, & vniuersam deserat regionē, alioqui deprehensus occi-

81 detur, & insepultus extra regionis fines eicietur. ¶ Qui noctu furem, domum suam ingressum interimat: mundus sit. ¶ Qui spoliatorem in defensione sua vita priuat: similiter mundus sit. ¶ Qui mulierem liberam, aut puerum ad rem veneream vi subigit: impune, non ab eo solo cui vis illata est, verum etiã à patre, fratribus, filijs, vita priuetur. ¶ Si maritus eum, qui vim vxori infert, perimat: lege mundus sit. ¶ Si quis voluerit, cogitaueritq; amicum hominē ex ijs quos lex prohibet, interficere, vulnerauerit autē nec interficere potuerit: in vicina ciuitate, per totā vitam exulet, nullo rerum suarū omnium, fructu carens, dāno prius restituto si quid obfuit vulnerato, quod à iudicio eius rei fuerit constitutū. ¶ Iudices sint: qui cædis essent, si vulneratus obijisset. ¶ Si parētes filius, aut seruus, dominū cōsulto vulnerauerit: ita fecisse cōuictus, morte scelus luat. ¶ Si frater fratrem, aut sororē, aut cōtrā, vir vxorē, vxorve virū interficiendī cōsilio vulneret: perpetuo exulet. ¶ Si filij, filia' ve pueri sint, adhuc exulanti: rem eius familiarē tutores administrēt, qui eos orbos tutentur. sin adulti: res ipsas habere permittantur, alere tamen exulem non cogantur. ¶ Si quis vero liberis carēs, in huiusmodi calamitates inciderit: cognati eius vsq; ad sobrinos, consobrinosq; tam ex virorum, q̄ ex mulierū parte conueniāt. & vnā cum legū custodibus, sacerdotibusq; cōsilio habito, in exulātis domū vnā quidem, de quinq; milibus & quadraginta domibus ciuitatis, hæredem constituant. oportet enim vt ciuitas q̄ sanctissimas, & felicissimas pro viribus domos possideat. Ideoq; primo domus secundū legem expletur: & ex præstantissimo, fortunatoq; genere, in quo plures adolescentes sint, quorū vnum quasi filium adoptent, deūmq; precati felicioribus patrifamilias auspicijs, prolis propagatorē, successorē domus, hæredemq; secundū legem constituāt. eum vero qui peccat: sine nomine, sine liberis, sine sorte vlla, iacere patiātur. ¶ Vulneris ira facti qui cōdemnabitur, si sanabile fuisse vulnus, euentus ipse monstrabit: duplum damni restituat. sin vero insanabile: quadruplum. quod si sanabile etiã fuerit, at vulnerato ingentem afferat deformitatē: quadruplum soluat. ¶ Si quis non solum obfuit vulnerato, verum etiã patriæ nocuit, quod milite ipsam aduersus hostes priuauerit: similiter puniatur, ac præterea damnū ciuitati restituat, & vltra eam quā debet militiā, pro vulnerato etiam militet, & quicquid illi gerendū erat in bello, ipse agat. alioqui reus sit, cui libet volenti eum accusare neglectæ militiæ: & triplum quadruplumve, prout visum fuerit iudicibus, restituat. ¶ Si germanus germanū similiter vulnerauerit: cōtribules & cognati vsq; ad sobrinos cōsobrinosq; ex viris simul & mulieribus conuenientes, tam viri q̄ sceminæ, iudicent, genitoribusq; ipsum tradant, vt ipsi secundū naturā puniāt. q̄ si punitio ambigua fuerit: propinqui ex parte viri determinēt. si ipsi tandē non possint: ad custodes legū, causam deferāt. ¶ Si nati, nepotesve tale quid genitoribus intulerint solum: ij iudicent qui annū sexagesimū trāsegerint, quibus veri non adoptiui liberi sint. & condēnatus: aut morte, aut grauiore, aut nō mul-

to minore supplicio puniatur. nec quisquam de genere suo, etiam si aetatem à lege praescriptam transegerit: iudicet. ¶ Si seruus liberum ira con- 95
citus vulnerauerit: à domino tradatur vulnerato, vt arbitrato suo, iniuriã
vlescat, nisi malit damnum recuperare. ¶ Si id serui, vulneratiq; ma- 96
litiã per compositionẽ factũ fuisse quis ambigat: ad iudices deferat. quod
si id non conuicerit ita esse: triplum damni restituat. sin vero conuicerit:
seruitutis reum habeat eum, qui dolose cum seruo egit. ¶ Qui nõ spon- 97
te aliquem vulnerauit: simpliciter damnum persoluat. nã nullus legula-
tor imperare fortunã potest. & iudices sint: à quibus quantum damnum
fuerit, declaretur. ¶ Quilibet seniore, & re, & verbo colat. nam existi- 98
mandum cunctis semper est: seniore non paruo interuallo iunioribus
praeposendum, & apud deos, & apud homines, qui feliciter victuri sint.
¶ Si viginti annis minor est: quasi patrem, si vir fuerit, aut matrem si mu- 99
lier, reuereatur. ¶ Peregrinũ audentem ciuem cedere: si qui ceditur pu- 100
niendum censet, ad tribunos plebis perducatur, nec ipse verberet, vt eo ma-
gis à cedendis ciuibus abstinendum esse demonstrat, quando etiam à per-
eigrinis se cõtinet. tribuni autem diligenter inquirant: & si peregrinus in-
iuria ciuem percusserit: verbera totidem illi publico flagello reddantur,
ne quid tale amplius impudenter audeat. sin vero innocens peregrinus
videbitur (minis eo castigato qui perduxit) ambos dimittant.

HECATONOMIARVM QVINTI LIBRI FINIS.

HECATONOMIARVM, CEN-
TVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS,
LIBER SEXTVS.

I AEQVALIS AEQVALEM VEL PAU- 1
lo maiorem, qui nondum pater sit, neq; vtriusq; se-
nes sint, verberibus cadant: secundũ naturã nu-
dis manibus se defendant. ¶ Si quis annos vltra 2
quadragesima natus: siue alium inuadendo, siue
resistendo cadere quenq; audeat: seruilis, rusti-
cũsque habitus, hoc opprobrio satis punitus vi-
deatur. ¶ Qui viginti annis vel pluribus natu 3
maiores pulsauit: qui forte interfuerit, si nec mi-
nor, nec aequalis sit, prohibeat. & si non prohibuerit: secundum leges
improbis habeatur. & qui monitis obtemperauerit: modestus, atque
mansuetus, siue aequalis, aut minor verberato sit: eum vt fratrem, aut pa-
trem defendat. ¶ Iudicio subiectus sit: qui seniore verberauit. & si dãnã 4
bitur: non minore q̃ annuo tempore vinciat. imò etiã maiore: modo id
iudicibus videatur. ¶ Si peregrinus vel incolã viginti annis vel pluribus 5
seniore, pulset: praesentes modo consimili opitulentur. & qui condẽnatus

fuerit: si peregrinus est, non vrbis incolã, bienniu vinciat. si autem inco-
la: vt qui legibus non obtemperat, trienniu, nisi iudices iudicauerint diu-
tius detinendum. qui vero praesens fuerit nõ opitulatus, de primo censu:
mina damnetur. de secundo drachmis quinquaginta. de tertio: triginta. 50
de quarto vero: viginti. & horum iudices sint ductores exercitus, praefe- 30
6 cti ordinum, tribuni, equitũq; magistrũ. ¶ Si quis non furiosus patrẽ 20
aut matrem, eorumve superiores pulsare ausit: primũ quidem, qui praes-
sentes erunt opem ferant, & incolã vel peregrinus si opitulabitur, in pu-
blicis certaminibus tanq; praes praeposatur. sin minus: à regione vniuer-
sa exterminetur. sin autem incolã non sit: auxiliatus quidem laudem, nõ
auxiliatus vero vituperiu consequatur. seruis opitulatus: liberetur. non
opitulatus: centies publico cedatur flagello, & si in foro id contigerit: ibi-
dem à venalium rerum curatoribus puniatur. in alijs autem vrbis parti-
bus: ab aedilibus qui praesentes fuerint. extra vero vrbem si id factum fue-
rit: ab ijs qui curandis agris tunc praesident, & si quis ciuim seu vir seu
mulier, adolescens aut senior affuerit: defendat protinus, scelus procla-
mans. quod si auxiliari noluerit: malorum imprecatione secundũ legem
7 prematur. ¶ Cum vero pulsasse parentes condẽnabitur: primum perpe-
tuo exulet, & à sacris omnibus arceatur. à quibus si minus abstineat: à
principibus agri, verberibus, & omnino vtcunq; voluerint plectatur. & si
8 ab exilio reuertatur: morte peccata luat. ¶ Quicunq; liber cũ huiusmodi
homine comedet aut bibet, aut aliquo pacto vnã quicq; geret, aut tanget,
aut sponte loquetur: is neq; templum ingrediatur, neq; in forum, nec om-
nino per ciuitatẽ proficiatur anteq; mundetur. nã putare debet: scelerati
9 se cõmercio contaminatũ. ¶ Qz si non obtẽperauerit: quicunq; magistra-
tus id senserit, si non cõfestim punierit, maximã iniuriã reus habea-
10 tur. ¶ Si seruus liberum hominẽ siue ciuem siue peregrinũ pulset: praesen-
tes quilibet auxiliũ afferat, pulsatoq; succurrat, vinciantq; pulsantem.
¶ vincitũ tradat illi cui fecit iniuriã: qui in cõpedibus teneat, eumq; vt vo-
let, verberibus pulset. ita tamen vt nullum inferat damnum. deinde domi-
no secundũ legẽ reddat. si seruus ipse pulsato suaferit solutione se dignũ
iam esse: praesentes autem si non opem tulerint, praedicta secundũ census
11 multa puniantur. ¶ Qui superiorũ indignationẽ non timet, nec inferiorũ
supplicia veretur, quasi sciens quã nescit dicta à priscis despiciens: is
ultimo vt auertatur, expieturq; indiget supplicio. nã legum aliã ad bono-
rum hominũ doctrinã ponuntur: vt per eas intelligat, quo pacto inter se
amice versentur. aliã ad cõpescendã illorum pertinaciã: qui indomitã na-
tura, spretãq; omni disciplina, nulla ratione mouentur, quin ad omnem
ruant improbitatẽ. & hi: ultimo ad eorum expiationem, indigent suppli-
cio. mors tamen vltimum non est: sed extrema magis sunt inferiorum sup-
plicia. quã licet verissime narrentur: auertere tamen huiusmodi scelerato-
rum animos nequeunt. quoniã si auerteret: nulli qui parẽtes scelerate pul-
12 sarẽt, vnq; reperirẽtur. ¶ Nemo ferat, asportetq; rem alienã: aut vicini re-
y. iij.

vlla vtatur, nisi possidenti antea persuaserit. hinc enim mala omnia, quæ narrata sunt, dependerunt: pendentq; iam, ac in posterum dependebunt. & horum quinque sunt genera. Primum: quando publica sacra, sanctaq; tolluntur. Secundum: quando sacra priuata, atq; sepulchra violantur. Tertium: in res parètum. Quartum: quando cõtemptis magistratibus, rem illorum abducit, illave vtitur, anteq; illis persuaserit. Quintum: cum ciuis alicuius, ciuilib dignitas læditur, quæ læsio omnino vltionē poscit. ¶ Si quis impie quicq; agit, loquiturve in deos: qui præsens fuerit, defendat, magistratibusq; significet, qui ad harum rerum iudices deferat. qui autem audiens non significauerit, aut significatum non detulerit: impietatis reus habeatur. & qui velit: pro vltione legum prosequatur. impij igitur cõdemnati: pro singulis quibusq; impie cõmissis, singulis afficiantur supplicijs. à deo enim nullus vnquã seu bonus siue malus sit, negligitur: nec si ita parutus sit vt in terræ profundū ingrediatur, nec si vsque ad eò sublimis fiat, vt pen nis eleuatus in cælum volet. sed iniquus cõuenientia supplicia dabit: siue hic manens, siue ad inferos profectus, siue ad remotiorē aliquem inaccessibilem q; locum trãslatus. Qui igitur ex paruis in magnos viros per magna scelera euasisse cernuntur: nec id deum negligere putet. imò cum felices esse credantur, cum reuera sint miseri: dabunt acerbas suæ miserię penas. ¶ Tres sint carceres. vnus in foro rerum venalium. vbi multi ne fugiant, custodiuntur. Secundus vbi cõctus eorum sit, qui nocte cõgregatur, appelleturq; correctionis carcer. Tertius: in media regione, vbi q; maxime desertus syluestrisq; locus est, appelleturq; supplicij carcer. ¶ Impios qui nõ malis moribus, sed amentia quadã tales facti sunt: in correctionis carcerem, non minus q; quinquenniũ permãsurus, iudex conisciat. quo in tẽ pore: nullus cū ipsi ciuium colloquatur, præter eos qui nocturni cõctus partícipes sunt. illi vero admonentes: ad salutē animæ eorum colloquantur. & cum vinculorũ tempus exactum fuerit: qui modestior factus fuerit, cum modestis habitet. q; si rursus impietatis crimine dånabitur: morte plectatur. Sunt enim hi impij: qui deũ diuinaq; esse non credunt. tamẽ propter iustum aliquẽ naturæ affectũ: malos oderunt. & odio quodã aduersus iniustitiã moti: ab iniurijs abstinent. iniquos fugiunt: iustos vero homines diligunt. at id malum habent: q; aduersus deos, aduersus sacrificia, & iusiurandũ, plane obloquuntur. fieriq; potest: vt ita alios deridendo, multos sibi similes impiosq; reddant, nisi puniantur. ¶ Impij, qui pariter sceleratis sunt moribus: in carcerẽ supplicij conisciantur. Qui igitur hoc impietatis genere maculatur: à carcerũ vinculis nunq; eximantur, nec vllus liber vnq; ad eos accedat. sed statutũ ipsi à legumlatoribus cibũ: serui afferat. & vita functi: extra regionis fines, insepulti iaciantur. si quis liber sepelierit: impietatis crimine accusetur. Sunt enim illi: qui deorũ præsentia, destituta credunt omnia, eosq; nusq; esse. quiq; ad dolores fugiendos, voluptatẽsq; prosequendas: proniores sunt, & ingeti acumine & memoria pollentes. nã hi dolis & insidijs pleni sunt: & ex his multi sortilegi

Videtur hic Plato alludere ad versũ psal-
mi, si ascen-
dero in cæ-
lum tu illic
es: quasi ip-
sum aliquã
do aut lege-
rit aut au-
dierit.

I
M
P
I
I
N
O
T
A
T
E

fiunt, omnia temeritati, & fortunæ tribuentes, ad omne veneficij maleficiq; genus prompti. nonnunq; ex his tyrãni fiunt exercituũ duces: nonnũ quã cõcionatores, & qui per solennitates, priuatis insidiatur. homines sophistarũ more captiunculis decipientes: & hac dissimulatione scelera pariunt. & hi non vna tantũ morte sed pluribus digni sunt. ¶ Similiter qui deos esse credunt, sed aut negligere hominũ facta putant, & nullam illis curã esse prouidere, aut si curat facile victimis & oblationibus suarũ iniuriarum placabiles: mediterraneorũ carcerum vinculis condentur: vt & ij, qui dei præsentia, destituta omnia credunt. ¶ Consimili multæ, dånationiq; subiaceat: qui quomodocũq; deos credunt, sed defunctos se trahere: consulerẽq; dicunt. quiq; profitetur se deos ipsos cõtibus, sacrificijs, votisq; mulcere: & hoc lenocinio conantur domos, & ciuitates vniuersas, pecuniarũ gratia perdere. ¶ Sacella nemo in priuata domo, sed ad publica sacrificaturus accedat: & sacerdotibus hostiã præbeat, qui curam harum castissime gerunt, quibuscum & ipse oret: & quicũq; cum eo simul orare velint. Sic enim non erunt passim domus & vici: à mulierculis & imbecillioribus, aris, sacellis, statuĩsq; repleti. solent enim vbi indigent & in periculis, & vbi remedia singulis afferre conantur: semper consecrare hostias, ibi vouere, & statuas polliceri. præterea impiorum causa, id faciendũ ne putent (cum in infinitũ iniustitiã augeant: sacella & aras suis in domibus statuentes) deos clam votis, sacrificijsq; placare. ¶ Q; si quis, priuate sacra habuisse, sacrificasseq; alibiq; in publicis deprehendatur: qui senserit, ad legum custodes deferat. qui seu vir, seu mulier, nihil vltra magni sceleris admisisse deprehendatur: iubeatur priuata sacra ad publica deferre. si vero non deferat: mulctetur donec deferat. ¶ Si quis nephariam impietatem seu priuatã seu publice sacrificando cõmiserit, & non puerilem errorem: morte, vt impure sacrificans, mulctetur. an vero error puerilis sit, an nepharia impietas: custodes legum iudicet. ¶ Nec tua quisq; pro viribus tangat, nec moueat tuorum quicq; etiam minimũ: nisi tibi persuaserit. atq; idem cū mentis cõpos fueris: alienis in rebus efficias. ¶ Thesaurum quẽ quicũq; & sibi & suis deposuerit, qui tuorũ parentũ non erat: nec reperire vnq; optaris. nec si repereris: moueas. nec ariolis, depositũ accipere consulentibus: credas. & vt vno pene verbo dicatur: quæ non deposuisti ne tol- las. nã quæ immobilia sunt: mouere (vt publicę famę credendum est) nec vnq; generationi liberorũ prodest. ¶ Q; si quis eorũ quẽ nõ deposuit tol- lat: qui primus viderit, iudicibus indicet, adilibus quidem in ciuitate, in agro agrorũ curatoribus, in foro curatoribus venaliũ rerum. & quid ex oraculo tam de pecuniã q; de eo qui sustulit dictũ fuerit: ciuitas cõfirmet. ¶ Qui indicauit: si liber fuerit, in virtutis veniat opinionẽ. si sciens celaue- rit: in opinionẽ vitij. si seruus indicauerit: ciuitas eũ, pretio eius domino dato, liberet. si sciens celauerit: morte plectatur. ¶ Si quis rem suã alicubi volens, aut etiã nolens reliquerit: non tãgat qui forte repererit. q; si quis in domũ suã asportauerit: si seruus fuerit, à quolibet obuia facto, ãnos vltra

triginta nato, verberibus multis pulsetur. si liber: illiberalis, prauarica-
 torq; habeatur, & decuplum rei quam mouit ei qui reliquit, restituat.
 ¶ Cum quis aliquid rerum suarum ab altero teneri conueritur, quod 27
 alter habere quidem fatetur, sed eius qui petit esse negat: si res apud ma-
 gistratus conscripta est, secundum legem vocetur is, qui tenet ad magistra-
 tus. reque ex conscriptione patefacta: si alterius de aduersarijs res esse de-
 prehendatur, ille habeat. si vero neutrius sed absentis cuiusdam si sufficien-
 tem fideiussionem non dederit qui tenet, absentem rem traditurum: dare co-
 gatur. ¶ Si apud magistratus res de qua agitur conscripta non sit: apud 28
 tres inter magistratus seniores, usque ad latam sententiam deponatur, & si
 animal est de quo ambigitur: is qui e causa exciderit, lata sententia magi-
 stratibus ipsis impendium alimentorum restituat, & tribus diebus id iudi-
 cium absoluat. ¶ Mentis quilibet compos: seruum suum ducat quo ve- 29
 lit, honeste ipso usurus. ducat etiam & amicorum quos velit: ut fugitiuum
 recipiat ad gratiam. ¶ Si quis aliquem, ut seruum ductum, ad libertatem 30
 vendicet: dimittat quidem qui sustulit, qui vero ita ductus est: si tres fidei-
 iutores fide dignos prebuerit, sic iure sit ereptus. aliter si abduxerit: vim
 intulisse videatur, damnatusque duplum damni ei restituat, a quo abstulit.
 ¶ Suum quisque libertum ducere possit: si ab eo non colitur, aut non suffi- 31
 cienter colitur. ¶ Cultus est: primum ut ter domini domum mensibus sin-
 gulis veniat, paratumque se ostendat facere quicquid honestum, possibileque
 sibi est. deinde ut de matrimonio faciat quicquid domino visum fuerit:
 nec sibi liceat, maiores diuitias comparare, quam ille possideat qui liberauit.
 quicquid autem plus habuerit: domino detur. ¶ Libertus sicut & peregrin- 33
 ni: ultra viginti annos in ciuitate non maneat. sed post id temporis: bonis
 suis acceptis abeat, nisi domino quondam suo, & magistratibus persuase-
 rit. ¶ Si liberti aut peregrini alicuius bona, tertium censum excefferint: tri- 34
 cesimo die, postquam id deprehensum sit, rebus suis acceptis, recedat, nec vlla
 illi ulterius manendi facultas a magistratibus concedatur. qui huic legi
 non obtemperauerit: morte plectatur, & bona sua in publicum redigan-
 tur. ¶ Hæc tribuum iudices cognoscant: nisi prius per vicinos & arbitros 35
 litigantes conciliati sint. ¶ Si quis animal, aut rem aliam, suam esse dicit: 36
 qui id habet ad eum referat qui vendidit, aut qui legitime, sufficienterque
 donauit, aut alio modo iure tradidit. & si is ad quem retulit: ciuis sit, aut
 vrbis incola: veritas, intra triginta dies inueniatur. sin extraneus sit: intra
 menses quinque. ¶ Quæcunque emendo, vendendoque commutatur: in statu 37
 to fori loco permutetur, dando, accipiendoque vltro citroque rem, & rei pre-
 tium ilico, nec alicubi alibi: nullaque emptio aut venditio, ad terminum fiat.
 ¶ Si aliter, aut in alijs locis permutatio facta fuerit: nullum sit secundum 38
 legem de ipsa iudicium. ¶ Nec de collatione: cum nonnulli ad aliquid in- 39
 ter se agendum pecuniam vel quoduis aliud conferunt, iudicium redda-
 tur. ¶ Venditor qui pretium rei venditæ non minus quam triginta drachmas 40
 accepit: decem dies in ciuitate necessario expectet, nec diuersorium eius

41 emptor ignoret. ¶ Si quis seruum vendidit phrenesi, vel calculo, vel stræ-
 guria, aut alia quauis plurimis occulta, & longa & insanabili corporis aut
 animi ægritudine laborantem: si medicus emit, aut gymnasticus, redde-
 re non liceat. sed nec etiam quando venditor emptori cuius: veritatem pre-
 dixerit. at si artifex aliquis, huiusmodi rerum peritus, ignaro ac rudis cui-
 piam tale aliquid vendidit: qui emit, citra sex menses aut annum, vbi mor-
 bus ad annum haberet paroxysmum, reddere possit. iudicium vero harum
 rerum apud iudices agatur, quos communi consensu litigantes elegerint.
 & qui condemnatus fuerit: duplum pretium quo vendidit, emptori per-
 42 soluat. ¶ Si imperitus imperito vendiderit: redditio, iudiciumque fiat. &
 43 qui conuictus fuerit: simplex pretium deferat. ¶ Cum quis homicidam
 vendidit: si sciens quidem scienti, non reddatur. si nescienti: tunc reddatur
 cum sciuerit emptor. & id iuniores de legum custodibus, quinque: cogno-
 scant. quod si non ignorasse inuenietur: emptoris domum primo secundum le-
 gem interpretum, a piaculis venditor purget. deinde pretij triplum: illi de-
 44 ponat. ¶ Qui nummum pro nummis, aut quauis alia quæcunque commutat:
 nec afferat aut accipiat adulteratum quicquam, legemque istam diligenter ob-
 45 seruet. ¶ Nemo dijs inuocatis, mendacium dicat, aut decipiat, aut adul-
 terare verbo vel re quicquam audeat: nisi deo velit odio esse. deo enim primum
 odio est: qui falso iurat. nam ipsum parupendit. secundo: qui coram maio-
 46 ribus se mentitur. maiores autem sunt seniores, parentes, & reipublicæ
 principes. qui id enim facit: nec deum veretur, nec homines colit. ¶ Qui
 vendit in foro aliquid: nunquam suæ rei venalis, duo pretia dicat. & laus rei
 venalis, & iuramentum longe absit. & cum simplex pretium imposuerit: si
 non vendiderit, referat iterum, & eadem die nec maius nec minus pretium
 47 petat. ¶ Eum vero qui hanc legem transgreditur: quilibet ciuis non pau-
 ciores quam triginta natus annos, cum iurantem audierit impune verbe-
 48 ribus cadat. quod si non fecerit: legum proditor habeatur. ¶ Qui legi
 non obtemperauerit, remque adulteratam vendiderit, quicunque aduerit, ac po-
 test, arguat: & si seruus, aut inquilinus coram magistratibus redarguerit
 rem adulteratam, aut re, aut verbo, mendacio, aut iuramento, secum aspor-
 tet. ciuis vero si accusare neglexerit: improbus habeatur. Sin accusauerit,
 conuiceritque: sacræ ædi dedicet. venditor autem non solum re ipsa priuetur:
 verum etiam tot verberibus publice cadatur, quot drachmas vendebat, præ-
 49 conum voce, causa cur verberetur, declarata. ¶ Vendentium omnem malis-
 tiam, adulterationemque rerum venalium: curatores, custodesque legum, ab
 hominibus harum rerum peritis, diligenter inquirent. & in columna con-
 scriptas in foro proponant: ut plane ex his pateat, quid oportet, & quid
 non, vendentes facere. sic & in columna, primæ ædiliū constitutiones,
 & quæ ipsi ædiles cum legum custodibus habito concilio suppleuerint,
 50 conscribantur. ¶ Danda opera, ut quæ minimo cauponum genere in ciuita-
 te vtamur: atque his hominibus cauponandi artes committendæ sunt, quibus
 corruptis, non magnum ciuitas detrimentum incurrat. attamen, quos

rum animi non facile impudentia, atq; illiberalitate repleantur. ¶ Nul- 51
 lus eorum, qui de quadraginta & quinque milibus domorum sunt: cau-
 po, mercatorq; nec sponte nec inuitus fiat. nec priuati cuiusquam fiat mi-
 nister: qui non ex æquo in eadem sorte sibi respondeat, nisi patris ac ma-
 tris, aliorumq; maiorum, cæterorumq; seniorum qui liberi sunt, & libere
 viuunt. ¶ Liberum & non liberum discernatur ab optimatibus. ¶ Eum 52
 qui illiberali cauponationi in aliqua arte operam dederit: volens quili- 53
 bet ad optimates virtutemq; primos, quasi generi suo dedecori sit accuset.
 & si paternam domum indigno studio maculasse deprehendatur: ab hoc
 opere, vinculis vnus anni arceatur. & si iterum lapsus fuerit: biennium vin-
 ciatur. ac deinceps quoties peccasse deprehendatur: duplo tempore semper
 detineatur. ¶ Peregrini duntaxat, & aduenæ: cauponarias artes sequan- 54
 tur, vt rerum adæquatio fiat. nam cauponatio in ciuitate: non nocendi gra-
 tia, sed contra, omnino naturaliter adinuenta est. numularius enim, mer-
 cator, mercenarius, & hospitalis diuerforij magister: rem pecuniaria im-
 moderata & inæqualē, ad æqualitatem modicam redigunt & indigentiam sup-
 plere, rebusq; æqualitatem præbere conantur, modo mediocritatem excessiui
 anteponant. verum vulgus contra omnino facit. immoderata enim cupit: & cum
 mediocriter lucrari liceat, inexplibili lucris cupiditate vexatur. & nunc in
 desertis locis, ad quæ multæ longæq; ducunt viæ: cauponandi gratia do-
 mos ædificant. optatque diuerforio, viæ erroribus fessos aut tempestate
 pulsos suscipiunt: & caloribus pressos recreant vt amicos. deinde non tanquam
 amicos, hospitalibus muneribus donatos, remittunt: sed vt inimicos atq;
 captiuos, crudeliter eos se redimere cogunt, rebusq; omnibus spoliant.
 hæc turpiter faciētes: vt huiusmodi studia quæ indigentibus opem ferant,
 calumniæ sint subiecta. quocirca, omnia hominum genera, quæ in caupo-
 natione, mercatura, diuerforioq; versantur: calumniæ, & opprobrio sub-
 iacent. ¶ Peregrini illi, vel aduenæ: aut quoptimi, aut quominime mali sint. 55
 nam in his artibus versantur: quibus ad improbitatem, facilius impellun-
 tur. quos ideo custodes legum obseruare oportet: ne a probitate dimo-
 ueantur. ¶ Cum cauponatio multiplex sit atq; varia: custodes legum, cum 56
 peritis singularum rerum conueniant. & quæ ciuitati necessaria videbun-
 tur: ea fieri primo constituant. deinde impendio & emolumento diligenter
 examinato: quid mediocre cauponis lucrum sit, videant. & tam impendium
 quod emolumentum conscribant. sic enim ferme: cauponandi artes singulis prode-
 rint, & minime oberint. ¶ Si quis non videatur pacta seruasse: vbi vicini 57
 aut arbitri non prius reconciliauerint, tribuum iudices cognoscant, nisi
 lex aut decretum prohibeat, aut necessitas & vis illata coegerit, aut inopi-
 natus casus inuitum detinuerit. ¶ Si artificum aliquis, in tempore fla- 58
 tuto, opus per malitiam non absoluerit: primo, deo poenas dabit, quem
 minime vereri videtur, & reus factus operis quod in tempore non fecit,
 mercedem persoluat, ac ab initio rursus ab eodem spatio temporis, opus
 gratis efficiat. ¶ Quod venditori, de rerum venalium pretio lex mandat: 59

C
A
V
P
O
N
E
S

T
A
B
E
R
N
A
R
I
I

idipsum & opifici, ne pluris quam æquum est ipse suum liceatur opus, sed
 quod simplicissime & vt dignum est licitatio fiat. non enim ignorat artifex: quo
 pretio opus suum dignum sit. nec decet in ciuitate artificem: arte sua rudes
 60 decipere. ¶ Qui operis accepit mercedem & quo tempore pactus est non
 obtulerit: duplum reddat. & si annus præterierit (quauis pecuniæ acce-
 ptæ mutuo: sine vsura reddi debeant) hic tamen pro singulis drachmis, sin-
 gulas sextas drachmæ partes mensibus singulis det. & harum rerum cau-
 61 sas, tribuum iudices cognoscant. ¶ Qui liberos habet & testamentum con-
 dit: primo hæredem de filiis vnum, quæ dignum putauerit constituat. de-
 62 inde quæcumq; aliorum adoptandum alijs dederit: conscribat. ¶ Si filio-
 rum aliquis superest nulla hæreditate munitus, quem secundum legem in
 coloniam profecturum sperat: huic liceat patri de alia pecunia quantum ve-
 lit legare, paterna sorte semper excepta & omnibus quæ ad illam pertinent.
 63 quod si plures sint: eis quæcumq; ultra sortem sunt, vt velit distribuatur. ¶ Si
 alicui eorum iam domus est: ei pecunias non tribuat, neq; filia similiter
 64 quæ viro sit desponsata. si autem desponsata non fuerit: tribuat. ¶ Si filio-
 rum filiarumve alicui, fors aliqua in regione, post conditum testamentum
 65 aduenerit: ipsius testatoris hæredi relinquatur. ¶ Si autem non filios, sed
 filias habet, qui testatur: cuius filia velit virum hæredem sibi, ac filium
 66 fore conscribat. ¶ Si alicuius filius, seu naturalis siue adoptiuus, antequam
 togam virilem assumat decesserit: has etiam fortunas suas, testator significet.
 & quem velit: loco illius (melioribus auspicijs) filium sibi fore declaret.
 67 ¶ Si quis absque liberis omnino, testamentum condit: decimam partem fun-
 di ultra sortem acquisiti, leget cuicumq; voluerit. cætera omnia futuro per
 adoptionem filio, benigne sine querela, & secundum legem tribuat. neq; li-
 ceat (tametsi id antiqua lex scripserit) cuique vtcumq; velit, cum moriturum se
 suspicatur, simpliciter sua disponere. nam nos, resq; familiaris omnis: non
 tam nostra quam generis nostri præteriti, atq; futuri, & multo magis vni-
 uersæ ciuitatis. quæ cum ita sint: si quis assentatiunculis in morbo & se-
 68 nio quempiam aggressus, præter honestum testamentum condere persuase-
 rit, nunquam id fieri lex permittat. ¶ Si cui liberi tutoribus indigent, &
 idem moriens testamento tutores quoscumq; & quoscumq; velit constitue-
 69 rit, qui tutandi officium suscipere velint: ita fiat, sicut descripserit. ¶ Sin-
 vero intestatus, naturæ concesserit, vel tutores non conscripserit: qui gene-
 re proximi sunt, duo ex parte patris, duobus ex parte matris, atq; vnus ex
 70 mortui amicis tutelam suscipiant. ¶ Quindecim cæteris seniores ex le-
 gum custodibus: orphanorum omnium quinquennio curam sic habere vo-
 lumus, vt terni pro dignitate singulis annis curent. & exacto quinquen-
 71 nio similiter quindecim alios, atq; id, pro viribus nunquam deficiat. ¶ Si
 quis nihil testatus decesserit, filiosq; tutela egentes reliquerit: iisdem le-
 72 gibus ac superiorum consimilibus, filiis eius prouideatur. ¶ Qui inopi-
 nata fortuna ex intestato decesserit, filiasq; reliquerit: frater eius ex patre
 aut matre si absq; sorte sit, mortui filiam & sortem suscipiat. q; si frater non

extat: eius filius (nisi ætas obstet) suscipiat. post hos: sororis filius. post: patris frater. quinto loco: eius filius. sexto: paternæ sororis filius. & similiter per fratres, consobrinosq; (generis semper propinquitate seruata) ita procedatur, & in eodem genere: mares foemina anteponantur. ¶ Si ad fratrum 73 vsq; auorumq; filios, cognatorum penuria sit: quemcunq; ciuium sponte puella cum tutorum consilio diliget, is si voluerit, eam vxorem, atq; insuper hæreditatem accipiat. ¶ Si in magna eorum penuria qui urbem habitant, 74 aliquē in colonia missum puella hæredem facere sui patris optauerit: is si ex eodem genere fuerit, hæreditatē secundum legem adeat. sin vero ciuis, sed non ex eodem genere: ducat eam si voluerit, secundū tutorū, puellæq; electionē, & hæreditatē domum reuersus adeat. ¶ Si quis absq; 75 liberis omnino ex intestato decesserit: mas & foemina ex eodē genere desertam domum ingrediatur, quibus sors propriæ competat. prima: soror. deinde: fratris filia. tertia: sororis filia. quarta: paterna soror. quinta: paterni patris filia. sexta: paternæ sororis filia. quæ vt fas est: cum ijs qui genere proximi sunt, vitā agant. ¶ Si qui testamenti, nuptiarū, alicuius ve 76 aliorum gratia, de legibus querantur, asserantq; legillatorem si viueret, minime impulsurum hanc ducere, vel huic nubere: ad quindecim illos de legū custodibus qui orphanis tutandis relictis sunt, confugiant, eorumq; iudicijs pareāt. nam cum lex genere propinquum aut propinquā matrimonio ducere præcipiat: fieri potest, vt multa impedimēta reperire queāt, & potius quiduis perpeti velint quàm ducant, illi ve nubant, cui corpus ægrotum, mæcum ve sit, aut insanus animus. ¶ Si ad maiora legum 77 custodes vrgere videatur: rem ad electissimū iudiciū deferāt, expectentq; sententiā: & qui damnatus fuerit infamia notetur, quod pecuniarū multarum multa, apud eum qui sapit: longe maius supplicium est. ¶ Legum 78 custodes orphanis quasi alteri parentes, primis quidem non deteriores: per singulos annos, tanq̄ suis prouideant. intendantq;: vt priuati parētib; q̄ minime miserabili calamitate premantur. nam id ignorare non debent: defunctorum animas vim quandā habere, qua de rebus humanis curam habent. & præcipua eorum cura tenentur: qui ab eis geniti sunt. & eas deumq; illis infensum esse: qui orphanorum desolationē procurāt. ¶ Qui aliquem patre aut matre orbatum iniurijs afficit: damnū duplum 79 restituat, ac si quem, parētes ambos habentē, læserit. ¶ Qui foeminā, marēve tutatur, & qui de legum custodibus, tutorem obseruare constitutus est: non minus orphanos, q̄ si genuissent, neq; res illorū peius quàm suas gubernent, imò etiam affectu melius. & qui huic legi derogauerit: condemnatus, duplo damno afficiatur. id autem damnū: sententia iudicum æstimetur. ¶ Si tutor negligere aut malitiose agere propinquis, aut 81 cæterorum ciuium alicui videbitur: in idem iudiciū adductus, quadruplum dāni restituat. cuius pars altera puero: accusatori altera deferatur. ¶ Postq̄ ad pubertatem orphanus venit: si male secum egisse tutorem existimauerit, ad quinquenniū vsq; ab exacta tutela, in tutorē sibi agere li-

Defunctorū animæ.

ceat. si tutor condemnabitur: quid pati daréve debeat, à iudicibus decernatur. & ita si magistratus aliquis, ob negligentiam orphano offuisse videatur: quid ipsi restituendū sit, iudices statuunt. & si per iniuriam: non solum damnum restituat, verum etiam magistratu custodiæ legum, priuatur. & alius pro eo: ciuitati regioniq; à populo creetur. ¶ Liceat patri, si velit: publico præconio filium abdicare, ne amplius secundum legem filius sit. priuatus autem hoc pacto patre: aliò abire cogatur. nam cum ad quadraginta & quinq; millium domorum nullam accedere possit: non à patre solum, sed à genere vniuerso depelli necesse est. ¶ Cum quispiā infelici indignatione comotus, cupit eum à cognatione eijcere quē genuit, educauitq;: nō liceat leuiter, subitoq; id efficere. sed primum genere sibi propinquos, vsq; ad patruales, propinquos item consimiliter matri conuocet, apud quos accuset filium, ostēdatq; dignum esse qui à propinquis suis omnibus depellatur. deinde filio causam suam dicendi potestatem concedat, quòd videlicet, talis non sit, vt reijci debeat: deinde exclusis parentibus & filio, propinqui vtriusque sexus omnes, suffragia conferant, nisi ætas impedimento sit. & si plura q̄ dimidiæ partis suffragia patri suffragentur: liceat ei filium abdicare, aliàs minime. ¶ Si quis ciuium abdicatū, adoptare voluerit: nulla id lege vetetur. nam iuuenum mores: in dies, varièque mutantur. si autem citra decennium nemo adoptare curet: curatores prolis supra modum aductæ, prouideant, vt coloniæ particeps efficiatur. ¶ Liceat filijs, parentes morbis vel senio turpiter affectos: amantia 82 Stul. accusare. ¶ Si quis morbo aut senio, aut morum acerbitate, aut his omnibus exagitatus, in dementia incidat, lateatq; id omnes præter domesticos, ille vero tanquā dominus rem familiarem dissipet, & filius, dementia patrem accusare formidet: primo filius ad seniores legum custodes profectus, calamitatem patris enarret. qui (re satis conspecta) accusandus necne pater sit consulat: si accusandum decreuerint, testes simul & adiutores sint accusanti. si pater accusabitur: nec minimum quidem de rebus suis in posterum disponere queat. nec tanq̄ paterfamilias amplius: 83 sed quasi filius ac puer habitet. ¶ Si vir & vxor, propter morum acerbitatem inuicem non conueniant: decem viri de legum custodibus qui medijs sint, & decem mulieres de connubiorū curatricibus prouideant. quorum 84 sententiam: si ita consiliati fuerint, valida & stabilis habeatur. ¶ Si autem illorum animi vehementius etiam iracundia fluctuent: facto diuortio, illos pro viribus quærant, qui vtriusque conueniant. & acerbioribus 85 ingenijs: maturiora mitioraq; ingenia accommodentur. ¶ Qui sine filijs sunt, aut paucos procreauerunt, dissentiantq; procreandorū liberorum 86 causa: coniugium rursus quærare compellantur. ¶ Si filios non paucos habeant, atque dissentiant: senectutis curandæ gratia (diuortio facto) aliud coniugium ineant. ¶ Si mulier liberis maribus, foeminisq; relictis mortua est: lex virum non cogat quidem, sed suadeat filios suos educare, 87 adducta nouerca. ¶ Si defuncta vxor, filios non reliquerit: duci alteram

cogat. ex qua tum familiæ suæ, tum ciuitati quantū satis est, prolem pro-
 creet. ¶ Si vir sufficiens reliquerit filios: mater ipsos vidua educet. ¶ At
 si iunior esse videatur, q̄ vt sana sine viro viuere possit: propinqui eius,
 cum mulieribus connubiorum curatricibus consilio habito, quod sibi il-
 lisq; videbitur, id exequatur. ¶ Si liberis egeant: liberorum quoque gra-
 tia ducant, nubantve. liberorum autem sufficiens numerus secundum le-
 gem, mas & foemina. ¶ Serua si seruo, aut libero, aut liberto coniuncta
 peperit: serue domino, natus detur. si autem ex seruo libera peperit: serui
 dominus, nati similiter dominus esto. ¶ Si quispiam ex serua sua, natū
 susceperit, aut quæpiam ex seruo pepererit proprio, id que pateat: natum
 quidem ex serua & libero, mulieres in aliam regionem cum patre simul
 emittant. natum vero ex libera & seruo: legum custodes, vnā cum matre
 extra fines expellant. ¶ Quorum pater & mater aut horum parentes se-
 nio confecti, quasi thesaurus quidam domi iacent: ij putent, nunq̄ aliud
 sibi tale simulachrum magisq; efficax domui suæ affuturū. nam nullum
 apud deos, magis honorandū simulachrum nos habere possumus quā
 patres, & auos senio confectos, matrēsq; similiter. quibus honoratis: deus
 gaudet. probisq; viris: seniores parentes pro magno quæstu habentur, si
 ad senium vsque peruenerint. sin iuniores decesserint: valde desiderantur.
 mirabilius enim parentum simulachrum: quā inanimēs imagines. nam
 quæ animam habent: quando coluntur à nobis, pro nobis orant, fauentq;
 quotidie. quando vero despiciuntur: contra. & immanifestum non est: pa-
 rentum orationes multis sæpe profuisse, imprecatus etiam complurimis
 obfuisse, illis quidem à deo exauditis. ¶ Si quis minus quā decet parē-
 tes colat, nec magis eos quā filios, nepotēsque, ac seipsum diligat, præ-
 ceteris eorum voluntati in omnibus obsequens: qui ita negligitur, per se
 vel per alterum, ad tres de legum custodibus seniores, rem deferat, & ad
 tres similiter de connubiorum procuratricibus. qui re inuestigata: in eos
 qui iniuriam intulerunt animaduertant. in viros quidem si tricesimum
 annum non exceßerint: & in mulieres si quadragesimum, vinculis atque
 verberibus. prouectiores vero: iudicent ciues, qui omnium ætate sunt se-
 niores. & condemnatus, soluat patiaturque quod iudicio statuatur, ita vt
 nihil prætermittatur quod soluere aliquis pati ve possit.

HECATONOMIARVM SEXTI LIBRI FINIS.

HECATONOMIARVM, CEN-
 TVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS,
 LIBER SEPTIMVS.

I QVIS È PROGENITORIBVS CVM af-
 flictus sit deferre non potest: quicumq; liber au-
 dierit, magistratibus nunciet, aut improbus ha-
 beatur, & à volente quocunq; dampni illati accu-
 setur. si autem seruus detulerit: liber esto. qui si
 affligentis vel afflictī seruus sit: in libertatē à ma-
 gistratibus vendicetur. sin autē alterius ciuis ser-
 uus: pretium domino publice persoluetur. & cu-
 ra magistratibus sit: ne quis ei qui detulerit no-
 ceat. ¶ Qui non ad mortem hominis, sed pecorum, aut examinū veneno
 vitur, siue etiam vt aliter q̄ morte bestijs noceat: si medicus sit, & venefi-
 cij reus fuerit iudicatus, morte supplicium luat. sin vero medicinæ igna-
 rus, iudiciū, quid pati, darēve ipsum oportet, constituat. ¶ Quando quis,
 nodis, inductionibus, cantibus, similibusq; veneficijs, ad nocēdum para-
 tus deprehensus fuerit: si aruspex, aut prodigiorum interpretes sit, occida-
 tur. sin vero non: iudiciū, de ipso statuatur. ¶ Qui clam aut vi nocuit: ma-
 gna reddat si in magnis nocuit, minora si in minoribus, & in omnibus tā-
 tum reddat: vt damnum exequetur. & in singulis iniurijs (vt punitus mo-
 deratior efficiatur) multa afficiatur. leuiore quidem, si propter iuuentu-
 tis imprudentiam aliena malitia fuit impulsus: grauiore, si dementia sua
 immoderatis voluptatibus & doloribus, timore, inuidia aut iracundia in-
 sanabili. ¶ Nemo furiosus, palam in vrbe cernatur: sed furiosum, propin-
 qui domi quomodocunq; possunt: custodiāt. quod nisi fecerint: mulcten-
 tur. qui maximi cēsus sunt: drachmis centum, siue seruum siue liberum,
 minus diligenter custodiāt. si secundi: quatuor de quinque minæ parti-
 bus. qui tertij: tribus. & qui quarti: duabus. ¶ Nemo in aliquem conui-
 cietur. nam qui sibi inuicem verbis turpibus maledicunt: muliebres ha-
 bentur. & in primis ex verbis quæ certe leuissima res est: odia grauissima,
 & inimicitia per sæpe nascuntur. & is qui per disciplinam antea excultus
 fuerat: tantūdem per iracundiā animi partē exacerbatus efferatusq; diffi-
 cilem sibi reddat viuendi rationē, hanc amaram ab ira gratiam suscipiens.
 ¶ Eum qui in hoc deliquerit, aut in tēplo, aut vbi publica sacrificia, vel
 certamina peraguntur, aut in rerum venalium foro, aut iudicio, aut alio
 quouis coetu cōmuni, magistratus harum rerum præsens, libere puniat.
 quod si non fecerit: quasi legum proditor, nunq̄ ad publici cuiusquā mu-
 neris certamen quasi de virtute certaturus, ascendat. ¶ Si quis alijs in lo-
 cis, maledicto, vel prouocando vel respondendo vtatur: quicumque senior
 præsens fuerit, pro legum defensione hunc verberet. & eos qui ita alieno
 malo concitati sunt, comprimat: alioqui puniatur. ¶ Loco, conuitijs, sali-

bus, dicacitatibusq; vti liceat: vt ridiculum absq; ira dicatur. concitato vero per iram animo: nemini aliquid tale liceat. ¶ Poëta comico, vel iambi- 10
cæ musicæ ve melodiæ actori: nequaquã verbo, imagine, aut persona cuiquã
ciuium detrahere liceat. cum qui secus fecerit: præmiorum præfides, eo-
dem die exterminent. alioqui minis tribus mulctetur: deo in cuius hono- 11
rem certatum fuerat, consecrandis. ¶ Huius rei cognitio, cõmunis iuue-
num disciplinæ curatorî cõmittatur. & quod probauerit: proferre in me-
dium liceat. quod reprobauerit: hoc neq; ipse vlli vnq; ostendat, neq; aliũ
quenq; doceat. si contrã fecerit: prauus, legumque contemptor habeatur. 12
¶ Nullus in ciuitate nostra mendicus sit: sed quicumq; id tentauerit, vi-
ctumq; inexplebilibus precibus colligere cõeperit, à rerum venaliũ cura-
toribus è foro pellatur, ab ædili vero magistratu ex vrbe eiciatur, ex to-
ta deniq; regione ab agrî magistratu, exterminetur. vt ab huiusmodi ani- 13
malî: omnino vnũuersa regio munda sit. nam mirum profecto esset: eum
qui temperãs esset, & virtute alia aut virtutis parte præditus, in extremã
paupertatem deuenire, vt fame vel re alia consimili premeretur, & ita ne-
glectum esse, siue liber, siue seruus in ciuitate moderate gubernata. talis
profecto si calamitate, vel sorte aliqua vexatur, misericordia dignus existi-
mandus est. non qui fame, vel re consimili pressus: precibus victum que- 14
ratur. ¶ Si seruus, seruãve, alieng rei offecerit, siue imperitia seu immode-
rato aliquo vsu, nec qui damnum passus est causam tribuerit: dominus
eius aut satisfaciãt, aut seruum, seruãmve illi qui damnum passus est tra-
dat. ¶ Si cõmuni quadam nocentis patientisq; astutia, vt seruus sibi au- 15
ferretur dominus contendat: de malitiæ crimine agat aduersus eum qui
de seruo conqueritur. si conuicerit: pretium serui à iudicio constitutum,
à damnato duplicatum accipiat. conuictus autem: damnum restituat, &
seruum insuper tradat. ¶ Si iumentum, equus, canis, aut domesticũ aliud 16
animal proximî rem attriuerit: animalis dominus similiter rem restituat.
¶ Si quis sponte testimoniũ ferre noluerit: citetur ab indigente, citatusq; 17
tempore idoneo assit, & testimoniũ prout sciuerit asserat. si nescire dixe-
rit: iureiurando se nescire affirmet ac abeat. ¶ Qui ad ferendum testimo- 18
nium, citatus non venerit: damnum ei qui citauit, secundũ legem depo-
nat. ¶ Si iudex aliquis in testimoniũ citatus fuerit: testimonio allato, 19
nullam in eadem causa sententiã ferat. ¶ Mulieri liberæ, si quadraginta
annos excefferit: tam ad testandum, q̃ ad dicendum, interesse iudicio li-
ceat. imò etiam & ad agendum: si sub viro non sit. viuente vero marito tes-
timoniũ perhibere, solummodo liceat. ¶ Seruo, seruæ, & pueris: de ho- 20
micidio solum dicere, testariq; liceat, si idoneum fideiussorẽ dederint se
ad latam sententiã permanuros, si forte falsi testimoniij fuerint accusati.
¶ Si quis falsum testimoniũ bis dixisse inueniatur: nõ cogatur tertio tes- 21
tari. si ter: nullomodo postea testimoniũ dicere liceat. q̃ si testari vterius
ausus fuerit: à volente quolibet, ad magistratũ deferatur, & à magistratu
tradatur iudicio. si conuictus fuerit: moriatur. ¶ Quando in lite, falsa te- 22

M
E
N
D
I
C
I

stimonia intercesserint, per quæ aduersariũ superasse videri quis potuit: 23
si plures q̃ mediætas testiũ condænati fuerint, iudiciũ secundũ illa, nullum
procedat. quod si secundũ illa: quodcunq; iudicatũ fuerit irritum habeat-
tur, & iustum hoc pacto lis consequatur finem. ¶ Si quis iustitiæ vires, 24
in animis iudicũ in cõtrariũ vertere conatur, ac præter oportunitatẽ mul-
ta litigia mouet, aut mouëtibus adest: agat in eum quicumq; voluerit, ma-
le agendî aut inique defendendi crimine, iudiciũq; huiusmodi apud ele-
ctos iudices agitetur. nam in talibus peruersa calumniã: bonũ artis subit
nomen. quæ artificium in litibus inuenisse asseritur: quo agenda & dicẽda,
siue honesta siue turpis sit causa, superare facile quis possit, victoresq; eos
facere, quibus ipsa, circũuentiõnis suę rationibus fauet, si pro artis ipsius
beneficio pecunia dabitur. verũ danda opera est: hæc, siue ars, siue artis
expers exercitatio sit, ne in ciuitate aditũ habeat. ¶ Si quis aut dicẽdî aut 25
defendendi calunię dånatus fuerit: si cõtentionis studio factũ sit, certũ illi
tempus iudices præscribant, in quo neq; pro se neq; pro alio agat, dicãtve
causam. si auaritiã: peregrinus à regione, nunq; rediturus abito. & si redie-
rit: moriturus. si ciuis id auaritiã fecisse deprehẽdatur: quoniã pecuniam
tanti fecit, omnino moriatur. quod si ambitiosa contentione, bis tale quid
fecisse iudicatus fuerit: id ipsum supplicium subeat. ¶ Si legatus aut præ- 26
co, falso quæ sibi commissã sunt nunciauerit, dicendãve tacuerit, vel quæ
ab hostibus amicis ve accepit, ea rediens aliter q̃ acceperit retulerit: in iu-
diciũ deferatur, & iudices pro magnitudine rei quid pati, darẽve ipsum
oportet, si condemnatus fuerit, statuãt. ¶ Si quis aliquid publicum fur- 27
ratus fuerit, siue paruum siue magnum id sit: pari supplicio puniatur. nã
qui rem paruam sustulit: & si minori vi quàm qui magnam rapuit, æqua
tamen cupiditate rapuit. q̃ si lex alterum minus puniendũ censet: id non
est furti paruitate, sed eo forsitan q̃ alterum sanabilem alterũ insanabilem
putat. ¶ Si seruus, aut peregrinus publice furti accusatus & dånatus sit: 28
tanquã qui sanari quodammodo posse videatur, quid pati, quid ve dare
debeat, iudicio statuatur. ciuis vero ita deprehensus: tanquam insanabi-
lis, mortis supplicio condemnatur. ¶ In ijs quæ pertinent ad militiam:
neque mas, neque foemina, sine magistro ac principe, quicq; agant. sed ad
principem, magistratũq; semper respiciant: & eum quocunq; sequan-
tur. atq; ita ad eius nutum suam vitam instituãt: vt nullus omnino ciuis,
siue serio, siue ioco quicq; facere solus, & suo arbitratu consuecat. sed vel
minima quæq; à magistratu gubernatus, faciat. stet iussus: rursus iussus
proficiscatur, exerceatur, lauatur, comedat, surgat nocte, custodiã agat,
det signa, & vicissim accipiat in ipso prælio. nec insequatur vnq;, nec ce-
dat: nisi princeps, & magistratus significauerint. nemõq; penitẽ cognoscat
quid sit seorsum ab alijs agere: sed simul semper cõmunisq; omnibus vita 29
sit. nã nihil hac re melius: nihilq; præstãtius, artificiosiusq; ad salutẽ, & vi-
ctoriã bello parandã. ¶ In pace quoq; idẽ, ab ipsa pueritiã obseruetur:
& soluta licẽtia è vita penitus expellatur, nõ hominũ solũ, sed etiã bestia-
z. j.

M
A
G
I
P
A
T
R
O
N
I

Pilea & cal-
cei à gene-
ratione da-
ti: sūt capil-
li & callus
plantæ.

rum quæ sub hominibus sunt. Omnes choreæ: ita ut bene geratur bellū, celebrētur. omnisq; dexteritas, facilitas, & promptitudo eius rei causa cōparanda. eius rei causa: cōsuecant à cibo & potu abstinere, frigus estūmq; & cubilis duritiā pati. & in primis capitis pedumq; virtutē alienis tementis nō corrumpere: neq; pileorum, calceorumq; à generatione datorum naturā perdere. nam extremitates istæ, cum naturā conferuant suā: maximas toti corpori vires præbent. contrā vero: contrarium. ¶ Militet 30 quicumq; conscriptus est: aut parti alieni deputatus. ¶ Si quis vero pro- 31 pter ignauiam, absq; imperatoris permissu desit: cū redierint ad suæ fortis belli principes, accusetur. iudicent autem: qui militarūt omnes. peditem: pedites. & equitem: equites. Condemnatus vero: in certamen quodcunq; postea descendere prohibeatur. & aliū liceat neglectæ militiæ accusare: & quid dare, pati'ue ipsum oporteat iudices statuāt. ¶ Simile iudicium 32 ferat is, qui militiā secutus: anteq; principes dimiserint abierit. ¶ Is 33 qui præclare certasse deprehenditur: primo, secūdo, & tertio loco coronis ex frondibus arboris perpetuo virentis donentur. quas cōsecuti: in sacris utcunq; placuerit cū inscriptione titulōq; suspendāt, ut testimoniū virtutis sit diuturnum. ¶ Si quis ab hostibus circūuentus, cum armatus esset, 34 non defendit se, sed arma sponte dimisit, aut abiecit, turpēmq; vitā fugæ celeritate cōparare sibi maluit, q̄ fortitudine honestā felicēmq; mortem: de huiusmodi armorū proiectione iudicium habeatur. eius autē qui se defendens, arma perdidit: iudicium non habeatur. nam mali, ignauiq; semper puniendi: ut meliores, fortioresq; semper euadāt, infortunati vero minime. ¶ Qui arma sponte proiecerit, vsque adeo viuēdi cupidus: deinceps 35 nullum periculum subeat, sed reliquā vitā, & quidem longissimā, improbus & cū dedecore viuat. neq; eo imperator, aut prælectus aliquis pro milite vtatur: nec in aciem recipiat. alioqui repetundarū iudex: id cognoscat, & maximū census præfectus minis decem, secūdi quinq;, tertij tribus, & quartī vna condēnet. proiector autē ob naturæ eius ignauiam: non solum à virilibus periculis arceatur, sed primū cēsus minis decem, secūdi quinq;, tertij tribus, quartī vna condēnetur. ¶ Singulis annis, post æstiuale sol- 36 stitium, ad locū sacrum ciuitas vniuersa conueniat: ut tres eligantur viri. eligatq; vnusquisq; præter se quem iudicabit optimū: qui nō pauciores q̄ quinquaginta annos sit natus. Electorū si in numero pari electi fuerint: dimidia pars eorum qui à pluribus prælati fuerint, præferatur. si vero in impari numero: vnus cui pauciora suffragia contigerunt, relinquatur. & reliquorum dimidiam (ut prius) præferant partem. Quod si in ea parte media sint æqualia habētes suffragia: iuniores postponantur. & residuorum rursus per noua suffragia: tres inæquales obtineant. & qui primo loco, qui secundo, qui tertio loco declaratus fuerit: corona ex semper virentis arboris fronde contexta, coronetur. & præconio declaret Magnesi- 37 rum ciuitas (deo duce) tres ciuū se nactam optimos viros. qui quot- 38 annis donec singulis septuagesimus quintus exactus sit annus: duo-

Leges Pla-
tonis pro
Magnesijs.

37 decim repetundarum rationum examinatores constituent. ¶ Hi omni li-
bera examinatione iudicaturi: habitent tempore quo rationes sibi reddū-
tur, in loco ubi electi fuerint. & tum per se solum quilibet, tum cōmuni-
ter omnibus diligēter perquisitis: de singulis magistratibus publice per-
38 scribant, quid pati, darēve ex repetundarū iudicium sentētia deceat. ¶ Si
quis magistratus, horum iudicio nō recte damnatum se esse queritur: ad
electum iudicium, repetundarum iudices deferat. si absoluat: accuset
eos si velit. sin autem: ibi quoq; damnetur. atque qui antea ab ipsis repe-
tundarum iudicibus morte fuerit cōdemnatus: quēadmodum necessitas
39 exigit, moriatur. sin alia mulcta: quadruplā hic persoluat si in bonis ha-
beat. sin minus: duplum soluat. ¶ Is qui totius ciuitatis consensu præpo-
siti sunt: donec vixerint, primū confessus semper in omnibus solennitati-
bus præbeantur. & quodcunq; ad cōmunia Græcorum spectacula, sa-
crificiaq; ac iudices ac præsidēs aliquos à ciuitate mitti necesse est: ex istis
mittantur. & hi soli in ciuitate corona laurea coronentur, & sacerdotio
fungantur. & singulis annis pontifex etiam summus ille sit: qui superio-
40 re anno cæteris excelluisse sacerdotibus iudicabitur. ¶ Horum nomini-
41 bus: quousq; ciuitas habetur, tempora distinguantur. ¶ Defunctis sacer-
dotibus funera, & sepulchra excellentius q̄ cæteris ciuibus: indumenta
qualibet in funere alba sint. luctus ploratūq; absit. chori quoque: vnus
puellarum, alter totidem puerorum feretro vndiq; circūdato, vicissim de-
functum sacerdotem carminibus laudent, felicitatēque eius per totum
diem decantent. Mane vero ad monumentum: feretrum iuniores ferant,
qui gymnasijs operam impendunt, quos defuncti hominis propinquo-
res delegerint. primiq; cælibes quasi ad pugnam armati præcedant: cum
equis equites, & cum leuibus armis pedites, cæteri q; similiter. pueri vero
ante feretrū patriū cantum concināt: post quos puellæ, ac mulieres iam
effectæ, sequantur. postremo vtriusq; generis antistites. q̄uis ab alijs monu-
42 mentis arceatur. ¶ Monumentū huic, sub terra sit fornix quēdā longior,
ex durissimis pulchrisq; lapidibus: ubi lapidei lectuli vtrinq; sint, illic bea-
tum illum sepeliāt arborēq; in circuitu plātent, vna excepta solū parte ut
sepulchrū augeri possit. deinde singulis ānis: musico, gymnico, equestriq;
certamine hos viros vitā functos, honorēt. quorum de relatis rationibus:
43 iudicia damnata non sunt. ¶ At vero si quis honorū iudicio abutēs, natu-
ræ humanæ fragilem cōditionē secutus, lapsus videlicet in errorem postq̄
egregius habitus est: à volente quolibet accusetur. & primo custodes legū
assint: deinde accusati ipsius collegæ, præterea electi iudicij iudices. si dāna-
bitur: magistratu, sepulchro, cæterisq; magistratū pertinentibus præmijs
44 careat. ¶ Si accusator, quintā suffragiorum partē non habuerit: primū cē-
45 sus duodecim, secūdi octo, tertij sex, & quartī duas minas persoluat. ¶ Iu-
dex iudicaturus iuret: & ij qui magistratus reipublicæ suffragijs consti-
tuēt. Choreq; quoq; iudex: & omnis musicę, gymnicoꝝ etiā equestriumq;
munerū in certamine præsidēs atq; dutores. & summatim in quibuscunq;
2. ij.

De iureiurando.

secundum hominum opinionem: nulli emolumento periurum sit. ¶ In iudiciorum executione: iusiurandū prohibeatur. & tam accusatoris intentio, quam defensoris deprecatio sine iureiurando in iudicijs conscribatur. nam nunc alij deum esse negant: alij res humanas curare non putant. alij vero & pessimi: vilibus hostijs, multisq; blanditijs: ita conciliari sibi deum existimant, vt impune liceat grandem pecuniam extorquere. itaq; si iurandi licentia in ciuitate dabitur, vbi plura quotidie ad iudices deferuntur: omnes pene periuri erunt, praesertim cum frequentibus conuiujs, aliq; consuetudine, ac priuata necessitudine coniuncti erunt. ¶ Qui iudicaturi sunt: nullo modo litigantes permittant aut iurare persuadendi causa, aut sibi, generiq; suo imprecari, aut turpiter supplicare, aut commiseratione muliebriter vti. sed vt quod iustum putant: mansuete doceant, & docentē audiant. ¶ Peregrinis inter se litigantibus: si velint liceat iurare. nā cum in ciuitate consensescere non debeant: formidandum non est, ne alios corumpant. ¶ Si quis liberorum hominū, ad choream vel ad pompam celebrandā non venit, vel aliam huiusmodi rem cōmunem, vt si ad ministrum sacrificij, pacifica sacra, vel belli tributum non contulit: in his omnibus q̄ primum damnū restituatur, aut pignus ei, cui ciuitas lexq; commiserit deferatur. exactoq; tempore, pignore vendito: pecunia in aeriū conferatur. q̄ si maiore multa opus est: magistratus singuli, pertinaces homines in iudicium vocent: & debita multa imposita, legibus parēre compellāt. ¶ Ei qui pauciores annos quam quadraginta natus est: nullo modo peregrinari liceat. priuato quoque: nemini liceat. publice autem praconibus, legatis, atque exploratoribus: liceat. ¶ Spectatores quoque, qui otio abundantes, aliorum res hominum cōsiderare cupiunt: ex legum custodum instituto lex nulla peregrinari prohibeat. nam ciuitas bonorum, malorumve hominum ignara, & externae consuetudinis expertis: nunquā satis humana, perfectaq; esse potest. existuntq; vel in vulgo & multitudine homines quidā diuini, quāuis pauci: attamen digni, cum quibus consuetudinem habeas. & hi non magis in bene gubernatis ciuitatibus: q̄ in alijs oriuntur. ¶ Eorū qui in ciuitate bene gubernata incorrupti erunt: à patria profectus vestigia, mari, terraque sequatur. vt tandem reuersi legum patriarum alias probent alias si qua in re deficiunt corrigant. nam sine hac inspectione, inuestigationeque: nunquam optime ciuitas permanebit, neque etiam si male inuestigetur. ¶ Qui spectandi gratia peregrinatur: natus sit annos plures quam quinquaginta, in bello, caeterisq; probatus. vt exemplum: alijs ciuitatibus relinquat. is vltra sexagesimum annum non amplius valetur. ¶ Constet coetus, quo mane quotidie donec sol oriatur, conueniant sacerdotes decem de legum custodibus seniores, censor disciplinae vniuersae magistratum gerit, qui que gesserunt, qui que cum iuniore aliquo quem delegerit à tricesimo ad quadagesimū annum nato: hiq; de legibus semper, & de republica disserant, conferantque inuicem, si quid de his excellens audierint, & de disciplinis ad id con-

ducentibus colloquantur. & ad hunc coetum, qui aliorum mores & leges inspexit: proficiatur. & si quid de ferendis legibus, aut disciplina, aut educatione apud alios repererit exponat. & si quid etiā ipse inuenit: coetui vniuerso declaret. ¶ Si nec peior nec melior reuertisse videbitur: laudetur. quia quod potuit libeter effecit. si multo melior: & viuus magnis honoribus, & defunctus ab omni coetu decoretur. sin corruptus redierit: priuatus absque honore viuat, & cum nemine neq; iuniore neq; seniore audeat se imiscere. quod si ausit de legibus & disciplina disputare: condamnatus, iudicij contemptum, mortis supplicio luat. ¶ In eorum coetu qui leges examinant: quae seniores probauerint, magno studio iuuenes perdiscant. & qui se recte in his gesserint: tota ciuitas honoret, atq; obseruet. qui vero peiores alijs se reddunt: maiori q̄ alijs dedecore afficiantur. q̄ si adductus videbitur iunioribus indignus: totus coetus exprobet ei qui adduxit. ¶ Aduenae: benigne suscipiantur apud quos ciues & probi sint, & probi esse videantur. nam nullos recipere aduenas, nec aliud proficiat: tum impossibile, tum crudele atque superbum, caeteris hominibus videri necesse est. qui ciuitatem turpi vocabulo notet: peregrinorum hostem, difficilem, atq; inhumanam appellantes. neq; oportet vnquā paruifacere, vtrum probus an improbus alijs videaris. quādoquidem multi (tametsi improbi sint) qui tamen probi & qui improbi iudicant. nam prauis quoq; hominibus, diuina vis quaedam conijcendi inest: per quam multi vel pessimi, recte tum opinione tum verbis, à melioribus deteriores distinguant. quocirca vtiliter ciuitatibus praecipit: vt bonam apud multos estimationem non paruipendant. ¶ Aduenae qui semper aestiuales sunt, & quasi aues per mare vt plurimum pecuniae acquirendae gratia, aestatis tempore ad alias deuolant vrbes: hos foro, portibus, publicisq; domibus, extra urbem in ipsis suburbis illorum locorum praefecti suscipiant, obseruantes ne quis eorum noui quippiam moliat. iudicia etiam eis illic, iuste reddantur: ita vt in nullo plusquam necessitas cogat, cum illis familiaritas habeatur, & id est primum aduenarū genus. ¶ Qui spectaturi veniunt, ciuitatis disciplinas audituri: omnes diuersoria iuxta templa habeant, quae suscipiendis hospitibus comodissima sint. quorum curam gerant sacerdotes, & aeditui: quo queant sufficienti tempore permanere, & videre, audireque illa, quorum gratia venere, & tandem sine detrimento & suo & aliorum, pedem ad suos reuocare. & hoc secundum aduenarum genus. ¶ Si quis eorum iniuriam cuiq; intulerit, aut contra iniuria affectus sit: vsq; ad drachmas quinquaginta sacerdotes cognoscant. crimina vero grauiora: ad curatores rerum venalium deferantur. ¶ Cum aliunde quispiam publica causa missus aduenerit: hunc imperatores, magistri equitum, tribuni militum, soli suscipiant, & is apud quem diuertit: cum principibus consilij curam huius habeat. id tertium genus. ¶ Si aliunde aliquis spectatoribus nostris reciprocus aduenerit, si quinquaginta annos impleuerit, si ea mente venerit vt vel cōsideret quae apud alios precla-

ra habetur, vel sua doceat: recipiatur, & diuitem sapientumque ianuas in-
 iussus adeat cum ipse huiusmodi sit. & quasi hospes: disciplinae praefecti
 domum, recte petat, non dubitans hospitalem eam, propter virtutis con-
 iunctionem sibi futuram. cumque ab alijs didicerit, atque docuerit quae dis-
 scenda, docendaque putauit: honore sibi congruo, muneribusque affectus, ut
 ab amicis amicus abeat. & id: quartum aduenarum genus. ¶ Fideiussor 63
 quilibet, palam fideiubeat: totumque negocium conscriptum coram tribus,
 nec paucioribus testibus fateatur, si citra mille drachmas fideiussio fiat.
 sin ultra mille: quinque testes ad minus adhibeantur. ¶ Fideiussor sit qui 64
 prius vendidit eius de quo an iure possit vendere dubitatur, atque eius qui
 videtur minus ad promissa sufficere. similitérque tam qui praeuendit quam qui
 vendit: tanquam obnoxius, iudicio subiiciatur. ¶ Si quis in domo alterius 65
 quærere quippiam tanquam suum velit: is primo iureiurando affirmet, sperare
 quod quærit, ibi se inuenturum. deinde nudus, aut interula indutus: ingre-
 diatur praecinctus. prebeaturque sibi domus, & suppellectilia signata simul,
 & non signata. alioqui prohibitus (pretio amissae rei statuto) accuset eum
 qui depulit. & ille si danatus fuerit: duplum restituat. ¶ Si dominus do- 66
 mus abfuerit: non signata solummodo, a praesentibus prebeantur, signata
 vero ipse quoque obsignet, & custodem ad quinque dies relinquat. quo in tem-
 pore si patronus non venerit: aedilibus secum acceptis, obsignata resignet.
 & cum ante oculos domesticorum & aedilium quaesierit: rursus obsignet.
 ¶ In domibus & agris proscriptio locum habere non videbitur: cum in ijs 67
 proscriptionis tempus determinandum sit rebus, quae ambiguae existunt.
 ¶ Aliarum rerum si qua a quoquam habetur, isque in vrbe, foro, sacris, aperte 68
 anno integro re illa usus fuerit, atque hunc non oculuisse constet, nec quis-
 quam interea quis quærens eam, exegerit, nemini liceat deinde rem illam
 quasi suam reposcere. ¶ Si non in vrbe, sed in agris manifeste vtatur, nec 69
 in annis quinque, rei dominus copertus sit: quinquennio exacto, repeti ne-
 queat. ¶ Si in vrbe domi vtatur: ad triennium usque apprehendere possit qui 70
 amisit. si in agris occulte: usque ad decennium. si extra regionem: semper, quan-
 documque inuenerit, apprehendat. ¶ Cum aliquis, vi eum qui litigat, aut 71
 testes venire in iudicium prohibuerit: si seruus ille sit, siue suus siue alte-
 rius, nullius momenti sententia lata sit. sin liber: sententia sit irrita, & an-
 no vno vinciatur qui prohibuit. & si quis latrocinij eum accusare volue-
 rit: fas esto. ¶ Si quis aliquem secum in certamen musicum, gymnicum, 72
 vel aliud quodcunque facultatis alterius vi descendere prohibuerit: quis-
 quis voluerit, munerum declaratoribus id significet. qui procurent: ut
 quilibet liber certare possit. alioqui si prohibitor vincet: victoriae mune-
 ra prohibito dentur, & ipsius tanquam victoris nomen, in quibuscumque ve-
 lit templis subscribatur, prohibenti vero nec nomen inscribere nec victo-
 riae offerre insignia liceat. ¶ Si quis rem furto sublatam, sciens receperit: 73
 in eadem culpa sit, qua ille qui furatus est. ¶ Qui exulem, seu quemvis hu- 74
 iusmodi fugientem susceperit: moriatur. nam quem ciuitas amicum sibi, vel hos

stem decreuerit: eundem sibi quisque existimare debet. ¶ Si quis consilio
 suo absque autoritate communi pacem inuit, aut bellum mouit: ultimo
 76 supplicio condēnetur. ¶ Si pars aliqua ciuitatis id tentauit: huius rei au-
 thores, a militie imperatoribus tracti in iudicium, & damnati, morte ple-
 77 ctantur. ¶ Qui patriae in aliqua re ministrant: nullo modo munera reci-
 piant. neque sibi suadeant: in rebus bonis suscipienda esse, in alijs vero non.
 78 nam nec cognoscere facile est: nec ubi cognoueris continere. ¶ Si quis mi-
 79 nus obtēperasse damnatus fuerit: moriatur. ¶ Rerum omnium cuiuscumque
 80 ciuis census habeatur. ¶ Tributes annuos fructus, ad agrum magistratus
 deferant: ut cum duo tributa sint, respublica possit uti, scilicet vel vniuersi
 census, vel annui fructus parte. nam quae ad alimenta tribuantur: semper
 81 excipiantur. ¶ Donaria templis moderata: a moderatis hominibus offe-
 rantur. aurum enim & argentum, & priuatim, & in templis: inuidiosa pos-
 82 sessio est. ¶ Arbitri iudices, quo litigantes elegerint locum habeant: qui
 83 consultores commodius quam iudices, appellari possunt. ¶ Apud hos si
 reconciliati non fuerint: maiori damno apud vicinos, & contribules secun-
 dum partem duodecimam distributos litigent. ubi si debitor iterum con-
 84 demnabitur: quintam debiti partem persoluat. ¶ Qui ab hoc quoque iudi-
 cio prouocat, ac tertio certare vult: electos iudices petat. & si ab his condē-
 netur: quantum debitum ipsum est & dimidiam supra debitum partem, affe-
 85 rat. ¶ Si accusator, a primo iudicio repulsus non acquieuerit, sed in se-
 cundo iudicio iterum certare voluerit: si vicerit quintam partem acci-
 86 piat, victus vero tantundem amittat. ¶ Si tertios petit iudices: debitor
 victus, debitum, & debiti partem mediam victori deponat. accusator ve-
 87 ro victus: partem dimidiam. ¶ Aequus futurus iudex, legum constitu-
 tiones ante omnia discat, & mente firmiter teneat. nam ad efficiendum
 eum virum qui didicit, bonum: scripta legum praeter ceteris doctrinis (si re-
 cte se habent) maxime conferunt. idcirco lex: menti nomen proximam pos-
 88 sidet. νόμος enim mentem, νόμος legem significat. & remedium ac medelam
 aduersus aliarum orationum venena: probus iudex semper tenebit, qui-
 bus seipsum, ciuitatemque emendabit. bonos confirmabit atque extollet: pra-
 uos ex ignorantia, incontinentia, timiditate, & (ut summam dicatur) ex
 iniustitia vniuersa (si sanabiles erunt) reuocabit. sin insanabiles: qui eos
 morte afficiunt, apud omnes laude digni iudices iudicumque principes,
 89 non iniuria sepius dici posse videntur. ¶ Magistratus qui iam iudicium
 exercet: debitoris danati pecuniam petitori omnem tradat, necessarijs tan-
 tum ad usum relictis. idque statim post lata suffragia fiat: nunciante praeco-
 89 ne, & iudicibus audientibus. ¶ Si secundus a lata sententia aderit mensis,
 neque victori victus, sponte iuste persoluerit: iudices qui sententiam tulerunt,
 90 cunctam debitoris pecuniam, victori tradant. ¶ Quae si praesentia non suf-
 ficiunt, nec minus quam drachma deficit vna: non liceat debitori prius alium
 quenquam in iudicium trahere, quam debitum creditori totum restituat, trahi vero ab
 91 alijs possit. ¶ Si quis in iudicio damnatus, iudices ipsos leserit, aut quicumque
 z.iiiij.

eorum iniuste abstulerit: ijdem ipsi iudices, ad custodes legum deferant. à quibus si criminis illius damnabitur: quasi ciuitatem omnem, legesque euerterit, moriatur. ¶ Nullum in loco foecundo, & agro ad culturam apto sepulchrum fiat: sed is locus corpora defunctorum recipiat, qui ad catera inutilis est, & ad id tantum commodus, viuentes minime laedit. ¶ Agger sepulturae, non altior sit illo cumulo: quem viri quinque, diebus quinque construere possint. & lapides superstruantur: non maiores quam ut possint defuncti laudes, quatuor solum heroicis versibus aditas, comprehendere. ¶ Elationes non breuiori aut longiori tempore ab intro fiant: quam vere mortuus significari, cognoscique possit. & triduana elatio ad sepulchrum: mediocris videtur. ¶ Qui maximi census: ad funus & sepulturam non plusquam minas quinque impendat. qui secundi: tres. tertij: duas. quarti: vnam. ¶ In ciuis cuiusque decessu: vnus custodum legum, quem mortui hominis coniuncti elegerint, funus totum obseruet, prouideatque vt bene moderatèque omnia non contra, gerantur. & hoc illi decori: secus autem dedecori sit. ¶ Lachrymis mortuos decorare, aut non: legum laetor non prohibeat. plangere vero, & extra domum vociferare prohibeat. ¶ Cadauer: manifeste per vias vrbs frequentiores efferre, & palam euiolare, aut ante diem extra urbem se afflictere, non liceat. ¶ Legislator virtutem praecipuam habeat: ad quam omnia dirigat. nam nunc mirum non est: si ciuitatum leges longe aberrēt. in qualibet enim ciuitate: alia ad aliud, & alia ad aliud respicit. & alijs iustorum finis esse videtur: vt aliqui, siue meliores illi quidem, siue peiores, in republica dominantur. alijs vt dicitur: siue seruiant, siue non. aliorum studium vertitur ad libertatem. Alij leges ad duo condunt: vt & ipsi liberi sint, & alias vrbes subigant. qui vero sapientissimos se putant: ad huiusmodi omnia simul. vnum vero principium: ad quod omnia dirigant, non habent. verum virtus vnicum est: ad quod semper respiciendum. ¶ Sanciat legislator quae discenda erunt. nam quae discenda sunt: ea nec discere facile, & inuentoris discipulum fieri arduum, & quando. non enim possunt qui discunt, cognoscere: quid & quando opportune discatur. id nanque officium est eorum: in quorum iam animo, rei ipsius scientia est. Igitur his legibus qui paret, non modo indemnis sed & laudabilis esto: qui vero non paret, ab omnibus vt communiter videbitur, puniatur.

REIECTIORVM CAPVT, FINI HECATONOMIAE
RVM ADIECTVM.

Rodunt medici corpus humanum quatuor humores continere necessarios: pituitam, sanguinem, biles duas flauam atque atram. pituita quae & flegma, digeritur in sanguinem. sanguis autem: nutrit. flaua bilis: quod hebes est & obtusum acuit, & densum subtiliat. atra vero bilis: egerendis subministrat ac subseruit. nos itaque atrae bilis, virulentique fellis, aut excrementorum loco, haec reiectitia Socratis Platonis & Aristotelis in fine collocamus vt in ignobiliore extremo, quo caetera intelligantur digniora: & potiora à deterioribus discernantur. Prima igitur reiectitia lex Socratis haec esto.

¶ Fas esto magistratum gerentibus mentiri. ¶ Liceat nudas cum vetulas

tum iuuenes, cum viris ad palaestrae certamen descendere. vt solent viri in gymnasijs: cum vnà exercentur, licet rugosi, veterinosque sint. & ita circa ar maturam, equestrèque facultatem se habeant. cum enim ratione id iudicatum fuerit optimum: oculis ridiculum minime videbitur. Sed sane inanis is homo est: qui deridendum quicquam praeter quod malum est, existimat. ¶ Custodum mulieribus nudandum erit corpus: quandoquidem pro vestibus virtutem induent, comunicandumque in bello, & alia omni ciuitatis custodia, atque tutela, neque aliud agendum. horum tamen officiorum: leuiora, propter generis imbecillitatem, mulieribus tribuenda.

¶ Mulieres haec, horum virorum omnes omnium communes sint, nullaque priuatim alicui adhaereat: ac rursus filij communes, neque pater filium noscat, neque filius patrem. ¶ Communes habeant aedes, comestiones communes: nihil habentes proprium. ¶ Vbi vero ex comuni habitatione congregatio in gymnasijs, ac reliquo conuictu ex innata necessitate ad mutua trahentur comixtionem: se sine ordine denudari inter se, aliud ve quipiam tale facere, neque sanctum sit in beatorum ciuitate, neque iudices permittant. ¶ Optimorum proles nutriatur: deterrimorum vero minime. & dum haec aguntur omnes ignorent, praeter principes. sic enim armatum custodum: seditione carebit, & deteriores illi: fortunam, non principes culpabunt. ¶ Quare necessarium fore videtur: vt frequentem mendaciam & deceptionem vtatur principes ad subditorum utilitatem. huiusmodi enim omnia pharmaci, medicinaeque loco necessaria sunt. ¶ Qui nascetur ex deterioribus, aut ex quibusvis sed membro aliquo manci: in abditis vt decet locis abscondantur. nam purum decet esse custodum genus. ¶ Cum mulieres & viri aetatem generationi aptam egressi fuerint: liceat viris cuiunque voluerint, praeterquam filiae atque matri, & filiarum natis, matrisque maioribus commiseri. sed & mulieribus liceat copulari praeterquam filio aut patri, ac superioribus atque inferioribus eorundem. sed partus si quis contigerit: prohibeatur in lucem educi. si autem prodatur: ita ponatur vt eius nulla nutritio sit. ¶ Qui autem egregie sese exercens, excelluerit: primo quidem in ipsa expeditione, ab ijs qui vnà militant adolescentibus ac pueris, sigillatim à quolibet coronetur, & illi dexteram iungant, & à quolibet osculum accipiat, atque det. vt quoad in expeditione fuerit: nemini renuere liceat, quemcumque osculari ipse desiderauerit. vt si alicuius amore captus fuerit, aut maris aut foeminae: acrior sit ad victoriam consequendam. & huiusmodi bonos viros maxime honorari fas habeatur. quo magis excelluerint: hymnis & quae modo diximus honestetur, sedibus item & carnibus, plenisque pateris, vt vnà viros praestantes, mulieresque exerceamus.

¶ Qui cum in militia strenue gesserint obierint: primum aurei generis esse dicantur. deinde qui ex hoc genere decedunt è vita: daemones effici, sancti terrestres, optimi expulsores malorum, custodesque mortalium. & consulendum erit oraculum quo pacto beatos, diuinisque viros condire deceat, & quibus insignibus praecipue decorare, atque ita condiantur vt

oraculum iusserit, reliquum tempus, eorum sepulchra, veluti dæmonū, colentes atque adorantes. & modus idem circa eos qui cum præcipua bonitate in vita pollere iudicati fuerint, senio aut alio quouis modo è vita cefferint obseruetur.

¶ Hæ duodecim ex republica Platonis: quæ idèd attribuuntur Socrati, quæ illa respublica Socratica dicitur. sequentes autem 16: ex libris Platonis de legibus sumptæ sunt.

PLA
TO
NI
CAE
LE
GES
AB
SVR
DAE

¶ Ludii choriq; puellorum & puellarum simul fiât, nudatis corporibus quatenus modestus pudor patitur, vt cum ratione in ætate conuenienti conspiciant alterutrum atq; conspiciantur. quæ omnia curent, ornentque chori principes: & cum legum custodibus conditores, vt quæ etiam dicta non sunt suppleant. ¶ Diues diuitis, aut potens potentis societate non admittat. & animo velociore cum tardioribus, & tardiores cum velocioribus copulentur. nam ciuitas similis esse debet pateri: in qua meru quod primo infusum est bullit, statim autem aquæ sobrietate castigatum atque optime temperatū, bonus & moderatus potus efficitur. adde quod id faciat ad temperatā & æqualem filiorum procreationem: quam multo plurius facere oportet, quàm opulētissimæ affinitatis æqualitatem, atque eum qui in connubio pecunijs inhiat non lege scripta arcere, sed opprobrijs & increpationibus absterere. ¶ Bibere ad ebrietatem vsq; neq; alibi vnq; decet, præterq; in solēnitatibus eius dei qui largitus est vinum. ¶ Vt viri comessationes publicas cōmunēsq; habent: ita quoq; & inter se mulieres. ¶ Belli tempus ab annis viginti ad sexaginta in viris: mulieribus vero postq; filios pepererint vsq; ad quinquagesimū ætatis annum. ¶ Post sex annorum ætatem: fœminæ à maribus fecernantur, pueriq; deinceps cum æqualibus maioribus, & puellæ cum fœminis æqualibus cōuersentur. & ad scientias vtrique se vertant, mares quidem ad magistrōs equorum, arcuum, telorum, & fundæ: fœminæ quoq; ad eadem si cōcedatur, vsque ad scientiam tantū, & maxime ad armorum vsū. ¶ Saltationes in choreis: tam viris quàm mulieribus armatis fiant, imitenturq; curretum armorum ludos, & Mineruæ. nam Minerua ludis choreæ delectata: non nudis manibus ludendum censuit, sed armis tota armata saltandi officio est perfuncta. ¶ Quæ pueri discunt ac exercent: eadem quoque fœminæ discant, exercentq;. nam cum hoc modo in ciuitatibus non sit: omnis ciuitas, pro dupla dimidia sit ex eisdem laboribus atque tributis. probandaq; sunt innumera circa Pontum mulierum millia: quibus non equorū modo, verum etiam arcuum, cæterorumq; armorum æqualis cura cum viris, & exercitatio est instituta. ¶ Cum is qui pueros in musica, gymnasticq; curabit, nunquā otio abundet: lege illi permittatur, vt ad eam curam, quos velit ciuū & virorum & mulierum, accipiat socios. & gymnasias, omnes etiā exercitationes bellicas nuncupamus: vt peritiæ luctandi, saltandi, sagittandi, iaculandi peltastice, & omnes armorum dimicationes, acierum ordinationes, ductiones exercitus, castrorum positiones, & quæcūq; ad equestrem pertinet disciplinam. quæ omnia sciant publici

magistri à ciuitate conducti: quo ea pueros, puellâsque, viros & mulieres doceant. nam magno reipublicæ vitio dandum esset: ita mulieres educari, vt ne veluti aues pro filiolis, contra feroces audeant bestias, pugnare, moriq; nolint potius, cunctâq; pericula subire, quàm statim ad aras templaque cōfugere, opinionemq; de hominum genere dare, omnium ignauissimum esse animalium. ¶ Vltra decimumtertium ætatis annum, donec nupserint: non longius vicesimo nec breuius decimo atq; octauo puellæ ad certamen cursus descendant, quæ quidem congruo vtantur vestitu. ¶ Vnius ad vnum, duorum ad duos, & vsque decem ad decem, armis pugna fiat ad robur augendum: & id commune sit tam viris quàm mulieribus, ad ætatem vsq; nubilem. inducaturq; in his armorum certaminibus periti: vt lege sanciant quid aliquis non patiens aut faciens vincat, & vitum similiter quisnam ordo decernat. ¶ Pyra & mala tum alia tum punica cæteraq; huiusmodi clam auferre turpe non sit. at si quis deprehensus fuerit pauciores annos quàm triginta natus sine vulneribus verberetur: nec pœna vlla propter huiusmodi verbera libero sit. ¶ Liceat filijs, parentes morbis vel senio turpiter affectos: amentia accusare. ¶ Qui sine filijs sunt, aut paucos procreauerunt, dissentiantq; procreandorum liberorum causa: coniugium rursus quærere compellantur. ¶ Si filios nō paucos habeant, aut dissentiant: senectutis curandæ gratia (diuortio facto) aliud coniugiū ineant. ¶ Nullus in ciuitate nostra mendicus sit: sed quicumque id tentauerit, victumq; inexplebilibus precibus colligere coeperit, à rerum venaliū curatoribus è foro pellatur, ab ædili vero magistratu ex vrbe eiiciatur, ex tota denique regione ab agrī magistratu, exterminetur.

¶ Sequentes duæ ab Aristotele septimo Politicorum positæ sunt.

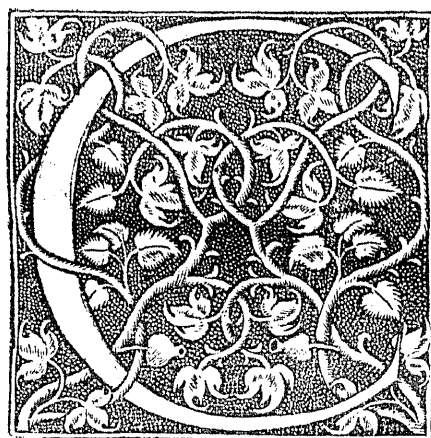
1 ¶ Nihil orbatum natura fore educandum. ¶ Si mores, institutaq; ciu- 7 Politicorum:
2 tatis prohibeant natos exponere: determinanda profecto erit procreandorum multitudo. quod si quibusdā ad procreandum copulatis, præter hæc 84
euenerit: priusquam sensus vitaq; insit abortionem procreare oportere. 85

SEPTEM LIBRORVM HECATONOMIA
RVM ET EARVM LEGVM QVAE
MAXIMOPERE REIIC-
ENDAE SVNT
FINIS.

PRAEFATIVNCVLA IN SEQVENTES LIBROS.

Plutarchus in vita Aristotelis Oeconomicorum duos duntaxat libros illi ascribit. Quare cum duo credantur à Leonardo traditi, qui supra recogniti sunt: nolui hunc quasi tertium illis adijcere. quãuis etiam in codice græco: hie secundi locum obtineat, verum malui calci operis illum referuare: quòd minus rem reliquis dignitatem (maxime vbi subintratur historia) retinere visus est. neque opus esse commentario etiam visum est: tum quòd satis ex se pateat, tum quòd machinamenta & ad nummorum aucupia tyrannicos astus plurimos contineat. Quapropter (vt in principio admonet Aristoteles) qui hanc publicam dispensandi suscipit prouinciã: oportet natura ingeniosum esse, laborum patientem, atque iustum. nam quæcunq; harum partium (vt recte inquit) defuerit, complura peccabit. Titulus publicarum œconomiãrum id est dispensationum (quo vocabulo hic frequenter vtitur Aristoteles) libro præfixus est: ne (vt dictum est) tres œconomicorum libri videantur. Qui igitur legent, eo id faciant ingenio: vt bona sequantur & probent, tyrannica vero & quæ his erunt similia, cautius deuitet, & damnent cognita. & has publicas œconomiãs: explanatio Leonardĩ in superiores œconomicorum libros, proxime assequitur.

OECONOMIARVM PVBLICARVM ARISTOTELIS LIBER VNVS.

VM QVISPIAM DEBET ALIQUA debito modo dispensare: locorũ circa quæ negociatur minime debet inexpertus esse, sed suapte natura ingeniosus, & sponte laborum patiens atq; iustus. quæcunq; enim harum defuerit partium: complura peccabit, circa id quod sibi parat negocium.

Dispensationes autem sunt quatuor vt est rudi Minerua diuidere (nã alias cum his coincidere cõperimus) regia. Satrapica quæ & præfectoria. ciuilis. & priuata.

Harum autem maxima & simplicissima: regia est. maxime euarians & facillima: ciuilis. minima autem itidem & admodum varia: priuata. promiscua quidem illis multa esse necessarium est. at quæcunq; maxime perseuicuiq; earum accidunt: illa nos considerare operepretium est. **P**rimus igitur consideremus regiam. est autem ipsa potens omnino, species habens quatuor: circa nummũ. circa ea quæ exportanda sunt. circa ea quæ sunt inferenda. & circa sumptus. Horum autem vnũquodq; vt circa nummũ dico: qualis, & quando multo pretio, aut vili faciendus. Circa autẽ inferenda efferendaq;: quãdo & qualia à præfectis in regno vt rex ipse utilitatem suscipiat, disponenda sunt. Circa autem sumptus: quales dispensandi, & quando. & vtrum erogandi nummi ad ipsos sumptus parados, aut ea potius quæ nummo cõparantur. **S**ecundo autem loco prætoriã consideremus. Eius vero species sunt sex: prouentuum à terra. ab ijs quæ in regione peculiaria nascuntur. ab emporijs. à tributis. à pascuis. & à cæteris alijs. **H**arum autem specierum prima & optima ea est: quæ à terra

Oeconomiã regia.

Oeconomiã prætoriã.

ra suscipit prouentum. hæc autem est quam ijs quidem oblationẽ, illi vero decimam appellant. **S**ecũda autem est quæ ab ijs quæ regioni peculiaria sunt prouenit. aliquo enim in loco peculiare est aurum, alibi argentũ, alibi es, alibi autem quodcunq; fieri contingat. **T**ertia vero est quæ ab emporijs & mercatu rerum prouenit. **Q**uarta quæ fit à tributis earum rerum quæ terra profert, aliquo pretio comparandarũ. **Q**uinta vero, quæ à pecoribus & frugibus: quæ & decima vocatur. **S**exta porrò quæ est ab alijs à capite & manu nuncupata quòd capitatim aut pro dignitate manuatum exigatur. **T**ertio vero loco ciuilem dispensationem discutiamus. huius autem optimus prouentus est is, qui est à peculiaribus earum rerũ quæ in regione proueniunt. deinde ijs qui ab emporijs, & mercibus quæ in limitibus regionis & circumcirca habitantibus afferuntur. **Q**uarto autem & vltimo loco: ea inspicienda est, quæ est priuata curæ. hæc autẽ est irregularis: ob id ipsum, quòd non decet eam ad vnã intentionem dispensare. minima vero propter id est: quia prouentus & impensæ in ea modicæ fiunt. huius autem optimus prouentus: qui à terra prouenit. secundus autem is: qui ex ijs quæ aliorum culpa negliguntur suscipitur. Tertius autem is qui à nummo. **P**ræter autẽ hæc quod omnibus cõmuniter curandum est dispensationibus, & quod perquirere par est: id minime superuacaneum putetur. Maxime autem hoc pacto: si sumptus non maiores ipsis prouentibus fiant. **A**t vero quoniã diuisiones attulimus: post hoc rursus intelligendũ, vtrũ prouinciã aut ciuitas circa quã negociamur: habeat ea quæ diuisimus, aut plurima horum afferre possit, atque his vtendum. **H**æc igitur circa Oeconomiãs id est dispensationes atque partes earum diximus. Quæcunq; vero nonnulli priorum fecerunt: facultate rerum potius quàm arte aliqua illa profecti sunt. quorum quæ enarratu digna esse censemus: colligimus. neque enim hanc historiam inutilem arbitramur futurã. fieri enim potest: vt quispiam ijs accommodet, qualiacunq; ipse efficienda suscepit. **C**ypsellus Corinthius vouit Ioui, si dominus ciuitatis fieret, quæ Corinthiorum essent, omnia se oblaturum. potitus autem dominio: præcepit eos describi. cum autem descripti fuissent: decimam partem à singulo quoq; suscepit, at vero ex reliquis partibus præcepit vt operaretur. exacto subinde anno: idẽ quoq; fecit. Quare euenit vt in decem annis ille cuncta habuerit, quæcunq; sacrificaturũ se vouerat, Corinthijs autem reliqua possederint. **L**ygdamis Naxius expellens profugos: quia nullus eorum res nisi vili mercari voluit, eisdem profugis vendidit, & sacra & reliqua ipsorum quæcunq; in officinis imperfecta relicta erant, etiam vendidit eisdem, & aliorum cui libet volenti, ita tamen vt describeretur ementis nomen. **P**orrò Byzantij indigetes pecunijs templa publica vendiderunt, & fructifera aliquo tempore, infructifera vero perpetuo, & ea quæ ad societates, & ad patriã pertinebant, & quæcunq; in locis priuatis iacebant. quorum hoc quidẽ multitudinis, illud autem alterius erat possessio. & aliarum rerum quæcunq;

Oeconomiã ciuilis.

Oeconomiã priuata.

HISTORIA: Cypsellus.

Lygdamis

Byzantij.

erant societatis publice, aut circa gymnasium, aut forum, aut portum, aut vbiunq; quis quippiam vendebat, & capturae maris, & venditionis salinarum, & admirandarum rerum, artificumq; & vatium & pharmaca vendentium, & aliorum cōsimilium modorum, tertiam quidem partem contribuere ordinarunt. & nummorum commutationem vni campforiae mensē cōmiserunt: & penes nullum alterum potestas erat aut dare aut accipere: sin minus: rerum suarū priuatione multabatur. ¶ Cum lex ipsa 13
 sis esset: ne quis admitteretur ciuis qui nō esset ex ipsorum vtroque ciue. ipsi pecuniarum indigentia: sanxerunt, eum qui ex vno ipsorum esset soluendo libras triginta, fore ciuem. ¶ In rei frumentariae inopia, facti inopes 14
 pecuniarum: reduxerunt naues ex Ponto. tempore autem facto mercatoribus moleste ferētibus: tributū dederunt illis scenus sesquidecimū, vendentibus etiam statuerunt vltra pretium dare totius partem decimā. at vero cum nōnulli incolarū scenerati fuissent super possessionibus suis: decreto statuerunt vt quicumq; tertiam debiti partem afferre vellet, libere 15
 possessionem suam haberet. ¶ Hippias Atheniensis eminentias superiorum tabulatorum in vijs publicis, & ascensus, & praedclusuras, & portas quae aperiebantur foris, vendebat. comparabant igitur ij quorū possessiones 16
 erant. sicq; collectae sunt pecuniae multae. ¶ Nummum insuper qui Atheniensibus in vsu erat: fecit improbum. & pretium ponens, iussit ad se ferri. cum autem cōuenissent ad signandam pecuniam nouo caractere: dedit idem argentum. ¶ Quicumq; etiam nauis praefecturā habere, vel tribunatum, vel impensas suppeditare, aut aliquam aliam publicā curam gerere deberent: pretium ponens moderatum, praecipiebat vt is qui vellet 17
 id pretij persolvere, describeretur inter publicos administratores. ¶ Sacerdoti praeterea Palladis quae degebat Acropoli: praecipit pro quolibet mortuo mensuram afferre ordeis, & alteram mensuram tritici, & obolum vnum. atq; simili modo pro quolibet puerulo nato illud idem fieri iubebat. ¶ Athenienses in Potidea habitantes, cum pecunijs ad parandum bellum 19
 indigerent: instituerunt vt omnium facultates describerentur quae apud vnumqueq; in populo confuse, inordinatēq; erant, sed & quo in loco vnaquaeq; possessio erat: vt pauperes possent erogare. cui autem possessio deerat: corpus condemnabatur. itaq; ab illis quod descriptum fuerat, vnusquisque ciuitati saluum afferebat. ¶ Antisseus etiam cum ciuitas indigeret 20
 pecunijs, & ciues consueuissent splendide celebrare dionysia in quibus, variaq; & multa consumebant quotannis atq; praeparabant: appropinquante hac festiuitate persuasit illis, vt Baccho vouerent duplicia ijs, quae nuper collegerant, sequenti anno se daturos, illa autē congregantes vicinis vrbibus venderent. quae cum ita fecissent: ipsis collectae sunt pecuniae ad eorum vsu non modicae. ¶ Lampfaceni cum expectarent triremes 21
 multas ad se venturas, & modium farinae quatuor drachmis veniret: praeeperunt vt emptoribus venderent modium sex drachmis, & olei choemensurā drachmis quatuor ac tribus obolis, & vini & aliarū rerum pra-

tia similiter posuerunt. antiquum autem pretium priuati recipiebant: at 22
 quod plus erat vltraq; pretium, ciuitas. quare pecunijs abundauit. ¶ Heracleotae mittentes naues quadraginta tyrannis qui erant in Bosphoro, nō habentes pecuniarū copiam: cōparauerunt à mercatoribus vniuersum triticum & oleum & vinū & alias merces, & tempus definierunt in quo ipsi pretium essent persoluturi. mercatoribus autē probe visum est qd non ad mensurā distribuerent, sed simul onera expedirent: illis autem quod vbi semel dedissent, nihil amplius de mercede esset praestandū. verum cōsiderauerunt empta, & virum vnum dispensatorē in vnaquaq; nauium constituerunt. cum autē peruenerunt ad locum hostium: milites ab eis comparabant omnia. cum vero prius aggregatum fuisset argentū, dederunt duobus nauium: duces autē rursus mercedem soluerunt. quo factum est vt 23
 argentum eis non defecerit: quousq; ad propria remeassent. ¶ Lacedaemonij Samijs rogitantibus pecuniā eis ad regressum dari: cōsilio decreuerunt vnā diem & se & seruos & animalia ieiunare, & quantū expendisset quisque, tantū dare Samijs. ¶ Carthaginenses frequentibus in ciuitate apud ipsos factis peregrinis, mercedem debentes quā dissoluere non poterant: proclamari fecerunt si quis ciuium vel inquilinorū praedam habet ex ciuitate aut ex priuato, aut habere vult: describatur. descriptis autē cōpluribus miserunt naues quae ad nauigabant Pontum rationabili praetextu, ad praedandū, statueruntq; tempus in quo rationem pro ipsis dicebāt se facturos. collectis autem complurculis pecunijs milites dimiserunt: & pro praedarum exigentia diuiserunt. & si qua erant ex iniusta praeda: ciuitas 25
 ex prouentibus restituit. ¶ Cyzicenis etiā adinuicem dissidentibus: obtinuit populus. & diuitibus captis: qui debebant pecuniā militibus, statuerunt non interimere captos, sed vbi pecuniam dedissent expellere. 26
 ¶ Chij etiam cum illis esset lex, describi debita in publico, & pecunia indigerent: statuerunt vt debitores quidē ciuitati debita assignarent, ciuitas vero de redditibus vsuras sceneratoribus dissolueret, quousq; ad antiquum ditesceret morem. ¶ Mausolus Cariae tyrānus (mittente rege ad eum, pro tributo) congregans ditissimos regionis dicebat: regem poscere tributum, se autem non esse soluendo. praeparati autem ex industria viri pollicebantur ei quandam summā quam quisq; allaturus esset. his autē hoc agētibus: ditiores partim verecundia moti, partim vero timētes, multo 28
 plura q̄ illi promiserunt atq; obtulerunt. ¶ Iterum pecuniarū egens: in contione vocatis Mylassensibus, inquit. metropolis (cum sua esset ciuitas) muris immunitā esse, regem autem aduersus eum bellum decernere. qua de causa iubebat vnumquēq; Mylassensium: immodicā afferre pecuniam, asserens se, & eos qui attulissent, & reliqua eorum bona seruatutum. quae vbi oblata fuere: multā sibi coaceruauit pecuniam. at inquit 29
 deo non videtur in praesenti, moenia aedificanda esse. ¶ Condalus Mausoli praefectus: quando ei per regionem proficiscenti offerebat quispiam aut ouem aut porcum aut vitulum, describebat dantem, & tempus, pra-

Heracleotae.

Lacedaemonij.

Carthaginenses.

Cyziceni.

Chij.

Mausolus.

Condalus.

Hippias.

Athenienses.

Antisseus.

Lampfaceni.

cipiebatq; vt in domum reduceret, nutrirétq; quousq; reuenteretur. at ve-
 ro cum tempus satis illi effluxisse videretur: computans & quod nutrien-
 dum dederat, & quicquid fructus inde prouenerat, repetebat. **Arborū** 30
 autem quæcunq; porrigerentur aut deciderent in publicas, regiâsq; vias,
 vsu fructum vendebat. **Militum** si quis moriebatur elationem corpo- 31
 ris drachma vendebat: & hinc quoq; simul argētum percipiebat, simulq;
 neq; eum fallere duces poterant, cum quispiam militum ē vita demigra-
 ret. **Intuens etiā Lycios amantes cæsariem ferre:** dixit epistolas huc ve- 32
 nisse à rege quæ iuberent mittendas esse comas ad proscomia. igitur sibi
 iniunctum esse à Mausolo: vt detonderet eos. verū tamen si vellent capita-
 tim taxam aliquam dare: se è Græcia comas transmissurum. qui libenter
 dederunt. sicq; plurima pecunia à numerosa turba collecta est. **Aristo-** 33
teles Rhodius Phoreæ princeps pecunijs indigens: videns duas esse fa-
 ctiones Phoreorum, alterā partem seditionis secreto allocutus dixit, ali-
 os sibi velle pecuniam dare: vt illis negocia ciuitatis cōmitteret, ipse autē
 malle ab ipsis accipere, atq; eis ciuitatis administrationē tradere. quæ au-
 dientes: ilico pecuniam quantam præcepit in promptu dedere. At vero
 ille rursus alijs ostendit quæ ab his acceperat: qui dixerunt se non minus
 duros. sumens autem ab vtrisque conciliauit eos inuicem. **Conspiciēs** 34
 etiā ciues multas inter se agitare causas, magnâsq; longo ex tempore in-
 iurias, quæ per bellum illis obtigerant: iudicium statuens edixit. quicū-
 que definito tempore non essent sententiâ asscuti: legem posuisse, non vl-
 terius fore præteritorum delictorum iudicia. tunc autem à multis offe-
 rentibus pecuniam propter breuitatem temporis, & obtinendam iusti-
 tiam, multis etiā multam offerentibus vt prolongaret tempus: à singu-
 lis suscipiens, immodicam congeffit pecuniam. **Clazomenij** in fru- 35
 menti penuria, pecunia indigentes: statuerunt vt si qui priuatorum habe-
 rent oleum, mutuarent ciuitati ad foenus. nascitur enim hic fructus: mul-
 tus in regione. quibus mutantibus: conducentes nauigia, miserunt ad
 emporia vnde ipsis veniret triticum habito pacto, de pretio olei. **Insu-** 36
per debentes militibus stipendium viginti talenta, & dare non valentes
pēdebant foenus ducibus annue quatuor talenta. Cum autē de antiquo
 debito nihil deduceretur, sed semper frustra consumerent: percusserunt
 nummum ferreum, quod argenti haberet rationē viginti talentorum. de-
 inde dantes ditissimis ciuitatis cuilibet suo ordine, argentum ab illis re-
 ceperunt æquale. quare priuati habuerunt ad quotidianos vsus impen-
 sas: & ciuitas à debito liberata. secundū vero ex prouentibus, illis foenus
 restituerunt. semper diuidentes vniciq; in parte dabant, illi autem fer-
 reos nummos reportabant. **Selibriani** pecuniæ laborantes indigentia 37
 (lege apud eos posita cum in fame constituti fuissent, non educendū esse
 triticum) apud eos autem vetus triticum abundaret: statuerunt priuatos
 ciuitati dare triticum determinato pretio, vnoquoq; retinente ad annui
 victus sufficientiam. deinde statuentes pretium quod illis recte se habere

Aristoteles
Rhodius.

Clazome-
nij.

Selibriani.

38 videbatur: vniciq; educere volenti vendiderunt. **Abydeni** propter Abydeni.
 seditionem regione facta vacua, & accolis nihil eis porrigētibus, quia
 adhuc deberent: statuerunt vt quicunque vellent foenerarent agricolis,
 quo terram colerent, sic ipsis primis allatio ex frugibus fieret, alijs au-
 39 tem ex reliquis. **Ephesij** cum pecunijs egerent: legem posuere, vt mu- Ephesij.
 lieres aurum non gestarent. quantum vero impræsentiarum haberent
 40 mutuarent ciuitati. **Pro columnis** etiā quæ erant in templo statue-
 runt argentum esse soluendum, eius autem qui soluisset nomen esse scri-
 41 bendum perinde ac si obtulisset. **Dionysius Syracusanus** volens pe- Dionysius
 cunias congregare, contionem faciens dixit: apparuisse sibi Cererem, Syracusanus.
 iussisseq; vt mulierum ornatum in templum deferret. se vero mulierum
 quæ apud ipsum sunt, ornatum obtulisse: atq; hoc idem facere cæteros
 hortabatur, ne qua forte indignatio à dea exuscitaretur. qui autem ne-
 gligeret: reum fore sacrilegij. afferētibus autem cunctis quæ habebant,
 quisque propter deam & propter illum sacrificans: deæ ornatum abstu-
 42 lit, tanquam à dea mutuans. **Elapso** insuper tempore: cum mulieres
 rursus ornatum ferrent, præcepit vt ea quæ vellet aurum ferre, ordina-
 43 ta quadā in templo offerret. **Debens** etiā triremes extruere, agno-
 scēs sibi opus esse pecunia, contionē vocans inquit: quandā sibi ciuitatē
 tradi, ad quam opus erat pecunijs, precariq; ciues vt quisque sibi duos
 stateres mitteret. intermittens autem duos aut tres dies, tanq̄ in traden-
 da ciuitate error contigisset: ciues laudans reddidit vniciq; quod mi-
 serat. id autem agens: ciues in gratia fouit. postea vero arbitrātes, quod
 eam accepturus esset: rursus miserunt, ille vero suscipiens, ad nauium
 44 extructionem aptauit. **Cum** rursus non abundaret argēto: nummū
 percussit è stanno, & contionem vocans multa super laudato nummo
 dixit. illi vero decreuerunt quāuis etiā nollent: vt quisq; haberet tan-
 45 quam argentum, non autem tanq̄ stannum. **Cum** rursus pecunijs
 egeret: rogabat ciues vt ei cōtribuerent. illi autem responderunt se non
 habere. extrahens igitur Dionysius vasa quæ apud ipsum erant: ven-
 debat, quasi id ob indigentiam faciens. Syracusij autem ementibus:
 describatur quid vnusquisque comparasset. postq̄ autem pretium sus-
 46 cepit: iussit vnumquēq; vas afferre, quod emisset. **Cum** etiā ciues
 propter tributū, pecora non nutrent: dixit, quod ei tanta sufficerent,
 volentes autem nunc acquirere, immunes fore à tributo. multis autem
 cito multa comparantibus armenta, tanquam habituri ea essent absque
 tributo: oportunum id esse ratus, æstimare præcepit, imposuitq; tribu-
 tum. hac igitur deceptione indignati ciues: illa iugulantes vendebant.
 ille vero contra id statuit: quot in die occidi oporteret. at illi iterū in sa-
 crificijs immolabant: ille vero vetuit, ne foeminam sacris immolarent.
 47 **Rursus** pecunijs egens: iussit apud se describi pecunias, quotquot
 essent familiæ orphanorum. descriptis autem cunctis: illorum bonis
 & j.

abutebatur, quousque ad aetatem quisque peruenisset. ¶ Cū cepisset Rhegiū: conuocato populo dixit: quā ob causam ab eo iuste capti essent, nunc tamen impensas quas in belli usum consumpsisset percipiens, & insuper ab unoquoque minas tres, absolueret eos. Rhegienses vero quaecumque absconderant in apertū eduxerunt, & egeni à ditioribus & peregrinis mutuo accipiētes, conflagrunt summā, quam praeceperat: quam ab ipsis accipiens, nihilominus omnium corpora vendidit. & cunctā suppellectilem, vniuersaque bona, siue occulta siue aperta: diripuit. ¶ A ciuibus etiam accipiens pecunias, ea lege ut illas restitueret: cum ab eo repeterent, iussit ad se afferri quantum quisque possideret argenti, alioquin mortem multam indixit. delato autem argento: nummū percussit nouo caractere, deditque drachmā duarum drachmarū valore. sicque debitum penes ipsum remansit. ¶ In Tyrreniam autem centū nauibus adnauigans: accepit è sacello Leucotheae id est albae deae, aurum quoque & argentum multum, aliumque apparatus immodicum. ¶ Cognoscens etiam quod nauae quae plurima haberent: proclamationem fieri fecit, ut quisque dimidium eorum quae haberet deferret ad ipsum, aliud dimidium habiturus. non afferenti autem: statuit pro multa mortem. arbitantes igitur nauae si ferrent dimidia, reliqua se habituros: secure attulerunt. posteaque illa accepit: praecipit rursus, ut alia afferrent dimidia. ¶ Mnedei, ijs quae à portibus, & alijs vectigalibus proueniebant: utebantur ad gubernationem ciuitatis. ex tributis autem quae ex terra & familiaribus proueniebant: nihil operabantur. sed obseruabant eos qui illa haberent: & cum necessitas pecuniarum ingrueret, reddebant ij qui deberent. lucrabantur igitur ex praeterito tempore: pecunijs absque faenore utentes. ¶ Bellum item suscipientes aduersus Olynthios cum illis pecuniae deessent, at adessent mancipia: statuerunt ut relictis cuiuslibet ciuium mare & foemina, caetera ad usum ciuitatis venderent tanquam in priuatorum exhibitione pecunias commodarent. ¶ Callistratus in Macedonia cum prouentus portus ut plurimum viginti talentis aestimaretur, modum inuenit ut duplum cōficeret. nam conspiciens eos qui emebant semper euadere ditiores: cum oporteret eos dare fideiussores viginti talentorum, proclamari fecit quicumque emere vellet constitueret fideiussores tertiae partis, solueret autem quisque quantum se posse sibi suaderet. ¶ Timotheus Atheniensis, bellum gerens aduersus Olynthios, argento egens: signauit eos, & dedit militibus. illis autem aegre ferentibus, dixit: quod illo aequae venderent, emerentque omnes, ab ijs qui vendunt atque emunt. ipsis autem mercatoribus ante indicauit: ut quisquis es illud accepisset, illo rursus emeret ea quae in regione venderentur, & spolia quae afferrentur. quod si apud eos es remaneret: portet ad ipsum recepturi denique eius loco argenti. ¶ Circa etiam Corcyra bellum exercens exiliter satisfaciens militibus, petentibus quidem stipendium, inobediētib9, & ad inimicos deficere se

Mnedei.

Callistrat9.

Timothe9.

Corcyra
quae & Cer
cyra insula

velle afferentibus: coetum congregauit ac dixit, non posse propter hyemem ad se peruenire argentum, cum tanta esset illi copia. quapropter solutionem trium mensium, quam prius soluerat, se illis dono dare. at vero illi suspicantes nunquam Timotheum tanta munera eis dare, nisi reuera ab eo expectarentur pecuniae: quae uerunt à petendo stipendio, donec voto potitus est. ¶ Obsidens item Samum: fructus & ea quae in agris erant vendidit Samijs. quare pecunia satis abundauit ad stipendia militum. ¶ Cum commeatus necessariorumque ad victum in exercitu esset raritas ob aduenientes: prohibuit ne venderent triticum farina comminutum, neque minorem mensuram modio, neque quippiam liquidorum minus quam metretae mensura. principes itaque ordinum, & manipulares comparantes omnia simul, dederunt militibus, aduenientes autem sumebant victui necessaria: cum autem discederent si quid residuum fuisset principibus ordinum, manipulorumque vendebant. atque ita euenit ipsos milites abundare victuum copia, sufficienti que commeatu. ¶ Didales Persa milites habens: ex ijs, quae in dies ex bello conquirere poterat illis dabat. non habens autem nummos quos elargiretur illis stipendia poscentibus: ubi aduenit tempus quod illi visum est accommodum, tale quippiam machinatus est. conuocans coetum: ne credatis inquit me pecuniarum penuria laborare, imò in quodam praedio mihi sufficiens copia est, & pariter locum indicauit, atque discedens illuc profectus est. cum vero loco vicinus esset: praecessit. & quaecumque in templis erant argentea vasa, diripuit: praeparauitque multos tanquam argentum, onusti deferrēt, & vasa illa illis ostendens ibat. Atqui videntes milites rati cuncta quae ferebantur esse argentum: confidebant se stipendium percepturos. ille vero dixit oportere eos usque ad Amison peruenire: illicque se stipendia percipere. erat autem plurium dierum iter ad Amison, & tempus hyemis. sicque illo tempore exercitu abusus est, solum illis commeatum praebens, cum exercitu & artifices, & cauponarios, & commutantes haberet, quorum opera aut nihil aut perparum indigeret. ¶ Chabrias Atheniensis: Thac Aegyptiorum regi gerenti bellum & pecunijs indigenti consuluit, ut aliquis diceret sacerdotibus, oportere & virorum & mulierum multitudinem sacris initiatorum submouere propter impensam. audientes autem sacerdotes, & sacerdotium penes se manere volentes: singuli propriam dedere pecuniam. postquam autem à cunctis accepit: iussit illis praecipere, decimam partem expensarum quas prius in templo faciebant, & reliqua quorum, regi mutuare: quousque finem bello imposuisset. ¶ Ab unaquaque colonia praecipit omnes quippiam determinatum afferre: & ab unoquoque corpore similiter. ex frumento etiam quod vendebatur: à vendente & emente praeter pretium pro modio percipiebat obolum. ab unaquaque naue, & officina, & unoquoque opus aliquod exercentium: decimam partem operis. ¶ Illis autem qui ex regione debebant sub eo militare: & ij.

quae & Pheo
acia: erat
olim Pheo
cū patria.

Didales.

Chabrias.

præcepit asferre, si quis aut auri aut argenti quippiam non signati haberet. cum vero plurimi attulissent: illo ipse utebatur. mutuantes autem præfectis classium commisit: ut de ijs quæ abundarent apud eos, illis redderet. ¶ Iphicrates Atheniensis, Coty parante exercitum: effecit hoc pacto ut compararet pecuniam. præcepit hominibus quibus præerat: seminare sibi tres modios tritici. quo facto: collegit tritici ingentem multitudinem, quam ad emporia mittens vendidit, obtinuitque pecuniam. ¶ Cotys Trax petebat à Pirinthijs sibi mutuo dari pecunias, quo suum congregaret exercitum: Pirinthij vero illi dare recusarunt. tunc eos rogauit ut viros è ciuibus illi darent: ad custodiam quorundam castrorum, quatenus militum opera qui nunc illa custodiunt, uti posset. illi vero ilico id fecerunt: arbitantes se futuros locorum dominos. missos autem: Cotys in custodia tenuit, præcepitque eam pecuniã dari, quam ab illis mutuo petierat. ¶ Mentor filius, Hermiam capiens, & prædia eius obtinens: dimisit eosdem curatores in regione, qui fuerant ab Hermia constituti. cum vero securi iam essent: quacunque absconderant secum, acceperunt. Mentor vero omnes capiens: diripuit vniuersa quæ habebant. ¶ Memnon Rhodius qui Lampfaci dominabatur, pecunijs egens: scripsit ditissimis Lampfacenorum, ut aliquam magnam argenti summam ei conficerent, quam recepturi essent ab alijs ciuibus, quibus commissum erat illam asferre. atqui cum illis alij ciues asferrent: iussit eandem sibi mutuo dari, vsque ad certum tempus, in quo eam illis redderet. ¶ Rursus pecunijs indigens: precatus est eos ut illi darent, quas ex prouentibus eius mox recepturi essent. illi autem attulerunt: quia cito prouentuum receptio futura erat. at ubi ea quæ prouentuum erant missa sunt: sibi illis opus esse dixit, se vero postea conflatum æs, dissolutum ire cum vsuris. ¶ A militibus etiã aufererat solutiones & stipendia sex dierum in anno: quos dicebat exemptos. dicens his diebus neque custodiam illis ullam esse, neque itineris expeditionem: neque ipse impensas faceret. ¶ Ante id tempus dabat militibus stipendia secunda die à nono mense: à primo quidem mense præteribant dies tres, à sequenti quinq; & ita vsq; ad tricesimum diem. sicq; in anno mensem vnum à militibus iterum aufererat. ¶ Charidemus Orites habes quædam prædia in Aeolide (cum aduersus eum militaret Artabazus) pecunijs indigebat ad militares copias. primũ quidem exhibuerunt illi: postmodũ vero se non amplius habere quod exhiberent dixerunt. Charidemus autẽ, conijciens prædiũ esse opulentissimũ: præcepit si quid haberet pecunię, aut supellectilẽ preciosam mitteret in aliud prædiũ, & daret eis cõductũ custodũ, simul autẽ & ipse hoc facere videbatur, suãq; in prædiũ aliud mittere. obsequentibus igitur illi hominibus: postq; haud admodum ab vrbe absuerunt, scrutatus est quæ habebant, & cepit quibuscũq; indigebat. illos autẽ rursus in urbem remisit. ¶ Proclamari etiam fecit in ciuitatibus quibus dominabatur: neminẽ

domi arma tenere. alioqui multari argento: quod per præconem indicabatur. quod subinde negligere visus est, & nullam eius rei curam gerere. homines autem arbitantes proclamationem illam sibi vane fuisse factam: habebant singuli per regionem arma, quæ prius possederant. at ille repente explorationem domorum faciens: apud quos arma sunt re-

72 perta, indictæ pœnæ multam dederunt. ¶ Philoxenus quidam Macedo præfectus Cariæ pecunijs indigens: se debere dionysia celebrare dicebat. scribebatque ad eos qui maxime fructibus abundabant, ut festi essent apparatus: eis præcipiens quæ essent apparanda. videns autem eos grauius ferre: misit aliquos interrogans, quid dare vellent, & absoluerentur ab huiusmodi ministerio. at illi multo plura quàm se censebant exposituros, velle dare dixerunt: ut non vexentur, & à proprijs abesse non cogantur. ab his igitur capiens quod dederunt: ad alios rursus scribebat, donec percepit quod ipse volebat ex ijs, quæ apud illos erant.

Philoxenus.

73 ¶ Euases Syrus Aegyptiorum præfectus sentiens Nomarchas qui sub ipso erant debere rebellare: vocauit eos ad tribunalia, & omnes suspendere fecit. præcepitque ut familiaribus eorum diceretur, eos in carcere detineri. vnusquisque igitur affinium, pro vnoquoque sollicitus erat: ut captiuos pecunijs redimeret. ille vero pro vnoquoque paciscens, & quæ

Euases. Nomarchæ: principes super tributis pauciorum & pecorum. Cleomenes

74 pacta erant accipiens: singulis, mortuum reddidit. ¶ Cleomenes Alexandrinus præfectus Aegypti: ingenti fame alijs in locis facta, in Aegypto autem re mediocriter se habente, vetuit educationem tritici. Nomarchis autem causantibus se non posse tributa soluere, nisi educerent: educere permisit, sed permultũ tritico imposuit tributum, ita ut pauco educito tritico, multum illi contingerit recipere tributum. quo factum est: ut

75 Nomarche, à suo desisterint proposito. ¶ Transfretans autem Nomon, ubi crocodilus pro deo habetur: vnus puerorum suorum raptus est. aduocans igitur sacerdotes dixit se qui prior iniuria affectus esset: vltum iri in crocodilos. itaque præcepit venari eos: & ab aquis extrahi crocodilum. Sacerdotes vero ut deus eorum non haberetur contemptui, congregarunt quantum auri potuerunt, & illi dederunt. sicq; ab incepto desistit.

76 ¶ Alexandro rege mandante Cleomeni ut sibi construeret urbem ad pharon, & emporium quod prius erat in Canopo illic constitueret: ipse nauigauit in Canopum ad sacerdotes, & eos qui illic diuitias haberent. & se ad hoc venisse dixit: ut eos deduceret colonos. Sacerdotes autem & accolæ asferentes pecuniam: dederunt illi, ut eos, & emporium illis in regione relinquat. accipiens autem: tunc quoque discessit. porro transfretans cum essent sibi parata quacunque erant necessaria ad ædificationem: petijt ab eis pecuniam, quæ longe multitudine excedebat. tantum autem interesse sibi emporium illic esse, & non hic. cum autem dicerent se dare non posse: transmigrare eos fecit. ¶ Quosdam etiam ad merces comparandas mittens, & sentiens eos bene emisse, at conuenisse ut ei deberent ratiocinio pretium supputare. ille ad notos emens

tium dicebat: se audiuisse eos merces supra pretium comparasse quod praeceperat, & simul eorum cum simulata iracundia, arguebat inscitiam. illi autem haec audientes: dicebant non decere eum credere quippiam obloquētibus in eos priusquam ipsi veniant, & rationem ei reddant. atque cum emptores venissent, illi recitarunt eis quae audierant à Cleomene. ij vero volentes illis & Cleomeni rem ostendere: pretia retulerunt, quibus emerant. ¶ Cum triticū in regione veniret decem drachmis: vocans ope-
78 ratores interrogauit quomodo volunt ipsi laborasse: inquit se velle illi, etiam minori quam quanti mercatoribus vendere. illud autem iussit vt tanti, ipsi darent quanti alijs vendebant. atqui mox statuit pretium tritici triginta & duas drachmas, atq; ita vendebat. ¶ Accersens etiam sa-
79 cerdotes dixit enormem impensam in regione ad sacrificia fieri. quare oportere aliqua sacrificiorum, & multitudinē sacerdotū tollere. porro sacerdotes & quisq; priuate, & cōmuniter sacras pecunias dedere, arbitrātes ipsum id reuera facere velle, & optabat quisq; sacrificiū apud se fieri & regionis esse sacerdos. ¶ Antimenides Rhodius princeps factus ab
80 Alexandro super viā dimidium, circa Babylonem, hoc pacto pecunias confluuit. cum antiquitus in Babylonia lex fuisset, omnium quae inferabantur decimā soluere, & nullus illa lege vteretur: obseruauit praefectos omnes approbatos, & milites non paucos, & senes & alios artifices accersitos inferentes bona propria peregrinando, & multa illis allata dona: & secundum legem positā decimam exegit. ¶ Rursus mancipia quae erant
81 in exercitu, praebens: iussit eum qui vellet, describere quot vellet. debere autem pro anno octo drachmas deponere. q; si deficeret seruus: reportaret pratum quod descriptū fuerat. descriptis igitur compluribus mācipijs: non paucum argentū vtilitati fuit. si autem aliquod mancipiorū defecisset: iussit praefectum sub cuius praefectura fuisset, exercitum conseruādo pretium domino eius restituere. ¶ Ophelas Olynthius cōstituens
82 curatorē super pascuis Arthriditem: cum accessissent ad eum nomarchae loci illius, dixerunt se velle illi multo plura dare. precabantur autem: vt mutaret curatorē, quem constituerat. interrogauit eos si contribuere possent quae pollicebantur: affirmantibus ipsis, curatorem in officio dimisit. quae autem ipsi promiserant tributa: exigī praecipit. ergo nec curatorem quē instituerat spernere visus est: nec illos ad maiora tributa q̄ ipsi statuerant soluenda coegisse. ¶ Pythocles Atheniensis cōsuluī Atheniēsis: 83
plumbum ex Tyrijs accipere, qui in ciuitate priuati essent, eo quo vendebant pretio duarum drachmarū. deinde statuit illis pretium sex drachmarum, sicque vendebat. ¶ Chabrias cum electi sufficerent ad im-
84 plendas naues centum & viginti, esset autem ei opus solum sexaginta nauibus: praecipit ijs qui ex sexaginta nauibus eius quae remanebant nauigaturi erant, ad bimestre annonā ministrare, aut ipsos nauigare. ipsi vero malentes proprijs rebus incumbere: dederunt ea quae praecipit. ¶ Antimenes thesauros qui per vias regias continebantur, iussit pre-
85

Antimenides.

Ophelas.

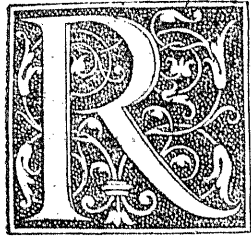
Pythocles.

Chabrias.

Antimenes

fectos implere seundum legem regionis. cum vero exercitus aut turba alia absque rege indiguisset, vendebat ea quae erant ex thesauris, aliquē
86 ad eos mittens. ¶ Cleomenes appropinquante nouae lunationis tempore Cleomenes.
re cum ingrueret necessitas stipendia militibus persoluere: nauigauit ex industria. procedente autem mense stipendia persoluit, ac resumpsit nauigationem. postea vero incepto mense, solutionem differebat vsque ad lunam silentem: milites autem quia nuper recepissent stipendia, quiete se habebant. illi vero in anno mensem vnū prorogans: semper mensis mercedem auferebat. ¶ Stabelbius Mison militibus stipendia debens: con-
87 uocans duces dixit illis. nullo pacto se priuatis indigere militibus sed Stabelbius
ducibus: cum vero sibi opus esset, mitteret eos, dans eorum cuiuslibet argentum, ad colligendos externos. stipendia autem quae illis debebat: ducibus ipsis pollicebatur se dare. praecipit igitur vnumquēq; dimittere extraneos e regione. duces itaque arbitrātes pecuniam illam suam fore: remiserunt milites, vt praeeperat. paruo autem exacto tempore, cum mercedem poscerent: eos conuocans dixit, neque tibicen sine chorea, neque duces sine militibus ad quicquam vtilis esse. quare praecipiebat: vt e regione discederent. ¶ Dionysius sacella circuibat: sicubi videret positam
88 boni daemōnis mensam auream aut argenteam & auferre praecipiebat. Dionysius.
& quaecunque statuā quippiam praetendere videbantur: auferri iubebat. dicens quodcunque accipio: tollere praecipunt. vestimenta etiam aurea, & coronas aureas statuarum tollebat: dicens se & leuiora & accommodatiora daturum. & subinde illis albiculos amictus, albiculāsq; circumponebat coronas.

OECONOMIARVM PVBLICARVM FINIS.

Res familiaris & respublica inter se differunt. diximus supra in pro-
oemio, quam Graeci Politicam vocant, nos appellare rempublicam.
hinc sunt M. T. de republica libri. Item quam illi Oeconomicam: nos
sri remfamiliarem dixere. hinc patrifamilias nomen venit: quod
domum gubernat ac moderatur. de re igitur familiari dicitur Ari-
stoteles: praemittit differentiam inter illam & rempublicam, dicens
non solum esse tantam differentiam, quanta est inter domum & ci-
uitatem quae sunt subiecta earum, verumetiam in illo differre: quod in
republica plures quidem imperant, in re vero familiari vnus duntaxat est imperator & re-
ctor. quod dicit domum esse subiectum reifamiliaris: non hic pro parietibus & tecto, domus
sumitur, sed pro familia. ciuitas quoque non moenia & tecta: sed concilia coetisq; hominu
significat. rei igitur familiaris disciplina, circa domum: respublica vero circa ciuitatem versa-
tur. quae prima est differentia. Secunda vero differentia est, quia in republica plures impe-
rant, vt Romae senatus, consules, tribuni, militares, aediles, curules, praetores, vrbani, tribu-
ni plebis. nam imperare dicuntur quicumq; magistratum in republica gerunt: quorum di-
cto parere necesse est. sunt enim superiores, vnde illud nascitur legitimum, Par in parem
non habet imperium. in republica igitur plures imperant: in re autem familiari solus paterfa-
miliars. hic enim iubendi & animaduertendi in familiam potestatem habet: cuiusq; dicto pa-
rere necesse est. itaque vt illi publice: sic iste priuatum magistratum gerit, imperiumq; exer-
cet. Quaedam enim artes distinguuntur. Post assignatam differentiam reifamiliaris & rei-
publicae: genus earum commune attingit. Sunt enim haec artes quaedam. Artium vero di-
stinctio fit. quarundam enim est fecisse at non vti facto. quod patet in lyra & fistulis. lyram
enim facit artifex, & fistulam cauat: vtitur autem postea non ipse qui facit, sed musicus.
sunt igitur quaedam artes: quarum est fecisse, & non vti facto. aliae contra. parant enim quod
vtendum est: & parato vtuntur. huius generis est reifamiliaris disciplina, & reipublicae. est
enim reipublicae constituere ciuitatem ab initio: & constituta bene vti. eodemq; modo rei
familiaris, parare domum ab initio: & postquam parata illa fuerit, illa vti. Ciuitas qui-
dem est multitudo domorum. Aperit iam quid si ciuitas, & quid domus. inquit enim, ci-
uitas est multitudo domorum agro & pecunijs sufficienter abundans ad bene viuendum.
de domo autem paulopost dicit quid sit, assignando partes, inquit. Domus partes
sunt, homo & possessio. Sed redeamus ad ciuitatem. cuius nuda descriptione contenti in
praesentia sumus. nam est locus tractandi vberius in libris de republica. Ciuitas, inquit, est
multitudo domorum. quod dicit domorum, intellige vt supra diximus. non enim de pa-
rietibus & fillicidijs loquitur, sed de familijs. nam neque ciuitas muri & tecta sunt: sed
coetus hominum iure sociatorum. quod autem subdit. Agro & pecunijs. ob hoc enim
conueniunt homines in societatem communem: vt sufficientes sint. & vt quod alijs deest:
ab alijs reportent. hic agricola victum parat agrum serens, faber autem sibi aratrum & vo-
merem. Textor & sutor, vestem & calceos subministrat. ille frumentum & vinum eis tradit.
ita rerum permutatio fit: quae continet ciuitatem. Nummus deinde constitutus est ad faci-
liorem permutatione: ne si sutor forte domum sibi parare velit, mille millia calceorum tra-
dere habeat. nam quis tot simul calceis indiget, sed alijs multis indigentibus, calceorum
venditione facta, pecunias recipiat, & pro domo tradat. nummus igitur in subsidiu reper-
tus est: res necessaria ad ciuitatem continendam tuendamq; vitae societate. Ager quoq; necessa-
rius est in quo consistat ac feratur: & hoc est quod inquit in agro & pecunijs. quando enim mul-
tis cohabitantibus & singulis opus suu in comuni societate conferentibus, sufficientia resultat
ad bene viuendum: tunc est ciuitas. & ciues sunt qui isto modo conueniunt, & sub eisde viuunt
legibus. Ita Florentini omnes vnam ciuitatem faciunt. Senenses aliam. Pisani aliam. nec quic-
quam refert intra urbem habitent vel extra. Sed quod de pecunijs dixit: ad omnes res quae
in aestimatione pecuniariam cadunt hoc vocabulum referas. Id autem ex eo patet quod
si copotes. Ciuitatem esse multitudinem domorum agro & pecunijs sufficienter abundantem,
ex eo patere inquit. quod si copotes esse nequeunt: societas soluitur, id est sine illis ciuitas stare

non potest. Ciuitas enim est societas quaedam, vt inquit Cicero in libro de republica sexto. Nihil est illi principi, deo quod quidem in terris fiat acceptius: quam concilia coetisq; hominu iure sociati, quae ciuitates appellantur. sociati ergo homines: ciuitatem constituunt. soluta vero societate: ciuitas interit. soluitur autem societas: si ea quae retulit non adsint. & hoc est quod ait, si copotes esse nequeant: societas soluitur. Insuper huius gratia in vnu conueniunt. cuius autem gratia vniquodq; est & fuit: & substantia ipsius haec existit. Alia pro-
batio quod ciuitas sit multitudo domorum, agro & pecunijs sufficienter abundans ad bene viuendum. Coeunt enim homines simul in societatem comunem: vt sufficienter abundet ad bene viuendum, vt supra diximus. quia quod alijs deest: alius affert in communi societa-
te. cum igitur huius gratia sint sociati simul homines, & nisi huius sufficientiae copotes sint, dissoluatur societas: merito dici potest hanc esse substantiam ciuitatis. nam haec facit vt subsistat ciuitas. quo autem aliud subsistit: id eius substantia est. sed quae cur posuerit vnunquodq; est & fuit. respondeo vt significet causam permanentem, vt est hic. nam huius gratia constitutae sunt ab initio ciuitates, & huius gratia durant, & in communi socie-
tate. merito ergo dicitur, cuius autem gratia vnunquodq; est & fuit, & substantia eius haec existit. Itaque patet priorem esse rem familiarem quam rempublicam. nam domus quae est reifamiliaris opus: prior est tempore quam ciuitas, quae ex domorum multitudine con-
stituitur. pars enim ciuitatis est domus. huius autem materiae partes, priores sunt quam totum. quemadmodum & ouis prius quam grex, qui ex multitudine ouium fit. Considerandum est igitur de re familiari. iam aggreditur discussionem rei. nam praecedentia locu pro-
oemij magis tenere ad docilitatem quandam auditorum pertinentia, & quid sit eius opus. Finis in re familiari sunt diuitiae. vt Aristoteles ipse in principio Ethicorum ostendit. opus autem eius, est recta familiae gubernatio. Domus quidem partes sunt homo & possessio. haec est definitio domus, quam recte praemittit: vt & quid sit id de quo tractaturus est in-
telligamus, & materiam pareat sibi ad doctrinam tradendam. Simile quiddam est apud Ci-
ceronem in libro de officijs. inquit enim. Omnis quae de aliqua re habetur institutio: a dif-
finitione incipere debet, vt intelligatur quid sit illud de quo disputandum. deinde diffinitione
subijcit in hunc modum. Omnis de officio duplex est quaestio. Vnum genus est quod per-
tinet ad finem bonorum. Alterum, quod est positum in praecipis. quibus in omnes par-
tes: vsus vitae confirmari potest. Ita hic Aristoteles diuidendo diffinit. Nam diffinitio ni-
hil aliud est, quam determinare. determinat autem rem: qui totam in suas diuidit par-
tes. vnde species diffinitionis, est partium consignatio. domus ergo partes: sunt homo &
possessio. Idem autem hic significat domus quod familia: vnde rei familiaris nomen tra-
ctum est. Consueuerunt enim Latini per hoc nomen res cum qualitate aliqua iunctum: di-
sciplinas ferè significare. vt res militaris, respublica, reifamiliaris, res rustica, res domesti-
ca, quod idem significat quod res familiaris, quoniam domus & familia idem sunt. vnde
paterfamilias dictus est: qui domum gubernat & regit. Significare autem familiae nomen
non homines solum, verumetiam res quae nostro acquiruntur dominio: iura testantur ci-
uilia. vbi tota patrimonialia in iudicij familiae Herciscundae venire constat. dic ergo domus,
id est familiae partes: sunt homo & possessio. quasi dicat haec duo complectitur domus: ho-
mines scilicet & possessiones. & de homine quid sit: nemo dubitat. Possessio autem
quid in hoc loco significet: declaratione indiget. Videtur autem hoc nomen possessio etiam
duo significare. nam & res omnes quas possidemus, puta fundos, pecus, naues, & caetera
huiusmodi, quae nostri dominij sunt. haec enim habentes possidere dicimur. significat etiam
non illa quae iam possidemus: sed quae acquirimus. & in hac secunda significatione: possessio
idem significat quod questus. idemq; videtur magis proprium in hoc loco. nam & verbum
graecum κτήσις quod est hic positum: vtrunq; significat, sed hoc magis quam primu. Vt etiam
Xenophon in Oeconomico suo ostendit. & Aristoteles in Ethicis inquit: liberaliores viden-
tur qui non quaesierunt ipsi, sed ab alijs acceperunt. & huius ratione assignat. sed quod ibi
dicit quaesierunt: eodem verbo vtitur scilicet κτησάμενοι a quo κτήσις, id est aetatis est. Signi-
ficat ergo non res possessas solum: sed etiam quaestum. & circa primu diligentia patrifamilias
est in conseruando. circa secundum diligentia est in acquirendo. quo in genere agricul-
turam paulopost praefereat: omnibus alijs quaestibus anteponeat illam. Nec tamen istae duae
significationes multum distant: si recte perpendantur. Quoniam vero primu in minimis cu-
iusq; natura inspicitur. Sic etiam in libris de republica facit Plato: vt a minimis inchoet ciui-
tatem. si igitur in minimis cuiusq; natura inspicitur: in domo certe sic se habebit, scilicet & vt

Cicero.

Est & fuit
ponebatur
vbique est &
fit: sed stare
non potest.
nam Aristote-
les habet
est uoi γέ-
γoue. item
ratio Leo-
nardi esset
futilis.

II

Cicero.

Abutitur
hic egregie
nomine dif-
finitionis:
qua intelli-
gatur quid
est.

Xenophon

eius naturā in minimis & primis (vt ita dixerim elemētis) inspicī ac discernī possit. vnde statim illa minima subiicit ex Hesiodi sentētia. ¶ Quare secundū Hesiodū. Hesiodus poeta fuit. Homero traditur aliquāto posterior. hic in eo libro cuius titulus est opera & dies, quē ad Persen fratrem scripsit, docens quā facere, quā ue habere patrēfamilias oportet: hunc verum posuit, quasi elementa domus continentē. quem nunc Aristoteles ad propositū suum inducit. ¶ Domiciliū in primis mulieremq; & bouem aratorem. Significat enim dū dicit mulierem deinde possessionem id est quāstum cum de agricultura dicit, ad quam bos arator est utilis. hęc sunt veluti prima elementa familię. & reddit rationem. quia alterum est primum in liberis scilicet mulier: alterum in victu scilicet opus rusticum, quod in arando consistit. de domicilio autē, tanquā de re nota omittit. sed postea in fine, quale esse debeat tradet. Vel ea quę sequuntur distributive ponit: quasi dicat domiciliū in primis id est mulierem & bouem aratorem, vt hęc sint partes illius quod supra dixit domiciliū vel domum. nam vt diximus: hęc, hominē & possessionem significat. in quā duo: tota domus diuiditur. ¶ Itaq; oportet ea quę ad vxorē spectant recte disposuisse. post assignatas duas partes scilicet hominē & possessionem: incipit iam ab homine, aliud dicere, vt postea veniat ad quāstum. dicit ergo, cum mulier sit primum in liberis & quasi quoddā elementum familię: necessariū est ea quę ad vxorem pertinent recte disposuisse, hoc est prouidisse vt talis sit, qualis esse debet. Et quod dicit prouidisse: id est ante omnia illud prouidisse oportuit: vt vxor sit recte disposita, & talis qualis esse debet. Sciendū tamē est quod hic dicitur de vxore: violente tractum est ab Hesiodo. non enim Hesiodus de vxore intellexit: sed de ancilla. Nam cum dixisset mulierē, ita subiicit in sequenti versu non coniugio acceptā sed pretio partam. quę & si opus fuerit boues sequatur. patet ergo de ancilla eum sentire: sed Aristoteles sanius & melius interpretatur. nam ancilla non est primum in liberis, sed vxor. ¶ Possessionis autē prima cura est. Perinde est dicere possessionis prima cura est: ac si diceret in acquirēdo pręcipua & maxime laudabilis cura est. quasi dicat in nulla re tam laudabiliter acquirim⁹ q̄ in opere rustico, id est in agricultura. probauit enim Hesiodi dictū in vxore & opere rustico: quoniā alterum primum est in liberis, alterum in victu. & de vxore quādā dixit. nunc vero de opere rustico, resumit: laudans illud & pręferēs alijs quęstibus. Ratio: nes quare agriculturā cęteris quęstibus antepōnit: multę sunt, sed pręcipue quia est secundum naturā, & quia iusta, & quia utilis ad fortitudinē. ¶ Ceu metallorū vt auri & argenti fodiendū & quod de chalybe scripsit Virgilius. Infula inexhaustis chalybū generosa metallis. ¶ Et si qua alia huiusmodi vt lapidicinę, & sylua cędua, sed hęc nō ita humaniter fiūt: vt agricultura, cum in metallis fodiendis terrę veluti parenti afferatur manus eius viscera fodiendo. in agricultura vero fodiatur benigne. Itaq; nostrę quoddā humanitatis institutū esse à maioribus scribit Plinius secundus: ne in Italia metalla foderētur. quā ob rem subdit. ¶ Sed agricultura pręcipue: quoniā iusta, id est non iniuriōsa, non violenta, sed mitis & pia. quoniā nō inhumaniter, neq; ab iniūtis extorquet. ¶ Natura enim omnis educatio est à matre. quare & hominibus à terra. hic terra dicitur parens: quia nos educat. ¶ Prodest etiam hoc plurimū ad fortitudinē. fortitudo est virtus animi: vires autē & robur sunt corporis. ad vtrunq; prodest agricultura. nā & corpora facit robusta per tolerantia laborum: & animū firmat contra pericula per exercitationē tuendi res suas, quę vt plurimū sunt extra munitiones, & periculis subiacēt. ¶ Non enim quęadmodum viles artium. de opificijs dicit, vt tonstrina, & sutrina, & figularia, & argētaria, & alia huiusmodi: in quibus sedulitas est muliebris, & nullus virilis labor. ¶ Sub diuo consistere, id est sub aperto cęlo ad æstum & frigus: sine cameris & fenestris pannatis. quę omnia intelligenda sunt non de his solū qui manibus suis opus rusticum faciunt: sed de ijs quoq; qui curāt faciendū, ceu dominus prędijs intentus. quod in Oeconomico prosequitur Xenophon. ¶ Sed eius diligentia quę est circa homines. Quoniā de cura, & diligentia quę est circa quāstum dixit, in quo prępositum fuit agriculturā: nunc de ea quę est circa homines adhibenda dicit, in qua pręfert maxime vxorem. & rationes duas assignat. sed videbatur supra dixisse de vxore. Respondeo: ita in genere. dixit enim prouidendum vt sit talis qualis esse debet. sed hoc parum erat. itaq; nunc magis trite, & particulariter discutit. ¶ Pręmissum est enim à nobis & alijs locis desiderare naturā multa efficere talia. Ratio quare mari & foemina sit cōmunio maxima secundum naturam. pręmissum est inquit, id est pręsuppositū alibi vbi de generatione tractauit: naturam desiderare multa efficere talia, vt homo homines, leo leones, equus equos. Natura enim desiderat omne animal, sibi simile producere. hoc autem non potest mas sine foemina,

Mos gręcorū vetustus fuit: pretio comparare vxores. vt secūdi Polinonero: quod non aduertit Leonardus Virgilius.

Xenophon III

na, aut foemina sine mare desiderū adimplere: sed ambo simul concurrāt necesse est. Itaq; eorum societas est secundū naturā: & quidē ex necessitate cōstituta. ¶ Enimvero in cęteris animalibus absq; ratione id fit desiderium procreandi. cōmune quidem est omnibus animalibus: sed distinguitur in ipsis, prout alia magis alia minus ab immanitate remota sunt capaciq; prudentię. nā alia quidē indistincte congregiuntur sine aliquo respectu, sed quādo naturali mouētur desiderio. Alia vero se coniungunt non tantum procreandi gratia, verum etiam vt ope mutua se coadiuuent, quod in cicuribus & prudentioribus bestijs videmus. dicuntur enim cicures illę bestię: quę remotę sunt à beluina feritate. prudentiores autem vocat: quęcunq; prouidentia habent circa victum, vt formicas, apes, & cęteras quę futuri memores, cibum colligunt & conseruāt. In his igitur mutua quędam auxiliā cōiunctionis apparet: nec tantū conuenire in societate vt procreent, sed vt mutua sese ope tutentur. Sed in homine maxime omnī id conspicitur. patet enim in hominibus cōiunctionē fieri inter marem & foeminā non solum vt sint, hoc est non solum vt procreent ac perpetuent genus suum, verum etiam vt bene sint. principium ergo cōiunctionis in hominibus est à natura: forma vero est à lege & ratione, quod matrimonium appellamus. ¶ Tributū ferēt. Trālatio est ab eo quod quis superioribus soluere astringitur. vt enim tributum penditur regi ex indictione: sic à natura à nobis indictum est, vt alios procreemus. ¶ Valentes enim ipsi: scilicet vir & vxor. ¶ Imbecillos: id est inualidos paruos filios. Mox, imbecilli & ob senium facti: scilicet vir & vxor. A valentibus: scilicet filijs. ¶ Eadem reportēt: scilicet alimoniam & tuitionem. hinc est: q; filio patrem abdicare non licet. quia iure naturę obligatus est. ¶ Et simul natura per hunc circuitū. Quod dicit & simul, duo implicat: quod & gratia cōmodi facit qui procreat, & gratia perpetuitatis. & hoc in hominibus. Quod autē inquit per hunc circuitum scilicet de parēte in filio & de filio in parentē. ¶ Adimplet sempiternitatem. id est adimplet desiderū suum: videlicet vt homines semper sint secundū speciem, ex quo secundū numerum esse non possunt. ¶ Tendunt enim eorum omnia in idem vtilitatis. Sic enim ordinati sunt diuinitus vir & vxor ad societate: vt omnia eorum tendant in idem vtilitatis, licet quādā videantur contraria. quomodo autē contraria, & quomodo in idem tendentia: explicat inquit alterum quidem robustissimū & quę sequuntur. Dic ergo alterum scilicet vxorem. & vtitur neutro genere quod non est incōueniens: cum homo sit animal. Quod vero dicit, fecit: dicit scilicet natura, vel diuina prouidentia. Item quod dicit ob timorem cautius: scilicet ad custodiā rerum suarū. ¶ Alterum ad sedulitate deterius. Vir enim ad quietē intra limen agendā ineptus est. ¶ Generatio propria est: id est pręcipua mulieris. & expone generatio id est effectio siue partus. ¶ Utilitas autē cōmune, quantum ad filium. Non enim hic loquitur de vtilitate parentū: sed de ea quā parentes conferrunt in filium. Itaque subdit alterius nutrire est: alterius erudire. educatio enim est à matre vt supra dixit: eruditio vero à patre. & sic vtilitas cōmunis est amborum. ¶ Primum igitur tur leges sint viro ad vxorē & iniuria cesset. cum sit ope mutua inter virum & vxorē ad bene viuendū cōtracta societas: primum hoc pręcipiendū est, vt sint leges viro ad vxorem. Sed quid est quod dicit, sint leges viro ad vxorē: an forte ad alios non sunt leges? Respondeo. Vir est paterfamilias, domus suę (vt ita dixerim) rex. hic pro arbitrio familiā gubernat, castigat, punit, potestatemque habet in seruos & filios, & res possessas. nec vlla lege vetusta prohibetur: quo minus hanc potestatem in seruos & filios exercent. Non putet ergo vir inquit Aristoteles, eodem modo habere imperium in vxorē: sed sint leges quędam viro ad vxorem, quas seruare debeat. & quas si transgreditur: iniuriā facit. nec in arbitrio suo positum existimet: vt totum sibi liceat. sed cognoscat se lege teneri: & iniuria cesset. nā ius est secundū leges: iniuria contra leges. ¶ Sic enim nec ipse iniuriā patietur: ab vxore videlicet. quę propter iniurias viri: aut infida fit, aut adultera, nonnunq; etiā venefica. & expone exempla in Clytemnestra, & Penelope. quarū altera: propter iniurias viri, adultera & cędis conscia fuit. Altera propter fidem coniugis: castitate seruauit. ¶ Hoc enim cōmunis lex. Pythagorici censebāt, sanctę quidem & bene, cōmuni quodam humanitatis iure abstinentendum esse ab iniuria etiam erga seruos. nā etsi seruus: homo tamen est. qui cum in tuam domum peruenit: quasi ad larem familiarē confugisse videtur ne iniuriā patiatur. fuit nāq; religio antiqua: vt quicūq; ad larem alicuius cōfugisset, etiam si is inimicissimus esset, violare eum non liceret. quod Themistoclem fecisse scribunt, cum Athenis pulsus domū inimici, & à se quidem magnifice offensi quē vitare non poterat, introisset. fugiens enim ad larem supplex etiā apud infestissimū iniuolatus permāsit. est autē lar Vestę sacru: & quęvis

Memores abutitur vobis cabulo.

Generatio propria est. Aristoteles habet oppositū τῆρ γένειοι κοί νηρ, καὶ τῆρ ὀφέλειοι ἰδιωρ.

IIII

domus id sacrum habet. sedes autem eius sacri est: ubi principaliter ignis sit. Pythagorici ergo dicebant oportere nos existimare seruos nostros esse ab lare, id est ab illo loco ad quem confugientes violare non est fas. quoniam ipsi serui cum in domum tuam venerint: ad larem familiarem tuum confugisse videntur. si ergo seruis id humanitatis tribuitur: multo magis id tribuendum est uxori. & iniuria cesset: ex communi lege & ratione domestici sacri. est enim communis lex: ut confugientibus ad larem, iniuriari fas non sit. Mulier autem est ex ijs qui in domum tuam veniunt, & ad larem confugisse videntur. non solum ergo priuata lege, quae est viro ad uxorem: verum etiam communi lege quae est ad omnes confugientes ad larem abstinendum est ab iniuria vxoris. & hoc est quod inquit: etiam communis lex inducit, ut Pythagorici tradunt. ¶ Est autem viri iniuria. Inter ceteras leges quae sunt viro ad uxorem, illa quoque numeratur: ut sua contentus esse debeat, neque cum alijs consuetudinem ineat. quam si transgreditur vir: iniuriam facit. ¶ Itaque dicit: iniuria viri, est externarum mulierum concubitus. Sunt enim externae: omnes, praeter uxorem. illa enim est sua, & domestica: aliae, externae & alienae. ¶ In usu vero ut neque desit. hoc praecipuum commune est viro & uxori. & sententia est haec: dictum est supra proxime virum uxore sua contentum esse debere & illam viro: unde nascitur dubitatio quomodo facient isti in absentia si non possunt cum alio concubitus habere. Respondet. ita assuescendum est: ut neque quando sunt praesentes desit eis concubitus, neque quando sunt absentes impotentes sint acquirere & abstinere. sic ergo est assuescendum ut sufficienter se habeant in praesentia & absentia. ¶ Recte vero se habet illud Hesiodi puellam accipere debere. Quod in masculo dicitur puer: in foemina dicitur puella. & in utroque aetatem significat ab ingressu pubertatis, usque ad finem annorum crescentium. hoc est quod inquit Ouidius,

Hesiodus.

Ouidius.

Seu caperis primis & adhuc crescentibus annis;

Ante oculos veniet vera puella tuos.

¶ Ut gratis moribus imbuere possis. gratis scilicet sibi. Nam grandiore foeminam si dures: non facile in tuos mores illam traduxeris, praesertim si alium habuerit virum. erit ergo dissimilitudo morum. qua stante: nec pax tibi domestica fuerit, nec amor coniugalis. nam morum diuersitates: amorem impediunt. ¶ Circa ornatum vero. Aliud praecipuum salutare circa ornatum vxoris quod Xenophon in oeconomico suo prosequitur latius. Sed quicquid ibi proluxa illa interrogandi respondendique festiuitas habet: hic breui praecipuo comprehenditur. summa enim totius praecipui est: quemadmodum in moribus fictio esse non debet, sic etiam nec in corpore debet esse fictio per fucos, & alia quae ad apparentiam pertinent, & non ad veritatem. nam talis ostentatio inquit: nihil differt ab histionum usu, qui prodeunt ex aula tanquam reges ornati. sunt autem reuera viles homines: non reges ut apparet. Intelligendum est duplicem esse fictionem: vnam in plus quam reuera sit, & dicitur ostentatio. Altera in minus: & dicitur ironia. hic ergo de prima loquitur: quae est ostentatio, haec enim ut in moribus cessare debet: sic etiam in corpore. Plato quoque de hac ipsa fictione ornatuue in Gorgia loquitur: quem totum refert in adulatione & fictione ingenerosam & fallacem esse permutationem veri decoris. ¶ Si appropinquare debeant scilicet vir & vxor. & dic appropinquare: id est conuenire simul. quod autem inquit. ¶ Tragedias in scena agentium. ideo posuit tragedias, & non comedias: quia in tragedia reges & tyranni finguntur, in comedia autem lenones & parasiti, qui sunt viles personae. plus igitur interest in tragediis inter personam veram & fictam: quod magis facit ad propositum suum ornamentum mulierum. nam ut inquit Iuuenalis: Quae uale decus rerum, si coniugis auctio fiat

Xenophon

Iuuenalis.

Baltheus & cristae. & reliqua quae prosequitur. tandem concludit. exigua pars est ipsa puella sui. nec tamen ferebant poenas ut nunc ferre coeperunt. ¶ Possessionum autem prima quidem ac maxime necessaria est illa quae optima. Admirabitur quis non immerito ordinem huius progressus: cum videatur nunc idem omittere, nunc reassumere, & interponere quaedam. ut nunc de uxore, nunc de agricultura, nunc de seruis. Sed omnia sunt plana & optima ratione ab Aristotele digesta. Primo enim dixit domus esse partes, hominem & possessionem. mox inducta Hesiodi sententia: praetulit uxorem tanquam primum in liberis, & rem rusticam tanquam primum in victu. dixit quoque in primis curam nos habere debere: ut vxor sit qualis esse debeat, & rem rusticam alijs quaestibus esse preferendam. hoc perfecit usque ad eum locum ubi dicit: sed eius diligentiae. ibi resumens diuisionem primo factam: incipit tractare de homine, aperiens praecipua circa uxorem magis trite quam supra fecerat, usque ad hunc locum, possessionum, ubi incipit tractare de seruis. sed quare virum serui sint ho-

minis, an possessionis. Cum enim sint partes domus: in altera istarum sunt computandi. dubitationem autem facit id quod inquit: possessionum prima quidem & reliqua, ubi sexum numerat in possessionibus. postea dicit esse hominem. Ad hoc respondeo: videri quoddam genus mixtum. nam & homo est seruus: & tamen acquiritur dominio nostro. Aristoteles quoque alio loco inquit, seruus est animatum instrumentum. instrumentum vero inanimatum est. seruus ergo alterutrum quiddam esse videtur: sed certe hominis est a nobiliori parte. Si igitur diligentia nostra in acquirendo attenditur: potissima est circa agriculturam in qua seruorum opera maxime vitur. si autem dignitas rei quae acquiritur & dominio nostro subijcitur: preciosissimus est seruus. quia homo est. ¶ Itaque oportet primo parare seruos studiosos. parare: id est acquirere. studiosos: id est frugi, & diligentes. ¶ Seruorum autem species duae: curator & opifex. Curatorem vocat seruum qui negocijs praeficitur, & curam eorum habere iubetur. Opificem vero: qui suis manibus opus faciat, ut fodere, arare, serere, & alia opera. nam maxime: de opere rustico sentire videtur. ¶ Disciplinae tales aliquos faciunt iuuenes: ut musica musicos, moralis moratos. ¶ Necessesse est postquam paraueris: id est acquisueris. seruos, imbuere: id est docere & erudire illos quibus liberalia negotia fuerint committenda. Cum seruis autem ita conuersetur: scilicet dominus. neque enim pati debet eos superbire, neque rursus ita deprimere ut vilissimi efficiantur. ¶ Et liberalioribus honoribus: id est curatoribus quibus negotia liberalia committuntur, qui proprie dicuntur vicarij, quoniam vices domini, in curando sollicitandoque exercent. istis ergo honorem tribuere debet. illis vero qui opus suis manibus faciunt: non tam honoribus tribuendus est. ut & Cato inquit: familiam bene pascere. ¶ Et quoniam vini potus. ponit utilitatem quae est in abstinentia: & possibilitatem praecipui. non est enim putandum nimis durum praecipuum ut vino interdicator seruis: cum apud multas nationes ingenui quoque abstineant. Ut de Persis scribit Xenophon in libris de Cyri infantia Cardamum & aquam ad poenam adiungere. Aristoteles tamen Carthaginensium vitur exemplo: quibus militiae abstinere vino mos fuit. vide igitur aurea verba de vini potu, & a nobis quoque obseruanda. verum ministri germani qui nobis seruiunt: ab hac Aristotelis sententia longe aberrauerunt. quod autem dicit aut nihil aut raro: exponere aut nunquam aut raro. ut sic ad tempus totum referatur. ¶ Tria vero cum sint. Tria maxime attenduntur in cura seruorum: opus, castigatio, & cibus. opus ad communitatem domini pertinet: cibus ad victum serui, castigatio ad correptionem. Cum ergo sint tria: cibus sine castigatione & opere petulantem facit. de quo Terentius Viden' otium & cibum quid facit alienus? castigatio rursus & opus sine cibo, est res violenta. & infirmum facit seruum. id est eneruat, & robur aufert. firmum est robustum. infirmum sine robore. haec si ita sunt inquit: restat ut opus illi tribuat, & cibum sufficientem. quandoquidem nec opus fieri potest sine cibo deficientibus viribus: nec rursus sine opere cibus prodest, cum petulantiam gignat. Castigatio quoque inter haec sortitur locum. Nam sine cibi exhibitione: castigari non debet seruus. & sine opere attributo: se castigare non permittit, cum petulans fiat per cibum & otium, nec iam domini imperium ferre velit. verum ut alias dixit supra, liberalioribus seruis praestandum esse honorem, puta vestem & laudem aliquam verborum, & cubiculum non omnino vile, his vero seruis qui in opere faciendo laborant, cibum esse praestandum sufficientem: nunc de utroque genere seruorum simul transigit, dicens melioribus esse plus tribuendum, & deterioribus minus. Nam si praemia tollantur virtutum & vitiorum: deteriores efficientur. quod & in alijs contingit. ¶ Indulgere illis & permittere. quasi dicat oportet relaxare aliquid, de seueriori disciplina. nam indulgere: est ignoscere & concedere aliquid, quod iure negari queat. Genera vero seruorum. Duo genera seruorum probat ad opus faciendum apta: videlicet non nimis fortes, neque timidos. & rationem utriusque reddat. quia timidi: propter imbecillitatem naturae nequeunt laborem perferre. & nimis fortibus non commode imperatur. quod igitur dicit fortia nimis, excessum significat in fortitudine quae est ferocitas. ideo subijcit postea ferocibus: quod idem significat. quod nimis fortibus non commode imperatur. sunt enim contemptores quia audaces, ut inquit in Ethicis de magnanimo. contemptor est quoniam audax: audax vero ideo contemptor. contemptor autem & contumax idem est. nam uterque dicitur a contemendo, id est spernendo superioris imperium. hoc est quod ait: non commode imperatur. ¶ Oportet quoque finem. Aliud praecipuum continens utilitatem & aequitatem. nam & aequum est remunerare bene agentem: & utile est, praemio proposito, ad beneficium allicere. ¶ Si propositum praemium: scilicet libertatis & tempus definitum. Puta si decennio mihi fideliter serueris ut in Andria est. Feci ex

Cato.

Perse.

Terentius.

seruo vt esses liber. propterea quod mihi seruieras liberaliter, quod habui summū prætiū persolui tibi. ¶ Sunt etiam procreatis filiis. Aliud præceptum in seruis: quo ad fidem stabilitatemque disponuntur. Serui enim nonnunquam fugam arripere solent. Vnde & iura plena sunt seruorum fugitiuorum. superiora igitur præcepta: tum ad alia multa tum ad hoc utilia sunt videlicet si bene pascas, si præmium constituas. est & aliud præceptum vtile ad prohibendum fugam: id est si filios habere patiaris. illis enim filiis perinde obligatos habebis seruos: quasi obfidibus quibusdam. Solent enim domini, si plures habeant seruos: pati vt contubernia fiant marium & foeminarum. quod enim in liberis matrimoniū vocamus: in seruis contubernium dicimus. Inquit ergo Aristoteles, serui sunt obligandi interdum: id est ligandi, per filios. Si enim filios ex illis natos apud te habueris: non fugient. quia filij erunt tanquā obfides. ¶ Nec plures habendi sunt eiusdem generis. non enim expedit haberi plures eiusdem generis. vt Charas vel Dalmatas vel Theutones, quia sectas faciunt in familia & diuisionem inducunt, & sua lingua colloquuntur alijs non intelligentibus, & maiorum inter se consocij coniurant. ¶ Sacra quoque & largiores epulas. Sacra faciebant gentes per mactationem ouium, vel iuuenorum, & simul postea vescabantur. hoc ex poetis intelligi potest: qui rerum veterarum fidi relatores sunt. vt apud Terentium qui inuitat vicinum, inquit, dionysia sunt hodie apud me: id est Baccho sacra facio. & Virgilius in aduentu Aeneæ, Euandrum fingit sacra facientem Herculi, & sacris dapibus Aeneam accipit. Largiores quoque epulae præter sacra fiunt: vt conuiuia, & exhilarationes cum aliqua profusiori copia ciborum. hæc igitur inquit Aristoteles faciendæ sunt: non tam gratia liberorum quam seruorum. Nam licet principium videatur vel ob honorē deorum vel hospitium: tamen finis est ad commodum seruorum qui plura habent ex illa copia ciborum, quam habeant liberi. parum est enim quod mensis cōsumitur: multum quod remanet seruis. itaque illorum gratia cōstitutū magis videtur: vt hæc talia cum largitate fiant. ¶ Quatuor habere patremfamilias oportet circa pecunias. Dicitur est quomodo circa hominē in vxore & seruis, patremfamilias diligentia versari debet: nunc vero quomodo circa possessionem, id est qualis in acquirendo, & conseruando erogandoque esse debet, adiungit. dicit ergo, quatuor habere patremfamilias circa pecunias oportet. Primum vt sit quæstor. Secundum, vt quæstorū cōseruator. Tertium, vt ornari per illa sciat. Quartum, vt fruatur. Quod autem dicit circa pecunias: appellacione pecuniarum omnia veniunt quæ æstimantur nūmo, vt ipse inquit in quarto Ethicorū. Sed quod primo loco dicit: vt sit quæstor necessariū est. nā quanti est: nisi hoc agatur? Debet igitur esse quæstor paterfamilias: id est prompte ac solerter quæstum facere. quo in genere prætulit agriculturam omnibus alijs quæstibus: quoniam iusta est, & non ab inuitis extorquet, ac eius exercitatio prodest ad virtutem. Eodem modo accipiendum est de alijs quæstibus: qui cum honestate sine iniuria fieri possunt. nam amplificatio patrimonij nemini nocens: semper laudanda est. hoc igitur ante omnia habere debet paterfamilias: vt acquiratur in fructibus prædiorum, & alijs rebus. Secundum vt sit quæstorū conseruator. hoc etiam necessarium est. nam quid prodest acquirere, nisi conseruetur? Illud etiam sciendum: non videri quibusdam minoris diligentie seruare, quam quærere. De quo præclare Ouidius, Non minor est virtus quam quærere, parta tueri.

Casus inest illis: hic erit artis opus.

¶ Nam cribro haurire: scilicet quod faciunt illi, qui tales sunt vt acquirant quidem, sed non conseruent. ¶ Id enim nihil prodest: nec aliud est quam perforatum illud vas, de quo solent poete loqui, quod sorores illæ frustra implere nituntur. ¶ Esse præterea talem. ponit reliqua duo quæ habere debet paterfamilias: scilicet vt ornari per diuitias, & vt frui sciat. Ad hæc enim duo: vtilis sunt diuitiæ. nec vt multi peruersè faciunt: illarum seruos esse decet, sed eas in nostrum seruitium vertere. Erunt autem diuitiæ nobis ornamento & honori. id enim est quod Aristoteles inquit vt ornari per illas sciat: si sumptus oportune cum decore faciamus. huius partes sunt ædes parare diuitijs congruentes, familiam honestam habere, supellectilem abundantem, equorum & vestium decentem apparatus. huius quoque est beneficentia in amicos, & in publicis rebus magnificentia, vt ludij circenses, vt munus gladiatorum, vt epulum publicum. quæ tamen omnia faciendæ sunt pro qualitate diuitiarū, & decencia hominis. Fruemur autem diuitijs: si ea quæ pertinent ad victum, & ad commoditatem nostram inde susceperimus. non enim ita parcendum est rebus quæstis: vt in abundantia egeamus. puta qui vinum bibit acerbum: vt maturum venundet. ac ædibus

inhabitat fordidis: vt splendidas locet, & cætera quæ sunt huiusmodi. Ex quatuor ergo quæ patremfamilias habere oportet: duo ad reifamiliaris amplificationem pertinent, quærere scilicet & seruare: duo rursus ad vsum, scilicet vt in ornatum nostrum diuitias cōuertamus, & vt illis fruamur. Sed videtur contraria & inter se pugnantia præcipere. Si quidem quærere & erogare, item seruare & frui contraria sunt. Respondeo, quæstum facere oportet & seruare quæstis: vt habeas quid eroges decenter, & decenter fruaris. Qui enim non quærit neque conseruat: erogare non potest. Itaque in his consistunt liberalitatis & extremorū eius fundamenta. ¶ Distinguenda quidem sunt singula. Dixit quatuor habere oportet patremfamilias: quorum primum fuit, vt sit quæstor. ad hoc igitur sunt ista præcepta: vt non transeat res in confusione, sed distingat singula & inspiciat diligenter, prouidentia adhibita vt semper plura habeat fructuosa quam infructuosa. nam si octo millia habeat in bonis: non debet habere ædes quinque millium, neque prædia suburbana quæ maximi pretij & exigui sunt fructus: nec vestem, magnam patrimonij partem occupantem. sed negocia scilicet rustica, vel negocia vt mercaturam & societates. Ista sunt diuidenda: ne omnia vni periculo subiaceant, vt si mercator in eadem nauis totum patrimonium imponat. hæc sunt quæ dicuntur de quæstu faciendō, in genere. In specie tamen laudauit agriculturam: cuius & particularia præcepta in libris de re rustica leguntur. nec huius sunt disciplinæ: sed rei rusticæ. ¶ Circa tuendum autem quæstis. hæc sunt præcepta circa secundam partem, hoc est circa tuitionem quæstorū: ad quod vtilis esse dicit Pericas & Laonicas administrationes, vtilem etiam Atticam. sunt autem hi administrandi quidam modi, certis in locis consueti: quos refert ad imitationem faciendā. Nos vero de singulis dicamus. Sed primum de Attica. Pericles Atheniensis vir & in rebus bellicis & in cura reipublicæ omnium ætatis suæ excellentissimus: in re quoque familiari solers ac frugi fuisse perhibetur. Is in eius domo hoc obseruasse traditur: vt quotannis fructus prædiorum suorum integre vendaret. ipse vero quæcunque necessaria ad victum familiæ erant, seorsum emeret. Ita & reddituum prædiorum extabat ratio ex illis redacta pecunia, & sumptuum domesticorum magnitudo non latebat, quæ maxime ad diligentiam & frugalitatem pertinere videbatur. nec solum Pericles: sed & cæteri Athenienses hoc factitarunt. hic itaque est Atticus administrandi modus: quem dicit Aristoteles esse vtilem ad conseruationem. & hoc est quod inquit: vendentes emunt. dic ergo vendentes fructus collectos ex prædijs: emunt scilicet ea quæ pertinent ad victum familiæ. Si enim vendas fructus: nullus per annum illos tibi furripit, nullus fraudat, nullus furatur. Nec tam facile absumitur quod emprum est: quam quod prouenit ex prædijs nostris. ¶ Et pœnoris institutio non est in exilioribus administrationibus. Quod dicit in exilioribus administrationibus non esse institutionem pœnoris: idem est quod in magnis. Nam Attici nec in magnis nec in exilioribus: penus habere conseruerunt. ¶ Sed hoc quod de exilioribus & maioribus dicit: ad distinctionem Aristotelis refertur, quam postea faciet. est autem penus vinum & triticum & cætera omnia quæ ad victum pertinent, vt caseus & perna & oleum. cum enim venderent hæc omnia: non instituebant penum, sed dietim emebant. ¶ Est autem Persica. Quid sit modus Atticus, diximus: nunc quid sit Persicus aperit. Est enim Persicus administrandi modus: vt dominus ipse omnia videat, omniaque inspiciat. quod paulopost: per exempla ostendit. ¶ Ipsum omnia videre: scilicet dominum. ¶ Et quod de Dionysio inquit Dion. Dion syracusanus Platonis auditor fuit: hic de Dionysio similia fere dicit. nullum enim parem diligentiam habere alienorū & suorum. ¶ Itaque quotcunque. ex quo nullus parem diligentiam præstat rebus alienis & suis, sed multo magis suis: debet ergo paterfamilias quotcunque per ipsum geri possunt, circa illa cum diligentia intendere. ¶ In quo Persicum simul & Libycum. Vide frugi dictum de oculo domini, & de vestigio. ¶ Persa enim. Persa nomen est à prouincia: veluti si quis dicat Italus, vel Gallus. nam Persia regio est: vt Gallia & Italia. ¶ Eodem modo Libycus & Italicus. ¶ Inspicienda sunt igitur. concludit secundum præmissa. Si enim oculus domini multum valet in rebus, multum & vestigium: & pes eius si accedat ad rem. ¶ Sed hæc ita inspicienda. sunt igitur negocia diligenter à viro inspicienda, etiam ab vxore: prout inter eos distinctæ sunt curæ. Nam alia sunt quæ vir curare debet: alia quæ vxor. Mulier enim pannos, supellectilem & alia quæ intra limen sunt: curare debet. vir autem circa agriculturam: & alia quæ virilia sunt officia, cum frugalitate intendat. ¶ Et hoc faciendum est. vir debet inspiciere negocia diligenter, præsertim in magnis administrationibus, quarum cura alteri committitur. Nam in exilioribus: non tanta diligē-

Pericles.

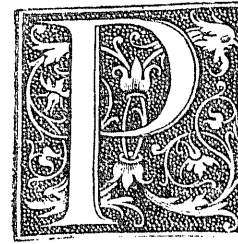
Dion.

Virgilius.

VI

etia inspectionis flagitatur. Et hoc est quod ait: in grandioribus saepe, in exilioribus raro. ¶ Nisi enim quis. Ratio quare saepe inspiciendum est à domino in grandioribus administrationibus. quia illorum cura alijs committitur. itaq; nisi dominus bonū exemplum de se, id est de propria diligentia præbuerit: non habebit imitatores. ¶ Habituum non extimāt: scilicet sapientes homines, vel ipsi qui curāt. ¶ Quasi impossibile sit non diligentis domini diligentes esse vicarios. vicarij sunt qui vices alicuius gerunt. Cum ergo curatores gerant vices domini: impossibile est nisi ipse sit diligens, habere diligentes vicarios. ¶ Cum vero hæc ad virtutem. Hæc est cohortatio & præceptum ad diligentiam. debet, inquit, primo dominus surgere quam seruis: & cubitum ire posterius. cum hæc ad utilitatem honestam & ad rem familiarem utilia sint. nec vnquam dimittere domum incustoditam. & ante lucem surgere: quod prodest ad salubritatem, & ad rem familiarem & ad studia philosophiæ. ¶ In paruis igitur administrationibus: Attica regula. Retulit supra duos administrandi modos, Atticum & Persicum: & de Persico hucusque transegit, hoc est vt domum inspiciat, & vigilet, ac omnia cum diligentia discutiat. postquam hoc dixit: reuertitur ad Atticum. & illum distinguit: probans eum in exilioribus administrationibus, sed in magnis putat non venditionem fructuum esse faciendam. sed sequestrationem eorum quæ in annum & eorum quæ in menses singulos consumere oportet. quæ enim in presentia consumenda sunt: ponuntur ad manus. quæ non in presentia: ad tempus deponuntur. sic idem ferè exit effectus: vt in Attica, & penoris institutio cessabit. ¶ Eodem modo instrumentis. Instrumenta sunt quibus fundus instruitur: vt ligones, sarculi, falces, dolabræ, securis. hæc etiam sequestranda esse dicit: vt supra de fructibus. & quæ quotidiano in vsu versantur: ad manus ponenda illorum, quibus opus commiseris. quæ vero ad tempus expediunt: seponenda sunt. ¶ Horum quoque: scilicet instrumentorum. vel horum quoque: scilicet quorum rarus est vsus, & ad tempus seponuntur. ¶ Aedes quoque. Nunc de aedibus dicit: quarum Hesiiodus quoque mentionem fecerat. Dicit ergo ad tria nos debere respicere in aedibus parandis: vt sint utiles, vt sint salubres, vt sint commodæ. utilitatis respectus habebitur considerata qualitate rerum in illis reponendarum: vt vtilis ad frumentum, ad pannos, ad fructus seruandos, ad personas quoque quæ in illis versari debent. Commoditatis rursus & salubritatis habebitur respectus: prouidendo vt æstate quidem afflabiles vento: hyeme vero solem recipiant. Erunt autem inquit huiusmodi: si auerso borea fuerint, nec æqualiter lætæ. auerso borea non significat contra boream: sed secundum boream, id est ad eas partes versæ, ad quas boreas perflat, & sic ad meridiem erunt versæ. Sic enim solem habebunt hybernium: & vmbra æstate, & ventum quæ plurimum per tempus æstatis inde perflat. ¶ Nec æqualiter lætæ: nam si essent æqualiter lætæ: versæ essent ad omnes partes. sed si erunt oblonge aedes, & ad meridiem spectantes: tunc habebunt supra scriptas commoditates solis, & venti, & vmbra. nam sol in æstate altius incedens: domos ad meridiem versas, non intrat. hyeme vero longius vadens: totus, per fenestras infunditur. ita æstate vmbra: hyeme solem habebunt. præterea æstate flatum ventorum: hyeme à ventis quietem. ¶ Videtur quoque ianitor esse ponendus in magnis aedibus pro obseruatione importandorum & exportandorum. debet vero esse inutilis ad cætera: ceu claudus vel mancus. in hoc enim & minor iactura fit: quia minus laborare posset, & erit magis sedulus propter impotentiam corporis. ¶ Ad rectum vero vsum instrumentorum. Quæ sint instrumenta, supra diximus. ¶ Illud Laconicum valet. Nunc ex Laconico modo, vel regula cuius supra mentionem fecit, dum inquit Persicæ & Laconicæ & Atticæ. sed nihil de eo modo: tunc explicauit. Hic ponit singula suo loco iacere oportere: quod vtile est ad vsum instrumentorum. quoniam parata non requiruntur. sed hoc Laconicum non ad hoc solum, sed ad cætera quoque: vt separationem fructuum, & aliarum rerum, puta vestium virilium, à muliebribus & cæteris huiusmodi, dictum valet.

Hesiiodus.

Robam mulierem omnibus. In rei familiaris disciplina: consideratio habetur personarum, & rerum. personæ sunt ex quibus constat domus vir & vxor, parentes & filij, dominus & seruus. hæc potissima est pars: magis que oportet patrem familiam curam personarum habere, quam rerum. nam illæ, personarum gratia comparantur. res igitur acquirimus: vel per agriculturam, vel per alios naturales modos ad familiam indigentiam. permutamus etiam & miscemus exercitia: supplentes defectum. Et hucusque vere sunt diuitiæ, certæque & terminatæ. supra vero has nullus est terminus diuitiarum: cum illæ iam non in supplenda indigentia, sed in patrimonio augendo versentur. Placet tamen sapientibus hanc patrimonij amplificationem (si nemini noceat) non esse vituperandam. nam ad magnificentiam, & liberalitatis opus profunt, rei que publicæ conducunt. Acquirendarum igitur præcepta rerum supra dedit, de seruis etiam & dominis expediuit: nunc autem in hoc siue libro siue libri parte, de viro & vxore Aristoteles tranfigit. quædam etiam intermiscens de filijs. oportet ergo mulierem probam dominari omnibus que sunt intra aedes: curamque habere omnium secundum præscriptas leges. ¶ Præscriptas leges. Dicit quia supra dictum est: ita naturam instituisse vt vir quærat foris, vxor parta domi conseruet. ¶ Non permittentem quæquam ingredi sine præcepto viri. Huius præcepti tres subiicit rationes. Prima: vt vitentur obloquia. Secunda: ne efferatur secreta domus. Tertia: ne sibi imputari queat, si quid mali per ingredientem committatur, sed imputetur viro qui præcepit. ¶ Sumptu autem & vestitu. Optimo præcepto domestica ratio subiicitur. Duplex est ornatus: corporis & animi. corporis: vestes, aurum & forma. Animi vero: honestas, & decus quibus virtutes continentur. Hic animi ornatus ad senectam vsque perdurat, imò tunc etiam magis floret: ille vero alter cito deficit. ¶ Confortij. quia quæ fortuna est vni & alteri. Sors enim fortuna. ¶ Si sit in rebus defectus: scilicet externis, vel corporis ægrotatio, vel alienatio mentis. quia sic sunt tria bonorum genera: externa, animi, & corporis. ¶ Precandum est igitur. Nam fortuna non est in nostra potestate. idè dicit precandum: non autem prouidendum. ¶ Vir autem. de muliere superius: nunc de viro. ¶ Quando filiorum vitæ que socia. Et sic duplex est cura viri circa vxorem: vna pro filiorum bonitate, altera pro vitæ commoditate. hoc enim solo: procreatione filiorum. ¶ Ergo prudentem ignorare non decet. hoc est quasi caput huius doctrinæ: non ignorare quid cuique debeatur. ¶ Iustus & sanctus. Iustitia est quæ vnicuique tribuit ius suum. ¶ Nihil vero magis suum est vxoris. hæc est minor propositio: ad illam superiorem, vnicuique tribuendum esse ius suum. ¶ Nec metum incutiatur sine verecundia & pudore. Duplex est timoris species vt subiicit: vna cum verecundia & pudore, altera quæ est sine verecundia. quam non inferat vir vxori: quia non conuenit. ¶ Et si ipse sibi maxime dominetur. vt inquit Tullius, tunc incipiat alijs imperare: cum ipse turpissimis dominis, dedecori ac turpitudini seruire desierit. ¶ Nam neque. Probat superius dicta per Homeri testimoniū per diuersos actus Vlyxis & Agamemnonis. Propter Chryseidem. Chryseis Agamemnonis ancilla fuit: propter quam orta est discordia inter Achillem & Agamemnonem. Nam cum Achilles suaderet reddendam esse patri Chryside qui erat sacerdos Apollinis: Agamemnon iratus, in maledicta prorupit. atque in contione Græcorum dixit se nunquam dimissurum: quoniam etiam Clytemnestræ vxori illam præferbat. nec certe illam esse vlla in re inferiorem Clytemnestra, non corpore, non ingenio, non opera. ob hoc reprehenditur ab Aristotele: quia parum cogitauit de vxoris honore, ex qua liberos habebat. ¶ Quomodo enim recte. Resumptio est oratoria. ¶ Qualis erga se foret Chryseis. quasi dicat: non se excuset Agamemnon, quia sit proba idè illam habere. nam prius sibi illam coniunxit, quam sciret qualis esset erga se. dum enim esset bello capta & per vim: non potuit ante scire qualis esset. ¶ At Vlyxes. Ad contrarium exemplum reuertitur. ¶ Maximum sibi supplicium arbitratus. Sapientissimum dictum. Maximum enim detrimentum esse putandum est male agentis: vt viuat diuitissime. ¶ Cum Circe. Fabula Circes nota est etiam pueris. ¶ In oratione quoque. Hæc omnia sunt apud Homerum: quem optime Aristoteles sciebat, contra consuetudinem eorum, qui se nunc philosophos appellant. ¶ Nul-

Tullius.

III

Vlyxes.

Agamemnon.

non.

Chryses.

Clytemnestra.

Vlyxes.

EXPLA. L E.

lum maius bonum. Nota laudem coniugij ex Homeri, Aristotelis'que sententia: contra vituperatores huius sanctissimi vinculi. nam sine bono cōiugali: nec domus, nec ciuitas, nec vita quidem humana stare potest. ¶ Nam voluntate domum gubernare. voluntas est boni. Malus autem facit quæ sibi videntur: non tamen quæ vult. nihil enim vult nisi bonum.

I III ¶ Ac statim scire. Duo, inquit, sunt præmia parētibus: si recte se gesserint. Vnum statim ex ipsa conscientia recte factorum: & hoc est maximum præmium à deo nobis datum. alterum postea à filijs nobis exhibetur in senectute, alendo atque colendo. ¶ Dic ergo ac statim scire: id est hoc ipso quod scit, & sibi ipsi conscius est recte factorum: maximum præmium à dijs consequitur. & hoc probat ex Pindari autoritate: cuius est illud carmen. Dulce sibi cor & cætera: id est cor sibi ipsi placens, & in se gaudens. nam vt qui male agit: stimulatur conscientia & metuit. sic qui bene facit: gaudet animo & bene sperat. Secundum vero à filijs: hoc est alterum præmium. & dicit secundum. quia supra in primo cum statim scire dixit pro primo: & ideo dicit nunc secundum, referendo ad illud statim scire, quod antecessit in litera.

Pindarus.

EXPLANATIONIS LEONARDI ARE
TINI IN DVOS OECONOMI
CORVM LIBROS
FINIS.

BEATVS RHENANVS.

Prospera sit cunctis lux, tērque quatērque beata
Qua modo Politicus prodit Aristoteles.
Prodit & Oeconomis per tempora longa probandus,
Cum sene quem sequitur legifer ipse Plato.
Ergo quibus ciues, ac iura facerrima curæ,
Hos legitote animo candidiore libros.

V A L E T E.

ABSOLVIT SIMON COLINAEVS ANNO
M. D. XXVI. PRIDIE CALEN. MAIL.